

Proverbia

15

22 44

15

15

NO A
1-304

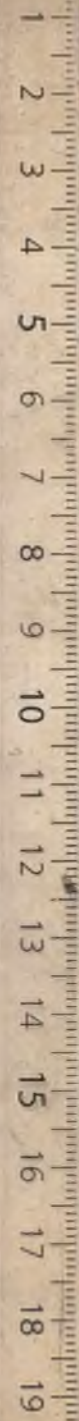
32

Libro	aria
C	A
Vol	1
Fol	
3046	

7I-2

2a-7-

74-

32

LIBRO	2.1718
C	
SEI	A
LIBRO	1
3046	

7I-2

2a-7-

14-

Del Colegio de la Comp. de Jesus de Granada,
THEODORI PELTANI

Societatis I E S V Theologi

B.
R. 1552

IN
PROVERBIA
SALOMONIS
PARAPHRASIS
ET SCHOLIA

*Ex SS. Patrum scriptis vulgatæ editioni accommodata, &
Moralis doctrina Concionatoribus & Catechistis perutili referta.*

ACCEDUNT

Observationes è libris Singularium P. Martini de Roa
Cordubensis eiusdem Societat.

Cum duplici Indice.

ANTVERPIÆ,

Ex typographeio Hieronymi Verdusii.

M. DC. VI.

Cum Gratia & Privilegio

APPROBATIO.

HIC Commentarius Reuerendi Patris Theodori Peltani Societatis IESV Theologi in Prouerbia Salomonis est dignus qui Concionatorum manibus teratur. 19. April. Anno 1605.

*Egbertus Spitholdius Canonicus
& Plebanus Antuerpiensis.*

Signat.

Buscher.

REVERENDISS. DOCTISSIMOQ.

D. IOANNI MIRAEO

ANTVERPIENSIVM EPISCOPO

Sal. in CHRISTO IESV.

SALOMONIS Regum post homines natos sapientissimi, PRÆSVL optime, libri, quia reconditam quandam doctrinam continent, subobscuriores inter cetera volumina sacra non immeritò iudicantur. Nihil enim eum fugiebat, qui à cedro vsque ad hyssopum de herbis omnibus, stirpibus, ac plantis, deque omni animantium genere accuratè differeret, atque adeò ænigmata omnia longè, quàm Oedipus ille Sphingis, rectius dissolueret. [3. Reg. 4. 33.] Quæ autem in PROVERBIIS ad benè beatèque viuendum, hoc est, ad vitam morèsq. formandos pertinent, sunt principis illius Philosophiæ partis de Moribus propria, auxilium aliquod litterarum, atque illustrem magis perpolitamque explicationem desiderare visa sunt. Est enim παροιμία seu Prouerbium, vt te omnium, Præsul doctissime, minimè fugit, vetus quidem, sed tritum sermone dictum, subobscurum tamen, quod acumine potissimum commen-

* 2 datur.

datur. Huius rei opem aliquam pro virili parte afferre Theodoros Peltanus, Societatis I E S V Presbyter, ac Theologiae in Germania Professor eximius, conatus est: postquam de Graecis Patribus xvii. Homilias Latina ciuitate donasset, Concilium item Ephesinum Oecumenicum conuertisset, aureum ad hæc opus *De Ieiunio, Oratione, atque Eleemosyna* conscripsisset, varias quoque cum hæreticis Ecclesiam Catholicam Romanam per cuniculos vulpium ritu oppugnantibus disceptando Controuersias, ac Theses publicè disputatas euulgasset. Denique adiutus scriptis SS. Patrum Graecorum Hippolyti, Didymi, Olympiodori, Basilij, Origenis, Gregorij, Epiphaniij, Chrysostomi, Apollinaris, Polychronij, Iuliani, Euagrii, Diodori, Eusebij, aliorumque Catenæ Scriptorum in PROVERBIA Salomonis, potissimum è Bauarico exemplari postumum hunc partum *Paraphrasim ac Scholia in Proverbia* edolauit, quieuitque in Domino sacerdos pius, à labore vigiliisque diuturnis quietem, ut spero & opto, in æterna illa sede, vbi beati æuo perfruuntur sempiterno, consecutus. Has igitur P. Peltani in PROVERBIA lucubrationes Ecclesiae Catholicae commodo impensas, & meæ fidei typis euulgandi à Societate commissas, cui potius offeram dedicemque, quam Tibi Ecclesiae Præfuli vigilantissimo, omnique bono de ea, totaque adeo Societate sic merenti, nihil ut antiquorum Antistitum studio ac benevolentiae concedere videaris? Quid referam concionandi, & ad populum de verbo Dei differendi ardorem? quo cunctos, qui ab ore pendentes tuo non nisi doctiores melioresque discedunt, in Dei rapere amorem consueuisti. Taceo studium iuuandæ laborantis Ecclesiae, utque vineæ Domini Exer-

ni Exer-

ni Exercituum operarij, qui manipulos lætāsque segetes colligant, non desint; Seminarium Pastorum, ex Tridentinae Synodi Decreto, auge indies atque amplificas. Prætereo zelum propè singularem in Christianæ doctrinæ rudimentis iuuentuti, velut oris angusti poculis paulatim instillandis, ut hinc pietatis fructus messe iam flaua existant. Denique Deiparæ Sichemensis asperi collis cultum, confluyente indies incredibili piorum numero, quod in vnigeniti eius Filij honorem cedat, magis magisque promoues. Cape itaque fronte hilari, PRÆSVL amplissime, opus morum doctrina refertum, pedibusque tuis aduolutum munusculum argumenti gratia minimè contemnendum. Benim Hieronymus magnum illud militantis in terris Ecclesiae lumen Epist. vii. ad Latam Albiui coniugem in Paullæ filiae institutione hæc PROVERBIA ita commendat: *Discat primo Psalterium, his se canticis auocet, & in PROVERBIIIS Salomonis erudiatur ad vitam.* Sic hodie Christiana nostra iuuentus morum licentiâ, nimiaque parentum indulgentiâ, prò dolor, corrupta, è Salomone Tua potissimum commendatione per Ecclesiastas sacros & Catechistas, in quo sunt omnia, discet, in primis parentibus dicto audiens esse, magistris obedire, ut ciues iam facti Magistratibus ac Principibus ex æquo & bono pareant. Vitent dehinc in lubrico ætatis flexu scorta ac pellices, adolescentum venenum, ut Graeci vocant *γλυκύπηγον*, quod S. Patres Graecorum in hac ipsa Catena ad Hæreseos pestem meritò transferunt: idque, ut spiritale est lenocinium sub aspectum non cadens, eò maiore periculo, mentes incautorum peruadit, animosque inficit, phaleratis vtens verbis, pro delini-

mentis

mentis ac blanditiis. Quod malum ubi in superbum incidit ingenium, hæreticum efficit libidinosum, carniq̄ue deditum matrimonij quæsito colore: seditiosum item ac perduellem, Respubl. benè constitutas turbantem: denique zeli prætextu pacem, quâ potest, profligantem. Hinc illæ lacrymæ, tamque deformata Belgij nostri facies apparet, quæ prouincia absque hæreticis esset, vt Europæ incolarum industria ac sedulitate ocellus, in pristina maiorum religione vigeret, ac fide erga Principes respiraret. In quo omine, ne verbosa epistola in publica peccasse commoda videar, desino. Equidem vt Te Deus Opt. Max. quàm diutissimè sponsæ Ecclesiæ sospitem superstitemque conseruet venerans precor. Vale in Domino Antuerpiæ è Museio Typographico, Anno redempti orbis. CIO. MCVI.

*Reuerendiss. T. D. obsequentiss. cliens
Hieronymus Verdussius Iunior.*

ELOGIVM

ELOGIVM P. THEODORI PELTANI

EX ACADEMIÆ INGOLSTADIENSIS

Professores auctore Valentino Rotmano.

THEODORVS Antonius Peltanus, ex inferioris Germaniæ Pelta opido oriundus, Societatis IESV Theologus, Anno Domini M. D. LVI. cum alijs quibusdam Patribus de Societate IESV Thoma Lentulio Nouiomagensi, Ioanne Cuuillonio Insulensi, & Hermanno Tirræo Nouesiensi, Doctoribus Theologis, mense Augusto ad Ingolstadiensem accedit Academiã, & Græcæ Hebræicæque literaturæ Professor ordinarius constituitur. In Theologia omnes gradus tam Baccalaureatus, quàm supremos est adeptus. Anno Domini M. D. LXXII. mense Aprili Doctoralia recipit insignia, & in lectione Theologica D. Cuuillonio, qui ad Concilium Tridentinum proficiscebatur, succedit. Si quis, vel propter ingenij candorem & acumen, vel in disputando, tam in Philosophica, quàm Theologica arena subtilitatem & promptitudinem, meretur laudem, certe ille amplissimis dignus est encomiis: vt interim linguarum cognitionem, quam publicis scriptis & versionibus & aptissimis, & ornatissimis toti Ecclesiæ iam testatam reliquit, silentio præteream. Docuit Theologiam ab Anno LXXII. vsque ad annum LXXIV. frequentibus in materia Theologica disputationibus habitis. Secessit postea Augustam Vindelicorum, vt se quieti senex traderet, quæ etiamnum huiusmodi fuit, vt cum summa totius Ecclesiæ & Religionis Catholicæ utilitate esset coniuncta. Nunc de Scriptis videamus. Theses plurimas de diuersis fidei Controuersis & publicè Peltanus disputauit, frementibus hæreticis, & typis, vt ad alios quoque emanaret utilitas, euulgauit. Sunt in manibus Propositiones de Purgatorio igne, de animarum sedibus, de vita functorum suffragiis, de Christianorum

norum sepulturis, exequiis, & anniuersariis. *Item de Christi satisfactione, & nostra, libri duo. Vtilissimum quoque opus vernis quadragesimæ aptum ieiunijs dedit, de tribus bonorum operum generibus, Eleemosyna, Ieiunio, & Oratione. Præterea de peccato originis tractatus duodeuiginti. Quæ vero de Græcis Latina fecit, hæc Ingolstadij & alibi excusa.*

Synodi Ephesinæ primæ Acta libris *iv. Latina primus ciuitate donauit, & Periochis illustrauit, ac Notus.* Septemdecim quoque Græcorum Patrum Homilias in præcipua Christi Saluatoris festa Latine reddidit. Similiter Victorem Antiochenum in Marci Euangelium: & Titum Bostrorum Episcopum in Lucam conuertit. Reliquit & postumum partum Catenam Græcorum Patrum in Prouerbia Salomonis Latinam factam: in eademque Prouerbia Commentarios ac Paraphrasim, docta, pia, & laboriosa, verbi Dei Ecclesiasticis perutilia, ne dicam necessaria. Obiit Augustano in Collegio Societatis *I E S V*, quieuitque in Domino *vi. Non. Maias, Anno redemptionis humanæ. CIO. IO. XXCIV.*

Qui in Prouerbia Salomonis scripserint, veteres & recentiores.

Catena Græcorum Patrum Latine nondum euulgata.	<i>Thomas de Vio Caietanus.</i>
B. Hieronymo inscriptus commentarius, qui & Bedæ tomo <i>iv.</i> tribuitur,	<i>Rudolfus Bainus Cantabrigiensis Parisiis.</i>
Salonius.	<i>Ioannes Arboreus.</i>
In Prouerb. Cap. <i>xxxi.</i> de muliere forti Augustinus de tempore Sermone <i>217. & 218.</i> & Alberti Magni commentarius,	<i>Aluarus Gomez Toletanus carmine Heroico.</i>
	<i>Corn. Iansenius Epif. Gandensis.</i>
	<i>Theodorus Peltanus Societat. I E S V Theologus.</i>

CAPITVM PROVERBIORVM

SALOMONIS ARGVMENTA.

C A P. I.

P Arabolarum utilitas. 8. Auditus sapientiæ commendatur. 10. Filius admonetur, ne peccatorum sequatur blanditias. 20. Sapientia ad sui amplexum inuitat, & contemptoribus minatur exitium.

C A P. II.

1. Sapientiæ acquisitio quanta bona conferat, & quanta in mala auertat, cum qua Dei dona veniant, & sine qua ubique erratur.

C A P. III.

1. Sapientia vitam prolongat. 3. Misericordia & veritas non deserenda. 5. Fiducia in Deum. 7. Timor Dei. 9. Honorandus Deus. 11. Correctio Dei cum lætitia ferenda. 13. Sapientiæ laus, sapientiam sequentibus omnia prospera. 27. Amico statim dandum, nec ei malefaciendum. 29. Non contendendum: iniqui non imitandi. 32. Impiorum perditio, & piorum benedictio.

C A P. IV.

1. Sapientis suo exemplo hortatur querere sapientiam, cuius explicat utilitates. 11. Via impiorum declinanda, & iustorum amplectenda. 23. De custodia cordis, oris, & gressuum.

C A P. V.

1. Vitare iubet meretricem. 9. 10. Et ne labores & anni perdantur. 15. Propria vxor diligatur, & fugiatur aliena.

C A P. VI.

1. Sponsori vt fidem datam liberet laborandum. 6. Pigrum formica exemplo excitat ad laborem. 12. Apostatam describit. 16. Sex quæ Dominus odit. 20. Exhortatur ad legis custodiam, vtque mulieris pulcritudinem non concupiscas & confortium vires adulteræ.

C A P. VII.

1. Hortatur adolescentem ad sapientiæ amplexum, & mandatorum custodiam.

5. Vtque scortorum blanditias, quas late describit, euitet.

C A P. VIII.

1. Sapientia ad sui amplexum inuitat, 7. Se quoque multis modis commendat. 22. Quodque Deo sit cœterna, cum ipso cuncta componens. 32. Quam querentes, beati. 36. Spernentes vero, miseram tandem euadent.

C A P. IX.

1. Sapientia domo sibi ædificata omnes ad se allicit. 11. Vitam prorogat. 13. Et à muliere stulta ac vaga liberat. 16. Porro eruditionem & correptionem non suscipiet impius ac derisor, sed iustus & sapiens.

Parabola Salomonis.

C A P. X.

A lternat sermonem de filio sapientis & stulto. 2. Iusto & impio. 4. Operante & otioso. 9. Simplici & prauo. 12. De caritate & odio. 18. De bono linguæ, eiusque malo.

C A P. XI.

1. Æquitatis & iustitiæ ceterarumque virtutum commoda, & vitiorum ac vanarum diuitiarum incommoda.

C A P. XII.

1. Vicissim loquitur de diligente disciplinam, & eam odiente: de impio & iusto, operante & otioso, stulto & sapiente, & de bonis ac malis linguis.

C A P. XIII.

1. De filio sapiente. 3. De oris custodia, & inconsiderato ad loquendum. 7. De paupere diuite, & diuitem paupere. 9. Lucerna impiorum. 11. Substantia festinata. 12. Et dilatione spei. 16. Omnia cum consilio agenda. 20. Et cum sapientibus gradiendum. 24. De parcente virgæ, & instaturabili ventre impij.

C A P. XIV.

1. Sapientiæ & stultitiæ variæ conditiones.

tionem. 29. Prudentia quivis status debet regulari, qua quis ad misericordiam movetur & affectiones moderatur.
32. Vitia autem perdunt homines.

CAP. XV.

1. Responsio mollis. 2. Lingua sapientis. 6. Immoderata fortitudo domus iusti. 8. Victimam impiorum ingrata. 11. Omnia Deo nota. 13. Cor gaudens. 15. Dies pauperis mali. 16. Secura mens. 17. Vocari ad olera. 18. Vir iracundus, & rixosus. 18. Laus patientis. 19. Iter pigrorum. 25. Domus superborum. 27. Fide & misericordia purgantur peccata. 32. De abijciente disciplina. 33. Laus timoris Domini, & humilitatis

CAP. XVI.

1. Homo animam preparat. 2. Deus spirituum ponderator, linguam viasque hominum dirigit, omnia propter se ipsum operans. 5. Cui abominatio est omnis arrogans. 6. Misericordia redimuntur peccata. 11. Pondus & statera Dei iudicia. 14. Indignatio & clementia Regis. 16. Laus sapientiae, prudentiae, eruditi, ac dulcis in verbo, & patientis. 27. Vituperatur insipiens, & peruersus. 33. Sortes à Domino temperantur.

CAP. XVII.

1. Buccella sicca cum gaudio. 2. Servus sapiens. 3. Dominus corda probat. 5. Despicens pauperem. 5. Gaudens de alterius ruina. 6. Corona fenum. 9. Celans delictum. 12. Fatuus in stultitia confidens. 16. Stulto inutiles diuitiae. 16. Altam faciens domum suam. 17. Omni tempore diligit amicus. 22. Animus gaudens & spiritus tristis. 28. Stultus tacens.

CAP. XVIII.

1. Derecessu ab amico. 2. De incorrigibili. 5. Non Deuiandum à veritate. 7. Os stulti. 17. Iustus se accusans. 19. Fratrem iuvans frater. 20. Fructus oris. 22. Mulier bona & mala. 23. Locutio diuitis & pauperis. 24. Vir amabilis.

CAP. XIX.

1. Pauper ambulans in simplicitate.

4. Diuitiae addunt amicos. 7. Verba sectans. 9. Falsus testis. 10. Non decent stultum deliciae. 11. Doctrina per patientiam probatur. 12. Ira & hilaritas Regis. 13. Mulier litigiosa. 14. Vxor prudens datur à Deo. 15. Pigritia. 16. Praecepti custodia. 17. Misericordia in pauperem. 18. Eruditio filij. 20. Acceptio consilij. 23. Vir mendax. 23. Timor Domini. 24. Pigritia. 25. Pestilens. 26. Inobediens parentibus. 28. Testis iniquus. 29. Derisores.

CAP. XX.

1. Luxuriosa res vinum. 2. De peccante in Regem, & relinquendis contentionibus. 4. Piger propter frigus non laborans. 8. Rex in folio. 9. Nemo potest dicere mundum se habere cor. 10. & 23. Pondus & pondus. 13. Somnus non diligendus. 14. Malum est dicit empor. 17. Panis mendacij. 19. Reuelans mysteria. 21. Festinata haereditas. 22. Non reddendum malum pro malo. 25. Deorate sanctos. 28. Misericordia, veritas & clementia roborant thronum Regis.

CAP. XXI.

1. Cor Regis in manu Domini, cui misericordia & iudicium magis placent, quam victimam. 6. Iniquè thesaurizans. 9. Melius est sedere in angulo domatis, quam &c. 13. Obturans aurem pauperi, &c. 17. Diligens epulas. 18. Pro iusto dabitur impius. 23. Qui custodit os suum. 25. Desideria occidunt pigrum. 30. Non est sapientia contra Dominum. 31. Equus paratur ad bellum, &c.

CAP. XXII.

1. Laus boni nominis. 3. Callidus videns malum. 6. Adolescens iuxta viam suam. 8. Seminans iniquitatem. 10. Derisorem eice. 11. Diligens cordis munditiam. 13. Dicit piger, Leo, &c. 14. Os alienae. 15. Stultitia in corde pueri. 16. Calumnians pauperem. 17. Audienda est sapientia. 26. Vitandi sponsores. 28. Termini antiqui seruandi. 29. Velox in opere suo, &c.

CAP. XXIII.

1. Quomodo sit edendum cum principe.
4. Non

4. Non appetenda diuitiae, nec cibi invidorum. 10. Non opprimendi pupilli. 13. Castigandus puer. 15. Quarenda sapientia. 17. Fugiendi peccatores, & gulae dediti. 22. Honorandi parentes. 27. Fugienda meretrix & ebrietas.

CAP. XXIV.

1. Aemulatio malorum. 3. Sapientia & eruditio. 8. Cogitatio stulti. 11. Erudendi oppressi. 13. Doctrina ut melle vitendum. 15. Non insidiandum iusto. 17. Casus inimici. 21. Detractores. 23. Iuste iudicandum. 29. Nec malum malo reddendum. 30. Ager pigri. 33. Dormitanti pigro venit egestas.

CAP. XXV.

2. Gloria Dei & Regum. 3. Cor Regis. 4. Rubigo quae & impietas est. 6. Ne te exaltes. 8. Ne detrahas. 9. Secreta tua serua. 11. Mala aurea, & inauris aurea. 13. Frigus in messe lingua mollis. 16. mel inuentum. 18. Sagitta acuta. 19. Dens putridus. 20. Acerum. 26. Tinea. 21. Benefac inimico. 24. Angulus domatis. 25. Aqua frigida. 26. Fons turbatus. 27. Mulcum mellis comestum. 28. Urbs absque muro.

CAP. XXVI.

1. Gloria in stulto. 2. Avis volans. 3. Flagellum equo. 4. Respondere stulto. 6. Nuncius stultus. 7. Parabola stulti. 8. Honor insipientis. 10. Imponens stulto silentium. 11. Canis ad vomitum. 12. Sapiens proprio iudicio. 17. Commisererix. 19. Nocens amico. 20. Sufurro. 21. Iracundus. 23. Labia tumentia. 24. Inimicus. 26. Operiens odium. 27. Fodiens foueam. 28. Lingua fallax.

CAP. XXVII.

1. Non gloriandum in castinum. 2. Ne te ipsum laudaueris. 3. Ira stulti quam sit grauis. 5. Manifesta correctio. 6. Vulnera diligētis. 7. Anima saturata. 10. Vicinus iuxta. 13. Spondens pro extraneo. 15. Litigiosa mulier. 20. Infernus insatiabilis. 21. Probatur homo ore laudantis. 22. Stultus contusus. 23. Vultum

pecoris agnosce. 27. Lac caprarum in cibum.

CAP. XXVIII.

1. De fuga impij & securitate iusti. 2. Propter peccata terrae multi principes eius. 3. Pauper pauperem calumnians. 6. Pauper supplex, & diues prauus. 9. Nolens audire legem. 12. Exultatio iustorum. 13. Abscondens scelera sua. 14. Beatus semper pauidus. 15. Princeps impius ut leo. 16. Dux indigens prudentia. 19. Terram suam operans. 24. A patre subtrahens.

CAP. XXIX.

1. Non audiens corripientem. 2. Multiplicatio iustorum. 3. Amor sapientiae. 4. Rex iustus. 5. Blandus amicus. 8. Pestilentes. 9. Contendere cum stulto. 10. Viri sanguinum. 11. Totum proferens spiritum. 12. Verba mendacij. 13. Pauper & creditor. 14. Rex iustus. 15. Correctio. 16. Multiplicatio impiorum. 17. Erudi filium. 18. Prophecia. 20. Velox adloquendum. 21. Delicata seruum nutriens. 22. Iracundus. 23. Superbus. 24. Cum fure participans. 25. Timens hominem. 27. Iusti abominantur impium, & è diuerso.

CAP. XXX.

1. Homo Deo vicinus iudicat se insipientem. 4. Opera Dei incomprehensibilia. 5. Sermo Dei ignitus. 6. Cui nihil addendum. 8. Deprecatur vanitatem & mendacium, mendicitatem & diuitias. 10. Non accusandum seruum apud Dominum suum. 11. 12. 13. 14. Aliquot generationes execrabiles. 15. Dux sanguisuga. 15. Tria infaturabilia. 17. Oculus patrem subsannans. 18. Tria difficilia. 21. Per tria mouetur terra. 24. Quattuor minima terrae. 29. Tria bene gradientia. 33. Vehementer emungens.

CAP. XXXI.

3. Exhortatur ne mulieribus dederis substantiam tuam, nec regibus vinum, sed mercenibus. 8. Aperi os tuum muto. 8. Vindica inopem. 10. Laus & raritas mulieris fortis. 30. Pulchritudo fallax gratia.

PROLEGOMENA
IN LIBROS SALOMONIS

ex Catena Græca SS. Patrum.

Sapiens erat Salomon: utpote ex eo ortus, cui dicere licebat, Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi: (Psal. 50.) Et à puero rursus in sapientiæ & virtutum omnium schola studiosè educatus & institutus: & singulari tandem Dei beneficio ad eum sapientiæ gradum, temporis quasi puncto euectus, ut ante & post se nullum parem habuerit. Hic ergo vniuersitatis naturam, quam pro sapientiæ suæ excellentia & magnitudine accuratissimè exploratam habebat, in tria rerum genera deduxit: nempe in Ethica, Physica, & Hyper-physica omnemque adeo sapientiæ doctrinam tribus voluminibus ab omni errore & falsitate prorsus immunibus comprehensam nobis exposuit.

Et quidem primum ex his, quod maiorem partem obscura oratione decurrat Paræmiarum nomine designauit. Est enim Paræmia sermo subobscurus, etsi interim per quædam manifesta vim suam non omnino dissimulet, vel certe est sermo eiusmodi qui prima quidem fronte facilem sensum offerre videtur, at in recessu quiddam reconditum, atque abstrusum continet. Vnus est autem obscuro orationis genere, ne hæc doctrina morum quasi facilis ab ignavis contemneretur, aut profanorum hominum insidiis & sannis temere exponeretur.

Alterum vero quod Physica complectitur iisque, qui in Ethicis progressus habent, præcipue proponitur, Ecclesiasten inscripsit: quandoquidem Sapiens in eo opere de solis ceterorumque astrorum motione, de terræ stabilitate, de cæli natura & constitutione, deque aliis similibus, quæ non exigua rerum naturalium pars sunt, non absque eximia sapientiæ concionatur, concionandoque ad vnum omnes ad vniuersi orbis contemplationem blande prouocat suauiterque inuitat. Concionatur de iis quoque hic rebus, quas hominem expetere vel fugere, dicere rursus vel reticere par est, deque aliis denique compluribus, quæ ad rectam hominis institutionem faciunt plurimè.

Tertio autem & postremo Cantici Canticum, hoc est, excellentissimi carminis titulum præfixit. Huius argumentum totum est spirituale & mysticum: nihil enim ex instituto de iis rebus illic disputat quæ sub sensum cadunt verum, totus in eo est, ut mystici sponsi & sponsæ amorem mutuaque eorumdem inter se benevolentiam describat nobisque ob oculos ponat. Paucis Cantici liber ea proponit quæ ad animæ in virtutibus iam cõsummatæ statum pertinent: sicut Paræmiæ ex professo ea transtulit, quæ ad hominem spiritualis vitæ viam primum ingressum potissimum spectant, & Ecclesiastes ea, quæ ad animam aliquò iam tenus in virtutum stadio progressam faciunt.

THEO-

THEODORI PELTANI SOCIET.
IESV THEOLOGI

IN PROVERBIA
SALOMONIS

PARAPHRASIS, EX VARIIS
EDITIONIBVS ET SCRIPTORVM

monumentis accuratè contexta, & vulgatæ nostræ
editioni studiosè vbique accomodata.

PARAPHRASTICA CAP. L EXPLANATIO.

1. Parabola Salomonis, filij David Regis Israël.

SENTENTIÆ Parabolicæ & similitudines non vulgaris aut obscuri cuiuspiam hominis; sed viri sapientissimi Regisque potentissimi Salomonis, filij sanctissimi Prophetæ Davidis; qui regnavit in Israël, regni que hæredem & successorem Salomonem libri huius auctorem reliquit.

2. Ad sciendam sapientiam & disciplinam.

Valent hæc autem sententiæ & similitudines ad comparandam sapientiã, non quamuis, sed eiusmodi, quæ cum virtutibus potiores animæ vires illustrantibus & perficientibus sit coniuncta. Præfens enim tractatio non ad sterilem aut otiosam notitiam spectat, sed ad fecundam & operosam, id quod illi cum morali Philosophia commune, & per verbum Hebræum, *Musar*, apertè insinuat.

3. Ad intelligenda verba prudentiæ.

Valent rursus ad intelligendum verba prudentiæ, & percipiendum eloquia intelligentiæ. Præstant enim ut solers fedulùsque auditor cum præsentium tum futurarum quoque rerum rationem habeat, prudenterque inter bonum & malum, iustum & iniquum, lucem & tenebras discernat, & aptus tandem non solum ad discendum, verum etiam ad docendum euadat.

A

E

Et suscipiendam eruditionem doctrinæ, iustitiam, & iudicium, & æquitatem.

Valent adhæc ad hauriendum morum doctrinam & intelligentiam; Iustitiam itidem, & iudicium, & æquitatem: siquidem hæc omnia indiuiso quodam & necessario vinculo inter se apta atque connexa sunt: nullum est enim iudicium, quod iustitia, & æquitate, & rectitudine caret: nec vlla rursus iustitia est, quæ iudicio & recti ratione destituta est: nec vlla denique æquitas, quæ iudicii & iustitiæ expers est. Interim non sunt hæc prorsus eadem, vt quæ ad diuersas animi facultates pertineant.

4. *Vt detur paruulis astutia, adolescenti scientia & intellectus.*

Valent tandem ad impertiendum rerum rudibus & imperitis, doliq̄ue & fraudis adhuc ignaris, sanctam quandam prudentemq̄ue solertiam, solertemq̄ue prudentiam; ætate autem & sensu adhuc paruulis cautionem & intelligentiam, & hic præcipuus operis huius est scopus, tametsi non solus. Quare subditur:

5. *Audiens sapiens sapientior erit: & intelligens gubernacula possidebit.*

Audiens hæc sapiens sapientior erit. Quæ dicit huc tendunt: licet peculiaris illorū ratio hoc loco habeatur, qui annis moribusq̄; adhuc iuuenes sunt, adeoque cælesti doctrina præ ceteris indigent: attamen sapientum chorus ex hac schola non excluditur. Enimvero si sapientes, iudicioq̄ue & intelligentia valentes, quæ hîc traduntur, attentè audiuerint, animoq̄ue studiose pertractauerint, & opere nihilo secius expresserint, (siquidem hæc Philosophiæ pars in actione veriùs consistit, quàm in contemplatione) non modò magnam ad sapientiam accessionem facient, verùm eam quoque solertiam, eaq̄ue subsidia & consilia hinc haurient, vt alios commodè pacatèque gubernare queant.

6. *Animaduertet parabolam & interpretationem, verba sapientum, & ænigmata eorum.*

Eam rursus lucem & eruditionem, eamq̄ue ingenii dexteritatem & perspicacitatem hinc capient, vt quæuis obscure dicta, vt sunt sapientum ænigmata, Philosophorum apophthegmata, prophetarum oracula, aliæque his affinia, clarè intelligere, explicatèque & commodè interpretari & explanare valeant. Magnum prouinde vsum omni omnino hominum generi præstat hic prouerbiorum liber,

7. *Timor*

7. *Timor Domini, principium sapientiæ. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt.*

AT qui in sapientiæ stadio progressus facere desiderat, à timore Domini exordium capiat oportet: quippe qui vnus omnis veræ sapientiæ radix & origo, primusq̄ue & nobilissimus eiusdem sapientiæ effectus existat. Nec enim alia est causa, cur stulti omnem sapientiam, omnemque scientiam & disciplinam aspernantur, quàm quòd Dei timorem nihili faciant.

8. *Audi, fili mi, disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ.*

Verùm quòd hic timor ex fida & sedula parentum institutione præcipuè oriatur, fili mi, patris tui disciplinam & admonitionem audi diligenter, & ausculta libenter. Nec honestæ vitæ precepta, quæ ex matre vnà cum lacte instillata hausisti, obliuioni facillè tradas; sed magna cura & studio, tanquam preciosum thesaurum, integra incorruptaq̄ue apud te asserues.

9. *Vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.*

Quod si, vt hoc præstes, parentum studium te non mouet, moueat saltem honor & gloria, quæ hinc olim in caput tuum redundabit: Nam si parentibus, vt par est, & lex iubet, morem gesseris, & caput tuum diademate cingetur, & collum tuum torque aureo exornabitur, magnùmque fauorem & gratiam apud omnes consequeris.

10. *Fili mi, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis.*

Quod si callidi sceleratique homines montes, tantum-non aureos pollicentes, à paterna institutione ad suum consortium te pellicere, blandaque oratione ad quodcunque flagitium te pertrahere contenderint; caue illorum promissis fidem habeas, aut prauis illorum consiliis obtemperes. Perdere enim & in extremum exitium præcipitem te dare volunt, beare autem aut locupletare, vt falsò promittunt, nequaquam.

11. *Si dixerint, Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra.*

EA propter si dixerint: Agedum veni nobiscum, adiunge te nostræ factioni, extra periculum res est, neque enim aperto Marte cum scuo aliquo hoste confligemus: verùm incautum nihilque mali suspicantem, aut incommodi meruentem, occultè per insidias adoriemur, retiæque, quæ nulla lacessitu iniuria tendemus, dextrè, ne deprehendi facillè queant, abscondemus.

12. *Deglutiamus eum, sicut infernus, viventem, & integrum quasi descendentem in lacum.*

Non trucidabimus hominem, aut in partes concidemus, verum ut sepulcra integra cadauera simul excipiunt, aut ut viui nonnulli in altum aliquod barathrum ex insperato deturbantur, ita nos in fontem integrum vivumque in potestatem nostram redigemus, amplamque ab eo pecuniam liberationis nomine extorquebimus.

13. *Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis.*

Iuvenis es, multisque, ut voluptatibus tuis obsequaris, indiges: verum si nostro gregi te socium adiunxeris, nihil unquam, quod ad luxus fomentum faciat, deerit: imò summa rerum omnium copia continuo afflues, quippe qui ita instructi comparatique simus, ut citra vllum prorsus vitæ, aut famæ, aut fortunarum periculum, quamvis pretiosam substantiam ad nos pertrahere, prædæque opulenta ædes nostras implere & exornare, ac temporis quasi puncto ditissimi euadere queamus. Si rei facilitas non mouet nec allicit, moueat saltem & allicit prædæ magnitudo.

14. *Sortem mitte nobiscum, marsupium vnum sit omnium nostrum.*

Nequè te à consortio nostro absterreat, quòd adhuc tiro & iuuenis videre, nullique militiæ nomen hæcenus dederis: Nam etsi iunioribus primis tirocinij annis nihil aut parum admodum ex communibus manubijs obuenire soleat, tu tamen ex æquo nobiscum diuides, de pari nobiscum fortieris, æqua omnium erit portio, ducis & militis, veterani & tironis. Quòd si portione, quæ forti tibi obtigit, accepta, abire non volueris, sed nobiscum permanere, vnum omnium erit marsupium, communes loculi, omnia inter nos erunt paria, commoda & incommoda, lucra & damna, & cetera denique omnia.

15. *Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum.*

His, fili, aliisque similibus verbis & pollicitationibus te allicient, eiusmodi retia adolescentiæ tuæ rerum adhuc rudi tendent: verum tu illorum consilijs, illorum blandimentis, illorum promissis ne acquiescas: quinimò ad eòd alienum ab illorum studio vitæque instituto te ostendas, ut ne per viam quidem vnà cum illis incedere animu inducas. Quod si vsu venerit, ut alicubi occurruri videantur, aliorum, ne in illos incidas, gressum tuum deflectes.

16. *Pedes*

16. *Pedes enim illorum ad malum currunt, & festinant, ut effundant sanguinem.*

Quamuis enim callidas tantum insidias sese moliri professi aliquando fuerint, aiebant namque: viuos instar sepulcri illos deglutiamus, re ipsa tamen longè aliud præstant, nec enim pedes illorum tam ad prædam vel infontium despoliationem festinant, quam ingenti impetu ad cædem & sanguinem rapiuntur, idque absque vlla prorsus causa.

17. *Frustra autem iacitur rete ante oculos pennatorum.*

18. *Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliantur contra animas suas fraudes.*

Qvandoquidem ut auibus, nullo illorum scelere aut noxa id flagitante, rete tenditur: ita hi nulla prorsus iniuria prouocati vitæ illorum, quos prædæ gratia è medio tollere contendunt, insidias struunt. Rursum ut aucupes escam circa rete spargunt, non ut aues nutriant, verum ut dolo illas capiant, (siquidem data opera earum vitæ & sanguini insidiantur) seseque, quò commodius illas irretiant, irretitæque perdant, clanculum abscondunt: sic isti latrones & ficarij, qui nunc beneuolos familiarésque sese ostendunt, tæque absque vilo prorsus periculo & negotio locupletem euasurum promittunt, non segnius animæ tuæ mortem intentant, quam aucupes auium vitæ insidiantur. Nec tuæ tantum vitæ malè volunt, sed suæ quoque priuatæ non parcunt. Quandoquidem mala & detrimenta, quæ scelerati illi alijs struunt, in suum tandem ipsorum caput recidunt.

19. *Sic semitæ omnis auari, animas possidentium rapiunt.*

Nequè in latronibus & ficarijs tantum, quod de proprij capitis pernicie modò exponebatur, locum habet, verum in quouis quoque homine, sordidè immoderateque auaro. Nam dum eiusmodi per fas & nefas, & interdum quoque per cædem & sanguinem, ad opes contendit, cum alios per summam iniuriam grauius sæpe lædit, tum suam quoque animam haud leuiter offendit, & ad mortem tandem & interitum abducit.

20. *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam.*

Nequè est, fili, quòd nihil æquè te expetere aut desiderare dicas, atque perditorum illorum hominum consortium vitare, familiarémque vsu & consuetudinem cum sapientia inire, verum quòd illa abdita lateat, neque

facile cuiquam sui copiam faciat, id te consequi non posse. Siquidem illa non latet in tenebris, nec in desertis locis habitat, neque eo loco posita est, ut nullus ad eam aditus pateat, quin potius omnibus sese vltro offert, omnibus exposita est, omnibus se communicare parata est. Nam & foris clamat, omnesque ad promiscue ineundam secum familiaritatem inuitat, non diuites aut dociles tantum, non potentes solum, sed omnes vniuersæ.

21. *In capite turbarum clamat, in foribus portarum vrbis profert verba sua, dicens:*

Quandoquidem ipsa est, quæ concionatur in publicis vicis & plateis, in eminentioribus ciuitatis locis & propugnaculis, in portarum vestibulis & ingressibus, in foro denique & ciuitatis medietate. In plateis quidem & vicis, hominibus plebeis & popularibus in editoribus vero ciuitatis locis & propugnaculis, vrbis custodibus militibusque præfidiariis; ad portarum aut vestibula, senatoribus, iudicibus, ceterisque magistratibus: in media tandem ciuitate & foro ipso, mercatoribus, nobilioribusque ciuibus, nullus est quem non inuitet, quem familiariter non compellet, ad quem sublata voce non clamitet.

22. *Vsquequo paruuli diligitis infantiam, & stulti ea quæ sibi sunt noxia cupient, & imprudentes odibunt scientiam?*

Et quænam illa clamat? quæ alia, quam quæ iam audita? Quousque, inquit, stolidi rerumque imperiti diligitis imperitiam meramque stultitiam? hunc mundum, eiusdemque pompam & vanitatem? Quousque vos stulti elatique irrisores, inania, animoque & corpori noxia, tanto studio consecramini. Quousque tandem mente comunique sensu destituti salutaria omnia, nempe scientiã, & sapientiam, & pœnitentiã auersamini? Graue est citra vllam controuersiam, rudium infantium more, amare imperitiam: at multo grauius & infanlius est aperte per noxia, inscitiam aucupari: Ast omnium grauissimum & funestissimum est, Dei sapientiam ceteraque, sine quibus salus consistit: e nequit, de industria odisse. Etsi interim hæc omnia ex se inuicem fluant, naturalique vinculo connexa hæreant. Ex eo namque quod quis amat imperitiam, prouenit ut scietur noxia, adeoque, ut auerteretur sapientiam, & pœnitentiam, & cetera salutaria.

23. *Conuertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum, & ostendam vobis verba mea.*

Conuertite vos proinde à stultitia & vanitate, ad prudentiam & veritatem, à vitiis & peccatis, ad seriam pœnitentiam; capescite doctrinam meam, emendate vitam vestram, redite tandem aliquando ad frugem. Quod si istud, ut æquum, vobisque, nisi æternum perire velitis, necessarium est, ex animo feceritis, omnium scelerum vestrorum oblitus, effundam super vos spiritum meum, totumque me vobis aperiam, non partem aliquam tenuem meæ sapientiæ, meique Spiritus vobis impertiar, sed vtrumque magna vbertate & copia in vos transfundam, transfunderèque porrò pergam.

24. *Quia vocaui, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Ego quoque, &c.*

Verum quia non vos Iudæi tantum, quos meæ doctrinæ meisque admonitionibus præ ceteris obsequi oportebat, omnia mea consilia respuitis, omnemque curam & sollicitudinem meam pro nihilo ducitis: immo verò Spiritui sancto manifestè resistiti; sed plurimi quoque Christiano nomine insigniti, aduertite qualem aliquando ab æterna illa & increata sapientia sententiam audituri estis. Etenim non absque graui increpatione, terribiliq; comminatione, eiusmodi oratione vos olim compellatura est: En nihil eorum omnium, quæ ad salutem vobis necessaria videbantur, prætermisi. Nam quod citra vocationem, salutis viam inire omnino non poteratis, ego sæpe vos ad pœnitentiam inuitaui, variisque viis & modis ad conuersionem prouocaui. Clementi porrò vocatione non contentus, manum quoque, ut e foribus, in quibus iacebatis, quandoque exurgeretis, porrexi. Tandem quod malitia occæcati, quæ consecrari, quæ rursum auersari deberetis, non satis compertum haberetis, ego vtraque clementer paterneque vobis suggessi. Nam citra hæc cælestia præsidia prima iustitia potiri nequaquam valebatis. Ast vos per summam ingratitude omnina illa cælestis Patris beneficia, salutisque media & adminicula perditè neglexistis, & despiciatui habuistis.

26. *Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, aduenerit.*

Quia ergo sæpe vocantem audire, manum clementer porrigentem & protendentem aspicere, salutaria consilia subinde suggerentem sequi, scelera denique vestra iusta seueritate increpanti parere recusastis: En ego vicissim cum interitus ceteraque, quæ iusto timore metuebatis, incommoda vobis

vobis euenerint, palam ridebo, uestramque stultitiam & insaniam aperte subsannabo. Hæc illa, nec iniuria: nihil enim æquius, quam ut illi, qui Deum benè monentem, auxiliùmque vltro offerentem nefariè derideant, sacrilegè- que subsannant, ab illo itidem, cum in extremam miseriam deiecti fuerint, derideantur & subsannentur.

Non deridet verè Deus vllum omnino hominem (neque enim is est, qui de mortalium interitu gaudeat): at, quia impios ingratosque peccatores, maximè verò inferorum supplicii iam mancipatos, quasi nihil ad se pertinentes prorsus negligit, neque à tantis illis cruciatibus eripit, per modum ridentis vel subsannantis se habere sese ostendit. Magna sanè extremè miseris calamitas est nullum habere, qui opem ferat, aut consolationem præstet: verùm omnem calamitatis modum excedit, cum præsto sunt, qui de illorum calamitate gaudent, eorundemque infelicitati publicè insultat. Sed ad contextum denuc.

27. *Cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit: quando venerit super vos tribulatio & angustia.*

28. *Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, mane consurgent, & non inuenient me.*

Cum extrema vastitas & contritio, ingensque animi angustia & desolatio, uestraque adeò perditio & interitus, & alia, quæ dudum antè malè vobis conscij formidabatis, subito irruerint, ita ut nulla vi, nullis artibus aut machinis illis obsistere integrum vobis sit; tunc demum seriò me vos inuocabitis, & ego non exaudiam vos: tum magno me studio inquiretis, & non inuenietis: quippe qui post aureum illud acceptabileque tempus, quo salubri penitentia concuti fructuoseque operari licuit, exactum, hoc est, serò nimis ad medicum, vitæque fontem, tandem accesseritis. Hactenus ego opportunè importunè ad resipiscentiam, melioraque vitæ studia vos inuitau, prouocau, & expectau; in posterum vos clamabitis, at incassum: siquidem nihil eorum, quæ petetis, vobis præstabo: quinimo petitiones vestras tanquam insanas & stolidas palam deridebo & subsannabo.

29. *Eo quod exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint.*

30. *Nec acquieuerint consilio meo, & detraxerint vniuersæ correptioni meæ.*

Et cur tunc Domine tam durum tamque difficilem & exorabilem infelicitibus illis te exhibebis? Quia cum per diem, præsentisque vitæ statum, isthæc præstare salubriter licebat, scientiam, qua Deus cognoscitur, ritèque

& piè

& piè colitur, odio habuerunt, & timorem, qui initium est sapientiæ, cum contemptu & stomacho respuerunt, & aures consiliis meis accommodare non voluerunt, & omnes denique admonitiones, exhortationes, & increpationes meas obstinato animo spreuerunt & abiecerunt, nunc autem salutaris penitentia viæ, omnèsq; veri meriti nundinæ sunt exactæ.

31. *Comedent igitur fructus vitæ suæ, suisque consiliis saturabuntur.*

Cum igitur animo in malo vsque adeo obfirmato fuerint, semper, ut nullum vniquæ salutis adminiculum, nullum penitentia medicamentum admittere voluerint, restat ut fructus vitæ, quam transegerunt, consentaneos comedat, mercedemque factis suis dignam referant. Restat, inquam, ut penis & cruciatibus, quos nefariis consiliis, peruersisque studiis suis iustissimè promeriti sunt, ad nauseam & fastidium vsque exsaturentur.

32. *Reuersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos.*

Neque iuste tamen de mea seueritate conqueri possunt: siquidem carnis illecebris absorpti, mūdique prosperitate occæcati, de industria ab æterna sapientia, quæ Deus est, se auerterunt, omnemque curam & cogitationem ad fastum ventrisque cultum, & alia his affinia vitia & flagitia contulerunt. Non ego ergo stultos cæcosque mundi huius amatores perdo, sed ipsi se ipsos per præsentis vitæ prosperitatem, innatamque inscitiam, & nequitiam in interitum, omniumque malorum, quæ metuerant, voraginem deiiciunt. Neque se ipsos tantum, sed multos præterea alios secum in exitium abripiunt. Inter quos arcem tenent, qui impiorum hominum pacem, felicitatemque in hoc sæculo successum conspicantes, de Deo diuinaque prouidentia sinistrè sentiunt, impieque loquuntur.

33. *Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur, timore malorum sublato.*

Quod si me paternè vocantem, & ad saniora subinde prouocantem audiissent, meisque consiliis, & admonitionibus obsecuti, vanitatibus carnisque illecebris, & vitæ huius fastui nuncium misissent, nunquā ad eam miseriam deuenissent: verum ab omni malorum timore & hostium terrore liberi, pacatè quieteque omnibus bonis affluentes, habitassent: siquidem qui me audiunt, meisque mandatis obsequuntur, omnis terroris & timoris expertes, in summa pace, rerumque abundantia vitam transigunt, & in omne æuum transacturi sunt.

B

AD

AD CAPVT PRIMVM
PROVERBIORVM SALOMONIS SCHOLIUM
VVLGATÆ EDITIONI ACCOMMODATVM.

MT certum est Salomonem tres libros conscripisse, nimirum *Prouerbia*, *Ecclesiasten*, & *Cantica Canticorum*, ita dubium adhuc est, quo ordine illos conscripserit. Hebræorum magistri *Cantica* in iuuenili, *Prouerbia* in virili, *Ecclesiasten* in senili ætate constitutum, edidisse autumant, at verisimilior eorum videtur sententia, qui eo ordine edidisse & conscripisse contendunt, quo nunc in corpore Biblico digesti extant: siquidem argumentum, quod tractant, eiusmodi ordinem quodammodo postulat. Ethica namque Physicis, & hæc rursus Theologicis præmitti solent. Sed & iuuenilis ætas naturæ ordine virilem antecedit, & hæc senilem. Salomon autem, vt Hieronymo placet, in Prouerbijs paruulum de officijs instruit, in Ecclesiaste verò constantè ætate virum erudit in Canticis autem consummatæ virtutis viro ad cœlestium rerum contemplationem iter ostendit.

Prouerbia Salomonis &c. Vox *Mas'al*, idem ferè sonat Hebræis, quòd Græcis *ὁμοίωσις* aut *παραβολή* aut *παραοίμια* Latinis autem *Similitudo*, vel *Comparatio*, vel *Adagium*. Habet hoc enim aliquid admixtum, quod hominum vulgus latet, adeoque interpretatione aliqua indiget. Et quia contrariorum eadem est scientia, non solum similitudines & figuratæ sententiæ proponuntur in hoc libro, sed nonnullæ quoque dissimilitudines, planæque sententiæ.

1. *Filij David Regis Israël*. Vtrumque libro huic auctoritatem conciliat, & quod auctor illius filius fuerit Dauidis: & quòd Israëlitiçi populi Dux exstiterit. Nam vt fortes à fortibus, & pij rursus procreantur ex pijs; ita sapientes quoque ex sapientibus. Quin regum quoque sententiæ, non leues aut vulgares, sed graues regique Maiestate dignæ esse solent.

2. *Ad sciendum Sapientiam*, &c. Operis argumento obiter prælibato, subiungit eiusdem vsum, qui varius est, ipsi tamen cum ceteris scripturis, diuinitus inspiratis communis. Valet namque hæc Prouerbiorum doctrina, ad erudiendum, ad arguendum, ad obsecrandum &c.

Aduerte

Aduerte autem, vt Sapiens nomine sapientiæ eas complectitur virtutes, quibus intellectus exornatur; ita eruditionis vel disciplinæ voce, eos comprehendere habitus, quibus rationis appetitus perficitur & expolitur.

6. *Verba Sapientum & ænigmata*. &c. Vox Hebræa *Chiba* quam noster interpres *ænigma* reddidit, significat quodcunque acutum & obscurum dictum, sicut vox Chaldæa *Achida* quodcunque secretum & clausum.

7. *Timor Domini initium Sapientiæ*. &c. Monuit auctor, librum hunc ad comparandam veram scientiam, & sapientiam magnū momentum adferre, nunc primariā vtriusque, scientiæ, inquam, & sapientiæ radicem, & quasi fontem ostendit: nempe timorem Domini. Hic namque inter diuina sapientiæ effecta primatum obtinet, certumque ad veram Dei sapientiam iter demonstrat.

Sapientiam & doctrinam stulti despiciunt. &c. Per hæc scientiæ huius sedem (quam artis subiectum scholæ appellant) Sapiens indicat, quæ utique non est stulti sceleratique hominis, sed potius viri prudentis Deumque timentis & ex animo venerantis affectus. Sapientia enim, de qua hic differitur, non tam in magnarum rerum cognitione, quam in vero Dei cultu & veneratione posita est. Potest autem hoc membrum non incommodè cum præcedenti conuerti ad hunc modum: Sapientiæ & scientiæ, quam stulti aspernantur, initium est timor Domini.

8. *Audi, fili, disciplinam patris*. &c. Dei timore & cultu, (in quibus primæ tabulæ præcepta summatim continentur) veluti primario sapientiæ fundamento posito, doctrinæque huius subiecto obiter indicato, nunc primum secundæ tabulæ præceptum, quod circa honorem, reuerentiam, & obedientiam (quæ diuino naturali iure parentibus debentur) præcipuè versatur, commodo ordine subiungit. ait autem; *Audi, fili, disciplinam patris tui, neque dimittas legem matris tuæ*, meminit autem non tantum patris, sed matris quoque: quia prima ætas sub matris ferè cura & institutione transigitur. Ceterum non citra iustam causam parentum consilia, & monita serio commendat filio: nam & primæ ætatis institutio illorum est propria, & nemo melius, nemo fidelius, nemo commodius quam parentes, munus hoc obire potest: vt qui liberorum salutem sitiant & exoptent quam maximè, eam ætatem rerum experientiam habere, vt cum dignitate magnaque liberorum vtilitate, præstare id valeant. Grauius proinde peccant filij, qui salutaria parentum documenta despiciunt, maximè verò Dei, qui communis omnium parens est.

9. *Vt addatur gratia capiti tuo, &c.* Quandoquidem hominum natura ita comparatum est, vt citra mercedis spem vix quicquam acriter & ex animo aggrediamur, Sapiens amplam ijs mercedem hoc loco proponit, qui debitum honoris cultum parentibus deferunt, debitamque obedientiam ijsdem præstant: exprimit autem præmium illud earum rerum, notis & symbolis, quibus iuuentus præcipue capitur, nimirum per diademata, monilia, aliaque corporis & capitis ornamenta: Siquidem per capitis gratiam compendio ea omnia complectitur, quæ caput ornare nata sunt; per monilia autem totum illud; quod gutturi & pectori decorum adfert. Oblique autem honores, & dignitates, & Magistratus, per hæc insinuat: solent namque hæc illis obtingere, qui patri & matri, potissimum verò Christo & sponse illius Ecclesie morem gerunt.

10. *Fili mi, si te lactauerint, &c.* Monuit parentum monitis promptè alacriterque obsequendum, subdit nunc a sceleratorum hominum commercio & consuetudine studiosè abstinendum; vt qui teneriori ætati præcipuo studio insidari soleant: quæ etiam (quod nullum rerum vsum habeat, suaque natura ad vitia & flagitia prona existat) impostorum dolo facillimè capi irretiri que consuevit. Quo autem efficacius moueat, potentiùsque a scelere absterreat, proponit exemplum a sicarijs, publicis que grassatoribus petitam. Hi enim quæstus prædæque causa vias obsident, insontesque æquè atque fontes cum pecunia, tum ipsa etiam vita despoliant, ait ergo: *Fili, si peccatores te lactauerint*, hoc est, blanda oratione, magnisque promissis ad scelerum consortium te inuitauerint, ne acquiescas.

11. *Si dixerint veni nobiscum, &c.* Pudore & timore impediti, multi à flagitijs abstinere, præcipue verò iuuenes, quorum animi nulla adhuc labe sunt infecti, aut scelere contaminati. Quo igitur omnem pudorem & timorem ex animo eximant, quicquid sceleris designauerint, hoc totum occultum fore pollicentur: Addunt non aperto Marte, cum sæuo aliquo hoste certamen sese inituros; sed insontem nihilque mali cogitantem per insidias se oppressuros.

12. *Deglutiamus eum, &c.* Quia rursus scelerum inexpertes à cæde & sanguine, maxime abhorreere solent, spondent nullam se lanienam exercituros; sed captos bonis fortunisque omnibus exutos, in barathrum aliquod etiam-num spirantes abiecturos; vel corpore integro infecretum aliquem carcerem detrusuros, aut vno certè ictu, & quasi puncto

si puncto è medio sublaturus.

13. *Omnem preciosam Sapientiam, &c.* Hæc potens & efficax ad permouendos infirmorum animos est ratio: nihil æquè enim mouet iuuenes, qui parum habent (cum non sint, rerum Domini) & multis, vt amoribus suis faciant satis, indigent, atque certa lucris spes; idque citra vllum, vt impostores illi nugantur, aut vitæ, aut famæ, aut salutis periculum.

14. *Sortem mitte nobiscum, &c.* Et hic locus à re incitamentum continet: Neque enim in prædæ partitione par solet esse ratio ducum, & satellitum; veteranorum rursus, & tironum: hic autem (quo acriores stimulos adigant) æqua portio indiscriminatim promittitur omnibus. *Vnum*, inquit, *marisupium erit omnium*; & ne vlla fraudis suspicio reliqua fiat, indicatur sortem suam cuique adiudicatum iri. Nam quæ sorte diuiduntur, quanta fieri potest æqualitate diuidi solent. Potest autem hæc latronum conspiratio, ad quamuis aliam transferri, maximè verò ad eam, qua Iudæorum proceres in Christi seruatoris necem nefariè conspirarunt.

15. *Fili mi, ne ambules, &c.* Quia verò familiaris cum improbis hominibus vsus multos, sæpe alioqui probos, transuersos agit, Sapiens admonet hinc filium, ne per publicam quidem viam, cum impostoribus illis incedat, nedum domesticam familiaritatem cum ijs ineat; aut nefarijs illorum consilijs acquiescat.

16. *Quia pedes illorum, &c.* Ratio potens, cur nullum prorsus consortium cum illis habere, ac ne iter quidem facere conueniat: Quia nimirum pedes illorum non feruntur ad studium aliquod honestum, sed tantum ad cædem, sanguinem, & prædam, adeoque ad suam ipsorum perniciem: siquidem magis seipsos vulnerant, quam alios offendant; etiam si necem inferant.

17. *Frustra iacitur rete, &c.* Locus hic propter, pronomen affixum, quod relatiuè & reciproce exponi potest, duos aut tres, aut etiam plures sensus admittit, qui omnes tolerabiles, rationeque nixi videri queunt. Vnus est, vt aues, quæ rete ante se expansum cernunt, periculum vitæ, non facillè capiuntur: auolant enim volatuque vitæ suæ consulunt; ita tu quoque de sceleratorum factionibus & imposturis à me iam præmonitus, & edoctus, salutis tuæ prospice; & ab illorum consuetudine prorsus abstine: alter est, vt aucupes callidè escam ante rete spargunt, non vt,

aves nutriant, sed vt eas capiant & interimant; ita impostores illi, qui tantopere tibi blandiuntur, montesque tantum non aureos pollicentur, non minus blandimentis illis, vitæ salutique tuæ insidiantur, quam aucupes per obiectam escam auium sanguini laqueum tendit. Tertius est: vt rete innoxij auibus frustra, hoc est, nulla culpa tenditur; ita scelerati illi ficarij frustra; vtpote nulla iniuria laceffi illorum vitæ insidiantur, quos prædæ causa perimunt. Quartus & postremus est: vt rete frustra spargitur ante aues: quippe quæ præ nimia cibi auuiditate illud non animaduertant; ita philargyri illi, immani auaritia allecti & occæcati, incauti imprudetesque proprio sanguini insidiantur; vt qui dum alijs insidias struunt, sibi ipsi perditionis foueam aperiant.

19. *Sic semitæ omnis auari. &c.* Hic etiam locus, quo similitudo præmissa clauditur, ob eiusdem affixi pronominis ambiguitatem, geminum sensum recipit, interim reciprocus potior videtur: is autem est: vt eiusmodi ficarij ceterique scelerati, qui propter diuitias aliorum vitæ insidias machinantur, suo capiti periculum perniciemque adsciscunt; ita semitæ & studia hominis immodicè auari, qui nimirum ita comparatus est, vt per fas & nefas alienas opes inuadere pro ludo habeat, animam eius, qui insanabili illo philargyriæ morbo laborat, capiunt, hoc est, in mortem & interitum præcipitem agunt: vel vt rete innoxij auibus immeritò tenditur; ita scelerati illi innocentium sanguini iniuste insidiantur: vt qui nihil tale meruerint. Neque id in prædonibus & ficarijs tantum locum habet, verum in ceteris quoque omnibus auaritiæ insatiabiliter deditis. Nam auari instar aucupum animas diuitum, opibusque affluentium rapere contendunt.

20. *Sapientia foris clamat. &c.* Docendi erudiendique exordio, à domesticis facto. (Admonuit enim filium, vt patris matrisque monitis morem gerat, improborumque hominum commercium toto conatu fugiat) nunc in publicum prodiens, omne omnino hominum genus, ad sapientiæ studium prouocat, serioque inuitat: & quo potentius & salubrius illud faciat, sapientiam ipsam per prosopopœiam, omnes amicè compellantem, blandeque alloquentem inducit, ait ergo: *Sapientia foris prædicat*, quasi dicat, sapientia non latet in angulis, aut tenebris, aut terræ cauernis, vel locis desertis, aut longè positis; sed omnibus vtrò sese offert, omnes inuitat & prouocat, adeoque nemo inscitiam suam propter sapientiæ difficultatem, aut laboriosam eiusdem inuentionem excusare valet.

In plateis dat vocem, &c. Speciatim, & per partes explicat, quod per aduerbium *foris* generatim proposuerat: Assignat autem tria aut quatuor loca publica, vbi sapientia profert, omnesque ad sui communionem & societatem inuitet, nimirum vicos vel plateas, ciuitatis portas, eminentiora eiusdem loca, & ipsam denique vrbs centrum vel forum, ad quod plures omnis generis homines conuenire solent. Clamat proinde vbique sapientia omnemque hominum statum, & ordinem ad sui amorem & studium allicit. Nam per tria illa aut quatuor loca iam assignata accipere licet præcipuos hominum status: & quidem per *capita tumultuantium*, vel editiora ciuitatis loca, vt sunt arces & propugnacula, milites, vt paulo ante indicauimus, intelligere possumus; Per eos verò qui versantur in vicis & plateis, ignobiles, promiscuamve vulgi multitudinem; per eos autè, qui ciuitatis portis assident, senatores, iudices, & ciuitatis magistratus; per eos denique, qui in ipsa vrbe vel foro agunt, mercatores & opulentiores ciues. Aut per sapientiam vbique clamantem, legem Euangelicam, vel auctorem eius Christum, vel ipsam certè increatam sapientiam accipe. Hæc varijs modis, diuersisque medijs mortalium generi sese manifestat, nempe per creaturam, per legem menti nostræ impressam, per leges rursus literis exaratas, per miracula, & illustria sanctorum exempla, per internum Spiritus sancti motum, vel affatum, per doctorum tandem hominum vocem & prædicationem.

21. *Vsquequo paruuli, &c.* Sapientia, hominum inscitiam, leuitatem, & malitiam demirata, sublata voce exclamat, *vsquequo paruuli diligitis infantiam*. Assignat hîc autem tria vitia ita inter se apta, vt ex se inuicem quodammodo fluant, seseque mutuo inferant, siquidem studium inscitie generat noxiorum minusve salutarium amorem: hic autem salutarium odium, & detestationem. Est autem deterius consecrari noxia, quam ex quadam animi simplicitate amplecti infantiam, vel imperitiam: & grauius rursus odisse sapientiam, quam ex ignoratione sectari minus salutaria. Primo ex his vitijs complectuntur ij, qui diligunt mundum, & ea quæ sunt mundi, quos *paruulorum* & simplicium nomine designat. Secundo hæretici: Hi enim Christi & Ecclesiæ doctrinam, prudentemque eiusdem simplicitatem ludibrio habent, quos proindè contextus Hebraus derisores appellat, sicut primi ordinis homines simplices. Postremo Iudæi & pagani: illi namque cælestem doctrinam, Euangelique lucem data opera auerlantur, odioque plusquam Vatiniانو prosequuntur: hos Sapiens, inanos & fatuos

& fatuos hoc loco vocat. Eadem porro sapientia hominum vesaniam non modò admiratur; sed blanda quoque oratione ad vitæ emendationem, veramque animi resipiscentiam hortatur & prouocat. Conuertite vos inquit, & tandem aliquando vitam vestram corrigite. Quod si feceritis magna vbertate & copia spiritum meum in vos effundam, secretaque & occulta sapientiæ meæ vobis aperiam. Quod si infantes improbi que, & scelerati posthac esse perrexeritis, ad vnum omnes perituri estis. Conuenit hic locus optimè cum altera illa, eiusdemque increatæ sapientiæ comminatione; *Nisi penitentiam egeritis, omnes simul peribitis*. Verum quod non solum Iudæi: sed plurimi quoque Christiani incarnatæ sapientiæ doctrinam, paternamque eiusdem admonitionem floccifaciant, sanctoque Spiritui apertè resistant, meritò nunc audiunt, olimque apertius audituri sunt.

24. *Quia vocavi & renuistis, &c.* Commemorat quatenus æternæ sapientiæ beneficia, peccatori ad conuersionem vltro oblata, sed omnia per summam ingratitude contempra atque neglecta. Sunt autem ista: vocatio, auxilii oblatio, de consecrandis & vitandis instructio, paternaque admonitio, quæ omnia vtique ad efficacem conuersionem sunt necessaria. Fieri enim non potest, vt quis efficaciter ex peccati & diaboli seruitute liberetur, & ad Deum salubriter conuertatur, nisi a Deo vocetur, & adiuuetur, quidque facere vel fugere debeat, proximo vel alterius ministerio intercedente ab eodem edoceatur. Primum horum designatur per vocationem. Proximum per manuum extensionem. Tertium per consilium. Quartum & postremum per increpationem: vt enim consulimus bona, ita mala increpamus.

26. *Ego quoque in interitu vestro ridebo, &c.* Equissima pœna, vt is qui Deum deridet, & subsannat, eumque, vocantem, trahentem, docentem, & in crepantem ludibrio habet, vicissim ab eo derideatur, ludibrioque habeatur. etsi is interim neminem propriè contemnat aut ludibrio habeat, aut integrè quoque deserat, sed contemptoris vel desertoris personam nonnunquam sumat.

27. *Cum irruerit repentina calamitas, &c.* Quamuis hæc, & quæ sequuntur ad que nui obstinatum & ingratum peccatorem iure referri queant, & referri quoque soleant; conuenientius tamen ad Iudæos transferuntur, qui Christum æternam Patris sapientiam aspernati, eundemque in crucem agere nihil veriti, variis miseriis, & cladibus hactenus affecti fuerunt, & quodidè
adhuc

adhuc afficiuntur, & in omnem æternitatem propter obfirmatam animi perfidiam, atque ingratitude, in altero sæculo afficientur. Et quidem tunc seridè inuocabunt, & ad Deum clamabunt, sed incassum, & seridè nimis; vt potè post salutaris pœnitentiæ tempus iam exactum. Idem vsu venit & veniet iis omnibus, qui id frustra in senectute desiderant, quod in iuuentute contempserant, vel quærere neglexerant.

29. *Eo quod exosam, &c.* Æterna sapientia quatuor hoc loco causas assignat, cur Iudæi, ceterique infideles, & obstinati peccatores iustè tandem à Deo deserantur. Primò namque scientiam, hoc est fidem, qua Deus cognoscitur, exosam habuerunt. Mox timorem Dei, qui fons & origo est sapientiæ, nihili fecerunt. Tertio sanis sanctisque sapientiæ consilijs, & admonitionibus acquiescere noluerunt. Postremò omnem eiusdem correptionem et obiurgationem palàm despexerunt. Quia ergò ita comparati fuerunt, reliquum est, vt viæ suæ fructus comedant, pœnasque & supplicia flagitis facinoribusque suis digna in omne æuum pendant.

32. *Auersio paruulorum, &c.* Geminà sententiâ sapientia absoluit orationem suam. Harum altera eorum attingit pœnam pœnæque causam: qui sapientiam eiusdemque legem auersantur: altera præmia & mercedem illorum exponit, qui sapientiæ monitis, atque consilijs obsequuntur, auersio, inquit, rudium vel simplicium ab æterna nimirum sapientia, interfecit illos. Sensus est, non Deus, non diabolus, non vlla alia res creata interitus impiorum causa est, sed ipsimet mortis causam inde sibi adferunt, quod à sapientia alieni, carnisque illecebris intenti, vel mundi quoque prosperitate nimium elati & occæcati, futura mala nec præuident, nec curant.

33. *Qui autem me audierit, &c.* Hæc altera sententia est Epilogi, quæ præcedenti percommodè subiicitur: siquidem meritum & præmium sapientiæ obsequentium, ex aduerso opponuntur merito & supplicio sapientiam contemnentium. His autem, qui obsequuntur, rerum omnium abundantiam plenamque ab omni prorsus malorum timore securitatem promittit, hoc est, vitam æternam, siquidem in hac mortali vita, neque plena reperitur saturitas, neque perfecta securitas, neque ab omni quoque malo & pœna immunitas.

PARAPHRASTICA
CAPITIS SECUNDI EXPLANATIO.

1. *Fili mi, si susceperis sermones meos, & mandata mea absconderis penes te.*

Reli, quod mearum est partium, bona fide prestiti, vocavi, manum porrexi, opem obtuli, gratia præveni, quæ bona, quæ item mala, indicavi, denique nihil eorum, quæ salutem tuam promovere poterant, prætermisi; nunc autem tui est muneris, meos sermones meaque præcepta, & monita grato animo suscipere, magnaque cura, veluti preciosum aliquem thesaurum, custodire, integraque apud te conservare, ne horum oblitus, cum improbis perditisque hominibus præceptis in interitum ruas.

2. *Ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam.*

Verum ut eximio hoc thesauro potiaris, cum corporis, tum mentis quoque aures, à secularium rerum strepitu, ad hauriendam sapientiam, abstractas, sedulo accommodes oportet; nec non cor tuum à fluxiscaducisque mundi huius rebus avulsam, ad prudentiam eorumque, quæ sapientia docet, intelligentiam transferas atque inclines necessum est: neque enim, ut verè sapiens evadas, alterum tantum sat est, sed utrumque adsit operæ precium est, nempe fidus animi sensus; & cordis rursus vel mentis intelligentia, eaque efficax & practica.

3. *Si enim sapientiam inuocaueris, & inclinaveris cor tuum prudentiæ:*
4. *Si quaesieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam.*
5. *Tunc intelliges honorem Domini, & scientiam Dei inuenies.*

Verum enimvero licet duo hæc ad comparandam diuinarum rerum sapientiam omnino sunt necessaria, per se tamen satis non sunt. Nam præter cor & aurem, quæ omnino adesse debent, flagranti quoque oratione, magnoque & assiduo labore & studio opus est: neque enim Deus otiosis aut stertentibus illam obtrudit; multò verò minus superbis aut ingratibus, sed magnis animi votis & vocibus eam expetentibus, magnisque sudoribus & laboribus

laboribus quærentibus. Ecquid enim ait? Si sapientiam inuocaueris, hoc est ardentibus precibus à Deo efflagitaueris; si rursus vocem tuam intelligentiæ dederis. Hoc est pro obtinendo intelligentiæ dono celeste numen submissò animo imploraueris totumque adeò cor tuum ad beneficium hoc impetrandum coram Deo effuderis; si denique eo studio eoque conatu illam quæsieris, quo auida pecuniæ mancipia argentum & aurum, sæculique huius homines defossos thesauros solent; tunc demum & timorem Domini intelliges, & veram Dei scientiam certò inuenies. Quod si aliud, quam hætenus præmonstratum est, iter ingressus fueris, hoc est si doctrinam meam, meosque sermones auidè non susceperis; si mandata mea studiosè non obseruaueris; si diuinam opem pro impetrando sapientiæ munere humiliter non imploraueris; si magno tandem studio eandem sapientiam non quaesieris, nunquam preciosum illum diuinæ sapientiæ thesaurum inuenies.

6. *Quia Dominus dat sapientiam: & ex ore eius prudentia & scientia.*

Neque est quod aliunde, quàm à Deo, qui mortalium precibus flectitur, fideli que studio nitentium conatibus patrocinator, hunc scientiæ, & Sapientiæ thesaurum tibi obuenturum speres. Solus enim is est, qui veram salutaremque sapienitiam impertitur. Nam etsi mortalium studia, & conatus humanam mentem ad diuinam sapientiam capeffendam utcumque disponant, per se tamen illam non præstant, neque præstare valent. Pari modo licet mundi huius sapientes multa de sapientia differant, vera tamen scientia & sapientia ex illorum monumentis non est petenda; sed ex ore Dei, eiusdemque patefactione, quæ per Ecclesiam nobis proponitur & explanatur. Nisi enim Deus per diuinam scripturam & Ecclesiam nos doceat, suaque luce mentis nostræ tenebras illustret, nunquam verè sapientes euademus; neque ea, quæ ad fidei notitiam & explicationem necessaria sunt, rite vnquam intelligemus.

7. *Custodiet rectorum salutem, & proteget gradientes simpliciter,*
8. *Scruians semitas iustitiæ, & vias sanctorum custodiens.*

Porro autem Deus non tantum impertitur scientiam, sapientiam, & intelligentiam, rerumque cælestium & in hac quoque mortali vita necessariarum notitiam; verum rectorum quoque perfectæque, & candidè gradientium salutem protegit, tuetur, atque defendit. Substantiam rursus,

quæ in cœlestibus bonis reposita est, vitæque diuturnitatem, stabilitatem, & immortalitatem in se comprehendit, iisdem illis asseruat, & suo tempore præstat. Denique qui integrè perfectèque viuit, est instar scuti inuictique, aduersus omnia mundi pericula propugnaculi. Nec his contenta sempiterna illa & immortalis substantia & sapientia, illis quoque qui in vitæ integritate & perfectione gradiuntur, hætenus adminiculo fuit & erit, quatenus semitas iudicii, viasque iustitiæ ritè seruent, nec non inoffenso pede in lege Domini incedant; ac viam tandem Sanctorum religiosè custodiant. Vel (quod inoffenso pede incedere humanæ naturæ vires excedat) ipsamet sapientia, quæ Deus est, Sanctorum, Deumque ritè colentium viam ab omni errore & peccato tuebitur: siquidem æquitas efflagitare videtur, vt Dominus peculiarem illius rationem habeat; & viam vitæque eiusdem clementer custodiat, qui semitas iudicii seruat, & in vitæ perfectione, quod in se est, impigrè ambulat.

9. *Tunc intelliges iustitiam & iudicium, & æquitatem, & omnem semitam bonam.*

10. *Si intrauerit sapientia cor tuum, & scientia animæ tuæ placuerit.*

CUm vera sapientia semel intrauerit in cor tuum, & scientia animo tuo grata iucundaque exstiterit; non modò iustitiam, iudicium, & æquitatem accuratè intelliges, verum omnem aliam quoque viam bonam, virtutumque semitam perspectam habebis: siquidem sapientia in hisce potissimum sita est, neque vlla vera sapientia absque his constare potest. Nam siue iustitiam ad rerum cœlestium contemplationem; iudicium verò ad eorum, qui cum auctoritate præsumunt, actiones; æquitatem autem ad priuatorum hominum vitam referas, siue tribus hisce omne virtutum genus contineri dicas: siue aliud quodcunque per tria hæc significatum contendas, semper verum est, nullam absque iustitia, iudicio, & æquitate veram sapientiam constare posse.

11. *Consilium eius Codiet te, & prudentia seruabit te.*

12. *Vt eruaris à via mala, & ab homine, qui peruersa loquitur.*

AD hæc si sapientiam studiosè, vt par est, excolueris, ea à quouis hoste & casu aduerso te defendet, dièque noctûque tanquam fidus quispiam corporis tui custos circa te excubias aget, Prudentia rursus & intelligentia

telligentia, quam ex illa hauries, non modò ab omni errore & peccato te conseruabit; verum ab omni quoque via mala, fucataque peruersi hominis oratione te propugnabit; efficietque, vt ambules in via bona & sana. Nam vt perfectus sis perfectusque habearis, non sat est, si à malo declines; sed opus est præterea, vt bonum facias.

13. *Qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas.*

Ceterum, quod homines peruersi callidique impostores reperiantur, qui suam peruersitatem, suosque dolos & fraudes ea dexteritate tegere & dissimulare norunt, vt quiuis facile deprehendere non valeat; indicabo hic tibi notas quasdam, per quas illos utcumque cognoscere, & à iustis honestisque viris discernere valeas. Eos itaque imprimis hoc loco peruersos appellandos censeo, qui recto virtutum itinere, honestaque viuendi ratione deserta, per vias tenebrosas ambulant; quique vitam errore cæcitateque plenam, multisque salebris impeditam, & lapsibus obnoxiam transigunt. Fieri enim non potest, vt homines diuino timore vacui & sapientia destituti, multisque præterea miseris & peccatorum sordibus contaminati, læpissimè non impingant.

14. *Qui latantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis.*

Mox illos peruersos hic voco, qui ad eam nequitie improbitatisque magnitudinem deuenerunt, vt ex sceleribus (quæ pro sua malitia magno subindè numero committunt) voluptatem capiant; exultentque & triumphum agant, si quod forte nefarium flagitium designauerint, aut indignum facinus perpetrauerint; aut aliis, vt perpetrarent, auctores exstiterint. Magna profectò miseria, & cæcitas est, pro luce tenebras; pro Christo tenebrarum principem complecti; at omnem cæcitatis modum excedit, de peccato, quod omnium rectè sentientium iudicio dolorem & luctum meretur, gaudere & exultare.

15. *Quorum via peruersa sunt, & infames gressus eorum.*

Illos denique homines peruersos pronuncio, quorum viæ sunt peruersæ, gressusque turpes, & studia inhonesta; neque tamen alia esse facile possunt. Nam cum semitam rectam (cuiusmodi est, qui neque ad dexteram, neque ad sinistram deflectit) deseruerint, & tenebras pro luce complexi sint, eumque in modum deprauati, vt in funestissimis facinoribus, sædissi-

misque flagitiis felicitatem suam ponant, quomodo fieri potest ut illorum studia & opera non sint funestissima & tortuosissima? eorundemque actiones non sint infamissimæ? à quibus proinde adolescentiores, si salutis suæ consultum volunt, non secus abstinere debent, quam ab exitialissima peste, & tæterrima contagione.

16. *Vt eruaris à muliere aliena, & ab extranea, qua mollit sermones suos.*

Sapientia tandem, si eam toto animi sensu complexus fueris, eiusdemque consiliis & præceptis impigrè obtemperaueris, illud iudicium mentisque lumen, easque animi vires & opes tibi conferet, ut non solum à viro peruerso, peruersaque loquente, & infames vias publicè confectante libereris, verum etiam à mulieris extraneæ & alienæ retibus extriceris & eripiari; à qua sanè non minus discriminis rudi indoctæque & ad carnis illecebras pronæ adolescentiæ impendit, quam à perditivi viri consuetudine & familiaritate; quippè quæ sermonis blandimentis, mellitæque oratione, aliisque dolis & technis non solum iuuenum animos ad libidinem propensos ad flagitium pellicere; verum sapientum quoque fortissimorumque gigantum pectora inflectere nonnunquam solet; cuius rei argumenta euidentissima nobis subministrant Sampson, Dauid, Salomon, & alij præterea quam pluimum.

17. *Et relinquit ducem pubertatis suæ, & pacti Dei sui oblita est.*

PER alienam autem vel extraneam mulierem, fili, non accipio hic paganam, aut impiam, aut à fide & religione alienam, (quamuis harum quoque cōmercia homini iuueni & imperito sint periculosa, & lege prohibita) sed eam, quæ fœderis cum marito initi, Deique sui oblita, iuuentutis suæ ducem, nempe virum, cui primis ætatis annis nupserat, fidumque & immaculatum thorum sanctè sponderat, turpiter deserit; hoc est vlroneam, adulteram publicamque meretricem; cuiusmodi ea est, recteque dici potest, quæ tanta libidine incensa ardet, ut non rogata vltro ad stuprum sese offerat, nullique non sui copiam faciat, id quod maximum libidinis & incontinentiæ est argumentum. Virgines stuprum passæ amatori fidem plerunque seruant: adulteræ autem pacti nuptialis legisque diuinæ, quæ adulteria omnemque pellicatum seuerissimè prohibet, oblitæ, non muneribus prouocatæ, aut blandimentis seductæ mœchum sequuntur; sed sponte ad adulterium prouocant, blandoque & molli sermone ad flagitium alleant.

Que

Quæ proinde præ ceteris omnibus diligentissimè sunt cauendæ, & summo perè metuendæ, idque ob multas graues causas.

18. *Inclinata est enim ad mortem domus eius, & ad inferos semitæ ipsius.*

PRIMò namque tota domus adulteræ, totumque illius studium ad mortem inclinatur, non animæ tantum, sed sæpè etiam corporis; siquidem adulterium manifestò deprehensum apud veteres capitale erat. Ut interim raceantur vulnera & cædes, quæ ob adulteria & scortationes frequentissimè accidunt; adeoque quicumque in domum illius ingrediuntur, aut commercium cum illa habent, vnà cum illa ad vtràmque mortem contendunt. Mox omnes illius semitæ omnésque eiusdem actiones eiusmodi sunt, ut rectè ad inferos tætrósque dæmones & mortuos; nempe ad homines æternæ damnationis carceri mancipatos abducant; digna profectò moribus factisque mulieris adulteræ pœna. Sperabat misera in splendidas adulteri ædes non absque pompa & iubilo sese introituram; & ecce subito & inexpectatò abripitur ad domum mortis: existimabat per speciosas semitas ad deliciarum omnium viridarium & quasi promptuarium sese deduci; & ecce viæ illius meta hominibus mortuis, miserisque dæmonibus & vastis gigantibus consociatur.

19. *Omnes qui ingrediuntur ad eam, non reuertentur, nec apprehendent semitas vitæ.*

POSTREMò quotquot ad adulteram ingrediuntur nunquam ferè ad sanam mentem, veramque vitam & pœnitentiam redeunt, siue id inde proueniat, quod mortui ad vitam non resurgant: siue etiam, quod rerum carnis sensum oblectantium appetitus secundum se insatiabilis existat. Videmus namque peccatores boni sua natura oblectantis dulcedine delinitos & quasi inescatos, rarissimè ad spiritualis vitæ vias respicere, aut ad bonam frugem peruenire; sed pleròsque ad mortem vsque sensuum illecebras confectari; adeoque verè vitæ semitas vix vnquàm apprehendere. Habet autem quod hic docetur, non modo in carnali adulterio & scortatione locum; verum etiam in spirituali, hoc est in idololatria & hèresi. Raro enim hac lue semel infectus, integrè sanatur, purèque expiatur.

Vt

20. *Vt ambules in via bona, & calles iustorum cuscodias.*

Sapientia denique & intelligentia non solum à via mala, à viro iniquo, à muliere improba, aliisque incommodis te liberabit; verum ad bonum quoque honestum te deducet & promouebit, adeoque vtramque iustitie partem, nempe vt à malo declines, & bonum facias, tibi conferet. Sapientia, inquam, probe abs te culta efficiet, vt improborum confortium viasque peccatorum deferat; iter verò bonorum semitasque iustorum, in quibus nullus est error, nullum periculum, sed certa eaque ampla merces proposita, tuto ingrediaris.

21. *Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, & simplices permanebunt in ea.*

Quandoquidem qui recti sunt, recteque secundum diuine legis prescriptum incedunt, terram illam, quæ melle & lacte rerumque omnium copia abundat, certò inhabitabunt. Quod siquæ hinc propter peccata proscripcio vel expulsio aliquandò contingat, integri tamen perfectique viri nunquam ex ea proscribentur aut propellentur; sed in omnem aeternitatem firmi in illa consistent.

22. *Impij verò de terra perdentur: & qui iniquè agunt, auferentur ex ea.*

At impij, ceterique omnes, qui quouis modo iniquè agunt, suosque dies in voluptatibus & carnis illecebris transigunt, omnibus bonis & deliciis, quibus circumfluere videbantur, orbati, non modo, à beatè felicitèrque viuentium terra expellentur; verum de hac quoque mortalium terra vel inuiti dispergentur, & veluti infructuosæ arbores radicitus euellentur; & quod peius est, ad terram omni horrore & ardore confusio- nèque plenam, hoc est, ad terram miseriae & calamitatis hinc amandabuntur, nunquam vel huc reuersuri, aut ad terram, quæ mitibus promittitur, accessuri.

AD

AD
CAPVT SECVNDVM
SCHOLIVM.

1. **F**lli, si susceperis. &c. Oratio hæc videtur suspensa. Quamobrem aut cum vericulo sequenti debet connecti, aut per imperandi modum exponi, aut certè per verbum aliquod commodum expleri.

6. *Quia dominus dat sapientiam.* &c. Docuerat sapientiam non tantum studio inquirendam, sed precibus quoque à Deo expetendam: nunc causam cur à Deo expeti soleat, exponit: quia nimirum humanæ vires & studia per se sat non sunt ad cælestem sapientiam comparandam: etsi hæc interim neque otiosæ sint, neque otiosæ quoque esse debeant. Ponuntur autem hæc tria, quæ omnia ex ore Dei prodire dicuntur, nimirum scientia, sapientia, & prudentia vel intelligentia. Inter quæ eiusmodi discrimen assignare licet. Sapientia præcipuè circa fidei mysteria versatur: scientia vero circa earum rerum considerationem, quæ ad vitæ huius vsum sunt necessariæ: prudentia vel intelligentia autem circa morum scientiam, ciuilemque inter homines conuersationem.

7. *Custodiet rectorum salutem.* &c. Prosequitur beneficia, quæ per sapientiam præstantur rectis, hoc est, ijs, qui nihil obliqui, nihil quod diuinæ voluntati aduersetur in pectore fouent. Talibus enim apud Deum reposita est salus certa, stabilisque substantia, cuiusmodi est, sola diuina essentia; omnes enim res creatæ mutationi sunt obnoxia, tum longitudo quoque dierum, eaque sapientia, quæ omnia vnica voce Hebraica *Tuschiah* designantur. Porro autem vt Deus rectis est vita & salus; ita integrè syncerèque ambulanti bus, hoc est vitæ cursum pie sanctèque prosequètibz contra aduersa omnia est veluti impenetrabile quoddam scutum. Ipse enim est, qui Sancto- rum semitas eorumque, qui iudicij rationes seruant, & misericordiam exercent, vias ab omni aduersitate custodit; imò verò qui vnus, vt sancti sint, viamque iudicij custodiant, & misericordiam exercent, largitur. Ad litteræ contextum quod spectat, potest is ad hunc modum ordinari. Deus qui iustitiæ semitas seruat, viamque Sancto- rum custodit, custodiet rectorum salutem, & proteget eos, qui simpliciter gradiuntur.

D

Tunc

9. *Tunc intelliges.* &c. Repetit, quæ antea dixerat, sed aliis verbis. Præmiserat enim, si sapientiam quaesieris, intelliges timorem Domini, & scientiam Dei inuenies, hinc autem: Si sapientia in cor tuum semel intrauerit, & scientia animæ tuæ placuerit, non modo iustitiam, iudicium & equitatem, sed omnem aliam quoque viam bonam, hoc est, omnem aliam virtutem ad salutem necessariam intelliges. Ceterum quomodo tria hæc inter se differant non videtur anxie inuestigandum, sat est ita inter se connexa esse, vt nullum aliorum præsidio destitutum, per se satis sit perfectum.

11. *Consilium custodiet te.* &c. Pergit fructus & commoda, quæ ex inhabitante sapientia proueniunt, explicare. Si, inquit, sapientia in pectore tuo inhabitauerit, consilium, quod ipsa suggeret, custodiet te: & intelligentia, quam ex illa petes, à via mala, ab homine peruerso, à muliere denique extranea seruabit te, efficietque vt ambules in via bona. Discimus hinc, quorum corda verà sapientiâ destituta sunt, illos neque salutare cogitationes, neque sana consilia, neque monasticam, aut æconomicam, aut politicam prudentiam habere; sed instar nauis gubernaculo orbatae omni vento circumferri.

13. *Qui relinquunt.* &c. Exponit ordine cuiusmodi sint mali illi peruersique viri, à quorum consuetudine & contagione sapientia liberat. Assignat autem tria vel quattuor symbola, per quæ dignosci possunt. Inter cetera autem familiare est illis, effutire peruersa & à veritate aliena: mox rectis lucidisque viis desertis, incedere per obliquas & tenebrosas. Hinc lætari & exultare, cum flagitium aliquod designauerint, aut ab alio designatum intellexerint. Postremò peruersam, omnique ex parte infamem vitam ducere, hoc est omni scelerum flagitiorumque generi turpiter indulgere.

16. *Vt eruaris à muliere aliena.* &c. Viri peruersi indole tribus quattuorue versiculis delineata, describit iam improbam mulierem, à qua non minus periculum homini iuueni imminet, quam ab improbo viro. Delineat autem illam variis notis & circumstantiis, quo melius caueri, & ab aliis probis internosci valeat. Primò enim eiusmodi mulier garrula, sermonumque lenociniis & blandimentis insigniter est instructa. Est eadem extremè salax & libidinosa, vt quæ Dei pactique cum marito initi oblita, pubertatis suæ ducem deserat, & adultero turpiter adhæreat. Est tota, quata quata est, ad mortem inclinata, omnesque adeo gressus illius rectâ tendunt ad dæmones & inferos. Est denique iis artibus & armis munita, iisque delitiis & carnis illecebris delbuta, vt qui semel illi adhærescere cœperit, vix vnquam se ab illa.

illa auellere possit. Quare eiusmodi, vnâ cum illa, citra vllam spem vitæ, ad mortem & interitum rectâ contendit. Ceterum quæ de adultera vel publico scorto hinc dicuntur, ea sublimiori sensu in hæresin quadrant optimè. Nam ea quoque & blandiloqua est, & sponsum, cui in primæua ætate per Baptismum desponsata fuerat, deserit, & adultero nempè diabolo, obstinatè adherescit, & rectâ tandem ad inferos abducit, quosque semel delinuit, & in sententiam suam pertrahit, eos vix vnquam ad sanam mentem redire sinit.

20. *Vt ambules in via.* &c. Aliud hic sapientiæ & intelligentiæ beneficium exponit, & illud quidem eiusmodi, vt sine illo perfecta salus consistere non queat: neque enim, vt quis vita beata potiatur, sat est, vt à peccato peruersorumque hominum consortio recedat; verum præter hoc quod conuersionis initium est, opus est vt faciat bonum, eosque sectetur, qui virtutum bonorumque operum studio sedulo incumbunt, & hoc quoque præstant sapientia & intelligentia.

PARAPHRASTICA CAPITIS TERTII EXPLANATIO.

1. *Fili mi, ne obliuiscaris legis meæ, & præcepta meæ cor tuum custodiat.*

AVdisti, fili, ad cõparandam sapientiam opus esse, vt morum sapientiæque magistris diligenter auscultes, mentisque & corporis aures ad illorum dicta sedulo accommodes. Verum enimuerò vt sapiens sis, verèque sapiens habere, non sat est, vt sapientem vel sapientiam ipsam de sapientia differentem audias, eiusdemque præcepta & instituta discas, sed ultra hæc opus est, vt eadem illa sapientiæ præcepta & monita mentis tuæ secreto fideliter insculpas, tenacièque memoriâ retineas, quò nimirum cum opportunitas vel vsus id exiget, opere ipso exprimere queas. Quamobrem iterum iterumque te hortor atque admoneo, ne legis meæ, morumque doctrinæ, quam iam tradere cœpi, & deinceps traditurus sum, obliuiscaris; neque cor tuum à præceptorum meorum consideratione & obseruatione abstrahi aliquando sinas. Certus enim sum, conatum in magnum quandoque vsuum tibi cessurum.

2. *Longitudinem enim dierum, & annos vitæ, & pacem apponent tibi.*

QVandoquidem, si legis meæ oblitus non fueris, meaque præcepta cor tuum accuratè custodierit, vita non modò longa & sana obtinget tibi, sed tranquilla quoque & fortunata: Siquidem vita diuturna, nisi adsit corporis mentisque tranquillitas, & ab omni grauiori ægritudine immunitas, molesta est verius, quàm iucunda. Rursum diu viuere, & omnis quoque ægritudinis expertem viuere, si desunt opes & facultates, quibus te honestè sustententes, fortunatè, vel beatè viuere verè dici non potes; vera namque beatitudo omnem paupertatem excludit. Vel (si hoc mauis) si legem meam fideliter obseruaueris, meaque præcepta cor tuum diligenter custodierit, ex longitudine dierum præsentis vitæ, transfereris ad annos vitæ, hoc est ad vitam illam, quæ finem nescit, fruiturus ibidem pace, tranquillitate, sanitate, & opulentia, quæ omnem sensum exsuperat.

3. *Misericordia & veritas te non deserant, circumda eas gutturi tuo, & describe in tabulis cordis tui.*

VT misericordia & veritas Deo Opt. Max. nunquã non adsunt, fili, ipsiq. præ ceteris familiaria sunt; ita tu quoque da operam, ne vllò vnquam tempore illustria illa animæ ornamenta te destituant. Quò autem minori negotio id consequi, circumliga illa collo tuo, & inscribe non æneis, vel lapideis tabulis, vt Moyse lex descripta exstabat, verum cordis tui tabulis; ita vt illa semper ibi videas & legas, neque vnquam obliuioni tradas. Nam quodcumque tandem misericordiæ & veritatis nomine accipere lubuerit, certum est Deum pro sua benignitate & liberalitate eiusmodi caritatis officia amplà mercede compensaturum. Quandoquidem quæ mox consequuntur, disertè hoc indicent.

4. *Et inuenies gratiam & disciplinam bonam coram Deo & hominibus.*

SI, inquit, præcepta mea fideliter custodieris, eaque in cordis tui tabulis indelebili caractere descriperis, & misericordiam nihilo secius & veritatem opere ipso exercueris; tum apud Deum, tum apud homines quoque fauorem & gratiam inuenies; tantamque ingenij sollertiam mentisque prudentiam breui acquires, vt quid te in omnibus negotijs & difficultatibus facere, aut vitare oporteat, facillimè intelligas.

Habe

5. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentia tuæ.*

6. *In omnibus vijs tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos.*

Verumtamen caue, ne propter humanum fauorem, aut cuiusquam, gratiam nimium te efferas; neque propter ingenij sollertiam & acumen plus æquo tibi placeas aut arroges. Verum submissè de te ipso sentias, omnemque fiduciam, & spem tuam in Deum defixam habeas, idque non tepidè aut ex parte; sed toto corde totòque animo & pectore. Qui enim eiusmodi gratiam bonamque mentem nacti sunt, longè aliter comparati esse solent & comparati esse debent, quàm qui sæcularis scientiæ & sapientiæ opinionem habent. Hi enim in sua prudentia confidunt, suamque peritiam supra iustum & æquum passim iactant & venditant: tu verò qui & intellectum & cetera omnia à Deo te accepisse non ignoras, totam fiduciam totamque spem tuam in illum defige, nec non in omnibus vijs, & actionibus tuis illum præ oculis habe, illum cogita, illum agnosce, illum implora & prædica, fietque hac ratione, vt ipse prosperè fortunatèque omnes gressus, omnesque actiones tuas directurus sit.

7. *Ne sis sapiens apud te ipsum, time Deum, & re-ede à malo.*

Neque sis sapiens in oculis tuis, ita vt ceteros omnes præ te contemnas, illorumque iudicia & admonitiones pro nihilo ducas, aut despiciatui quoque habeas; hoc enim facere haud aliud esset, quàm arrogantissimi hominis ingenium prodere. Esto proinde humilis in oculis tuis, & quod initium est sapientiæ, Deum time, eidemque toto pectore inhære. Nam vt summæ stultitiæ est solis naturæ viribus fidere, aut solo proprii ingenij iudicio omnia tribuere; ita eximie cuiusdam sapientiæ est post adhibitam propriam industriam, toto corde diuino auxilio inniti; hoc autem te facere tunc demùm palam testatum feceris; si vitam vniuersam absque omni peccato immunem traducere sedulò contenderis. Fieri enim omninò non potest, vt quis Deum ex animo timeat & amet; totamque fiduciam in illo repositam habeat, neque à peccandi tamen consuetudine desistat.

Sanitas

8. *Sanitas quippe erit umbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum.*

Quod si ita comparatus fueris, vitamque ad eum modum institueris, hoc est si propriæ prudentiæ nimium innixus non fueris; sed Deum præ oculis habueris, eumque omnium actionum tuarum ducem constitueris, atque eiusdem timore concussus ab omni malo opere te continueris, neque tuum tandem iudicium Dei consilio reliquorumque omnium iudicio prætuleris; tunc demum plena umbilico totique interiori homini tuo obtineat sanitas, tuaque ossa spiritali medulla, cœlestique pinguedine affatim implebuntur. Paucis, omnes animæ tuæ vires sanabuntur, & per virtutum habitus ad optimum statum redigentur.

9. *Honora Dominum de tua substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum.*10. *Et implebuntur horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redundabunt.*

Fili, quicquid habemus & possumus, hoc totum Dei est totumque eiusdem dono & beneficio impetratum est. Eapropter non interioribus tantum religionis actibus, fide, inquam, spe & caritate eum honora, & cole, verum externis quoque sacræ latriæ symbolis, cuius generis censentur ea omnia, quæ in sacrificium, vel laudem, vel gratiarum actionem illi offeruntur; vel illius quoque membris propter ipsum exhibentur. Quamobrem de prouentuum tuorum primitiis illum honora; deque omnibus quæ quauis iustâ ratione conquiris, partem aliquam illi assigna. Nec est quod ea erga Deum liberalitate & gratitudine te ad inopiã redactum iri metuas; siquidem in Deum pietas, & in membra eius liberalitas opes potius augent & conseruant quam diminuant vel exhauriant. Si igitur Deo confisus liberaliter in illius cultum, fratrumque eiusdem subsidium erogaueris, *horrea tua implebuntur saturitate*, omnisque generis frugum abundantia, & *torcularia tua musto exundabunt*. Summa, nihil necessariorum tibi deerit, sed quicquid humanæ vitæ usus deposcit, hoc totum cumulatè tibi subpeditabit.

Discipli-

11. *Disciplinam Domini, fili mi, ne abijcias: nec deficias cum ab eo corripieris.*

Verum enimvero si Deo è salute tua fore visum fuerit, pro plena sanitate, ægritudinem; pro ossium pinguedine, ariditatem; pro rerum omnium affluentia, rerum omnium inopiam in te immittere; aut prosperitatem, qua ante fruebaris in aduersitatem permutare, fili, illius correctionem, & disciplinam per superbiam vel impatientiam ne abijcias; neque acrius ab eo correptus, vel dirius, quàm te pro meritum existimas, flagellatus, animum despondeas, aut flagellis illius ignauorum more turpiter cedas.

12. *Quem enim diligit Dominus, corripit: & quasi pater in filio complacet sibi.*

Qvandoquidem eiusmodi castigatio non prouenit ex ira, aut indignatione, aut ex aliqua malevolentia; sed ex pleno amore & intima caritate. Nam ut pius parens prudensque medicus per eiusmodi flagella, clades, & calamitates, illud abs te vult submouere, quod salutem tuam diuinæque prædestinationis in te effectum poterat impedire. Solet enim ille omnem, quem diligit filium, increpare, pœnisque & flagellis in officio continere, vel inde dilapsum eò denuò reuocare, ne vel peior euadat, vel hereditatis iacturam faciat. Etenim ut parentes secundum carnem liberos, quos delinquentes vel officium negligentes animaduertunt, pro delicti ratione castigant: ita Deus quoque, quos ad gloriam ordinauit, verberibus & crucibus exercet; ne vel nimium insolescant, vel licentiosius peccent, vel ut cautiùs quoque & prudentiùs in posterum viuant. Habent enim eiusmodi flagella, si commodè utaris, magnum ad comparandam & retinendam sapientiam momentum.

13. *Beatus homo qui inuenit sapientiam, & qui affluit prudentia.*

Non beant opes, fili, non nobilitas, non corporis robur, aut sanitas, aut venustas: non rerum humanarum scientia; non cetera denique omnia, quæ sub sensum veniunt, & in hominum admiratione existunt; sed sola diuina sapientia, ad quam præcepta, de quibus meam sententiam iam audiisti, certissimam viam muniunt, hominemque quàm optimè & quàm rectissimè disponunt. Interim sapientia, quæ hominem verè perfectèque beat, non est quid productum aut procreatum; sed ipsemet Dei Filius rerum omnium conditor & procreator. Verè proinde beatus verèque felix.

& for-

& fortunatus est, non qui aurum, aut argentum, aut viationes, aut aliud quodcunque eiusmodi inuenit, sed qui hunc increatae infinitaeque sapientiae thesaurum reperit.

14. *Melior est acquisitio eius negotiatione auri & argenti, primi & purissimi fructus eius.*

15. *Pretiosior est cunctis opibus: & omnia quae desiderantur, huic non valent comparari.*

BEatus nihilominus & ille cenferi potest, qui ea infusae diuinitusue communicatae sapientiae & intelligentiae ubertate affluit, ut illam in alios quoque, cum vsus id postulat, transferre valeat. Nam etsi haec communicata productaue sapientia infinitis partibus ab illa distet, quae & Dei, & supra naturam Deus est; attamen tantae dignitatis, tantique precii, & valoris est, ut eius acquisitio purissimi auri & argenti acquisitione multis partibus praestet; eiusdemque proventus & vsus cunctis lapidibus & opibus preciosis preciosior existat. Paucis, vna haec tanti valoris & precii est, ut nihil sub orbe hoc sublunari existet, quod illius existimationem & precium aequare valeat. Nihil enim sunt deliciae, nihil diuitiae, nihil cetera omnia caduca & fluxa, si cum illa comparentur.

16. *Longitudo dierum in dextera eius, & in sinistra illius diuitia & gloria.*

HAec enim est, quae & vitae longitudinem, & gloriam immortalem, & nunquam interiturum honorem largitur; e quibus omnibus nihil praestant, neque praestare possunt mundi huius opes, seculique delitiae & voluptates, nedum sapientiam ipsam. Sed neque honores, & opes, & vitam longam tantum confert sapientia; sed vitae quoque immortalitatem, animaeque pacem & tranquillitatem, aliaque id genus complura, quae supra multis parasangis recensita sunt. Verbo complectar. Vna haec bona omnia, quae in sobrii hominis desiderium cadunt, praestat: & mala rursus omnia, quae prudentes viri formidare solent, e medio profligat. Praestat autem vtraque manu, quia omnibus vndique bonis cineta & circumsepta est. Quod si bona, quae pollicetur, quibusdam in hac vita non confert, ideo non confert, quia e salute eorum non erant: neque enim omnia conueniunt omnibus. In altera tamen vita magno fenore compensat, quod hic negauerat, aut ut rectius dicam, in aliud tempus transtulerat.

Via

17. *Via eius via pulchra, & omnes semitae illius pacificae.*

NEc est, fili, ut vias, quae ad sapientiam ducunt, asperas, duras, hostilibus insidiis obseptas, vel belli tumultibus plenas causeris: nihil enim horum omnium incommodorum locum hic habet. Sunt enim viae illius planae, tuta, lucidae, omni pace & tranquillitate plae. Paucis, sunt tales, quae ambulantes in iis mirifice recreent, animisque illorum admirabilem pacem & iucunditatem adferant; perducunt quippe ad eam pacem, quam mundus dare non potest; ad eam lucem, quae tenebras nullas admixtas habet; ad eam tandem vitam, quae finem & mortem ignorat. Neque sane viae & semitae, hoc est opera, praecipua, & consilia, sapientiae aliter affectae esse possunt: alioqui enim verè non bearent; siquidem ad veram beatitudinem non solum sana longaque vita, opes praeterea & honores exiguntur, sed pax quoque & tranquillitas, & omnis generis voluptas. Haec enim sunt, quae homines omnes naturaliter desiderant; neque prius desiderare cessant, quam re ipsa possideant.

18. *Lignum vitae est his qui apprehenderint eam: & qui tenuerit eam beatus.*

SVnt igitur omnes viae sapientiae amoenae & pulchrae: prout ipsa quoque sapientia est pulcherrima, & nobilissima, & potentissima. Est enim ea lignum vitae, quod in medio paradisi plantatum est; si non omnibus, iis certè qui apprehendunt eam: imò verò vitalis ligni vires multis partibus excellit, ut quae non tantum vegetam & diuturnam vitam praestet, ut illa, sed sempiternam. Nemo enim ignorat Adamum ex ligno illo vitae immortalitatem consecutum non esse; sed neque consequi quoque potuisse, etiamsi ex eo gustasset. Sapientia autem semel hausta, largitur immortalem fidei studio ad finem usque retenta vitam. Neque immortalem tantum confert vitam; sed magnam quoque per fructus suos in hac vita iucunditatem & voluptatem, & certam denique, si conseruetur, alterius vitae beatitudinem.

19. *Dominus sapientia fundauit terram, & stabilivit caelos prudentia.*

ESt eadem nihilo fecius summè potens summeque efficax: quippe cum Deus per eam condiderit caelum & terram, & quaecunque illorum ambitu continentur, hoc est totam rerum vniuersitatem. Haec enim scripturarum more per caelum & terram tanquam per primarias partes designari solent.

E

solent.

solent. Condidit autem terram Deus tanquam reliquorum omnium basim & fundamentum in medio vniuersi immotam; quò nimirum firma comodaque hominum ceterorumque animantium sedes esset; neque vlla tamen columna aut sustentaculo nixam, quod certum est summæ sapientiæ argumentum. Terræ veluti tectum quoddam induxit cælum mira stellarum venustate ornatum, semper mobile, nunquam defatigabile & quod ad naturam suam attinet, semper sibi simile, quæ omnia arguunt summam diuinæ sapientiæ vim & magnitudinem.

20. *Sapientiâ illius eruperunt abyssi, & nubes rore concresecunt.*

Eiusdem rursus sapientiæ opus sunt fontes & flumina, quæ ingenti aquarum copia & vbertate è terræ cauernis, ad quas initio iussu Dei, ne terram operirent, sese receperant, per occultos meatus lapsa erumpunt; & ad diuersos orbis tractus longis ambagibus sese diffundunt, & interdum quidem ea abundantia inde erumpunt, vt latè omnia propter hominum peccata, depopulentur, vt multis sæpè exemplis compertum est. Per eandem denique Dei sapientiæ & potentiam vapor ex aquis locisque humidis & calidis ad superiora aeris loca subuectus per circumstantes frigus condensatur in nubem, eaque irruente frigore compressa; si densior quidem fuerit, in pluuiam; si autem rarior, in rorem resoluitur; quibus solum humectatur & fecundatur, quò hominibus vim suam exerat, fructusque fundat: Atque huc tendit Sapiens, dum per Dei sapientiæ abyssos erumpere, & cælos vel nubes rorem stillare, vel in rorem concresecere asserit. Ceterum quæcumque de diuinæ sapientiæ virtute & energia hic dicuntur, ea omnia, ad illam sapientiæ pertinet, quæ idem est cum Dei Verbo: per hoc enim facta sunt omnia, & quæ in cælo, & quæ in terra.

21. *Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis. Custodi legem atque consilium.*

22. *Et erit vita animæ tuæ & gratia faucibus tuis.*

Hæc, fili mi, de diuinæ sapientiæ virtute & potentia, admirandisque eiusdem operibus doctrina, ceteraque omnia, quæ de sapientiæ hæcenus tradita sunt, ob mentis oculos semper versentur, neque vnquam inde recedere patiaris. Hæc vna enim & stabilis, & constans, & ab omni errore, falsitate, & obscenitate, quibus humana scientia abundat, immunis est. Hæc sola verè beat, & ab omni malo liberat. Hanc proinde iugiter animo

versa,

versa, & tecum pertracta; eiusdemque vim & energiæ diu noctuque meditare & præ oculis habere; & omnem denique vitam, omnesque cogitationes tuas secundum illius præscriptum institue.

Siquidem homini ad veræ pietatis diuinæque sapientiæ thesaurum seriò contendenti, sat esse non debet vt accuratam legem, quas alii præscribunt, curam habeat; verum propriarum quoque cogitationum & actionum peculiarem rationem habeat oportet. Nam etsi lex humana externos tantum actus iudicet, & si sint mali, puniat, Deus tamen vtrosque prohibet & plectit. Accedit huc quoque quod prauæ mentis imagines & cogitationes, quales sunt quæ cum lege & ratione pugnant, si tempestiuè non coërceas, ad legis contemptum & præuaricationem paulatim disponant, & tandem omnino trahant.

Neque tuas tantum cogitationes modereris & obserues; sed legem quoque & consilium, quod vera Dei sapientiæ tibi suggerit. Quandoquidem ea obseruatione vitæ longitudinem, & prudentiam, & rerum diuinarum intelligentiam, & multa præterea alia, de quibus supra iam disputatum est, consequeris. Etenim si sapientiæ monitis parueris, eiusdemque præcepta religiosè obseraueris, erunt vita, salus & sanitas animæ tuæ. Anima enim tua verè per illa viuet, sanaque & incolumis vsque persistet. Quemadmodum enim legis, quam Dei sapientiæ præfinit, præuaricatio, est mors animæ; ita eiusdem legis obseruatio, prauarumque cogitationum & desideriorum compressio, est vita, vigor, & sanitas animæ. At neque vita & sanitas sunt animæ tantum, sed illustre quoque & peruenustum eiusdem ornamentum. Nam vt preciosa monilia pectus & collum, totumque hominem insigniter exornant, & apud omnes spectabilem reddunt; ita sapientiæ quoque studiosè exulta, magnum homini sapienti apud Deum & hominem fauorem & gratiam conciliat.

23. *Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget.*

Neque sapientiæ, si eam familiarem habueris, animæ tuæ tantum vitam & sanitatem præstabit, gutturique tuo gratiam & eloquentiam conferet; vt saluari doctrina aliis quoque prodesse queas: verum omnem quoque à periculis & insidiis, quas diabolus, caro, & mundus assidue moliuntur, securitatem tibi pariet. Nam siuè domi maneat, siuè peregrè apud exteros agas, itèrue facias, ea fide & diligentia te custodiet, vt ne vllus omnino animi tui affectus, qui pedis nomine designatur, vel leuissime impingat. Si igitur

tur sapientiam comitem, vel ducem veriùs nactus, illiusque consilia ex animo complexus fueris, vbicumque ambulaueris magna cum fiducia, citraque vllam pedis offensionem ambulabis.

24. *Si dormieris: non timebis: quiesces: & suavis erit somnus tuus.*

Quod si peregrè non egeris (etsi verè peregrini in hoc mundo sumus, Cerebroque, nisi magna adsit cautio, offendamus omnes) sed domi vixeris, noctuque, (quando hostes maximè vigilare & insidiari solent,) somno te dederis, confopitusque in lecto quieveris, suauiter omnisque timoris expers dormies; neque quidquam quod somnum insuauem aut inquietum reddat, occurret. Summa, à quocunq; periculo, quod vel dormientibus, aut vigilantibus, vel domi versantibus, aut foris agentibus accidere solet, per sapientiam securus eris. Nascitur autem hæc iustorum securitas cum ex bono conscientia testimonio: tum maximè ex diuinæ protectionis fiducia & spe; familiarique cum Deo consuetudine; quibus rebus, quod impij destituantur, in perpetuo timore, & animi fluctuatione versantur.

25. *Ne paucas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum.*

Denique sapientia beneficio non modo ab iis periculis, & malis tutus eris, quae vel in motu, vel in quiete multis saepe accidunt, verùm à subitis quoque casibus, iisque cladibus, terroribus, & vastitatibus, quae ab hostibus exteris (cuiusmodi sunt, qui ex insidiis in medium prodeunt, illosque qui nihil hostile metuebant, repente adoriuntur, lateque omnia vastant & depopulantur & quasi in solitudinem redigunt) ex insperato nonnumquam adferuntur. Quandoquidè Dominus propter sapientiam in te habitantem erit in latere tuo. Ut enim stipatores Principum lateribus ad custodiam praestò sunt, parati, si opus sit, illos defendere, omnemque iniuriam ab illis propulsare: ita Dominus quoque in omnibus periculis & hostium impressionibus praestò tibi erit; pedemque tuum ne labatur, tuque ea ratione caparis, diligenter custodiet. Atque hoc summum est diuinæ sapientia beneficium, summaque consolationis argumentum. Quis enim ab hoste non capiatur, si Deus illum non custodiat? Quis rursus ab hoste sibi metuat, si Deum custodem habeat? Habet autem omnis ille eiusmodi custodem, qui licet diuina sapientia utcunq; munitus sit, plus tamen tribuit Deo, quam suis viribus, suaque sapientia.

27. *Noli prohibere benefacere eum qui potest: si vales, & ipse benefac.*

Fili, ut iam ante misericordiam & veritatem serio tibi commendavi, ita nunc rursus te admoneo, & quanta vi possum, abs te contendo, ut misericordiae & veritatis opera pro facultatum ratione impigre exerceas, primumque hoc studium, quantum potes & vales, in aliis promoueas & excites. Neque vnquam ad eam amentiam pertrahi te sinas, ut eum qui alteri benignè facere vult & potest, à benefaciendi studio impedias, vel ut elemosynam, quae pauperi; aut debitum, quod creditori iure debetur, à legitimo suo domino prohibeas: quin vtrumque quantum vires permittunt, promouere & adiuuare contendas. Absit autem, inhumanum iniustumque quorundam exemplum imiteris. Sunt namque qui ut suam auaritiam vel iniustitiam specioso aliquo titulo defendant; aliis auctores sunt ut perceptas vsuras restituant, vel aliquam pecuniae summam in egenos vel alias pias causas erogent.

28. *Nec dicas amico tuo, Vade, & reuertere, & cras dabo tibi: cum statim possis dare.*

Neque pauperi tantum, quod donare potes, dona fideliter, aliosque qui eadem donationis lege tenentur, ad debitum iustum praestandum pro viribus inducas, verùm prompto quoque alacrique animo id facias. Quare si statim, quod pauperi, vel creditori debetur, exsoluere vales, ne dicas: amice abi, quod petis, modò praestare non possum, cras vel alio tempore reuertere, & dabo. Nam qui id dare differt, quod statim donare potest, omnem apud Deum & homines gratiam amittit: *Hilarem namque datorem diligit Deus*, protritumque vulgi sermone dictum est; *Bis eum dare, qui cito dat*. Ne ergò proximum opem tuam implorantem vana spe lactes, aut nimia dilatione diuexes; sed, quod in te est, euestigio illum expedias. Qui enim dilationem in craftinum vsque prohibet, nullam ille moram concedit.

29. *Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam.*

Quod si amicum egentem opemque petentem amicitiae lege salua repellere non licet; multò minus aliquid mali contra illum moliri, aut eundem, si probus habetur, in aliquam improbitatis suspicionem temerè vocare; aut aliquid omnino veram amicitiam indignum committere licebit.

Caue proindè aduersus eum, qui tuâ fretus amicitia tecum habitat, aliquid machineris à vera amicitia alienum; aut opinionem, quam de te concepit, aliquando fallas. Nihil enim turpius videtur quàm eum lædere aut fallere, qui omnia bona sibi de te pollicetur, nihilq; mali de te suspicatur. Imo tantum abest, vt talem offendere fas sit, vt etiam malum de eo suspicari nefas sit.

30. *Ne contendas aduersus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit.*

Cum nullo mortalium, fili, si fieri potest, contentionem suscipias, si qua tamen necessitas aut publica utilitas, aliquid eiusmodi exegerit, caue cum eo homine vllum omnino certamen ineas, aut publicam priuatamue concertationem exerceas, qui nullam offensionis, aut contentionis, aut damni causam tibi vnquam dedit, nullaque iniuria te lacesiuit. Nam cum omnis contentio & lis sit mala, & noxia, & probrosa, quæ citra iustam causam suscipitur, tum illa maximè quæ infanti beneque merenti intenditur. Taceo id quod temere contra infantes suscipitur, in suscipientium caput per sæpè recidere, magnoque illos damno afficere.

31. *Ne æmuleris hominem iniustum, nec imiteris vias eius.*

Et vt piorum hominum innocentiam in calumniam rapere; aut ea abuti nulli licet, neque citra grande periculum aliquid eiusmodi tentare cuiquam omnino fas est: ita tu ob impiorum prosperitatem, iustitiâ & innocentiam desertâ, ad illorum impietatem te transferre nequaquam debes. Quamuis ergo homines impij, raptores, infantum oppressores, ceterique flagitijs publicisque sceleribus ex instituto dediti vulgò felices fortunatiq; habeantur; quippe quibus omnia ex animi sententia succedere videntur; tu tamen istiusmodi homines ne æmuleris, neque illorum studia & impietatem confecteris. Quandoquidem viæ illorum sunt peruersæ, rectaque ad interitum abducunt.

32. *Quia abominatio Domini est omnis illusor, & cum simplicibus sermocinatio eius.*

Nec existimes prosperitatem, quâ ad tempus potiuntur impij, à Domino esse; aut ex peculiari aliqua Dei Opt. Max. erga eiusmodi nequam homines beneuolentia proficisci. Tantum enim abest vt Deus peruersos illos desertores & impostores loco aliquo habeat, aut gratia aliqua complectatur, vt mera apud illum sit abominatio; neque secus illos ex-

cretur

cretur atque fœtidum aliquod cadauer, aut purulentum aliquod vlcus. Neque enim illius conuersatio familiarisque consuetudo est cum impijs & illuforibus; sed cum rectis, simplicibus, & integris: his ille sua secreta pandit; cum his, vt amicus cum amico solet, familiariter agit; cum his versari pro delicijs habet.

33. *Egestas à Domino in domo impij: habitacula autem iustorum benedicentur.*

Et quia iusti perfectique viri Deo sunt perquam familiares, fit, vt interior illorum domus, nempe illorum anima cœlesti benedictione repleatur, omni que virtutum & diuinorum charismatum genere cumuletur, & intima impiorum habitacula, eorundemque conscientiarum & corda rerum mortaliumque omnium sint pauperrima; & tam in hac præsentia, quam in altera quoque vita longè miserrima. Imò tunc temporis multò pauperiora & miserabiliora apparebunt; quam in præsentia rerum statu; vtpotè æternæ miseriarum & inopiæ perpetuò mancipata. Sed neque interna tantum Dei benedictione abundant iusti, sed sæpè etiam externa, hoc est opibus, honoribus, aliisque omnibus ad vitam honestè ciuilerque sustentandam necessarijs. Contra verò impij, raptores, infantumque oppressores in magna Dei maledictione, & egestate degunt. Nam etsi opibus nonnunquam affluant, adeoque fortunati, & diuites apud hominum vulgus habeantur, ea tamen opulentia non est ex Dei benedictione, sed ex furto, rapina, & iniquitate: cuiusmodi bona neque stabilia sunt, neque diuturna quoque: prout malè, & citò parta, malè & citò dilabi plerumque solent. Rarò enim ad tertium hæredem perueniunt, neque adducunt possessorem suum ad æternam felicitatem, sed ad sempiternam miseriam.

34. *Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam.*

In mortali hac vita homines, de quibus hîc sermo est, videntur aliquid esse. Quarè opibus, quibus affluunt, inflati, omnes derident, omnes præ se contemnunt, nullius admonitionem admittunt. Verùm non erit hîc factus, hoc supercilium, hic mentis tumor perpetuus, semperque sui similis. Nam qui in cœlis habitat, eiusmodi illuforum & sannionum fastum & supercilium mentisque tumorem subitò comprimet. Siquidem felicitatem illam, propter quam insolenter superbiebant, nullumque formidabant vanam inanemque esse ostendet. Vel repente illos in summam miseriam &

inopiam

inopiam redigendo, quod sæpè fit; vel certè ex momentanea hac prosperitate per mortem abreptos, in æternam miseriam & calamitatem præcipitando. Verùm mansuetos & humiles, cuiusmodi inter ceteros sunt, qui impiorum felicitatem variasque iniurias iniuste illis illatas patienter tulerunt, peculiari favore, & gratiâ prosequitur. Ipse enim est, qui superbis resistit, & humilibus dat gratiam.

35. *Gloriam sapientes possidebunt: Stultorum exaltatio, ignominia.*

Idem ille est, qui sapientes gloria & honore coronat, amplisque muniis & dignitatibus auget; stultorum arrogantiam & exaltationem deprimat, plenamque ignominiam esse ostendit: nec immeritò. Nam ut stultorum cœtus multa per se probrosa, & turpia committit, aliorumque dicta, vel facta tametsi probro, & ignominia digna, inaniter sæpè extollit; ita Deus (quo hac ratione pœna noxæ respondeat) inanem illorum gloriationem, & exaltationem, quâ ad tempus hic se exaltauerant, seseque extulerant, sicut ab aliis quoque præposterè exaltati fuerant, in probrum & ignominiam sempiternam conuertit, & interdum quoque in temporariam. Nam ut verè sapientes non in altera tantùm vita à Deo, cui seruiuerant, sempiternam gloriam donantur; sed in hac quoque vita non ab ipso, sapientiæ auctore tantùm, verùm ab hominibus quoque honorantur, & in precio habentur: ita ediuersò stulti & impij (pro iisdem namque in hoc opere passim vsurpantur) non in altera solùm, sed in hac mortali & fluxa quoque vita sæpè ignominiam afficiuntur.

A D

CAPVT TERTIVM

SCHOLIUM.

1. **F**ili, ne obliuiscaris legis. &c. Per legem aut præcepta, quæ custodire & retinere iubet, morum doctrinam, eamque institutionem, quam probi parentes filiis prima ætate tradere & instillare solent, hoc loco intelligit.

2. Longi-

2. *Longitudinem dierum.* &c. Tria mercedis loco his promittit, qui parentibus obediunt: quæ non modò iuuenibus, sed omnibus omnino hominibus apprimè cara esse consueuerunt, nimirum longam, tranquillam, & fortunatam vitam: verùm tria hæc in præsentia vita imperfectè obtinentur: in altera autem perfectè plenoque, ut dici solet, cornu. Sunt autem tria hæc ita inter se apta, ut vera felicitas constare nullâ ratione possit, si aliquod ex illis tribus desideretur.

3. *Misericordia & veritas.* &c. Hæc geminum sensum admittunt: alter (qui præcedenti contextui cohæret) est eiusmodi: Si legem & præcepta mea seruaueris, eaque gutturi tuo alligaueris, & in cordis tui tabulis scripseris, Dei misericordia & veritas numquam te deserent, hoc est certò seruaberis. Alter est, ut misericordia & veritas Dei nunquam non adsint; ita te quoque nunquam deserant, verùm semper tibi ob corporis mentisque oculos obuersentur. Quid autem inter duo illa intersit non est omnino certum. Latini plerique per *misericordiam* caritatis officia & opera bona accipiunt: Alij per *misericordiam* beneficia gratuita, per *veritatem* autem officia proximo debita intelligunt.

4. *Et inuenies gratiam.* &c. Assignat mercedem misericordiæ & veritati debitam, quæ est gratia & fauor apud Deum & homines, bonumque iudicium ad discernendum inter bonum & malum, rectum & obliquum. Contextus Hebræus effert illa per imperatiuum, habet enim: *Metsachen. Et inueni gratiam*, verùm imperatiuus sæpè vsurpatur pro futuro, & vice versâ.

5. *Habe fiduciam.* &c. Quæ hic dicuntur ea omnia, ad animi modestiam & humilitatem spectant. Magnum enim superbiæ & arrogantia signum est, suis ipsius viribus, aut humano fauori & gratiæ nimium fidere, aut propria prudentiæ nimium inniti; neque enim aliud illud esse videtur, quam se solùm sapere stultè existimare, adeoque nulli velle parère. Modestia est autem aperta fiduciam suam in Deum repositam habere, eundemque reuenter timere, nec non in omnibus viis & actionibus præsentem cogitare; atque idèò peccatum omne, quod illi maxime displicet & aduersatur, studiosè vitare & declinare. Proponit hic autem ordine quattuor, aut quinque præcepta, quæ omnia ad religionem & pietatem pertinent. Primum ex his est spes, ait enim. *Habe fiduciam in Deo*, non frigidè, aut tepidè, aut cum hæsitacione, sed toto corde totoque animo. Neque ad eum modum innitaris tuæ prudentiæ, ut diuinum auxilium excludas; sed diuinæ gratiæ & pro-

F

uidentiæ

uidentiam tuam operam & prudentiam adiungas, cum hæc illius pars existant. Secundum est fides; Agit enim de vera Dei cognitione, quæ non habetur, nequè haberi potest, citra fidem. *In omnibus viis tuis cogita illam*, inquit, eundemque veluti omnium actionum nostrarum ducem, omniumque, & creaturarum conditorem & dominum agnosce. Quamobrem *ne sis sapiens apud te*, vel in oculis tuis, quod insignis superbiam est argumentum: & hoc est tertium præceptum, de quo supra multa dicta sunt, & multa suo postea loco adhuc dicentur. Vnum hoc solum hinc addiderim, nempe sub hoc præcepto, caritatis quoque præceptum contineri; ut quæ timoris veri que cultus Dei pars sit. Has autem fidei, spei & caritatis virtutes consequitur interioris hominis sanitas, atque ideo statim hic subdit: *Sanitas erit umbra: tuo, & irrigatio continget osibus tuis*, hoc est, toti homini interiori, omnibusque eiusdem partibus bene erit: Siquidem per solidiores & meliores corporis partes designantur animi vires, virtutesque & habitus, per quos illæ sanantur, & perficiuntur.

9. *Honora Dominum de tua substantia. &c.* Hoc est quartum præceptum, de sacrificiis, primitiis, & oblationibus, quæ in Dei cultum & gratiarum actionem ex iis rebus offeruntur, quæ eiusdem Dei beneficio, vel ex terræ cultura vel alia quacumque functione, vel negotiatione obuenerunt. Commodè autem præceptum hoc subiicitur actibus fidei, spei, & caritatis, quia interni religionis actus externis naturaliter antecedunt. Inter externos autem sacrificium primatum obtinet. Nomine autem sacrificij, id totum hoc loco complectitur Sapiens quod in Dei cultum, vel pias causas, vel pauperum quoque eleemosynas erogatur. Modò tamen propter Deum erogetur. Siquidem hæc omnia sacrificium interdum appellantur, omniaque in eo conueniunt, quod facultates potius augeant, quam extenuent, vnde hic subditur: *& implebuntur horrea tua saturitate, & torcularia tua vino.*

11. *Disciplinam Domini. &c.* Hoc est quintum præceptum, quod de patientia in rebus aduersis agit, poniturque hinc loco admodum opportuno. Nam ut illi, quibus nihil deest, facili negotio incidunt in superbiam: ita qui cum morbo, inopia, aut alia quacumque clade constistantur, facile, si imperfecti adhuc sunt, incidunt in impatientiam, aut aliquam animi deiectionem. Perfecti enim per eius modi flagella fortiores & sanctiores euadunt, ut patet de Iob, Tobia, & aliis innumeris. Disciplinam igitur, hoc est, correctionem, vel castigationem Domini ne abiicias, aut impatienter feras, filii; sed singularis beneficii loco habeas; quippe quæ magno argumento sint;
bono

bono te loco apud Deum esse. Castigat is enim omnem, quem diligit, filium. Vel quò illum in humilitate exerceat, vel ut peccatum aliquod in illo puniat, vel certè ut meritum illius augeat, aliisque ex illo & per illum patientiæ exemplum præbeat.

13. *Beatus homo. &c.* Post tradita præcepta, quæ ad diuinam sapientiam viam muniunt, & erga Deum resque diuinas hominem rectè disponunt, subiungit diuinæ sapientiæ laudem, admirabilesque eiusdem vires & fructus. Porro laus eius in eo præcipuè posita est, quod sola hominem verè beet, nihilque in mundo existet, quod illum absque ea verè beare, aut cum illius dignitate conferri valeat. Atque hoc ad increatam Dei sapientiam, quæ Christus est, relatum, extra controuersiam est. Quin ad illam quoque, quæ diuinitus homini infunditur, translatum, nullum apud prudentes dubium habet. Quid enim sunt omnes mundi huius opes cum sapientia diuinitus infusa collatæ? Verùm hic sapientiæ thesaurus non omnibus obtingit, sed iis vel solis vel maximè, qui pietatis operibus Deum studiosè quaerunt, qui aduersæ fortunæ fluctus æquo animo ferunt, qui à Deo flagellati non recalcitrant aut murmurant; sed gratias agunt, culpamque veluti peccatores deprecantur.

16. *Longitudo dierum. &c.* Hæc causam reddunt, cur sapientia diuina preciosis omnibus preciosior habeatur: Quia nimirum viâ hæc non solum longam beatamque vitam præstat, sed opes quoque & honores, & gloriam, & quæ cum his affinitatem habent. Ad hæc mundi huius opes & honores, neque longam, neque tranquillam adferre possunt, multò verò minus immortalitatem: at sapientia vitæ iucunditatem & immortalitatem, animæ verò pacem & tranquillitatem, sempiternamque beatitudinem largitur. Paucis, sola sapientia omnia bona donat, & omnia mala profligat. Tribuit autem vitæ longitudinem dextræ, opes autem, & honores sinistræ; quia primum, quod in hominis desiderium cadit, est vita longa & beata: proximum, honores, opes, aliaque eiusmodi. Sicut primum omnium, quod homo maximè formidat, est iactura vitæ, proximum, honoris, famæ, & gloriæ amissio: postremum, pecuniarum, damnum. Mystico sensu dextra & sinistra variè exponuntur, sunt qui per dextram accipiunt Christi diuinitatem, per sinistram eiusdem humanitatem. Alii per dextram designata volunt bona cœlestia, per sinistram præsentis vitæ commoda. Alii per dextram legis Euangelicæ doctrinam, per sinistram legem Mosaicam. Alii aliud: siquidem symbolica illa latè patent.

17. *Via eius via pulcra. &c.* Commode hæc præcedentibus subnectuntur. Admonuerat namque Dei sapientiam verè beare: ad veram autem beatitudinem non solum exigitur longa, & sana vita, opes itidem & honores; verum honesta quoque voluptas, animique pax, & tranquillitas. Quare, ait, via, hoc est studia, & actiones eius oblectant, omnesque illius semitæ sunt pacatæ, internaque & externâ pace plenæ. Constat hinc multum intercedere inter diuinam & humanam sapientiam: hæc enim neque plenam pacem, neque honestam semper voluptatem adiunctam habet, neque vitam, neque salutem, neque vllam denique veram beatitudinem præstat: illa autem hæc omnia subministrat, quare rursus subiungit.

18. *Lignum vitæ est ihs. &c.* Per hæc sapientiæ vis & dignitas apertius adhuc explanatur, & amplificatur. Nam per hoc, quod arbori vitæ, quæ erat in medio paradisi, comparatur, illud nobis per eam restitui manifestè significatur, quod per peccatū Adami amiseramus. Imò verò salus per illam nobis præstari potius iudicatur, quam per lignum vitæ. Hoc enim vitæ immortalitatem non præstabat, vt illa, sed longam tantum & diuturnam vitam conferebat. Verum hæc tanta non præstat sapientia creata (tametsi viam ad illa muniat) sed increata, quæ Christus est, rerumque omnium molitor, & opifex est, quemadmodum sequentia clarè ostendunt.

19. *Dominus sapientia fundauit terram. &c.* Magna sunt, quæ sapientiæ hæctenus tribuit, sed hæc multò sunt maiora. Commendat hic autem illam, non ex vi propria, neque ex peculiaribus beneficiis, quæ generi nostro præstat, sed ex operum magnitudine & maiestate, quæ Deus iam olim per illam fecit, & subinde adhuc facit. Inter quæ principem ferè locum tenet cælum & terra, quæ in vniuersitatis medio non citra miraculum suspensa, in omnem æuum immota consistit.

20. *Sapientia illius. &c.* Per abyssos, & nubes, duo alia elementa insinuat, aquam nimirum, & aërem. Aut per abyssos fontes & flumina è terræ visceribus erumpentia. Per nubes autem, pluuiam vel rorem, quibus terræ superficies irrigatur & fœcundatur, designat. Vt cunquæ exponas per quatuor hæc tota rerum vniuersitas insinuata habetur.

21. *Fili mi, ne effluant. &c.* Monet, vt ea, quæ de sapientia acceperat, perpetuò secum pertractet, animoque verset: tum vt non modò legis propositæ, sed propriarum quoque cogitationum rationem habeat. Siquidem Deus, cui omnia patent, interiores quoque actus in iudicium adducere solet. Accedit quoque, quod prauæ cogitationes, nisi compescantur, ad prauū

opus præcipites trahant. Sunt tamen, qui locum hunc aliter exponant, propterea quod voces *Techmaoth* & *Thusiab* latè pateant.

22. *Et erit vita. &c.* Percenset beneficia, quæ sapientia in præsentī vita cultoribus suis conferre consuevit. Si, inquit, sapientiæ monita, eiusdemque consilia, & præcepta ritè obseruaueris, vitam, & animæ sensum præstabunt, decusque & ornamentum gutturi & collo tuo conciliabunt. Neque hæc tantum, sed securitatem quoque viis, & actionibus tuis comparabunt, eamque tantam, vt siuè domi maneas, siuè peregrè agas, siuè vigiles, siuè somnum capias, siue aliud quodcumque tractes, nunquam sis impacturus aut in periculum aliquod prolapsurus. Ceterum vt per somnum mortem, per vigiliam vitam vitalemue actionem; ita per peregrinationem, vitam in actione versantem; per domum autem, vitam contemplationi deditam rectè accipimus.

24. *Non timobis repentino. &c.* Aliis verbis & sententiis idem inculcat. Omnia enim huc tendunt, vt planum faciat sapientiæ cultorem ab omni malè tutum fore. Et primò quidem ea attingit, quæ accidere solent circa motum; mox ea, quæ circa quietem; postremò ea, quæ extrinsecus ab hostibus adferuntur. Verum licet hæc tanta securitas obseruationis præceptorum merces existat, Dominus tamen est, qui eam præstat. Nisi enim Dominus hostem proffigaret, nosque à lapsus periculo conseruaret, nulla legis obseruatio ab hoste, & lapsu tueri nos posset. Quare Sancti omnes totam spem suam in illum reicere solent.

27. *Noli prohibere. &c.* Post eximias sapientiæ laudes, magnæque & illustria præmia, quæ suis illa cultoribus in vtraque vita impertiri solet, denuo ad id redit, quod ante tractare ceperat, nempe ad misericordiæ & veritatis opera. Proponit autem ordine quinque præcepta, de ea caritate, quam proximo debemus, eaque omnia negatiua, quò nimirum à facilioribus exordium fiat, facilius est enim à malo abstinere, quam bonū facere. Sed & legitimus ordo quoque exigit, vt à malis pœnæ, à quibus sapientia patronos suos defendit, descensus fiat, ad præcepta, quæ malum culpæ prohibent, ait ergò.

Noli prohibere. &c. Primum hoc præceptum duo membra continet. Monet enim filium, ne eos prohibeat aut impediatur, qui alteri benefacere, volunt. Tum rursus, vt ipse etiam egentibus pro viribus opem ferat. Contextus Hebraeus vnum dumtaxat membrum habet, sonat enim: *Si fuerit facultas in manu tua, non prohibeas bonum à dominis suis*, hoc est ab iis, qui egent tali beneficio; sensus est: ne eleemosynam, quæ pauperibus iure debetur,

apud te detineas, aut impediās, quin potius pro viribus promoueas atque procures. Secundum hunc sensum monemur quoque ne rem alienam, inuito Domino apud nos detineamus, aut auctores vel consultores simus, ut alii detineant, aut ne restitutionem faciant.

28. *Ne dicas amico tuo. &c.* Ut primo præcepto cauebatur, ne beneficium debitum denegaretur aut prohiberetur; ita hoc secundo statuitur, ne nimium differatur, si tamen donandi, vel restituendi facultas suppetat, & hoc merito: perdit enim omnem gratiam, quod citra causam differtur. Quare Seneca pani lapidoso esurienti oblato morosum beneficium comparat.

29. *Ne moliaris. &c.* Prima amicitiae vel benevolentiae pars est, amici votis, si adfit facultas, benignè gratificari, proxima, amicitiam integram conseruare, nihilque à vera amicitia alienum contra amicum machinari aut conari, aut de illo quoque suspicari. Verbum enim *Charof. h* utramque notionem admittit. Maximè verò contra eum, qui tuā fide fretus, nihil mali de te suspicatur, quin potius omnia bona de te sibi pollicetur.

30. *Ne contendas. &c.* Hoc quarto præcepto inhibet, ne in fonti damnum vel iniuriam inferat. Sensus enim verticuli est. Etsi cum nullo omnino, si commodè fieri potest, sit contendendum, minimè tamen cum illo, qui nullam offensionis causam dedit, neque hinc tamen sequitur cum eo citra causam contendere licere, qui offendit. Sicut neque ex illo quoque, quod fido amico malum intendere, aut malum de illo suspicari non licet, rectè infertur, inimico malum intendere, aut malum de illo suspicari fas esse.

31. *Ne emuleris. &c.* Hoc est quintum præceptum, quo duae internae actiones prohibentur: inuidia nimirum & praua voluntatis electio. Etenim ut piorum innocentia ad iniuriam nullo modo abuti debemus, ita nec improborum quoque impietatem aemulari, aut propter illorum prosperitatem virtutis studium deserere, & ad impiorum studia nos conferre debemus.

32. *Quia abominatio Domini. &c.* Prospero impiorum successui non inuidendum esse quattuor rationibus, quae ex dissimili iustorum, & iniustorum statu petuntur, probat. Coniungit autem primò inter se rectos, & peruersos: mox iustos, & iniustos: hinc mansuetos, & illusores: postremò stultos, & sapientes. Peruersi porrò, & recti vel simplices hoc inter sese discrepant: quod Deus peruersos excretur; cum rectis autem familiariter,

& quasi

& quasi domesticè agat. Iusti autem & iniusti: quod in horum aedibus versetur inopia & maledictio; in illorum verò habitaculo omnium rerum copia, & multiplex Dei benedictio. Illusores verò, & mansueti: quod hi apud Deum & homines sint grati & accepti; illi verò apud utrosque aliud nihil, quam verum ludibrium. Aequum est namque, ut, qui alios derident, ipsi vicissim ab aliis derideantur. Stulti tandem & sapientes: quod hi, quasi certam hæreditatem, fortiantur honorem & gloriam; illi contra dedecus & ignominiam. Atque hæc eorum est summa, quæ proximis quattuor versiculis traduntur.

PARAPHRASTICA

CAPITIS QUARTI EXPLANATIO.

1. *Audite filij disciplinam patris, & attendite: ut sciatis prudentiam.*

Filij, non clam vobis est, primum ad sapientiam gradum sapientiae desiderium esse: proximum, sapientiae magistros de sapientia differentes libenter audire: supremum sapientiam ipsam pleno cornu haurire. Audite profundè eruditionem & disciplinam patris vestri, hoc est sapientiae doctrinam, quam hætenus tradidi, & in posterum traditurus sum; ut qui non minus pro vestra omnium salute & eruditione sollicitus sim, quam pater pro legitimo filio solet. Curate autem sedulo totique in hoc este, ut sciatis prudentiam, & intelligentiam, & ea, quæ intelligentiae sunt propria. Quandoquidem tota patris vestri doctrina & institutio (quæ non est alia à mea) haud aliò tendit, nec aliud quoque intendit, quam ut hæc discatis, & explorata habeatis.

2. *Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquaris.*

Neque est quod doctrinam meam de falsitate, aut obscenitate, aut quamcumque vanitate suspectam habeatis: Tradam enim vobis (sicut hætenus quoque tradidi,) doctrinam bonam, & sanam, & ab omni veneno & vitio alienam, adeoque donum apprimè illustre. Non enim parui momenti res est orthodoxa & sana doctrina. Quapropter ad vnum omnes sedulam nauate operam, ne leges, & documenta, quæ de morum doctrina, veraque sapientia iam ante proposui & posthac propositurus sum; aut obli-

uioni

uioni tradatis, aut partui quoque faciatis; quin fidâ potius memoriâ retentam, in vsum & praxim primâ oblatâ occasione deducere contendatis.

3. *Nam & ego filius sui patris mei, tenellus & vniogenitus coram matre mea.*

Nequè est rursum quod quis causetur ætatis infirmitatem, aut discendi difficultatem, aut operandi impotentiam, aut meam imperitiam, aut rei denique nouitatem. Nam cum puer adhuc tenellus in ædibus paternis ætatem agerem; neque secus atque vnicus filius in deliciis apud matrem essem, à sapientissimo patre meo Dauide in diuina sapientia accuratissimè institutus sum; neque enim illum, aut ætatis meæ imbecillitas, aut delicata corporis constitutio, aut matris indulgentia ab erudiendi officio absterrebat, neque me quoque ista à discendi labore arcebant, aut multum quoque impediabant. Sed neque patertantum in tenella illa ætate in pietate & timore Dei, & aliis sapientiæ præceptis me instituebat, sed mater quoque piæ prudentisquæ matronæ officium haud negligebat. Quæ autem tum temporis ex parentibus, præcipuè verò à patre audiebam, eiusmodi erant.

4. *Ecce docebat me, atque dicebat, Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, & viues.*

Fili, inquiebat parens, suscipiat verba mea cor tuum; Neque enim sat est, vt aure tenuis illa percipias; verum, vt cor totum, totumquæ animum tuum ad illa adiungas, rei grauitas postulat. Neque cor tuum mea verba meque præcepta & documenta tantum suscipiat; sed fideliter quoque, ne memoria excidant, illa custodiat atque sustentet. Quod si istud præstiteris, vitam in hoc sæculo viues foelicem maximèque diuturnam: tum sempiternam quoque & bonis omnibus affluentem in altera.

5. *Posse de sapientiam, posside prudentiam, ne obliuiscaris, neque declines à verbis oris mei.*

6. *Ne dimittas eam, & custodies te, dilige eam & conseruabit te.*

Cum igitur tantæ virtutis tantæque energiæ sint verba & præcepta sapientiæ; tu præ ceteris omnibus eme sapientiam & posside intelligentiam, eamque caris & preciosis omnibus cariorem & preciosiorem ducas; neque vllum laborem aut molestiam illius comparandæ causa detrectes; comparatamque firmiter constanterque retinere & exercere studeas. Neque ab oris mei eloquiis, quæ veram sapientiam continent, vel latum vnguem

vnguem deflectas. Ne eam deferas aut parare intermittas, & custodiet te. Quocumque tandem in loco aut statu verferis, illam tanquam preciosissimum thesaurum dilige, & ex animo complectere; & ipsa vicissim amabit & conseruabit te.

7. *Principium sapientiæ, posse de sapientiam, & in omni possessione tua acquire prudentiam.*

Sunt qui coaceruandis opibus die noctuque incumbunt: Alij, vt suis voluptatibus fiat satis, nullum laborem, nullumque studium subterfugiant. Nonnulli vulgi rumoribus audiendis, fauoriquæ eiusdem captando toto conatu intenti sunt. Tu verò omnibus antepone sapientiæ acquisitionem, tutamque eiusdem possessionem; neque omnia, quæ possidescum, ea sola commutare ambigas, vel, vt eam acquiras, insumere dubites. Est enim illa margarita illa Euangelica, ob cuius adeptionem omnia vendere monemur; vt quæ vnionibus omnibus innumeris partibus præstet. Nam etsi summi orbis monarchæ donum sit, attamen sine labore, & vigilia non obtinetur; neque omnibus promiscuè obtingit, sed quærentibus & diligentibus. Et vt omni possessioni & thesauro anteponeere debes sapientiam; ita omnibus quoque, quæ possides, anteponeere iuberis intelligentiam; curare que, vt inter alias opes & possessiones tuas, hanc quoque obtineas; neque quidquam vnquam facias, aut dicas, quod à vera intelligentia alienum existat.

8. *Arripe illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplectus.*

9. *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te.*

Quidquid ergò alij faciant, tu amplectere & exalta sapientiam: tu omnibus bonis, & honoribus antepone illam: per labores, sumptus, vigilias, aliaque eiusmodi, nihil in rerum vniuersitate, exstare quod cum illius precio, valore, & dignitate conferri queat, ostende. Quia quantum illam honoraueris & æstimaueris, tantum tu vicissim honoris & æstimationis ab illa consequere. Neque vulgaribus honoribus te cumulabit, sed summis planèque regiis. Enimuerò si eam, vt par est, complexus fueris, singularem capiti tuo gratiam adiunget, hoc est, apud omnes, non secus amabilem & gratiosum te reddet, ac si regio diademate redimitus incederes. Tu igitur exalta illam, & ab illa vicissim exaltaberis dilige illam, & diligeris ab illa: amplectere illam, & amplexaberis ab illa.

10. *Audi, fili mi, & suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vite.*

Eiusmodi ferè fuere, fili, quæ, cum puer adhuc essem, à patre meo hausi, tu quoque vel meo exemplo, vel rei magnitudine, vel doctrinæ utilitate prouocatus, mea verba, mea consilia, mea que præcepta audi, cordique tuo imprime; & quæ de moribus, & sapientia hinc trado studiosè complete; quò hac ratione diu viuas; vitæque longâ perfunctus ad vitam sempiternam hinc tandem emigres. Nam, vt supra audiisti, vitæ longitudo in sapientiæ dextra est posita, opes autem & gloria in sinistra eiusdem. Neque tamen si anni eiusmodi multi fuerint, molesti erunt quoque: non enim mortis anni erunt, hoc est tristes, calamitosi, miseris que referti, sed anni vitæ, læti nimirum & iucundi, omni que amœnitate, & honesta voluptate referti.

11. *Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis.*

12. *Quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum.*

Nec est vt hoc loco mihi obiicias, fili, lubenter virtutis & sapientiæ viam sequerer, si quem, qui eiusmodi viam mihi ostenderet, aut per directas semitas ad illam me duceret, mihi que, ne caderem, assisteret, ad manum haberem. Sed & viæ quoque, quæ huc tendit, angustia & asperitas plurimum me terrent; metuo namque, si per eam currere incæpero, ne grauius impingam, plusque adeo incommodi, quàm commodi, ex eo laborereferam. Si quidem iam ante per sapientiæ viam incedere te docui, rectas que semitas tibi ostendi. Quod si necdum satis tibi instructus videris, agedum sapientiæ vias denuo tibi monstrabo; & per planas æquitatis semitas rectâ ad illam te ducam. Quas vbi seridè semel ingressus fueris, gressus tui nequaquam arctabuntur, aut pedes offendent, etiam si currere, non etiam pedetentim incedere visum fuerit. Dicitur sanè virtutis via præceps, & arcta, sed hoc initio tantum locum habet. Qui enim aliquotenus iam progressus est, vel nullam vel exiguam difficultatem experitur.

13. *Tene*

13. *Tene disciplinam, ne dimittas eam, custodi illam, quia ipsa est via tua.*

At enim ne frustra in via hac curras, insumptique laboris iacturam facias, apprehende disciplinam, apprehensam que; ne effluat, fortiter tene. Quandoquidem retenta, gressus tuos, cum per virtutis & sapientiæ semitas iter feceris, prosperè diriget, vitam que præstabit, non hanc momentaneam & fluxam tantum; verum (quod multò præstabilius est) alteram illam felicem & sempiternam quoque.

14. *Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via.*

15. *Fuge ab ea, nec transeas per illam, declina & desere eam.*

Non deerunt sanè, qui impiorum vias & studia multis tibi nominibus commendabunt. Verum tu illis ne acquiescas, neque ita dementari te sinas, vt vitam illorum imitatione dignam aliquando putes; aut per quorumcumque sceleratorum hominum semitam incedere in animum quandoque inducas. Quod si casu obuiam venerint, omnia illorum itinera & vias declines, et si potes, alio deflectas; si autem non potes, citò pertranseas. Nam primus sanitatis & sapientiæ gradus est, per improborum semitas non ambulare: proximus, si fortè in eas incideris, pedem hinc non figere: vltimus omne illorum consortium, veluti pestem læuam que contagionem diligentissimè vitare, qualescumque tandem impiorum appellatione designatos hoc loco existimes.

16. *Non enim dormiunt nisi malefecerint: & non rapitur somnus ab eis nisi supplantauerint.*

17. *Comedant panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt.*

Enimuerò vsque adeò nequitæ, & improbitati sese dedunt, tantoque ardore ad quæuis scelera patranda feruntur, vt prius dormire non queant, quam facinus aliquod designarint, neque somnum capiant, nisi aliquem trucidarint, aut spoliarint, aut aliquâ aliâ clade affecerint. Nam vt alii pane & vino; ita illi scelere & iniquitate pascuntur, hoc est, tantam illi voluptatem capiunt ex maleficiis, quæ perpetrant, quantâ alii è delicatissimis escis. Vel certè comedunt panem impietatis, & bibunt vinum iniquitatis, quia non aliundè sese sustentant, quàm ex rapinis, furtis & latrocinis. Ad

quæ scelera patranda, quod nox opportunior habeatur, totas sæpè noctes infomnes ducunt. Neque mirum lanè si fures & latrones noctu vigilent, cum auaritiæ, vel luxui, vel ambitioni, vel alteri cuiuscumque vitio ex Instituto addicti, totos nonnumquam dies noctesque transigant, animo continuo versantes, quâ ratione voti compotes euadere valeant.

18. *Iustorum autem semita, quasi lux splendens, procedit & crescit usque ad perfectam diem.*

19. *Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant.*

Multum proinde inter iustorum & impiorum viam intercedit. Semita iustorum est similis nascenti luci: Quandoquidem vt lux solis vel alterius cuiuscumque astri ab horizonte sensim ascendit & crescit, donec tandem ad summam claritatem perueniat, plagæque meridionalis punctum attingat; ita iusti quoque tantisper crescunt, deque virtute in virtutem progrediuntur, donec ad lucem, quæ vesperam nescit, perducantur. At impiorum viæ nocturnis tenebris perquam similes sunt. Vt enim nox, quò longius à diei luce recedit, eò fit obscurior & caliginosior, ita impiorum viæ, quò remotius à veritatis luce, quæ Christus est, abscedunt, eò obscuriores tætrioresque fiunt. Tandem tantâ peccatorum caligine obducuntur, vt miseri, quò vadant, non intelligant; & grauius ibi sæpè impingant, vbi maximè sese tutò incedere arbitrabantur. Est enim impiorum via tametsi plana, tuta ac iucunda illis videatur, aspera periculisque & miseriis plena.

20. *Fili mi, ausculta sermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam.*

Fili, (quem iterum iterumque parturio, totoque animo verâ illâ sapientiâ Dei imbutum desidero; adeoque aliis atque aliis verbis eadem subinde repeto atque inculco; vt quod primâ vel secundâ admonitione non effeci, tertiâ saltè, aut quartâ, vel etiam quintâ efficiam) attende sermonibus, quos hætenus à me accepisti, tum ceteris quoque, quos in posterum es accepturus; & *inclina aurem tuam ad eloquia mea*, hoc est non obiter, aut animo naufragando ea excipias, sed totâ mentis deuotione animique attentione.

21. *Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui.*

22. *Vita enim sunt inuenientibus ea, & vniuersa carnis sanitas.*

Neque his contentus, quæ ex me accepisti & didicisti, ea omni tempore tecum pertractes; neque à mentis tuæ oculis vnquam recedant. Ne autem illa effluant aut dilabantur, in intimo cordis tui recessu illa reconde, assiduaque meditatione, & exercitatione mentis tuæ firmiter insculpe: Siquidem tanta est naturæ nostræ infirmitas, tanta memoriæ labilitas & infidelitas, tanta denique externarum imaginum, quæ vi quadam sese intrudunt, diuersitas & multitudo, vt summo opus sit studio & conatu, vt piarum rerum speciem aliquatenus retineas. Debet autem hic conatus eò maior, eoque intensior esse, quò fructus, qui ex sapientiæ studio & vsu emergit, est certior & cumulator. Etenim sapientiæ præcepta fideliter hausta, opereque exercitata, non animo tantum, aut corpori solum; sed vtrique parti simul mirificè profunt; imò vero toti homini plurimum conducunt. Sunt enim vita illis, qui indefessè quærunt quæ sita que inueniunt. Sunt rursum sanitas & medicina vniuersæ carni, totique homini. Efficit hoc autè sapietia per virtutes morales, maximè verò per temperantiam. Hæc enim non tantum circa cibum, & potum, & Venerem modum præscribit sapienti, verum etiam circa omnes alios immoderatos animi affectus, quæ omnia multorum morborum & ægritudinum causa sæpè existunt.

23. *Omni custodia serua cor tuum, quia ex ipso vita procedit.*

Verum ne hæc animæ & corporis sanitas alicundè impediatur, omni curâ & diligentia custodi cor tuum; ex hoc vno namque omnis fluit motus & sensus, omnisque origo & progressus vitæ; adeoque si hoc languet aut malè alioquin affectum est, cetera omnia langueant maleque habeant necessum est. Iam quod in animantis corpore est cor, hoc in animæ regno est voluntas. Hæc itaque nisi sit sana, integra, & recta, nulla hominis actio poterit esse studiosa, aut cum virtute coniuncta; etiamsi extrinsecus aliquam bonitatis vel probitatis speciem præ se ferre videatur. Siquidem cum mentis oculus est nequam, totum corpus, Christo teste, censetur tenebrosum. Debet autem voluntas, aut cor hominis eò accuratius custodiri, quò naturâ suâ ad malum est pronius, quòque ex illius sanitate plura maioraque commoda; ex eiusdem rursum ægritudine plura dependent incommoda, & quò tandem pluribus patet hostium dolis atque insidiis. Nam diabolus tanquam leo rugiens circuit, prædamque, quam deuoret, quærît; &

mundus multis magnisque tentationibus, & laqueis plenus existit, & caro ad peccatum sollicitare, & prouocare numquam desinit. Qui ergo in utroque homine sanus viuere desiderat, magnam illi opus est curam cordisque custodiam.

24. *Remoue à te os prauum, & detrahentia labia sint procul à te.*

ET quia nihil est in corde vel mente, quod in aliquo externo sensu ante non existerit, magnum operæ est precium, fili, ut reliquarum quoque partium, per quas venenum in cor dilabi transfundique solet, diligentem curam habeas. Antè omnia autem, omnem prorsus oris peruersitatem, linguæque, cum priuatæ tum alienæ quoque iniquitatem abs te submoueas. Quemadmodum ergo totus in hoc esse debes, ut sermonem tuum eam prudentiam & moderatione instituas; ne quemquam omnino offendas, aut famam alicuius lædas; ita labiis illorum, qui aliorum famam proscindunt, absentiumque vitam clamculum rodunt, nullum apud te locum indulgeas; quin potius eiusmodi homines mordaces procul, tanquam rabidos canes, abs te abigas; potissimum tamen tuæ ipsius linguæ rationem habeas, peculiaræque studium eam in rem ponas, non ob id tantum, quod lingua cor proprium grauiter sæpè vulneret, atque contamineat; verum etiam quod aliis quoque, si incautior vel liberior, quam par erat, fuerit, magna sæpè detrimenta & damna conciliet.

25. *Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.*

SED neque lingua tantum sit recta & sana (ita ut neminem lædat, neminem offendar, nullum damno afficiat) verum oculi tui ad eum quoque modum sint compositi, ut non huc illucque quasi in incertum vagentur; verum in directum, siue in id, quod ex aduerso situm est, rectam ferantur. Ea autem, quæ ad rem non faciunt, vel à fine menti proposito aliena sunt, missa faciant, vel obiter tantum respiciant. Pari modo palpebræ tuæ viam ante te obseruent, eandemque, ne in aliquod præcipitium te abducant, dirigant. Ut, inquam, externus oculus primò in id ferri solet, quod è regione positum est; mox verò in scopum sibi præfixum gressum dirigit; postremò autem ad ea, quæ circumstant, si opus id fuerit, sese deflectit: ita tu mentis oculo primò quidem feraris in finem, tanquam in scopum ex aduerso situm; deinde verò in media, quæ coram te habes, siue quæ in tua potestate sunt posita; postremò autem, si necessitas postulat, ad externa interiorem visum con-

conuerte. Neque tantum in consideratione hunc te ordinem obseruare conuenit; verum etiam in opere & executione. Aliquid proinde operis ingressurus expende, sitne honestum, legique & rationi consentaneum: mox, sitne boni exempli, vel estne aliquid, quod impediatur aut dissuadeatur: tandem possitne per hæc, vel illa media fieri, aut rectius fieri? Rectum denique videbis, si primum spectes cælestia animarumque salutaria: hinc ea quæ ad proximi salutem faciunt: postremò autem, quæ corpori, ut uiuat, suumque officium faciat, vtilia vel necessaria sunt.

26. *Dirige semitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ stabilientur.*

VERUM quod hoc de externis actionibus & operibus iudicium, ex interiori animi constitutione, & affectione præcipue nascatur, indeque dependeat, diligenter pedum tuorum semitas expende, hoc est in omnibus, quæ aggredi decreuisti, ad similitudinem illius, qui iter explorat, & quod eundem vel deflectendum sit inuestigat, pedis affectusque tui viam pondera, tuasque cogitationes, veluti in balance positas trutina, vnamque cum altera committe atque expende, & meliorem vel expeditiorem minus bonæ, vel minus expeditæ antepone. Quod si ita feceris, omnes viæ omnesque actiones tuæ in omnibus dirigentur, prosperæque succedent. Caue autem animi tui affectibus nimium indulgeas, verum quò tendant, quòue te rapiant aut inuitent, iterum iterumque considera. Caue autem à recta linea, in qua virtus consistit, dextram vel sinistram versus nimium te impellant, hoc est, per defectum, vel excessum in aliquod peccatum, aut vitium præcipitem te trahant. Nam quicumque pes à medio, in quo virtus sedem suam collocatam habet, ad sinistram sese auertit, in malum, & vitium aliquod necessario impingit.

27. *Ne declines ad dextram neque ad sinistram: auerte pedem tuum à malo.*

Vias enim quæ à dextris sunt, nouit Dominus: peruersæ vero sunt quæ à sinistris sunt. Ipse autem rectos faciat cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

NOUIT sanè Dominus & approbat vias dextras, totumque illud, quod cum virtute coniunctum est: sicut ediuersò odit, & detestatur vias sinistras, hoc est, vitium & peccatum, totumque illud quod improbationem iure meretur. Interim aliud est vias, quæ à dextris sunt agnoscere & approbare; aliud à medio dextram versus deflectere. Hoc enim cum vitio, illud cum virtute coniunctum est, hoc laudem, illud vituperationem meretur.

Quare Dominus per Salomonem non prohibet, ne quis in dextra, vel ad dextram ambulet, sed ne in medio constitutus, in alterutram partem defleat. Ille autem à medio ad dextram declinat, qui à virtute ad vitium transiit, cuiusmodi, exempli causa, is dici potest, qui bona opera, quæ facit, sibi suæque virtuti, non Deo tribuit; aut qui diuinæ gratiæ omnia admittit, libero autem arbitrio nihil quidquam: aut versa vice, qui libero arbitrio omnia adscribit, diuinæ autem gratiæ nihil penitus.

Neque causeris hic iam & dicas, non deest voluntas sectandi rectas sapientiæ vias, sed nulla adest facultas. Nam ut vires sunt infirmæ, & laborum pondus graue, & hostes acres & alia præterea multa defunt, siquidem non est hoc opus tuarum virium, sed miserationum Dei. Ipse *itinerata tua in pace producat*, eumque in modum omnia consilia, opera, & cogitata tua moderabitur, ut nihil occurraturum sit, quod mentis tuæ pacem, & tranquillitatem inturbet, nihil quod conatum tuum (conatum enim diuinæ gratiæ adiungere debes) remoretur aut impediat.

AD
CAPVT QVARTVM
SCHOLIVM.

2. **D**onum bonum tribuan vobis. &c. Reddit rationem, cur doctrinam paternam studiosè audire, religiosèque seruare debeant omnes, quia nimirum est doctrina pura, & ab errore libera, & ad comparandam sapientiam, vitamque beatam, instrumentum apprimè idoneum.

3. *Nam ego filius fui.* &c. Hæc alia est ratio cur hanc doctrinam auidè audire, studiosèque retinere debeant, quia nimirum non ab homine vulgari, sed à viro erudito, longaque experientia edocto magistro traditur, nempe ab eo, qui à prima ætate à sapientissimo & sanctissimo Propheta Davide in Dei sapientia accuratissimè fuerat institutus, & in lege Domini à parentibus quam diligentissimè eruditus.

4. *Et docebat me.* &c. Primum doctrinæ caput & quasi fundamentum est auidè, non auribus tantum, sed corde quoque & animo audire, quæ traduntur. Quare primum quoque, quod David pater à Salamone exigebat, erat

bat erat, ut verba eius corde simul & animo exciperet: proximum, ut præcepta illius, si modo viuere vellet, custodiret: postremum, ut eius rei causam nullum laborem detrectaret, nullis sumptibus parceret, hoc enim sonant verba illa *posside, eme, compara, &c.* sapientiam & prudentiam, nam vna vox Hebræa *Kenech* hæc omnia significat. Ceterum Iudæi per sapientiam quæ hic parari iubetur, intelligunt legem populo ex Ægypto profecto traditam, nos rectius transferimus ad Euangelij doctrinam. Hæc enim est preciosa illa margarita, quam diuenditis omnibus comparare iubemur.

7. *Principium sapientiæ, posside sapientiam.* &c. Locus præfens non nihil difficultatis habet, quare non vno quoque modo, aut sensu exponi solet. Quidam ita reddunt: Ante omnem aliam notitiam, omnemque aliam gazam, quam homines consecrari consueuerunt, tu compara sapientiam. Alij: Antè illi sapientiæ, quæ in morum disciplina, vitæque integritate consistit, operam naua, quam eam inquiras, quæ in diuinarum rerum cognitione, & contemplatione posita est. Alii rursum: Ne prius sapientiam profiteri, quam ab aliis illam hauseris. Oportet enim prius discas, ac tum demum alios doceas. Alij denique: Magnificere sapientiam, eamque rebus omnibus anteferre, sapientiæ comparandæ initium est minimè vulgare. quasi dicat: Amare sapientiam, aut velle possidere sapientiam, initium est sapientiæ. Venare itaque, & inquire sapientiam, & quæcumque in bonis habes, pro intelligentia illius impendere ne dubites.

8. *Exalta sapientiam, & exaltabit te.* &c. Sensus horum versiculorum facilis est. Significatur enim, qui sapientiam honorant, tantique illam æstimant, ut omnibus opibus illam anteponant, omnesque labores & sumptus illius causa contemnunt, eos vicissim ab illa honorari, nec non ad magnos honores & dignitates per illam euehi. Vox *Malmelecha* quam noster interpretes reddidit verbo *arripe*, inter ceteros sonat etiam, *iter serue illi*, vel, *viam muni ad illam*. Chaldæi legunt *Chanibera*, *Dilige*, vel *complectere illam*. Verum tendunt hæc omnia eodem ferè.

10. *Audi, fili, & suscipe.* &c. Expedita patris sententia (ea enim hucusque porrecta existimatur.) Sapiens ad institutum scopumque propositum denuò redit, nempe ad studium sapientiæ iterum iterumque inculcandum. Facit id autem aliis & aliis verbis frequenter, quò nimirum planum hinc fiat, rem, de qua sermo est, magni esse momenti, simulque ostendat perdifficile esse homini iuueni, laxiori vitæ instituto assueto, stultitiâ vitiorumque viâ relicta, virtutis sapientiæque viam amplecti, præsertim inter tot

impedimenta : nam & natura est infirma , & ad carnis illecebras propensa & vitiorum incitamenta exstant plurima , & exempla praua nusquam non sunt obuia , & praua denique consilia nunquam delunt , ait ergo : Fili , suscipe , & cordi tuo imprime verba mea , meaque monita atque præcepta complectere , vt diu viuas , & iucunde viuas .

11. *Viam sapientiæ monstrabo. &c.* Occurrit hic tacitæ obiectioni , quam iuuenis , quem hic instituendum suscepit , facere poterat . Poterat enim allegare sapientiæ virtutisque viam duram , ignotam , periculosam , multisque aliis incommodis obseptam esse , adeoque se eam ingredi non audere . Ad hæc autem Sapiens : Fili , nihil horum metuas , ego itineris ducem me tibi præbebo ; ego per viam planam & amœnam te ducam . &c. Vocat autem virtutis , & sapientiæ viam planam & lætam , quia talis ferè est sub finem . Nam initio quãdam asperitate non caret ; tum etiam quia nullum adfert incommodum , aut nocumentum , vt vitiorum viæ solent .

13. *Tene disciplinam. &c.* Quandoquidem sunt nonnulli , qui virtutis viam alacriter ingrediuntur , sed postea propter rei difficultatem , quàm imaginantur , desistunt ; hortatur hic filium , vt viam cœptam constanter persequatur . Quò autem alacrius illud faciat , promittit illi vtriusque vitæ felicitatem . Vox Hebræa *Hachaçek* sonat , *firmioris , potentis & robustus esto in disciplina & eruditione* , quò nimirum hæreticis & aduersarijs , qui acriter te fortè impugnaturi sunt , obsistere valeas .

14. *Ne delesteris in semitis. &c.* Per impiorum semitas prauas opiniones , corruptæque doctrinæ & morum homines insinuat . Horum namque consuetudo iuuenibus est perniciosissima , & periculosissima . Quare & hic , & alibi passim hortatur , vt omni angue peius eam vitent , tantoque studio ab eiusmodi hominum commercio abstineant , vt ne per viam quidem cum illis incedere ; aut quouis modo iisdem occurrere velint . Nam coitio & occurfus , vt conueniendi occasionem , ita veneni quoque infundendi & peruertendi ansam offerunt .

16. *Nm enim dormiunt. &c.* Redditur per hæc ratio , cur modis omnibus à sceleratorum hominum consuetudine abstinendum sit . Ea autem est ardens destinatumque nocendi , deprauandi , perdendique studium . Etenim vt alij pascuntur cibo , potu , somno , aliisque similibus ; ita illi maleficiis & facinoribus . Et quia nox ad illa patranda commodior habetur , fit , vt vigilias somno anteferant , adeoque noctes totas insomnes

frequen-

frequenter ducant . Habétque id locum in omni omnino vitiorum genere , ad quæ quispiam ex animi instituto fertur .

18. *Iustorum autem semita. &c.* Assignare videtur discrimen inter vitam iustorum & impiorum : Etenim iustorum vita haud absimilis est auroræ ; nam vt hæc lux paulatim crescit , donec tandem perueniat ad summam claritatem , hoc est , ad meridionalem ; ita quoque iusti de virtute ad virtutem procedunt , donec tandem ad diem illam perueniunt , quæ noctem non habet . Verum impiorum vita nocturnis tenebris similis est ; nam vt hæc obscuræ & caliginosæ sunt , vt , qui in illis gradiuntur , grauius identidem impingant (neque enim vbi vadant satis intelligunt) ita etiam impij de vno peccato in aliud , de vno errore in alium prolabantur .

20. *Fili mi , ausculta. &c.* Alia rursus præcepta filio traditurus , ad attentionem & diligentiam denuo excitat illum . Monet autem vt & aures , & oculos , & cor ipsum , hoc est , se totum ad hauriendum & retinendum componat . *Ausculta* , inquit , *sermões meos , & inclina aurem tuam ad eloquia mea . Custodi illa in medio cordis , neque vquam ab oculis tuis ea recedere sinas .* Quandoquidem ea sola tantæ sunt virtutis , tantæque energiæ , vt & vitam præbeant uiuentibus , & sanitatem omni carni , hoc est , toti homini . Siquidem ex bona animi constitutione multa sæpè corporis vitia sanantur ; quippè cum pluri corporis morbi ex animæ morbis ortum trahant .

23. *Omni custodia custodi cor tuum. &c.* Iam verba & sensa , ad quæ , & aures , & oculos , & cor ipsum vult esse intenta , subiicit . Sunt autem illa quattuor aut quinque salutaria documenta : horum primum est , vt omni diligentia & curâ custodiat cor suum , propterea quod ex ea cura vita ipsa dependeat . per *Cor* autem voluntatem vel mentem ipsam accipit , quæ variis hostibus & tentationibus patet . Nam & diabolus , & caro , & mundus tentant , & multæ magnæque insidiæ nusquam non oppugnant , mortemque intentant , atque ita ne capiaris , magnâ opus est diligentia .

24. *Remoue abs te os prauum. &c.* Hoc est aliud præceptum ad oris custodiam sermonisque moderationem spectans . Nam etsi , quod hic dicitur , ad alios referri queat , rectius tamen ad propriam linguam refertur . Est enim ars non parua linguam moderari nosse , eumque in modum illam custodire , vt non impingat , neque proximum , neque auctorem suum vulneret .

25. *Oculi tui recta videant. &c.* Præcepto de corde & lingua tradito, addit nunc aliud de oculorum cura & custodia: Siquidem per illos male custoditos mors non minus ingreditur in animam, quam per aures & alios sensus, imò magis. Quod autem de oculis carnis hic docetur, id ad mentis oculos rectè quoque refertur. Ut igitur illi iubentur recta tueri, & non vagari, vel peregrinari; ita isti recta contendere ad finem, mox ad media, postremò ad alia.

26. *Dirige semitas pedibus tuis. &c.* Hoc præceptum ad motum & gressum pertinet, simulque ad animalis affectus moderationem, & compositionem. Siquidem is per gressus significari solet. Nam ut homo pedibus, ita anima affectibus mouetur. Vtriq; igitur sunt continendi, & pedes corporis, & affectus animi, ne exorbitent, aut aliquid, quod cum ratione pugnet, designent.

27. *Non declines ad dextram. &c.* Per hæc explicatur quo modo pedes gressus suos moderari debeant. Moderatio enim hæc in eo posita est, ne declinent ad dextram aut sinistram; sed per medium, in quo virtus consistit, incedant. Vitium enim omne designatur per defectum vel excessum: per dextram & sinistram accipere quoque licet prospera & aduersa; amicorum fauorem & inimicorum persecutionem. Per dextram denique designantur virtutes, per sinistram vitia. Quare Dominus hanc improbat & damnat, illam verò approbat.

28. *Ipsæ autem rectos faciet. &c.* Occurrit tacitæ obiectioni; poterat enim quispiam dicere; lubenter sequerer semitas rectas, officiumque facerem, sed metuo, ne labori par sim; nam et vires sunt exiguæ, & labor arduus, & hostes multi. Ad hæc ille: nihil metuas, Dominus aderit, Dominus dux & adiutor tuus erit, &c.

PARA.

PARAPHRASTICA
CAPITIS QVINCTI EXPLANATIO.

1. *Fili mi, attende ad sapientiam meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam.*

QVanta pericula, fili mi, à sceleratorum hominum commercio infirmiori ætati impendeant, prolixè exposui; at non minora imò verò multò maiora ab impudicarum mulierum consortio eidem impendere certò tibi persuadeas. Quamobrem, ut contra impiorum hominum fraudes, & imposturas multis iam ante argumentis & rationibus te munivi, ita nunc contra improbarum mulierum blanditias & dolos te instruere institui. Tu proindè ad doctrinam & sapientiam, quam ea de re tradam, attende, & ad intelligentiam meam aurem adiunge, hoc est, ad consilia & documenta, quæ non absque sapientia & intelligentia aduersus meretricios astus & fraudes tibi suggesturus sum, promptè alacriterque aduerte.

2. *Vt custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conseruent.*

QVòd autem primarium & quasi ostium ad sapientiam est, omni cura & diligentia ab obscenis rerum imaginibus custodi cor tuum. Quandoquidem immundi cogitatus omnium flagitiorum sunt radix & origo. Nec tantum accuratam cogitationum rationem habeas, verum etiam verborum. Quare non modò cor tuum eam seruet legem & disciplinam, ut nullas obscenas imagines admittat, verum tua quoque labia ita sint composita, ut nec alia, nec aliter loquantur, quam sapientia dicat, honestasque & ratio postulat. Sint interim ad eum modum erudita & instructa, ut impurorum hominum orationi, cum opus id fuerit, obuiam ire queant.

3. *Ne intenderis fallaciæ mulieris. Fauus enim stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius.*

QVò autem à turpibus incestisque cogitationibus, è quibus verba inhonesta, obscenaque opera haud rarò oriuntur, facilius libereris, ad fallacia blandaque meretricis dicta ne attendas. Quandoquidem labia meretricis

retriciſ inſtar faui mellis ſunt dulcia, omniſque blandimentorum genere delinita. Guttur autem eius oleo mollius leniusque fluit. Eſt eã enim arte comparatum, vt nullam aſperitatem, nullam ruſticitatem, nullam inconcinnitatem præ ſe ferat, ſed omnem gratiam omnemque venuſtatem, & blanditiem ſapiat, & fundat.

4. *Noviſſima autem illius amara, quaſi abſynthium, & acuta, quaſi gladius biceps.*

Verum tamen noviſſima, hoc eſt, epulum, ad quod inuitat, & pocula, & præmia, ad quæ prouocat, non ſunt, veluti mel dulcia, ſed inſtar abſynthij amara; neque vti oleum mollia & leuia, verum quouis mucrone, & gladio acutiora. Nam & conſcientiam grauiter vulnerant, & certam mortem animæ conciliant, & totum denique hominem in extremam miſeriam & calamitatem præcipitant.

5. *Pedes eius ſcendunt in mortem, & ad inferos grefſus eius penetrant.*

Quænam huius cauſa? *pedes eius*, hoc eſt, omnes illius actiones, ſtudia, & affectiones (quod per vitæ ſemitam, quæ & recta, & conſtans, & caſta eſt, non ambulent, neque ambulare vnquam inſtituant) recta tendunt ad mortem, grefſusque omnes, & motus, & opera eiſdem ad inferos inclinant; adeoque quicumque meretricis verbis allecti, conſuetudinem cum ea habent, vnã cum illa ad mortem, & infernum præcipites trahuntur.

Idem omnino vſu venit illis, qui ſcctantur quamcumque myſticam meretricẽ, hoc eſt hæreſin, vel idololatriam, vel carnis voluptatem (ſiquidem hæc omnia ſublimiori quodam ſenſu per alienam mulierem designantur, prout magna quoque inter illa affinitas intercedit.) Quapropter, fili, attẽde ſapientiæ præceptis eiſdemque conſiliis; incumbẽ prudentiæ, & intelligentiæ, non letiferis mulierum amoribus, non fœdis carnis deliciis, non prophanis mundi pompis & voluptatibus, non iis negotiis, quæ ex carnali ſapientia ortum ducunt, non hæreſi denique aut idololatriæ. Nam etſi hæc ferẽ dulcia hominibusque grata proponat, quibus illos ad ſua placita pelliat, ſtudia tamen illius nouiſſimẽ ad mortem & infernum tendunt; quem hætenus etiam ſuſtentant, quatenus multas mortalium animas quotidie eò amandant. Ab his omnibus ergo meretricibus abſtine, fili, quia omnes verẽ ſapientiæ aduerſantur, mortemque & infernum ex æquo comminantur.

9. *Per*

6. *Per ſemitam vitæ non ambul'ant, vagi ſunt grefſus eius & inueſtigabiles.*

Cum ergo pedes illius recti ad mortem tendant, fit, vt per vitæ ſemitam non incedant (neque enim eadem ſemita ſimul ad vitam & mortem tendere poteſt.) Rurſum, quod grefſus illius ad inferos directè ferantur, ad quos mille viæ, mille oſtia, mille patent aditus, efficitur, vt ſint vagi & incerti, nullique facile perueſtigabiles; neque enim conſiſtunt in vno aliquo vitio aut flagitio, aut propoſito, ſed inſtar fluctuantis maris procellæ, ex vno in alterum, & iterum in alterum rapiuntur, idque citra terminum. Ea propter ſi viuendi rationem, quam mulier adultera obtinet, ponderare & expendere inſtitueris, haud facile illam deprehendes, certoque cognofces. Nam, vt modo dicebatur, viæ eiſ sunt mobiles & inſtantes; nec vlli ſui notitiam temerè offert. Imò ne ipſa quidem ſuas vias, vitæque ſuæ ſemitas ſatis expendit, nec ſatis exploratè tenet. Si enim expenderet, aliam vtiq; vitæ rationem inſtitueret.

7. *Nunc ergo, fili mi, audi me, & ne recedas à verbis oris mei.*

8. *Longè fac ab ea viam tuam & ne adpropinques foribus domus eius.*

Qvandoquidem, fili, meretricum verba, ſtudia, & opera tantis cum periculis ſunt coniuncta, tuque rerum adhuc es rudis; fraudumque meretriciarum ignarus, noli ſirenum illarum blandimenta, dulcefque earum voces audire, ſed mea verba meaque conſilia audi; neque larum vnguem ab oris mei eloquiis decede. Meum autem conſilium, cui te obſequi par eſt, ſuadet, teque iterum iterumque admonet, vt viam tuam à muliere meretricẽ & compta, quàm longiſſimè facias, omnemque illius contuendi & conueniendi occaſionem quàm diligentiffimè caueas. Nam ad evitandum diſcrimen, quod ab impudicis ſcorris, non iuuenili tantum, ſed virili quoque ætati imminet, nullum efficacius, nullum præſentius eſt remedium, quàm reſuſus, & fuga. Procul itaque ab illa illiuſque itinere inſtituas viam tuam; neque eò vnquam amentis procedas, vt ad ædes vel fores illius accedere animum inducas, ſiquidem eiſmodi acc'eſſus magnis citra vllam controverſiam expoſitus eſt ſalutis periculis.

9. *Ne*

9. *Ne des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli.*

FVge, inquam fili, omneque cum adultera muliere colloquium caue, ne blandimentis illius allectus misereque deceptus, corpus & animam, & quicquid tãdem in bonis habes, profundas, ingratasque hominibus impertias. Nam quicumque datã operã scortationi vacat, & famam suam obscurat; & corporis robur, si quod habebat, eneruat; & faciei decorem, quod pollebat, contaminat; & quod his omnibus deterius est, animam suam omnibus ornamentis spoliat. Caue ergo tantas illas opes, tantãque animi corporisque dotes hominibus alienis non gratis tantum; sed magno quoque cum tuo detrimento impertias; Si cui autem impertiri lubet, illi a quo omnia accepisti, impertias, nempè æternæ sapientiæ.

CAue nihilo scius annos tuos, hoc est vitam vitæque sanitatem & incolumitatem crudeli meretrici deuorandam & absumentam obtrudas: Certum est namque omne omnino adulterium, omnemque Venerem lege damnatam, non modò honorem & famam, omnemque corporis & animæ venustatem adimere; verum corporis quoque vires magnoperè exhaurire, variosque morbos & ægritudines parere; atque ita vitæ periodum miris modis plerumque accidere. Neque mireris, fili, adulteram me, quæ tot blanditiis & illecebris tecum agit, *crudelē* appellare; nam etsi lingua blanditur, cauda tamen, scorpione peius, ferit & pungit. Neque enim contenta est amasium suum pecuniã, famã, Dei gratiã, aliisque eiusmodi spoliãsse, brutoque assimilasse, sed vlteriùs progressã ipsam quoque vitam rapere contendit.

10. *Ne fortè impleantur extranei viribus tuis, & labores sint in domo aliena.*

QVando hæc igitur omni crudelitate & inhumanitate sunt plena, meretricium amorem, vt rabidum canem, furentemque anguem fugias, ne si aliud fortè secutus fueris, extraneos viribus opibusque tuis exsatures; & quæ tu tuivæ maiores non absque magno labore pepererant, quibusque te, vxorem, liberos, totãque familiam alere debebas, in domum meretriciam transferas. Qui enim libidini suæ fieri vult satis, multa profundat ac impendat oportet; neque enim faciles solent esse amasix, nisi avaritiæ suæ satisfecerit amator: imò verò non prius plerumque pellicandi & adulandi finem faciunt, quàm amoribus suis addictum omnibus bonis & donis exutum

exutum ad porcos amandauerint, hoc est, ad extremam miseriam & calamitatem adegerint.

11. *Et gemas in nouissimis, quando consumpseris carnes tuas & corpus tuum.*

ABstine proinde & caue tempestiue, ne post famam honorẽque sublatum, post carnes corpusque consumptum, post vires opesque exhaustas, turpiterque dilapidatas; post vitam denique irreparabiliter detritam fœdẽque consumptam, insanos gemitus, vana suspiria, frustraneosque planctus edere, tuãque stultitiam eiusmodi threnodia & lamentatione deplorare compellaris.

12. *Et dicas, Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus non acquieuit cor meum.*

13. *Nec audiui vocem docentium me, & magistris non inclinaui aurem meam.*

14. *Poenẽ fui in omni malo, in medio ecclesiæ & synagoga.*

CUr detestatus sum disciplinam & eruditionem: Cur omnem increpationem, omnemque admonitionem spreuit cor meum? Cur vocem me docentium, & institutionem non audiui? cur morum magistris non inclinaui aurem meam? Heu quomodo temporis quasi puncto in omne malum, omnemque miseriam & calamitatem incidi, idque in Dei Ecclesiæ medioque fidelium cœtu constitutus? vbi tam multa illustria virtutum exempla vidi, vbi tot salutaria documenta & monita audiui, vbi tot bonos diuini spiritus impulsus frustra percepi? Heu quò deueni, expeditum propemodum video, vt cadam in malum, vnde numquam emergere potero, nempè in æternam damnationem sempiternosque cruciatus. Neque tamen iustè conqueri valeo. Quomodo enim non dignus sum omni supplicio, qui toties tantæque suauitate inuitatus, & excitatus, ita durũ, cœcum, & obstinatum me præbui; vt optimi parentis disciplinam palam execrarem, infestòque odio persequerem; neque vllis omnino illius monitionibus aut increpationibus pernotus ad vllam vmquam frugem me reciperem: quique præceptoribus morumque magistris imbuendus & erudiendus postea traditus, adeo illorum doctrinæ & institutioni morem non gessi, vt ne audire quidem eorum voces dignatus fuero.

15. *Bibe aquam de cisterna tua & fluenta putei tui.*

NE igitur eiusmodi fera stultaque pœnitentia & inutilis threnodia tibi aliquando eueniat, omni turpi inhonestoque amore misso, *bibe aquam de cisterna tua*, viuosque latices hauri de medio putei tui, hoc est, libidinis æstum non alienæ abusu, non promiscuo vulgatoque coïtu, sed legitimo propriæ vxoris vsu exstingue. Vt enim ij qui salutaris fontis scaturiginem habent domi, ex obsoletis vicinorum cisternis aquam petere non solent; ita tu quoque legitimo castoque coniugij thoro deserto, pollutum alienum thorum inuadere nequaquam debes.

16. *Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.*

DE tua itaque munda & pura cisterna aquam bibe, & ex tui putei scaturigine dulces latices pete: tui rursus fontes ita sint vberes, vt aquarum riuulos per plateas ex se diffundant; hoc est, si coniugium inire lubet, ideo illud in eas, in itumque vsurpes, quò numerosa beneque morata soboles ex illo prodeat, ciuitatisque plateas impleat; cuiusmodi riuuli, ex vaga libidine, neque pro deunt, neque commodè quoque prodire possunt. Nam vt parentes sunt incerti, ita incerta quoque est cura & educatio. Sed neque naturalis illa *sepe*; paternaque affectio hic locum habet, vt vbi de legitima prole certò constat.

17. *Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.*

Sint proinde riuus tui tibi soli, & non alienis tecum communes, hoc est stales stude habere proles, de quibus certò statuere & pronunciare potes, non esse nothas, tibi que cum aliis communes, sed germanas & ex legitimo thoro procreatas. Eiusmodi autem ex solo legali coniugio sperare & exspectare potes, ex vaga autem libidine nequaquam; siquidem ex adultera, vel meretrice, vel concubina nati, incertum semper parentem fortiuntur.

18. *Sit vena tua benedicta, & latere cum muliere adolescentie tue.*

CVra vt vxor tua vteri fœcunditate sit felix, proleque numerosa fortunata; quòd vtique consequeris, si promiscua incertaque libidine corporis vires non exhauseris; neque cum quauis indiscriminatim consueueris, sed vxorem tuam, tamquam proprium corpus, dilexeris, thori que fidem fideliter eidem seruaueris. Oblecta te ergo non cum crudeli, auaro, & infido

fido scorto; sed cum muliere, quam, cum iuuenula adhuc esset, primis ætatis annis coniugali lege tibi copulaueras, & qua cum iam dudum antè familiariter consueueras.

19. *Cerua carissima, & gratissimus hinnulus, vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter.*

VXOR tua instar hinnuli vel ceruæ domesticæ tibi fit iucunda & cara; ceruorumque more, qui, dum pabuli causâ mare transmittunt, se inuicem sustentant, tua tecum diuidat onera, tûque vicissim illius mores, qualescûmque tandem fuerint, patienter sustine. Sit coniugium inter vos fidele, castum, & amabile. Vt illa nouâ subindè prole te recreat; ita tuus in illam amor indies crescat, easque vires & incrementa sumat, vt aliarum omnium prorsus oblitus, amore illius tantum non ebrius tibi videare; neque vllius alterius vbera deinceps, aut somnies, aut expetas, aut cogites; sed illius tantum; quæ copiosam vtique honestæ oblectationis materiam tibi subministrare poterit.

20. *Quare seduceris, fili mi, ab aliena, foueris in sinu alterius.*

CVM igitur inter legitimam vxorem & adulteram tantum interfit; quodcûmque tandem spectare lubuerit, cur seduceris ab aliena? cur implicatus teneris amore extraneæ? Cur in sinu foueris adulteræ? Cur infelix cum aliena mauis perire, quàm cum propria felicem vitam ducere? Non initia, sed rerum exitus spectandi sunt, fili: audisti, cuiusmodi impuri amoris sit catastropha, qualis è diuerso casti coniugij fructus sit atque iucunditas.

21. *Respicit Dominus vias hominis, & omnes gressus eius considerat.*

QUOD si nostram admonitionem veluti inanem aspernaris, si bonum, & malum; honorem, & ignominiam eodem loco ducis, si nullo posteritatis amore tangeris, saltem oculos Dei, quos nihil omnium latet, time, saltem horrenda illius iudicia expauesce. Respicit ille namque vias hominis, omnesque illius semitas ponderat. Quamobrem, si turpiter vixeris, si flagitium aliquod designaueris, etiamsi loco occultissimo arbitrisque omnibus remotis illud acciderit, non arbitreris Deum id fugiturum. Nihil enim est tam abditum, quod perspicacissimum illius oculum fugiat; nihil tam exile

& leue, quod ille non obseruet & ponderet, quod nimirum pro tribunali olim sensurus vniciq̄ue quod suum est, iustè reddat.

22. *Iniquitates sue capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur.*

NEque Deo licetores defuturos existimes, qui maleficos capiant, captosque ad iustū illius tribunal sistant, vt vincula, vel carceres, quibus impiorum hominum turbam coërceat, vt gladios, quibus fontes feriat; siquidem suis quisque impius iniquitatibus capitur, suisque peccatis quasi duris quibusdam funibus constringitur. Si ergo iniquus fueris, noli cogitare de fuga; quia quocūque te contuleris, aut verteris, tua tecum vincula, & compedes semper portas, quæ te proinde vel inuitum ad iudicium æternūque supplicium rapiunt; à quo etiam nullo vnquam tempore, nulla prorsus prece, aut intercessione liberaberis.

23. *Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, & in multitudine stultitiæ suæ decipietur.*

QUod, fili, ne vsu tibi quandoque veniat, Deum seuerissimum scelerum vindicem time, meisque consiliis & monitis tempestiuè morem gere; ne olim verè id de te dici possit, quod de omnibus impiis in impietate sua extinctis verè dici solet; nempe: Ipse mortuus, hoc est, æternæ morti, & damnationi adiudicatus est; quia per multitudinem & magnitudinem stultitiæ suæ seductus, & occæcatus, disciplinam, quam sapientia illi suggererat, admittere noluit. Incidit itaque in Dei iudicium mortisque sempiternæ supplicium, non propter Dei inuidiam aut inclementiam, sed propter suam iniquitatem, insignemque & vanam, & multiplicem stultitiam.

AD

AD
CAPVT QVINCTVM
SCHOLIVM.

1. **F**ilii mi, attende. &c. Hortatur denuo filium, vt ad sapientiam & intelligentiam, quam tradit diligenter attendat, magnamque, & cogitationum & labiorum suorum rationem habeat; siquidem prima via ad obscæna opera, est obscæna cogitatio; proxima, obscæna oratio.

2. *Ne interderis fallaciæ mulieris. &c.* Vetat ne blandæ pellaciæque mulieris orationi attendat; vt quæ ad fraudem faciendam, dolūque struendum sit instructissima; certamque animæ, & corpori perniciem moliat. Nam etsi sermo illius instar mellis suauis, & instar olei lenis ad tempus oblectet; attamen fructus quos parit, absinthio amariore, omniq̄ue scindenti gladio acutiores sunt. Opponitur autem absinthij amaritudo, mellis dulcedini; acies autem gladij, olei lenitati. Appositè autem vtrumque ad carnis sensum & hæresin transfertur, nam vt caro molliter inuitat, & animam à Christo verò sponso separat, & tandem in interitum mergit, miraque amaritudine conscientiam adurit. Idem facit hæresis & inanis Philosophia.

5. *Pedès eius descendunt. &c.* Hæc planum faciunt, quò sensu nouissima scorti absinthij instar amara, omniq̄ue ancipiti gladio acutiora asserantur; quia nimirum omnia illius studia, omnesque conatus & desideria tendunt ad mortem, omnesque eiusdem gressus & affectus ad inferos trahunt. Sed nec aliò quoque tendere aut trahere possunt. Tu proinde, fili, omnem illius familiaritatem vita, & fuge. &c.

6. *Per semitas vitæ. &c.* Post improbarum mulierum linguam, pedèsque & affectiones obiter descriptas, subiicit nonnulla de illarum gressibus & semitis, quas vagas, & incertas, adeoq̄; cognitu difficiles asserit. Etenim tribus istis membris, lingua, inquam, pedibus, & gressibus Sapiens compendio quodam complectitur omnia mulierum vitia, & opera. Nam quidquid boni, vel mali mulier operatur, hoc totum ad aliquod ex tribus istis capitibus referri licet. Videtur autem insinuare scorti vias vitæque rationes vsque adeò vagas, & inconstantes esse, vt vix aliquid certi de iis pronuciare queas, etiam si diligenter obserues, & ponderes.

I 3

7. Nune

7. *Nunc ergo, fili. &c.* Solita excitatione præmissa, maloque & periculo, quod ab impudenti muliere iuuenibus imminet, exposito, admonet hoc loco filium, vt ab omni occasione, quæ ad meretricium commercium, aut familiare colloquium pellicere solet, studiosè abstineat. Hortatur proinde vt adeò ab illa se alienum ostendat, sibi que caueat, vt à via quoque, per quam illa forsàn ventura, deflectat: siquidem occursum in via salutationis, aut familiaris colloquij ansam præbet. Per colloquium autè venit ad alia, & item ad alia, & tandem ad lapsum. Imò solus impudicarum mulierum conspectus ad libidinem prouocat, nedum colloquium. Quare saluberrimum & præsentissimum remedium est secessus, & fuga.

9. *Ne alienis des honorem tuum. &c.* Per hæc causa redditur, cur homo iuuenis scortorum conspectum & colloquium, omnemque illorum familiaritatem studiosè declinare & fugere debeat; quia nimirum isthæc omnia non solum insidiantur famæ & honori, sed vitæ quoque & salutis. Etenim omnia ornamenta, quæ quouis modo in homine sunt, per fœdam illicitamque Venere obscurantur & deperduntur, ingratissimæque scortis, & inferni mancipiis gratis obtruduntur. Quæ scorta meritò hoc loco *crudeiia* appellantur, quia numquam saturantur, donec totum hominem perdant, & in damnationis barathrum demergant.

10. *Ne fortè extranei. &c.* Post percensita damna, quæ adulterium & quæuis alia Venus illicita infert adulteri vel scortatoris personæ, famæ item, & vitæ, & salutis, subiungit ea paucis, quæ adfert externis eiusdem opibus & facultatibus, quas virium nomine hoc loco designat: Siquidem scorta hominem scortatorem vsque ad nuditatem extremamque inopiam exhaustire solent; ita vt cum filio prodigo porcos pascere, siliquasque pro pane comedere compellatur, idque cum summo familiæ dedecore, & detrimento.

11. *Et gemas in nouissimis. &c.* Subdit hîc quod ex præcedentibus necessariò consequitur. Nam post honores, opes, vires, ceteraque omnia, quæ bonorum appellatione continentur, turpiter flagitiosæque absumpta, quid superest, nisi gemitus, suspiria, rugitus, meræque desperationis facies? Quo enim modo non vehementer doleat, qui hinc suâ se culpâ bonis omnibus spoliatum, inde verò malis omnibus inuolutum conspiciatur?

12. *Cur deies? Catus sum. &c.* Subiungit hîc adulteri vel cuiuscumque alterius scelerati hominis serò pœnitentis orationem planè patheticam & lamentabilem, magnâ que consideratione dignam. Cur, inquit, parentum, præce-

præceptorum, pastorum, aliorumque omnium disciplinam, & admonitiones hætenus sum exécratus? Cur salutaribus illorum increpationibus cor meum non acquieuit? Cur aurem ad docentium vocem non inclinavi? Similia Sapientiæ cap. v. de sterili infructuosaque damnatorum pœnitentia leguntur.

14. *Pœnè fui in omni malo. &c.* Præcedentia non propemodum sed simpliciter in omne malum incidisse indicant; verum posterius magis ad rem facit. Non enim est hic sermo de absolutè danato; sed de eo, qui in damnationis periculo versabatur, & hoc quoque vox Hebræa *Cimgat* confirmat. Si per futurum exponas, sensus erit: Etenim concidam in omne malum, vel deducar ad malorum omnium extremum, nempe ad damnationem. Hæc enim compendio omne malum in se complectitur.

15. *Bibe aquam de cisterna tua. &c.* Explicatis periculis, miseriis, & calamitatibus, quæ ex adulterio, & quæuis alia illicita Venere oriuntur, exponit honesti coniugij commoda, oblique ad illud exhortans. Nam etsi hoc tempore casta virginitas casto coniugio anteponatur, olim tamen non erat ita: Sed & nunc quoque melius est nubere, quàm scortationis, aut adulterij periculo sese exponere. Describit autem res cõiugales metaphoris aptissimis, & castissimis ait autè: *Bibe aquam de cisterna tua. &c.* Hoc est, libidinis ardore propriæ coniugis vsu extinguas, non alienæ abusu; sicuti qui domi fontem vel puteum habent, ex alieno fonte præsertim immundo haurire non solent.

16. *Deriuentur fontes tui. &c.* Aptè coniugale opus aquarum fontibus, comparatur; nam vt fontes sitim sedant, & riuos ex se progenerant, ita coniugium legitimè exercitum libidinis fomitem mitigat, & sobolem ex se procreat, quod raro facit vaga libido: Nam etsi hæc prolem nonnumquã excitat, ea tamen incerta, adeoque minus grata est.

17. *Habeto eas solus. &c.* Monet, vt sua solus vxore potiatur, neque eam cum aliis communem habeat. Neque ipse rursus cum vlla alia adulterium committat. Siquidem vtrumque prolis certitudinem tollit, & generationem impedit.

18. *Sit vena tua benedicta. &c.* Hortatur vt à vagalibidine se continens, propriam vxorem fœcundare, honestamque ex ea voluptatem capere studeat. Nam etsi carnis oblectamenta ex vulgari coitu capi nonnulla queant, illa tamen nec pura sunt, nec solida. Nam & iustum metum adiunctum habent, & conscientiam vulnerant, & multa præterea alia incommoda plerumque

rumque generant. *Mulierem autem adolescentiam eam appellat, quam adolescentulam in vxorem duxerat adolescens.*

19. *Cerva carissima. &c.* Sensus est: vt hirculi & capreae vel damae, aliaque eiusmodi animalcula apud nobiles viros & matronas in deliciis haberi solent; ita vxor tua tibi praeter ceteris omnibus rebus, & mulieribus iucundae, & honestae oblectationis sit materia. Quod si qua grauamina hinc inde acciderint, ea vtriusque aequo animo ferre, exemplo ceruorum, qui maria pascuorum causa tranantes, se metuo sustentant, iuuant, & tolerant.

Vbera eius oblectent te. &c. Per *Vbera* castum coniugalémque amorem, ceteraque omnia, quae ad sobolis propagationem ordinem fortuntur, designat. Vult autem eum amorem esse tantum, vt omnem alium externum secludat. Hoc namque *Ebrietas* nomine subindicatur. Vt enim potu grauari interdum delirant, ita quoque impotenter amantes. Obseruandum est autem, licet Salomonis aetate polygamia recepta esset, ipsum tamen secundum primariam institutionem, legemque Euangelij de coniugio hic verba facere.

20. *Quare seduceris. &c.* Enumeratis commodis & incommodis, quae hinc ex honesto coniugio, inde ex turpi amore, & adulterio proueniunt, eiusmodi epilogo orationem absoluit. Quando tantum inter adulteram, vel alienam, & legitimam vxorem discrimen intercedit, cur seduceris cum aliena?

22. *Iniquitates suae capiunt impium. &c.* Occurrit per haec rudi quorundam cogitationi. Poterat namque simplex quispiam ita apud se cogitare: Cum tanta sit sceleratorum hominum multitudo, quomodo vnus Deus tot poterit capere, iustaque poena afficere? Ad hanc autem deliram imaginationem Sapiens respondet: ne putes Deo defuturos satellites, aut vincula, aut carceres, aut secures, quibus fontes capiat, constringat, & puniat, suis enim quisque iniquitatibus veluti funibus capitur, atque constringitur impius. Dicitur autem impius peccatorum suorum funibus constringi, quia per illa, & propter illa, ad certum supplicium coram domino obligatus tenetur, & quidem semper, nisi forte per poenitentiam ab illo vinculo absoluatur. Constringitur haec quoque, quia daemone seruitute premitur, & ne vllum opus viuum edere possit, impeditur.

23. *Ipse morietur, quia. &c.* Exponit paucis, quid de eo tandem futurum sit, qui scelerum suorum vinculis obfirmate constrictus vitam defungitur. Talis enim propter stultitiarum suarum multitudinem, ad animae & corporis mortem, aeternaeque damnationis sedem abripietur. Attribuit autem eiusmodi hominibus *multitudinem stultitiae*, vel quia in multis seipsum deludunt, vel certe quod hi, qui sua stultitia ludificantur, non vno modo comparati sunt omnes; Alij enim stulte cogitant, certoque sibi persuadent Deum, quae occulto fiunt, aut non videre, aut non punire, aut non tantum punire, quantum asseritur. Alii se ante mortem serio poenitentiam acturos: Alij hoc, vel illud peccatum graue alioqui, vel nullum esse, vel perexiguum: Alij aliud stolidè imaginantur. Hi omnes sua stultitia capiuntur, suorumque peccatorum funibus constricti ad inferos detruduntur.

PARAPHRASTICA

CAPITIS SEXTI EXPLANATIO.

1. *Fili mi, si sponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam.*
2. *Illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs sermonibus.*

Quantum, fili mi, curarum, damnorum, periculorum, & turbarum temerarij contractus, intempestiuęque pro altero quocumque sponsones adferre soleant, aliena exempla te doceant. Eapropter si incautus in hoc curarum incendium incidisti, hoc est, si pro amico vel extero quocumque stipulatam manu spondidisti, fidemque tuam pro illo obstrinxisti, scias te proprij oris verbis, quasi duro quodam vinculo captum irretitumque teneri. Nam siue quis fidem suam obligat amico pro extero; siue vice versa extero & ignoto pro amico & noto; siue pro vtroque simul; si is, in cuius gratiam fidem suam obligauerat, pactam fidem (vt fieri frequenter solet) non seruauerit, apud creditorem obligatus captusque necessario tenebitur.

3. *Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurrere, festina, suscita amicum tuum.*

SI, inquam, fili, imprudens eò prolapsus es miseriæ & amentiar, vti temerariâ sponfione non vulgaris iacturæ periculo rem familiarem exposueris (siquidem facultates non tantum per adulteria, scortationes, comestationes, aliâque eiusmodi dissipantur; verum etiam per inutiles contractus, per stultas promissiones, aut fideiussiones; per lites forenses temerè intentatas, vel inconsultè admittas, per incautas denique cum ignotis exterisque hominibus familiaritates, & necessitudines:) consiliū meum secutus, primo quoque tempore ex laqueis illis te liberare, & expedire enitere; etiamsi creditori supplex fieri, eiusdemque pedibus aduolui te oporteat. Satius est enim præter consuetudinem, aut personæ quoque decorum, nonnihil sese submittere, quàm citra necessitatem tantam rei familiaris iacturam facere.

Quæ tua est simplicitas, putas fortassis tuis te verbis ligari non potuisse, nec posse; falleris, fili, eo ipso momento, quo pro amico tuo spondidisti, tuo te ore ad debitum illius dependendum obligasti, adeoque sub proximi nempè sub creditoris manum, & potestatem imprudens te redeigisti, restat itaque, vt à vinculo illo te ipsum expedias, & in pristinam libertatem primâ oblatâ occasione te vindices. Ast vt id consequare magnâ opus est tibi cautione, magnâ prudentiâ, multo consilio, & deliberatione. Etenim lites sectari me iudice non debes; quippè quæ breui temporis spatio magnam pecuniæ vim exhauriant; nec inimicum rursus ex amico facere te decet. Humilis proinde supplicatio magis tibi conuenit, quàm superba insultatio. Rogandus est potius amicus, pro quo fideiussisti, quàm inciuiliter irritandus. Pronus itaque ad illius pedes te abiice, omniq̃ orationis lenocinio vsus, vt debitum, quod in te recepisti, soluat, teque missum faciat iterum illum inducere, iterumque contende. Quod si istud per te ab eo impetrare non vales, amicos, qui pro te intercedant, pectusque illius flectant atque emolliant, suborna. Tandem si illum pro quo spondidisti, fidemque tuam obligasti, non inducere vales, vt debitum soluat, teque à vinculo illo, quo ligatus teneris, expediat, per te & per amicos omni studio omniq̃ contentione labora, vt saltem creditor à fideiussionis obligatione te liberet. Nam cum duplex liberationis extet via, altera vt debitor creditum soluat; altera vt creditor sponfionis obligationem remittat, si vna non successerit, alteram tenta.

4. *Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.*
5. *Eruere quasi damula de manu, & quasi auis de manu aucupis.*

DEnique neque oculis tuis vllum indulgeas somnum, neque vllam dormitationem palpebris tuis, neque vllam quietem pedibus tuis; paucis, nullum subterfugas laborem, nullam detrectes molestiam, nullam prætermittas occasionem (siquidem in re seria non serio agere, aliud nihil est, quàm per socordiam & ignauiam dormire) donec quasi caprea de manu venatoris, aut veluti auis de manu aucupis è sponfionis illius laqueis eripiare. Etenim vt auiculæ & damulæ, quod suâ naturâ infirmæ & timidæ sint, celeri fugâ vitæ salutique suæ consulunt, captæ autem vi tota ex aucupis, vel venatoris retibus euadere, seseque extricare contendunt (neque enim viuere se putant, nisi naturali libertate potiantur) ita tu quoque fideiussionis retia modis omnibus fuge. Sin autem per imprudentiam in illa incidisti, nihil intermitte, donec te inde expeditum & liberatum videas.

6. *Vade ad formicam quæ piger, & considera vias eius, & discite sapientiam.*
7. *Quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem.*
8. *Parat in aestate cibum sibi, & congregat in messe quod comedat.*

NEquè tamen ad tuendam, & conseruandam rem familiarem sat esse credas, si per scorta, aut temerarias sponfiones, aut alias turpes artes eam non dilapides; sed opus est præterea vti per honestum laborem, animiq̃ue industriam & curam, quæ in bonis habes, identidem augere, & locupletare contendas. Nam si propter quotidianos sumptus aliquid subindè ex a se adimas, nihil autem vmquam per industriam, aut laborem resarcias vel adicias, non poterit res tota tandem non absumi, cum non sit infinita. Quod si ignauo otio desidiarque assuetus laborem omnem auersaris, neque studioforum hominum exemplo, neque artificum aut agricolatum studio, ad opus aliquod faciendum excitaris; agendum ignaue ad formicam, quæ inter operosa animantia est minima, oculos conuerte; perpende, & demirare quantâ sedulitate & industriâ, quantoque conatu, & vigilantia æstiuo tempore, in hiemis solatium, annonam congerat. *Trahit ore, vt scribit ille, quodcumque potest aique addit aceruo, onerâque sæpenuerò se maiora in cauernulam suam conuectat; ibidemque tantâ diligentia, & curâ asseruat, vt corrumpi haud facile queant.* Quod si quod putrefactionis periculum vigeat,

congestam escam ex promptuario, quo desiccetur, ad solem exportat: granorum fibras, ne germinent, arrodit: quæ grauiora gestat, quam vt per cuniculos suos inferri valeant, in partes secat: quæ ore trahere & mouere non potest, ea obuersis pedibus, & humeris impellit. Quin alia multa summa admiratione digna industriæ, & sedulitatis paradigmata ignauis proponit. Atque hæc omnia solâ naturâ duce. Neque enim ductorem habent formicæ, qui viam illis præmonstret, vt grues, oues, & alia quædam animalia habere solent: neque præfectum, aut magistrum, qui operum pensum illis præfinit; neque principem, qui ignauos castiget, & sedulos remuneretur, neque alium denique quemcumque, cuius consilio aut auxilio nitantur. Si ergo meis verbis non moueris, neque aliorum exemplis excitaris, saltem formicæ studium & industriam æmuleris, disce sapientiam, vtilémque & salutarem confectare laborem. Turpe est namque hominem ad laborem natum à tantillo vermiculo in laboris, prouidentia, & prudentia ratione superari.

9. *Uſquequo piger dormies? quando conſurges e ſomno tuo.* -

10. *Paullulum dormies, paullulum dormitabis, paullum conſeres manus: vt dormias.*

VSquequò tandem piger & ignaue dormis? quousque stertis? quando tandem aliquando è somno exsurges? plus satis dormitum: plus satis ociatum est; expergiscere tandem, & ex ignauia strato te proripe. Minue somnolentiam & dormitationem; desine manum complicare; cessa pectus, & latera demulcere, teque hac ratione ad somnum prouocare, tuamque ignauiam confouere. Etenim dum paullulum dormitationis captas, dum manus complicas, dum huc illucque in strato te volutas, neque vlli rei honestæ animimum applicas; sed totos dies totasque noctes ociosus transigis; ita fanè vt in nullos alios vsus manus accepisse videaris, quam vt harum operâ tuam desidiam, tuamque somnolentiam foueas, pectusque demulceas: en egestas veluti inexpectatus quispiam nuncius; & inopia tamquam vir clypeo instructus te somno & otio deditum repente inuadet, idque tanta vi, vt illi resistere nequaquam valeas, vt maximè velis.

11. *Et*

11. *Et veniet tibi quasi viator egestas, & pauperies quasi vir armatus. Si vero impiger furis, veniet vt fons messis tua, & egestas longe fugiet a te.*

NEc potest profectò rerum omnium penuria ad hominem vsque adeò ignauum & somnolentum, totamque eiusdè familiâ veluti celer quispiam veredarius, aut armatus miles subito, magnòque impetu & festinatione non accedere. Sicuti è diuerso à viro sedulo & impigro tempestiue non aufugere. Eapropter si somnum recideris (natura enim modico somno contenta est) honestòque labori sedulo incubueris, fugiet à te mox omnis egestas, omnisque penuria; ijsque fugatis atque proscriptis rerum omnium affluentia, messisque bonorum vberima ad te certò commigrabit. Quandoquidem vt pigritia & ignauia rerum omnium pariunt inopiam, & omnem rursus malitiam & improbitatem: ita labor & industria magnam rerum, quibus vita hæc præfens indiget, generant copiam, & omnem præterea virtutem & honestatem.

12. *Homo apertata, vir inutilis, graditur ore peruerso.*

FVge proindè otium & ignauiam, omnemque hominem ignauo otio somnòque immoderato deditum. Quicumque enim eiusmodi est, homo inutilis, & iniquus, & mendax, & toto animo tamquam verus quispiam Belial à Deo, omni que honestate alienus est. Enimuerò cum animum ad nullum honestum opus applicet, sese totum, omniaque sua membra in scelerum instrumenta, aliorumque perniciem conuertit. Etenim ore incedit peruerso; aliud namque, dum familiariter cum quopiam agit, versat in corde, aliud linguâ depromit. Amicâ blandaque oratione vitur, interim in corde dolum, & perniciem machinatur. Palam de quibusdam benè, clam autem de omnibus peruersè loquitur; omnibus obtreçtat, in omnes maledicta lingua incurfat. Neque corde & ore tantum; sed singulis propemodum membris se peruersum & improbum ostendit.

13. *Annuir oculis, terit pede, digito loquitur.*

NAm & scelerum socijs, vt oblata occasione vtantur, oculis annuit, pedibusque iisdem innuit, & digitis indicium facit; paucis, nihil sanum, nihil sincerum, nihil modestum præ se gerit; verum vultu & habitu, & incessu, & manuum gesticulatione, & pedum agitatione & toto reliquo corpore, merum histrionem exprimit. Aut rectius forsan & ad rem præsen-

tem accommodatiùs, quo facilius imponat, fraudemque incautis faciat, eâ utitur vultus constantiâ, eâ incessus grauitate, eâ manuum, & gestuum moderatione, eâdemque totius corporis compositione, vt quamuis re ipsâ peruersâ, & mendaci, & falsâ oratione vtatur, veritatem tamen dicere palam videatur.

14. *Prauo corde machinatur malum & omni tempore iurgia seminat.*

Idem ille Belial impiusque homo, licet amicis se simulet, blandaque & amicâ voce coram compellet; in corde tamen peruersa, nempe fraudem, pestem, atque perniciem molitur, ad quam etiam inferendam prauitatis suæ consortes occultis oculorum nutibus, manuumque & pedum indicijs prouocat. Vel hoc modo: Quamuis ore amicitiam fingat, oculis tamen aliisque corporis partibus inimicitiam subindicat. Vix enim virus, quod in animo abditum lateret, ita tegi ac dissimulari potest, vt aliquo externo argumento se non prodatur. Corde itaque machinatur malum, nulloque non tempore lites, dissidia, atque contentiones inter coniunctos disseminat, quod sanè venenum ceteris omnibus exitialius existit. Graue est cuiuscumque malum intentare, grauius sub amicitiae schemate hostilia moliri, grauissimum omni tempore inter amicos, & familiaritate coniunctos discordias & iurgia ferere. Neque aliter tamen euenire potest moribus & vitijs, quorum iam mentionem fecimus, non mutatis atque è medio sublatis. Nam cum apostata ille coram omnibus blandè amicèque loquatur, à tergo autem nullum non acriter mordeat, praesentes rursus laudet, absentes autem vituperet, amicosque, quod in se est, falsis contra se inuicem delationibus armet, fieri omnino non potest, vt multæ lites, multaque dissidia & iurgia inter illos subinde non oriantur.

15. *Huic exemplo veniet perditio sua, & subito conteretur, nec habebit ultra medicinam.*

Cum ergo id hominum genus, quod in oris peruersitate graditur, oculisque, & manibus, & pedibus loquitur, totoque corde pestem machinatur, & dissidia inter coniunctissimos perpetuo molitur, sit pessimum, rei que publicæ perniciosissimum, non est mirum, si subita perditione obruatur, eumque in modum conteratur, vt nullum amplius salutis remedium habeat reliquum, hoc est, si in æternæ damnationis barathrum repente demergatur, nunquam inde amplius emersurum. Quia igitur otij stipendium aliud

aliud nihil est quam sempiternus interitus, otium, multaque flagitia & scelera, quæ inde oriuntur, grauitèrque apud inferos puniuntur, fili mi, summâ contentione fuge, animumque ad honesta studia adiunge; si non virtutis amore, qui meritò mouere & instigare te debebat, saltem formidine impendentis poenæ, illiusque sempiternæ.

16. *Sex sunt quæ odit Dominus & septimum detestatur anima eius.*

Fili, licet Deus Opt. Max. omne omnino peccatum odio habeat, & detestetur (siquidem nullum omnino est, quod summæ illius bonitati, sanctitati, & voluntati non aduersetur) attamen sex aut septem inter cetera sunt, quæ anima illius pessimè execratur, odioque peculiari persequitur; nempe oculos sublatos, linguam vanam, manus in fontem sanguinem effundentes, cor iniquâ secum versans, pedes ad scelus patrandum vsque accinctos, testem mendacem, & discordiarum inter coniunctos incentorem.

17. *Oculos sublimes, Linguam mendacem, Manus effundentes innoxium sanguinem.*

Primùm igitur, quod Deus odit, animaque eiusdem auersatur, vt quod maximè, sunt *Oculi sublatis*, homines nimirum superbi, fastuque & arrogantia tumidi. Nam etsi alijs quoque corporis partibus mentis tumor & fastus indicetur, oculis tamen & supercilijs præcipuè. Est autem Deo hoc superbiæ vitium eò exosius, quò minus est in homine, de quo veluti de proprio peculio gloriari, aut insolentius sese effere possit. Nihil enim omnino in bonis habet, quod gratis à Deo non acceperit; nihil, quod temporis puncto ipsi adimi non valeat; nihil, quod statim non concideret & interiret, si Deus clementiâ suâ illud non conseruaret, de quo ergo arroganter se iactat?

Alterum quod Dominus odit, & execratur, est *Lingua mendax*. Nam cum ipse sit prima perque se subsistens veritas, semper constans, semper sui similis, omne omnino mendacium, qualecunque tandem illud sit, tamquam sibi aduersum, suæque naturæ contrariû detestatur. Sed & omne quoque mendacium suapte naturâ est malum, turpe, & inhonestum; neque quidquam in rerum vniuersitate exstat, tamen si potens, quod illud honestum, aut licitum reddere possit. Quamobrem, si Deo vis placere, fili, abstine ab omni mendacio, neque enim linguam fortitus es, vt mentireris, aut homines

homines falleres, aut offenderes, sed vt Deum laudares, inuocares, gratiasque eidem pro acceptis beneficijs ageres; nec non animi tui conceptus, cum vsus id postuleret, alteri proderet posses.

Odit tertio, & quidem vehementer odit, *Manus infontem sanguinem effundentes*. Nam præterquam quòd nefarium, mortèque & carcere dignum facinus sit, hominem infontem ad Dei imaginem creatum vitâ priuare; res quoque secundum se fœdissima, & ab omni prorsus ratione & æquitate alienissima est, nobile illud organum, quo id non absque singulari beneficio à Deo accepimus, vt post expleta munia, & ministeria, ad quæ vtilis & necessaria homini sunt manus, proximum per illud, maximè verò infontem defenderemus, eiusdemque salutem propugnaremus, in innocentum perniciem & cadè conuertere. Iurè proindè Deus sanguinarias eiusmodi manus detestatur.

18. *Cor machinans cogitationes pessimas, Pedes veloces ad currendum in malum.*

NE que manus tantum cruentas externaque flagitia, quæ per illas designantur, execratur Dominus; verum *Cor* quoque, quod iniqua machinatur. Cuiusmodi cor illud meritò censeri haberi que potest, quod de industria magnoque studio varias nocendi vias excogitat, nec non, quomodo hoc vel illud vitium vel flagitium designare queat, nocte dièque secum vertat; prauis que & obscenas cogitationes, quæ subindè incidunt, adeò non repudiat, vt vltro quoque accersat. Nam fœdis cogitationibus pulsari vel oppugnari non est peccatum; vtpotè in nostra potestate nequaquam situm. Quare etiam non legitur hic cor, quod patitur iniquas cogitationes, sed *cor quod iniquitatis cogitatus machinatur*. Quartum igitur quod odit Deus, sunt *Improbæ*, hoc est à lege & ratione alienæ cogitationes; ne quis falsò sibi persuadeat, externa tantum flagitia odisse Deum, non etiam interna.

Quinctò exosos habet *Pedes magnâ auuiditate & alacritate, ad quodcumque flagitium vel facinus perpetrandum festinantes*, nec iniuria: nam ex inscitia, aut infirmitate, aut vehementi alterius impulsu prolabi in noxam aliquam, id humanæ fragilitatis, corruptaque naturæ nostræ infelicitas est; At verò summa alacritate, plenoque impetu, ac sponte citra vllius impulsu aut dolum ad scelus rapi, summaque, vbi illud designaueris, lætitiâ exultare, hoc demum extremæ nequitiae, deplorataeque malitiæ argumentum est.

Atque

Atque ita eiusmodi studium animique affectio non potest Deo non magnoperè displicere.

19. *Proferentem mendacia testem fallacem. Et eum qui seminat inter fratres discordias.*

SExtum, quod cane & angue peius odit Deus, est, *TesCis mendax*, cuiusmodi dici haberi que potest, qui intra vel extra iudicium in proximi damnum mentitur. Detestatur sanè Dominus omne omnino mendacium, omnemque linguam vanam & futilem, vt paulò antè dicebatur: præ ceteris autem peculiari odio prosequitur linguam illam, quæ veritatem, quæ Christus est, oppugnat, vt hæretici, aut omninò negat, vt Iudæi. Tum illam rursus, quæ falsum contra proximum testimonium depromit, rectumque iudicium non absque graui reipub. & proximi detrimento peruertit. Quam multi passim fortunis omnibus per falsos testes exuuntur? Quam multi famâ, quàm multi vitâ, quàm multi omnibus, quæ in bonis haberi solent, priuantur? Non est ergò mirum, si Deus eiusmodi mortalium pestes velut reipub. perniciosissimas detestetur & excretur.

Septimò & postremò graui iustoque odio illos prosequitur, maiorèque in modum execratur Dominus, *Qui lites atque discordias inter fratres caritatis vinculo vitos datâ operâ disseminant*. Et meritò sanè: Nam quid sceleratius potest excogitari, quàm eos, quorum vna est Fides, vnus Dominus, vnum Baptisma, quique de vno pane edunt, & calice bibunt, & vno tandem matris Ecclesiæ gremio continentur, peruersis dogmatis, aut occultis obloquijs, aut prauis consilijs, aut alijs occultis machinationibus, & practicis à se inuicem diuellere, & capitale odium inter illos excitare? Cùm ergò Deus septem hæc peccatorum sceleratorumque hominum generantoperè detestetur, caue, fili, in aliquod ex ijs omnibus aliquando incidas. Neque enim potes Deo placere, & quocumque ex prædictis omnibus contaminatus esse.

20. *Conserua, fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ.*

21. *Liga ea in corde tuo iugiter & circumda gutturi tuo.*

EVgies autem hæc omnia, & alia præterea, de quibus paulò post te comonefaciam, fili, haud magno negotio, si præcepta patris tui diligenter custodieris, legèque matris tuæ non neglexeris, sed tam hanc, quàm illa iugimeditatione animo versaueris, tecumque die noctuque pertractaueris. Quamobrè iterum & iterum te admoneo, vt legis præcepta, quæ iam indè ab

L

initio

initio ex me hauifisti, & vnà quodammodò cùm lacte imbibifti, ftudiofè in pectoris tui fcrinio conferues; non ad breue tempus, fed per vniuerfam vitam; neque quouis modo, fed omni curâ & diligentia; ita vt nullum thefaurum, quantumuis preciofum, custodias diligentius. Pari ftudio admonitum te volo, ne insolentium quorundam iuuenum more legem, quam mater tibi præfinit, & à primis annis fideliter inftillare numquam defit, facilè contempnas aut deferas, verùm religiofè obferues. Quinimo ne facilè excidant aut in obliuionem veniant, & hanc, & illa ex æquo in corde tuo imprime, & ad tuum guttur vtraque alligata tene; neque enim aliud preciofius recondere, aut elegantius pectoris vel colli ornamentum geftare potes quam præcepta patris, quæ vitam præftant & mortem eliminant; & legem matris, quæ fummum vbique ornatum atque decorem conciliat.

22. *Cùm ambulaueris, gradientur tecum: cùm dormieris custodiant te, & euigilans loquere cum eis.*

Quod fi ea in precio habueris, affiduoque in ijs meditatus fueris; cùm iter aliquo feceris, gradientur tecum, teque per viam prosperè deducant. Cùm dormieris, cùm ab hostibus afpectabilibus, tùm ab ijs quoque, qui sub afpectum non veniunt, te custodiant, & cùm è fomno euigilaueris, familiariter tecum loquentur, diuinorumque operum modum & rationem tibi præfinit. Etsi illa tacerent, otiumque agitent, tu tamen cum illis loquere, confiliumque & auxilium ab illis pete, & tecum, quocumque tandem te contuleris, comites adfume.

23. *Quia mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio difciplinæ.*

Quia mandatum Dei, quod à prima ætate ex parentibus accepifti, est lucerna quædam, cuius præfidio per obfcuras vitæ huius tenebras citra vllam offenfionem, aut prolapfionis periculum incedere poteris. Lex rurfum eiusdem clara veraque humanæ mentis lux est. Nam vt lux folis indicat, quo fit eundem, aut deflectendum; quæ rurfum via plana fit & facilis, quæ contra afpera, & difficilis, aliæque eiusmodi: ita lex Dei demonftrat & docet, quid fit agendum, aut vitandum; quid æquum quid iniquum; quid vitio affine, quid cum virtute coniunctum. Neque folum lex illa lux est, verùm certa quoque vitæ via est: fiquidem qui per illam gradiuntur, deducuntur ad vitam, quæ finem non habet. Est eadem denique increpatio eruditionis.

ditionis & difciplinæ; nam & rudes erudit, & deprauatos hominum mores corripit. Legis enim munus vtrumque est; nempe fontes punire, & ftudiofos benèque meritos remunerari.

24. *Vt custodiant te à muliere mala, & à blanda lingua extraneæ.*

Quod fi patris & matris monitis obtemperaueris, eorumdemque præceptis parueris, non modò à feptem illis malis, quæ anima Dei detestatur, liberaberis, verùm etiam à praua, malitiæque & impuditiæ ex inftituto dedita muliere; & à blanda rurfum lingua extraneæ, hoc est à blanditiis & lenocinijs linguæ adulteræ, vel impiæ certè doctrinâ imbutæ. Vtriusque enim confortium non folum periculofum, fed lege quoque prohibitum est.

25. *Non concupifcat pulcritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius, pretium enim fforti vix est vnus panis: mulier autem viri pretiofam animam capit.*

Verùm quia improbæ mulieres non folum linguæ blandimentis ad libidinem prouocant, fed formæ quoque elegantia & venustate, propterea cohibe cor tuum; ne propter cuiuscumque adulteræ vel extraneæ pulcritudinem illicito amore incendatur. Nam etsi species & formæ pulcritudo, propter fe non experantur: sunt tamen caufa, cur res pulcra appetatur. Hæc autem voluptas & gratia, cùm in capite, eiusdemque partibus & ornamentis maximè eluceat, caue fuis te cincinnis, lafcuiisque nutibus, vel oculorum ictibus adultera in rete suum pertrahat. Nihil est enim quibus iuuenes magis capiantur, faciliusque ad libidinem incitentur, quam feminei capitis ornamentis, fiuè ea sint congenita, fiuè arte afcita. Quamobrem qui à mulieribus earumdemque artibus tutus viuere defiderat, ficut omnes defiderare meritò debent, is ab illarum colloquijs abftineat, earumque pulcritudinem ne obferuet, neque gratos oculorum ictus, aut splendida capit ornamenta admiretur. Sunt enim hæc omnia arma & retia, quibus calidæ improbæque mulieres incautos iuuenes venantur, & in extremam animæ corporisque miferiam præcipites plerumque rapiunt.

26. *Pretium scorti vix est vnus panis, mulier autem viri preciosam animam rapit.*

COMperiuntur enim non pauci (& comperti sunt iam antè sæpè multi) qui propter meretricium amorem, assiduamque cum meretricibus consuetudinem, vsque ad panis buccellam, hoc est, vsque ad extrema inopiam, pudendamque mendicitatem redacti fuère; quod sanè probrosum & miserum est malum, leuius tamen aliquanto eo, quod ex adulterio nascitur.

Quandoquidem mulier seu coniugata, viri opibus non contenta, preciosam quoque adulteri animam rapit, hoc est, non tantum bonis istis caducis & fluxis spoliat adulterum, vt meretrices solent; sed mente quoque, & sensu, & salute, & vita denique ipsa illum exuit. Neque enim aliud esse videtur adimere alicui animam, quam tollere illi mentem & vitam, vt cumque vitæ nomē vsurpes. Et vt nullum vel huius, vel illius vitæ periculum esset, adhuc res secundum se vilissima & abiectissima est scortum, & viltior & abiectior adhuc moecha, longè autem vilissima & abiectissima est voluptas, quæ indè percipitur. Vix enim vnus panis pretium æquat, propter quod vita & anima perditur. Magna sanè insania est propter momentaneam illam voluptatulam, quæ ex scorto vel adultera hauritur, non modo Dei gratiam & fauorem, & vitam præterea æternam, sed ipsam etiam animam velle amittere, vel certo amissionis periculo exponere.

27. *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, vt vestimenta illius non ardeant.*

28. *Aut ambulare super prunas, vt non comburantur plantæ eius.*

29. *Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam.*

NEque tibi persuadeas, fili, adulterium, quod occultè plerumque committitur, occultum semper fore, ideoque impunè abiturum. Nam, vt fieri non potest vt quis citrà vestium adustionem ignem in sinu foueat; aut citrà pedum offensionem super ardentis prunas ambulet; ita fieri quoque non potest, vt quis cum proximi vxore consuetudinem habeat, neque pœnam tamen sentiat. Quapropter si famam, si vitam, si animam, si cetera denique omnia perdere non vis, nihil tibi cum alterius vxore licere existima,

stima. Nam licet maritum, vel cognatos, vel omnes etiam homines flagitium illud celes, Deum tamen celare numquam poteris; adeoque, vt culpæ expers non es, ita à pœna quoque numquam immunis eris. Imò verò tantum abest, vt citrà noxam & pœnam noxæ debitam, Veneream consuetudinem cum proximi vxore quispiam impunè habere queat, vt ne familiaritatem quidem citrà adulterandi voluntatem cum illa inire debeat, aut inoffensè quoque inire valeat. Nam esto eiusmodi homo adulterium committere non instituat, neque malum aliquod animo verset; attamen si proximi ædes frequenter visitat, & cum vxore illius familiariter sæpè susurrat, ad minimum maritum illius, nisi stipes fuerit, offendet, & alijs scandalum offeret, & seipsum itidem libidinosæ oblectationis periculo exponet; imò prauæ concupiscentiæ maculam vix euadet. Sicut qui ignem in sinu gestat, aut per candentes carbones ambulat, læsionem aut non euadit, aut ægrè admodum euadit.

30. *Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit, furatur enim vt esurientem impleat animam.*

31. *Deprehensus quoque reddet septuplum, & omnem substantiam domus suæ tradet.*

NEque est rursus vt adulterium leue aliquod crimen, aut flagitium venia dignum esse existimes. Est enim grauissimum, & furto (quod graue alioqui & infame haberi solet) multis partibus grauius & infamius: siquidem fur ad subleuandam rerum necessariorum inopiam, quæ premittitur, plerumque furatur; atque adeo venia dignus videtur; adulter autem propter mentis inopiam, meramque animi petulantiam in adulterium fertur. Ad hæc damnum, quod per furtum infertur in integrum instaurari potest, quod autem per adulterium conflatur, emendari facilè non potest.

Non grandis ergo macula aut noxa est furtum, si cum adulterio committatur, maximè verò si compertum fuerit furem non auaritiâ incitatum, sed necessitate compulsum id furto abstulisse, vnde famelicum ventrem explere posset. Quis enim ægrè ferat, id sibi clanculum ademptum esse, quo alterius vita, quæ alioqui periclitabatur, in viuis est conseruata? At verò adulter nullâ necessitate coactus, sed intolerandâ quadam

quadam amentia & petulantia incitatus flagitium designat. Quod si quod furtum grandius, quam rei necessitas postulabat, commissum deprehendatur, illud non in duplum tantum, sed in septuplum quoque compensari, & redintegrari potest, & redintegrari quoque solet. Adulterium autem si partes læsæ conciliationem detrectent, sicut detrectare plurimum solent, nulla prece aut precio redimi potest. Quod etiam fiebat ut in veteri Testamento, tamquam crimen omnino inexpiabile & indelebile nulla hostiâ expiaretur, sed morte simpliciter multaretur.

32. *Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam.*
 33. *Turpitudinem & ignominiam congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur.*
 34. *Quia zelus & furor viri non parcat in die vindictæ.*
 35. *Nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.*

Multum ergo inter furtum & adulterium, inter furem rursus & adulterum, inter pœnam tandè, & quæ huic, & illi debetur, iurèque irrogatur, intercedit. Etenim furem ad furtum adigit fames, rerumque egestas; adulterum autem ad scelus impellit mentis inopia animique insolentia. Siquidem immoderatus Veneris usus non solum corpus eneruat, sed mentis quoque iudicium obfuscat. Fur rursus in fraude deprehensus multæ nomine soluit duplum, aut septuplum, aut totum quoque quod in bonis habet. Adulter autem pœnæ loco dependit vitam ipsam, ut de aliis, quæ hanc pœnam antecedunt, nihil dicatur. Denique nota, quam furtum inurit, deleri potest, & quidem facillimè, si ex necessitate ortum constitit: At verò labe, quam adulterium adspersit, nullâ arte, nullo ingenio aut furo induci potest. Mitto hîc adulterium implacabilem adulteræ marito iram, & indignationem ciere. Enimuero zelotypiæ furor, propter atrocem iniuriam, quam passus est, ita illum incendit, ut nullius precibus acquiescat, nullum intercessorem aut precatorem quantumvis potentem audiat, nullum donum aut munus, tametsi magnum pro, redemptione, aut reconciliatione recipiat; sed vindictam semper spiret & vrgeat: quam ipse quoque, si iudex officium non fecerit, in die vindictæ, hoc est, commoda ulciscendi oblata occasione, citra controuersiam infert, at furtum iusta compensatione restitutum, omnem mox iram & alienationem obliterat.

AD

AD
CAPVT SEXTVM
SCHOLIVM.

1. *SI Sponderis. &c.* Præcedenti capite docuerat adulterari, Veneremque illicitam sectari omninò non licere; sobolis autem procreandæ vitandæque scortationis causâ licere vxorem ducere, familiam instituere, institutamque gubernare, & omnia, quæ ad eam rem faciunt, tractare, & administrare. At quia vxor, liberi, ceteræque familiæ partes, absque opibus nec haberi, neque honestè quoque sustentari possunt, formicarum exemplo exhortatur hîc filium ad laborem (per hunc enim opes comparatur:) sed quia opes honesto labore comparatæ, vel relictæ quoque non solum absumuntur & dissipantur per otium & ignauiam, verum etiam per temerarios & inutiles contractus, initio capitis huius admonet filium, ne facillè pro altero spondeat, maximè verò pro ignoto, porro autem cum nulla maior opum reuè familiaris sit pestis, quam commercium cum adulteris vel meretricibus, propterea sub finem iterum digreditur contra adulterium omnèque carnis flagitium.

Si Sponderis, fili. &c. Coniunctio, *si*, potest ad primum tantum periodi membrum referri ad hunc modum: Fili, si pro amico fidem tuam obligasti, fac quod dico: potest rursus ad singula transferri in hunc sensum: Fili, si pro amico spopondisti, si manum defixisti, si amici causâ illaqueatus teneris, fac quod dico. &c. Potest denique ad duo simul referri, ut hic sit sensus: Fili, si pro amico spondidisti, si stipulatâ manu fidem tuam pro amico obstrinxisti, oris tui verbis irretitus detineris, proinde ne hîc te laqueus præfocet, primâ oblata occasione inde te expedi. Ceterum fide pro altero iubere trifariam contingit. Vel enim spondemus pro extero, quod periculosum est, vel pro amico, quod vsitatum est; vel pro utroque simul, quod mixtum est, omnes has sponisiones admittit præfens locus.

3. *Fac quod dico. &c.* Scopus huius loci est, sponsorem nihil debere intermittere, nullis laboribus aut molestiis parcere, nullâ submissionem aut obiectionem detrectare, donec à vinculo illo, quo obstrictus tenetur, sese expediuerit, quod si istud per se non possit, vel amicorum operâ liberationem eiusmodi vrgeret & procurare debere. Quod autem de vinculo ex temeraria

merana

meraria fideiussione contracto hinc dicitur, illud ad omne debitum omnemque obligationem rectè referri potest. Siquidem par est omnium ratio. Considerent hæc igitur pastores, ceterique omnes, qui pro aliorum salute & incolumitate sese animasque suas obligarunt & oppignorarunt.

6. *Vade ad formicam. &c.* Exemplo formicæ hortatur ad honestum laborem, eorumque insectatur mores & vitam, qui otio somnoque dediti & rem, & tempus simul turpiter absument. Ait autem: Tu quisquis es, quem nullæ admonitiones, nulla studiosorum hominum exempla, nulla rerum penuria à somnolentia, ad vigilantiam; ab otio, ad negotium; ab ignavia, ad diligentiam excitant, vade ad formicam, & inde saltem diligentia & industria paradigma accipias, tuæque senectuti & impendenti miseriae consilere discas.

9. *Vsquequo piger dormies? &c.* Post acrem increpationem, efficacemque ad laborem impulsione, luculentâ descriptione, somnolenti ignauique hominis ingenium ob oculos ponit, Neque enim vllum ille stertendi, oscitandi, aut otiandi modum seruat, verum ignauè veluti sus in luto, in suo se strato huc illucque versat atque volutat. Ceterum vox Hebræa *Megat* geminum sensum offert, verbalem vnum, aduerbialem alterum, & vtrumque conuodum: hoc significat *Modicum* vel *paullulum dormies*; illo *diminue* vel *accide somnum*. Quod si feceris, nulla te obruet egestas, quin potius copiosa messis instar fontis tibi obueniet: sin minus, egestas tantâ vi te inuadet, vt ei resistere nullo modo possis.

12. *Homo apostata. &c.* Dissertit aduersus ignauos, & ignauiam vitiorum & scelerum omnium matrem, (otium namque docet & generat omnia vitia atque flagitia.) Nunc vero describit insigne quorundam nequitiam, à quorum proinde consuetudine filium, totamque adeo iuuentutem vult abstinere. Ceterum quem noster interpres, *Apostatam* vocat, Hebræi appellant *Hominem Belial*, hoc est, ex legem iugoque & honore carentem, inutilem itidem & impium, omnique improbitate & impuritate plenum; denique talem, qui se totum omniaque membra vertit in nequitiam & improbitatem. Nam & ore peruerso graditur, (aliud namque in lingua, aliud in corde promptum habet, aliud rursus de hoc, aliud de illo loquitur, de omnibus tamen malè.) Et oculis annuit, & manibus pedibusque indicia facit, neque externis hisce improbitatis signis & incitamentis contentus, corde quoque improba consilia pertractat, iurgiaque & lites profeminat.

15. *Huic*

15. *Huic extemplo veniet. &c.* Ostendit improbum illum non impunè peccaturum; sed grauissimas, quando minimè id exspectabit, improbitatis suæ pœnas daturum. extemplo & ex insperato, inquit, veniet illi interitus, plenaque contritio, idque citra vllam salutis spem. En, quo tandem ignauia & otium ignauos perducatur.

16. *Sex sunt, quæ odit Dominus. &c.* Vt proximè hominem ex eo sceleratum, & nequam ostendit, quod omnibus corporis partibus turpiter abutatur; ita hinc grauia quædam vitia commemorat, quæ peculiaribus corporis membris attribuuntur, & per ea communiter designantur. Inter sex autem hominis vitia, primum locum assignat oculis sublimibus, proximum, linguæ mendaci: tertium, manibus sanguinarijs: quartum, cordi intento ad malum: quintum, pedibus ad quodcumque patrandum scelus properantibus: sextum, testi in alterius perniciem mentienti: septimum & postremum, linguæ disseminanti inter fratres dissidia.

Per oculos sublatos hominem, qui nutu ipso totoque corporis habitu animi fastum & arrogantiam præ se fert, accipe: mysticè autem hominem, qui ea scrutari & diiudicare contendit, quæ humanæ mentis captum excedunt. Per linguam mendacem vel mendacij, vt Hebræa sonant, hominem mendacijs assuetum, aut falsitati & vanitati ex instituto deditum, cuiusmodi linguam Deus meritò odit; data enim est lingua & creata in alium vsu, quàm ad fallendum & mentiendum. Per manus sanguinem in fontem fundentes, hominem sicarium crudeliter in quosuis etiam in infontes grassantem.

Per cor denique, quod praua meditatur, hominem die noctuque, vt proximo malum aut damnum inferat, intentum. Ponit autem cor seu voluntatem in medio illarum rerum, quæ odit Deus, quia vnum hoc est radix & fons omnium malorum, & scelerum, quæ in hominem cadunt. Per pedes ad scelus festinantes animi affectum ad maleficium quodcumque edendum incensum, qui sanè affectus est funestissimus. Nam ex inscitia vti infirmitate in vitium aliquod prolabi, infirmæ naturæ proprium est, At verò sponte & alacriter in scelus prorueri id planè est intolerabile, & apud Deum detestabile, vt quod maximè. Per testem mendacem denique hominem in publico iudicio perniciosè mentientem, aut falsum testimonium contra proximum quouis modo perhibentem. Quod genus peccati est admodum graue & apud Deum & homines summopere detestabile: lædit enim non tam priuatum hominem, quàm totam communitatem. Sicut & discordiarum quoque

inter sanguine vel alia necessitudine coniunctos disseminatio. Oriuntur hinc enim grauiasapè in tota repub. & familia dissidia.

20. *Conserua præcepta patris tui. &c.* Quandoquidem ad euitandum laqueos & insidias, quas impuræ mulieres, perditæque & flagitiosæ vitæ homines iuuentuti struere solent, nihil est efficacius accuratâ paternorum præceptorum obseruatione, propterea Sapiens iterum iterumque filium hic hortatur, & per illum reliquos omnes iuuenes, vt patris præcepta & legem matris diligenter obseruent. Interim per eiusmodi præcepta non videtur aliqua œconomica vel politica statuta designare, qualia nimirum patres & matres familias familiæ præscribere solent (quamuis hæc quoque negligenda non sunt:) sed præcepta decalogi, aliæque ad religionem & pietatem facientia. Itaque mystico saltem sensu, per patris præcepta accipere hic licet legem Dei, per matris autem, legem & statuta Ecclesiæ.

21. *Liga ea in corde tuo. &c.* Similia leguntur Deuteronomij cap. vj. & cap. iij. huius libri. Omnia autem huc tendunt, vt intelligamus patris & matris præcepta summa ubique cura & diligentia obseruanda, cordique & animo altissimè imprimenda. Meminit autem cordis & gutturis, vel quod harum partium præsidio homo spiritum trahat, vitamque ducat; vel quod quæ præ ceteris cara habemus, ea è collo vel pectore suspendere consueuimus; vel certè quod assiduo in iis, & cum his versandum significare uoluerit. Annectit enim: *Cum ambulaueris, gradientur tecum, cum dormiueris, custodiant te, & cum euigilaueris, loquantur tecum.* Possent hæc tamen per futurum quoque haud incommodè exponi, quòd hinc nimirum colligamus fructum quem patris & matris præcepta obseruata adferre consueuerunt.

23. *Quia mandatum lucerna. &c.* Hæc confirmant, quod paulo ante dicebatur, nempe Sapiens, quando filium hortatur vt patris matrisque legi obtèperet, non agere de œconomicis, præceptis, sed de diuinis, quorum excellentiam hoc loco illustribus epithetis describit, simulque rationem reddit, cur tam studiosè & accuratè obseruanda sint diuinæ sapientiæ præcepta. Ceterum lex non citra iustam causam appellatur *Lux* vel *Lucerna*. Nam & in vitæ huius tenebris viam planam indicat, & inter bonum, & malum, inter rectum, & obliquum discretionem præbet, & quid denique faciendum vel vitandum sit, perspicuis verbis edocet. Vocatur quoque *Via vitæ*: quod rectâ ad vitam æternam conducat. Appellatur tandem *Increpatio disciplina*, vel *increpans disciplina*: quia vitia & scelera castigat, deprauatósque mores

mores increpat. Quæcumque autem tribuuntur hic legi, ea optimè quadrant in Christum.

24. *Vt cuscodiant te. &c.* Hic aliud obseruatæ legis præmium & beneficium assignatur: neque enim parua res est tutum esse ab insidijs, quas improbæ mulieres iuuenibus varijs vijs & rationibus instruunt. Nam & per orationis blandimenta insidiantur, & per subdolam fucatamque linguam, & per varium corporis cultum, & per naturalem acciticiamque venustatem & pulcritudinis ostentationem; & alijs præterea innumeris artibus, à quibus omnibus, fili mi, diligenter cauere debes, maximè verò ne tortis illis cincinnis, lasciuiisque nutibus cor tuum capiatur & irretiatur.

26. *Precium scorti. &c.* Ostendit quam vile, quam momentaneum & panè nihilum sit, quod per scortationem quæritur, & quam preciosum, quod eius rei causâ amittitur. Quod enim quæritur, est breuis voluptas: quod autem perditur, est summum bonum, quod homini, cum in hac, tum in altera quoque vita obtingere potest, nempe corpus & anima, & vita ipsa æterna, & tota nihilominus æterna substantia. Siquidem amatores propter scorta & meretrices ad exiguam panis buccellâ, hoc est, ad extremam paupertatem & miseriam tandem rediguntur. At multo tamen grauius est adulterium, quam simplex scortatio. Quare dispar quoque pœna utriusque peccato hic assignatur; huic nimirum facultatum absumptio, illi vitæ & animæ perditio.

27. *Numquid potest homo. &c.* Occurrit hic duplici obiectioni, quæ ab adultero de adulterio suspecto fieri poterat. Poterat enim quispiam dicere: dabo operam, vt clanculum illud committam, atque ita pœnam, quam leges a iulteris statuunt, tum periculum quoque, quod à marito imminet, facillè euadam. Ad hæc autem Sapiens, in cassum niteris, & spe vanâ te ipsum deludis: *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo. &c.* Vt nemo mortalium tuto citraque aduersionis periculum, ignem in sinu gestare potest, aut super ardentem prunas nudis pedibus ambulare, ita nemo quoque impune adulterium committere valet. Nam licet adulter homines celare possit illud, adeoque humanæ legis pœnas euadere, Deum tamen, qui flagitia omnia acerrimè vindicat, latere non potest. Poterat rursus dicere non eo animo ad alterius coniugem accedo, vt rem cum illa habeam, verum vt familiariter cum ea agam, faceretque confabuler. Ad hoc autem Sapiens: Ne hoc quidem citra aduersionis, hoc est, prauæ libidinis incendium maleque suspicionis periculum fieri potest: nam creber accessus ad alienam, &

familiaris cum illa conuentus, secreti amoris, Venereæque consuetudinis suspicionem apud maritum, & scandalum apud externos homines generat haud vulgare.

30. *Non grandis est culpa.* &c. Adulterij grauitatem ostendere volens comparat illud hoc loco cum furto, sicut paulo ante illud commiserat cum simplici fornicatione, eidemque prætulera. Docet autem furti peccatum leue esse præ adulterio, & illud rectè: nam multo minus damnum infert proximo furtum, quàm adulterium, quia hoc detrimentum compensari non potest, illud potest. Ad hæc furtum sortitur causam fortius impellentem, quàm adulterium. Quandoquidem ad furtum impellit inopia, rerumque ad vitam necessariorum penuria; ad adulterium autem mera stultitia animique insolentia: quippe cum adulter libidinem suam aliâ & quidem licitâ viâ extinguere potest. Nota denique, quam furtum inurit, deleri potest, quæ autem per adulterium imprimatur, aboleri nequit: siquidem maritus ab adultero læsus, vt noxam condonet, induci nec solet, nec facile quoque potest: atque ita perpetuo vindictæ occasionem obseruat & aucupatur. Conueniunt in hoc tamen fur & adulter, quod vterque vsurpet rem alienam inuito domino, & vterque rursum quærit latibula, vt clam operetur.

PARAPHRASTICA

CAPITIS SEPTIMI EXPLANATIO.

1. *Fili mi, custodi sermonis meos, & præcepta mea reconde tibi. Fili, honora Dominum & valebis: præter eum verò ne timueris alienum.*

Fili mi, multa hætenus gratia & salutaria dogmata morumque præcepta à me accepisti: sed quod iuuenes plerique sanam doctrinam alterâ tantùm aure excipere soleant (vtpote ad illa magis attentis, ad quæ ætas illa magis fertur,) subuereor ne eâ fide & diligentia retinueris, memoriæque insculpseris, qua par erat.

Quamobrem denuò te admoneo, & quantâ contentione, curâ, & diligentia,

gentiâ possum, exhortor, vt sermones meos diligenter custodias, meaque præcepta veluti preciosum quempiam thesaurum in imo pectoris tui secessu recondas: Vt inde, vbi vsus id postulauerit, depromere queas. Inter cetera autem sapientiæ præcepta ea præcipuè tibi commendo, quæ de Dei honore, & cultu, deque eiusdem timore & reuerentia agunt, quod si ea cordi habueris, omnibus hostibus tuis fortior euades.

2. *Serua mandata mea, & viues: & legem meam quasi pupillam oculi tui.*

Consueuerunt sæculi huius prudètes, ne quid ad honestam vitæ sustentationem in futurum desit, multum annonæ multumque pecuniarum & opum reponere: tu verò, vt æternùm viuas & beatè viuas, serua mandata mea, custodi legem meam, idque non quouis modo, sed eâ curâ & diligentia, quâ pupillam oculi soles, hoc est, accuratissimè. Nam vt absque pupillarum sanitate cæcutimus, & in tenebris ambulamus, adeoque grauitè sæpe impingimus: ita sine diuinæ legis lumine, quod sapientia ostendit, in medijs tenebris palpamus, etiamsi secundum sæculum prudentissimi habeamur.

3. *Liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui.*

Serua itaque legem meam, & veluti nobilem gemmam, auro inclusam alliga illam digitis, quo hac ratione perpetuo ob oculos tuos versetur, operèque ipso ostendas magni facere te illam. Inscribe eandem rursum non in æreis, aut marmoreis tabulis, vt lex Mosaica descripta extabat, & leges nonnullæ politicæ describi nonnumquam solent; sed in tabulis cordis tui, quo semper illa ibi legere & recolere valeas, hoc est, omni curâ & diligentia custodi illam, ita vt nullâ obliuione possit induci, nullâ falsâ doctrinâ infici nullâ carnali impudicarum muliercularum amore contaminari, nullâ denique earundem blandiloquentiâ euerti.

4. *Dic sapientiæ, soror mea es: & prudentiam voca amicam tuam.*
 5. *Vt custodiat te à muliere extranea, & ab aliena quæ verba sua dulcia facit.*

QUOD si pro ætatis tuæ ratione & conditione (iuuenis enim es) fœminarum familiaritate & pulcritudine frui lubet, mulierum omnium pulcerrima, & venustissima est sapientia, omniumque blandissima, & eloquentissima est intelligentia: cum ijs proinde gratiam inire stude, locoque fororum illas habe. Etenim si sapientiam casto amore veluti sororem dilexeris; si intelligentiam cognatæ loco habueris, à muliere aliena & extranea, quæ suis blanditijs ad turpia cõmercia allecltare consuevit, tutus eris; omnesque impudici amoris stimulos facillè superabis, id quod summi beneficij loco habere meritò teneris. Sunt namque omnes omnino adultæræ, omnes prostitutæ pudicitia fœminæ ad seducendum iuuenes rerum ignaros, nec non ad stuprum prouocandum instructissimæ, id quod exemplo memorabili planèque euidenti non ita pridem ante ipsemet comperi.

6. *De fenestra enim domus meæ per cancellos prospexi.*
 7. *Et video paruulos, considero recordem iuuenem.*
 8. *Qui transit per plateas iuxta angulum, & prope viam domus illius graditur.*
 9. *In obscuro, aduersperascente die, in noctis tenebris, & caligine.*

ETENIM cum per clathratam domus meæ fenestram aliquando prospetarem, in cœtu iuuenum, qui in plateis vagari & ob sensus iudicijque infirmitatem facili negotio capi seduci que solent, animaduerti vnum præ ceteris vecordem & stolidum, qui vagus & ab omni honesto opere ociosus transibat, non per regiam frequentemque plateam aliquam, sed per vicum angulosum pæneque desertum, ad domum cuiusdam adulteræ mulieris vergentem, Gradiebatur autem per vicum illum sinuosum non medio die, non luce clarâ, sed die ad vesperam iam inclinante, noctèque iam tum impendente, hoc est, sub noctis crepusculum, tenebris noctis que caligine iam ingruentibus, atque ideo ad flagitium certâ quâdam ratione inuitantibus. Nam & locus obscurus & solitarius erat, & tempus nocturnum iudicium simul & indicium adimebat.

10. *Et ecce*

10. *Et ecce occurrit illi mulier, ornata meretricio, præparata ad decipiendas animas, garrula & vaga.*

11. *Quætu impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians.*

HVC autem cum vecors ille mentèque captus iuuenis obscuro iam die venisset, obambulandoque tantisper hælisset, dum noctis caligo & tenebræ late omnia occupassent, ecce mulier quædam meretricis schema præ se ferens, hoc est, vultu, habitu, verborum lenocinijs, totòque ore & corporis gestu impudentem meretricem exprimens, in medium proruit: erat hæc autem non modo exulta, vaga, procax, & garrula; sed libidine quoque usque adeo incensa, tantæque impudentiæ lasciuia, vt osculum aut aliud ad stuprum incitamentum nullum exspectauerit; sed magna procacitate in stolidi illius iuuenis amplexum vltro irruerit, ac varijs modis & artibus ad concubitum illum pellicere studuerit, nihilque omnino ex ijs, quæ impudentissimorum scortorum turba ad illaqueandas simplicium animas adhibere consuevit, prætermiserit.

Enimuero adultera illa non corporis cultu solum, effrontem impudentemque meretricem referebat, verum pedibus quoque, & manibus, & lingua, & corde, & reliquis omnibus corporis partibus fraudem lasciuiamque spirabat. Nam & lingua erat procaci & garrulâ; & corde rursus vago & vafro, & ad dolos texendos iustructissimo; pedibus denique æquè atque animi affectibus vagis, & inquietis. Quare nec domi nec villo alio loco quæta consistebat. Verum quietis omnis impatiens, modò foris agebat, modò per ciuitatis plateas discurrebat; modo rursus ad ciuitatis angiportus & angulos sese recipiebat; ibi denique insidiarum occasionem expectabat; modo denique aliò & aliò nequitie exercendæ causâ commigrabat. Paucis, omnes illius artes, omnesque motus atque conatus huc tendebant, vt incautos simplicium iuuenum animos irretiret, & in stuprum pertraheret.

13. *Appre-*

13. *Apprehensumque deosculatur iuuenem & procaci vultu blanditur, dicens.*
 14. *Victimas pro salute deuouit, hodie reddidi vota mea.*
 15. *Idcirca egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre & reperi.*

AD eum ergo modum composita & instructa, iuuenem illum vecordem & stultum, in cuius occursum prodierat, complexa est, complexumque & lasciuo osculo delinitum, procaci ore vultuque composito, ac blandâ tandem, & amorem simulante oratione, ita allocuta est. Victimâs, quas pro salute tua Deo iam dudum ante deuouerâ, hodie demum fausto onine reddidi ac persolui, eaque de causa in occursum tuum prodij, tuum vultum videre, teque coram conuenire auidè desiderans, & ecce voti compos euasi. Hæc illa tota ex dolo, tota ex imposturis confuta. Enimvero impudens illud callidumque scortum Deo iam dudum antè, quò amore illius potiretur, certum se sacrificium deuouisse confingit, ipsiusque aded peculiarem amoris se rationem habuisse: quippe qui eum, quem auxiliè quæsierat, fausto statim euentu inuenerit. Fingit adhæc ardenti illius solius amore sese flagrare, cum nullum ante obscœnum amatorem repudiasset. Neque ex vlla rursus lasciuia, aut leuitate ex ædibus in publicum prodijisse; sed illius tantum causâ, quod nimirum ex oblata in illius gratiam victima, lautum domi epulum, magnumque ciborum apparatus reliquum haberet, cuius ipsum participem esse cuperet. Comminiscitur tandem cum complures, qui se inuitarent, admittere potuerit, nullum tamen admittere voluisse; sed seipsam, quo illum quæreret, domo relicta in viam dedisse, opportunèque, quem magno olim desiderio quæsiuerat, inuenisse.

16. *Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Aegypto.*
 17. *Aspersi cubile meum myrrhâ & aloë, & cinnamomo.*

ET quamuis nox iam impendat, subiungit illa, nihil est tamen vt de strato sollicita sis animula mea: habeo enim lectum elegantissime instructum; utpote stragulis sumptuosis ornatum, funibusque byssinis ex Aegypto allatis suspensum, & lignis affabrè cælatis, magnaque arte incisis sustentatum. Neque his contenta, totum quoque cubile meum myrrhâ, aloë, & cinnamomo suffui; nequid omnino desit, quod vel ad gratiam & voluptatem faciat; vel adsit, quod vel nauseam moueat, aut cunctationem aliquam adferat.

18. *Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies.*

CVM itaque domi meæ omnia magnificè, sumptuosè, & splendidè sint instructa, nihilque desideretur ampliùs, quod vlli omnino sensui voluptatem conciliare queat, *Veni, inebriemur vberibus, vsquedum dies illucescat & fruamur amplexibus diu hætenus concupitis.* Hoc est, age, vsque ad satietatem indulgeamus amoribus & carnis illecebris; vt quæ non minus carnis sensui sint iucunda & grata, quam vbera dulci lacte plena teneris infantibus; totaque nocte, dum sol mane oriatur, lasciuis vacemus complexibus, suauis & osculis: sunt namque eiusmodi opera noctis & tenebrarum propria, non diei aut lucis.

19. *Non est enim vir in domo sua, abijt viâ longissimâ.*
 20. *Sacculum pecuniæ secum tulit: in die plena lunæ reuersurus est in domum suam.*

NEque est vt mariti mei impetum aut gladium metuas; aut, ne te repente obruat ac trucidet, formides, siquidem hac parte tutum te esse iubeo. Quandoquidem vir meus non est domi, procul hinc peregrè abiit; neque breui temporis spacio huc denuo est reuersurus. Vt qui non paruam pecuniæ summam in sumptus necessarios secum asportauerit. Et licet maximè properet, attamen ante diem constitutum, hoc est, ante plenilunium, vel, vt aliis magis placet, ante nouilunium neomeniæue festum domum non est rediturus. Nihil est ergò quòd à mariti mei insidiis tibi timeas, & quamuis domi esset, vel non procul abesset, adhuc securus esto. Nam ille etiam cum domi præsto est, absens est: vt qui nullam domi habeat potestatem, nullam auctoritatem. Tota enim auctoritas & potestas penes me vnâ est.

21. *Irretiuit eum multis sermonibus, & blanditiis labiorum prostraxit illum.*

HIC tantis verborum lenocinijs, sermonisque & labiorum blanditijs flexit illum, suæque sententiæ & voluntati subscribere compulit: nec mirum sanè iuuenem otiosum & vagum, omni que sapientiæ præsidio destitutum, tot machinis & arietibus pullatum, tot modis & rationibus ad libidinem prouocatum callidissimæ perditissimæque meretricis importunitati tandem celsisse; cum viri quoque fortes & constantes tot machinis quassati,

moueri potuissent, & plurimi minoribus artibus & molitionibus expugnati, moti fuerint.

22. *Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciuens, & ignorans quod ad vincula & cultus trahatur.*

23. *Donec transfigat sagitta iecur eius: velut si auis fescinet ad laqueum, & nescit quod de periculo animæ illius agitur.*

Cum hinc ergo multis modis oppugnatus, pulsatus, & prouocatus esset, inde verò nullo firmo præsidio munitus foret, (nam neque sapientem comitem habebat, neque præceptorum Dei, quæ olim à parentibus hauserat, memor amplius erat, neque Dei timorem ob oculos cernebat, neque discrimen in quo versabatur, considerabat) statim quasi bos petulcus, aut agnus lasciuens magnâ animi voluptate & alacritate adulteram secutus est. Etenim ut bos vel agnus, quum è stabulo educuntur ad macellum, rati ad pingua pascua, vel ad liberam auram se euocari, nonnumquam lasciuunt & saliant; ita vecors ille iuuenis arbitratus ad conuiuium, carnisque illecebras se inuitari & pertrahi, reipsa ad mortem & seruitutem pertrahatur. Rursum ut homo insanus, mentèque & ratione caprus, dum ad compedes, aut virgas, vel ergastulum abducitur, aliò se duci existimâs, gestit & iubilat; & tintinnabula, quibus ornatus est, insolenter agit; ita miser ille ad epulum lectumque molliter paratum rectâ se pergere stolidè credens, pergebat ad vincula & carcerem, in quæ propter adulteriam venire nequaquam non poterat. Nam etsi modò ad tempus hîc impune peccet, tantisper tamen gestiendo & lasciuendo ad adulteram currit, donec tandem lethalis sagitta iecur eius transfigat, hoc est, donec maritus adulteræ, vel lex ipsa, vel acerrimus scelerû vindex Deus mortiferum vulnus illi inferat & è medio illum tollat, aut certè donec insanabilis amoris telum iecur illius traiciat: vel certe donec sanæ pœnitentiæ mucro cor illius findat. Solet enim vera pœnitentia omnem libidinem & voluptatem penitus abscindere.

Denique ut auis ignara, quòd de vitæ suæ periculo agatur, auide festinat ad escam infidiosè obiectam; ita stultus & vecors ille, inscius de salutis suæ iactura agi, alacri animo ad meretricis complexus propositumque ab illa apparatus properat.

24. *Nunc*

24. *Nunc ergo, fili mi, audi me, & attende verbis oris mei.*

25. *Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiaris semitis eius.*

Cum igitur res meretricia tanto cum salutis discrimine sit coniuncta, adulteriaque & cetera carnis flagitia tam infelices exitus fortiantur, tu fili, verbis oris mei obsecutus da operam, ne mens tua à via veritatis & honestatis abstracta, ad vias illius declinet, aut ad callem, qui ad turpitudinis eius domum tendit, sese inflectat. Ut enim salutis initium est ab ædibus illius quam longissimè recedere; ita peccati, & perditionis principium est studiosè vias, quæ ad ædes eius ferunt, declinare. Tu itaque principijs obsta, viarumque & operum adulteræ orbitas deuita, ne forte in semitis illius aberrans, obuiam illi venias, blandisque sermonibus illius allectus capiaris & pereas.

26. *Multos enim vulneratos deiecit, & fortissimi quique interfecti sunt ab ea.*

27. *Via inferi domus eius, penetrantes interiora mortis.*

Multos namque quotidie vulnerant adulteræ, multos subindè impuræ meretriculæ non ignauos vel timidos tantum, sed robustos quoque occidunt, idque in vtròque homine. Cur ita? quia via domus eius, est via inferni, rectâ penetrans ad interiora mortis. Vix vlla enim alia compendiosior, & certior, ad sepulcrum, mortem, & infernum extat via, quàm illa, quæ ducit ad domum adulteræ, vel ad meretricum iustra. Quamobrem, fili, cum ad domum adulteræ vel scorti tendis, cogita te rectâ ad inferos tendere. Cum ultra vero ad illius conclaue procedis, ad æternæ mortis cubile te pergere certò apud te constitue. Quòd si eo es corporis robore, ut præsentem mortem non formides, saltem animæ interitum veritus, omnem illicitam Venerem veluti basiliscum fugias.

A D

CAPVT SEPTIMVM
SCHOLIUM.

1. *Fili custodi sermones meos. &c.* Multa hæctenus de vitanda scortatione & adulterio, deque impudicarum mulierum artibus & fraudibus proposuit Sapiens, nunc verò illustri paradigmatè obscenarum mulierum

imposturas, dolos, & blandimenta ob oculos ponit. At prius tamen quam id faciat, filium, ut ad doctrinam & morum præcepta diligenter attendat, iterum iterumque hortatur, id quod alibi passim facit. Nouit enim, iuuentutem ad pietatē morūque disciplinam capeſſendam tardam eſſe adeoque crebris acribusque ſtimulis indigere.

Fili honora. &c. Hæc ex lxx. editione ſunt petita, neque multum ad rem faciunt, quare in emendatis quoque exemplaribus Latinis non habentur: ſignificatur autem Deum præ ceteris omnibus honorandum, timendum, & colendum, hoſtiis que & ſacrificiis frequenter placandum, & demerendum, quippe quod id genus erga illum officia, validiſſimum aduerſus omnes hoſtes & tempeſtates præſidium exoptant. Cum autem aſſerit nullum præter Deum timendum, aliud nihil docet, quam nullum eo timore, quo Deus timeri ſolet & timeri quoque debet, extimeſcendum eſſe. Nam ut ſuper omnia eſt amandus, colendus, & honorandus; ita ſuper omnes quoque timendus, iuxta illud Euangeliftæ: *Nolite timere.*

2. *Serua mandata. &c.* Intelligebat Sapiens vitam omnibus pericaram eſſe, nihilque exſtare, quod ipſi præferri ſoleat. Quamobrem quo filium ad legis obſeruationem efficaciſſime moueat, promittit hic illi vitam ſempiternā: *Serua, inquit, mandata mea, & viues;* non utique ad tēpus, ſed in omne æuum. Verum non ſegniter ſeruare debes, ſed accuratē. Quo hoc autem conſequaris cordi imprimē & digitis circumpone, & opere exprimere ſatage.

4. *Dic ſapientiæ ſoror mea es. &c.* His verbis blandē ad ſapientiæ ſtudium inuitat, quæ enim dicit huc tendūt. Si, ut iuuenes aſſolent, amare omnino lubet, age, ſapientiam ama. Hæc enim pulcritudine & nobilitate, formæque & indolis præſtantia mulieribus omnibus præſtat; neque te exterarum mulierum amore capi facile permittet; à quibus alioqui iuuenes facili negotio capi ſolent. ſunt enim illæ ad illaqueandum doctiſſimæ.

6. *De ſeſtrea domus meæ. &c.* Elegantiſſimo exemplo oſtendit, quantæ ad inſcandum & ad ſtuprum pertrahendum meretricum ſunt artes. Aſt verēne, quod hic narratur, acciderit, an docendi tantum cauſa in medium allatum ſit id certò nondum conſtat; certum eſt tamen, quod ſcribitur fieri potuiſſe, multa que ſimilia frequenter acciditſe. Summatim autem tria exponit: primò occaſiones, per quas incauti ſapientiæque deſtituti iuuenes in fœdæ libidinis foueam haud diſſiciliter pertrahuntur. Mox impudicæ mulieris mores fraudesque, quibus iuuenes circumueniunt. Poſtremò quanto cum ſalutis periculo carni vel mulieri ad flagitium pellicienti aſſenſus præbeatur

beat. Ceterum per cancellos Sapiens deſigat locū, unde ipſe, quæ in platea fiebant videre & obſeruare poterat; neque tamen ab aliis videri. Vidit autem inter alios ſimplices captuque faciles, quemdam ad retia valde idoneum. nam & iuuenis erat, & vecors, & otioſus, & vagus, neque per regiam viam incedebat, ſed angulos & luſtra & loca obſcura conſectabatur; hæc enim omnia ad illicitam Venerem viam ſternebant; neque his contentus ad domum quoque adulteræ ſe adiungebat, idque tempore obſcuro, & nocte iam impendente. Porro autem quatuor diſtinctæ voces, quæ ordine hic ponuntur, videlicet, *Crepuſulum, Veſpera diei, Noctis nigredo, Caligo,* progreſſum, qui in peccatis contingere ſolet, inſinuant. Primo enim offertur tentatio, hinc ſequitur oblectatio, mox conſenſus in opus lege inhibiſum, poſtremò opus ipſum. Crepuſculum obtinet medium inter tenebras & lucem, atque ita adumbrat tationem. Veſpera diei, quod plus habeat obſcuritatis, quam lucis, oblectationem. Noctis nigredo & Caligo, quod omnem lucem tollant, plenum in prauū opus conſenſum, ipſumque adeo opus.

10. *Et ecce occurrit. &c.* Deſcribit adulteram, quæ ſtudio iuuenem aliquem obſeruauit videtur eiſmodi, cuiſmodi iam deſcriptus eſt, nempe vecordem & ſtolidum, libidini que deditum. Inducitur autem hæc mulier ſummè impudens. nam neque, dum ad flagitium inuitetur, exſpectat; ſed vltro huc prouocat; nec habitu honeſto prodit in medium, ſed meretricio. Et quo timorem omnem exuat, maritum abeſſe, & Deum iam per ſacrificia placatum mentitur. Paucis, ad fallendum & euertendum inſtructiſſima inducitur: vaga nihilo ſeciſ, & garrula, quietis impatiens, nuſquam illubentiſ quam domi conſiſtens.

11. *Nunc foris, nunc in plateis. &c.* Per hæc exprimitur quomodo vaga, & quietis impatiens fuerit, & quo ſine vtrūque fuerit. ſubiicitur quoque triplex eiſdem actus, quo inſignis illius laſciuia & impudentia oſtenditur. Nam & ſtultum iuuenem vltro complectitur, & laſciuè deoſculatur, & deoſculatum blandiſſimè planè que meretricia oratione affatur, & licet, quidquid faciat, ſolius lucri libidinis que cauſa faciat, incenſi tamen amoris cauſa ſe facere nugatur.

14. *Victimas pro ſalute d uoui. &c.* Hic locus non vno modo exponitur. Aut enim ait diu ſe pactam ſacrificium, ut primum illius compos fieret, illud autem iam tandem ſoluendum. Aut illius tantum cauſa lautum conuiuū ſe inſtituiſſe, quod alioqui ex voto pro ſalute illius edito iam debebat, ut magnum eſculentorum & poculentorum apparatus ex maſtatis

victimis reliquū sibi esse afferat, adeoque generaliter cum illo cupiuisse viuere, frontēque exporrigere.

16. *Intexui funibus. &c.* Per hęc, & mirificē ad lasciuiam inuitat, & obiectioni simul occurrit, quā vecors ille adolescens facere poterat. Quandoquidem absoluto iam lasciuo illo colloquio dicere poterat: iam alta nox est, de cubili mihi prospiciam necessum est. Adhęc autem illa: Non isthęc te cura mordeat, habeo lectum luculentissimum, sumptuosissimęque & mollissimē instructum, & gratissimis nihilominus odoribus aspersum, & totum denique cubile meum aromatibus delibutum.

18. *Veni mebriemur amoribus. &c.* Hęc oratione apertā & impudente inuitat ad adulterium: Veni, inquit, totāque nocte vel ad ebrietatem, vel satietatem vsque, carnis illecebris nos oblectemus. Neque est, vt vllum omnino periculum hinc metuas; quia vir meus non est domi, neque intra dies aliquot domum est rediturus: sed neque pręsentia quoque illius magni facienda est, quippe cum ego totius domus principatum obtineam.

21. *Irretiuit cum multis. &c.* Hęc paucis complectuntur muliebrum insidiarum & imposturarum catastropham, totiusque tragędię exitum, qui fuit vecordis iuuenis debellatio, & in illicitam Venerem consensio.

22. *Statim eam sequitur quasi bos. &c.* Perpulcra & percommoda similitudo, qua infelix meretricij amoris exitus ad viuum exprimitur: etenim, vt bos petulcus, vel agnus lasciuens cum ad lanienam ducuntur, sæpe lasciuunt & salient, rati se ad læta pascua, vel ad liberam auram recreationis causā duci; ita iuuenis ille ratus ad conuiuium gratasque carnis illecebras se pellici & inuitari, trahebatur ad mortem & damnationem. Hęc enim scortatorum & adulterorum sunt pręmia

Et ignorat stultus. &c. Hęc alia est similitudo eodem tendens. Sicut, inquit, fatuus, dum ad compedes vel carcerem abducitur, sæpe, quę eius stultitia est, iocatur & ridet; quia non perpendit quo vincula illa tendunt; ita vecors adulter vel scortator, dum voluptatis causā scorta sectatur non animaduertit se in dæmonis seruitutem præcipitem rapi, rectāque ad mortem & damnationem proficisci.

23. *Donec sagitta transfigat. &c.* Sunt qui hęc ad similitudinem proxime præce-

præcedentem referant, vt sit sensus; stultus toties veniet ad compedes, donec tandem configatur. Alij ad proximē sequentem ad hunc modum: auis toties aduolat ad escam obiectam, donec tandem capiatur: nonnulli ad omnes tres in hunc sensum: vt bos vel agnus lasciuat, & stultus non absque risu ad compedes tendit, & auis escam obiectam petit, donec tandem jecur illius sagittā transfigatur; ita adulter adulterium toties repetit, donec tandem omnino trucidetur, & è medio tollatur.

23. *Velut si auis. &c.* Hęc est tertia similitudo, quā declaratur periculum, in quo adulteri versantur, & infelix exitus, quem plerique omnes fortiantur, estque vna hęc præ ceteris & viua & apta. nam vtrobique extant insidię, vtrobique esca obiecta, vtrobique periclitatio, vtrobique tandem mors.

Et nescit. &c. Aduerte vt clausula illa, donec sagitta transfigat iecur eius, ad omnes tres similitudines rectē transfertur; ita clausulam hanc ad omnes tres percommodē referri posse in hunc sensum. Quemadmodum bos saliens haud intelligit de vita sua agi, donec lanioni frontem in macello porrigat; & vt stultus compeditus ignorat de corio suo agi, donec magistro dorsum præbere compellatur; & vt auis ad escam aduolans, nescit de vita sua agi, donec capiatur; ita adolescens impudicę mulieris amore captus, nescit quo in periculo versetur, donec tandem transfigatur.

24. *Nunc ergo, fili mi. &c.* Discrimine, in quo adulteri & scortatores versantur tribus percommodis similitudinibus indicato & explicato, ad filium ceterosque, quorum atas adhuc rudis & infirma est, orationem denuo conuertit, admonens & obsecrans, vt non modò adulteria, ceteraque carnis flagitia studiosē deuitent; verum etiam alia omnia, quę viam ad illa muniunt, aut occasionem offerunt: adeo vt vias quoque, per quas graditur adultera, easque præcipuē, quę ad domum illius abducunt, declinare debeant.

26. *Multos enim vulneratos. &c.* Hunc versiculum quotidiana exempla confirmant. siquidem innumeri propter adulteras & scorta, vel illarum certe rerum occasione, quotidie cadunt, & iam olim ceciderunt: & inter illos quā plurimi robustissimi, ne quis viribus suis nimium fidat, aut ob animę vel corporis robur sese euasurum confidat.

27. *Via inferi. &c.* Hęc ea confirmant, quę modò præmiserat, nempe permultos passim propter scorta, & adulteras vulnerari & occidi: vię, quę ad meretricis lustra, vel adulterarum aedes tendunt, rectā tendunt

tendunt ad mortem & infernum. Quamobrem, si scortatores expenderent non eâ alacritate ad lupanaria contenderent, quâ nunc contendunt. Quæcumque hæcenus de improba muliere dicta sunt, ea omnia sublimiori sensu ad carnis sensum, & hæresim verissimè referri possunt, maximè vero ad huius temporis hæreses & mores.

PARAPHRASTICA

CAPITIS OCTAVI EXPLANATIO.

1. Numquid non sapientia clamitat, & prudentia dat vocem suam?
2. In summis excelsisque verticibus, supra viam, in medijs semitis stans.
3. Iuxta portas ciuitatis in ipsis foribus loquitur, dicens.

NEque causeris hîc fili, ac dicas; impudicâ muliere missa, equidem sapientiæ mandatis libenter parerem, si vocem illius audire liceret, siue copiam ipsa faceret. Verum cum nusquam illa compareat, nusquam vocem edat, quomodo illi obtemperare, aut vllam omnino cum ea familiaritatem inire potero? Siquidem hæc causatio nullo prorsus fundamento nititur, cum sapientia & intelligentia passim clamitent, omnesque familiariter ad se iuuvent; neque enim illæ clanculum, aut in obscuro angulo, vt meretrix illa, dant vocem, sed publicè locisque maximè conspicuis: neque in angusto vico clamitant, sed passim & vulgò, neque in terræ cauernis, vt hæretici solent, musitant, sed in summis montium verticibus, eminentioribusque ciuitatis speculis personant, vt remotè quoque positi facile audire queant; neque extra viam, sed iuxta viam prostât, neque in vna tantum semita aut via concionantur, sed in medijs viis semitarumque cõtonibus; neque procul à porta merces suas venditant, sed ad ipsas ciuitatis portas, vel in ipso verius ciuitatis introitu, hoc est, non vni tantum hominum generi, aut ætati, sed omni omnino statui, sexui, & conditioni promiscuè. Hoc enim per eam locorum diuersitatem, in quibus prostant, dilertè insinuat.

4. *O viri ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum: intelligite paruuli astutiam, & insipientes animaduertite.*

AD vos, ô viri, clamo, ad vos, ô filij hominum, orationem meam dirigo: expergiscimini paruuli, & intelligite astutiam, arrigite aures stolidi, omnesque

omnesque indiscriminatim, quia omnes saluos, omnes mearum opum participes fieri desidero, omnes proinde adeste, non tantum viri principes virtute, potentia, opibusque excellentes, non tantum sapientes, non tantum magni & validi; sed filij quoque hominum, & paruuli, & rudes, & infirmi, & insipientes & omnes denique cuiuscumque generis, ordinis, ætatis, sexus atque conditionis homines. Adeste (inquam) & animaduertite omnes, præsertim vero vos paruuli, qui nihil altum, nihil sublime sapitis; sed toti adhuc humi repitis; & vos itidem insipientes, qui ita stolidi & hebetes estis, vt inter rectum & obliquum, inter bonum & malum vix discernere valeatis. Nam etsi sapientia vbique clamet, vbique obuia sit, non ab omnibus tamen percipitur, sed tantum à quærentibus & attendentibus seseque illâ non indignos exhibentibus.

6. *Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum: & aperientur labia mea vt recta prædicent.*

7. *Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea detestabuntur impium.*

Audite & attendite non mirabilia naturæ opera, non perplexas Philosophorum quæstiones, non inania paruique momenti sophismata proponam vobis; sed magna & illustria, sed insignem vsum habentia: neque enim labia mea, vt quiduis indiscriminatim effutiant, aperiam; verum vt ea depromam, quæ sunt sana & plana, fideique & veritati, & vitæ honestati per omnia consentanea. Quandoquidem guttur & cor meum non meditatatur vanitatem, sed veritatem; non obliquitatem, sed rectitudinem; non iniquitatem, sed æquitatem. Etenim labia ceteraque elocutionis organa mea iam inde ab initio ita sunt cõparata, vt impium omnemque omnino impietatem vehementer detestentur; tantum abest vt impietati patrocinentur, aut aliquid, quod orthodoxæ veritati aduerfetur, proloquantur.

8. *Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis prauum quid, neque peruersum.*

9. *Recti sunt intelligentibus & æqui inuenientibus scientiam.*

Fili, sermones mei non sunt Philosophorum, aut paganorum placitis similes, aut hæreticorum doctrinæ affines: nam etsi illa multa vera continent (alioqui nemo legeret, nemo curaret) attamen multa passim falsa, vana, & profana adnuxta habent. At mei sermones omnes sunt sancti, iusti & recti, deque iustitia, & æquitate ex professo instituti, & quidem omnes ita

nes ita sunt sancti, iusti & recti, vt nihil in ijs comperiat impurum, nihil prauum, nihil distortum, nihil peruersum. Interim licet omnia oris mei eloquia sint recta, iusta, & sancta, non omnibus tamen eiusmodi apparent; sed ijs tantum, qui æqui bonique scientiam pollent, quique meos sermones perfectè intelligunt. At non omnes intelligunt, quia non omnes, vt intelligant, diligentem dant operam; vel certè quia mentem, in qua sapientia recipi debebat, alijs iam rebus obstructam & præoccupatam habent.

10. *Accipite disciplinam meam, & non pecuniam: doctrinam magis, quam aurum eligitè.*

11. *Melior est enim sapientia cunctis opibus preciosissimis: & omne desiderabile ei non potest comparari.*

QUotquot proinde & qualescumque estis, siue viri principes, siue filij hominum, siue homines ignari rerumque rudes, siue stolidi, menteque capti, agite, meam doctrinam ineamque eruditionem capeffite, plurisque omni auro & argento illam facite: quia vna hæc vos saluos Deoque acceptos facere potest; aurum autem & argentum, ceteraque omnia, quæ vulgò in bonis habentur, per se istud non possunt. Capeffite hanc, inquam, præ pecunia; quia non potestis vtrique comparandæ ex æquo vacare. nemo enim potest duobus dominis, vitæ præsertim & moribus inter se dissidentibus simul seruire: tum maxime, quia sapientia omnibus margaritis & vnionibus nedum exiguis pecunijs plurimum præstat. Imo verò nihil vsquam exstat quod cum illius valore & precio comparari queat; siue internam illius vim spectes, siue fructus, quos edit, consideres.

12. *Ego Sapientia habito in consilio, & eruditus intersum cogitationibus.*

ENimvero vna illa in omnibus orbis partibus primatum obtinet, suasque vires ubique exserit. Quare magnâ de se ipsa fiducia hoc loco ita loquitur: Ego in sano prudentique consilio habito, hoc est, vbi cumque sana & recta consilia inueniuntur, abesse non soleo: neque enim solertia & in rebus agendis prudentia mihi deest, imo verò omnes prudentiæ, consilij, & astutiæ vias notas exploratasque habeo, eruditisque cogitationibus interesse gaudeo: paucis, vbi ratio enititur, vt aliquid prudenter instituat, vel transigatur, ibi semper præsto sum, bonaque consilia suggero, ac totum negotium mirâ suauitate & prudentiâ dirigo: vt quæ omnem bonorum consiliorum & cogitationum rationem accuratè teneam.

13. *Timor*

13. *Timor Domini odit malum: arrogantiam & superbiam & viam prauam, & os bilingue detestor.*

Quia rursus timor Domini, vnde ego prognata sum, odit omne malum & peccatum, præsertim vero superbiam, viam prauam, & os bilingue, fit, vt ego quoque tria hæc summo odio prosequar, luminæque detestatione execrer: nec iniuriâ. Siquidem superbia vel arrogantia, quæ in mente internisque cogitationibus præcipue sita est, est initium & quasi radix omnis peccati: praua autem via, quæ in actione consistit, prauam peccandi consuetudinem includit, quæ humanæ saluti est omnium infestissima: os denique bilingue, quale est, quod aliud loquitur, aliud meditat, & apud diuersos de eadem re sæpè diuersa, omnem pacem, omnemque humanam societatem penitus dissoluit, merito proinde sapientia tria hæc odit.

14. *Meum est consilium & æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.*

NEque mireris, fili, si paulo ante in prudentibus consilijs, eruditisque cogitationibus me versari dixerim. Nam vt omnes bonæ leges, piæque statuta ex me fluunt; ita bona quoque iustaque consilia. meum enim consiliu iustitiæ & æquitate numquam destituitur, neque destitui potest. Ex me rursus prodit omnis prudentia, omnisque rectè intelligendi ratio penes me tandem habitat, omnis vera generositas, omnisque animi fortitudo. Per me etiam honores & principatus obtinentur, per me cuncta fortiter & generosè administrantur, per me denique omnes tentationes & aduersa debellantur & expugnantur.

15. *Per me Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.*

16. *Per me principes imperant, & potentes decernunt iustitiam.*

PER me, inquam, Reges ad regna perueniunt, prudentèrque & sanctè illa gubernant, nec non intra legitimi imperij limites, ne in tyrannidem degenerent, constanter detinentur, per me legumlatores & magistratus iusta decernunt, æquasque & rationi consentaneas leges ferunt. Neque enim illi iustas leges condere, populoque proponere dicendi sunt, qui alium scopum, quam iustitiâ, bonique publici promotionem præfixum habent. Per me denique Principes imperant; omnesque potèratus & terræ iudices munere suo rite funguntur; hoc est, siue leges condant, siue sententiam inter partes cõtrouertentes ferant, omnes meâ ope, meâque solertiâ & industriâ

nituntur: Siquidem nullum omnino exstat munus, siue illud priuatam, siue publicum fuerit, quod sine me rectè & cum laude administrari queat.

17. *Ego diligentes me, diligo: & qui mane vigilant ad me, inueniunt me.*

Verùm licet sapientia ad quoduis munus rite obeundum comprimis sit necessaria; attamen non omnibus, qui in functione aliqua versantur, obuenio: nec aliud in causa est, quam quod non omnes debito amore me complectantur, neque eo, quo par erat, studio me quærant. Ego enim me diligentes vicissim diligo; & qui mane vigilanter me quærunt, haud difficulter me inueniunt: Siquidem vt alicui obtingam, nullo opus est ære aut precio; nullâ machinâ, aut vibellicâ; nullo magnarum aut principum fauore, sed solo amore & studio. Quandoquidem aliud nihil est manè quærere, quàm ante omnia, vel studiose quærere. Quamobrem somno ventri que dediti raro me reperiunt, quia neque me caste diligunt, neque manè me quærunt, neque idem potest manè me quærere, & somno nihilominus prolixo indulgere.

18. *Mecum sunt diuitiæ & gloria, opes superba & iustitiæ.*

Libenter, inquis, te ceteris omnibus anteponerem, summâque curâ & diligentia perquirerem, verum vxorem habeo, liberos & familiam alo, quos sine magnarum opum præsidio honestè sustentare non valeo; neque citra famæ honorisque iacturâ illorum curam abijcere queo: simul autem sapientiæ & his vacare nimis arduum censeo. Bono animo esto, ait illa, si me amaueris & quæsieris, certò que iueneris (sicut haud dubiè inuenies, si verè amaueris, rectèque quæsieris) inuenies simul opes, non quasuis, sed magnificas; iustas itidem & stables, inuenies nihilo secius gloriam & honorem, ceteraque omnia, quæ mundus amare, & ambire solet. Curis proinde ceteris missis, me dilige & ante omnia venare; & apud me inuenies diuitias, & gloriam, iustitiam, opesque firmas & stables; quales fere non sunt prudentum huius sæculi, vel quia contra iustitiâ parantur, vel quia iniuste detinentur, vel quia iniquè dispensantur.

19. *Melior est enim fructus meus auro & lapide pretioso, & gemina mea argento electo.*

Neque tamen in rebus istis fluxis, fortunæque ludibrijs, aut mundi honoribus præcipuas opes meas collocatas existimes: fructus enim, quos ego

ego fundo, meisque cultoribus impertio, omni auro lapidèque precioso sunt preciosiores; meisque prouentus selectissimo argento præstant; etenim opes, honores, ceteraque, quæ ego largior, ea sunt sempiterna, verèque beat & felices reddunt; hoc autem mundi huius honores & facultates nequaquam possunt.

20. *In vijs iustitiæ ambulo, in medio semitarum iudicij.*

21. *Vt ditem diligentes me, & thesauros eorum repleam.*

Ad hæc seculi prudentia patronos suos per vias iniquas ad desideratas diuitias plerumque ducit; ego autem vt in vijs iustitiæ, iudicijque semitis ambulo; ita illos, qui me sectantur per semitas iustitiæ ad sempiternas illas opes promissasque delicias duco, & quamuis eos, qui sincerè me diligunt, ditare cupiam, non ob id tamen a iustitiâ deflecto; nec cuiquam, quod suum est, eripio; sed medium iudicij & æquitatis vbi que seruo, & seruare cultores meos doceo; quo pro iustitiæ meritò, & æquitatis ratione illos ditare, eorumque thesauros implere quandoque valeam; non tam bonis istis caducis & temporarijs, quàm sempiternis & spiritalibus. Volo enim eos, qui me diligunt, eius quod semper, & stabile est, hæredes constituere, eorumque thesauros animæque vires ijs bonis replere, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit.

22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio.*

Neque mireris, si æterna promitto, quasi eiusmodi promissa præstare nequeam; propterea quod æterna priuatâ auctoritate impertire, illius solius videatur proprium qui, numquam non fuit, est, & erit. Nam & ego quoque æterna sum: siquidem Dominus omnium viarum operumque suorum initium me habuit. Per me enim fecit, quæcumque fecit, & sine me ab eo factum est nihil. Neque tamen tunc primum, cum cælum & terram condidit, possidere me cœpit; *Possedit me enim ab initio antequam quidquam faceret*, hoc est, iam inde ab omni æternitate, adeoque æque æterna sum atque ille, apud quem ab æterno fui. Etenim si ante omne Dei opus apud Deum exstiti, cunctaque per me vna facta sunt, efficitur omnino me non aliquod Dei opus esse; sed rerum omnium opificem, Deo cœternam cum non exstet nisi vnum tantum æternum.

23. *Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret.*
 24. *Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram, necdum fontes
 aquarum eruperant.*
 25. *Necdum montes graui mole constiterant, ante colles omnes ego parturiebar.*
 26. *Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ.*

AB omni igitur æternitate ordinata princepsque constituta sum, antequam terra condita subsisteret, ante exortas abyssos. Quando nulli adhuc fontes eruperant, neque vlla aquarum vis producta exitabat, ego iam formata eram. Necdum montes graui mole subsistebant, neque colles fundati erant, quando ego iam existebam. Necdum terram, fluidamque aeris naturam fecerat, neque tellurem habitabilem, culturæque idoneam reddiderat, neque orbem illius in certas plagas regionésque digesserat, quando ego iam regnabam: quippe per quam isthæc, ceteraque omnia, quorum speciatim non memini, condita sunt.

27. *Quando præparabat cælos, aderam: quando certâ lege & gyro
 vallabat abyssos.*
 28. *Quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum.*
 29. *Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis,
 ne transirent fines suos: quando appendebat fundamenta terræ.*

NEque tum solum præsto eram, operamque præstabam, quando terram, eius denique spacia, & flumina, & aeris ignisque elementa, tum cælos quoque corporaque cœlestia condebat, verum tum etiam, cum omnia hæc certo ordine, pondere, & mensurâ digerebat & disponebat, singulisque suas leges præfiniebat, suasque vires & operationes imponebat; nam & quando abyssum totamque illam vastitatem, quæ inter cœlum & terram interiacet, quasi circino descriptam delineatamque ad formam orbicularē redigebat, suaque omnipotentia quasi vallo quodam intra certos limites concludebat, ceteraque, quæ huc faciebant, adhibebat, equidem præsto eram. Pari modo quando æthera totamque superiorem aeris regionem (quam elementale cœlum appellamus) sursum firmabat; & nubes, quæ vberes aquarum fontes sunt, in medio aère librabat & suspendebat, easque ab aquis, quæ supra firmamentum sunt, ab aquis rursum, quæ infra aërem existunt, fecernebat, præsens aderam; sed neque tum quoque deeram, quando mari certum terminum, quem transilire non liceret, præfigebat aquisque,

aquisque limitem, intra quem consisterent, præfiniebat. Quando denique, terræ fundamenta appendebat, suaque omnipotenti virtute, & voluntate illam in medio immobilem suspendebat, (neque enim alia sunt terræ fundamenta, quam efficax Dei voluntas summæque eiusdem potentia) ego itidem cum eo erā. Quando, inquā, hæc omnia fiebant, ego semper illi aderam cunctaque vnā cum illo suauiter componebam, hoc est, omnia, quæ per me facta fuerant magnā suauitate gubernabam, assiduòque fouebam & conseruabam, nec non singula in suos legitimos fines dirigebam & impellebam, maximè verò hominem, propter quem facta sunt omnia. Siquidem vnus hic ad finem, ad quem conditus erat, suis viribus venire non poterat; adeoque, vt à diuina sapientia dirigeretur, foueretur, & promoueretur, eisique spiritalibus aleretur, & subinde reficeretur, opus habebat.

30. *Cum eo eram cuncta componens: & delectabar per singulos dies, ludens
 coram eo omni tempore.*

Gubernabam itaque, & componebam cum eo suauiter omnia; neque vllam hinc tamen, aut molestiam capiebam, aut laborem sentiebam, quin potius in magna lætitia & oblectatione apud cœlestis sapientiæ patrem versabar. Procedebam namque opus illud è nullo profus priuati quæstus, aut proprii commodi desiderio, sed ex spontaneo gratuitoque amore, quo nullius præsidio indigens, nullius gratiam ambiens ferebar in omnia, præcipue verò in hominem: siquidem in præcipuis deliciis duco semperque duxi, versari, & viuere cum filiis hominum. Neque assiduò tantum læta apud eum agebam, sed quotidie quoque ludebam coram eo, hoc est, ex operibus summâ sapientiâ, summæque potentia à Deo per me factis, tantum gaudium, tantamque oblectationem & voluptatem capiebam & capio, vt gestienti vel ludenti, non ab similibus videri possem.

31. *Ludens in orbe terrarum, & deliciae meae esse cum filiis hominum.*

Porro autem quæ omni tempore, hoc est, ab omni æternitate in summa felicitate, gaudio, & oblectatione apud Deum vixi, post terrarum orbem conditum: ex illo ipso quoque suauique eiusdem gubernatione & administratione non vulgarem lætitiâ & oblectationem cepi, præcipue verò ex homine, vt qui solus inter omnia animantia ad mei imaginem conditus, meique sit capax, imo verò solus propter quem reliqua omnia condita existant. Meae igitur præcipue deliciae sunt cum homine esse, cum homine viuere,

viuere, cum homine societatem & familiaritatem inire, in hominem tandem me totum transfundere, & transformare.

32. *Nunc ergo filij audite me, Beati qui custodiunt vias meas.*
 33. *Audite disciplinam, & estote sapientes, & nolite abijcere eam.*

Cum is ergo in hominum genus sapientiae sit sensus, ea mens, is affectus, quid tandem moratur, quid detinet, vel obstat, filij, quo minus aures faciles mihi praebeatis, meisque praeceptis atque consiliis alacriter & ex animo parere incipiatis. Beati sane & ter & amplius fortunati; non qui carnis voluptatibus dant operam; non qui blandis meretricum sermionibus obsequuntur, earumdemque vias obseruant; non qui opibus affluunt, aut mundano fastu turgent, sed qui vias meas, hoc est, mea praecepta, meaque monita & consilia custodiunt, operaque illa exprimunt, alioqui enim verè beati haberi non possunt. Notum est illud Christi: *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.*

Audite proinde disciplinam & eruditionem, deprauatos mores corrigite, virtutum studia cape site, neque illotis pedibus ad sapientiae arcana contendite; sed ritè ad eam comparandam vos componite. Quod si feceritis breui citra controuersiam sapientes euadetes, omnemque poenam & castigationem subterfugietis. Capessite, inquam, sapientiam & disciplinam, eosque, qui gratis vos erudiunt, vel ob errata quoque paternè castigant, magni faciatis; neque improborum hominum more sanam illorum doctrinam repellatis, irritamue reddatis; sed viam efficacemque in vobis exstitisse ostendite.

34. *Beatus homo qui audit me, qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei.*

Beatus planè est homo ille, qui me audit non semel in anno, & frigide, sed auidè & quotidie; quique vigilat ad fores meas nullo non tempore, hoc est, singulari curâ, studio, & vigilantia me inquit; maiorèque diligentia quam vlli alteri rei mihi dat operam. Quandoquidem qui summo mane me quærunt, & ad ad fores meas indefessè excubant, postesque ostij mei peruigiles obseruant, indubitato voti compotes euadunt. Scriptum est enim: *Qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperitur.* Neque enim aliud est, *Quærere & Pulsare* quam ad fores sapientiae excubare.

35. *Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino, qui autem in me peccauerit, laedet animam suam. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem.*

Qui autem me inuenit, is incomparabilem utique bonorum omnium thesaurum reperit, nempe vitam, quam omnes naturaliter optant, & salutem sempiternam, quam solus Dominus largitur, ac totum denique illud, quod in hominis desiderium iuste venire potest, adeoq. est verè beatus, ut qui habeat quidquid vult; & nihil malè vult, & quia obtentæ sapientiae merces est tanta, fit ut nullus labor, nulla molestia illius impetrandæ causa sit recusanda.

Porro autem ut meritò beati sunt censendi, qui me diligunt, studioseque quærunt; ita iure inter verè miseros & infelices illi habendi sunt, qui in me peccant, meque contemnunt, ac pro nihilo ducunt; siquidem nihil excogitari potest miserius, nihil calamitosius, nihil insanius, quam propriam odisse vitam, mortemque, quam omnes horrent, diligere. Constat namque quæcumque sensu aliquo valent, ea naturaliter amare vitam, & fugere mortem. Is autem haud iniuriâ mortem dicitur amare, qui diligit opera morte digna, cuiusmodi sunt peccata, præsertim mortifera. Sicut è diuerso is diligit vitam, qui diligit & amplectitur opera vitæ æternæ merito sua.

A D

CAPVT OCTAVVM

SCHOLIVM.

Capite proximè præcedenti induxit impudentem mulierem, omnibus vicis & angulis sese prostituentem, rerumque imperitos iuuenes ad libidinem sui que amorem omnibus artibus & machinis prouocantem; hoc verò sapientiam veluti alteram quamdam mulierem omnes promiscuè magnâ vocis contentione ad se sui que studium inuitantem inducit: cuius utique vox maioris meritò apud omnes fieri debet, quam lingua adulteræ, aut molle labium meretriculæ, cum infinitis

partibus vna hæc illis, & præstantiâ & dignitate præstet.

2. *Numquid non. &c.* Abruptus ordiendi modus. Poterat enim filius dicere: lubenter sapientiæ parerem, si eius vocem audire, aut speciè cerne-
re liceret. Ad hoc autè Sapiès: Quid hoc audio, fili? an non passim illa cla-
mat, & omnibus locis inuitat? Assignat autem tria vel quattuor loca, nimi-
rum montium summitates, vnde vox à prætereuntibus facile percipitur.
Viarum comitia, quæ biuia vel triuia appellantur: huc enim magna homi-
num frequentia coire & conuenire solet. Loca ciuitatum portis vicina, vel
intra ipsas portas sita, vbi olim ius dicebatur. Et ciuitatis medium vel fo-
rum: & quia hæc veluti capitalia reliqua omnia comprehendunt, rectè dicitur
sapientia vbique & palam clamare, omnesque ad sui societatem inuita-
re, non autem in angulis, vt hæresis solet, mussitare. Per Montes & mon-
tium vertices, accipere licet sapientes & ciuitatis principes, per Biuia vel
triuia, homines viles & abiectos, per Ciuitatis portas, iudices vel homines
suburbana loca obtinentes, vt sunt hortulani, agricolæ, & per Ciuitatis me-
dium vel forum, mercatores & opulentiores ciues. Sapientiæ autem vox
vsurpatur hic eâ latitudine, vt simul vtrâmq; complectatur, creatâ nimi-
rum & increatam, & ipsum quoque Verbum incarnatum.

4. *O viri ad vos clamito. &c.* Hæc sapientiæ oratio, quæ vtrumque præ-
lixâ est, duas complectitur partes, nam & omnes promiscuè excitat, & om-
nes, vt sapientiæ studio dent operam, eiusdemque monitis & consiliis pa-
reant, admonet, facit hoc autem partim se ipsam laudando, partim quoque
doctrinam suam commendando. Vt autem vitam ijs promittit, qui obtem-
perant, ita è diuerso mortem illis interminatur, qui aspernantur. Inuitat
porro quadruplex hominum genus ad suam doctrinam, nimirum viros, fi-
lios hominum, rerum imperitos, & stultos. Viros vocare videtur sapientiâ
& virtute constantes: Filios hominum illos, qui nihil sublime sapiunt, sed
humili abiectaque cogitatione terram fodiunt: Paruulos, homines imper-
ritos, nullumque rerum vsum habentes, & ingenio hebetes: Stultos de-
nique eos, qui malum pro bono, obliquum pro recto præ nimia stoliditate
eligunt. Per hos autem complectitur omne omnino hominum genus, pro-
vt omnes quoque homines æterna sapientia vult saluos fieri, & ad verita-
tis agnitionem venire: sicut omnibus quoque suam communicauit ima-
ginem.

6. *Audite quoniam de rebus. &c.* Indicato clamore & inuitatione sa-
pientiæ, locisque, è quibus illa clamat vel inuitat, descriptis, & illis tandem
proditis

proditis, ad quos clamat, nunc paucis significat, cuiusmodi fercula ijs sit pro-
positura, quos ad suum epulum inuitat, nempe multa, magna, & salutaria,
non autem falsa, aut inania, aut insalubria. Quandoquidem documenta
eius non sunt perplexa, aut parue utilitatis, aut vana, aut erronea, aut ob-
scena, vt mundi sapientum esse solent, sed vera & solida, omni utilitate &
honestate plena.

8. *Iussu sunt omnes sermones mei. &c.* Hoc de Philosophorum & secta-
rum sermonibus verè dici non potest. Quòd siquid in sacris quoque occur-
rat, quod minus certum aut rectum videatur, id secundum se non est tale,
sed imperitis apparet tale, id si intelligere voles, gratiam ab illo petas,
qui aperit, & nemo claudit: vel illos consulas, qui Dei spiritu pleni orthodoxè
exposuerunt.

10. *Accipite disciplinam. &c.* Plurimum iam ante sapientiam laudauerat,
quo ad illius amorem auditores excitaret, hic ad laudis illius cumulum
illud adhuc adiicit, quod vna illa rebus omnibus hominum æstimatione
preciosis longè præstet, adeoque omnibus mundi opibus & diuitijs ante-
ponendam esse. Porro autem cum ait, *Accipite disciplinam, & non pecuniam*
non prohibet conquisitionem pecuniæ, sed sapientiæ studium pecuniæ
aucupio præponit, sicut cum alibi dicit, *Misericordiam volo non sacrificium,*
sacrificium non prohibet, sed minus se illud facere quam misericordiam
indicat.

12. *Ego Sapientia habito in consilio. &c.* Post doctrinæ suæ commenda-
tionem denuo ad sui ipsius commendationem redit, & primò quidem, quid in
hominibus operetur exponit, mox quid cum Deo agat, egeritque semper
iam inde ab initio, aperit, postremò omnes, qui sapientiam ex animo se-
ctantur beatos pronunciat. Vindicat hoc autem loco sibi prudentiam, &
astutiam, sanctorumque cogitationum inuentionem, & intelligentiam, &
omnium tandem calliditatum notitiam.

13. *Timor Domini. &c.* Quod timori Domini hic tribuitur, id sapientiæ
tribui quoque potest nec iniuriâ, nam licet sapientia non sit idem prorsus
cum timore Domini, est tamen genuina illius proles. Tribuitur autem illi
triplex odium: primò namque capitali odio prosequitur superbiam, quæ
initium est omnis peccati, versaturque circa prauas cogitationes præcipuè.
Mox prauas vias, hoc est impuras actiones, inueteratasque peccandi
consuetudines. Postremò os bilingue, quale est, quod aliud loquitur. Sûma,

detestatur omne omnino cōmissionis peccatum. Nam quidquid legi aduersatur, illud aut est praua cogitatio, aut improba locutio aut peruersa actio.

14. *Meum est consilium. &c.* Prodit omnis boni se saniq̄ue consilij fontem, omnisq̄ue legitimi statuti legisq̄ue parentem, simulq̄ue aperit, quo sensu sapientia in consilio habitare dicatur; quia nimirum ex ipsa oriuntur ea omnia, quæ intellectum instruunt, & voluntatem perficiunt; & ea omnia rursum, quæ veræ fortitudini veræque prudentiæ & æquitati cognata sunt.

15. *Per me Reges. &c.* Hæc planū faciunt sapientiā non ea solum tradere & dicere, quæ ad futuram vitam faciunt; sed nullam quoque præsentis vitæ portionem, aut functionem exstare, quæ citra sapientiam commodè obiri & administrari possit. Quare siquid reges, aut principes, aut iudices, aut alij quicumq̄ue artifices salutaris boni præstant, id totum sapientiæ debent.

17. *Ego diligentes me diligo. &c.* Magnas sapientiæ opes, magnūque eiusdem vsum esse extra controuersiam est. Verum tanti illi sapientiæ fructus non ita multis obtingunt: non quod ipsa sese cum omnibus suis viribus & opibus cōmunicare non velit; sed quod infrequentes sint, qui sapientiam diligāt, & ex animo quærant. Siquidem diligentibus & inquirentibus vltro se offert, tantū abest, vt per pecuniam, aut vim bellicam, aut principum fauorem illam impetrare debeant.

18. *Mecum sunt diuitiæ. &c.* Occurrit hic tacitæ cuidam obiectioni. Poterat enim quispiam dicere, non possum simul rei familiari & sapientiæ operam dare, aut propter sapientiæ studiū honorem negligere, aut famam periculo exponere. Respondet illa, si me obtineas & opes, & honores, & famam, & gloriam, & quæcūque cum his affinitatem habent, in summo gradu obtinebis. conferam enim opes superbas, honores illustres, & gloriam immortalem. At interim hæc omnia tenuia sunt, si cum ijs conferantur, quæ præstat illa in altera vita.

20. *In vijs iustitiæ ambulo. &c.* Solent avari per vias tortuosas & iniustas ad opes contendere; sapientia autem profitetur se cultores suos per iustitiam & æquitatem ad veras & stabiles opes perducturam; effecturamq̄, vt iidem illi per iustitiam & æquitatem ambulent, magnosque cœlestium diuitiarum opumq̄ue thesauros reperiant.

22. *Dominus possedit me in initio. &c.* Hæc est altera pars capitis, in qua sapientia exponit, quid cum Deo operetur, & operata iam sit inde ab initio, quibus

quibus planum facit se æternam esse. Commendat se autem à tribus præcipuè, nempe ab antiquitate, à rebus gestis, & ab operum magnitudine, varietate, & venustate inducitur quoq̄, per prosopopœia loquens, vt Poëtæ virtutes nonnumquam inducere solent. Quamuis autem vox Hæbreæ *Kanam* non solum *Possidere* significet, verum etiam *Acquirere*, hic rectius tamen redditur per *possedit*, quam per *acquisiuit*; quia Deus numquam fuit absque sapientia. Lxx. legunt *Dominus initio viarum suarum creauit vel formauit me*; sed in idem redit. Indicatur per hæc autem ab æterno, ante omnē omnino creationem sapientiam exstitisse. Quare etiam statim subiungit: *Antequam quidquam faceret à principio*, hoc est, ante omnē rem conditam: & paulo post, *Ab æterno principatum habui*, quod noster interpres reddit, *Ordinata sum*: probant enim hæc omnia, vt & sequentia quoque, sapientiam, per quam facta sunt omnia, æternam esse, & ante omnem creaturam exstitisse, adeoque Deum esse, eiusdemque cum ipso potentia.

24. *Nondum erant abyssi. &c.* Per vniuersitatis partes ostenditur sapientiam omnem rem creatam antecessisse, exordio autem ab infimis facto ascendit paulatim vsque ad corpora cœlestia.

27. *Quando præparabat cælos. &c.* Demonstrat ante omnia creata se exstitisse, adeoque æternam Deoque Patri coæternam esse: nunc à cælo exorsa, se neutiquam otiosam fuisse indicat; sed vna cum Deo Patre operi semper intentam, cunctaque simul cum illo absoluisse & ordinasse, atque ita omnipotentem esse: siquidem ex nihilo posse producere, diuinæ omnipotentia est argumentum. Per *Abyssum* quidam totum illud spacium, quod inter terram & infimum cœlum interiacet, hic designatum putant. Alij aquæ elementū tantum. Per *Aquarum* autem *fontes* non eas solum aquas accipiunt iidem, quæ è terra erumpunt; sed illas etiam quæ è nubibus distillant, vel ipsas certe nubes. Per *Terminos* porro *maris* littora, quibus aqua arcetur, & quasi quibusdam cancellis intercluditur, adumbrantur: in pœnam tamen peccati quādoque erumpit. Tandem per *Terræ fundamenta*, ipsa terræ stabilitas, quæ aliud nihil est, quàm firma Dei voluntas, infinitaque eiusdem potentia.

30. *Et delectabar per singulos dies. &c.* Per hæc indicat nullam se ex gubernatione cunctorumque in suos fines directione molestiam sensisse; sed magnam potius ob singularem erga creaturas, præcipuè vero erga homines amorem, ex ea re voluptatem cepisse; neque enim aliud hic sonat *Ludere*, quàm gaudere, vel oblectationē capere. Aduerte porro, licet quæcūq̄.

de sapientiae creatione hic dicta sunt, ad increatam Dei sapientiam referri queant, rectè quoque ad Christi humanitatem, siue ad Christum ipsum referri posse: nam etsi illa post omnia creata sit, in mente tamen Dei ante omnem naturam creari, & in personae unitatem assumi praeuisa est.

32. *Nunc ergo, filij, audite me. &c.* Hæc est postrema capitis huius pars, quæ hortatur ad legis præceptorumque suorum obseruationem; certam illis, qui obseruant, beatitudinem promittens, felicesque eosdem pronuncians; non illis autè, qui carnis illecebras, aut mundi voluptates, aut aliquid aliud eiusmodi sectantur.

35. *Qui me inuenerit. &c.* Per hæc redditur ratio, cur illi beati sunt censendi, qui sapientiae monita audiunt & retinent, legemque illius diligenter inquirunt, & ad fores eiusdem vigilant; quia nimirum tales reperturi sunt non rem aliquam vulgarem, aut pondere exiguam: sed vitam gratiæ in præsentem, & gloriæ in futuro, *haurientque salutem à Domino*, hoc est, consequentur quidquid voluerint.

Qui autem in me. &c. Quia verò plerumque magis terret formido pœnæ, quàm excitat spes gloriæ, sapientia non magna tantum præmia suis pollicetur cultoribus; verum magna quoque supplicia interminatur suis contemptoribus, nempe mortem, æternamque condemnationem, quod est summum malum, in quod anima incidere potest.

PARAPHRASTICA

CAPITIS NONI EXPLANATIO.

1. *Sapientia ædificauit sibi domum: excidit in ea columnas.*

Inter præclara opera, quæ sapientia, vel Deus per sapientiam condidit (cuiusmodi sunt cælum, terra, ceteraque elementa, & quæ horum ambitu continentur) peculiarem quoque domum, in qua versaretur & operaretur, sibi condidit, quam varijs etiam donorum & charismatum ornamentis expoliuit & exornauit, neque vniquam expolire & exornare definit, siue per *Domum* iusti cuiusque animam accipias, siue Christi humanitatem, siue synagogam, siue ecclesiam, siue hæc omnia simul. Nam isthæc omnia & ab æterna sapientia facta sunt, & certa eiusdem sapientiae sedes existunt.

Quo autem mysticum & spiritale hoc domicilium habitatoris maiestati responderet, perpetuoque saluum & incolume consisteret, septem validis effabreque factis columnis illud suffulsi: nam & varijs Spiritus sancti donis & Sacramentis ædificium hoc munuit, & varios ministros, & duces, qui illud curarent sanæque doctrinæ sustentarent, & viuo vitæ exemplo illustrarent, instituit; nempe Prophetas, Apostolos, & Doctores, cetera denique omnia, quæ ad firmitatem illius æternamque durationem opportuna videbantur, fideliter adhibuit: & numquam huc vsque adhibere cessauit, neque vniquam cessabit: notum est enim illud Christi: *Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi.*

2. *Immolauit victimas suas, miscuit vinum, & proposuit mensam suam.*

In magnifica & splendida hac domo magnificam & splendidam mensam instruxit: utpote omni esculentorum, & poculentorum genere refertam. Nam & victimas immolauit, & tauros & altitia occidit, & præparauit, & vinum regiæ maiestate dignum miscuit, neque quidquam aliorum omnium, quæ magnifici conuiuij huius splendorem & magnificentiam commendare & exornare poterant, omisit. Et quamuis epulum hoc sit tale, qualis est domus, & quales rursus sunt columnæ quibus fulcitur, nempe mysticum & spiritale, attamen per res corporeas, quarum in splendidis epulis vsus esse solet, aptè illud delineauit. Quid autem singula horum sublimiori sensu denotet, id hic anxie persequi non attinet. Certum est autem, ut *Mensa instructa* varias recipit interpretationes, ita singula quoque quæ in illam inferuntur.

3. *Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis.*

Post mensam lautè opiparèque instructam, & præparatam, quod proximum erat, mittit ancillas, quæ quoscumque obuios, siue intra, siue extra ciuitatem compertos ad arcem & editiora ciuitatis loca, vbi conuiuium illud instructum erat, inuitent; neque enim decebat, ut tantæ virtutis, & maiestatis domina per se ipsam inuitaret. Inuitat itaque, non per se, sed per ancillas, hoc est, per Patriarchas, Prophetas, Apostolos, ceterosque omnes, quos ab orbe condito ad cœlestem sapientiam prædicandum misit, & ad finem vsque missura est; quos tametsi masculos, *Seruas*, vel *Ancillas* vocat, quia ipsa sub muliebri schemate inducitur, mundumque non virili robore, sed muliebri mansuetudine sibi subiugauit; neque alijs tandem, quam virtutibus,

tutibus, quæ ipsæ quoque virgines appellantur, virgineoque ore depinguntur, comitibus vitur. Hæ porro ancillæ vocant vel inuitant ad arcem, nempe à terrenis ad cœlestia; ab humilibus & abiectis, ad sublimia, & ardua. vel è diuerso mittit ad arcem, vt ibi in fastu & superbia degentes, deuocet ad veram animi humilitatem & submissionem, sed quid tandem sapientiae ancillæ siue ministræ, quodcumque tandem per illas intellexeris, dicant, audiamus.

4. *Siquis est paruulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est.*

5. *Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis.*

Siquis est simplex, siquis rudis, siquis imperitus, agedum huc accedat, ad me sese adiungat, & sapiens euadet. Rursum siquis hospitio caret, si quis fame languet aut siti aret, ad me deflectat, ad domum, quam vij. columnis firmavi, diuertat, ac meo pane meoque vino sese reficiat, virésque instauret. Adeste vecordes, venite paruuli non mole vel aetate, sed sensu & iudicio; non annis, sed malitiâ & improbitate, & comedite panem meum, & carnem meam, & totum, quod in usum vestrum præparauimus, & bibite vinum, quod miscui vobis, vestroque palato & gustui attemperavi, quod cum suauitate & animi oblectatione illud bibere valeatis: vinum enim suam naturam cor hominis lactificat, quanto magis mustum illud spiritale, quod ego propino? panis itidem naturaliter cor hominis corroborat, etiam interim multi propter vitiorum obstacula, vel malarum affectionum impedimenta illam mystici vini, & panis suauitatem, & soliditatem non ita multum percipiunt.

6. *Relinquire infantiam, & venite, & ambulate per vias prudentiæ.*

Eia paruuli, rudes, & imperiti, cordeque carentes, & stolidi relinque tandem aliquando vestram infantiam, vestram simplicitatem, vestram stultitiam, hoc est, vitam vestram carnalem, vestrum erroneum stultumque iudicium, quo acti impulsique terrena cœlestibus, caduca æternis, rituque puerorum nugas resque ioculares rebus grauibus & serijs antepontis. Abiicite proinde eiusmodi infantiam & stultitiam, & viuetis non tantum gratiæ vitam, sed etiam gloriæ: & ambulate per vias prudentes, quales vtique sunt, quas sapientia vobis proponit. Nemo enim prius venire potest ad domum & familiaritatem sapientiæ, quam omnem exuerit stultitiam, aut exuere certe decreuerit. Quousque Iudæi circa literarum sensum inutilémque caerimoniarum obseruationem obfirmatè hærebunt, numquam

quam peruenient ad domum sapientiæ, quæ est ecclesia, columna, & fundamentum veritatis. Idem statuatur de Heterodoxis, ceterisque omnibus similibus: siquidem sapientia non modò sapientes & iustos ad conuiuium suum vocat, verum etiam simplices & iniustos, modò tamen ita sint comparati, vt simplicitatem, & iniustitiam cupiant deserere, iustitiam autem & sapientiam amplecti. Nam de obstinatè improbis alia est ratio.

7. *Qui erudit derisorem, ipse iniuriam sibi facit: & qui arguit impium, sibi maculam generat.*

Etenim qui erudit, vel corripit veritatis derisorem (quales inter alios sunt omnes pagani, & hæretici, & Iudæi) suam admonitionem ad eum nihil promouet, vt sibi quoque iniurius existat, ignominiam notam accersat, simplices cordeque humiles si quando impingunt, per tempestiuam admonitionem facile emendantur, at veritatis hostes & elusores, qui non, quæ Dei sunt, sapiunt: sed aperte illa aspernantur, spem suam mendacium ponentes, corrigi nec volunt nec possunt. Vt qui culpam nullam agnoscant quod & in hæreticos quadrat maximè; nam si illi errorem agnoscerent, hæretici vtique non essent. Pari modo, qui impium arguit, sibi metipsum maculam adsciscit: siquidem, quomodocumque reprehensio facta sit, admonitorem apud alios traducit, & aliquam ipsi notam aspergere contendit, & suam vitam contaminatam interdum quoque illum inficit: sunt enim commercia cum hæreticis & improbis hominibus valde periculosa.

8. *Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te.*

Noli itaque arguere irrisorem, non solum ne oleum & operam perdas, sanctumque canibus obijcias, vel margaritas ante porcos spargas: verum etiam ne improborum hominum odium citra vllum fructum incurras, adeoque illorum peccatum augeas. Quod si qua tamen emendationis aut fructus spes affulgeret, & opportunitas sese offerret, liceret impios quoque & derisores officij admonere: quippe cum fraterna admonitio magnæ caritatis sit opus, & interdum quoque ad salutem necessaria.

Sed quia in hæreticis & veritatis hostibus admonendis opera plerumque perditur, aut exiguo certè fructu insumitur, irrisorem missum facias; argue autem sapientem, & diliget te; nam cum is hominem se esse non ignoret, in multis sæpe se offendere agnoscit, adeoque reprehensione dignum esse. Quod si sapiens fraternam admonitionem cum gratiarum actione recipit,

Q

multo

multo magis eam recipere debet sensu paruulus rerumque rudis & imperitus.

9. *Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia. Doce iustum, & festinabit accipere.*

ADhibe proinde sapienti, si lapsus fuerit correptionem, & sapientior cautiorque euadet. Nullus enim ita sapiens, aut cautus est, ut interdum alterius consilio non indigeat, aut quandoque non impingat. Quamobrem ne desit illi occasio proficiendi, cum opus id videtur, a timore & reprehende illum: nam ipse quoque ad sapientiam conuiuium pertinet. Ad eundem modum iustum quoque admonere ne omittas. Nam & admonitionem tuam grato animo suscipiet, & doctrinam præterea doctrinam addet.

10. *Principium sapientiam, timor Domini: & scientia sanctorum prudentia.*

AVdisti, fili, sapientiam sibi domum exstruxisse, eandemque validis columnis muniuisse & splendidum epulum in ea instituisse, nec non ancillas, quæ dignos inuitarent, misisse, & cetera denique omnia, quæ ad eam rem opportuna videbantur adhibuisse. Vnum adhuc supererat indicandum, nempe inuitatos totos in hoc esse debere, ne temere, illorumque manibus & pedibus, ut dici solet, ad sapientiam mensam irruant; nisi forsitan cum eo, qui sine veste nuptiali ad regis nuptias intrauerat, in tenebras exteriores abijci velint. Hæc autem cautio, humilitas, & reuerentia ex timore Domini præcipue nascitur. Hic enim, ut aliquoties iam ante indicatum est, est omnis sapientiam, omnisque boni operis, & studiosæ actionis initium. Hunc igitur, si ad mensam illam tremendam accedere placuerit, socium tibi adiunge: siquidem non solum, mensa corporis & sanguinis Christi eum exigit timorem & reuerentiam, verum mensa quoque scripturaria: Nam qui cum fastu & superbia, ut hæretici omnes, ad sacras scripturas accedunt, venenum potius, quam salutarem animo cibum ex illa hauriunt.

Diuini porro timoris fundamentum ubi iecerimus, mensaque Domini cæ recreati & satiati fuerimus, haud magna cum difficultate ad Sanctorum scientiam, in qua vera intelligentia & prudentia posita est, conscendemus: omnes namque Sancti, quotquot umquam fuerunt, per timorem Domini profecerunt, & ad veram Deicognitionem peruenerunt. Imo verò non solum magni & sapientes per hunc timorẽ profecerunt, & proficiunt quotidie, verum etiam paruuli & insipientes, Impij autem & veritatis irrisores nullo

nullo modo, ut qui à timore Domini sunt prorsus alieni. Constat autem hinc multum interesse inter scientiam Sanctorum, cuius hic sit mentio, & scientiam Philosophorum. Hæc enim neque sanctorum rerum, neque sanctorum quoque hominum est, quamuis esse possit; illa autem & sanctorum hominum & sanctorum quoque rerum est: hæc rursus ab omni vanitate & falsitate est prorsus aliena; illa à neutra: hæc denique à timore Domini orditur, illa à rationis luce originem ducit.

11. *Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vice.*

QUod si timore Domini munitus, & scientiam sanctorum instructus, ad sapientiam conuiuium cum reuerentia & humilitate accesseris, & ex esculentis & poculentis, quæ illa liberaliter proponit, largiter relictus fueris, multiplicabuntur dies tui, vitæque anni addentur tibi, hoc est, non modò, diu multumque viues, verum iucundè quoque feliciterque viues: siquidem anni miseri & calamitosi, verius sunt anni mortis quam vitæ. Neque solum felix in hoc seculo viues, celebrè quoque tui memoriam apud posteros relinques, verum in altero quoque seculo: imo vetò æternum viues, bonisque omnibus afflues.

12. *Si sapiens fueris, tibi metipsum eris, si autem illusor, solus portabis malum.*

NEque existimes, fili, quod priuati commodi quæstusue causâ toties ad meam domum meamque mensam te inuitem. Nam sine veneris, & sapiens euaseris; siue manseris in stultitia, & in infantia tua perseueraueris, nihil mihi inde emolumentum aut accedit aut decedit; sed tua res agitur, si enim parueris, & sapientiam potitus fueris, non mihi, sed tibi potiere. Contra verò si sapientiam illusor, nequamue fueris, non ego, sed tu pro meritis penas lues, malumque, quod inde orietur, in te feres. Nam etsi stulti & impij alij interdum suam stultitiam & impietate obfint, sibi tamen ipsi potissimum nocent; sapientes autem, & sibi, & alijs quoque profunt.

13. *Mulier stulta & clamosa, plenaque illecebris, & nihil omnino sciens.*

SED caue, fili, ne, dum ad sapientiam, eiusdemque domicilium & conuiuium properas, in æmulam illius, nempe in impudicam illam meretricem, cuius supra mentionem fecimus, incautus incidas. Nam ipsa quoque, non secus atque sapientia suam habet domum, suum conuiuium, suas artes, veluti ancillas, per quas inuitat & allecat. Quam ut explorata habeas, stu-

diosæque vites, paucis hic delineabo. Est itaq. mulier hæc stulta, stultitiæq. & vetaniæ plena, garrula itidem & clamosa. Quandoquidem, ut sapientia ex edito loco clamat, & ad se prætereuntes inuitat; ita stulta & insana hæc mulier quoque: verum id animo planè turbato gestuque incomposito & furioso, prout ipsa quoque varijs turbis & passionibus agitatur. Ecquid aliud facit hæresis?

Et quamuis secundum se sit deformis, aspera, & horrida, nihilque omnino sciens; attamen verborum lenocinijs & blandimentis, externoque orationis & corporis cultu, suam deformitatem & inscitiam ita tegere & dissimulare nouit, ut multos in sui amorem studiumque pelliciat: cum nihil tamen cum vera sapientia commune habeat; imo toto cælo ab illa distideat. Nam & stulta, & insana, & clamosa, & rudis, & omnis prorsus scientiæ ignara est, quæ omnia cum sapientia pugnant, ut quæ maxime.

14. *Sedet in foribus domus suæ super sellam, in excelso vrbis loco.*

15. *Ut vocaret transeuntes per viam & pergentes itinere suo.*

Sapientia adhæc est studiosa & operosa, illa contra ignaua & otiosa: Sedet namque pro foribus domus suæ (nam ipsa quoque, ut paulò ante dicebamus, suam domum habet, tametsi caducâ & ruinosam, non vij. columnis fultâ) sedet autem non humi, sed super sellam, quo prætereuntes commodius obseruet & capiet per viam.

Ad cuius quoque rei vsum, cum huic sese in omnibus æquiparare contendat, non habitat in valle, aut decliui vrbis loco; neque in angulo plateæ, ut adultera illa, de qua supra; sed in excelso ciuitatis loco. Habitat hic autem non alia de causa, quam ut per viam transeuntes, suoque itinere pergentes, commodius ad se vocare, & allectare valeat. Studium namque & professio illius est, homines per rectam vitæ semitam ambulantes, à directo vitæ tramite in mortis præcipitium abducere. Sapientia rursus tanquam vera Domina, non per se inuitat, ut proxime audiuius, sed per seruas & ancillas: hæc autem licet suam potentiam, suasque opes iacet; attamen tanquam serua verèque seruilis animi femina per se ipsam inuitat. Indigna est enim cui quispiam ingenui hominis vocabulo dignus seruiat. Inuitat per se quoque, quo omnibus manifestet insignem impudentiâ suam; ut quæ non exspectet, dum ad stuprum sollicitetur vel prouocetur, sed quousvis promiscuè transeuntes aliudque agentes vltro inuitat. At quam oratione vititur?

16. *Si quis est paruulus, declinet ad me. Et recordi locuta est.*

17. *Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior.*

HAud absimili illi, quâ vsa est sapientia. Nam ut sapientia non omnes ad suum conuiuium inuitat (non enim inuitat impios & derisores) ita hæc quoque impudens meretrix non inuitat iustos & sapientes; sed homines rudes, & imperitos, & inconstantes, & ad carnis libertatem ventrisque cultum propensos, ait enim: si quis est simplex & paruulus declinet huc ad me. Recordi autem & mente capto aquas furtiuas dulciores esse fuggerit, panem iudem absconditum suauiozem. Neque enim illa ad splendidum conuiuium inuitat, ut sapientia & adultera illa, cuius antè meminimus; (ut hinc quoque intelligatur hanc & illam mulierem, non esse vnam & eandem, sed diuersam) verum ad frustum absconditi panis: nec ad vinum rursus, quod cor hominis lætificat, prouocat: sed ad furtiuâ aquâ, quam ceteris dulciorem asserit. Ob id fortassis, quod furto ablata ardentius fuerant expetita, maioriq. labore & periculo parta. Hæc enim solent esse ijs gratiora, quæ vel vltro obtruduntur, vel citra laborem & desiderium obueniunt.

18. *Et ignorauit quod ibi sint gigantes, & in profundis inferni conuiuæ eius.*

Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos: nam qui abiefferit ab ea, saluabitur.

ET hæc quidem illa paruulis proponit, multosque ex illorum numero in suam sententiam pertrahit: quippe qui præ infantia mentisque cæcitate, omnia apud illam mortuis cadaueribus, gigantibus rursus & dæmonibus plena esse non considerent; illiusque conuiuas vnâ cum illa ad profundum inferni ferri non perpendant. Multum ergo interest inter sapientiam & mulierem meretricem; siue per illam accipias publicum scortum, siue sublimiori sensu hæresin, vel idololatriam, siue carnis sensum: nam in hæc omnia optimè quadrant, quæ de meretrice eius demque moribus hætenus dicta sunt. Inter alia namque sapientia suos conuiuas suosque cultores transmittit ad vitam; meretrix autem ad mortem. Qui enim adiungit sese ad illam, rectâ descendit ad inferos, sicut è diuerso, qui se ab illa seiungit, salutem consequitur.

AD
CAPVT NONVM
SCHOLIVM.

1. **V**T superioribus capitibus sapientiam miris laudibus extulit, multaque, quæ ad mundi primordia spectabant, exposuit: ita hoc capite præter solidam sapientiæ commendationem, multa adfert, quæ ad orbis instaurationem & Christi œconomiam pertinent. Etenim vt supra inducit sapientiam tamquam rerum omnium vna cum Deo Patre procreatricem & gubernatricem; ita hic illam proponit veluti humanæ naturæ sociam domesticamque familiaritatem cum homine habere solitam. Denique, vt Sapiens ante produxit mulierem impudicam varijs artibus ad libidinem prouocantem, & ex aduerso sapientiam ad omne virtutis studium inuitantem; ita hoc loco inter hanc & illam discrimen assignat. Innuit autem per impudicæ mulieris exemplum, non minus à falsa doctrina & carnis concupiscentia abstinendum esse, quam à Venere non licita.

1. *Sapientia edificauit. &c.* Hebræi legunt pluraliter *Sapientiæ*, ad designandum varios esse sapientiæ effectus variasque eiusdem species & modos.

Sibi domum. Per *domum*, &c. *sapientiæ*, alij accipiunt iusti cuiusque animam; quia iusti anima sedes est sapientiæ. Alij Synagogam, in qua Deus aliquando familiariter habitauit, & sese habitaturum læpius promisit; Alij Christi humanitatem, in ea enim habitauit plenitudo sapientiæ. Vel ipsam Christi personam, in qua exstabant duæ sapientiæ: vna creata, altera increata. Alij denique naturam quam Dominus Christus sibi edificauit.

Excidit columnas. &c. Septenarius hic columnarum numerus indicat fabricæ magnificentiam; nam quo omnia forent cognata, sibi que similia, magnifico conuiuio, quod præparabatur, adesse debuit ornatum superbiumque ædificium, in quo illud instrueretur. Mystice porro numerum hunc septenarium alij referunt ad vii. dona S. Spiritus: alij ad vii. Sacramenta Ecclesiæ, quibus fidelium corda nutriuntur & sustentantur. Alij ad omnes Ecclesiæ Doctores, & sic numerus certus ponitur pro incerto.

2. *Immolauit victimas. &c.* Describit ordine splendidum conuiuij apparatus, primariæque eiusdem fercula. Et quamuis sapientiæ conuiuium sit spiritale, perinde tamen de eo loquitur, atque de corporali; facit namque

mentio-

mentionem, non modo panis & vini, sed carniū quoque & aliarum quarundam rerum. Per mensam autem optimè instructam, insinuat vel legis & Prophetarum oracula, vel Euangelicam & Apostolicam doctrinam; vel vtrumque Testamentū simul.

Miscuit vinum. &c. Miscet vinum, non quod per insipidam aquam illud diluat: sed quod cuiusque palato & captui illud attēperet, vel quod de vase in vas illud transfundat, eaque ratione defæcatus reddat. Ceterum ad mensæ huius Ecclesiasticæ apparatus non solum pertinet doctrina Testamentaria, sed Christiana quoque œconomia, Martyrumque constantia, vita & opera Sanctorum, Doctorum hominum monumenta, & multa id genus alia, potissimum vero corporis & sanguinis Christi Sacramentum.

3. *Misit ancillas. &c.* Quia vero sapientia muliebri schemate introducitur, propterea non mittit seruos, sed seruas & ancillas, per quas inuitat. Quod autem non per se, sed per ancillas inuitet, id ad conuiuij magnificentiam facit non parum. Porro autem per inuitatores sapientiæ ministros, rectè accipimus Prophetas, Apostolos, ceterosque animæ Doctores & Pastores, qui licet re ipsa viri sint; haud inconcinnè tamen seruæ & ancillæ appellantur, quia non veniunt vi bellicâ aut militari robore instructi, sed veluti infirmi & inermes. Mystico sensu per eius ancillas commodè accipimus virtutes: hæ enim subseruiunt diuinæ sapientiæ, quæ ex alto hærentes in terra inuitant ad sublimia.

Vocat ad arcem. &c. Nempe à terrenis ad cœlestia, ab abiectis & vilibus istis rebus ad sublimia: Vel certè mittuntur ad arcem, vt eos qui ibidem in fastu & superbia degunt, reuocent ad veram animi submissionem & humilitatem.

4. *Si quis est paruulus. &c.* Exponit hic quâ oratione sapientia ad conuiuium inuitet, qualésque homines per ancillas suas vocet. Inuitat autem sex hominum genera, videlicet simplices, & mente carentes: derisores rursus & impios: sapientes tandem & iustos. Hæ porro hominum dyades vario modo vocantur: siquidem paruuli & imperiti cordéque carentes vel insipientes dicuntur ad conuiuium vocari; derisores aut & impij non vocari; sapientes & iusti intra domum conuiuij foueri. Inter simplices, & corde carentes hoc interest, quod hi quidem modici sunt cordis, hoc est, infirmæ voluntatis; illi verò modici iudicij, adeoque vt hi peccent per ignorantiam, illi per infirmitatem. Vtrique tamen peramanter ad conuiuium vocantur, quia præ ceteris magis indigent. *Venite comedite panem* Per *Panem* designatur

designatur doctrina sacra, per *Vinum* oblectatio spiritalis, quæ partim inde, partim aliunde percipitur.

6. *Relinquitte infantiam. &c.* Hæc minimè obscurè indicant de spiritali cibo & potu hæc verba fieri: per *Infantiam* autem insinuata hoc loco videtur vita carnalis, erroneumque iudicium, quale est, quo caduca & temporaria præferuntur æternis, carnalia spiritalibus; quemadmodum pueri potum aliàsque res leues & ludicras solent anteferre rebus pretiosis & serijs. conuincit & Iudæos, qui literam spiritui, Moysen Christo, inanesque cærimonias veris Sacramentis anteponunt.

7. *Qui erudit derisorem. &c.* Hic locus de secunda dyade, nempe de impijs, & derisoribus agit; quos sapientiæ ad suam domum, tuumque conuiuium non inuitat: non quod hæc illis inuideat, sed quod illos indignos censeat, omnemque operam cum illis perdi intelligat. Iudæi enim, hæretici & pagani, omnia fere fidei mysteria, omnesque Ecclesiæ ritus & cærimonias derident. Quare illos ad sacrosancta hæc mysteria opportune prouocare & inuitare, aliud fere nihil est, quam margaritas ante porcos proiicere. Qui enim Iudæum, vel hæreticum de conuersione admonet, pro gratiarum actione sæpenuerò contumeliam & derisionem reportat; pro amore rursus & beneuolentia odium & amarulentiam: siqua tamen conuersionis spes affulgeret, prudentem admonitionem, & correctionem adhibere importunum non esset.

8. *Argue sapientem. &c.* At is, dixerit quispiam, reprehensione aut admonitione non indiget. Nemo tam sapiens aut iustus est, qui aliquando non impingat; & licet numquam impingat, admonitionem tamen pro sua humilitate non contemnit. Multum itaque inter sapientem & derisorem intercedit. Quare sapientes quoque, licet disertè non inuitentur, ad sapientiæ conuiuium nihilominus pertinent; tum quia vix vllus ita sapiens est, vt proficere non possit, aut alterius consilio interdum non indigeat. Sicut nullus quoque ita iustus est, quin iustior euadere queat. Tum rursus nemo ex omnibus est, qui iustius ad sapientiæ domum pertinere videatur, quam ipsemet sapiens. Componit hæc autem sapientem cum iusto, sicut paulò ante irrisorem coniunxerat cum impio: quia sicut cõmodum prouenit ex doctrina, quæ iusto & sapienti proponitur. (Nam & docens vel admonens ob beneficium, quod præstat, gratiarum actionem & beneuolentiam promeretur, & re ipsa quoque vtrumque consequitur; & discens rursus in doctrina proficit, & docentem propter traditam doctrinam deligit) ita quoque

quoque incommodum refert, qui impium & derisorem docet vel admonet; siquidem impius propositam doctrinam deridet, proponentemque odio habet; & admonens rursus vel docens peccatum illius auget; neque enim leue peccatum est salutarem doctrinam ludibrio habere, aut benè mouentes odio persequi. in summa, admonitione impius fit peior, iustus melior. Ceterum ex sex illis hominum generibus, tria spectant ad eam animæ facultatem, quæ intelligimus; nimirum simplices, irrisores, & sapientes. Simples vel paruuli prauè iudicant, irrisores aliorum iudicia aspernantur, sapientes rectè iudicant. Tria reliqua ad partem appetentem, videlicet corde deminuti, impij & iusti. Corde carentes in virtute morali sunt imperfecti, impij in ea virtute sunt excellenter mali, iusti autem & bonum & bene eligunt.

10. *Principium sapientiæ Timor Domini. &c.* Hæc sententia semel & iterum iam antè posita est. Quare quidam coniecturam hinc faciunt Proverbia hæc à Salomone in ordinem non fuisse redacta; sed in chartis & membranis sparsim reperta: vel ex illius oratione à quopiam excerpta, & in hanc formam, & ordinem congesta. Quamuis interim præsentis huic loco sit admodum opportuna: siquidem ad sapientiæ mensam magno cum timore & reuerentia accedendum est, maximè verò ad mensam Sacramentariam, & scripturarum lectionem. Vt *Timor Domini* appellatur initium sapientiæ, ita rerum sacrarum scientia veræ prudentiæ vel intelligentiæ principium vocari potest.

Scientia sanctorum prudentia. &c. Locus hic subobscurus est. Quidam in hunc modum exponunt: prudentia vel intelligentia sanctorum non est scientia rerum profanarum aut humanarum; sed diuinarum. Alij: scientia, quam sancti habent, ea sola est vera prudentia: at mundana sapientia, nec rerum, nec hominum quoque sanctorum est. Alij: vt timor Domini est initium veræ sapientiæ, ita scientia sanctorum rerumue sacrarum est initium veræ prudentiæ. Alij: sancta, vel res sanctas cognoscere, magna est prudentia & intelligentia. Verum vtrumque exponas, inter scientiam sanctorum & Philosophorum cognitionem multum omnino intercedit.

11. *Per me multiplicantur. &c.* Redditur per hæc ratio, cur diuinæ sapientiæ sit incumbendum, curque epulum, quod illa instruxit minimè sit negligendum, quia nimirum longam & beatam vitam cultoribus suis adfert; hoc enim indicatur per Annos vitæ.

12. *Si sapiens fueris. &c.* Significatur per hæc sapientiæ nullum commodum, aut incommodū accedere, siue eam recipiamus, siue negligamus, verum totum fructum & detrimentum ad nos pertinere. Qui enim sapiens est, sibi sapit, qui rursus contemnit, sibi pœnam adsciscit; non est tamen par vtriusque ratio: quia sapiens non solum sibi, sed alijs quoque sapit, & seruit, delusor autem sibi soli officit.

13. *Mulier stulta & clamosa. &c.* Vt supra sapientiæ ad suum inuitantem cultum, opposuit mulierem impudicam à sapientia abalienantem & abducentem, ita hic aliam mulierem inducit ad suam domum, suumque conuiuium inuitantem, sapientiæque studium varijs artibus impedire conantem. Possunt hæc omnia sublimiori sensu ad carnis sensum, vel hæresin falsamue doctrinam trahi. Vocat autem mulierem hanc stultam & clamosam, vel tumultuariè agentem, quia sine sensu & ratione ducitur, & impetu passionum agitata, nihil moderatè operatur: quod optimè quadrat in hæresim. Vix enim aliud agunt hæretici, quàm contra orthodoxos, eorumdemque pastores clamitare & vociferari.

13. *Plena illecebris, & nihil sciens. &c.* Et hoc etiam membrum apposite quadrat in hæreticos; nam cum nihil aut parum admodum sciant, magnis tamen verborum lenocinijs vtuntur, quo nimirum suam inscitiam tegant, multosque in suam sententiam pertrahant. Sequitur autem hæc clausula naturaliter ex proximè præcedente: nam si hæc est stulta mulier, non potest non esse ignara, & iudis, & tumultuaria.

14. *Sedet in foribus. &c.* Per hæc exprimitur desidia, otium, & ignauia huius meretricis, studiumque obseruandi, & captandi alios, & simul quoque illius abiectio & vilitas: non enim habet palatium columnis ful-tum, aut regale solium, sed vilem sellam in alto tamen & edito loco collocatam; quo pertranseuntes facilius possit inuitare atque seducere; nec ancillas rursus, per quas inuitet, possidet, vt sapientia; sed per se ipsam inuitat.

16. *Si quis est paruulus. &c.* Rectè paruulos vel vecordes inuitat, quia mente valentes frustra inuitaret; neque ad vinum inuitat, sed ad aquam, eamque furtiuam & inspidam: nec ad panem rursus cœlestem, sed ad panem absconditum. Quia hæreticorum dogmata, & diluta, & furtiua, & abscondita sunt. Dicuntur autem furtiua dulciora, quia difficilius obtinentur, & propter difficultatem, quâ obuenerunt, maioris fiunt, auidiusque capiuntur.

18. *Et ignorat. &c.* Ad conuiuium sapientiæ conuenientibus promittitur vita æterna: furtiuas vero aquas & panes absconditos captantibus mors & infernus, quod cum rudes & paruuli mente occœcatâ non expendant, libidinis suæ impetum sectantur. Voce *Rephaim*, quàm noster interpretes *Gigantes* reddidit, designatur quoque dæmones, & cadauera, & mortui, aliaque eiusmodi.

PARAPHRASTICA

CAPITIS DECIMI EXPLANATIO.

PARABOLÆ SALOMONIS.

QUæ hinc consequuntur, vt cetera, quæ hactenus sunt exposita, & veri Salomonis sunt (tametsi incertum sit eo ne ordine, quo hic proponuntur, ab illo sint digesta) & Prouerborum, hoc est, grauium quarundam sententiarum formam præ se ferunt, & quidem illustriorem, quàm præcedentia, perpetuæque quâdam antithesi decurrunt, & metro tandè apud Hebræos quondâ vitato descripta sunt. Sed ad contextum.

1. *Filius sapiens lætificat patrem: filius verò stultus mœsticia est matris suæ.*

Filius sapiens, cuiusmodi is iure censerî potest, non qui multa nouit, aut ingenij præstantiâ excellit; sed qui in timore Domini ambulat, parentibus obtemperat, cœlestia animo versat, & terrena tandem in postremis habet, lætitiâ adfert patri. Ediuerso verò filius stultus & improbus, cuiusmodi est, qui neque Deum timet, neque parètes obseruat, neque quidquam eorum omnium, quæ ad salutem faciunt, curat, mœrore afficit matrem. Neque enim potest filius ille, qui Dei, salutis, famæ, omnisque honestatis prorsus oblitus carni, & mundo, & dæmoni de industria seruit, matrem non vehementer affligere. Et quamuis parentes inueniantur, qui filiorum salutem & mores non ita multum curent, generatim tamen & ex natura rei verum est, quod hîc traditur.

2. *Nil proderunt thesauri impietatis: ius Cœcia verò liberabit à morte.*

Illi, ne ita desipias aliquando, vt in opibus malè partis salutis tuæ spem colloces. Nam etsi opes iustè partæ, & in bonum honestumque finem relatæ à morte temporaria, vt de multis constat, sæpe liberant, ab æterna autem, si iustitiam adiunctam habent, semper: attamen thesauri impietatis, cuiusmodi sunt, qui per impietatem comparantur, aut contra ius & fas detinentur, aut turpiter dilapidantur, nihil profunt, præsertim apud Deum, ad quem omnia nostra studia & conatus referre debemus; sed plurimum apud eundem plerumque obsunt: vt qui omnem iniustitiam & iniquitatem odio habeat, suoque tempore grauitè puniat.

3. *Non affliget Dominus fame animam iusti, & insidias impiorum subuertet.*

Nec dicas mihi, non amo fraudè, non diligo imposturas, non delector vllâ omnino iniquitate; attamen tanta est sæculi huius deprauatio, tanta negotiatorum malignitas & vanitas, vt vel fame moriendum, aut ostiatim mendicandum mihi videam; nisi communem ementium & vendentium viam ingressus, in qualitate vel quantitate, vel mercium quidditate fraudem aliquam faciam. Siquidem Deus numquam patietur animam iusti fame affligi, aut inediâ perire, aut turpiter quoque mendicare. Neque enim citra causam scriptum est: *Non vidi iustum derelictum, neque semen eius quærens panem*, rursum: *Non est inopia timentibus eum*. Et hoc quidem generatim, nam ob secretam aliquam causam Deo notam aliud contingere queat, & interdum quoque contingit. Accedit huc quoque quod malè parta inediâ aut non sedent, aut longo tempore non sedent: siquidem, quæ malis artibus parantur, raro sunt diuturna, aut stabilia, neque à fame, neque à morte liberant. Imo vero Dominus impiorum insidias, hoc est, opes, quas per insidias & imposturas contra famem coaceruauerat, euertere & disperdere solet; nec hoc solum, verum illas ipsas quoque insidias, quas contra iustos eorumque vitam, atque fortunas struxerunt impij, dissoluit & in nihilum redigit.

4. *Ege-*

4. *Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium diuitias parat.*

Verumenimverò licet Dominus animam iusti fame non facile affligat, attamen vt vitæ necessaria iustis præstet, illorum quoque laborem & industriam efflagitat; neque enim ille fert otium, aut ignauiâ, quippe cum manus remissæ & otiosæ non tantum rerum necessariorum inopiam, sed multa quoque vitia & peccata parere soleant. Sicut è diuerso sedulitas, labor, & industria legi & rationi consentanea, non solum magnarum opum, sed magnarum quoque virtutum causa existit, & cum omnis omnino manus ignaua hoc egestatis incommodum progeneret, tum ea maximè, quæ desidæ causâ, quo commodius in otio viuere queat, fraudem in pondere vel mensura adiungit.

Qui nititur mendacijs, hic pascit ventos, idem autem ipse sequitur aues volantes.

Siquidem fraude vel dolo parta stabilitate carent, neque ad tertium heredem transmigrare solent; quamobrem qui in dolis vel mendacijs spem suam collocant, haud incommodè illis assimilantur, qui ventos obseruant, auesque testâ lutoque sectantur. Nam & operam perdunt, & prædam, quam venantur, non assequuntur, & seipfos ludibrio exponunt.

5. *Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate, filius confusionis.*

Neque igitur otiantum, neque fraude vtendum est, verum dum tempus commodum se offert, & facultas adest, impigrè laborandum est; siquidem is demum inter veros sapientiæ cultores censendus est, qui in æstate vel messis tempore congregat, hoc est, qui commodo & opportuno tempore singula transigit; nec enim omne tempus aptum est ad ferendum, nec omne ad metendum, nec omne ad merendum; sed singula suum tempus habent; quod obseruandum est, & obseruare solitus est, quicumque vere sapiens est. Qui autem in æstate, hoc est, eo tempore, quo laborandum, merendum, studendum, vel aliud quidpiam eiusmodi faciendum erat, stertit, ille confusionis filius meritò appellatur: nam & seipsum, & parentes suos pudore afficit: & tempore, quo singulis pro laborum & meritorum ratione merces soluetur, ad locum omni confusione & calamitate plenum publicè amandabitur.

6. *Benedictio domini super caput iusti: os autem impiorum operit iniquitas.*

NE olim ergo publice confundaris, sed diuinis benedictionibus replearis, opibusq. & honoribus cumuleris, ne ignauo otio te dedas; sed strenue, dum tempus & vires sinunt, labores: siquidem benedictiones Domini, hoc est, opes, honores, aliisque eiusmodi venire solent super caput viri iusti. Eiusmodi est, qui nondolo, aut fraude ad opes festinat; sed iusto sanctorum labore rem facere, & augere contendit: tum ne ipsi desit, vnde viuat; tum maxime, quo in egenos liberalis esse queat. Est enim euidentis iustitiae argumentum sua in pauperes liberaliter erogare. neque enim probabile fit eum aliena per iniustitiam rapere, aut inuadere, qui sua magna benignitate in egenos dispersit. At vero os impij iniquitate & maledictione ita impeditum est, vt neque in suam defensionem, neque in aliorum accusationem illud aperire honeste possit. Sunt enim iniquitates illius manifestiores, quam vt eas negare, aut dissimulare valeat. Si qua tamen via potest, tegere & infitiri non dubitat; quamuis veritas tandem in lucem prodeat.

7. *Memoria iusti cum laudibus: & nomen impiorum putrescet.*

NEque hoc solum inter iustum & impium interest, quod hic quidem probro afficiatur, miseriaque operiatur, ille vero benedictione repletur; verum hoc quoque, inter vtrumque intercedit, quod memoria iustitiam iam defuncti, eiusdemque nomen & fama passim celebretur & decantetur, & ab omnibus benedicatur; nomen autem impiorum statim post mortem sordescit & aboletur, obliuioni que traditur, vel certe cum summa illorum ignominia recolitur. Nam etsi tantisper, dum illorum iniquitas latet, aliquo loco habeantur: attamen vt primum in lucem prodit, apud veros sapientes continuo sordescit, & veluti fumus euanescit: vtpote omnis solidi fundamenti exsors.

8. *Sapiens corde precepta suscipiet: stultus caditur labijs.*

Porro autem inter sapientem & stultum, inter alia multa hoc quoque intercedit, quod sapiens precepta & admonitiones vndecumque profectas ex toto corde, totoque animi sensu recipit, suisque maioribus, siue illi parentes fuerint, siue preceptores, siue pastores, siue alij quicumque magistratus, ex animo morem gerit: stultus autem, quaecumque in buccam veniunt, temere statim effundit, labijs multis modis labitur & impingit, adeoque

promeritas

promeritas penas pendit. Inter stultos porro labijs merito illos censueris, qui indocti ferulaeque adhuc obnoxij, praecipiti motu ad alios docendum feruntur. Quare suis labijs subinde se caedunt, poeneque reatu obstringunt, vtpote multa stulta & inepta profundentes.

9. *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem deprauat vias suas, manifestus erit.*

Qui ambulat simpliciter, sincere, candidè, & innocenter, maiorum mandatis citra magnam disquisitionem obtemperans, is ambulat confidenter: Siquidem innocentia, vitaeque integritas ab ijs malis hominè reddit tutum securumque, quae scelerati maleque sibi conscij continuo metuunt. Quin eadem quoque innocentia vitaeque puritas, innocentem de diuino auxilio contra daemones aliasque carnis vel mundi tentationes bene sperare iubet, qui autem vias suas prauas, obliquasque facit, hoc est, impure scelerateque viuit, deprehensus conteretur & euertetur; vt qui ab homine simpliciter perfecteque ambulante sit prorsus alienus.

10. *Qui annuit oculo, dabit dolorem: & stultus labijs verberabitur.*

VT is, qui oculorum nictu ad alterius perniciem abutitur, siue id faciat deridendo, siue factionis suae socios in alterius detrimentum incitando, siue quouis alio modo oculorum nutu in alterius damnum abutendo, iustas suae nequitiae penas olim dabit; ita ille quoque, qui insanorum more labijs Deum blasphematur, aut alios lauciat, aut quauis alia ratione lingua peccat, verbera & plagas apud iustum iudicem non euadet. Non est autem hic sermo de quouis oculorum nutu (licet namque citra vllum peccatum oculorum vel palpebrarum nutu, vel alio quocumque corporis gestu alteri aliquid innuere), sed de illicito, hoc est, de eo, qui tendit ad libidinem, vel ad amicitiae simulationem, cum odium alioqui haereat in pectore, vel in alterius exitium, vel ad aliud quodcumque peccatum.

11. *Vena vitae, os iusti: & os impiorum operit iniquitatem.*

VT magnum operae precium, imo verò magna sapientiae & perfectionis pars in bono legitimoque linguae vel oris vsu posita est; ita è diuerso magna perniciēs, magna que stultitiae portio in eiusdem abusu sita est. Etenim os vel lingua iusti est veluti vena quaedam vitae, aut fons viuētis aquae. Nam vt ex puro fonte magna semper vbertate promanat pura & salutaris

lutaris

lutaris aqua, ad multos salutare vsus utilis & necessaria; ita ex ore iusti salutaris doctrina, verbaque vitam conferentia fluunt: neque enim aliud ex iusto & iustitia prodire potest, quam iustum, sanum, & sanctum. Sicut è dicto ex ore impij impuriq; hominis nihil exire solet, nisi impium & impurum. Interim ne habeatur impius, cuiusmodi re ipsa est, nonnumquam ore pium & humilem se simulat, suamq; iniquitatem aliquo pietatis & religionis colore adumbrat, quam tamen pietatis laruam occasionem nactus, magna postea copia in aliorum perniciem eructat.

12. *Odium suscitatur rixas, & vniuersa delicta operit caritas.*

Nihil peius, nihil funestius, nihil sceleratius existat odio. Nihil rursus melius, nihil sanctius, nihil hominum generi utilius caritate: nam odium (vt quotidiana experimenta probant) leuissima de causa excitat lites, contentiones, rixas, bella, aliaque eiusmodi. Odium rursus omnia in deteriorem partem rapit, adeoque ex nullo peccato peccatum, ex paruo magnum, ex magno maximum facit. Odium denique omnia turbat & infestat; caritas contra lites & concertationes excitas extinguit, eadem omnia, etiam illa, quæ mala ahoqui videntur, bene candidèque interpretari solet; caritas offensas, tametsi magnas, extenuat atque dissimulat; caritas tandem turbata & commota omnia mitigat, sedat, atque pacificat: est enim sua natura patiens, benigna, mitis, affabilis. Quod si humana & politica caritas tanta facit & potest, quid non faciet caritas diuina? Rectè proinde dicitur odium suscitare rixas, caritas autem vniuersa delicta operire & obliuioni tradere, non solum propria, sed etiam aliena.

13. *In labijs sapientis inuenerunt sapientia, & virga in dorso eius qui indiget corde.*

Ceterum vt multum intercedit inter odium & caritatem; ita non parum quoque inter labium sapientis, & linguam hominis corde mentèque carentis: Siquidem in labijs viri prudentis & sapientis inuenitur prudentia & sapientia, quæ ipsius orationem exornant, & ipsum apud sapientes merito commendant. At verò qui corde sensuq; destitutus est, ita loquitur, ita agit & tractat omnia, vt nihil nisi verbera & fustigationes mereatur, nihilq; aliud ipsi reliquum sit, quam vt dorsum cædentibus præbeat. Quinimò sapientis lingua non ipsum solum commendat, sed fatuum quoque mentèque captum egregiè verberat: Neque enim secus sapientis orationem

tionem auersatur stultus, quam fatuus virgam. In ore itaque & labijs sapientis quærenda est prudens oratio, non in lingua stulti. Etenim vt in corde stulti nulla reperitur prudentia, nulla iustitia, nulla morum integritas: ita in ore eiusdem nulla inuenitur æquitas, nulla veritas, nulla honestas.

Quare vnicum hoc reliquum habet, nempe vt fatuorum, aut vilium mancipiorum more dorsum flagellis aptet. Quod si in hoc sæculo non vapulet, in altero sæculo plagas non euadet.

14. *Sapientes abscondunt scientiam: os autem stulti confusio proximum est.*

Verum licet in sapientis corde & ore sapientia resideat, non semper tamen eam depromit; nouit enim, quando, quid, vbi, & quomodo loquendum sit. sermo namque, qui suis locis suisque temporibus, & coram idoneis auditoribus non profertur, tametsi secundum se sanus & sapiens videatur, non est tamen eiusmodi, quia desunt, quæ adesse debebant. Abscondunt itaque & dissimulant nonnumquam sapientiam suam sapientes, nequis falsò existimet sapientiæ esse speciem garrire, amentis vero interdum tacere; tum etiam ne suæ sapientiæ thesauros temere iactare videantur. Stulti vero quidquid sciunt, aut scire verius se putant, id totum statim citra delectum effutiunt. Quò fit, vt rubori, cladi, & calamitati sæpe affines fiât, seseque & alios in magnam quandoque miseriam & confusionem conijciant; vt rectè hinc à sapiente asseratur, stultorum os confusio vel contritioni propinquum esse. Vix enim contingit, vt suo stultiloquio aliquam confusionem & contritionem sibi vel alteri non adferat.

15. *Substantia diuitis, vrbs fortitudinis eius: pauperum, egestas eorum.*

Non par diuitis & pauperis est ratio, neque æqua vtriusque conditio; etsi interim vera in diuitiis non sit posita felicitas, neque summa in paupertate rursus calamitas. Falluntur namque qui summum bonum in diuitiis ponunt; falluntur æquè, qui opes nullum commodum, inopiam contra nullum incommodum adferre statuunt, adeoque omnem laborem omnesque honestas artes, quibus opes parantur, auersantur. Siquidem diuitiæ & facultates iustis laboribus comparatæ, tanquam validum propugnaculum diuitem ornatum iustitiâ aduersus omnem tempestatem muniunt. Certâ enim experienciâ constat, diuites opum præsidio à multis in-

cōmodis sæpe expediri. At vero inopia ex ignauiā præfertim & turpi desidia nata, pauperem pauidum & consternatum, & quasi fractum mutumque efficit; & multis præterea iniuriis & miseriis, à quibus diuites immunes viuunt, obnoxium reddit. Habetque discrimen hoc locum non solum rerum temporariarum copia & inopia, verum etiam in spiritalium bonorum penuria & abundantia; imò magis hinc quàm ibi. Vt enim opum spiritalium inopia res est miserissima; ita earum copia res est felicissima, & aduersus omnem tentationem validissima.

16. *Opus iusti, ad vitam: fructus autem impij, ad peccatum.*

OMne iusti studium, omnisque eiusdem conatus & opus tendit ad vitam: iustus namque conatur & laborat, non ut habeat, quo vitium quodcumque foueat, aut peccatum designet; sed ne desit, quo se suosque alat, & in egenos liberalis existat: prouentus autem impij totus vertitur in materiam peccati. Nam quidquid ille suo labore suaque industriâ comparare potest, hoc totum refert ad fastum & pompam, ad luxuriam, & aliorum oppressionem, vel alia id genus vitia & flagitia. Impius itaque ex labore suo venatur mortem. neque enim aliud est querere peccatum, quàm querere mortem, iustus autem suâ industriâ querit suam aliorumque vitam.

17. *Via vitæ, custodienti disciplinam, qui autem increpationes relinquit, errat.*

Qui custodit disciplinam & increpationem, illi aperta est via, quæ ducit ad vitam; qui autem increpationes non admittit, sed contemnit audireque respuit, is à tramite vitæ, veræque sapientiæ aberrat, adeoque per viam, quæ ducit ad mortem & stultitiam, ambulat. Nam ut duplex existat semita ad sapientiam & vitam, nimirum obseruatio disciplinæ; & oberrata admissa admissio reprehensionis, ita duplex quoque est via, quæ ducit ad amentiam & mortem; videlicet nolle audire salutarem doctrinam, & iustas rursus increpationes nolle admittere.

18. *Ab-*

18. *Abcondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, insipiens est.*

VT gemina existat caritas: latens vna, altera manifesta, ita duplex quoque existat odium: vnum apertum, alterum tectum. Hoc proprium est astuti hominisque vafri & mendacis, illud stolidi mentisque capti. Labia hominis mendacis & callidi odium, quod in pectore fouent, astu tegunt atque dissimulant, quo sic commodius incautum hostem opprimant; at verò labia stulti odium, quo intus ardent, statim per conuitia & maledicta in lucem efferunt. Vterque tamen improbus & nequam est, & qui labijs mendacibus odium tegit, & qui per verba contumeliosa illud prodit: deterior est tamen, qui tegit, quàm qui prodit. Est enim res terribilissima, & à Christiano candore alienissima, in pectore fouere inimicitiam, ore autem gestuque externo simulare amicitiam.

19. *In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.*

Magnum sapientiæ argumentum est, linguam scitè moderari nosse: magnum rursus ad vitandum peccatum præsidium hominem paucorum esse verborum. Siquidem in multiloquio, quod est vitium loquacitatis prauâ consuetudine contractum, non facile cauetur peccatum. Etenim in proluxa & garrula oratione facili negotio interuenit aliquod mendacium, aut verbum aliquod ociosum, aut vanum aliquod & detractorium, aut aliquid aliud eiusmodi. Quare Christus quoque non modò à familiari sermone, sed ab ipsa etiam oratione multiloquium abesse voluit. Qui igitur multa vitare peccata desiderat, multorumque offensionem declinare, prudensque potius & intelligens, imo etiam perfectus haberi, (*Qui enim verbo non offendit, inquit Iacobus, hic vir perfectus est*) parci circumspectique sit sermonis necessum est, suaque labia ritè moderetur oportet.

20. *Argentum electum, lingua iusti: cor autem impiorum pro nihilo.*

VT autem inter iusti & impij linguam latum discrimen intercedit; ita quoque inter vtriusque cor. Siquidem verborum qualitas cordis constitutionem sapit & refert. Scriptum est enim: *Ex abundantia cordis os loquitur*. Igitur ut lingua, & verba iusti sunt veluti argentum electum, igneque purgatum & exploratum; (quia & tersa sunt, & gratum sonum red-

dunt) ita cor quoque, unde illa procedunt & tersum & purum est. Contra verò ut impiorum cor nullius est pretij & quasi nihil (nam omnino nihil esse non potest) ita illorum quoque verba nihil habent utilitatis, nihil quod vllâ laude aut commendatione dignum existat; imo verò multo plus damni & detrimenti adferunt verba impij, quàm commodi.

21. *Labia iusticiæ udiunt plurimos: qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur.*

AT non talia sunt labia iusti; nam præter alia, quorum antea meminimus, sunt quoque ad erudiendum, verboque cœlesti pascendum apte idonea; & quidem ad erudiendum & pascendum eò sunt aptiora, quò à peccatorum maculis sunt purgatoria. Quò enim quisque est purior, eò, ut alios doceat, est aptior. Eapropter Christi seruatoris lingua ad docendum & erudiendum verboque vitæ pascendum fuit aptissima: utpote purgatissima, & ab omni dolo & fraude alienissima; Verùm saxeum Iudeorum cor, neque emollire, neque penetrare potuit. Quare etiam, ut stulti, in cordis sui egestate extincti sunt. Sicut hoc ipso etiam tempore ob eandem cordis durtiam multa mortalium millia emoriuntur. At stulti & indocti ob cordis inopiam, sensusque hebetudinem & amentiam, neque se ipsos, neque alios pascere norunt, nec, quod peius est, ab alijs pasci volunt, quibus proinde aliud nihil reliquum est, quam ut fame secundum mentem pereant. Qui enim se ipsum alere non potest, neque ab alijs vult ali, quid aliud illi superest, quam mors & interitus.

22. *Benedictio Domini diuites facit, nec sociabitur eis afflictio.*

Multa exstant, quæ opes augere nata sunt; nam & labor & industria, & fauor Principum, & multa id genus alia diuitias conferunt, & honorem pariunt; verùm benedictio & liberalitas Domini ea demum est, quæ solidè ditat, hominesque verè beat, idque citra vllam propemodum curam & molestiam, quæ sane benedictio multis partibus omnem fauorem & gratiam humanam excedit; neque enim mundus vllum omnino ditat citra laborem, dolorem, & afflictionem. Constat namque mundanas opes non comparari absque labore & molestia; neque possideri absque sollicitudine & cura; neque dispensari absque timore & animi anxietate. Verùm hæc Dei benedictio non obtingit omnibus, sed illis vel solis vel præcipue, qui totâ fiduciâ in illum reiectâ, primum omnium regnum cœlorum & iustitiam

tiam eius sollicitè quærunt, & ea, quæ largâ Dei benedictione obuenerunt, liberaliter in egenos dispertiunt.

23. *Quasi per risum stultus operatur scelus, sapientia autem est viro prudentia.*

STulti infanisque homines ita ferè sunt comparati, ut flagitium quodcumque committere pro nihilo ducant; imo verò pro ioco habeant. Enimuero scelere patrato adeò non dolent, ut gaudio quoque gestiant, & tanquam re feliciter gestâ effusè nonnumquam rideant & exultent, neque id tamen magnopere admirandum. Nam cum rerum diuinarum notitiâ sint planè destituti, & in humanis turpiter occæcati, fit, ut bonum & malum, iustum & iniquum, fas & nefas eodem loco habeant. Iustum vero & bonum virum sapientia prudentem efficit: confert enim illi sensum & intelligentiam, lucemque, ut liquidò cognoscat clarèque perspiciat, quàm grauis & execrabilis res sit, quodcumque facinus datâ operâ patrare; quâto rursus cum salutis periculo sit coniunctum, in quocumque mortali crimine viuere. Etenim prudenter expendere, quàm fœda & periculosa res sit peccatum, & ad quantam miseriam & calamitatem tandem perducatur, hoc demum magne sapientiæ, illustriisque prudentiæ est opus.

24. *Quod timet impius veniet super eum, desiderium suum iustis dabitur.*

Verùm licet stulti impiique homines quamdam ex sceleribus suis voluptatem capiant; ea tamen voluptas, neque pura, neque diuturna est. Quandoquidem, ut primum facinus aliquod designarunt, statim conscientia stimulis acti, ne promeritas pœnas luant, formidant. Id quod re ipsâ quoque, nisi mentem mutauerint, ipsis vsu venire solet, non in præsentia hac vita, ut sæpe accidit, at certè in altera. Siquidem pœna non secus consequitur noxium atque umbra corpus assolet, exemplum huius accipe: furto commissso veretur fur, ne crimine patefacto capiatur, & in crucem agatur, vel aliâ pœnâ afficiatur, & ecce patet, & capite pœnas pendit. Idem statuatur de adulterio, homicidio, ceterisque similibus. Alius sciens volensque malè agit, ne suo desiderio frustretur, & ecce frustratur. Sic Iudæi infontem Iesum occiderunt, veriti ne venirent Romani, & tollerent locum & gentem illorum, & ecce vi magnâ venerunt, & utrumque sustulerunt. At iustorum causa longè aliter habet. Nam quidquid illi iuste à Deo petunt, hoc semper impetrant, vel aliud sanè, quod petitâ re utilius & salutaris

est, hic quidem secundum meritum semper, ibi verò euentu certo & infallibili.

25. *Quasi tempestas transiens non erit impius, iustus autem quasi fundamentum sempiternum.*

Impius omnisque illius impietas & prosperitas momentaneæ tempestati similis est; nam ut sæua tempestas initio terribilis apparet, vento tamen impulsâ citò dilabitur, furereque desinit, sic impij quoque sceleratique homines. Nam licet tempestatis more terrorem nonnullis incutiant, non diu tamen subsistunt; sed instar turbinis aut procellæ è vita, vel è prosperitate, propter quàm sæui & insolentes erant, excidunt. Hodie videntur aliquid esse, cras in nihilum rediguntur. Verùm iusti instar validi fundamenti perpetuò sibi constât, semperque florent, scilicet innitentes basi firmæ & immotæ, nimirum virtuti. Adhæc obortâ aliquâ tempestate vel aduersitate non cedunt, neque franguntur; sed in vtrâque fortuna immoti consistunt, cum impius interim minimâ re aduersâ maximè moueatur & consterneretur.

26. *Sicut acetum dentibus, & fumus oculis, sic piger his qui miserunt eum.*

Sicut acetum ingratum & insalubre est dentibus, & fumus oculis: ita nuncius ignauus, piger, & infidelis gravis & molestus est illi, qui eum miserat. Est enim res molestissima auidè magnòque desiderio exspectare, & post diurnam exspectationem spe suâ frustrari. Qui ergo ab ea molestia immunis esse voluerit, vel nulli negotia sua committat, vel tantum fidis & idoneis nunciis.

27. *Timor Domini apponet dies, & anni impiorum breuiabuntur.*

Quod autem impij non diu feliciter viuant, sed turbinis vel tempestatis more citò transeant, non vna est causa, pctissima tamen videtur, quòd timore Domini abiectò liberè impudenterque quæuis flagitia & scelera designant. Complura namque inter ea reperiuntur, quæ bonæ valetudini, bonæque corporis constitutioni multum aduersantur. Ceterum timor Domini non auget vitæ annos ob id solum, quod absterret à libidine & intemperantia, aliisque id genus flagitijs, quæ morbos generant, adeoque disponit ad vitæ diurnitatem, maximè propter conscientiæ pacem & tranquillitatem, verùm etiam quia habet certam Dei promissionem. Nam pietas,

pietas, quæ à timore Domini seiungi nequit, promissionem habet vitæ, quæ nunc est, & futuræ. Timor itaque Domini auget vitæ dies, anni autem impiorum propter causas iam expositas, & breues sunt plerumque, & multum calamitosi.

28. *Expectatio iustorum lætitia: spes autem impiorum peribit.*

Vt omne omnino agens tendit ad verum aut apparens aliquod bonum, ita omnes omnino homines tam probi & iusti, quàm improbi & iniusti sperant & expectant aliquod bonum. Verum hoc inter iustos & iniustos intercedit, quod horum spes plurimum frustretur, illorum autem plerumque impleatur, propter quod hi merito gaudent & lætantur, illi contralugent & contristantur. Causa discriminis est, quia spes iustorum nititur certo firmoque fundamento, iniustorum autem nullo. Iusti adhæc spe feruntur in bona futura, quæ sunt æterna; impij autem in bona præsentia, quæ sunt fluxa & caduca.

29. *Fortitudo simplicis, via Domini: & pavor his qui operantur malum.*

Via & lex Domini, per quam iusti ambulant, deque virtute ad virtutem progredi debent; donec in virum perfectum euadant, homini recto & simplici confert spiritus robur, animique fortitudinem & confidentiam; ita vt de Deo eiusdemque fauore & præsidio bene speret, cunctaque bona de eiusdem gratia, sibi promittat, eadem rursus viâ, quæ piè operanti est veluti arx, validumque propugnaculum, malè operanti est pavor, animique consternatio. Nam & perditè viuentibus pœnas interminatur, & eorundem conscientiam propter supplicia, quæ peccatoribus iam olim irrogata commemorat, grauiter exterret. Est autem via Domini duplex. vna, quæ ipse venit ad hominem per gratiam, aut per iustitiam, aut seueritatem; per hanc quidem, si pœnitentiæ remedium respuerit, per gratiam vero si peccatum deseruerit. Altera, quæ homo per fidem, spem, caritatem, per pœnitentiam rursus aliaque bona opera tendit ad ipsum, sicut ergò ex bona honestaque conuersatione & actione, viro integro accedit animi fortitudo & spiritus robur; ita improbo ex turpi & inhonestâ vita accedit terror & formido.

30. *Iustus in aeternum non commouebitur; impij autem non habitabunt super terram.*

Iustus neque aduersis, neque prosperis mouetur aut conturbatur; sed in utraque fortuna immobilis consistit: utpote Dei timore & futurorum spe munitus, & spiritalis structuræ fundamento validè firmatus, adeoque à terra illa, quam Deus diligentibus se promissit, numquam exturbabitur: impij verò neque viuientium terram incolent, neque hanc quoque crassam & caliginosam pacatè diu obtinebunt: sed, ut palea per venti turbinem solet, è medio illius auferentur, nullà vñquam ætate quieto pacatòque animo potituri. Sunt enim tanquam mare feruens & æstuans, semper inquieti. Verum neque illi tantum è terra melle ac lacte fluente auferentur; sed illorum quoque posterì, ne vllum prorsus illorū vestigium amplius exstet.

31. *Os iusti parturiet sapientiam, lingua prauorum peribit.*

Os iusti non erit sterile, neque infructuosum, sed veluti arbor fertilis, bonum lætúmque fructum proferet, nempe sapientiam, quæ & dicenti & audienti profit. Nam & sapiens audiens sapientior euadit. At prauorum & virtute sterilium lingua, veluti truncus inutilis excindetur, planèque interibit; ut quæ nihil fundat, nisi malum, & stultum, & à sapientia alienum.

32. *Labia iusti considerant placita, & os impiorum peruersa.*

Neque ratio huius obscura est; nam corda & labia iusti ea considerant secúmque versant & meditantur, quæ sunt honesta, Deoque & hominibus grata, dantque de industria operam, ut illa proponant in medium, palàmque proferant, quæ & veritati, & honestati, & suæ quoque existimationi sint consentanea. Contra vero os impiorum studio depronit peruersa, & inuoluta, & perplexa, vel meras verius inuolutiones & perplexitates; ita ut non facile intelligas quid velit, aut quò tendat.

A D

A D
CAPVT DECIMVS
SCHOLIVM.

PARABOLAE SALOMONIS.

Novus hic titulus ea, quæ hinc sequuntur propriè Parabolas esse innuit, nec alium, quàm Salomonem auctorem habere, indicium facit: nam hæcenus proposita familiares quasdam admonitiones & exhortationes magis sapiunt, quam gnomas, aut parabolas. Quare multo quoque maiorem connexionem inter se habent, quam quæ hinc sequuntur. Quibus hoc quoque peculiare est, quod singuli versus singulis ferè antithesibus cõstant. Subindè hinc namque stultus & sapiens, stultitia & sapientia, iustus & impius, impietas & iustitia, diues & pauper, diuitiæ & paupertas, mors & vita, odium & dilectio, aliæque eiusmodi complura opponuntur.

1. *Filius sapiens lætificat. &c.* Sunt hæc ijs affinia, quæ dudum ante in medium proposuit. Nam ut suprà frequenter hortatus est filios, ut parentibus obediant, eorundemque præcepta obseruent ita hinc eosdem admonet, ne suâ stultitiâ & inobedentiâ tristitiam illis auferant; sed suâ potius sapientiâ & obedientiâ recreare illos studeant. Ceterum lætitia ob filij sapientiâ tribuitur patri, tamquam altiori & digniori, magisq. conscio; tristitia autem matri, tamquam causâ. Creditur enim primis annis nimis filio indulgisse, nimiamque indulgentiâ illum deprauasse. Augeretur hoc malum quod domi stultum ob oculos versantem semper habeat; & ea, quæ foris designat, maioræque re ipsa sunt, apud se existimat.

2. *Non proderunt thesauri. &c.* Opponitur hoc versu iustitia iniustitiæ, impietas pietati. Statuitur hanc à morte liberare, illam mortem conciliare, nihilque tandem prodesse: Nam siue iniuste pares opes, siue iniquè detineas, siue malè dispenses semper peccas, malumque tibi confias.

3. *Non affliget. &c.* Hic versus completitur rationem præcedentis. Poterat enim quispiam dicere: Non amo fraudem, sed propter receptam inter negociatores consuetudinem, cogor aut fraude uti, aut inediâ perire. Ad hæc autè Sapiens: non ita res se habet. Deus namq. iustū fame perire nūquã

T

permittet.

permittet. Præterea opes eiusmodi non subsistere, adeoque frustra comparari. Quidquid enim per insidias vel fraudem comparatur, hoc totum Deus subuertit.

4. *Egestatem. &c.* Excitantur hic ignaui & desides ad honestum laborem, eò quod hic opes & honores; desidia verò inopiani & infamiam pariat: opponitur hoc autem loco non strenuus tantum ignaro, sed candidus quoque doloso. Nam & pigri dolis vri solent, ne fame pereant. Potest autem hic locus ad vtramque vitam referri, siquidem æterna quoque vita, vt labore acquiritur, ita negligentia & ignauiam amittitur.

Qui nititur. &c. Hunc versum contextus Hebræus & exemplaria Latina emendatiora non habent; neque magnam quoque connexionem cum præcedentibus & proximè sequentibus habere videtur. Dicitur autem *ventos pascere*, hoc est, frustra laborare, oleumque & operam perdere, qui mendacijs nititur. Conueniunt hæc maximè in hæreticos qui suis mendacijs aliud nihil lucrantur, quam odium & infernum omnique, vento veluti leues paleæ agitantur.

5. *Qui congregat. &c.* Prouerbiū admonet laborem adhibendum, dum tempus inuitat, & occasio se offert, & vires sinunt. Nam in altera vita non est locus merendi, aut tempus vtiliter laborandi, aut pœnitendi: Sicut nec in senectute quoque tempus est discendi, nec in hieme tempus ferendi, & sic de reliquis.

6. *Benedictio super caput. &c.* Omnibus bene precatur & vult virtutis, & omnes vicissim illi: omnibus idem necessarius affluit. Benedictio porrò hic tribuitur capiti, tamquam membro principaliori, hoc est, menti vel rationi. Per iustum autem designatur hoc loco in egenos misericors & liberalis, quâ benedictione & gratiâ impij destituuntur: vt qui omni maledictione sunt pleni, eumque in modum exsaturati, vt os aperire nec valeant, nec audeant.

7. *Memoria iusti cum laude. &c.* Opponitur hic rursus iustus iniusto. Differunt hoc autem inter se, quod iusti nomen sit celebre, & diuturnum; impij autem obscurum, & momentaneum, & cum infamia, quam diu durat, coniunctum.

8. *Sapiens corde. &c.* Committitur hoc versu sapiens cum stulto. Hi autem præter cetera hoc inter se discrepant, quod sapiens sapientiæ præcepta audit & recipit, stultus autem contemnit & negligit, idemque suis se
labijs

labijs cædit; vt qui multa temere effundat, propter quæ pœnas postea luit.

9. *Qui ambulat simpliciter. &c.* Idem est hoc loco *simpliciter ambulare*, quod innocenter viuere, aut in vitæ integritate ambulare. Integre autem ambulant, qui, quod peccatum est, simpliciter præstant. Tales autem ambulant confidenter, quia propter bonum conscientia testimonium, nullum periculum aut pœnam metuunt, vt scelerati, ceterique omnes, qui per fraudem vias suas deprauant, metuere solent.

10. *Qui annuit oculis. &c.* Hic vitium vitio opponitur verius, quam virtuti. Committitur enim innuens oculo cum stulto. Nam vt oculorum nictu ad fraudem, vel aliorum detrimentum abutens, si deprehenditur, pœnas pendit; ita etiam stultus labijs, hoc est, temere quiduis effundens, propter suam morologiam grauius sæpe vapulat.

11. *Vena vitæ. &c.* Aperitur hoc Prouerbio quantum situm sit bonum in lingua, quamque arduum sit verbo non offendere. Inter cetera autem comparatur hic os iusti vitæ, vel fonti viuo: nam vt fons vitæ aquam semper profundit dulcem & salutarem; ita os iusti salutarem semper eructat doctrinam.

12. *Odium suscitatur rixas. &c.* Assignat hic discrimen inter odium & caritatem, hæc rixas & tempestates sedat; illud bella & dissidia excitat: Caritas rursus omnia candidè accipit; odium contra omnia in sinistram partem rapit. Vnde quod hoc tempore tot in mundo exoriuntur rixæ, & odia, tot sectæ, schismata, nulla alia est causa, quam caritatis è mundo exilium. Tegere autem peccata, aliud nihil est, quam ea condonare vel dissimulare.

13. *In labijs sapientis. &c.* Opponitur hic stultus & sapiens. In huius labijs inuenitur sapientia; in illius dorso virga: hunc sapientia exornat; illum stultitia deformat. Mystice, corde carent Iudæi, pagani, & hæretici, qui omnes, si non in hoc sæculo, in altero certè terga flagellis præbebunt.

14. *Sapientes abscondunt. &c.* Non parua sapientiæ pars est, scire quando, vbi, & quomodo loquendum vel tacendum sit; sicut è diuerso apertum stultitiæ argumentum est, quiduis temere effundere; paritque hæc temeritas magnam sæpe auctori suo cladem & ignominiam. Hoc ergo inter stulti & sapientis orationem interest.

15. *Substantia diuitis. &c.* Assignatur hic differentia inter pauperem & diuitem: paupertatem & diuitias; perstringunturque, qui minus recte de utroque genere sentiunt. Nam ut errant, qui summum bonum in diuitiis, & summum malum in egestate ponunt; ita errant quoque, qui diuitias quasi per se malas condemnant; & paupertatem quasi secundum se bonam laudibus euehant: quia utrobique à medio ad alterum extremum receditur. Ceterum scopus Prouerbij huius est excitare homines ad honestum laborem, à desidia verò & otio abstertere; vel quid inter pauperum & diuitem conditionem intercedat exponere: Vel accusare diuites, qui spem suam in diuitiis ponunt; & pauperes rursus, qui propter inopiam animo franguntur.

16. *Opus iusti. &c.* Committitur hic iustus cum impio vel iniusto; qui sic differant, quod hic totum, quod labore conficit, confert ad peccatum; ille verò ad vitam & salutis materiam: nempe ut habeat, unde uiuat, seseque & alios alat.

17. *Via vitæ. &c.* Confert hic inter se hominem disciplinam custodientem, & hominem rursus disciplinam, vel eruditionem repudiantem, & increpationem contemnentem: hic vero errat, & vitam amittit; ille neque errat, neque vitæ iacturam facit.

18. *Abscondit odium. &c.* Stolidus & callidus hoc præcipuè inter se discrepant, quod callidus per mendacia variaque commenta odium, quod in pectore fouet, dissimulet; stolidus autem venenum, quod in corde gestat per conuitia statim eructat; uterque tamen malus & stultus est; quia omnis omnino peccans & malus & ignarus est: at prudentior secundum sæculum habetur, qui odium dissimulat, quia qui illud propalat, re ipsa est altero peior. Discimus hinc in eius lingua non hæere veritatem, in cuius pectore non habitat caritas.

19. *In multiloquio. &c.* Crebrò Sapiens versatur circa linguæ vitia & peccata, quia difficile est multa, præsertim non necessaria effutire, neque tamen vniquam impingere; atque hic illud docetur.

20. *Argentum electum. &c.* Perseuerat sapiens in iustæ linguæ commendatione, & peruersi cordis detestatione. Comparatur autem sermo iusti argento probo & explorato; nam & à fordibus repurgatus est, & sonitum edit iucundum, auribusque gratum. Sermo autem, & cor impij modicum boni habere dicuntur, Nam integrè mala esse non possunt: alioqui
se ipsa

se ipsa destrueret, modicum autem pro nihilo reputatur. Quare cor impij simpliciter malum vel nihilum dici potest.

21. *Labia iusti. &c.* Iterum iustorum linguam extollit, inter cetera autem bona pascendi, docendique munus illi tribuit. Verum ociosum hoc linguæ officium est, nisi adsint, qui doceri erudiri que velint. Indocti enim & stulti in cordis ariditate & egestate moriuntur, quia verbo Dei se pasci non sinunt.

22. *Benedictio Domini. &c.* Magna diuinæ benedictionis vis est, ut quæ pietati & misericordiæ operibus deditis omnia, quibus præfens hæc vita indiget, citra ullam curam aut molestiam statim subministrare queat & soleat; hoc autem nullus mundi huius fauor, aut benedictio valet.

23. *Quasi per risum. &c.* Prius huius loci membrum est clarum: significatur enim stultum scelus quoduis admittere pro nihilo ducere, inò vero lætari, posteaquam admisit. Posterius subobscurum est, videtur tamen innuere sapientiam viro iusto prudentiam, hoc est, sensum vel lumen afferre, ut cognoscat quàm periculosum & detrimentosum sit quodcumque scelus patrare.

24. *Quod timet impius. &c.* Hoc dictum multis exemplis probari posset, si opus esset; nec infirmat hunc timorem, quod stulti cum risu & voluptate peccare dicantur: quia licet tam ante factum, quàm in ipso etiam facto gestiant, postea tamen aliter sentiunt. Iusti tamen desiderio suo potiuntur, quando id saluti illorum expedit. Fit hic autem comparatio inter bonum & malum, iustum & iniustum: hic timet malum & cuenit; ille cupit bonum, & accipit.

25. *Quasi tempestas. &c.* Comparat impium turbini, vel tempestate transeunti, quia plerumque non diu subsistunt; sed statim instar folij, quod vento rapitur, è medio tolluntur: & licet diu uiuant, & prosperè uiuant, attamen tota hæc vita vnum tantum momentum est. Iustos autem fundamento firmo assimilat, nam licet hic affligantur, postea tamen æternum viuunt. differunt hoc quoque, quod impij minima obortâ tempestate statim frangantur, iusti autem in omni fortuna immoti persistant.

26. *Sicut acetum. &c.* Docet pigros infidosque nuncios magnam molestiam ijs adferre, à quibus mittuntur, adeoque qui eam molestia carere uoluerit, fidos diligentesque nuncios mittere debere; missos rursus ne mittentes affligant, ad omnem diligentiam obligatos teneri. Aduertant hoc virorum Principum Legati vel Commissarij.

27. *Timor Domini. &c.* Docet qui Dominum timent vitam fortiri plerumque longam; impios contra tempestivè è medio tolli. Siquidem impietas & iniustitia non tantum spiritali vitæ obsunt, sed animali quoque & sensibili. Nam & animam turbant, & corpus sæpe vulnerant, & multas citæ mortis occasiones offerunt; quibus omnibus incommodis pij iustiq. viri carent. Quare & hic diurnam sæpe, & ibi perpetuam ducunt vitam.

28. *Expectatio iustorum. &c.* Vt iusti omnes desiderio tendunt ad bonum, ita impij quoque. verum bifariam inter se discrepant: iusti namque semper feruntur ad verum bonum; iniusti vero non semper. Rapiuntur enim non rarò ad bonum apparens, spes rursus vel expectatio iustorum non fallitur; impiorum autem sæpe fallitur, atque ita hi dolent, illi gaudent.

29. *Fortitudo simplicis. &c.* Per viam Domini intelligitur lex vel mandatum Domini: per hæc enim iustus gradus crescit in virum perfectum, & assequitur spiritum robustum. Eadem lex vel via est paor impiorum, quia legis transgressoribus supplicium interminatur.

30. *Iustus in æternum. &c.* Differunt rursus iustus & iniustus: quia huic nullus in terra est locus stabilis; nam tum etiam, cum firmiter consistere videtur, animo nutat & fluctuat; ille autem in vtraque fortuna semper est firmus, & constans.

31. *Os iusti. &c.* Iterum ad linguam eiusdemque munus regressus, sapientes peculiarem linguæ curam habere docet. Curent namque, vt ea tantum loquantur, quæ sapientiam augent, veræque sapientiæ magistrum arguunt. At lingua pravorum, quod futilis sit, tandem interit & evanescit.

PARAPHRASTICA

CAPITIS VNDECIMI EXPLANATIO.

1. *Statera dolosa abominatio est apud Deum, & pondus æquum voluntas eius.*

Mltæ fraudum & imposturarum sunt species, multa iniquitatum & iniuriarum genera, quæ omnia Deo summopere displicent; verum inter cetera ea maximè execratur, quæ sub iustitiæ specie designantur; qualia sunt, quæ committuntur in pondere & mensura. Nec iniuriâ,

iniuriâ, siquidem vnum hoc peccatum cedit in magnam pauperum totiusque populi iniuriam.

2. *Vbi fuerit superbia, ibi erit & contumelia: vbi autem est humilitas, ibi & sapientia.*

Non eiusdè est rationis diuina & humana sapientia, hæc enim superbiâ & arrogantiam adiunctam habet; illa ab humilitate numquam seiungitur. Superbus quocumque se vertit, alios præ se despicit; indicat enim eò, quod supercilium erigit, se parem non habere: sapiens autem cum humilibus & mansuetis lubenter & familiariter agit. Verè enim sapiens expendit, quàm nihil sit totum, quod adest, si cum eo conferatur, quod deest; atque ita submissè de se sentit, neque vllum contemnit. Quia ergò superbus omnes contènit & despicit, iusto Dei iudicio fit, vt ab omnibus vicissim contemnatur. Proinde vt superbia numquam est absque contumelia, ita humilitas numquam est absque sapientia & vice versa.

3. *Simplicitas iustorum dirigit eos, & supplantatio peruersorum vastabit illos.*

Simplicitas & candor dirigunt iustos, & quidem eâ felicitate, vt & improborum insidias inoffensè euadant, & suos conatus ad prosperum exitum deducant. At impiorum peruersitas (quæ nimirum alios euertere & supplantare conantur) ipsosmet euertit & destruit. Cadunt namque in foream, quam aliis aperuerant, capiunturque suismet ipsorum retibus & laqueis.

4. *Non proderunt diuitiæ in die ultionis: iustitia autem liberabit à morte.*

Qui in ultionis vel indignationis die à morte & condemnatione liber esse desiderat, ille dolosam stateram, omnemque prorsus iniustitiæ & iniquitatis viam & rationem prorsus abiiciat; iustitiam autem veram, & æquitatem in omnibus, & cum omnibus exercent. Quandoquidem diuitiæ malis artibus, & cum pauperum & ciuium iniuria partæ in die ultionis sæculoque futuro nihil proderunt, nec à morte te liberabunt; imò vero iustæ damnationis tuæ testes & causæ erunt. Abiecta proinde explosaque omni iniquitatis specie, stude iustitiæ & æquitati: ea enim vna est, quæ liberat, ab anima & corporis morte. Nec illius tantum iustitiæ cultui incumbere, quæ versatur circa contractus, sed illius præcipuè, quæ circa debitum egenorum sub-

subsidium & alimentum iuxta illud: *Facite vobis amicos de manumona iniquitatis.*

5. *Iustitia simplicis diriget viam eius: & in impietate sua corruet impius.*

Quemadmodum simplicis perfectique viri iustitia & probitas, viam eius omnesque vitæ illius actiones ad eum modum dirigit, vt ab omni malo & incommodo tutus prosperè vbique fortunatèque in omnibus procedat; ita impietas de vno peccato impium præcipitat in aliud, de vno rursus periculo & infortunio in aliud trahit, ita vt numquam cadendi finem faciat, donec tandem omnino pereat. Atque hoc totum quotidianæ experientiæ fides apertè confirmat.

6. *Iustitia rectorum liberabit eos: & in insidijs suis capientur iniqui.*

VT ille qui iustè perfectèque incedit citra terrorem & offensionem per vitæ huius viam deducitur, vitæque præsentis periodo absolutâ, ab æterna morte liber, ad cœlestem patriam transfertur, ita iniqui insidijs, quas alijs machinantur, capiuntur, captique ad sempiterni ignis supplicium abripiuntur. Rursus, vt illi, qui opes iustè comparant, iustèque comparatas liberaliter in egentes erogant, à morte liberantur: ita iniqui propter legis præuaricationem mortis retribus inuoluuntur.

7. *Mortuo homine impio nulla erit ultra spes, & expectatio sollicitorum peribit.*

Quemadmodum homini impio per mortem adimitur omnis spes gratiæ & gloriæ, voluptatumque, & reliquorum omnium, in quibus ante confidebat, aut quæ falso sibi promittebat, ita etiam in morte, & per mortem sollicitorum, hoc est, hominum auarorum, interit omnis illorum spes & expectatio. Nam vt ipsæ opes, quas tantâ sollicitudine & labore parauerant, tantâque tenacitate & anxietate asseruauerant, ipsos tunc deserunt, vel ab ipsis veriùs auaris tunc deseruntur, ita quoque totum commodum totumque præsidium, quod ex opibus illis vanè expectauerant, stultèque sibi polliciti fuerant, ijs intercipitur. Miseri proinde, & ter infelices, qui in opum copia spem suam collocant, aut auarè, vsque ad vitæ finem illas asseruant. Si igitur impij & auari sapiunt, sibi que bene consultum volunt, tempestiuè respiciant; quia post mortem neque vitæ, neque veniæ spes vlla reliqua erit.

8. *Iustus de angustia liberatus est, & tradetur impius pro eo.*

Multæ sanè iustorum in hac vita sunt cruces, multæ vexationes & afflictiones; pro vt omnes, qui piè volunt viuere, varijs miserijs & claudibus subiici solent: verum tandem aliquando, cum nimirum per famem, pestem, morbos, aliaque eiusmodi incōmoda, quantum sat est, expiati & exerciti fuerint, ab omnibus angustijs & crucibus liberati, læti hinc in æternam illam requiem, pacemque & tranquillitatem transferentur, sempiternam ibi cum Deo vitam acturi. Contra verò impij in bonis plerumque varijsque delicijs & voluptatibus transigunt dies suos, & in puncto ad inferos descendunt, extremam miseriam & calamitatem in omne æuum istic perpassuri. Iusti itaque tristitia fortiuntur exordia, sed exitum lætum: impij contra & peccatores læta & iucunda habent initia, sed infelices planèque infastos fines. arque ita rectè hic dicitur impium tradi pro iusto; quia dum vterque ad finem pertingit, iustus liberatur à dolore & angustia, impium autem dolores & angustia excipiunt; eaque ratione alter alteri videtur succedere. Impius enim succedit iusto in cruciatu & afflictione, iustus vero impio in gaudio & oblectatione. Succedunt aliâ quoque ratione impij iustis, siquidem in mala, quæ alijs intentant, ipsi frequenter incidunt.

9. *Simulator ore decipit amicum suum, iusti autem liberabuntur scientiâ.*

Qui quietam pacatamque vitam ducere instituunt, non ab illorum solum consortio & consuetudine abstinere, seseque continere debent, qui apertè scelerati, aut aliàs impuri sunt: verum ab ijs etiam, qui amicitia & sanctimonix speciem præ se ferunt, cum intrinsicè tamen sint hostes & impuri. Siquidem eiusmodi simulatores blando ore adulatoriâ que oratione incautos decipiunt, & quod in illis est, funditus perdunt atque evertunt. Verum iusti per scientiam, quàm diuinitus acceperunt, vel ex sacris literis hausierunt, facili negotio ab eiusmodi adulatorum fraudibus & imposturis sese expediunt. Inter omnes autem hypocritas & simulatores omnium nequissimi & periculosissimi sunt hæretici. Quamobrem qui illorum dolos & laqueos euadere volunt, spiritu & Scripturarum scientiâ instructi sint oportet.

10. *In bonis iustorum exaltabitur ciuitas: & in perditione impiorum erit laudatio.*

AEquè perniciosum & periculosum est probos opprimere, & improbos exaltare, quapropter ciuitas legibus & moribus bene instituta, propter iustorum prosperitatem & exaltationem lætari, festumque & lætum diem agitare solet. exaltantur autem & florent cum ad honores & magistratus euehuntur; vel cum præmia suis virtutibus digna consequuntur. Pari modo cum impij sceleratique homines è medio tolluntur, vel iustis suppliciis afficiuntur, eadem ciuitas tanquam à communi peste liberata, gaudet atque exultat & vtrumque æquissimo iure.

11. *Benedictione iustorum exaltabitur ciuitas, & ore impiorum subuertetur.*

NEc mirum sanè, cum probi integrique viri ad honores & magistratus euehantur, impij verò exauctorentur, vel à ciuitate omnino profligantur, commune totà passim ciuitate gaudium exoriri. Quippe ob iustorum benedictionem & promotionem ciuitas crescit & floret, (boni namque quidquid à Deo acceperunt id totum in vsum & commodum ciuitatis conuertunt.) At peruerso impiorum ore peruertitur & cõturbatur, & tandem omnino perditur. Imo verò non solum ciuitates & familia impiorum & sceleratorum hominum dolis, infidijs, & seditionibus turbantur & euertuntur, sed integra interdum regna. Sane Ecclesia à nullo vquam tyranno grauiora passa est, quam ab improbis hæreticorum dolis & seditionibus.

12. *Qui despicit amicum suum, indigens corde est: vir autem prudens tacebit.*

Multæ sunt veræ amicitiaë partes, multa eiusdem officia, & munia; inter quæ principatum ferè tenet vitiorum, quæ in illis nonnumquam obseruantur, quibuscum familiariter viuimus, dissimulatio. Inciuile est namque nimis accurate in amicorum mores inquirere; aut ob aliquod vitium casu in illis obseruatum, eos statim repudiare, vel contemnere. Quinimo veri amici, hominisque prudentis vocabulo indignus est prorsus, qui ob leuem aliquam noxam amicum statim despicit; prudentis est autem, siquid in amico animaduertitur, quod naturâ suâ stomachû mouet, illud dissimulare, candideque

inter-

interpretari, hoc est, cogitare eum qui lapsus est, hominem esse, te quoque, etiam si nunc stes, labi aliquando posse.

13. *Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis est, celat amici commissa.*

Aliud veri syncerique amici munus est, secretum ab amico commissum nulli temere manifestare; sed bonâ fide illud retinere & custodire. Quamobrem si quis alterius secretum, aut commissum patefacit, is delatorem & susurroneum agit verius, quàm amicum. Vt qui secundum veræ amicitiaë legem, nequaquam ambulet; neque syncero, sed fraudulento fictoque animo cum amico versetur. Quare nec dignus quoque est, qui inter veros amicos habeatur. At qui rem secreto sibi commissam celat, ille demum fidelis & fidus amicus est, quæ igitur secreta manere volumus, non citra dilectum cuiuis committamus, sed viris probis & fide dignis.

14. *Vbi non est gubernator, populus corruet: salus autem, vbi multa consilia.*

Nillum regnum, nulla respublica, nulla hominum multitudo diu salua consistere potest, si prudenti cordatoque consilio & duce destituatur: populus enim sine certò duce certisque legibus in officio contineri non potest; imo vero nisi plurimum consilio & auctoritate comescatur, domi forisque omnia turbat & miscet, vbi ergo nulli sunt gubernatores, nulla consilia, nullus ordinarius & legitimus magistratus, ibi populus necessario pessum vadit, & in summam miseriam præceps ruit. Contra vero vbi matura consilia vigent, vbi legitimus, & ordinarius habetur magistratus, cui populus ex animo obsequitur; ibi plebs vnâ cum magistratu totaque respublica & ciuitas floret & viget, virisque & incrementa quotidie lumit.

15. *Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: qui autem cauet laqueos securus erit.*

Qui vitam pacatam & à curis vacuam ducere desiderat; is temerè pro alieno ne spondeat. Nam qui pro altero spondet, aut fidem suam pro altero quocumque temerè obligat, is afflictione affligetur, hoc est, magnâ molestiam & curam experietur, rerumque suarum magnam sæpe iacturam patietur, experimenta sunt in promptu. Nam si periculosum &

stultum est pro quocumque spondere, quanto magis pro ignoto & peregrino. Qui igitur à sponsonis laqueo aut fideiusionis vinculo sibi cauet, is à multis periculis, curis & incommodis se liberat, vitamque multo quietiorem & pacatiorem, quam si fideiussisset, transiget. Quod si pro debito pecuniario nemo tutò spondet, multo minus pro aliena salute tutò quisquam se obligat.

16. *Mulier gratiosa inueniet gloriam, & robusti habebunt diuitias.*

VT mulier venusta virtutibusque ornata meritò in precio & honore apud omnes habetur: ita viri strenui & in labore impigri, magnas haud difficulter consequuntur opes; & per hasce publicos honores & magistratus: siquidem honor perinde ferè comitatur diuitias, atque umbræ crassiora corpora. Vt honores comitantur opes, ita laborem & industriam consequuntur opes. Qui ergo forti infractoque, & laborum patienti sunt pectore, illi facili negotio ad opes & honores pertingunt. Est autem hic sermo de opibus iusto labore partis; nam quæ per vim vel fraudem comparantur, ignominiam & cladem adferunt frequentius quàm honorem.

17. *Benefacit anima sua vir misericors: qui autem crudelis est etiam propinquos abicit.*

CAuendum est proinde ne propter incensum opum desiderium aliquid committamus, quod oblit animæ. Nam qui sibi crudelis est, quomodo in alios misericors & benignus erit? Nihil sanè iniquius, nihil stultius, nihil crudelius, aut à ratione alienius, quam quocumque scelere aut iniquitate animam suam perdere, & proprium nihilominus corpus grauiter offendere. Qui ergo secundum se iustus, & in egenos misericors & benignus est, is non tam alijs, quàm animæ suæ benignè facit. Qui autem crudelis, hoc est, propter inexplebilem habendi situm, omnem humanitatem exiit, etiam propriam carnem negligit, nedum alienam: vel quia proprium genium propter auaritiã defraudat, vel quia auaritiã prorsus occæcatus & induratus, proprijs quoque amicis & cognatis debitum eleemosynarum præsidium denegat. Benignus itaque & animæ, & corpori benignè facit, crudelis autem neutri; imò animam & corpus ex æquo vexat, hoc quidem per famem, illam verò per nimiam sollicitudinem mortalisque peccati plagam.

18. *Impius*

18. *Impius facit opus instabile: seminanti autem iusticiam merces fidelis.*

Impius & legis præuaricator facit opus mendax, & vanum, & instabile: quippe quod finem & scopum, in quem tendebat, non assequatur. At viro, qui iusticiam seminat, merces certa & firma olim obtinget. Neque enim aliud metere potest, qui seminat in spiritu, quàm vitam æternam: sicut è diuerso qui aliud non seminat, quàm carnem carnisque illecebras, aliud metere non solet, quam carnis corruptionem. Pari modo, qui bonam & sanam doctrinam seminat, gloriæ palmam pijs Doctoribus promissam certò adipiscetur; qui autem adulterinam & spuriam, promeritam dependet pœnam. Idem statuatur de alijs operibus ex bono vel malo fonte ortis.

19. *Clementia præparat vitam: & sectatio malorum mortem.*

20. *Abominabile Domino cor prauum, & voluntas eius in ijs qui simpliciter ambulant.*

Etenim clementia, iusticia, vitæ integritas, aliaque eiusmodi homini sternunt viam ad vitam æternam. Contra verò nequitia, vitæque improbitas, & malitiæ studium aditum ad mortem aperiunt. Nam vt ille, qui studiosè sectatur iusticiam, rectè tendit ad vitam; ita ille qui datà operâ prosequitur malitiam vel iniusticiam, mortem sibi accersit vltroeam; quam Deus certò illi illaturus est, qui peruerso corde incedit, improbitatemque de industria sectatur. Siquidem nihil exstat, quod æquè ille excretur, atque cor prauum & peruersum; eiusmodi illud rectè dici potest, quod non ex inscitia, aut infirmitate peccat, sed ex malitia. Sicut è diuerso præ ceteris illos diligit atque complectitur, qui perfecto & simplici corde per viam mandatorum incedunt, ipsique sincero animo feruiunt. Nam vt omnis simulatio & hypocrisis ipsi summopere displicet; ita vice versâ animi candor & synceritas apprimè illi grata est, & placet.

21. *Manus in manu non erit innocens malus: semen animam iustorum saluabitur.*

ET si autem improbi inter se contra iustum conspirent, datisque dextris mutuam operam contra iustam salutem sibi inuicem polliceantur, iusto tamen eiusdemque semini nullum prorsus detrimentum adferent, & ipsi interim iniquam illam contra infontem conspirationem, impune non ferent, quippe qui apud Deum graues suo tempore pœnas luent.

22. *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua.*

Quod circulus aureus est naribus suis, hoc pulcritudo aut formæ venustas est fatuæ mulieri. Neutri enim cõuenit ille ornatus, quia neuter eo rectè uti nouit. Nam vterque turpi cœno illum maculat. Sus quidem materiali, mulier verò spiritali, fœdis nimirum vitiis atque flagitijs. Siquidem elegantia formæ in causa est, vt à multis lasciuis ad concubitum expetatur, cum ipsa autem mente careat, nullo ferè negotio expugnatur, & in libidinis cœnum præceps agit.

23. *Desiderium iustorum omne bonum est: præstolatio impiorum furor.*

Omne iustorum desiderium fertur in bonum, maximè vero in Deum in quo summatim continetur omne bonum. Nam quidquid absolute desiderant, hoc totum ad Dei honorem, suamque salutem expressè vel tacite referunt; at verò impiorum studium totum intentum est ad maleficium. Nihil enim æquè desiderant, atque aliquam malefaciendi ansam sibi offerri, suaque spe frustrati incenduntur, & furunt. Quamobrem nihil expectandum illis restat, quàm iræ diuinæ indignatio & pœna. Nam vt iusti propter bona opera, piæque desideria meritò expectant præmium & mercedem; ita illi propter sua maleficia, improbãque voluntatem, iure aliud nihil expectare possunt, quàm iram & vindictam, maximè eo die, quo viuorum & mortuorum Iudex dicturus est, *Disceditè à me maledicti.*

24. *Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt: alij rapiunt non sua, & semper in egestate sunt.*

Sunt qui propria liberaliter in egenos distribuunt, & ditiores euadunt: Siquidem qui benè pieque dispensat, dignus est qui alia & alia subinde, quæ in miseros erogat, à Deo accipiat. Sunt è diuerso qui rapiunt aliena siue id faciunt per vim vel rapinam, vt fures & latrones; siue per fraudem & imposturam, vt auari mercatores; siue aliã quacumque iniquã viã & ratione, & semper cum egestate & penuria conflitantur. Quandoquidem malè parta malè plerumque dilabuntur.

25. *Anima quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.*

Qui omnibus bene precatur, deque omnibus bene mereri conatur, varijs Dei donis & gratiis cumulabitur: siquidem anima benedictionis, hoc est, liberalis, & in pauperes benigna impinguari, diuinis que donis & beneficijs augeri & dilatari solet. Pari modo qui alios inebriat vel exfatiat, siue id faciat salubri potu & escã, siue salutari doctrinã. (Vtroque enim modo fieri potest) vicissim satiabitur & cœlestis gratiæ rore irrigabitur.

26. *Qui abscondit frumenta maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium.*

Non modo in dando & retinendo misericordia & crudelitas locum habent; verum etiam in vendendo & non vendendo, quando illud opus est. Quamobrem vt illi, qui famis tempore frumenta vel alia quæcumque, quorum inopiã publicè laboratur, ne miseria pauperes opprimat, promptè alacriterque vendunt, veluti benigni & misericordes benè apud omnes audiunt, largamque Dei benedictionem consequuntur; ita è diuerso, qui publicã inediã grassante frumenta, vel alia vitæ huius præsidia abscondunt, neque iusto precio vendere volunt, veluti crudeles & inhumani in grauem Dei indignationem, communemque hominum maledictionem incurrunt, & meritò. Tãtùm namque absunt ab ea caritate & beneficentia, quã illa, quæ nobis ad vitã necessaria non sunt, necessitatis tempore gratis in egenos erogare obligamur, gratis erogent, vt ne precio quidem iusto vendere animum inducant, sed in aliorum damnum & detrimentum mordicus apud se retineant. Imò comperiuntur interdum, qui corrumpi malunt, quàm communi precio vendere.

27. *Bene consurgit diluculo qui querit bona: qui autem inuestigator malorum est, opprimitur ab eis.*

Qui bonum quærit, bonisque operibus insistere pergit, idque non tepidè & oscitanter, sed feruidè & ex animo, eaque de causa summo diluculo exsurgit, illud querit quod suo postea tempore magno ipsi vsui erit, plurimumque placebit; qui autem sectatur malitiam & improbitatè, malum

malum quod sectatur, tandem inueniet; sed maximo suo incommodo; At neque suum tantum commodum querit, qui mane querit bonum, sed simul quoque Dei fauorem & beneplacitum; à quo proinde amplissimam olim mercedem est recepturus. Sunt enim Deo gratissimi, qui in bonis operibus maximè verò misericordiæ & caritatis officiis strenuè sese exercent.

28. *Qui confidit in diuitijs suis corruet, iusti autem quasi virens folium germinalunt.*

Cum diuitiæ res sint naturâ suâ fluxæ & instabiles, præ ceteris autem illæ, quæ malis artibus, aut per iniustitiam parantur, aut nimis quoque sordidè & auarè detinentur; quicumque spem suam in illis collocat, magnæ utique ruinæ sese exponit: adeoque nisi consilium mutet, certò tandem corruet; iusti autem veluti folium semper virens, perpetuo germinant; ut qui operibus misericordiæ, alijsque pietatis officijs semper intenti sint: neque tamen in hisce operibus spem suam ponunt, sed in sola Dei misericordia. Comparantur autem iusti folijs virentibus, & non folijs simpliciter, quia impij quoque assimilantur folijs, sed aridis & deciduis, quos ventus abripit.

29. *Qui conturbat domum suam, possit debet ventos, & qui scultus est seruiet sapienti.*

VT autem magna amentia est, diuitias nimis ardentè amare, aut spem suam in illis collocare: ita insignis quoque fatuitas est, opes, ceteraque, quibus familia seruetur, & augetur, temere dissipare, aut nullam prorsus rei familiaris curam habere. Neque enim aliud illi reliquum fiet, qui rem suam studio dissipat, aut stultitiâ suâ domum conturbat, quàm ut vento se pascat, remque nullius momenti hereditet: nec non viri sapientis (cuiusmodi est, qui sapientiam suam stolidè non iactat, neque ostentat; sed prudenter dissimulat) seruitutem tandem subeat.

30. *Fructus iusti lignum vitæ: & qui suscipit animas, sapiens est.*

Fructus iusti est veluti arbor vel lignum vitæ; quia palato non modo suavis, & gustui gratus est, sed immortalitatis quoque dator atque largitor est; offert autem eam suauitatem non ipsi iusto tantum, sed reliquis quoque, qui ex fructu illo vel arbore illa vitæ degustant. Nam sapiens (qualis omnis omnino iustus haberi potest, non sibi tantum prodest; sed ijs quoque, quorum animas suâ sapientiâ bonæque vitæ exemplo Christo lucratur. Quamobrem, qui eiusmodi est, iure optimo sapiens appellatur.

Siquidem

Siquidem animas amanter suscipere, deque ijs, quæ ad salutem necessaria sunt, commodè instituere, magna citra omnem controuersiam est sapientia. Nam qui sic eruditur, ex viro iusto & sapiente, tamquam ex ligno vitæ, veræ vitæ fructum accipit.

31. *Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator?*

SI iustus, qui legis mandatum numquam præuaricatur, propter leues & calamitates experitur; proque lapsuum ratione & qualitate supplicium in terra dependit; quanto iustius vir impius & peccator istiusmodi incommoda in hac vita patietur? Quo vel hac ratione ab improbitate resipiscat, vel si resipiscere nolit, æternas pœnas hinc prægustare incipiat; Si, inquam iustus simpliciter, secundum quid autem iniustus, ob leuia quædam errata grauius hic sæpe punitur, quanto magis iniustus & impius simpliciter, propter nefaria peccata punitur? Vel iuxta Lxx. editione: *Si is qui iustus putatur, citra crucem non saluatur, impius tandem & peccator vbi manebunt?*

AD

CAPVT VNDECIMVM

SCHOLIUM.

1. *Satera dolosa. &c.* Hoc capite varij iustitiæ modi & species, vitiæque eisdem opposita proponuntur & exponuntur; ante omnia autem eam iniquitatè grauius perstringit, quæ sub iustitiæ specie committitur in pondere & mensura.

2. *Vbi erit superbia. &c.* Opponuntur hinc superbia & humilitas, sapientia itidè & contumelia: tum humana quoque & diuina sapientia: hæc enim humilitatè, illa arrogantiam adiunctam habet: superbus autem quod alios omnes præ se contemnat, ab omnibus vicissim contemnitur. Est enim superbia Deo hominibusque exosa, & ingrata: cum humilibus autem & mansuetis nemo non libenter conuersatur.

3. *Simplicitas iustorum. &c.* Proponit hic præmia iustorum, & supplicia peruersorum. improbum horum conatum Dominus subuertit; illorum autem candorem & integritatem prosperè dirigit, ipsosque ab omni aduersitate custodit.

X

4. Non

4. *Non proderunt. &c.* Hæc pertinent ad iustum & iniquum pondus, de quo paulò ante dictum est. Nam iniusto pondere fraudem faciens, aliud nihil inde reportat, quàm condemnationis materiam & causam; potestq. hic locus non modò ad opes iniquè partas referri, verum etiam ad diuitias retentas, neque, vt oportuit, in egenos erogatas.

5. *Iustitia simplicis. &c.* Hæc sententia sensu congruit cum capituli huius tertia. Vtrobique enim iustis & integris promittitur securitas, & à malo immunitas, felixque in negotiis successus, impiis autem clades & calamitas.

6. *Iustitia rectorum. &c.* Et hæc quoque cum præcedentibus summam affinitatem habet; significat enim iustos (quales sunt, qui opes iustè comparant, liberaliterque in egenos erogant, & vitæ perfectionem pro viribus sectantur) hic quidem à clade, ibi verò à morte æterna fore liberos; eos autem, qui alijs dolum machinantur, vel insidias moliantur, suis laqueis captum iri.

7. *Mortuo impio. &c.* Quod vox Heb. *Onim* plura significet, locus hic non eodem modo exponitur ab omnibus. Alij enim reddunt, *spes*, vel *expectatio diuitum*; alijs, *diuitiarum*; alijs, *iniquorum*; alijs, *hominum mendacium*: alijs *spes hominum in diuitijs confidentium peribit eosque sallet*: alijs alio modo. Quo autem modo Lxx. hunc locum legant, id patet ex præcedentibus. Hebræa sonant: *Hominis impij spes perit in morte; expectatio autem iniquorum frustrabitur.* sensus est, impio à morte nulla fit spes reliqua: quia tunc non potest amplius redire ad pœnitentiam, neque illis delictis, aut diuitiis amplius frui, quibus ante fruebatur.

9. *Simulator ore. &c.* Exponitur hic simulatæ sanctimonix vis, & iustæ scientiæ facultas.

10. *In bonis iustorum. &c.* Sensus horum est, cum magistratus & officia publica iustis & bonis viris demāantur in repub. bene constituta commune exoritur gaudium: cum autem malis, communis emergit luctus & tristitia. Ad eundem modum cum mali è medio tolluntur, vel exauctorantur, probi & boni exultant omnes: cum verò boni iniuste tolluntur, probi & boni dolent, & gemunt.

11. *Benedictione iustorum. &c.* Hoc versu præcedentis versiculi redditur ratio, quæ paucis in eo posita est, quod ex iustorum exaltatione ciuitas floreat; in impiorum autem promotione langueat & sordeat, causæ autem huius non sunt obscuræ.

12. *Qui despicit amicum. &c.* Locus hic docet, familiares amicos neque facile contemnendos, neque temere quoque obiurgandos esse, etiam siquid designauerint, quod minus alioqui probetur. Id quod mente capti non seruant, hi namque non solum amicos flocci faciunt, sed omnes quoque homines præ se spernunt, vel quod se meliores illis censeant, vel quod aliquid vitij in alijs obseruarint, vel certe quod ipsi ab alijs prius offensi sint, quæ omnia vir prudens dissimulat & tacet.

13. *Qui ambulat. &c.* Ostendit hic quid intersit inter fidum & fraudulentum amicum. hic secretum patefacit, ille tegit; hic rursus curiosè obseruat, vt deferat & notet: ille vt amicè admoneat & sanet. videndum est ergo cui secretum committatur, hoc est, curandum est ne cui temere committatur; condemnatur hic quoque intempestiua garrulitas, & commendatur prudens taciturnitas.

14. *Vbi non est gubernator. &c.* Docemur hic rempublicam ex confusa populi multitudine diu incolumen consistere non posse, sed opus esse prudenti, sapientique ductore & Principe idque non solum domi & in pace; verum etiam militiæ, & in bello. Habet autem, quod hic traditur, non tantum in repub. vel regno locum, verum in priuata quoque familia, præsertim si sit numerosa, discimus hic quoque populum cum de bonis gubernatoribus, tum de bonis quoque Consultoribus vel Senatoribus sibi prospicere debere.

15. *Affligetur malo. &c.* Dissuadet fideiussionem tamquàm rem molestam & periculolam, at non omnem tamen, sed temerariam tantum, eamque præcipuè, quæ fit pro extero vel ignoto. Qui ergo ab eiusmodi laqueis obligationis tutus viuere exoptat, pro altero non facile spondeat.

16. *Mulier gratiosa. &c.* Verlus hic insinuat in mulieribus quidem formæ venustatem, morumque integritatem requiri; in viris vero laborem & industriam; adeoque mulieres deformes malèque moratas, viros rursus ignauos viribusque parcentes parum vbiq.ue gratos & acceptos esse.

17. *Benefacit animæ suæ. &c.* Commendantur hic, qui operibus misericordix dediti opes ob id studiosè quærunt, ne desit, quod in egenos exponant: tum illi quoque, qui suo corpori & animo necessaria subministrant. Contra vero condemnantur tamquam crudeles, qui sibi vel alijs necessaria subtrahunt, quique propter se vel alios opes iniuste conquirunt.

18. *Impius facit opus. &c.* Versiculo proximè exposito eos præcipuè commendabat, qui sibi suæque animæ & corpori misericordiam impendunt; hic autem eos, qui in alios misericordes & liberales existunt. Committitur hic autem veritas cum mendacio, & seminans iustitiam cum seminante mendacium & vanitatem. Est autem idem, Merces veritatis, quod merces certa & firma; & opus falsitatis, quod opus fallax, suæve sine frustratum, id quod rectè hic vocatur *Opus instabile*.

19. *Clementia præparat. &c.* Opponuntur hic, qui studio sectantur iustitiam & clementiã & misericordiam, aliãque virtutes & qui de industria sectantur iniustitiam, omnemque aliam improbitatem. Inter quos hoc intercedit, quod hi rectã tendant ad mortem, illi per planam viam progrediuntur ad vitam. Per *Clementiam* autem designatur omne genus virtutem, sicut per *Sectationẽ malitiæ*, omne genus vitij. Possent hæc quoque comparatiue exponi, ad hunc modum; Vt ille qui sectatur mala, tendit ad mortem, ita ille, qui sectatur clementiam, tendit ad vitam.

20. *Abominabile Domino. &c.* Committuntur hic inter se cor prauum & animus simplex & integer. Hunc Deus diligit, illud detestatur; quia est illi dissimile, cum ipse sit rectus, & omnis recti & æqui auctor. Odit autem non modò omnem iniquitatem; sed omnem quoque iniquum; sicut è diuerso non diligit tantum omnem integritatem & simplicitatem, sed omnem quoque integrum & simplicem.

21. *Manus in manu.* Confertur hic grex gregi, & cœtus cœtui, hoc est, semen iustorum manipulo vel factioni improborum. Hæc non euadet impunis, illud periculum & insidias in se comparatas euadet, Deo illud singulari curã protegente. Potest ad hunc quoque modum exponi hic locus: licet mali inter se paciscantur de propulsanda à se inuicem iniuria, adhuc tamen pro meritis pœnas non subterfugient. Aut, malus statim, vt scelus patrauerit, pœnas pendit. per *Manum enim in manu* acceleratio designatur. Vel, etiam si plagam ad plagam addas, adhuc malus non emendabitur. Vel, qui manum manui iungit, hoc est, totã die otiaur, non erit innocens. Alij aliò modo exponunt, quia phrasis illa multos admittit sensus, nam vox quoque Hebræa multas recipit notiones.

22. *Circulus aureus. &c.* Componit Sapiens mulierem pulcram & fatuam cum porco aureo cultu ornato. Vt enim porco aurum non conuenit, quia illud contaminat; ita nec mulieri fatuæ formæ venustas: quia cedit illi in peccatum potius quàm in meritum, hoc ipsum tamen propter suam fatuitatem

fatuitatem: siquidem forma per se non est res mala, sed media.

23. *Desiderium iustorum. &c.* Conferuntur denuo iusti cum impiis, illorum desiderium & studium totum fertur in bonum & honestum; horum autem totum in malum & peccatum, & quidem in plura & maiora sepe quàm patrare possunt; atque hinc nascitur in illis furor & indignatio.

24. *Alij diuidunt propria. &c.* Commendatur hic in pauperes liberalitas & misericordia; & condemnatur furtum & rapina. Fures & iniusti subinde miserabiliores & calamitosiores euadunt; misericordes autem & in egenos liberales ditiores & fortunatiores. Rapacium autem nomine non solum fures comprehenduntur, sed iniusti quoque, & ij præterea, qui quæ pauperibus debentur, iniuste detinent.

25. *Anima, quæ benedicit. &c.* Hic versus scopo & sensu conuenit cum præcedenti. Nihil enim aliud est anima benedicens, quàm anima liberaliter erogans, aut fideliter docens, suãque bona & dona cum aliis communicans.

26. *Qui abscondit frumenta. &c.* Ostenditur hic reperiri quosdam, qui ab omni misericordia & beneficentia vsque ad eò alieni sunt, vt ne iusto quidem precio ea, quæ sibi ad vitam necessaria non sunt, aliis qui indigent, vendere animum inducant; qui proindè iustam Dei communisque populi maledictionem & execrationem incurrunt. Sicut è diuerso apud omnes bene audiunt, qui frumenta aliãque ad humanã vitæ sustentationem necessaria, necessitatis tempore alacriter distrahunt.

27. *Bene confurgit. &c.* Committit hic iterum bonos & malos; iustos & iniustos; hi malum quod sectabantur, tandem inueniunt, illi contra bonum, quod diluculo confurgentes magno studio quærebant, ad finem obtinent. Textus Hebræus sonat: *Qui diluculo surgit ad bonum, is querit beneplacitum*: nempe illud, quod & Deo placet, & sibi quoque olim placitum est, quia nimirum pactam mercedem recipiet, qui autem quærit malum, veniet super illum.

28. *Qui confidit. &c.* Docetur hic, propter diuitias auidè nimis expetitas, multa passim mala contingere. Diuites enim diuitijs inflati, multa praua & superba designant, propter quæ tandem in interitum ruunt. Iusti autem, quod spem suam non in opibus, neque in suis quoque operibus, sed in Deo constituent, instar viuientium arborum perpetuò florent.

29. *Qui conturbat. &c.* Hic locus contra eos agit, qui temerè dissipant opes, ceteraque, quæ ad familiæ statum, & vsus sunt necessaria. Sunt enim

hi non minùs mali & stolidi, quàm illi, qui sua nimis sordidè & auarè detinent; rediguntur namque tandem eò, vt ventos possideant, hoc est, vt nihil quo se alant, reliquum habeant. Quare ad finem alijs prudentioribus magisque frugi hominibus seruire compelluntur; nec ipsi solùm, sed ipsorum quoque liberi.

30. *Fructus iusti. &c.* Comparat hic fructum iusti ligno vitæ: siquidem hic fructus non solum gratus & suavis est, sed immortalitatè quoque confert iusto; nec ipsi tantum iusto prodest, sed alijs etiam, qui illum degustant; atque hoc apertè confirmat membrum, quod mox subiungitur.

31. *Si iustus in terra. &c.* Sensus loci huius est. Si iusti, qui legem non præuaricantur, tam multa incommoda & cruces sustinent in terra, de impijs & iniustis quid tandem fiet? Si non hic, in altero certè sæculo. Lxx. legunt: *Si iustus vix saluabitur, impius & peccator vbi apparebit?* & ita quoque allegat hunc locum Apostolus Petrus.

PARAPHRASTICA

CAPITIS DVODECIMI EXPLANATIO.

1. *Qui diligit disciplinam, diligit scientiam: qui autem odit increpationes, insipiens est.*

OMnes & quidem naturaliter scientiam desiderant; at non omnes ad scientiæ arcem pertingunt; quia non omnes media & vias, quibus ad scientiam peruenitur, complectuntur. Stultus enim & insipiens disciplinam & castigationè, quæ ad veram scientiam viam muniunt, auersatur, odioque prosequitur. Quod si scientiam verè diligeret, eandemque ex animo expeteret, disciplinam vtique non contemneret, sed amaret; habetque hoc locum non in pueris & iuuenibus tantum, verum in omni propemodum ætate. Nam vt pueri, si virgæ & ferulæ cessant, parum aut nihil proficiunt; neque vmquam fere ad magnam aliquam scientiam assurgunt; ita adulti quoque in rerum diuinarum notitia morumque disciplina parum proficiunt; nisi admonitiones & flagella, quæ Deus interdum immittit, grato patientique animo, & sine murmuratione admittant.

2. *Qui*

2. *Qui bonus est, hauriet gratiam à Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit.*

Qui bonus, & disciplinæ amans est, is gratiam, & voluntatem suam haurit à Domino, hoc est, quidquid vult & desiderat, ab illo impetrat, adeoque vt ex bono efficiatur beatus. Siquidem ille beatus censi solet, qui habet quidquid vult, & nihil perperam, aut præposterè vult. Rursum is rectè bonus haberi potest, qui opere id præstat, quod Domino placet, eiusdemque voluntati acceptum est. Cum enim ille omnis bonitatis fons origo & sit, non potest non bonus euadere, qui familiariter cū eo versatur, & voluntatem illius facit. Contra vero qui in malignis & improbis cogitationibus suis fidit, neque Dei gratiam & fauorem vmquam ambit; imò vero apertè illa contemnit, maiori atque grauiori impietati quotidie sese obstringit; neque prius finem faciet, quàm Deus illum tamquam prorsus impium summèque scelestum condemnet. Quem autem ille condemnat, is demum absolutè malus est; sicut è diuerso ille quoque verè iustus est, quem ille iustum pronunciat; quippe cū eius iudicium sit iustum & sanctum: hominum iudicium fallere possumus, Dei autem non possumus.

3. *Non roborabitur homo ex impietate, & radix iustorum non commouebitur.*

AT quamuis impij, malorumque operum & cogitationum viri ad tempus florere videantur, & interdum vsque adeò scelesti deploratique euadant, vt nec Deum metuant, nec hominem timeant, nec vilas leges vereantur, aut obseruent; attamen si in impietate sua porrò perrexerint; neque ipsi, neque illorum posteritas diuturna in terra erit; siquidem per diuinam prouidentiam & sapientiam fiet, vt citò è medio tollantur; ne pauperes diutius, quàm par est, vexent, aut simplices falsà doctrinà inficiant. At verò iusti stabiles vsque firmique persistunt, neque vllà faciliè aut aduersitatis tempestate, aut falsæ doctrinæ contagione mouebuntur; neque ipsi soli stabiles & diuturni erunt, sed illorum quoque radix & semen, hoc est, illorum posterius eiusmodi quoque erunt. Nec mirum sanè iniustum instabilem & temporarium, iustum autem stabilem & diuturnum videri, quia hic nititur iustitià, quæ in quodam æqualitatis temperamento consistit, ille iniustitià & impietate, quæ aspra, scabrosa, & inæqualis est.

4. *Mulier*

4. *Mulier diligens, corona est viro suo: & putredo in ossibus eius quæ confusione res dignas gerit.*

Mulier studiosa & diligens, animique robore prædita, & virtutibus ornata, sedula itidem & impigra (cuiusmodi ea dici potest, quæ rem familiarem studiosè providèque administrat, familiam prudenter gubernat, liberos procreat, pièque educat, omnem sinistrae opinionis suspicionem vitat, & reliqua denique, quæ honestæ matronæ propria sunt, sedulo præstat) marito est instar coronæ, vel diadematis, hoc est, summum apud alios honorem illi conciliat, summamque animi lætitiâ adfert. At verò mulier, quæ res pudore dignas gerit, qualis est, quæ sectatur studia ab honestæ matronæ vita profus aliena, viro suo est instar putredinis vel faniæ carnibus vel ossibus eius malè inhærenti: siquidem continuo mœrore & molestiâ maritum ita excruciat, ut non tantum carnem & sanguinem illius absumat, sed ipsa quoque eiusdè ossa exhauriat. (Spiritus enim tristis exsiccat ossa.) Ingens proinde onus & pondus, magnaque miseria est mala vxor sicut è diuerso magnum viro est solatium vxor proba & sedula.

5. *Cogitationes iustorum, iudicia & consilia impiorum fraudulenta.*

Multum per omnem modum intercedit inter studia & cogitationes iustorum, & impiorum consilia & conatus. Siquidem iusti omnesque illorum cogitatus tendunt ad iudicium & æquitatem; hoc est, ad hoc, ut unicuique ius suum administraretur omnesque in pace & tranquillitate viuant, ac prosperè agant; contra verò omnia impiorum consilia & machinæ tendunt ad fraudem & imposturam, ad insontium oppressiõnem, ad iuris & æquitatis euersionem, sed & studia inter se, & erga se inuicem sunt admodum dissimilia. Nam iusti toti in hoc sunt, ut impios ad iustitiam & æquitatem adducant, & ab impietate abducant; impij autem circa vnum hoc occupantur, & solliciti sunt vel maximè, quò iustos per vim vel fraudem opprimant, & è medio tollant, quia iustis superstitibus liberè grassari non possunt.

6. *Verba impiorum insidiantur sanguini: os iustorum liberabit eos.*

Et quemadmodum aliò tendunt cogitata iustorum, aliò impiorum; ita aliò quoque spectant horum, aliò illorū verba. Verba enim & sermones impiorum tendunt ad insontium cædem & sanguinem; tractant enim

& con-

& conferunt inter se impij de retribus innoxio sanguini tendendis. Modus autem insidandi per verba est varius. Alij enim insidiantur vitæ alienæ per falsa testimonia; alij per simulatam amicitiam; alij per mutua in malum alterius conspirationem, alij alio modo. Ceterum si illi mali sunt, qui per verba vel alia media insidiantur bonis alienis, quid de illorum nequitia statuendum est, qui insidiantur insontium vitæ? At vero insontium os & oratio tota huc fertur, ut insontes è mortis periculo, quod ab impijs illis impendet, eripiantur, siue hoc faciant, quod coram iudice illos defendant, corūque innocentiam propugnent; siue quod blandis verbis insidiatores ab incapto abducant; siue alios, qui iustos defendunt, suâ oratione subornent & excitent, siue tandem, quod illos, quorum vitæ periculum imminet, ut ab insidiatorum verbis & studijs sibi caueant, prudenter admoneant.

7. *Verte impios, & non erunt: domus autem iustorum permanebit.*

E medio tolle, ô Deus, impios, ne insontium sanguini amplius insidiantur, eorumdemque fortunas, quibus freti temerè grassantur, euerte, penitusque disijce, statim veluti fumus euanescent, cessabuntque adeò querelæ illorum qui propter illorum felicitatem nonnumquã indignatur, Deoq. obloquuntur. Deus itaque, si ita illi visum fuerit, vel tēporis puncto impios cum omni gloria opumque copia, & prosperitate sua funditus euertet, ita ut nihil amplius illorum reliquum fiat. At iustorum verò familiam, & domum, & posteritatem firmabit in sæculum; ut que solido fundamento sit nixa: exempla vtriusque sortis exstant innumera.

8. *Doctrina sua noscitur vir, qui autem vanus & excors est, parebit contemptui.*

Vnusquisque ex sua doctrina & intelligentia cognoscitur, & secundum eius qualitatem commendatur, aut vituperatur. Verum qui peruerso sunt corde, sapientiamque, quam non habent, vanè stultèque iactant, eumque tandem in modum comparati sunt, ut nihil nisi vanum, & stultum, & subdolum loquantur, ij apud omnes contemptui habentur. Vecordia enim ore declarata, naturaliter parit despicientiam; sicut sapientia ore, cum opus id est, in medium prolata, generat laudem & admirationem.

Y

9. *Melior*

9. *Melior est pauper & sufficiens sibi, quàm gloriosus & indigens pane.*

Melior præstantiorque & sapientior est pauper & ignobilis, qui honestis laboribus sese sustentat, vitæque necessaria per industriam comparat, quàm gloriosus ostentator, qui nobilitatem suam iactat, & ne eam contaminare videatur, laborem detrectat, cum interim miseriâ & inedia domi tabescat, quod sanè commune est stultæ nobilitatis vitium. Multi enim passim comperiuntur, qui malunt nobiles haberi, & cum rerum necessariorum penuriâ conflictari, quàm honesto aliquo opere victum quærere. Et sicut vilis abiectaque fortis homo præstantior est, qui opere & industriâ rem auget, & familiam locupletat, seruosque & alios, qui ad opus quotidianum necessarij videntur, comparat, quàm iactabundus & otiosus nobilis; qui inopiâ calcatus & pænè oppressus genus suum vendit, ita rudis & idiota, qui legem Dei seruat, melior est superbo Phariseo, qui legis scientiam iactat, neque legem tamen obseruat.

10. *Novit iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia.*

Toto, quod aiunt, cælo impij iniustique, & avari omnes à iustorum caritate, misericordia, & liberalitate distant. Etenim iusti misericordiâ Dei, qui solem suum super iustos & iniustos oriri sinit, pascitque omnia, liberaliter inuitati, curam suam non ad sibi domesticos & peregrinos, ceterosque cuiusvis generis & status homines extendunt tantum; verùm ad ipsa etiam iumenta, de omnibus namque viventibus benè mereri contendunt. At impiorum viscera sunt planè cornea, eorumdemque miserationes sunt nullæ, aut planè crudeles; nam vel nihil omnino dant egenis, vel ex alienis dant, & suam interea animam crudeliter macerant. Imò tantum abest ut egentibus beneficium aliquod præstent, ut omnes, quoscumque, possunt, lædere quoque studeant. verum ut ipsi crudeles misericordiam omnino nullam exercuerunt, ita crudelem vicissim, hoc est, nullam prorsus consequentur; sed gravissimè apud inferos punientur. Iustitia enim sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam: iusti verò, qui misericordiâ fecerunt, misericordiam consequentur.

11. *Qui*

11. *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus, qui autem sectatur otium, stultissimus est.*

Qui terram suam, hoc est, agros & prædia sua diligenter excolit, & studiosè exercet, ille saturatur panibus, rebusque omnibus necessariis affluit. *Panis* enim nomine ea omnia complexa sunt, quæ ad corporis curam sunt necessaria, iuxta illud; *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: & ut *panis* vocabulo significatur quidquid ad vitæ usum est utile vel necessariū, ita per agrorum culturam omnis honestus labor & manuum exercitium designatur. Fit autem peculiaris agriculturæ mentio, quia nullum est artis genus innocentius, nullum naturalius, nullum à peccati labe tutius, nullum antiquius, nullum ad vitæ sustentationem necessarium magis. Cõtra vero qui ignaum otium, aut ociosos vanarum artium magistrõs sectatur; non solum rerum, sed mentis quoque & cordis inops, planèque stultus & fatuus est censendus.

12. *Qui suavis est in vini moderationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam.*

Vt ocio deditus mentis inops, & miser, panèque quo vescitur, indignus est; ita qui dies suos in epulis & comotationibus suaviter traducit, magnæ ruinæ & ignominie discrimini expolitus est; non enim potest talis ad extremam miseriam & inopiam tandem non redigi; adeoque sese totamque familiam non magno dedecore & probro afficere. Neque enim parva nota est, ex magnis opibus suâ culpâ ad paupertatem summam redactum esse.

12. *Desiderium impij munimentum est pessimorum, radix autem iustorum proficiet.*

Quo liberius peccare, citiusque ditescere queant impij, nihil æquè desiderant atque malorum hominum artes & imposturas sibi familiares habere: nihil, inquam æquè optant & student, atque cum pessimis quibusque fraudes & dolos texere, perque fas & nefas rem familiarem augere. Contra verò iustus tamquam radix quædam fructifera, quotidie in pietate progressus facit, deque virtute ad virtutem procedit, ac tantum abest ut aliena cum impijs illis vi aut dolo rapiat; ut sua quoque egentibus liberaliter impertiri soleat. Sed & eatenus quoque impij

malorum munimentum expetunt, quatenus vires suas aliorum viribus atque potentia firmare contendunt; quo sic instructi liberius tutiusque grassari valeant. Sed desiderio suo frustrabuntur: sola enim iustorum radix proficiet, fructumque fundet suo tempore. Quod si pro *Munimento* legeris *Monumentum*, ut quædam exemplaria legunt, significatur impium, nihil eo ardore desiderare, quo pessimorum quorumque exempla & monumenta imitari, opereque ipso exprimere desiderat.

13. *Propter peccata labiorum ruina proximat malo: effugit autem iustus de angustia.*

Alia impij proponunt, alia ipsis plerumque eueniunt; proponunt enim, & quantâ vi possunt, iustorum exitum moluntur: quo hoc autem consequantur, varias struunt insidias, varios tendunt laqueos, & nectunt dolos; verum iusto Dei iudicio fit, ut suis ipsi insidiis in hac quoque mortali vita sæpe capiantur (nam in altera Dei iudicium euadere non possunt) iusti autem ab omni miseria, cruce, & angustia tandem liberantur: si non in hoc sæculo semper, in altero tamen semper, iuxta illud: *Multa tribulationes iustorum, & de his omnibus liberabit eos Dominus.* Igitur propter peccata, quæ impius lingua vel labiis contra iustum committit, suis ipse laqueis & retibus sæpe irretitur & capitur; iustus autem de angustia omni que miseria Deo auctore ad finem eripitur.

14. *De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, & iuxta opera manuum suarum retribuetur ei.*

Non solum propter bona opera Deus iustam soluit mercedem; & propter mala iustam infert pœnam, verum propter bona quoque vel mala verba pendit præmium, vel irrogat supplicium. Nam, ut hîc traditur, *de fructu oris sui unusquisque replebitur*, hoc est, quantum per bonum & legitimum linguæ usum promeritus est, tantum mercedis ipsi persoluetur. Mirum videri potest propter bonum aliquod verbum certam mercedem reddi, verum si spectemus Dei liberalitatem, bonique usus linguæ difficultatem, desinet admiratio. Siquidem linguam ritè moderari res est tantæ difficultatis, ut is demum perfectus vir habeatur, qui verbo non offendit. Quilibet proinde non modò iuxta manuum suarum opera satiabitur bonis vel malis, verum etiam iuxta bonum & malum oris sui usum, notandum est enim

est enim illud Christi: *Ex verbis tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.*

15. *Via stulti rectam oculis eius: qui autem sapiens est audit consilia.*

Inter stultum & sapientem plurimum intercedit: etenim stultus in omnibus maximè sibi placet, se solùm sapere existimat, ceteros omnes præ se contemnit, nullum consilium petit aut admittit, totumque quod facit aut tentat, id optimè factum censeat, id quod est stultissimum, corporique & animo periculosissimum, & à verè sapientum vsu profus alienum. Nam qui verè sapiens est, ille aliorum consilia libenter audit; nec solùm audit, sed rectè quoque monentibus obtemperat; imo nihil graue citra consiliùm aggreditur. Nouit enim scriptum esse: *Audiens sapiens sapiens erit.* Multum itaque inter hunc & illum interest.

16. *Fatuus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat iniuriam, callidus est.*

Neque solum hoc differt sapiens à stulto, quod hic omnia temere sine consilio agat, ille callidus omnia magna cum deliberatione & consultatione aggrediatur, verum hoc etiam, quod fatuus iram, quam animo concepit, statim prodat: nam ut leui de causa irascitur, ita iram conceptam dissimulare, aut comprimere non valet, verum clamoribus, conuijs, comminationibus, aliisque eiusmodi furiis illam è vestigio euomit. At vir callidus & prudens dissimulat, & tegit iniuriam sibi illatam, iramque indè conceptam; ne si importunius erumpat, aliquam ignominie labem sibi adferat: tum etiam quò oportuno tempore de iniuria sibi illata, commodius se vindicet. Hæc tamen causa mundanam potius prudentiam sapit, quam Christianam caritatem.

17. *Qui quod nouit loquitur, iudex iustitiæ est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus.*

Qui ea tantum loquitur, quæ exploratè nouit certoque comperta habet, is demum sanus veritatis iudex, & iustitiæ vindex est; ut qui tamquam verax iusta & vera nunquam non loquatur, veraque loqui ab ineunte ætate semper consueuerit. Qui autem mendax est mendaciòque à primis annis innutritus est, is dolosus & iniustus testis est. Nam ut veritas iustitiã tuetur & promouet; ita mendacium, fraudes, dolos, & imposturas alit. Est

autem libido illa & consuetudo mentiendi res periculosissima, cum in rebus profanis & secularibus, tum etiam in sacris; imò vero perniciosior in sacris: neque enim minus peccant, aut minus quoque nocent, qui Scripturas per incertitiam vel malitiam falsè interpretantur, quàm qui in iudicio mentiuntur. Homo itaque vel testis verax loquitur veritatem, & iudicat iustitiam; testis autem mendax & dolosus dolum & mendacium loquitur.

18. *Et qui promittit, & quasi gladio pungitur conscientia: lingua autem sapientum sanitas est.*

Sunt qui per verba, quæ temerè effundunt suam aliorumque animam & conscientiam non secus vulnerant & lædunt, quàm corpora per gladios lædi offendi que solent; neque enim exiguum vulnus animæ infligunt, qui prauâ doctrinâ eam imbuunt; aut obscenis colloquiis contaminant, aut prauis consiliis ad hoc vel illud flagitium impellunt; verùm sapientum lingua non vulnerat, sed vulnera per aliorum linguas inflicta, per sanam doctrinam, prudentesque admonitiones suauiter sanat. Et ut verbis temerè fufis multorum conscientia fauciantur, ita temerariis quoque promissionibus; qui enim inconsultè aliquid promittit, postea penitentia ductus, temeraria suâ promissione vehementer animo discruciat & fauciat; nec solum se ipsos offendunt temerarij sponsores; sed alios quoque, quibus promissa non seruant.

19. *Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacij.*

Labium verax (cuiusmodi est, quod compertam veritatem numquam non loquitur) & firmum & constans est, eritque in perpetuum: neque enim modo hoc, modo illud asserit, sed vnum idemque de eodem semper, prout semper constans, semperque sibi simile est. At verò testis præceps, qualis est, qui nullâ adhibitâ deliberatione, nullâ præmissâ meditatione, statim ad testificandum vel affirmandum proruit, ad momentum tantum sibi constat, idemque linguam suam ad mendacium & falsitatem præparat & aptat. Cogitur namque quod temerè semel astruxit, varijs modis & artibus colorare, defendere, & palliare, rationesque inire & inuenire varias, quibus illud defendat. Nam etsi dolus, fraus, mendacium, impostura, hypocrites ad tempus subsistant, tantisper nimirum, dum latent, postea tamen in lucem

lucem prodeunt, statimque euanescent & euertuntur, veritas autem, quod Deum parentem habeat, manet in æternum. Atque hoc manifestum est ex hæresibus & erroribus omnibus, quæ iam inde ab initio huc vsque extiterunt. Nullus enim hæcenus perpetuum regnum obtinuit, aut diu quoque sibi similis permansit.

20. *Dolus in corde cogitantium mala, qui autem pacis incunt consilia, sequitur eos gaudium.*

In corde illorum, qui mala animo versant, totique in hoc sunt. Ut aliquid in aliorum perniciem excogitent, versatur dolus, & fraus, & omne peruersum & nequam consilium: At vero in illorum pectore & voluntate, qui ea considerant & tractant, quæ sunt pacis communisque vtilitatis, inuenitur gaudium & lætitia. Siquidem ex ea consideratione ipsimet hauriunt lætitiam & conscientia tranquillitatem, eaque alijs suggerunt & consulunt, quæ suâ naturâ lætitiam conciliare nata sunt & hoc quoque quotidianæ experientia fide compertum est, & natura rei hoc exigit.

21. *Non contrisabit iustum quidquid ei acciderit: impij autem replebuntur malo.*

Porrò autem licet mali & improbi homines multa contra iustum exigant & machinentur; attamen peculiari Dei gratia & fauore illum prosequente & defendente, nihil tam graue, aut molestum illi accidit, quod eum euertat. Nam quæcumque, siue bona ea fuerint, siue mala, ipsi euenerint, omnia per Dei prouidentiam conuertuntur illi in salutem. Etenim si ab iniquis affligitur, retinet patientiam; pari modo si à Deo ipso propter lapsus quosdam seuerius flagellatur non impatientia frangitur. Si labitur cito Dei gratia excitatus resurgit, & cautius deinceps ambulat, communiter tamen istiusmodi à grauioribus lapsibus præseruatur; prout grauiores quoque lapsus illius statui non conueniunt. Sic si bonis affluit, animo non effertur; denique quæcumque illi occurrunt, omnia illi vertuntur in bonum; sicut è diuerso impijs omnia cedunt in malum & damnationem. Quare replentur non tantum malis pœnæ, sed malis etiam culpæ, & multis præterea magnisque vulneribus conscientia.

22. *Abominatio est Domino labia mendacia: qui autem fideliter agunt placent ei.*

Labia veracia, vt paullò ante expositum est, firmantur: labia autem mendacia, aut non subsistunt, aut ad momentum tantum subsistunt. Quandoquidem eiusmodi mendacia apud Dominum mera sunt abominatio: nam cum ipse sit per se subsistens veritas, non potest omnem, & doctrinæ, & vitæ, & linguæ falsitatem non auerfari; & è diuerso omnem veritatem & fidelitatem non complecti. Inter mendaces autem præcipuè odit testes falsos: sicut inter veraces peculiari studio eos prosequitur iudices, qui veritate diligenter exanimatâ, id, quod æquum & iustum est, decernunt. Qui quo Deo placere studeant, corde, ore, & opere veraces fidelesque sint oportet.

23. *Homo versurus celat scientiam: & cor insipientium prouocat stultitiam.*

Vir prudens non temere profundit verba, neque doctrinam suam apud omnes promiscuè depromit; sed sæpe scientiam suam dissimulat, planeque celat, facit autem hoc, vel vt alij sententiâ suam liberius exponant, vel quod auditores idonei non existant, vel certè quò omnem iactantiæ opinionem fugiat. At vero stultorum cor statim se effundit, suamque stultitiam ineptâ garrulitate & loquacitate prodit; nihil enim ille magis odit quàm silentium & taciturnitatem. Multum ergò inter stultum & sapientem interest; hic enim suam celat sapientiam, ille propriam stultitiam promulgat & prædicat.

24. *Manus fortium dominabitur: quæ autem remissa est tributis seruiens.*

Manus fortium impigreque laborantium negotiantur, & ad imperiû, opesque Principe viro dignas tandem ascendunt. At verò ignaui, & in opere remissi; qui nimirum honestum laborem subterfugiunt, & interim per dolum & fraudem ditescere volunt, ad inopiam & seruitutem rediguntur; & si ante liberi erant, vestigales & tributarij fiunt. Id quod in bonis fortunæ est ordinarium; in animæ vero diuitiis perpetuû. Qui enim impigri hic sunt, diuites euadunt, regnûque contra carnem, Diabolum, & mundum consequuntur: qui vero defides, miseri & inopes manent, carnisque & Diaboli seruituti mancipantur.

25. *Mæror in corde viri humiliabit illum & sermone bono lætificabitur.*

Mæror & cura, anxiâque cordis sollicitudo deiciunt illud, atque prosternunt: at verbum bonum & consolatorium prostratum deiectumque in meliorem spem, denuo subrigit. Magna proinde vis est mæroris & anxietatis, magnæ rursus sapientis orationis, iucundi que sermonis est energia. Interim non omnis tristitia est mala, nec omnis rursus lætitia est bona. Bona est tristitia, quæ operatur pœnitentiam; mala est quæ desperationem. Bona lætitia, quæ est secundum Deum, mala quæ est secundum sensum mundi.

26. *Qui negligit damnum propter amicum, iustus est: iter autem impiorum decipiet eos.*

Magnæ caritatis certæque amicitie argumentum est, priuatim damnû cõtemnere propter amici commodum; neque enim vulgaris amicus censendus est ille, qui vt amici necessitati obuiam eat; proprium quæstum negligit, & certam rerum suarum iacturam subit. Quinimo talis non modo pro sincero amico, sed pro viro quoque iusto habendus est. Qui proinde licet nihil profus haberet, quo amico opem ferre posset, quouis adhuc iniusto præstantior & opulentior censendus esset. Nullæ enim opes, nulla potentia, nulli honores cum iustitia conferri possunt. At impiorum via decipit eos. Quærunt hi, exempli causâ & consecantur honores, & decidunt in publicam ignominiam; opes, & cadunt in paupertatem; longam beatamque vitam, & in ætatis flore è medio tolluntur. Et quamuis id non habeat locum secundum euentum in hoc sæculo, habet tamen semper secundum meritum.

27. *Non inueniet fraudulentus lucrum: & substantia hominis erit auri præcium.*

Vir dolosus & fraudulentus, non inueniet lucrum; et siquam prædam venatu ceperit, eam non assabit, neque in cibum conuertet; siquidem opes dolo vel fraude partæ, sunt veluti aues captæ, quarum alæ non aduruntur, nec acciduntur. Nam vt hæ facili negotio atolant, & venatoris vel aucupis spem fallunt, ita istæ quoque non sunt stabiles neque vertuntur in usum occupantis. Iusto autem labore & sollicitudine comparatæ durant, & perinde atque aurum optimum caræ haberi solent. Substantia enim &

res familiaris, quæ sensim, & iustè, & magno cum labore comparatur, multò consuevit esse gratior, quàm quæ vltro obtruditur, aut per vim aut fraudem occupatur. Inter ceteras autem opes illæ magno in precio haberi debent, quæ per manus pauperum in cælestes thesauros transmissæ sunt. Erit enim summus illis honos, qui olim à Christo audituri sunt: *Venite benedicti &c.*

28. *In semita iustitiæ vita: iter autem deuium ducit ad mortem.*

Semita iustitiæ, hoc est, via vel vita, quàm sectantur iusti, ea ducit ad vitam æternam & non ad mortem; ac iter impiorum (quod à recto tramite ad deum declinet) non ducit ad gratiæ vel gloriæ vitam, sed ad mortem æternam, animæque & corporis interitum.

A D

CAPVT DVODECIMVM

SCHOLIUM.

1. **Q***ui diligit. &c.* Distinguit hoc capite stultos & sapientes, bonos & malos, iustos & iniustos, probas & improbas mulieres, quorum omnium discrimen pater ex litteræ contextu.

Qui diligit. &c. Sapientes & stulti hoc inter se discrepant, quod illi disciplinam & correptionem diligunt, hi autem vtrumque edio habent, atque contemnunt; adeoque cum media illa, quibus ad sapientiam peruenitur, negligant, ad veram sapientiam vitæque frugem & emendationem non facile perueniunt.

2. *Qui bonus. &c.* Assignatur hic discrimen inter bonum & malum, sicut proximè inter sapientem & insipientem. Vox autem Hebræa *Raisan* sonat *Voluntatem*, vel id, quod placet, potestque hoc loco simul ad bonum vel Deum referri, vt sit sensus: qui bonus & benignus est, ille hauriet à Domino quicquid voluerit, qui autem improbis cogitationibus & machinationibus deditus est, in iisque spem suam ponit, à Domino condemnatus malè peribit. Opponuntur hic enim haurire gratiæ vel benevolentiam à Domino, & condemnari vel puniri à Domino: Bonus rursus vel benignus, & vir improbarum cogitationum. Vox *Raschag* apud Hebræos non modo impiè agere significat, quomodo reddidit noster interpres, sed etiam punire,

nire, vel condemnare, præsertim in tertia coniugatione.

3. *Non roborabitur homo. &c.* Cohæret hic versus cum præcedente, sensus enim est: etsi impij ad tempus dominantur & floridi habeantur; attamen flos ille non diu durabit. Siquidem tam ipsi, quàm illorum semen ne iustos opprimant, tempesti re extinguentur. Contra verò iusti licet hic planè iacere & sordescere videantur, numquam tamen interibunt: quin potius tam ipsi, quàm illorum rami contra omnes insultus se erigent atque consistent.

4. *Mulier diligens. &c.* Quandoquidem posteritatis spes & diuturnitas magna ex parte dependet ex pia & sedula institutione, viro iusto adiungit hic vxorem probam, benèque moratam: facitque inter bonam & malam comparisonem; siquidem improba est viro instar putredinis vel tabis offisium, proba autem loco coronæ & diadematis. Nam vt illa maritum grauius affligit, magnaque ignominia afficit, ita hæc suum virum summo honore colit, & honorabilem apud alios reddit, & summam rursus lætitiã perfundit.

5. *Cogitationis iustorum. &c.* Comparantur hic inter se cogitationes intimæque sensa iustorum & iniustorum; horum namque consilia & cogitata sunt fraudulenta & bono publico aduersa. Nihil enim æquè student atque illos fraude circumuenire, quos vi opprimere nequeunt; illorum autem cogitationes sunt iudicia, hoc est æquæ & recte, totæque ad hoc intentæ, vt vnicuique, quod suum est, tribuatur, nemoque iniuste lædatur. Iusti rursus solliciti sunt, vt impij conuertantur & viuant; impij autem omnia studia sua huc conferunt, vt iusti pereant.

6. *Verba impiorum. &c.* Vt versu proximo ostēderat aliò tendere iustorum, aliò cogitata impiorum; ita hic docetur aliò tendere horum verba & opera, aliò rursus illorum studia & dicta, verba enim & secreta consilia impiorum tendunt ad insontis sanguinis effusionem, & iustorum oppressionem; iustorum autem ad insontium defensionem.

7. *Verte impios. &c.* Confert hic denuo impios cum iustis, qui hoc dicunt, quod horum domus sit stabilis & perpetua; illorum autem mansio momentanea: siquidem Deo illos percutiente statim è medio & hominum memoria euanescent, ita vt nihil illorum restet amplius. Potest autem verbum *Haphoche*, quod imperatiui alioqui modi est, Heterosi Hebræis vsitata, per futurum verti, vt sit sensus: *Euertes impios*, vel illorum fortunas, & hoc membrum subsequens efflagitare videtur.

8. *Doctrinâ suâ. &c.* Admonet vanitatem vel amentiam oratione patefactam generare contemptum, sapientiam autem suo loco prolatam parere honorem & celebritatem. Atque ita sapientes hoc loco utique ad docendum inuitat, insipientes autem, & rudes ab eo munere absterret.

9. *Melior est pauper. &c.* Docemur hîc sapientiores esse maiorisque merito faciendos, qui honesto labore sese sustentant, quàm qui nobilitatem suam in otio iactant, & interim panem, quo vescuntur, non habent; id quod multis commune est valde.

10. *Novit iustus. &c.* Commendat iustorum misericordiam & detestatur auarorum & impiorum hominum crudelitatem, hi ne hominibus quidem fame pereuntibus opem ferunt, illi iumentorum quoque suorum compati & misereri norunt. Insinuatur autem per hæc non modò subditorum animas, sed illorum quoque corpora bene honesteque habenda esse, neque gratiora onera illis imponenda, quàm commodè ferre possint. Impiorum porro crudelitas per hoc quoque conspicua est, quod ne sui quidem misereantur, nam & animas suas perdunt, & corpora sua duriter sæpe affligunt, atque ita crudelia in altero & in hoc sæculo luunt supplicia.

11. *Qui operatur terram. &c.* Commendantur hîc, qui terram suam excolunt; & condemnantur, qui otio tempus transigunt. Hi stultitiâ & ignavia suâ pereunt, illi pane & ceteris omnibus necessarijs saturantur. Obliquè autem commendatur hîc agricultura, proprijsque corporis & cordis cura & exercitatio, ne contra spiritum insoleat.

12. *Qui suavis est. &c.* Hic versus ex Lxx. editione petitus est; siquidem in codicibus Hebræis & emendatioribus Latinis non existat. Sensus autem illius clarus est. Monet namque qui crapulæ & ebrietati dant operam, eos suis familijs & habitaculis certam ignominiam & egestatem asciscere, quod quotidiana experientia confirmat.

12. *Desiderium impij. &c.* Condemnantur impietatis hîc illi, qui de industria viris iustis cladem, vel interitum, vel aliud incommodum machinantur; quod illi solent, qui otio vacant, nullamque honestam artem tractant; delignat autem Sapiens eam machinationem *Venationis* nomine.

13. *Propter peccata. &c.* Docetur hic impiorum laqueos numquam esse irritos. Nam si iustos, quibus parati erant, non capiunt, ut sæpe non capiunt, semper tamen capiunt suos auctores, & ipsosmet impios.

14. *De fructu oris. &c.* Prouerbiûm admonet vnumquemque non solum de bonis vel malis operibus rationem redditurum, præmijumque vel

suppli-

supplicium accepturum; verum etiam de bonis & malis verbis, imo etiam de bonis & malis cogitationibus, ut ante expositum est: videat ergò vnusquisque non tantum quid, quantum, vel quomodo operetur, verum etiam quid & quomodo loquatur. Aduersatur autem hæc doctrina vehementer illorum opinationi, qui omne meritum è medio tollunt.

15. *Via stulti recta. &c.* Hic denuo, ut alibi crebrò, Salomon exponit, quid inter stultum & sapientem intersit: discrimen autem ex Paraphrasi & literæ contextu est manifestum, inde petatur.

16. *Fauus sturim. &c.* Aliud hic inter stultum & sapientem discrimen assignatur. Stultus enim iræ impatiens, animique impotens statim prorumpit in conuitia & furias, morbumque adeò suum omnibus mox patefacit; at sapiens licet interius commoueatur, id tamen dissimulat, iræque conceptæ motum comprimit, ne quid dicat, aut faciat, quod cum sapietia pugnet, aut Dei iudicium antevertat.

17. *Qui nouit. &c.* Commendatur hic studium veritatis, & vituperat mendacium, præsertim in iudicio, quia veritas iustitiam promouet & conseruat, mendacium autem dolis & fraudibus eandem euertit.

18. *Et qui promittit. &c.* Agit hic contra eos, qui temere quiduis effutiunt, nullâ veritatis, nulla honoris proxiimi, aut propriæ quoque existimationis habitâ ratione. Nam & suam conscientiam, & aliorum famam istiusmodi grauitè sæpe vulnerant, & ipsam quoque vitam in periculum interdum adducunt, quin eandem quoque animi conscientiaque vulnerationem parit temeraria promissio. His tamen omnibus medicamen adhibet sapientum lingua, si modo illi obtemperetur.

19. *Labium veritatis. &c.* Committit inter se labium verax & mendax; hoc instabile & momentaneum est, omnis enim falsitas tandem manifestatur; illud stabile & firmum, utpote à veritate illa, quæ manet in æternum, ortum. vtriusque exemplum ex orthodoxa fide & hæresi peti potest.

20. *Dolus in corde. &c.* Opponuntur hic qui & corde & ore agitant pacis consilia iis, qui corde suo machinantur mala. Hi enim & sibi & alijs dolorem pariunt, illi gaudium; malorum rursus architecti in corde versant dolum, pacis autem conciliatores consilia bona & salutaria, taliaque quæ gaudium ex se progignere sunt nata.

21. *Non contristabit. &c.* Hoc loco denuo inter se committuntur iustus & impius vel iniustus: hic repletur malis culpæ & pænæ, ille ab utroque immunis viuít, Nam etsi in hæc vita nonnumquam affligatur, semper

Z 3

tamen

tamen in Domino lætus agit; hic quoque licet interdum labatur, statim tamen cum maiori feruore exurgit. Ceterum quod vox Hebræa *Veueh* latè pateat, sunt qui hunc locum reddunt, vt noster interpres: Alij, *Non accidet* vel, *Non erit doloris causa iusto vlla iniquitas*, vel, *vlla pœna, quæ illi ab impio inferri possit*. Alij, *Non parit dolorem iusto vlla iniquitas*, quia videlicet in nulla grauiora crimina cadet. Alij, *Non decet iustum, vel non erit grata iusto vlla iniquitas*, & sic Lxx. reddiderunt.

22. *Abominatio est Domino. &c.* Conuenit hic locus satis cum versiculo ab hoc tertio. Redditur enim causa cur labium verax firmetur, mendax autem non subsistat; quia nimirum Dominus tamquam veritas prima illud execratur, è diuerso autem labia fidelia probat; quia cum natura illius faciunt. Potest vtrumque ad iudices, & testes, & ad verbi quoque ministros referri.

23. *Homo versutus. &c.* Commendatur hoc loco opportuna taciturnitas, tamquam certum viri prudentis argumentum, damnatur autem infusa loquacitas, veluti manifestum stultitiæ indicium. Prudens ergo est, qui non temerè profundit verba; sed quando, & quomodo, & coram quibus oportet. Stulti autem nihil celant, numquam tacent, numquam non se iactant. Quamuis nomen hoc *Versutus* in malam sæpe partem accipiatur, hic tamen accipitur in bonam.

24. *Manus fortium. &c.* Hortatur iterum ad honestum laborem, & detestatur ignauiam & pigritiam, per *Manus fortium* designat homines diligentes, magnâque curâ ad, eaque ad vitam necessaria sunt, comparanda intentos; eiusmodi enim ad Satraparum opes peruenire dicit. Contra verò ignauios, aut per fraudem & dolos tantum ad opes contententes, ad seruitutem summamque inopiam delabi prædicat. Opponitur autem hic manus fortis, manui remissæ; diligentia, ignauiæ; opes, paupertati; libertas, seruituti; habetque quod hic dicit locum in spiritualibus semper; in externis autem rebus frequenter.

25. *Mœror in corde &c.* Exponitur hic interni mœroris, sapientisque orationis vis. hæc enim erigit & solatur; ille cor totumque adeo hominem deiicit & vtrumque quotidiana ostendit experientia.

26. *Qui negligit. &c.* Hic locus secundum Vulgatam editionem admonet proprium commodum propter commodum amici nonnumquam negligendum: & vt amici necessitati opem feras, priuatum quandoque spernendum, maximè verò vbi fides, aut Dei honor periclitatur. Viam autem vitam-

vitamque impiorum frequenter illos decipere; Hebræa autem sonant, iustum præstantiorem esse proximo suo iniusto, & quocumque opulento & honorato, & hoc verum est, nihil enim iustitiâ præstantius existat.

27. *Non inueniet fraudulentus lucrum. &c.* Ostenditur hic opes fraude partas non esse stables, vt stables esse solent, quæ iusto labore parantur, adeoque ex iustis laboribus viuendum, non ex rapinis. Hebræa in eundem sensum tendunt, verba tamen sunt diuersa. sonant enim: *Non aduret fraus*, hoc est, homo fraudulentus, *prædam suam, preciosæ diuitiæ hominis sollicitudo*, sensus est; vir fraudulentus non habiturus est quod edat, iustus autem iucundam vitam ducet, cunctisque necessariis affluet.

28. *In semita. &c.* Commendat viam vitamque iustorum, quod ducat ad vitam æternam; contra verò impiorum viam damnat, quia rectâ ducit ad mortem.

PARAPHRASTICA.

CAPITIS DECIMI TERTII EXPLANATIO.

1. *Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit cum arguitur.*

FRUCTUS paternæ doctrinæ & institutionis est filius sapiens: neque enim filius melius aliunde sapientiam haurire potest, quam ex paterna institutione & eruditione, filius ergo qui paternam doctrinam sedulo audit, sapiens est, qui autem patris doctrinam & increpationem audire contemnit, neque, vt illi obtemperet, animû inducit, illusor euadit, suæque insipientiâ vitam finit. Quod autem homo adultus salutaria monita aueriat, vel etiam ludibrio habet, hoc inde præcipuè prouenit, quod in minori ætate constitutus parentibus bene monentibus obsequi noluit, aut quod ob parentum seordiam & ignauiam nihil boni audiuit, aut didicit.

2. *De fructu oris sui homo satiabitur bonis, autem præuaricatorum iniqua.*

VNUSQUISQUE de fructu oris sui hauriet bonum, anima autem præuaricatorum suâ pascetur iniquitate. Nam vt boni probique viri ob legitimum linguæ vsum consequuntur præmium, ita mali & improbi ob præposterum eiusdem membri vsum, promerentur supplicium

Per bonum autem oris fructum, sanam parentum vel Pastorum doctrinam accipe; per malum vero prauam corruptamque Sectariorum, vel improborum alioqui hominum institutionem, vel quæcumque etiam improba, aut blasphemata dicta, de quibus proximam sententiam denuo agitur.

3. *Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum sentiet mala.*

NEquè rem leuem esse existimes liberam linguam habenas permittere, aut nullam prorsus illius rationem habere; est enim res illa momenti longè maximi. Quandoquidem qui custodit os suum, custodit animam suam, qui ergo animam pacatam, & à peccatorum sordibus immunem vult obtinere, ille bonam linguam suam curam habeat; contra verò qui temerè labia sua in orationem laxat, & quiduis indiscriminatim oblatrat, ille & seipsum & alios quoque in magnas sæpe difficultates coniicit, & in magna sæpe mala propter eiusmodi iniuriam incurrit.

4. *Vult & non vult piger: anima autem operantium impinguabitur.*

Vult & non vult ignauus; nam quod modo illi placet, hoc paulò post eidem displicet, aut vult hoc, & non vult illud, quod sano tamen iudicio præditus velle omnino debebat, exempli causâ, vult saluus fieri, nec vult tamen Dei præcepta obseruare, desiderat doctrinam, aut virtutem, aut rerum copiam, vel aliud quodcumque eiusmodi, neque vult tamen laborem subire, ceteraque media, quæ ad bona optata obtinenda sunt necessaria, adhibere: multa ergo incassum desiderat anima pigri; quia quod desiderat, non consequitur, adeoque incertis desideriiis perpetuo fertur & agitur. At anima hominis sedulo sollicitæque operantis, bonis omnibus cumulata repletur, diuinæque gratiæ dulcedine impinguatur. Nam quod de pigri ignauia & inconstantia, & seduli labore & industria hoc loco dicitur, id non minus locum habet in æternis, quam in caducis & temporariis. Nihil enim sine labore constat mortalibus.

5. *Verbum*

5. *Verbum mendax iustus detestabitur, impius autem confundit, & confundetur.*

VT ij qui malè agunt, oderunt lucem tamquam prauis illorum operibus aduersam; ita iusti, qui lucis appellantur filij, oderunt omnes omnino peccatorum tenebras, maximè verò mendacium tam in rebus quam in verbis, & in ceteris omnibus; atque ita detestantur omnem hæresin & idololatriam, omnemque aliam doctrinam falsam vanumque sermonem. Porro autem impij ea subinde designant & perpetrant; quæ & ipsos, & alios quoque confundunt, pudoreque afficiunt, & propter quæ nihilo secius insigniter olim confundentur & erubescunt.

6. *Iustitia custodit innocentis viam: impietas autem peccatorem supplantat.*

Iustitia custodit perfectam viam, nempe vitæ genere & conuersatione integram, custodit autem variis modis, & à variis malis: prout homo variis viis & modis impugnari solet. Custodit enim illum à carnis illecebris, à dæmonis insidiis, à mundi vanitatibus, ab hominum imposturis, aliisque similibus. At verò impietas peccatorem euertit, ut cetera desint, quæ illum impugnant, trahitur enim impius suam impietate ad omne vitium, & peccatum; neque est, quò huic imperui obsistat, nisi impietatem deserat.

7. *Et quasi diues cum nihil habeat, & est quasi pauper, cum in multis diuitijs sit.*

Cum diuitiæ & paupertas non tam ex re, quam ex animo spectentur; sunt nonnulli, qui opulentiam præ se ferunt, seseque quasi diuites ostendant, cum re ipsam tamen nihil habeant: siue quod eam opinione se ipsos pascere; siue quod aliis fucum facere velint. Sunt rursus qui se pauperes prædicant & simulant, & tamen multas opes possident; siue hoc faciant, quod calumniam metuant, siue quod sumptibus parcere studeant. At quidquid sit de externis opibus, ille demum verè diues censendus est, qui iustus & sapiens est, qui que suam sorte contentus est, ille contra verè miser est, qui virtute & sapientia destitutus est, cuique id, quod habet, numquam satis est, sed animo plane inexsaturabili est, quod auarorum proprium est.

8. *Redemptio anima viri, diuitia sua, qui autem pauper est, increpationem non sustinet.*

Quod sicui diuitiæ ad sunt, ad hoc inter cetera profunt, vt se suamque vitam in aliquo casu vel periculo constitutam redimant; nam diues qui propter flagitium aliquod designatum de vita periclitatur, potest iudices vel testes pecuniâ corrumpere; potest rursum potentes patronos comparare, quorum industriâ causam obtineat; potest denique cum partibus transigere, quorum nihil potest pauper. Quare citra aliam reprehensionem aut examinationem, si quid morte dignum admisit, in crucem statim agitur, vel alio mortis genere plectitur: vel certè pauper ob id nullam audit increpationem, nec vllam sustinet calumniam, quia cum nulla sit spes lucri, nemo illi litem aut calumniam intentat; diuites autem, quia habent quod dent, à multis impetuntur, & sæpenumero calumniam patiuntur; & leui de causa grauius nonnumquam multantur.

9. *Lux iustorum latificat, lucerna autem impiorum exstinguetur.*

Lux iustorum, hoc est, felix lætusque illorum successus atque prosperitas (quod sua natura iucunda sit) recreat, atq. exhilarat, multiplicaturque subindè & crescit. At *Lucerna*, siue prosperitas impiorum, tamen si diurnitatem aliquam promittere videatur, statim tamen veluti candela exstinguitur, & è medio facessit. Neque solum iustorum prosperitas latificat, sed sancta quoque illorum vita, & sana eorundem doctrina, mirè quoque animos bene comparatos afficit. Vt enim sol ortu suo mundum exhilarat, sic integra iustorum vita sanos mortalium oculos mirificè recreat, & sana orthodoxaque illorum doctrina mundi tenebras & errores discutit. Hæreticorum autem & hypocritarum & paganorum lucerna, hoc est, vita atque doctrina, nil nisi fœtores & errores exhalat & fundit.

10. *Inter superbos semper iurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio reguntur sapientia.*

Inter superbos semper sunt lites, nec secus ferè fieri potest. Nam vbi nullus alteri vult cedere, vbi vnus alterum mordet & contemnit, vbi vnusquisque vult esse primus, nemo autem secundus aut vltimus, quomodo vera pax animorumque consensus & concordia ibi constare potest? Vbi

Vbi autem pax nulla, animorum consensus nullus est, ibi lites & discordia sint necessum est. Quamobrem qui cum superbis versatur, nihil aliud quam rixari, aliosque contemnere discit: sicut è diuerso qui versatur cum sapientibus, quales sunt inter ceteros, qui nihil temerè, nihil præcipiti impetu aggrediuntur, aut agunt; sed omnia cum consilio & deliberatè, prudentes euadunt, matureque & cum consilio operari discunt.

11. *Substantia festinata minuetur, quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur.*

Diuitiæ festinatæ, hoc est, festinatè & celeriter comparatæ, quales sunt, quæ per fraudem, vel imposturam, vel alias malas artes corraduntur, sensim diminuuntur, & tandem in nihilum rediguntur: neque enim malè parta diuturna esse solèt. At verò, quæ paulatim manu labore & industriâ comparantur, non solum stabiles sunt, sed subinde quoque augentur & crescunt. Eapropter viro prudenti non tam spectandum est, quantum acquirat, quam quibus viis, modis, & artibus acquirat. Iniuste enim & inhonestè partæ non manent; iuste verò & paulatim partæ durant, & quod de opibus hic dicitur, hoc de honoribus, titulis, aliisque similibus dictu accipiat, est enim par omnium ratio.

12. *Spes quæ defertur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens.*

Spes aut res verius sperata plus nimio dilata vel prorogata affligit & exerceat animum, eumque præ incenso desiderio infirmum & languidum reddit; è diuerso res iam dudum ante desiderata, & tandem aliquando feliciter obtenta, deiectum desiderioque prostratum animum recreat, & veluti lignum vitæ viuificat. Qui igitur aliquid alicui promisit, statim si adest facultas soluat, ne vanâ spe expectantis animum lætet, eaque ratione promissum beneficium in maleficium conuertat. Quædam sunt tamen, quæ maiori animi gustu & suauitate suscipiuntur; si non cito obueniant, sed diu ante & quidem auidè expectata fuerant, eiusmodi sunt ferè bona cælestia & spiritalia.

13. *Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat qui autem timet præceptum, in pace versabitur.*

Qui rebus à Deo ordinatis, vel à maioribus piè religioseque institutis maledictà linguà detrahit, resque eiusmodi in contemptum adducere contendit, futuris suppliciis obnoxium se reddit. Pari modo qui Dei mandatum præuaricatus, proximo obloquitur, tuaque detractione pacem inter coniunctos dissoluit, pœnæ reatu sese obstringit. Qui autem Dei præceptum veritus pacem cum Deo & proximo seruat, pace utrobique, hoc est, hic & in altera vita potietur. Idem illi obtinget, qui ut Dei præceptum seruet, reni interitui obnoxiam aspernatur: hunc sensum nostra editio offert. Hebræa sonant. Qui Dei verbum vel præceptum contemnit, quamuis in præsentī hac vita nihil inde incommodi præcipiat: eiusmodi tamen contemptus tandem in interitum illi cedit. Contra verò qui Deum timet & præceptum illius seruat, ampla mercede donabitur æternaque pace perfruetur.

Filio dolofo uillum erit bonum, famulo autem sapienti prosperæ erunt operationes, & dirigentur viæ eius.

Et si in politicis & humanis magnum inter filium & seruum interualum interiectum sit, apud Deum tamen, apud quem non spectatur ortus, sed virtus, probus seruus malo præstat filio. Quamobrem filio dolofo & improbo nihil obueniet boni, nihil succedet prosperè. Contra vero seruo iusto & sapienti omnia ex animi sententia succedent, omnesque viæ & actiones eius felici cursu ad finem tendent.

14. *Lex sapientis fons vitæ, ut declinet à ruina mortis.*

Lex, institutio, & disciplina virorum sapientum sunt veluti fons vitæ: Nam ut è fonte dimanant aquæ, ad multos humanæ vitæ vsus necessaria, ita ex sapientum pectore prodeunt salutaria vitæ morumque præcepta, & eius generis documenta, per quæ homo, si diligenter ea obserauerit, mortis ruinam & pericula euadit. Nam si in humanæ sapientiæ præceptis instituti, facile vitæ huius pericula declinant, quanto magis discrimina vitæ subterfugere poterunt, qui diuinæ legis præceptis imbuti sunt? eiusmodi autem præ cæteris legis Euangelicæ sunt præcepta. Christi enim lex, est vera illa aquarum viuentium vena, ex qua qui hauriunt, & carnis incen-

incendium exstinguunt, & per vana mundi huius desideria in perditionis foueam non trahuntur.

15. *Doctrina bona dabit gratiam, in itinere contemptorum vorago.*

Doctrina bona, qualem pij homines ex lege Christi, & sapientum monumentis hauriunt, impertitur gratiam cum apud Deum, tum etiam apud homines; nihil est enim quod apud Deum & homines ita nos commendat, atque intelligentia, fides recta, & vita integra. Qui enim præditus est ingenio bono, sapientiæque præceptis imbutus prudenter in omnibus se gerit, omnibusque accommodare se nouit, ille omnem gratiam facili negotio sibi adiungit: porro via vitæque contemptorum, orthodoxæque veritatis derisorum non tam aspera, dura, & spinosa est, quam quædam vorago, quippe quæ omnes, qui per illam gradiuntur, miserè tandem absorbeat, fœdæque morte obruat.

16. *Asutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est aperit stultitiam.*

Quisquis prudens est, omnia operatur cum prudentia & consilio, certaque deliberatione, aut omnino nihil, eaque ratione suam prudentiam & sapientiam ostendit, omnèque, quam habet stultitiam, tegit; at stulti & fatui homines dictisque & factis temerarij, stultitiam & fatuitatem suam omnibus patefaciunt.

17. *Nuntius impij cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas.*

Nuntius impius, hoc est, falsus & infidelis, qui legationis prouinciam mala fide obit, corruet in malum, nempe in interitum & perditionem. Idem continget legato impij hominis, qualis est qui impia vel improba mandata alicui committit. Verum legatus verax & fidelis fideli suâ legatione sanitatem adfert, vel quia per delationes falsas abalienatos conciliat, vel quia candidè omnia, ut se habent, exponens, errores & ambiguitates è medio tollit. Conuenit hic locus præcipuè in veros falsosque diuini verbi ministros.

18. *Egestas & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur.*

Qui disciplinam & increpationem aspernantur, euadunt inopes, & contumelia operiuntur, contra verò qui æquo animo hæc admittunt,

honorem & gloriam cum in hac, tum in altera quoque vita consequuntur. Iam si egestate & ignominia digni sunt illi, qui sapientū monitis nō acquiescunt, quanto magis illi, qui Dei legi, & increpationi, quas crebro in Scripturis proponit, obfistunt.

19. *Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur & culti eos qui fugiunt mala.*

Res diu auidē desiderata, tandem obtenta oblectat animam, spiritumq̄, qui prae desiderio ante languebat, refocillat: & hoc quidem in honestis est licitum, rationiq̄ consentaneum, secus in turpibus. At stulti (vt qui ea tantum, quæ ante pedes sunt, considerant) à voluptate, quæ obrigit, recedere non volunt, imò execrantur eos, qui à carnis illecebris, aliisque quæ vel dulcia vel vtilia iudicant, abducere illos contendunt, vel inde quoque pœnitidine ducti decedunt. Cupiunt enim omnes sibi similes habere, vel sanè stultis omnibus hoc commune est, vt à scelere vitæq̄ turpitudine recedere detrectent, eosq̄ ægre admodum ferant, qui vel verbo, vel exemplo ad eiusmodi recessum incitant.

20. *Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur.*

Talis ferè vnusquilibet temporis lapsu euadit, quales sunt illi, quibus cum familiariter diu multumq̄ agit. Quamobrem si quis cum sapientibus graditur, familiaremq̄ consuetudinem cum illis habuerit, euadet ipse quoque sapiens. Quod si verò cum stultis familiarem vsum habuerit, non modo stultitiæ labem ab illis cōtrahet; sed magnum quoque aliquod incommodum incurrer, grauesq̄ suæ stultitiæ pœnas aliquando luet.

21. *Peccatores persequitur malum: & iustis retribuentur bona.*

Peccatores excipient mala, hoc est, cruciatus & tormenta; quippe cum per diuinam iustitiam ita comparatum sit, vt nullum omnino peccatum maneat impunitum, neque vllum rursus bonum irremuneratum. Quare mox subditur: Iustis autem pro iustitiæ suæ qualitate & quantitate, retribuentur æternæ vitæ præmia. Obseruent hunc locum qui potentia suâ freti quiduis audent, sibiq̄ impunè licere putant; tum illi quoque, qui nullam prorsus pœnam peccatis deberi sacrilegè oblateralant. Concipiant hinc quoque animum iusti, qui ita quando que hic torquentur & affliguntur, quasi Deus illorum sit omnino oblitus.

22. *Bonus relinquit hæredes filios & nepotes: & custoditur in isto substantia peccatoris.*

Tanta bonitatis & iustitiæ vis est, vt inter iustorum limites non consistat; sed energiam suam in illorum quoque posteritatem exferat, in iustorumq̄ censum, malis præsertim artibus comparatum, ad se rapiat. Vir namque bonus & iustus, non suas tantum opes ad filios & nepotes, totamq̄ posteritatem transmittit, & suas itidem virtutes animiq̄ & corporis dotes, verum impiorum quoque diuitias, veluti legitimus illarū heres tandem adit. Nam cum penes impios ipsos non consistant, nec in illorum posteros ordinariè transeat, diuinā prouidentia fit, vt ab ipsis tamquam iniustis hæredibus auferuntur, & in iustorum vsum conuertuntur, hæc tamen iniquorum pœna ad meritum potius referenda est, quàm ad ordinarium rei euentum.

23. *Mulii cibi in noualibus parum: & alijs congregantur absque iudicio.*

Mltus prouentus multaq̄ annona & ciborum copia noualibus *Raschiim* hoc est, magnatū vel pauperum (vtrumq̄. enim sonat vox Hebræa.) inuenitur. Nam cum magnatibus pecuniæ suppetant, facultatem habent conducendi operas, ceteraq̄ omnia, quæ ad agrorum culturam censentur necessaria. Sunt rursus qui inedia consumuntur, vel quod colendorum agrorum leges non teneant, vel quod ob nimiam inopiam præsidia ad noualium culturam necessaria comparare non valeant. Si autem vocē *Raschiim* ad pauperes referas, sensus est: Pauperum noualia, quæ prius inculta iacebant, multo illorum labore, multaq̄ cultura & industriâ ad eam fertilitatem paulatim adducuntur, vt copiosum fructum fundant. Interim sunt nonnulli inter illos, qui ob id pereunt, quod iudicio careant, partisq̄ vti nesciant. Nam etsi labor plurimum omni iure valeat maximè verò in agricultura: attamen nisi adsit iudicium & industria, non sat sunt ad vindicandum hominem à famis periculo. Quod si vocabulum *Raschiim* cū nostro interprete *Parum* exponas, significatur filios ex patrū maiorumq̄ noualibus ciborum affluentiam percipere, potissimum. si illorum vestigijs insistant, laborumq̄ eorundem exempla æmulentur. Si quidem cibus ita comparatus diuinā benedictione augetur, & conseruatur. Verùm annona, quæ à nonnullis iniuste paratur, quod debito cum iudicio, iustoq̄ modo parata non sit, cito perit, neque stabilis consistit.

24. *Qui parcat virgæ, odit filium suum, qui autem diligit illum, instanter erudit.*

ET si nimia parentum in filios seueritas non commendanda sit, attamen magis obest illis nimia indulgentia, quam nimia seueritas: imò nimia indulgentia innumeros perdit. Quamobrem si parentes filios ad officium compellere verbis non possint, verbera adhibeant oportet. Qui enim virgæ parcat, cum ea vtendum est, non amat filium, sed odit, imò vero qui paterno animo filium prosequitur, non semel aut iterum illum erudit & castigat, sed instanter, hoc est crebrò & tempestiuè illud facit.

25. *Iustus comedit, & replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis.*

Iustus vsque ad animæ satietatem comedit, quia nihil prorsus illi deest, quod ad honestam vitæ sustentationem sit necessarium, affluit enim necessariis omnibus. Impius contra rebus omnibus necessariis destitutus, nihil habet reliquū, nisi vt egregiè esuriat, inediāq. tabescat. Nō accidit sanè secundum rei euentum hoc semper, imo sæpe oppositum vsu venit, iusti enim sæpenumerò esuriunt, & impii affluunt, verum secundum meritum, & in altero sæculo semper, sed & auaritia quoque ad impietatem accedens, vt sæpe illi adiuncta est, impium insatiabilem efficit. Tam enim deest, auarò quod habet, quam quod non habet, iustus autem sua sorte etiam si tenuis admodum sit, contentus viuit, & Deo gratias agit. At impij venter eatenus quoque insatiabilis, quatenus gula illius numquam expletur, sed desiderio semper in hoc & illud, & iterum in aliud & aliud escæ genus fertur.

A D

CAPVT DECIMVM TERTIVM SCHOLIVM.

1. **F**ilius sapiens. &c. Opponuntur hic filij sapientes filiis illusoribus, simulque officij admonentur filij & parentes, hi vt filios peccantes castigent, rudesque diligenter instituant: isti vt fideliter obediant, effectus paternæ institutionis est filius sapiens, inobedientiæ autem fructus, est filius illusor.

2. *De fructu oris. &c.* Sensus loci huius est idem prorsus cum sententia vers. xiv. Capitis xij. nempè vnumquemque præmium vel supplicium accepturum, prout lingua sua benè malèue vsus fuerit, hoc est, benè vel male docuerit vel dixerit.

3. *Qui custodit. &c.* Hæc est elegans & saluberrima doctrina, qua admonemur tanta mala per linguam in animam egredi & ingredi; vt is demum animam suam ab omni malo custodire valeat, qui linguam suam custodit ab omni vitio, & verborum superfluitate: rursus non posse in graua mala non incidere, qui quiduis temere non dubitat effutire.

4. *Vult, & non vult piger. &c.* Hic verius ostendit hominem industriū laborèmq. assiduū multum posse, otium autem & pigritiam multorū malorum & miseriarum causam esse, idque non solum in temporalibus, verum etiam in spiritualibus. Ceterum quod nos legimus, *Vult & non vult piger*, Hebræi legunt: *Desiderat anima pigri & non est*: hoc est, non sit voti compos, adeoque perpetuo fluctuat; vult sanè, aut, vt rectius dicam, vellet sanè, scientiam, iustitiam, vel quamcumque aliam virtutem, verum cum considerat hæc sine labore constare non posse; iterum non vult, quia non vult cum isto onere, & sic simpliciter non vult.

5. *Verbum mendax. &c.* Vnusquisque id amare solet, quod suæ naturæ vel statui, vel conditioni est consentaneum; & odit oppositum. Quia ergo iustus vt talis, verax est, odio habet mendacium & falsitatem tam in verbis, quam in ceteris omnibus, impius autem se suosque sectatores confundit, pudorèque afficit & vt quosuis confundat, sæpè contendit. Verum ipse quoque confusionis exors non erit; si non in hac vita, in altera certè.

6. *Iustitiam custodit. &c.* Docet iustitiam infantis perfectæque vitæ hominem ab omni incommodo liberare, impietatem autem impiū ipsum euertere vt cetera desint, quæ ipsum oppugnent.

7. *Est quasi diues. &c.* Insinuat opum quantitatem magis pendere ex diuitis animo, quàm ex rei natura. Insinuat æquè quorundam diuitum & auarorum miseriam: sunt hi enim perinde famelici, ac si nihil prorsus haberent, vel opum quoque inconstantiam. Qui enim hodie diues est, cras sæpe mendicus est, & vice versa.

8. *Redemptio animæ viri. &c.* Opponit diuitem & pauperem, copiæ rursus & inopiæ commoda & incommoda. Diues calamitate aliquà externâ pressus facile se inde expedit; pauper autem ne auditur quidem, si causam suam agere velit; neque vllum facile inuenit Patronum.

9. *Lux iustorum, &c.* Lucis nomine varia designantur. Nam & iusti doctrina, & posteritas, & prosperitas, & multa potentia aliaque eiusmodi *Lux* dicitur, quæ omnia in hunc locum quadrant, eadem latitudine patet nomen *Lucerna*. Lux proinde & prosperitas iustorum & impiorum differunt, horum enim ad tempus tantum lucet & floret, deinde extinguitur; illorum vero magis magisque semper emicat & splendet. Per lucem quoque accipere possumus hoc loco sanam iustorum doctrinam, per lucernam autem fœdam hæreticorum hypocrisis, contaminatamque eorundem doctrinam.

10. *Inter superbos, &c.* Opponitur hic superbia consilio, & superbus viro prudenti consilio utenti. Vocat enim illum prudentem, qui omnia agit cum consilio & mature; superbum autem qui temerè & indeliberatè (quasi ceteris omnibus rectius sentiat) quiduis aggreditur. Inter superbos autem ob id semper pugna & lis est, quia nemo alteri vult cedere.

11. *Substantia festinata, &c.* Significatur per hæc diuitias per fraudem & malas artes, vel cum aliorum iniuria partas instabiles esse, citòque dilabi: contra vero quæ manuum opere & iustè comparantur & stabiles esse & subindè incrementum accipere.

12. *Spes quæ differtur, &c.* Per spem & desiderium significatur hic res, quæ speratur, vel desideratur ea: enim est, quæ quidem cruciat, si cito non obuenit, recreat autem si tandem aliquando obtenta fuerit. Opponuntur hic enim *Cruciare*, & *recreare cor*. Monemur hic quod promissum est, cito præstandum, si facultas adsit.

13. *Qui detrahit, &c.* Habent hæc nonnihil obscuritatis proter voces Hebræas ambiguas; hæc autem offerunt eiusmodi sensum: Qui verbum Dei eiusdemque mandatum pro nihilo ducit, interitus causam propter contemptum sibi adsciscit, contra verò qui Deum timet, mandataque eiusdem seruat, mercedem accipiet, pacèque æternâ perfruetur. Vulgata autem editio innuit pœnæ obnoxium futurum, qui res sacras à Deo vel Ecclesia institutas contemnit, vel iis detrahit; aut Dei legem prætergressus proximo obloquitur, vel pacem inter amicos soluit, eum futuris suppliciis sese obligare. Contra vero qui cum Deo & proximo pacem seruat, mercede, veraque pace potiturum.

Filio dolofo, &c. Versus hic in Contextu Hebræo & emédatis Codicibus Latinis non habetur. Opponit autem filium improbum & dolosum seruo sapienti & frugi: significatur per hunc autem ingenuis suam ingenuitatem & nobilitatem nihil prodesse si improbi fuerint; seruo autem prudenti seruilem conditionem nihil obesse.

14. *Lex sapientis, &c.* Per sapientis legem non humanam sed celestem sapientiam accipit, quàm rectè appellat vitæ fontem, quia ex ea vita profcaturit (sicut ex fonte aqua) obseruata probeque exulta liberat à morte & omni malo.

15. *Doctrina bona, &c.* Exponit quid inter bonam & malam doctrinam intersit, inter eos rursus, qui bonam & malam doctrinam sectantur. Etenim bona apud Deum & hominem promeretur gratiam & fauorem, prodestque tam docenti quàm discenti. Mala autem parit mortem, præcipitatque in interitus voraginem. Hebræa eodem tendunt, verbis tamè nonnihil differunt; sonant enim: intelligentia indolesque bona conciliat gratiam, via autem præuaricatorum est dura.

16. *Ascutus omnia agit, &c.* Similia iam ante exposita sunt non semel. Monemur per hæc autem prudentes omnia agere cum consilio, fatuos autem nihil non temere, adeoque stultitiam suam nusquam non prodere.

17. *Nuncius impius, &c.* Committitur hic legatus fidelis, cum infideli, fidus cum perfido, hic propter suam infidelitatem corrui in mortem & interitum; ut qui aliis mortis vel interitus causa exstiterit; ille autem & sibi & aliis adfert sanitatem, salutaremque medicinam. Si legatur *Nuncius impius*, Vt quædam exemplaria habent, significat in mortem ruiturum, suaque spe frustratum iri illum, qui impiamandat, vel ab impio ad aliquid præstandum mandatur. Monemur per hæc autem legationes non quibusvis citra delectum mandandas esse, neque quosvis ad secreta consilia admitte-ndos, sed fidos & idoneos tantum.

18. *Egestas & ignavia, &c.* Committitur hic disciplinæ desertor vel contemptor, cum sedulo disciplinæ sectatore; quæ de re plura iam ante sunt dicta. Desertores euadunt pauperes & dedecorosi; sectatores autem disciplinæ apud Deum & homines gloriosi, & in bonis spiritualibus opulenti.

19. *Desiderium si. &c.* Loci huius posterius membrum cum priori non satis videtur coherere, nisi in hunc modum exponas. Res desiderata si obtingat, oblectat animam. Quare stulti qui carnis illecebris & voluptatibus oblectantur, si illis forte potiantur, nolunt deserere, imo detestantur tam eos, qui inde recedunt tamquam sibi dissimiles, quam eos quoque, qui ad recessum impellunt. Verum quod vox *Hauath* inter cetera *frangi* quoque significet, & non tantum *frari*, potest ad hunc quoque modum exponi: sapiens gaudet, non cum prauum eius desiderium sit, sed cum illud frangitur vel impeditur: stulti autem à malo opere vel desiderio recedere detestabile ducunt, quia sua desideria frangi nolunt.

20. *Qui cum sapientibus. &c.* Docetur hic paucis talem vnumquemlibet esse solere sensimque euadere, qualis is est, cum quo consuetudinem habet. Quare qui cum sapientibus versatur, sapiens, & qui cum stultis, stultus efficitur, adeoque cum stultis punietur & conteretur. Habet hoc autem in spiritalibus locum præcipuè.

21. *Peccatores persequetur. &c.* Docetur hic nullum malum manere impunitum, vel vllum rursus bonum irremuneratum. Nam licet peccata in neutra vita punirentur, vt in alterutra perpetuo puniuntur, attamen conscientiam vulnerant semper; per malum autem designatur hic malum poenæ præcipuè, per bonum autem præmium virtutibus debitum.

22. *Bonus relinquit. &c.* Hæc promissio ad vetus Testamentum potissimum spectat; ibi enim vigeat diuturna vita, seraque posteritas; & vetus ille populus Cananæorum terram occupabat, sicut hoc tempore Christiani spiritalia Iudæorum bona. Docetur hic quoque iustitiam iusti non ipsi solum prodesse, sed suæ quoque posteritati, diuersumque bonos & malos exitum sortiri; quia horum posteritas cito exstinguitur, illorum continuâ successione immortalis redditur; horum rursus opes parum diu subsistunt; vel enim pereunt, vel ad iustos transeunt: illorum porro stabiles manent, & de generatione in generationem transfunduntur, idque cum augmento.

23. *Multi cibi. &c.* Locus hic subobscurus est ob vocis *Raschym* ambiguitatem: hæc enim significat pauperes, magnates, & patres. Quare alij reddunt; *Multius cibis, vel magna rerum copia est in agro pauperum*: alij, *In prædijs magnatum*: alij, *In noualibus parum*. Sequens membrum æquè obscurum est, ad verbum sonat. *Et est qui perit, vel consumitur, eò quod ipsi non consistat agrico ardi ius vel lex, agrivus colendi peritia*. Iuxta hunc igitur sensum agricultura hic commèdatur & labor rusticanus, & reliquæ honestæ artes. Chaldæa sonant.

sonat: *Est qui præter ius vel citra iudicium mortem appetat*. Porro autem siue primum membrum veritas: *Multi cibi sunt in noualibus patrum vel principum, siue in agris pauperum* parum refert, nam & pauperes labore & industria agros incultos & steriles reddunt vberes cultosque; & filij rursus vel posteri, si patrum vel maiorum vestigiis insistant, multum cibi ex agris ab illis relictis colligunt. Quod ad secundum membrum; quidam ita reddunt: *Sunt qui pereant frustra que colligant, eò quod sine iudicio colligant; vel iniuste colligant, vel qui ex bonis noualibus nihil percipiant, quod agriculturam ignorent*. Sèsu mystico: Multos salutes cibos & fructus ex Patrum operibus & monumentis capiunt, qui cum iudicio, & delectu illa legunt; mortem contra & venenum inde hauriunt, qui sine iudicio legunt.

24. *Qui parci virgæ. &c.* Admonentur hoc versu officij sui parentes, etiam si verba, cum quibus primò rem tentare debent, ad filiorum insolentiam coercendam sat non sunt, verbera verbis addant necessum est. Est enim istud non odij, sed caritatis argumentum, debentque non semel aut iterum illud facere, sed assiduo & instanter.

25. *Iustus comedit. &c.* Confert hic ventrem iusti, cum impij ventre; hunc infaturabilem pronunciat, illum facile explebilem; quia iustus bonorum copia abundat; impius autem inops, quo se satiet non habet. Insinuatur hic quoque auaros nunquam expleri, iustos autem suâ sorte contentos esse, etsiam si modica sit, per ventrem autem significatur hic appetitus, qui in malis infinitus est.

PARAPHRASTICA.

CAPITIS DECIMIQUARTI EXPLANATIO.

1. *Sapiens mulier ædificat domum suam: insipiens exstructam quoque manibus destruet.*

Non modo viris patribusque familias sapientia est necessaria, quo munere suo ritè fungantur, verum etiam mulieribus matribusque familias. Nam vt sapiens & cordata mulier domum ædificat, hoc est, totam familiam magnâ industriâ & prouidentia gubernat, cunctaque quæ ad rei familiaris curam & procuracionem pertinet, prudenter ordinat; &

nihil tandem ex iis omnibus, quæ ad honestæ & sedulæ matrisfamilias officium spectant, prætermittit; ita e diuerso mulier fatua & insipiens domum exstructam manibus suis, hoc est, prauis operibus pessimisq. vitæ exemplis euerit & destruit. Nam dum opes nec auget nec conseruat, nec vllam omnino rei familiaris curam habet; imo verò luxuriosè illam dilapidat, aliud nihil facere videtur, quam propriis manibus illam euertere.

2. *Ambulans recto itinere, & timens Deum, despicitur ab eo qui infami gradiuntur via.*

QVI Deum & Dominum timet, eiusdemque mandata & legem seruat is recto itinere ambulat, rectumque & iustum vitæ institutum tenet non declinans, neque ad dexteram, neque ad sinistram. Contra verò qui obliquè tortuosèque graditur, viasque suas peruertit, is Dominum despicit eiusque mandata pro nihilo ducit; neque vllam omnino honestæ vitæ rationem habet; neque Dominum tantum eiusmodi homo contemnit; sed eos etiam qui illum timent, colunt & reuerentur.

3. *In ore stulti virga superbiæ: labia autem sapientum custodiunt eos.*

IN ore stulti est virga superbiæ, lingua nimirum procax, arrogans, & superba: cuiusmodi præ ceteris est illa, quæ magna & superba loquitur, contraque omnes se erigit, maximè verò contra eos, quos odio prosequitur. Et quamuis improbus vel impius quispiam viribus imbecillis sit; attamen lingua veluti baculo sese defendit, aliosque conuitiis impetit; imò se ipsum quoque nonnumquã illa ferit. Nam cum multa stultè & superbè effutiat, fit vt pœnarum meritum sæpe sibi adsciscat. Verum sapientum labia contra stultorum linguam se rursus muniunt, seque & alios ab illorum insolentia fortiter defendunt, dântque operam sedulam ne quid dicant, quod à vera sapientia dissideat, aut de quo Deo rationem reddere non queant.

4. *Vbi non sunt boues, præsepe vacuum est: vbi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bouis.*

VBI non sunt boues, vbi horrea & præsepia sunt vacua, triticoque & hordeo destituta. Nam vbi desunt validi boues, ibi agri pro dignitate coli non possunt; vbi autem agrorum cultura deest, ibi parum aut nihil prouenit

prouenit, quo horrea vel præsepia impleri queant; atque ita manet vacua & quasi scopis mundata: vbi autem plurimæ sunt segetes, magnusque fructuum & frugum omnis generis prouentus, ibi manifesta est bouis fortitudo. Siquidem frugum copia à bouum robore & fortitudine prouenit. quod de bobus hic dicitur, hoc totum ad illud referri potest, quod sine certo ministerio constare nequit. Quid enim esset Ecclesia sine idoneis pastoribus: Respublica sine magistratibus, iudicibus, assessoribus: scholæ sine eruditis magistris & doctoribus? & sic de reliquis.

5. *Testis fidelis non mentietur: profert autem mendacium dolosus testis.*

TESTIS fidelis, qui ab incunabilis veritati astipulari consuevit, neque in paruis, neque in magnis, neque in sacris neque in profanis, neque in suum, neque aliorum commodum vquam mentitur. Siquidem qui in paruis, vel profanis, vel propter suum emolumentum mentiri didicit, ille in magnis & sacris quoque fidem non seruabit; verum qui mentiri, tametsi in leuibus, aut fraudem facere solitus est, is leui de causa mendacium profert, adeoque non satis idoneus est, cui vlla fides habeatur etiam in grauibus, aut in magni alioqui momenti rebus. Qui ergo testis fidelis esse & haberi desiderat, numquam mentiatur caueat. Ceterum cum mendacium omnibus in rebus sit detestandum, tum in publicis concionibus & iudiciis maximè, nam in iis mentiri grauissimum est.

6. *Querit derisor sapientiam, & non inuenit: doctrina prudentium facilis.*

QVERIT veritatis contemptor, veræque sapientiæ derisor (qualis est quomnis omnino hæreticus, Iudæus, Paganus, tum reliqui omnes, qui vitam à sapientia Christiana alienam ducunt, semperque iam inde à prima ætate duxerunt) Dei sapientiam, non inuenit; tum quia illa indignum se reddidit, tum maxime quia ibi illam querit vbi inueniri omnino non potest; nempe extra Dei Ecclesiam cœtumque fidelium, & sapientum scholam. At verò prudenti & intelligenti, cuiusmodi est qui à teneris annis scientiæ & sapientiæ animum addictum habuit, vitiæque & nugas à sapientia alienas studiosè vitauit, sapientiæ doctrina inuentu perfacilis est; siquidem pijs commodè à pijs doctoribus propositam & traditam facili labore hauriunt.

7. *Vade contra virum stultum, & nescit labia prudentiæ.*

Abscede procul à viro stulto, neque unquam accesseris ad illum; neque cum eo familiaritatem ullam habueris; & procul rursus ab omni homine te seiunge, quem neque scientiæ, neque sapientiæ labia habere; sed sensu, mente, & ore stolidum esse cognoueris: siquidem aliud nihil nisi ineptiam, & stultitiam ab illo discas. Nam ut ex spinis non colliguntur ficus; ita ex stultis qui Deum ignorant, Dei scientia, recteque viuendi ratio non hauritur. Quod si de quopiam stultusne sit an sapiens dubitaueris, dissimula sapientiam & comprime labia prudentiæ, hoc est, te nihil scire simula & statim cognosces quis stultus sit: tuo namque silentio loquendi ansam illi offeres; ex sermone autem illius facile qualis sit deprehendes,

8. *Sapientia callidi est intelligere viam suam & imprudentia stultorum errās.*

Viri prudentis & callidi est cognoscere vias suas, viteque suæ rationes bene exploratas habere. Siquidem probe se ipsum nosse, vitæque mores rite componere, & omnes vitæ actiones in legitimum finem dirigere, non vulgaris sapientiæ argumentum est. Ceterum ut is sapiens merito habetur, qui vitæ suæ rationes prudenter nouit moderari & instituire, ita iure stultus ille censetur, qui totum conatum, omnemque prudentiam, si quam habet, huc conuertit, ut alios decipiat, doloque circumueniat, & in errorem abducat. Quod studium sectariorum est proprium; sed apprime insanum & stultum. Quid enim stultius quam se ipsum perdere, ut alios perimas?

9. *Stultus illudet peccatum, & inter iustos morabitur gratia.*

Stultus (qui idem est apud Salomonem cum impio & iniquo) ridet peccatum suum, gaudent enim impij cum male fecerint, neque suum tantum peccatum pro nihilo habet stultus, sed alterius quoque subsannat. etenim si quem in delictum aliquod cecidisse animaduertit, statim in vulgus illud disseminat, mireque exaggerat; nec prius finem facit, quam alium si potest, infamem reddit. Verum inter iustos non moratur ea nocendi libido, aut insanum illud delationis studium, sed gratia, & caritas, & beneuolentia. Quamobrem si qui sunt, qui in peccatum vel erratum aliquod inciderint, iusti studiosè illud regunt, benigneque interpretantur; prout

prudentes benèque affecti omnia in partem bonam trahunt, quæ apertè mala non sunt; contra stulti & iniqui omnia in malam transferunt.

10. *Cor quod nouit amaritudinem animæ suæ, in gaudio eius non miscebitur extraneus.*

Vnius cuiusque cor, ut solum secreti sui doloris & ægritudinis conscientium est, (siquidem externa iudicia ad internum animi statum certò dignoscendum sat non sunt; nam & mæsti interdum se lætos fingunt, & læti rursus nonnumquam se mæstos simulant) ita solum quoque interni sui gaudij gnarum, verèque particeps est; neque extraneus ullus quidquam interna illius lætitia commune habet. Pari modo si animus interno marore verè saucius est, nullis solatijs, quæ extrinsecus adferuntur, sanari facile potest. Dolor namque altum cordi infixus, externis blandimentis non temere mitigatur; externa enim infirmiora sunt, quam ut interna animi vulnera profligare queant.

11. *Domus impiorum delebitur, tabernacula iustorum germinabunt.*

Domus impiorum eorumdemque posteritas non diu incolumes subsistunt, sed cito è terra hominumque memoria tolluntur. Quandoquidem cum tam ipsi quam tota illorum familia nullum habeant virtutum præsidium, nec aliquid laude dignum designent unquam, sicut ut post mortem nihil reliquum illis fiat, in quo aliquatenus uiuant; at iustorum tabernacula semper germinant. Moriuntur sane ipsi etiam iusti; verum non delentur, sed hinc ad meliorem vitam transferuntur: interea autem temporis bonis operibus semper florent & germinant. Quin post mortem quoque in sua adhuc posteritate florent & virent, quorum omnium nihil contingit impijs.

12. *Est via, quæ videtur homini iusta, nouissima autem eius deducunt ad mortem.*

EST quoddam vitæ genus, quod homini videtur rectum & sanum, quia aliquem virtutis & honestatis splendorem præ se fert; & tamen sua natura neque sanum, neque rectum est; siquidem exitus illius ducit ad animi & corporis mortem. In eiusmodi vitæ genere constituti sunt miseri & occæcati Iudæi & hæretici: nam cum certo persuasum habeant se rectè tendere ad superos, rectè feruntur ad inferos: tum omnes illi presertim,

qui laborant vitiis cum veris virtutibus aliquam cognationē habentibus. Manifesta enim peccata nulli videntur recta. Sic vita omnibus delitiis & diuitiis affluens multis videtur recta, quia est iucunda & curis vacua; & tamen non est eiusmodi. Multi enim in bonis ducunt dies suos, & in puncto ad inferos descendunt. Vna recta & certa est via, nempe observatio mandatorum Dei ad finem vique vitæ perducta.

13. *Risus dolore miscbitur, & extrema gaudii luctus occupat.*

NE effusius, quam par est, læteris; sed risus tuus, tuæque lætitiæ impendentium malorum & ægritudinum metu & dolore temperetur. Siquidem nullum sæculi huius gaudium est solidum, nullum purum; semper enim aliquid ægritudinis admixtum habet; nullum diuturnum, nullum certum. Quæ hodie fausta lætæque videntur, cras vertuntur in luctum, imò extrema gaudii luctus plerumque excipit, nempe mors, & ea, quæ cum morte sunt connexa, quod maxime ij homines observare deberent, qui totam pœne vitam in carnis delitiis, comestationibus, ebrietatibus, voluptatibus, aliisque similibus sine vlla pœnitentiæ cogitatione transigunt. Cor itaque, etiam dum ridet, doleat, & nouissima recolat.

14. *Vitis suis replebitur stultus, & super eum erit vir bonus.*

STultus, qui cor suum à via recta auertit, & ad eam quæ sibi recta videtur, cum tamen obliqua sit, conuertit, aliquando vitis suis, hoc est, studiis, quæ perperam sectatus erat, vsque ad tædium & nauseam saturabitur; quando nimirum risus & gaudium illius vertentur in luctum. Quod tum demum futurum est, cum pro meritorum suorum ratione sempiterni ignis supplicii iuste mancipabitur. At vir bonus & iustus plus illo recepturus est. Siquidem corona iustitiæ iniustam vindictam excedere plerumque solet. Deus namque pro sua clementia plectit fontes infra meritum; coronat autem iustos supra illorum meritum: vt iustus à stulto in altera vita segregatur, ita in hac quoque vita ab illius via & consuetudine se auertit, & auertere merito debet; ne illius consortio polluat, & communi tandem supplicio cum eo inuoluatur.

15. *Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos.*

Homo rudis, simplex, & indoctus temerè credit omni verbo, quod vtrique & stultum, & admodum quoque periculosum est. Nam vt

peruersi

peruersi obstinatique animi est compertæ veritati studiosè resistere; ita nimia simplicitatis & temeritatis est, quibuslibet fabulis vel rumoribus, aut quorum libet hominum dictis fidem habere. Nimia credulitas parit actionum & consiliorum inconstantiam, quippe cum de eadem profusè re diuersa sæpe exponantur. Verum vir prudens & callidus prudenter confiderat motus animi, gressusque suos, neque omni statim verbo credit; sed quid cum Dei lege rectæ ratione cōsentiatur, quid rursus ab illis dissideat, prudenter expendit, adeoque in omnibus actionibus suis maturè procedit, prudenterque se gerit.

16. *Sapiens timet, & declinat à malo: stultus transilit & confidit.*

CVM omnia plena sint periculis & insidiis, sapiens necubi impingat, cautè irretiat, timet. Intelligit enim non tantum magna doctrina & experientia opus esse; vt quis malum omne, quod hinc inde imminet, euadat, sed magna quoque cautione & timore. Nam qui timoris expertus viuit, à malo non recedit, adeoque facili negotio de vno incommodo, in aliud incidit. Sapiens itaque timet & peccandi occasiones vitat, stultus contra temere quiduis adoritur, ægréque fert, & quasi incenditur, si quis illius temeritati aduersatur, aut ab incepto eum auertere conatur. Sui enim iudicio suisque viribus fides, existimat quiduis feliciter conficere se posse, nullumque ex opere suo incommodum consecuturum esse.

17. *Impatiens operabitur stultitiam: & vir versutus odiosus est.*

IMpatiens & ad frænandam iram impotens, multa stulta & insana designat, quorum, vbi ad sanam sedatamque mentem denuo redierit, miserè ipsum pœnitet; atque hoc cum per quotidiana experientia certò constet, alia probatione non indiget: credi enim vix potest ad quanta mala incensa ira multos impulerit, quantoque dolore & incommodo auctores suos sæpe affecerit. Vir autem versutus & cogitabundus (cuiusmodi est ille, qui semper cogitat & deliberat, neque seriò aliquid tentatum ille rursus, qui animo semper versat, quo modo proximo damnum inferat, iraque dissimulat à lædendi opportunitatem assiduo captat) iure meritoque exosus habetur: nam etsi vterque malus sit, & qui citò irascitur, & qui iram callidè dissimulat, vt acrius postea puniat, hic tamen illo multò perniciosior est: hic enim peccat ex mera malitia; ille ex infirmitate. Ira enim adimit iudicium.

18. *Possidebunt paruuli stultitiam, & expectabunt astuti scientiam.*

Sensu paruuli, rudes itidem & imperiti stultitiam, veluti hæreditario sine sibi debitam possident: quia mordicus illi adhærent, neque cogitationem aliquam de ea dimittenda suscipiunt, cum aliud tamen nihil inde, nisi probum & dedecus reportent. Prudentes autem & astuti nihil æquè auidè complectuntur atque scientiam: norunt enim illam verum & solidum hominis bonum esse; in quâ proinde magnum illius ornamentum & præsidium est positum. Nec enim secus scientia hominem totum exornat, atque corona caput. Est autem de Dei rerumque cœlestium notitia verius hic sermo, quàm de rerum naturalium scientia, quàmuis hæc quoque sua ornamenta adferat.

19. *Iacebunt mali ante bonos: & impii ante portas iustorum.*

Mali & improbi suò tempore ante bonos prostrati iacebunt hominesque impii ante iustorum portas sese abiciunt & opem illorum expent. Fiet hoc autem quando iusti stabunt in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt; nisi forsan ante mortem ad sanam mentem reuersi, impietatem & superbiam suam agnouerint, agnitioneque detestati, & iniuriam, quam iustis intulerant deprecari fuerint. Improbi enim & superbi iustos opprimere, variisque iniuriis afficere solent, sed Dei providentia fit, vt tales nonnumquamque ita humiliantur, vt ad eorum quoque auxilium implorandū ire compellantur, quòs ante deriserant, & tantum non oppresserant.

20. *Etiã proximo suo pauper odiosus erit: amici verò diuitem multi.*

Graue sanè onus est paupertas, duraque pauperum conditio; vt qui vix illos in hac vita fidos patronos inueniant, ab omnibus autem negligantur & contemnantur, & ab amicis & sanguine iunctis; diuites contra ab omnibus honorantur, magnique fiunt etiam ab exteris: multosque vbique amicos, & asseclas, & laudatores numerant, verum hæc disparitas non prouenit ex natura rei, sed ex præpostero hominum iudicio. Hi enim sunt, qui magis spectant rerum copiam & abundantiam, quàm naturam humanam; fortunam quàm virtutem; opulentiam quàm scientiam.

21. *Qui despicit proximum suum, peccat: qui autem miseretur pauperis, beatus erit.*

Verum quicumque proximum propter paupertatem aspernantur, aut in necessitate deserunt, aut qualicumque iniuria afficiunt, non impune illud ferent. Nam qui fratrem ob inopiam, aut aliam miseriam despicit, citra controuersiam in caritatis legem committit, sui que peccati pœnas quandoque luet. Proximi autem nomine eos omnes hic accipe; de quibus bene mereri possumus, aut à quo beneficium aliquod accipere ualemus. Sunt enim varij tituli propinquitatis, Proximique vocabulum patet latissimè. Contra verò qui pauperis miseretur beatus est, quia Deus vicissim miserebitur illius. *Beati enim misericordes, quia ipsi misericordiam consequentur.* Neque enim exiguum caritatis opus est eum, qui ab omnibus contemnitur, & quasi calcatur, etiam a propriis amicis, iuuare & subleuare.

22. *Errant qui operantur malum: misericordia & veritas præparant bona.*

Errant qui studio machinantur quodcumque malum. Siquidem in malum vel peccatum aliquod incidere, hoc humanæ est fragilitatis, verum de industria malum patrare, vel alicui inferre, id demum apertæ est nequitiae. Quare sæpe eiusmodi mala in illorum capita recidunt, neque misericordiam facile consequuntur. At vero qui veritati & operibus misericordiae student, illis ea præparantur bona, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Vehementer proinde errant, qui datâ operâ peccatis sunt addicti, quod omnibus tamen iis est peculiare.

23. *In omni opere bono erit abundantia: vbi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.*

NON qui dicunt, sed qui faciunt: neque enim garrulitate comparantur opes, sed labore & industria. Quæuis namque ars honesta iustè seduloque exercita, victui necessaria subministrare nata est, habetque studium hoc non solum in rebus caducis & temporariis locum, verum in cœlestibus & spiritalibus quoque: *Non omnis, inquit Christus, qui dicit mihi domine, domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem patris mei, qui est in cœlis.*

24. *Corona sapientum, diuitiæ eorum: fatuitas stultorum imprudentia.*

Diuitiæ si prudenter illis vtaris, legitimèque pares, non sunt malæ; sed bonæ, & ad multas res salutares; imò sunt magnum virorum sapientum ornamentum, & ad magna quædam præstanda perutile instrumentum. Siquidem sapientia in homine abiecto & paupere non ita est conspicua, sicut in diuite; nam in viro potente & opulento tamquam in digno possessore admirationi est; in pannofo autem & inope contemni sæpe solet. Verum cum stultorum stultitia longe aliter res habet: stulti enim externis opibus non ornantur, sed grauantur (quippe qui eò euadunt stultiore quò pluribus affluunt) quandoquidem habent maiorem ostentandi & manifestandi suam stultitiã & fatuitatem facultatem; maxima autem stultorum stultitia est, in præsentia tantum oculum defixum habere, de futuris autem nullam cogitationem suscipere.

25. *Liberat animas testis fidelis: & profert mendacia versipellis.*

Testis verax & fidelis suo fideli veracique testimonio liberat à periculo vitæ; testis autem versipellis & mendax mendaci linguã in fontes occidit, & in varia incommoda coniicit. Quam multi falsis testimoniis oppressi vitã priuantur? quam multi eadem fraude circumuenti, omnibus fortunis exuuntur? quam multi indelebilem infamiæ notam hinc passim incurrunt? Habet autem ea falsitas, & quæ inde nascitur, perniciosum locum non tantum in politicis, verum etiam in spiritalibus. Verè falsi testes sunt hæretici & omnes pseudodidascali: contra autem verè fideles & veraces testes sunt orthodoxi & Catholici Pastores. hi enim saluant animas; illi vero perimunt & perdunt.

26. *In timore Domini fiducia fortitudinis, & filius eius erit spes.*

VT diuitiæ cum timore Domini multum possunt, citra illum autem parum prælidii adferunt: ita fortitudo quoque & potentia si timorem Domini comitem habuerint, multum valent, sine illo autem nihil aut parum præstant. Robustus enim vt maximè viribus valeat, multo plus tamen spei & fiduciæ collocare debet in timore & auxilio Domini, quam in viribus suis. Nec solum fortibus ipsis timor Domini est munimentum, certæque fiduciæ firmamentum, sed ipsorum quoque posteritati. Nam parentum quoque merita in filios & nepotes, vt ex vtroque Testamento manifestum est, sæpe redundant.

27. *Timor Domini fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.*

Timor itaque Domini est fortitudinis parens & quasi radix; neque hoc solum est, sed veræ quòque vitæ fons & origo: vnus hic quoque in causa est, vt homo mortis laqueos, hoc est, peccata & occasiones, quæ in peccatum trahunt, declinet. Timor enim supplicia peccatoribus præparata ob oculos ponit. Formido autem pœnarum multos à scelere absterret, iuxta illud: *Odium peccare mali formidine pœnæ.*

28. *In multitudine populi dignitas regis: & in paucitate plebis ignominia principis.*

Præcipua Regum maiestas, eorumdè que decus & ornamentum non est situm in magnis opibus, aut munitionibus, aut propugnaculis, sed in multitudine subiecti benèque erga ipsos affecti populi. Contra vero non vulgare illorum probum, terror atque contritio est subditorum paucitas, maleuolentia, & abalienatio; nihil enim facilius est quàm Principem expugnare, si subditos habuerit à se auersos. Debent proinde Reges & Principes magis studere comitati, beneuolentiæ, mansuetudini, & liberalitati, quam seueritati, tyrannidi aut iniustitiæ. Per hæc enim coniuncti alienantur, per illa autem alienati conciliantur, & alliciuntur.

29. *Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam.*

PER patientiam & animi lenitatem cognoscitur sapiens; per impatientiam autem & furorem stultus. Qui enim patiens est, in omnibus prudenter se gerit, magnaque in omnibus rebus moderatione vtitur. Qui autem impatiens est, multa insana & stulta propter iram committit. Est autem hæc patientiæ & longanimitatis virtus præ ceteris Regibus, Iudicibus, & Magistratibus necessaria. Siquidem animo ira turbato neque veritatem cernere, neque rectè vllam omnino controuersiam iudicare possunt.

30. *Vita carniū, sanitas cordis: putredo ossium, inuidia.*

NON solum impotentior ira bonæ animi corporisque constitutioni plurimum obest, verum etiam liuor & inuidia. Etenim vt cordis sanitas, hoc est, pacatus tranquillisque mentis status non modò ingenium ad veritatis inuestigationem, & rerum sublimium contemplationem multum

multum iuuat, sed vitam quoque carniū, hoc est, corporis incolumitatem conseruat & promouet: ita inuidia non tantum corporis vires absumit, sed ipsa etiam ossa exhaurit & tabefacit.

31. *Qui calumniatur egentem, exprobrat factori eius: honorat autem eum, qui miseretur pauperis.*

Ingenti cum salutis periculo coniunctum est, pauperibus vim inferre, aut maledicere, aut calumniam struere, aut quouis modo illos opprimere. Contra verò maximi apud Deum meriti est bene de illis mereri, eosque pro viribus iuuare, tueri, ac defendere. Nam qui calumniatur vel opprimit pauperem, quod in se est, factorem eius iniuria afficit; e diuerso vero qui pauperis miseretur & eum pascit, eiusdem creatorem honore afficit & pascit. At quid sanctius, quid præstantius, aut quæstuosius dici vel cogitari potest, quam Deum pascere & honorare? quid rursus grauius aut periculosius, quam probis aut calumniis eundem afficere?

32. *In malitia sua expelletur impius: sperat autem iustus in morte sua.*

Impius propter malitiam suam & à cœlesti patria proscribitur, & ab omni cuiusuis boni spe omnino excluditur, & multis præterea terroribus & miseriis inuoluitur. Etenim vt iustus in morte, quam naturaliter omnes metuunt, timore non frangitur, neque impatientiâ vincitur, sed spe bonâ munitus liberatoris sui aduentum læto animo exspectat, ita impius in morte vehementer consternatur, & angitur; neque omnibus tantū voluptatibus & carnis illecebris, quibus ante potiebatur, priuatur, verum ab omni quoque bonorum spe & exspectatione prorsus depellitur.

33. *In corde prudentis requiescit sapientia, & indoctos quosque erudiet.*

In corde viri prudentis & intelligentis requiescit sapientia: in cœtu autem stultorum sapientia non agnoscitur. Nam licet sapiens stultos & indoctos erudire, suamque sapientiam iisdem impertiri maximè studeat; attamen veritas & sapientia in pectore stulti locum non inueniunt, sed tantum in corde intelligentis. Hi enim sunt, qui auidè illam hauriunt, semelque haustam constanter retinent, & opere ipso oblata occasione exercent. Stulti autem & iuuenes præsertim, licet sapientiam quandoque differentem audiant, eius tamen doctrinam & monita non retinent; sed statim obliuioni tradunt. Quin alio quoque modo sapientia residet in sapientis

sapientis pectore; quia nimirum illam arroganter non iactat, verum modestè dissimulat; stultus autem siquid nouit, id celare non potest, verum statim effundit, & arroganter venditat.

34. *Iustitia eleuat gentem: miseros autem facit populos peccatum.*

Iustitia in quacunque tandem gente, loco, vel regione locum obtinuerit, illum clarum, celebrem, fortunatumque reddit. Peccatum contra, nisi per pœnitentiam deleatur, in causa frequenter est, vt populus magnis cladibus, pestibus, & calamitatibus afficiatur, & radicitus nonnumquam extirpetur. Quod Magistratus, & Principes animaduertentes toti in hoc esse meritò deberent, vt regna & prouincias suas à publicis præsertim peccatis quàm maximè repurgata tenerent. Nam vt iustitia & æquitas populum extollit: ita peccatum eundem deprimit, publicaque ignominia & miseria afficit.

35. *Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam eius inutilis sustinebit.*

Et si sapientia in viris magnis & potentibus sit illustrior, magisque conspicua, quam in vilibus & abiectis mancipiis; in quibuscunque tamen inuenitur, misericè illos commendat, gratosque & acceptos reddit. Quamobrem minister regis eò Domino suo est gratior & utilior, quò est sapientior & intelligentior. Contra vero quo est rudior, & ad quoduis munus vel ministerium propter stultitiam suam obeundum ineptior, eò omnibus est exosior; & qui principem suum ad iram prouocet, publicèque confundat, instructor. Quin ipse quoque Christus non stultos, sed prudentes, & vigiles seruos ad suum seruitium requirit.

A D

CAPVT DECIMVM QVARTVM SCHOLIVM.

1. **S**apiens mulier. &c. Committitur hîc frugi, & industria materfamilias cum ignaua & stulta: hæc quasi propriis manibus euerit domum, illa ædificat & exstruit, simulque ostenditur sapientiam non modo viris esse necessariam, verum etiam fœminis familiæque matribus. Siquidem illius partes sunt familiam gubernare; hoc autem absque prudentia facere non potest.

D d

2. Ambu-

2. *Ambulans recto, &c.* Confertur inter se recto & obliquo itinere incedentes; hi Deum aspernantur, illi Deum timent, eiusdemque præcepta seruant.

3. *In ore stulti, &c.* Committitur hic os stulti cum labiis sapientis, designat autem os vel linguam stulti nomine *Virga*; quia ut virga consueuimus percutere, ita stulti, quos alio modo lædere non possunt, procaci linguâ ferunt. Per hoc autem quod stultos Virgam vel baculum in ore ferre docet, significat paratos esse semper ad hoc vel illo modo lædendū. Contra verò sapientum labia ita comparata sunt, ut & suos auctores & alios quoque custodiant atque defendant:

4. *Vbi non sunt boues, &c.* Significatur hic agricolas, qui ex agris suis copiosum prouentum referre volunt, de omnibus rebus ad agriculturam necessariis sibi prospicere debere. Tum omnes, qui rem facere volunt in quacumque re vel arte otium veluti pestem fugere oportere. Mystice verò rempublicam, quæ florere desiderat, de bonis prudentibusque magistratibus aliisque ministris sibi prospicere dedere, Ecclesiam autem de bonis pastoribus, omnem alioqui conatum vacuum & sterilem futurum. Nomen *Efum* non modò præ sepe, sed horreum quoque significat, quod magis ad rem facit, sic vox sequens quoque non modo vacuum, sed triticum quoque denotat, quod huic rursus loco magis conuenit. Sensus enim est: vbi non sunt boues ibi non est triticum vel frumentum in horreo.

5. *Testis fidelis, &c.* Confertur hic testis verax & fidelis cum mendaci & infideli: hic mentitur, ille veritatem loquitur, quia ab initio veritatem proferre assuevit, sicut ille mendacium; atque ita ex prima institutione coniectura facienda est, sitne quispiam futurus verax an mendax in adultiori ætate, hæc autem veritas maximè requiritur in iudicibus, testibus, concionatoribus, sacrorumque mysteriorum interpretibus.

6. *Quærit derisor sapientiam, &c.* Hic locus à prima statim ætate scientiæ & sapientiæ animum adiugendum admonet. Qui enim in iuuentute illa contemnit, in senectute frustra quæret.

7. *Vade contra virum stultum, &c.* Hic versus in nostro Contextu subobscurus est, in Hebræo est facilius. Tradit autem summatim cum stultis hominibus nullum profus commercium habendum esse. Nostra editio eiusmodi sensum offerre videtur: *Si in stultum forte incideris, finge te nihil scire, tuoque silentio illius stultitiam facile elicies.* Vel aliter & fortan melius:

Si cre-

Si crebro cum stultis egeris, nescies tandem labia sapientiæ, hoc est, doctè eruditè loqui haud scies.

8. *Sapientia callidi, &c.* Locus hic, ut alij complures, indicat, sapientiam in actione potius consistere, quam in nuda contemplatione: siquidem per *Viam vitæ* ratio morumque compositio designatur. Ut autem rectè is sapiens appellatur, qui vitæ suæ rationes ad eum modum instituit, ut de virtute in virtutem semper progrediatur, ita stultus iure habetur, qui de vitio ad vitium vsque oberrat, aliosque & alios in errorè inducere laborat, id quod hæretici impigrè contendunt. Conuenit versus appositè in bonos malosque doctores.

9. *Scelus illudet, &c.* Opponitur hic stultus vel iniustus iusto. Hic alios gratiâ & benevolentia complectitur, eorundemque lapsus regit & dissimulat; ille proximi peccatum deridet, & vbi cumque potest diuulgat, quin proprium quoque peccatum risu excipere solet.

10. *Cor quod nouit, &c.* Docetur hic interiorem hominis statum, eiusdemque qualitatem ipsi soli certo comperta esse, iudicia autem externa incerta esse omnia, propterea quod homo pro voluntatis suæ libertate, qui iuis fingere & comminisci potest. Quare qui errare non vult, ex solis externis de interiori hominis statu ne facile pronunciet, aut iudicet.

11. *Domus impiorum, &c.* Per iustorum & impiorum domum & tabernaculum vtrorumque studia & opes designantur. Inter quæ hoc interest: quod res impiorum sint caducæ & inconstantes, iustorum autem stabiles, & in quodam incremento positæ. Rectè quoque iustis tribuitur tabernaculum, quod est hominum in motu existentium, contendunt enim iusti ad aliam vitam & regionem; impiis autem domus, quæ est sedes fixè manentium. vellent hi enim perpetuo in terra hædere, si per Deum liceret. Mystice, synagoga deletur, Ecclesia firma consistit.

12. *Est via qua, &c.* In via, quæ videtur iusta & non est, quia ducit ad mortem æternam, constituti sunt non modo Iudæi, hæretici, Pagani, luxuriosi, ambitiosi, & alii id genus complures, sed ij quoque, quibus hic omnia ex animi sententia succedunt, nihilque vniquam aduersitatis patiuntur, cum tamen offendant, & impingant æquè atque alii.

13. *Risus dolore, &c.* Monet hic locus gaudium non debere esse nimis effusum, sed moderatâ tristitia temperandam: tum nullum in hoc mundo gaudium esse solidum; quippe quod omne omnino gaudium aliquid semper amaritudinis habeat admixtum, id quod in fine præcipue animaduertitur.

14. *Vix suis, &c.* Versus hic docet rerum omnium mundanarum esse fatietatem & fastidium; hinc tam bonis quam malis operibus suam repositam esse mercedem. Virum stultum Hebræi vocant hoc loco, qui corde à via recta auersus est; qui proinde studiis & viis suis tum demum replebitur, cum ex vita hac voluptuosa ad æternum supplicium amandabitur. Superat autem talem vir bonus, quia ex vitæ huius miseris ad cæli gaudia transfertur. Contextus Hebræus hunc quoque sensum admittit. *Ut stultus satiatur viis suis, ita vir bonus & sapiens impletur Miderachau id est foliis vel fructibus suis,* hoc est, vnusquisque referet, pro vt gessit: aut bonus saturabitur præ illo, vel plus illo.

15. *Innocens credit, &c.* Scopus loci huius est. Non omni verbo credendum esse, sed cautè arbulandum, expendendumque quid dicatur, & à quo dicatur. Innocentis autem vocabulum vsurpatur hic pro indocto & simplici, sicut astuti, pro prudenti & sagaci.

16. *Sapiens timet, &c.* Monemur hæc sententiâ magno propter pericula in hac vita occurrentia opus esse iudicio & cautione, nihilque temere aggrediendum. In quibus omnibus stultus errat, neque enim timet quemquam, neque deliberat quidquam; sed temerè tentat quiduis, ægréque fert si quis temeritati illius obnititur.

17. *Impatiens operatur, &c.* Et hæc quoque sententia nos admonet, ne quid vnquam per iram, aut dolum malum adoriamur; tum vt id esse conemur per gratiam, quod Deus est per naturam, mansuetus nimirum & longanimis. Virum autem versutum odiosum dicit, quia omne illius studium tendit ad malum & proximi detrimentum.

18. *Possidebunt paruuli, &c.* Comparantur hic simplices cum astutis; illis adhæret, & quali congenita est stultitia, multa que probra, quæ inde nasci sunt solita; hi autem studio & desiderio tendunt ad scientiam, ex qua dimanat decus & gloria, est que bonum præ ceteris nobile & stabile.

19. *Iacebunt mali, &c.* Admonentur hic iniqui, vt tempestiue respiciant, veniamque ab iis perant, quos iniuste afflixerunt, & iniuria affecerunt.

20. *Etiam proximo, &c.* Docetur hic quam grauis in hoc sæculo miseraque conditio sit pauperum; vt qui ab omnibus contemnantur & deserantur etiam a sanguine iunatis: diuites contra ab omnibus honorantur & obseruantur, verum hoc iudicium est mundi, & sæculi huius, apud Deum namque ille est carior, qui virtutibus est auctior.

21. *Qui despicit proximum, &c.* Hic locus pertinet ad proximè expositum;

tum; monet enim grauitè illos in Deum peccare, qui pauperes propter inopiam cõtemnunt, vt contra vero certâ iam spe beatos esse, qui illorum curam suscipiunt, opemque iisdem ferunt.

22. *Errant qui operantur, &c.* Docetur hic in grauissimo errore salutisque discrimine eos versari, qui de industria peccat. Contra vero magna præmia apud Deum illos sibi præparare, qui iustitiam & veritatè præstant, cogitantque quomodo inopi opem ferre commodè valeant.

23. *In omni opere, &c.* Commendatur hoc versu sedulitas, & condemnatur insulsa garrulitas.

24. *Corona sapientiam, &c.* Ostenditur hoc loco sapientiam non modo animæ & corporis bonis ornamentum adferre, verum etiam fortunæ commodis. Opes namque sapientibus egregium ad omnem virtutem sunt organum. Per sapientum autè opes, sapientiæ copiam, vel perfectam quoque sapientiam accipere licet. At stulti diuitiarum copia ex stultis stultissimi euadunt.

25. *Liberat animas, &c.* Docetur hic testem veracem à mortè & periculis quæ mortem adferunt, & aliis itidem incommodis animam liberare; testem autem mendacem mentiriue solitum contrarium præstare, hoc est, animæ, & corpori, & famæ & fortunæ bonis, imo etiam salutis ipsi detrimentum adferre.

26. *In timore Domini, &c.* Sensus est, vt opes sine timore Dei parum profunt; ita animi quoque robur & corporis fortitudo sine Dei timore languent. Est autem aliud nihil fiducia fortitudinis, quam fiducia firma, tuta, & valida, quæ vtique non tam in brachio, quam in Deo collocanda est.

27. *Timor Domini, &c.* Hæc alio titulo timorem Domini commendant. Ostendunt enim non solum esse initium sapientiæ fontem quæ fortitudinis, vt ante dictum est, verum etiam fontem vitæ: nam & vitam præstat, & à mortis ruina & laqueo liberat: laquei autem mortis sunt laquei diaboli, & omne illud præterea, quod insidiatur animæ vel corporis vitæ.

28. *In multitudine populi, &c.* Admonentur hic Principes maiestatem & dignitatem regiam non tam consistere in magnis opibus, aut validis munitionibus, quam in multitudine morigeri benèque affecti & constituti populi: sicut e diuerso in paucitate plebis positam esse illius ignominiam & dedecus, adeoque Principes omnes comitate & beneuolentia potius vti debere, quam seueritate. Monentur per eadem quoque qui sacris præsunt, vt Christo regi quam plurimos lucrifacere contendant.

29. *Qui patiens est, &c.* Opponuntur hic patientia & impatientia, sapiens iudex & stultus; hic cognoscitur ex impatientia, ille ex patientia: præ ceteris autem patientia Regibus, & Iudicibus, & Magistratibus, ratione officii magnopere est necessaria. Porro *Exaltare stultitiam*, aliud nihil est, quam apertis iudiciis eam prodere, cum ante latuisset, aut aperta non satis fuisset.

30. *Vita carniū, &c.* Hic locus dehortatur ab invidia, sicut præcedens ab ira & impatientia: etenim cor invidia faucium, aut alio animi morbo læsum exsiccat & consumit ossa ipsa; sicut cordis sanitas, animique integritas & ingenuitas toti corpori vitam & sanitatem præstat. licet autem hæc omnia ad animi vires transferre.

31. *Qui calumniatur egentem, &c.* Docetur hic quanti periculi res sit pauperibus vim inferre, aut quouis modo illos diuexare; quanti rursus meriti bene de illis mereri. Nam, ut disertè hoc versu exponitur, quidquid boni vel mali pauperibus confertur vel infertur, id totum Deo confertur vel infertur. Eadem est sententia Christi, Matth. xxv.

32. *In malitia sua, &c.* Significatur hic impio, nihil exanimi sententia succedere; iusto contra omnia prosperè euenire. Repellitur enim impius ab omnibus bonis, ad quæ vel in hac vita anhelabat, vel quæ in altera sperabat; iustus autem sperat in morte, quia tum liberatur ab omni miseria & molestia: sperat quoque in morte impii, quia tum eripitur ab omni iniusta vexatione, & oppressione.

33. *In corde prudentis, &c.* Duplici nomine prudentem hic locus commendat. Nam & in corde illius refidet & quiescit sapientia; & aptus est, qui indoctis illam impertiat. Potest quidem veritas a stulto nonnumquam deprehendi, verum in corde illius fixam sedem non habet.

34. *Iustitia eleuat, &c.* Quod hic traditur, hoc quotidiana experimenta confirmant: nempe iustitiam populum florentem reddere; peccatum autem eundem illum calamitosum, pauperem, & miserum efficere. Hebræa duplicem sensum recipiunt; alter est: *Misericordia populorum, est quasi sacrificium pro peccato.* Alter est: *ignominia est populo peccatum.*

35. *Acceptus est Regi, &c.* Ostenditur hic sapieniam omnibus necessariam, etiam vilibus mancipiis; quippe quæ dominis suis sunt grata, si sapiunt; ingrata autem, si prudentia destituuntur. Quin ipse quoque Christus prudentem fidelemque seruitutem ab omnibus exigit.

PARAPHRASTICA CAPITIS QVINCTI DECIMI EXPLANATIO.

1. *Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitatur furor.*

Responsio mollis & humana frangit iram, incensique animi furor lenit; Contra verò sermo durus & aculeatus iracundiam suscitatur; habet hoc autem locum non in humanis solum, ut quotidiana experimenta probant, (videmus namque grauissimè incensos leni humanaque oratione mitigari, contra violenter commotos, dura hostilique oratione grauiter incendi) verum etiam in diuinis. Qui enim culpam agnoscit, veniamque deprecatur, & miseriam suam deplorat, Deum alioqui iratum, & punire paratum facile placat; qui vero virtutes suas iactat, & aduersus Deum, quasi iniuste puniatur, murmurat, grauiter illum inflammat, & ante sedatum contra se armat & excitat.

2. *Lingua sapientum ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam.*

Sapientum lingua exornat scientiam. Nam cum debito modo, loco, & tempore eam proponit, efficit, ut iis appareat venusta, pulchra, & facilis quibus ante videbatur aspera & spinosa. Atque hoc quotidie ex doctis & eruditis orthodoxorum concionibus & lectionibus obseruare licet. Porro os stultorum, quod iudicio careat, neque modum vllum seruet, nihil aliud eruatur quam meram stultitiam & insaniam; atque hoc ex sectariorum spermologiis & scriptionibus luce meridianâ clarius patet. Pulchra est itaque eloquentia cum sapientia coniuncta; at vero loquacitas sine iudicio & sapientia, aliud nihil est, quam mera stultitia.

3. *In omni loco oculi Domini contemplantur bonos & malos.*

Interim nulla sapientia est tanta, quæ oculos Domini fallere; nulla eloquentia tanta, quæ oculatissimo illius iudicio tenebras offundere; nulla tandem astutia tanta, quæ aliquid, quod ipsos lateat, abscondere possit nam oculi Domini sunt in omni loco, omniaque sunt illis aperta & nuda.

Idem

Iidem illi oculi contemplantur bona & mala, bonos rursus & malos, iustos denique & iniustos, omniumque opera & studia accuratissime obseruant, ne quis existimet impunè se laturum, siquid mali occultè designet; aut mercede cariturum, siquid boni faciat, aut mali propter Christum vel iustitiam ferat.

4. *Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum.*

Lingua sana, pacisquæ studiosa, & lenis, est veluti arbor vitæ: nam cum sit sana, nullisque prauæ linguæ vitiis obnoxia, nulli nocet, nulli detrimentum adfert; imò vero ægros maleque affectos sanat, debilesque confortat, cæcos illuminat, claudos dirigit, & mortuos tandem ad vitam reuocat; quæ omnia in Catholici Pastoris piique doctoris lingua sunt manifesta, atque ita arbori vitæ rectè comparatur. At lingua peruersa & immoderata spiritum conterit, grauiterque eundem affligit siquidem suâ furiam illum conturbat, bonumque illius statum falsâ doctrinâ euerit. Dicitur autem immoderata, quia nullum in reprehendendo, aut increpando seruat modum, veritatisque & modestiæ limites excedit, & insanis clamoribus, aut importunis conuitiis omnia incendit, adeoque deiectos magis deprimit, quam erigit, magisque incensos exulcerat, quam placat.

5. *Stultus irridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet.*

QVI parentum maiorumque monita pro nihilo ducunt, eorundemque disciplinam & eruditionem dispiciunt, ludibrioque habent & stulti sunt, & facto ipso se stultos ostendunt, Nec illi tantum ad stultorum nauim spectant, sed illi quoque qui rectæ rationis iudicio se opponunt, mediæque stultitiæ exuendæ & deponendæ contemnunt. Sicut enim ægri, qui salutarem potionem, aut sanum medici consilium aspernantur, sanari non possunt, & si moriuntur, suâ culpâ moriuntur: ita rudes & imperiti, si monentibus & increpantibus non obsequuntur, ab inscitia suæque stultitiæ morbo liberari nequeunt; verum qui maiorum consilia & instituta grato animo suscipiunt, facile prudentes cauti que euadunt; etiamsi ante hoc ipsum non erant, si autem prudentes iam antè erant, obsequendo & optemperando prudentiores subinde fiunt; quippe cum nemo sit tam sapiens, qui sapientior fieri non possit.

5. *In abundantia iustitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur.*

Magna in copiosa iustitia vis, magnum robur & fortitudo sita est. Qui ergo hostes omnes, omnesque tentationes feliciter vult superare, iustitiæ incumbat. Nam quo quis est iustior & sanctior, eo hostibus & tentationibus omnibus superandis est potentior. Impiorum verò consilia & cogitatus è terra funditus eradicabuntur, & in nihilum redigentur. Putabant altas se in terra radices egisse, verum in morte illorum platum fit, quam infirmum erat fundamentum, quo nitebantur.

6. *Domus iusti plurima fortitudo: & in fructibus impii conturbatio.*

In domo itaque iusti magna latet virtus, magna contra aduersa omnia fortitudo, magnus in ea iacet thesaurus reconditus, non solum virtutum donorumque cælestium, verum etiam opum iusto labore partarum, quæ diu sæpe in familia perseuerant, & de genere in genus transmigrant. Verum prouentus & opes, quas per vim, rapinam, & fraudem colligit impius, adeo nepotibus & posteris non profunt, vt magnas sæpe turbas & seditiones in familia excitent; sed neque sibi ipsi quoque hæc profunt, nisi ad maiorem condemnationem & animi conturbationem. Siquidem vbi maiores sunt opes, ibi maior peccati seges. Nam vt opes iustis sunt instrumentum virtutis, ita iniustis sunt materia peccati.

7. *Labia sapientum disseminabunt scientiam, cor stultorum dissimile erit.*

Labia sapientum sapientiam in pectore reconditam non tenent; sed disseminant aliisque communicant; prout bonum se alteri communicare solet; at vero stultorum cor non est ita comparatum: nam neque sapientiam habet, quam disseminare possit; neque siquam haberet, vtiliter quoque & salubriter eam cum aliis communicare valeret; vt quod nihil nisi ineptiam & stultitiam depromere didicerit. Est autem stultorum cor dissimile non modo cordi sapientum, sed sibi ipsi quoque, vtpote semper varium & inconstans. Inter ceteros porrò sapientes, qui sapientiam, quam à Deo hauserant, vtiliter & liberaliter disseminarunt, insignes exstiterunt Apostoli. Hi enim terrarum orbem suâ doctrinâ impleuerunt.

8. *Victimæ impiorum abominabiles Domino, vota iustorum placabilia.*

Victimæ & sacrificia impiorum, cuiusmodi sunt quæ impuro impioque animo, vel ex rebus malè partis offeruntur, execrabilia sunt apud Deum; quippe qui immolantium corda & conscientias magis spectare solet, quam externa opera & sacrificia. At iustorum vota & desideria sunt illi accepta, etiamsi externum opus desit, maximè si per impotentiam desit. Ea propter si quis opera misericordiae exercere ex animo vellet, si posset, sed propter inopiam non valet, non solum apud Deum à peccato excusatur, verum propter bonam illam & promptam voluntatem præmium quoque meretur.

9. *Abominatio est Domino via impii: qui sequitur iustitiam diligitur ab eo.*

Ideo autem Deus impiorum sacrificia execratur, quia detestatur illorum viam, infamemque viuendi ritum & consuetudinem; sicut è diuerso iustorum vota precèsque & desideria complectitur; quia diligit iustitiam, quam ipsi sectantur. Quamuis autem Deus, quod pius & clemens, nostræque infirmitatis conscius sit, peccatorum mortem non velit; attamen cum quis ita peccandi consuetudini immersus iacet, vt nihil amplius de Deo, suaque salute cogitet, omnesque Dei admonitiones & inspirationes rejiciat, tunc demum incipit eiusmodi obstinatum hominem execrari. Sicut quoque non quosuis iustos ex æquo complectitur, sed eos præcipuè qui iustitiam ex animo & strenuè consecantur. Cuiusmodi sunt qui suâ iustitiâ non contenti alios quoque ad iustitiam pertrahere contendunt.

10. *Doctrina mala deserentium viam vitæ, qui increpationes odit, morietur.*

Doctrina & disciplina iis est molesta & exosa, qui veritatis virtutūque viam deserunt; censent enim viam latam, (eam nimirum, quæ circa carnis illecebras & voluptates occupatur) suauiore & expeditiore esse, verum non impune istud ferent. Nam quotquot voluptatum semitam ingressi, increpationes oderunt, mortem intempestiuam per iustitiam humanam, vel per diuinam ultionem opperent, ipsamque adeo damnationem non euadent. Quia simpliciter quoque illorum doctrina, qui viam veritatis deseruerunt, vt sectarij omnes, mala & noxia est.

11. *Infernus & perditio coram Domino: quanto magis corda filiorum hominum?*

Nemo existimet Deum ea tantum explorata habere, quæ in terra superficie committuntur vel opere tantum perpetrantur, verum ea etiam quæ intra terræ viscera, aut intra cor hominis designantur. Nam & infernum & perditionem, hoc est, non solum viuentium, sed mortuorum quoque statum compertum habet, Quod si res illas subterraneas, quæ omnem aspectum humanum fugiunt, solaque fide tenentur, exploratè nouit, quanto magis humani cordis cogitatus, omnesque internos hominis actus cognosceret? Multò enim difficilius est oculo penetrare molem terræ vsque ad centrum, quam humani cordis cogitatus, qui multis sæpe externis indiciis patefieri solent.

12. *Non amat pestilens cum qui se corripit, nec ad sapientes graditur.*

Homo pestilens & veritatis derisor (cuiusmodi est qui sacra omnia & subannare consuevit, eumque in modum viuit & se gerit ac si ea omnia, quæ de altera vita traduntur & creduntur, merè essent fabulæ & nugæ) tantum abest vt correptionem amet, aut sapientes consilij causâ adeat, vt se omnibus quoque sapientiore iudicet, omniumque adeo admonitiones palàm derideat. Quapropter nullum videtur operæ pretium talium correctioni operosè insistere. Siquidem eiusmodi homines officij commonefacere, aliud ferè nihil est, quam operam perdere, & odium sibi adsciscere & margaritas ante porcos proijcere.

13. *Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi deijcitur spiritus.*

Cor lætum & gaudens exhilarat vultum, serenumque & venustum reddit, at cor hominis in mœrore & anxietate constitutum vitæ spiritum frangit & deijcit, vultumque subtristem & turbidum efficit. Natura enim ita comparatum est, vt interna animi constitutio & affectio in corpus ipsum redundet; præsertim vero in vultum, vbi sedes est sensuum, & quidem eo euidentius in vultum redundat, quò animi affectio & perturbatio fuerit vehementior. Qui igitur vtiliter vult philosophari, sit animo læto & tranquillo, & à curis nihilominus & sollicitudinibus vacuo. Nam molestia & curæ grauiore veritatis inuestigationem & inuentionem vehementer impediunt.

14. *Cor sapientis querit doctrinam: & os stultorum pascitur imperitia.*

COR sapientis auidè querit & consecratur sapientiam, neque vllis parcit laboribus aut molestiis vt eam consequatur os autem stultorum pascitur stultitiâ; nam & ea semper depromit, quæ alunt & arguunt stultitiam; & non secus nugis & fabulis oblectatur, quàm dulci escâ; & corde denique & ore stulta semper & fatua versat. Stultum ad doctas conciones vel eruditas lectiones vix compelles; ad cætus autem vanorum hominum nullo inuitante extemplo fertur.

15. *Omnes dies pauperis mali, secuta mens quasi iuge conuiuium.*

OMnes dies pauperis, vulgi præsertim opinione, sunt mali & miseri, verum sapientes & oculi Domini aliud sæpè iudicant. Intelligunt namque multos pauperes multis diuitibus melioris sortis esse. Sunt enim plerumque pauperes animo multis partibus quietiore, paciore, & tranquilliore quam sunt diuites. Atqui mens tranquilla, pacata, sibi que benè conscia, est quasi iuge conuiuium. Qualis vtrique mens & cor illud non est, quod variis curis torquetur, quod magnâ subinde formidine agitur quod dies noctesque quomodo malum alteri inferat, aut ab aliis intentatum euadat, meditatur. Sed & verè quoque dies hominis scientiâ & virtute pauperis sunt mali & miseri. Est enim magna miseria & calamitas, nihil scire, nullâque virtute ornatum esse.

16. *Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni & insatiabiles.*

HOMINIS felicitas non tam est posita in magna rerum copia, amplius diuitiis quam in animo sorte sua contento, Deumque timente & in oculis semper ferente. Et quamuis stultus mundus oppositum censeat, totisque velis & remis in diuersum tendat, eosque qui parum aut nihil habent, contemnat; attamen suo iudicio non parum fallitur. Multo namque satius est, parum habere cum iustitia & timore Domini, quam ingentes thesauros cum turba & tumultu cordisque afflictione. Notum est enim illud Psalmistæ: *Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas.* Nam etiam pecunia, quasi malis venenis imbuta, avari animum

num;

numquam explet, & ingentes curas adiunctas habet, & continuis sollicitudinibus & terroribus possessorem suum exercet, & alios præterea multos malos comites habet.

17. *Melius est vocari ad oleracum caritate: quam ad vitulum saginatum cum odio.*

ET vt melius est parum cum timore Domini & iustitia partum, quam magnæ opes per vim, fraudem, vel rapinam comparatæ; ita satius quoque est vocari ad olera, hoc est, ad tenue conuiuium caritate conditum, quam ad vitulum saginatum, epulumque splendidum odio infectum aut liuore contaminatum. Etenim vt mensa in qua regnat pax, concordia, amicitia, aliaque eiusmodi, non potest non esse iucunda, etiam si parum magnificè sit instructa, ita conuiuium in quo feruent rixæ, lites, pugna, non potest homini prudenti & pacis studioso non esse permolestum, etiam si secundum se sit splendidum, apparatusque magnificum.

18. *Vir iracundus prouocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas.*

INterim eiusmodi rixæ & contentiones propriè non proueniunt ex cibo vel potu, quæ in mensa proponuntur, etsi vinum copiosius sumptum ansam non raro offerat; sed ex praua quorundam hominum consuetudine, vel naturæ quoque conditione. Sunt enim homines quidam biliosi, rixosi, impatientes, qui minimâ oblata occasione statim incenduntur & furunt, aliosque ad iram & sæpe quoque ad pugnam prouocant. Alij contra sunt ingenij vsque adeo mitis & placidi, vt non modo non incenduntur, etiam si aliqua iræ, furoris, vel indignationis ansa offeratur, verum vt alios quoque furentes ad quietum animæ statum reducant, & eiusmodi homines ad mensam sunt adhibendi, non iracundi & ad rixas quodammodo nati.

19. *Iter pigrorum quasi sepes spinarum: via iustorum absque offendiculo.*

ITER pigrorum vitæque institutum improborum hominum est quasi sepes spinosa, spinisue & sentibus obsita, hoc est, aspera calcatuque difficilis, etsi illi istud non sentiunt. Incredibile est namque dictum quantum avari patiantur, vt pecunias coaceruent; luxuriæ dediti, vt voti compotes

euadant; idemque statuat de ceteris peculiari aliquo vitio laborantibus, verum improbi & scelerati homines illam difficultatem non percipiunt, siquidem errore carnisque delitiis occæcati viam virtutis asperimam, difficillimam, tetricissimamque iudicant; viam autem vitiorum amœnam, iucundam, & quasi floribus stratam. Iudicant hi enim res non ex sua natura, sed ex suo perverso appetitu & desiderio; quod si recto iudicio præditi essent, censerent quod res ipsa est, nempe viam virtutum planam, nullisque offendiculis obnoxiam esse: sicut revera plana est, viam autem flagitiorum, spinis, sentibus, vepribus, vrticis, scrupulis, aliisque eiusmodi impedimentis ubique refertam esse.

20. *Filius sapiens lætificat patrem: & stultus homo despicit matrem suam.*

Filius sapiens sapienterque domi forisque sese gerens, nec non parentibus eorumque doctrinæ & admonitioni fideliter obsequens lætificat patrem, magnamque animi voluptatem & consolationem illi adfert: at homo stultus filiusque improbus & refractarius matrem, eiusque admonitiones despicit & negligit; atque ideo magnam iusti mæroris causam illi adfert. Nam licet bona & mala, virtutes & vitia filiorum ad vtrumque parentem ex æquo quodammodo pertineant; attamen quia matres primos filiorum annos moderantur, filiorum improbitas & stultitia illarum indulgentiæ & negligentia præcipue adscribitur, & sic dolor ex improbitate filiorum ortus magis quodammodo pertinet ad matres, quam ad patres.

21. *Stultitia gaudium stulto: & vir prudens dirigit gressus suos.*

Inter stultum hominemque corde (quod sedes est sapientiæ) destitutum & sapientem hoc quoque intercedit, quod stultus rebus vanis stultisque deditus ex iis, quæ stulte committit, voluptatem capit: sapiens autem & cordatus totus in hoc est, ut gressus viamque suam ita dirigat & instituat, ut neque ad dextram neque ad sinistram deflectat. Ut autem ita fiat, id maiorem partem ex prima parentum institutione dependet. Nam qui parentum disciplinam & eruditionem complectitur, is tota ferè vitâ recte ambulat; qui eam autem negligit vel contemnit, stultus euadit, gaudiumque & læticiam ex sua stultitia, inque vitiis & flagitiis, quæ stulte & improbe facit, aucupatur.

22. *Disipantur cogitationes, ubi non est consilium: ubi verò plures consiliarij, confirmantur.*

AT quamvis quis sapiens sit, suæ tamen sapientiæ non nimium debet fidere, neque plus, quam par est, illi inniti: verum in rebus præsertim grauibus & arduis alios quoque audire, eorundemque consilia experere oportet. Nam ubi nullum adhibetur consilium, aut iudicium, ibi cogitationes bonæ, bonique conceptus citra vllum fructum tacite abeunt, & in nihilum rediguntur: at ubi multi sunt consiliarij, ibi firmantur, & ratificuntur, & felicem exitum fortiuntur. Nam ut eorum conatus raro succedunt, qui sine consilio agunt: ita qui maturum consilium adhibent, & cum prudentibus, quæ aggredi instituunt, deliberant, prosperè in omnibus procedunt.

23. *Letatur homo in sententia oris sui, & sermo opportunus est optimus.*

Et ut prudenter consulteque agit, qui viros prudentes in consilium adhibet; ita vir prudens, qui bonum consilium suggestit, lætatur internoque gaudio perfunditur, cum consilia sua rem fecisse, faustumque exitum sortita esse animaduertit. Sermo enim opportunus, hoc est, verbum opportuno tempore prolatum, perquam utile & salutare est illi, qui consilium petiverat; sed & honorificum est illi quoque, qui dederat. Qui enim de re quapiam dubia sententiam interrogatus commodè respondet, & interroganti prodest, & sibi honorem parit.

24. *Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno nouissimo.*

Semita vitæ (quæ utique virtutum ac præceptorum Dei via est) virum intelligentem, & diuina edoctum deducit sursum ad superna; efficitque ut declinet ab inferno, qui deorsum ad centrum nimirum terræ est situs. Vitæ autem semita sursum ducere asseritur, quia mentem à terrenis, quæ ad inferos tendunt, ad cœlestia erigit. Quin eadem quoque via, prudentem & eruditum non modo sursum ad cœlestia trahit, verum etiam ad honores, magistratus, & gradum sublimiorem euehit. Et quamvis hoc non sit perpetuum, frequenter tamen accidit, & secundum meritum semper ita fit. Siquidem qui per vitæ semitam graditur dignus est, qui in vtraque vita exaltetur.

25. *Domum superborum demolietur Dominus, & firmos faciet terminos viduæ.*

Dominus hominum superborum potentumque, qui viribus suis confisi insontes opprimunt, viduasque & imbecilles, qui resistere non possunt, suis bonis spoliant, domum, hoc est fortunas, familiam, ipsumque adeo dominum euertet & funditus eradicabit; contra verò viduarum, pauperum, & pupillorum fines & agros, omnesque illorum possessiones defendet; & ne per potentum vim ab alieno domino occupentur, efficiet. Metuant sibi proinde Tyranni & innocentum oppressores; bene rursus de Dei benignitate fident viduæ & pauperes, non enim deseret illos vsque in finem.

26. *Abominatio Domini cogitationes mala, & purus sermo pulcerrimus firmabitur ab eo.*

Vbi prauæ fœdæque locum habent cogitationes, ibi neque honesta adest vita, neque honesta adsunt verba, neque facta quoque laudabilia, quia qualis quisque est, talia & cogitat, & loquitur, & operatur. Quam ob rem homines mali & immundi malas & immundas habent cogitationes, & verba promunt obscena. Cogitatus tanquam primariæ turpium verborum factorumque causæ opera tandem edunt fœda & turpia, quæ omnia Deus execratur, maxime vero fœdas & obscenas cogitationes tanquam ceterorum origines. Contra vero mundi & casti verba fundunt casta & munda; nam ex casto & puro fonte, nihil solet procedere, nisi purum & castum; qui proinde magni apud Deum fiunt: nam qui ab obscenorum operum studio, omni que vitiorum turpitudine tantum abest, ut ne nominari quidem turpia ferat, ille utique magnâ præditus est puritate; adeoque certâ apud Deum spe iam beatus est.

27. *Conturbat domum suam qui sectatur auaritiam, qui autem odit munera, viuet.*

Avarus qui per fas & nefas ad opes contendit, vel partis iam nimis auidè incubat, vel nimis sordidè eas conseruat, ille totam domum, totamque familiam suam conturbat; quia multas in illa contentiones & turbas excitat, conuenitur de familiæ ignauiâ, rixatur de sumptuum magnitudine, lamentatur de mala administratorum fide; neque desunt quoque
externæ

externæ vexationes, quæ illum cruciant & exercent. At qui munera, per quæ æquum iudicium euertitur, odio habet, serioque auersatur, & omnem auaritiam detestatur, ille vita viuit, prosperèque in omnibus procedit; neque à Deo iudicatus, neque ab hominibus infestatus.

27. *Per misericordiam & fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis à malo.*

PER misericordiam & eleemosynam, ceteraque caritatis opera, nec non per fidem veramque religionem peccata per humanæ naturæ imbecillitatem ante contracta expiantur; per timorem autem Domini homo declinat à peccatis, ne videlicet illa committat. Siquidem per fidem de Dei potentia & iustitia, deque pœnis & supplicijs peccatoribus præparatis eruditur. Harum autem consideratio generat timorem, timor autem gehennæ absterret hominem à peccato peccandi que voluntate,

28. *Mens iusti meditabitur sapientiam: os impiorum redundat malis.*

Mens & cor iusti meditatur sapientiam, hoc est, cordatam & prudentem responsonem. Iustus enim de re quapiam interrogatus, non temere statim se effundit, suamue stultitiam depromit, sed meditatur & cogitat maturè & deliberatè, ne quid dicat, quod sit contra Deum, aut legem, aut rectam rationem, aut quod aliis scandalum, aut laqueum generet: eiusdem quoque os humilem meditatur obedientiam. Nam citra illam, vera iustitia constare nequit. Impiorum vero os exundat maledictis, & instar fontis eructat iurgia & conuitia: statim enim erumpit, eaque profundit, quibus cor abundat. Stultus enim neque tacere nouit, neque commodè tamen loqui didicit.

29. *Longè est Dominus ab impiis: & orationes iustorum exaudiet.*

ET si Dominus vbique sit præsens (est enim intra cuncta & extra cuncta, & supra cuncta, & infra cuncta) attamen communi Scripturarum vsu longè ab impiis abesse fertur, quia non adest illis per gratiam, neque per singularem aliquam beneuolentiam, aut fauorem, neque illorum preces audit, ut iustorum solet, etiamsi in aliqua calamitate constituti illum inuocent, quia non rectè orant. Quin procul quoque ab illorum cordibus: raro enim de Deo cogitant impij. Est denique procul ab

illis, quia maxima inter hunc & illos intercedit dissimilitudo. Verum iustis, qui syncerè cum inuocant, propinquus est, aut certè non procul ab illis abest.

30. *Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguat ossa.*

LVX quæ oculis hauritur lætificat cor & animam, totumque adeo hominem: at fama vel nuncius bonus, vndecumque allatus saginat & impinguat ossa. Iam si ea vis inest illis, quæ incurrunt in externum visionis vel auditionis sensum; quantum poterunt interiorum virium obiecta, maximè verò lux illa, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & tandem aliquando illis illuxit, qui in tenebris & umbra mortis sedebat? Nempe Christus Dominus, qui optimum quoque attulit nuncium, nempe peccatorum remissionem, cœlique olim clausi patefactionem, & inferni euerfionem, aliaque eiusmodi.

31. *Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientum commorabitur.*

AVris quæ vitæ increpationes, hoc est, viuificas & salutare admonitiones (cuiusmodi sunt, quæ vitam à nœuis repurgant, & viam ad cœlestem patriam commonstrant,) patienter audit, in cœtu sapientum versabitur. Quin antè quoque hic se versatam esse satis apertè ostendit. Nam qui dicto est obsequens, iam ante cum sapientibus negotium sibi fuisse minimè obscure declarat.

32. *Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam, qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis.*

QVI maiorum disciplinam & correctionem abiicit, vel etiam spernit, non solum admonitori iniuriam facit, sed suæ quoque animæ salutem despicit, & à vera sapientia se alienissimum esse ostendit; vt qui nihil cordis veræque intelligentiæ possideat, omnique timore Domini, qui intuitum est sapientiæ, careat. Verum qui salutaribus admonitionibus acquiescit morèque gerit, is possessor est cordis, verèque cordatus & sapiens censendus est. Siquidem non ille solum inter sapientes habetur, qui per se sapit, verum ille quoque, qui recta monentibus parere didicit, sicut & è diuerso extremè stultus est, qui neque per se sapit, neque alteri bene suadenti obtemperare animum inducit.

33. *Timor Domini, disciplina sapientiæ: & gloriam præcedit humilitas.*

TImor Domini salutari quâdam disciplinâ & increpatione constat. Hæc enim sapientiam & intelligentiam generant, qui autem ad veram gloriam aspirat, is prius sese humiliet opus. Siquidem per modestiâ sui que abiectiōem, cum apud Deum, tum apud homines quoque gloria paratur. Notum est illud Christi: *Omnis qui se exultat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur.*

A D

CAPVT DECIMVM QVINTVM
SCHOLIVM.

1. **R**esponso mollis, &c. Cum huius sententiæ veritas ex quotidiana experientia certò constet, ampliori explicatione nullâ indiget.

2. *Lingua sapientum, &c.* Et hic rursus versus, vt proxime antecedens ad bonum & malum linguæ vsus pertinet. Inter fatui autem & sapientis linguam hoc intercedit, quod hæc scientiam eructet; illa stultitiam.

3. *In omni loco, &c.* Docetur hic nihil non oculis Domini apertum esse: facit hoc autem non modò ad consolationem bonorum qui multa mala occultè patiuntur, terroremque malorum, qui de occultis impunitatem sibi promittunt: verum ad eorum quoque confusionem, qui diuinam prouidentiam negant.

4. *Lingua placabilis, &c.* Opponit hic linguam sanam & moderatam, linguæ peruersæ & immoderatæ: hæc affligit spiritum & animum: ista instar ligni vitæ vtrumque recreat. Vocatur autem sana vel placida ab effectu, placat enim & sanat & ad concordiam reuocat, sicut immoderata clamoribus atque conuitiis omnia turbat.

5. *Stultus irridet, &c.* Ostendit hic versus quomodo lingua sapientiam conferat; nempe per admonitionem & correptionem, si, vt par est, admittantur: nam qui aspernatur, vt stulti solent, adeo nihil proficit, vt stultior quoque efficiatur.

In abundanti iustitia, &c. Hic versus ex Lxx. editione petitus est, nam in Hebræis & emendatis Latinis non habetur, sensus autem est, co-

piosam iustitiam per amplum robur subministrare: quantitas namque roboris sequitur quantitatem iustitiæ. Impios autem qui perpetuas sibi sedes in terra promittebant, funditus olim è terra eradicandos esse.

6. *Domus iusti, &c.* Hic versus à iam exposito non multum discrepat, quare probabile fit hunc ex illo, vel illum ex hoc petatum esse. Innuatur autem iustorum opes non sibi tantum prodesse, sed etiam posteris, iniustorum autem lites tantum & turbas excitare. Mystice *Domus iusti*, est illius conscientia, opes autem eiusdem, sunt virtutes, at in conscientia impij nihil reperitur nisi turba.

7. *Labia sapientum, &c.* Hic iterum stultorum & sapientum lingua inter se committuntur. hæc spargit scientiam; illa eructat stultitiam, neque si velit, aliud quoque quàm ineptias disseminare valet: siquidè ex abundantia cordis es loquitur.

8. *Victima impiorum, &c.* Scopus loci huius est, Deum magis spectare corda & conscientias quàm munera. Quod multum consolari debet pauperes, qui elemosynam libenter darent, si possent, & confundere Iudæos, qui suis inanibus victimis Deum magis irritant quam placant; quia cor illorum est peruersum, & à Deo alienum,

9. *Abominatio est Domino, &c.* Committitur hic iterum, vt alibi sæpissimè, iustus cum impio. Hunc eiusdemq. studia & mores Deus execratur illum eiusdemque virtutes & studiosas actiones diligit.

10. *Doctrinam mala, &c.* Locus hic apertè docet, eorum doctrinam noxiam esse, qui viam veritatis deseruerunt, quod in hæreticis manifestius est, quàm vt probari debeat. Admittit alium quoque sensum, nempe correptionem, & disciplinam iis molestam & exosam esse, qui iustitiæ viam deseruerunt, & ad carnis voluptates se transfulerunt.

11. *Infernus & perditio, &c.* Sententia hæc iustum timorem iis inculcit, qui vias Domini deserunt, oculos Dei fallere se posse rati, vel Deum ea solùm cognoscere arbitrantur, quæ fiunt in terræ superficie, aut foris ab homine.

12. *Non amat pestilens, &c.* Perstringuntur hoc loco, qui sacra profanâque omnia derident, falso persuasi se solos sapere, nulliusque adeò consilio egere, versantur hi autem in extremo salutis periculo; quippe qui neque per se sapiant, neque alios audire, vel adire animum inducant.

13. *Cor gaudens, &c.* Hoc versiculo admonemur sapientiæ studiosum animo tranquillo & pacato esse debere non mæsto, non turbato, de rebus

caducis

caducis & perituris non nimis auxio. Siquidem hæc omnia sapientiæ vsu atque progressum impediunt: ad quam stulti non facile attingunt.

14. *Cor sapientis, &c.* Opponitur hic cor sapientis ori stulti. Hoc alit stultitiam, stultitiâque pascitur; illud quærit & inuestigat doctrinam, nullumque eius rei causa laborem aut molestiam detrectat.

15. *Omnes dies pauperis mali, &c.* Pendent hæc à quibusdam iam ante expositis. Significatur per hæc enim inopem non tam pecuniâ quam scientiâ vitam miseram & tristem ducere, quod verum est. Interim multi pauperes multis diuitibus feliciores sunt; nam qui spe sunt pauperes in perpetua quadam lætitia animique incunditate viuunt, iuxta quod sequitur: *Secura mens quasi iuge conuiuium.* Mens verò impij in perpetuis curarum fluctibus, crucibus, & perturbationibus versatur.

16. *Melius est parum, &c.* Hinc patet quæ de miseria & malitia paupertatis proximè dicta sunt, non tam ad facultatum inopiam, quàm ad virtutum & scientiæ necessariæ paupertatem pertinere. Siquidem magnitudo census, iniusti præsertim, magis turbat & vexat, quàm beet & recreet.

17. *Melius est vocari, &c.* Affinis est hic locus præcedenti. Nam vt ibi tenuitas opum iustè partarum anteferebatur magnis opibus iniquè comparatis; ita hic tenue frugalèque conuiuium cum caritate & beneuolentia exhibitum præfertur lauto ab inuito vel odio habente præstito.

18. *Vir iracundus, &c.* Hanc sententiam confirmant quotidiana experientia. Est autem cognata primæ capitis huius gnomæ. Ideo namque vir iracundus excitat rixas, quia sermo durus excitat furorem, sicut sermo placidus suscitatas extinguit. Monemur per hæc autem non modò iracundiam comprimendam, sed iracundorum quoque consortium studiosè vitandum esse, præsertim in epulis publicisque conuiuiis, de quibus actum est proximè, & in quibus rixæ & lites frequentius nasci solent.

19. *Iter pigrorum, &c.* Opponitur hic viæ pigrorum & improborum via iustorum. Hæc plana, & lænis, & ab offendiculis immunis est; illa contra quasi vepribus obsita, aut spinis strata, aspera est. Hæc rursus est vitiorum & scelerum; illa virtutum & gratiarum: hæc tandem ducit ad vitam; illa ad mortem. Prouerbiū significat ignauos ad omne honestum opus inutiles esse neque vllam aut incolumitatis corporis, aut salutis animæ rationem habere.

20. *Filius sapiens, &c.* Similis sententia exstat Cap. x. versu primo, solum hoc differunt, quod ibi docet filium stultum matri tristitiam adfer-

re; hic verò matrem despiciere, sed in idem redit. Nam ex despectu & stultitia nascitur tristitia: dicitur aurem matrè aspernari, quia eius monita nihili facit; vel quia non studet eam recreare.

21. *Stultitia gaudium stulto.* &c. Exponit discrimen inter stultum & prudentem. Stultus rebus vanis & stultis videndis, audiendis, & tractandis delectatur; prudens autem gressuum & operum suorum rationem habet: atque ita parentū monita, quæ stultus studio sè aspernatur, complectitur.

22. *Dissipantur cogitationes.* &c. Monemur hic neminem sibi satis sapere, adeoque qui rectè ambulare volunt, peritiores subinde consulere debere. Cogitationes namque & conatus, qui prudentum consilio non nituntur, facili negotio evanescent, aut exitus tam infelices sortiuntur, ut melius fuerit, initio statim evanuisse.

23. *Lætatur homo.* &c. Pendet hic locus a proximo. Monuerat ibi omnia cum consilio agenda esse; hic porro docet prudentibus consiliariis in magnum gaudium cedere, quando consilium, quod dederat, prosperè cessisse intelligunt. Est autem gaudium illud iustum. Nam & proximo profunt, & prudenti consilio fauorem & laudem sibi promerentur.

24. *Semita viæ.* &c. Locus hic subobscurus est, sensus autem videtur, via vitæ sapientem vel eruditum ad superna trahit, adeoque ab ea abducit, quæ tendit ad ima. Paucis, via vitæ, quæ utique est virtutum & diuinorum præceptorum, mentem a terrenis erigit ad cælestia.

25. *Domum superborum.* &c. Quæ hic proponuntur eiusmodi sunt, ut magnum superbis & pauperum oppressoribus terrorem incutere; & magnam rursus oppressis omnibus & afflictis consolationem adferre meritò debeant. Mysticè per domum superborum designantur hæreticorum conuenticula, quæ Dominus demolietur, firmabit autem domum viduæ, nempe Ecclesiæ, quæ sponsum suum aspectabili specie præsentem non habet.

26. *Abominatio Domino.* &c. Monemur hic, ubi prauæ & obscenæ exstant cogitationes, ibi nulla honesta exstare verba neque facta, neque consilia. Quare Dominus meritò impuras execrat cogitationes; quippe ex quibus nihil nisi impurum oriatur. Potest autem totus hic locus ad bonos & malos Doctores referri. Discimus hinc quoque non solum de verbis & factis reddendam esse rationem, verum etiam de cogitatis.

27. *Conturbat domum suam.* &c. Hunc locum quotidianus vsus probat. Siquidem in auarorum domibus innumeræ exstant turbæ, & seditiones,
& rixæ

& rixæ. Nihil enim fit, quod illis satis faciat. Et sicut illi totam familiam infestant, ita vicissim infestantur ab exteris. At illis, qui ab auaritia & munerum aucupio alieni sunt, omnia prosperè & ex animi sententia succedunt. Conuenit hic locus optimè in auaros & sordidos animarum pastores & liberales rursus & ingenuos Ecclesiæ curatores & Doctores.

Per misericordiam. &c. Hic versus ex Lxx. editione petitus est, in Contextu Hebræo, & Chaldæo, & emendatis exemplaribus Latinis non habetur, continet nihilominus sententiam piam & veram & alibi in Scripturis plurimum decantatam.

28. *Mens iusti.* &c. Commendatur hic cordata modestaque iustorum oratio. Iusti enim interrogati dant operam, ne quid præposterè, aut temere, aut præposterè respondeant. Noster Contextus habet: *Mens iusti meditatur obedientiam.* Siquidem verbum *Quæ* non modo *Respondere* significat verum etiam *Obedire*, & *se humiliare*, alteri autem obedire humilitatis opus esse nen. o nescit.

29. *Longè est Dominus.* &c. Docet impios & iustos hoc inter se differre, quod Deus his propinquus sit, precèsque eorum audiat; ab illis autem procul absit, neque illorum vota exaudiat.

30. *Lux oculorum.* &c. Monet hic locus magni referre, quid audiamus & videamus. Quæ enim per hos sensus hauriuntur, magnum ad virtutes & vitia momentum adferunt. Oculi autem, qui vident bona, & aures, quæ hauriunt salutaria, eaque quæ sunt bonæ famæ, lætificant animam, & ossa impinguant.

31. *Auris quæ audit.* &c. Docetur hic medium ad comparandam sapientiam perefficax, scilicet audire vitales & salutare increpationes.

32. *Qui abiicit disciplinam.* &c. Confert inter se auditores & contemtores disciplinæ. etenim qui disciplinam & increpationem despicit, despicit animam, salutemque suam: qui autem recipit, virum cordatum prudentemque sese ostendit.

33. *Timor Domini.* &c. Insinuatur hinc timorem Domini salutarem castigationem includere causamque esse ut quis sapiens euadat, tum modestiam quoque & humilitatem viam ad gloriam munire.

PARAPHRASTICA

CAPITIS SEXTI DECIMI
EXPLANATIO.

1. *Hominis est animam præparare, & Domini gubernare linguam.*

Hominis diuinâ gratiâ excitati, est præparare cor & animum, meditarique & cogitare quid, quomodo, quatenusue loqui conueniat, vel expediat; at cogitata commodè efferre, id opus est Dei. Deus itaque & bona consilia suggerit, & auxilium, ut quæ animo concepit, in communem vsum commodè efferas, subministrat. Nam ut millies quis cogitet, quomodo conuenienter dicat, attamen numquam conatus feliciter succedet, nisi Dominus linguam & reliqua locutionis & actionis organa moderetur. Qui proinde humiliter orandus est cum ab aliis, tum maximè ab iis, qui publicas conciones ad populum habituri sunt.

2. *Omnes viæ hominis patent oculis eius: spirituum ponderator est Dominus.*

Omnes viæ viri omniâque eiusdem opera & cogitata manifesta sunt in oculis Dei, quippe cum nihil exstet, quod eum lateat, aut latere queat. Quare non tantum rerum crassarum & corporatarum ponderator est, sed omnium quoque spirituum & motuû cordis. Sunt sanè non pauci qui sibi mundi videntur, deque sua munditia gloriantur, quos tamen Deus, qui intima hominis sensa penetrat, immundos iudicat, & veluti impuros condemnat. Interim viæ viri verè mundi in oculis illius, qui disponit spiritus, ut propositum finem consequantur, semper sunt gratæ atque acceptæ.

3. *Revela Domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ.*

Cum igitur res ita se habeat, caue aliquid operum tuorum Deum celare instituas; quin potius omnia illi syncerâ confessione patefacias; maximè verò illa, quæ conspectum illius horrent, ut sunt peccata. Siquidem nihil æque illum placat, atque humilis erratorum confessio, sed & bona omnia, quæ habes integrè ad ipsum deuoluas, ipsique accepta feras. Paucis totus quantus es ab ipso pendeas. Quod si feceris, omnes cogitationes, omnesque conatus tui prosperè cedent, ritèque stabilientur.

4. *Vniuersa*

4. *Vniuersa propter semetipsum operatus est Dominus: impium quoque ad diem malum.*

Omnia propter se ipsum, suamque bonitatem & gloriam operatur, & iam olim operatus est Dominus; neque enim ab vlllo compulsus est, sicut nec compelli quoque potuit, ut cælum vel terram crearet, ut hoc vel illud opus ederet vel patraret. Nec iustum tantum ad misericordiæ suæ ostensionem condidit, sed impium quoque ad diem malum & vltionis reservauit. Non condidit sanè impium Deus, cum nullius peccati ipse sit auctor, verum ad ostendendam iustitiam suam, hominem à se creatum in impietatem prolabi & interire per misit, subindèque permittit: sponte autem prolapsos, nisi resipiscant, in diem malum & vindictæ ordinat & asseruat: sed & iustos quoque in hac vita per iniustos sæpe exercet & expiat; ut hac quoque ratione corpori Ecclesiæ mali sint vtilis.

5. *Abominatio Domini est omnis arrogans, etiamsi manus ad manum fuerit non est innocens.*

Omnis arrogans cordeque elatus, execrabilis est apud Dominum. Quare suo tempore & quidem citò pœnam factis suis dignam luet; etiamsi plures in suam societatem adsciuerit, iunctisque dexteris mutua defensionis fœdus cum iis iniuerit. Nemo proinde existimet, se ob id coram Deo insontem impunè futurum, quod multos suæ factionis colligant socios. Dei enim manus nullâ potentiâ potest coerceri aut cohiberi, quò minus in fontes & peccatores, quando illi visum fuerit, sæuiat, & maximè in superbos & arrogantes, quos præ ceteris odio habet. Vel certè arrogans manus ad manum non erit innocens, quia subitò citràque vllam moram punietur.

Initium viæ bonæ, facere iustitiam: accepta est autem apud Deum magis, quam immolare hostias.

Initium & quasi caput bonæ vitæ est, facere iustitiam, studere iustitiæ, setari æquitatem, unicuique, quod suum est, tribuere, neminem lædere. Eiusmodi enim actiones magis placent Deo, quam quæcumque victimæ & sacrificia citra iustitiam oblata.

6. *Misericordia & veritate redimetur iniquitas: & in timore Domini declinat à malo.*

Flli, si Deum per superbiam, vel aliud quodcumque peccatum offendiſti, animum ne despondeas; verum ad opera misericordiæ & caritatis officia ex animo te conuertas. Siquidem per opera misericordiæ, quæ ex vera fide & caritate oriuntur, expiatur omnis iniquitas, omnéque peccatum & delictum. Qui enim misericordiam studiosè & religiosè exercent misericordiam consequentur, nec cum impiis ad diem malum venient. Quod si nullius grauioris sceleris tibi conscius es; metuis tamen ne, quæ humanæ naturæ fragilitas est, in aliquod forte incidas, Dei timorem eiusdemque iudicia ob oculos continuo pone, & facili negotio peccatum euades. Timor namque Domini suapte naturâ prudentes saltem absterret à peccato.

7. *Cum placuerint Domino via hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem.*

Si cum hominibus pacem & amicitiam inire, initamque constanter retinere & conseruare desideras, cum Deo pacem habeas oportet. Etenim cum homo vitæ suæ rationes ita instituit, vt Deo sint gratæ & placitæ, illius fauore & gratia id consequitur, vt nullus hostis facile ipsi nocere queat. Cum enim mortalium omnium corda in manu & arbitrio Dei sint posita, illorum pectora, qui cultoribus eius aduersari, perniciemque iisdem moliri videbantur, conuertit ad pacem & amicitiam, efficitque ne amici sui à quopiam externo, vel interno hoste facile lædantur. Exempla huius rei Scriptura suppeditat plurima.

8. *Melius est parum cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate.*

Vt satius est exiguâ ornatum esse scientiâ, vel alio quocumque naturali vel gratuito dono, cum vera virtute & animi submissione, quam magnâ affluere istiusmodi rerum supellectile cum superbia & arrogantia: ita melius quoque est modicas opes obtinere cum iustitia & æquitate, quam magnas diuitias per vim & iniquitatem extortas, nullôque iusto titulo occupatas.

9. *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius.*

Vt hominis est de rebus ad vitæ statum salutemque vtilibus & opportunis, quod in se est, cogitare & deliberare, & vt eas consequatur, conatum in medium afferre; ita Dei est eiusdem conatum promouere, opusque quod solius naturæ viribus explere non poterat, per suam gratiam ad finem perducere. quamuis enim bonum velle & perficere, Dei opus haberi dicique soleat, non est tamen illius solius, sed Dei & hominis simul. Nam vt homo saluus fiat, non sat est Deum illud velle, sed opus est præterea vt ipse quoque velit, modò tamen eius ætatis & status sit, vt velle possit.

10. *Diuinitio in labiis regis, in iudicio non errabit os eius.*

Standum omnino & obsequendum est Regum & Iudicum sententiæ; siquippè quorum dicta sunt veluti diuina quædam oracula, eumque in modum comparati sunt illi, vt in legitimo iudicio errare non facile soleant. Nam etsi extra iudicium interdum hallucinentur & impingant, vel impingere certè queant, in iudicio tamen, si diligentiam adhibent, æquum & iustum, propter peculiarem Dei synergiam & assistentiam plerumque pronunciant.

11. *Pondus & statera iudicia Domini sunt: & opera eius omnes lapides sæculi.*

Neque solum legitimis Regum & Iudicum sententiis parèdum est, sed iusta quoque mensura & pondere vtendum est; nam vt Deus à Regibus & Iudicibus exigit iudicij candorem & æquitatem; ita à ceteris omnibus tam in actibus quam in contractibus iustitiam & æquitatè. Neque enim alia de causa prudentibus hominibus stateræ reliquorumque ponderum & mensurarum vsum suggessit, quam ne alter alterum in quarumcumque rerum distractione, aut permutatione circumueniret. Siquidem iustæ stateræ & pondera non solum à Deo sunt præcepta, verum ab eodem quoque ad nos deriuata; Omnes namque lapides crumenæ, hoc est, omnes mensuræ & pondera illius sunt opus & beneficium.

12. *Abominabiles regi qui agunt impiè: quoniam iustitia firmatur solium.*

Neque iniquum pondus, omnemque aliam iniquitatem, & impietatem Deo tantum exosam esse existimes, verum etiam Regi & Principi; vt

cipi, vt qui Dei vice in terris fungatur. Dei enim minister est, à quo proinde, & gladium, & omnem aliam potestatem accipit. Eapropter omnes impietates, omnesque qui impietatem operantur merito apud Regem execrabiles sunt; non ob id solum, quod Dei personam sustineat, adeoque Domino suo conformare sese debeat, verum etiam quia per iustitiam & pietatem, aliisque eiusmodi regni solium firmatur; per iniustitiam vero & impietatem funditus euertitur.

13. *Voluntas regum labia iusta: qui recta loquitur, dirigetur.*

Porro autem vt probi Reges execrantur impietatem omnesque dolosum, & linguam mendacem; ita è diuerso labia fidelia & iusta diligunt & amplectuntur, omnesque qui iusta & recta loquuntur. Nam cum populum iuste gubernare, controuersiasque, quæ in illo subinde oriuntur, per se vel alios diiudicare ac dirimere debeant; nihil æque est illis necessarium atque iusta & fidelia ministrorum & subditorum labia. Siquidem per adulationes falsasque delationes omnia dissipantur & euertuntur.

14. *Indignatio regis, nuntij mortis: & vir sapiens placabit eam.*

NON est autem res parua Regem per impietatem, aut vanam dolosamque linguam aut per quancumque aliam vitæ labem ad iustam iram & indignationem prouocare. Siquidem Regum indignatio & furor est instar nuntij mortis. Nam cum penes illos vitæ mortisque potestas existat, & ira illorum impotentior esse soleat, periculum est non leue, ne statim indictâ causâ in vindictam prorumpant. Interim licet Regum indignatio grauis & periculosa sit: attamen blandâ prudentique oratione placari atque restingui potest, idque quotidianæ experientiae fides probat, & Scriptura non vno exemplo confirmat.

15. *In hilaritate vultus regis, vita & clementia eius quasi imber serotinus.*

Quemadmodum autem Regis indignatio est instar mortis & exterminatoris; ita versâ vice vultus illius hilaritas, lux, atque serenitas est instar vitæ. Quos enim Reges læto vultu intuentur, blandèque & familiariter alloquuntur, si ante in luctu & mœrore iacebant, tantâ mox animi lætitiâ & voluptate perfunduntur, vt certâ quâdam ratione è morte ad vitam reuocati videri queant. Eorundem rursus clementia, fauor, & gratia, est quasi imber serotinus, aut nubes grauida tempestiuam pluuiam effundens.

effundens. Vt enim eiusmodi imber lætificat & vegetat terram, agricolasque mirifice recreat; ita Principum beneuolentia omnem ex animo mœrorem dispellit, ingensque gaudium animo malè affecto conciliat, & magnorum sæpe donorum & beneficiorum causa existit. Iam si terrenorum Regum indignatio & fauor tantum potest, quid non poterit Regis Regum Christi?

16. *Posside sapientiam, quia auro melior est: & acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.*

ANTE omnia, fili, compara sapientiam; siquidem multò satius est possidere sapientiam; quam quodcumque aurum & longè rursus pretiosius est acquirere prudentiam & intelligentiam, quam possidere electum argentum, quandoquidem sapientia hominis animum verè beat & ditat, quod pecunia nulla potest, nec per furta aut vim auferri potest, vt fortunæ bona solent, neque possessorem suum grauat, aut anxium vel sollicitum reddit, vt diuitiæ assolent; sed subleuat & recreat, & tutum vbique efficit, etiam inter medios hostes & arma. Nam & Regum iram placat, quod pecuniæ vel non queunt, vel ægré admodum.

17. *Semita iustorum declinat mala, custos animæ suæ seruat viam suam.*

VIA iustorum, hoc est, studium vitæque institutum, cui iusti & recti de industria incumbunt, est declinare à malo, omnèque peccatum, quoad eius fieri potest, euitare: siquidem prima iustitiæ pars & quasi fons est, recedere à malo. Neque viri iusti difficile id consequuntur. nam consuetudo benè agendi firmumque propositum rectum vitæ iter tenendi, quod difficile alioqui videbatur, facile reddunt; neque rem parui momenti esse pures vitæ viam rectè (ne videlicet ad dexteram vel sinistram deflectatur) tenere, constantèrque & accuratè obseruare. Qui enim custodit viam suam, custodit animam suam; qui autem animam à peccato custodit, salutem & vitam æternam certò consequitur.

18. *Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltatur spiritus.*

OMNIS ruinæ omnisque calamitatis & perdicionis causa est superbia mentisque elatio. Nam etsi Deus ad aliorum exemplum, vel ad illorum quoque meritum & probationem iustos nonnumquam puniat, iniustos tamen & peccatores ante peccatum patratum punire non solet. At-

qui prima omnis peccati radix est superbia mentisque elatio (neque enim ullus unquam peccaret, nisi suam voluptatem, aut voluntatem maioris faceret, quam Dei legem & voluntatem) Est magna citra controuersiam superbia & arrogantia est Dei legi & voluntati submittere sese non velle, suamque voluntatem Dei voluntati anteferre.

19. *Melius est humiliari cum mitibus, quam diuidere spolia cum superbis.*

CVM igitur superbia certam ruinam, animique perditionem adferat, satius est spiritu totoque animi sensu cum mansuetis & humilibus se ipsum demittere & humiliare, quam cum superbis elatisque hominibus spolia, quæ per vim aut fraudem mitibus adempta sunt, non absque exultatione & gloriatione æquâ portione diuidere. Etenim iniuriam iniustò illatam patienti animo ferre, res est quæ certam parat gloriam vitamque beatam; inferre autem graue semper est peccatum certæque damnationi obnoxium.

20. *Eruditus in verbo reperiet bona: & qui sperat in Domino, beatus est.*

QVI vnquamlibet rem iuxta naturam & qualitatem suam prudenter expendit; adeoque interiora animi bona, cuiusmodi sunt humilitas, mansuetudo, aliæque virtutes, maioris facit, quam quæcumque externa fortunæque ludibrio exposita commoda, neque quidquam temere aggreditur, sed omnia cum certa & matura deliberatione, ille inueniet bonum nimirum hinc gratiam, & illic vitam æternam, certumque sui conatus fructum. Interim prudentior & beator censendus est, qui spem suam collocat in Domino, quam qui propria virtute aut prudentiâ, aut quocumque priuato conatu vel industria nititur. Nam ad felicem cuiusvis rei effectum non sat est prudens consilium, aut matura deliberatio, sed opus est præterea peculiari Dei ope & auxilio.

21. *Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: & qui dulcis eloquio, maiora reperiet.*

QVI sapiens est corde, Catholicæque fidei doctrinam, quam semel hauit, illibatam in corde custodit, prudentis nomen merito sortitur. Quod si verò eloquentiam, sermonisque gratiam & venustatem sapientiæ addiderit, aliosque quæ ipse didicerat, fideliter docuerit, & suam ipsius doctrinam augebit, & ampliorem apud Deum mercedem consequetur. Idem

contin.

continget illi, qui diuinæ sapientiæ humanam adiunxerit, operæque, quod animo tenet, expresserit. Siquidem cognitio citra actionem est mutila & imperfecta; sicut diuinorum quoque scientia, absque vlla prorsus prudentia humana; maximè si quis diuina publicè est docturus.

22. *Fons vita eruditio possidentis: doctrina stultorum, fatuitas.*

ERUDITIO & sapientia viro sapienti & erudito (si modo commodè & opportunè iis vtatur) est instar fontis vitæ perennisque scaturiginis. Nam vt fons sibi ipsi, & aliis quoque aquam subministrat, (neque enim defluxu sui que communicatione exhauritur, sed auctior limpidiorque redditur) ita sapientia quoque & eruditio ea erudito & sapienti præstant, vt & ipsi studiosè viuant, & aliis nihilominus, per doctrinam spiritalem vitam subministrent. At verò doctrina stultorum, quæ se gubernant, deque agendis & credendis tractant, aliud nihil est quam mera fatuitas; neque enim aliud effundere potest homo, quam illud quod in corde fouet. Cum ergo ex abundantia cordis os loquatur, fit vt stultus stulta, sapiens contra lana veræque sapientiæ consentanea loquatur. Quamobrem rectè subiungitur

23. *Cor sapientes erudiet os eius, & labiis eius addet gratiam.*

COR sapientis erudit os eius prudensque & cautum illud efficit. Eiusmodi enim cor suggerit illi quid, quando, quomodo, & quatenus loqui debeat. Idemque labiis eius gratiam & doctrinam, hoc est, eruditum cultumque sermonem suggerit. Qui enim solidè doctus, rectamque Scripturarum intelligentiam nactus est, eruditum exprimit sermonem, & iuxta reconditam animo sapientiam, verba pia & erudita depromit, quotidièque maiora sapientiæ præsidia acquirit. Scientia enim vsu, familiarique sui communicatione crescit.

24. *Fauus mellis composita verba, dulcedo animæ sanitas ossium.*

VERBA venusta ornatæque composita sunt instar faui mellis: nam vt fauus mellis suauis est palato, corporique salubris, ita ornata eruditi doctoris vel concionatoris verba auditorum auribus apprime sunt grata, animæque comprimis salutaria. Atqui huc spectat, quod eiusmodi compositam orationem animæ dulcedinem, ossiumque sanitatem appellet; (per ossa autem duriores corporis partes, aut vegetiores certè animæ

vires

vires designantur) aut *verba composita* ob id *anima dulcedinem osiumque sanitatem* vocat, quia & animam recreant, & audientium corpus non fatigant.

25. *Est via quæ videtur homini recta, & nouissima eius ducunt ad mortem.*

EST via, hoc est, viuendi quædam ratio, quæ homini videtur recta & salutaris, & tamen non est; quia nouissima illius ducunt ad mortem. Hoc autem falsum præposterumque iudicium procedit ex praua animi affectione, aut ex deprauata viuendi consuetudine: nam vt quisque affectus est, ita de rebus iudicare solitus est. Quamobrem qui hoc incommodum incidere non volet, aut prauos animi morbos exuat oportet, aut viros certe doctos, & sapientes consulat necessum est.

29. *Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.*

ANIMA laborantis, hoc est, homo externo labori incumbens, manuū-ue labore vitam tolerans, in rem suam laborat, & necessitate quædam adactus laborat. Nam præterquam quod scriptum exstat: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo*, & alio loco: *Qui non laborat, non manducet*, etiam os illius escam suppliciter expetens, eum ad laborem quodammodo compellit. Et quemadmodum qui honesto labori insudat, in rem suam insudat, ita quoque qui improbe & iniquè agit, in suum vultus & liuorem iniquè agit. Siquidem vnusquisque onus suum portabit & quod in corpore seminauerit, hoc & metet.

27. *Vir impius fodit malum, & in labiis eius ignis ardescit.*

VIR impius de que industria improbitati deditus, studiose inquirat & versat malum: neque minus laborat vt improbum aliquod facinus excogitet, ipsoque opere exprimat, quàm illi solent, qui aurum fodunt laboriosèque perquirunt. Idem maledicentiam veluti ignem omnia latè inflammantem & incendientem labiis circumfert, hoc est, totus in hoc est, vt falsâ delatione iniquaque criminatione & susurratione lites atque discordias inter coniunctos & fratres disseminet, quod genus hominum est teterrimum, reipublicæque longè perniciosissimum.

28. *Homo peruersus suscitât lites, & verbosus separat Principes.*

VIR peruersus (cuiusmodi est, qui studio omnia etiam optimè dicta vel facta peruertit, & in deteriore partem rapit) suscitât dissidia & lites.

& lites. Est enim ex illorum grege, qui ignem ardentem, discordiarumque fomitem in lingua insidentem habent, de quibus proximè dictum est. Est idem impudens nugator & garrulus, improbusque delator & susurro; paucis, est talis, qui venenatâ linguâ non modò homines priuatos à se inuicem diuellit, & in alienationem conijcit, verum etiam principes viros separat, & contra se inuicem armat. Idque ingenti populi malo & incommodo.

29. *Vir iniquus lactat amicum suum, & ducit eum per viam non bonam.*

DENIQUE vir iniquus & improbus non est contentus ignem labiis circumferre, inter amicos discordias ferere, Principes falsis delationibus & commentis contra se inuicem inflammare, verum etiam amicum per fraudem circumuenire, & à recta virtutum via ad vias non bonas abducere contendit. Gaudent enim impij & scelerati homines cum multos nacti sunt sui similes. Contingit autem seductio illa non solum verbis, verum etiam nutibus, promissis, multisque aliis modis. Estque malum hoc eò grauius, quò cadit non in hostem, sed in amicum.

30. *Qui attonitis oculis cogitat praua, mordens labia sua perficit malum.*

QVI oculis clausis, & quasi attonitis mala animo versat, labiaque inter meditandum morder mouetque, hunc tu cauetò. Siquidem scelus, quod meditatur primâ oblatâ occasione perficiet. Quamuis enim externa eiusmodi signa & gestus non sunt certa & euidentia interioris hominis indicia, sunt tamen probabilia. Rarò enim qui labia mordent, & meditantur & quasi attoniti sedet, boni aliquid in animo habent. Quamobrem cauendi sunt potius, quàm familiariter habendi.

31. *Corona dignitatis senectus qua in viis iustitiæ reperietur.*

SENECTUS capitisque canicies non quæuis, sed quæ iustitiâ, prudentiâ, Saliisque virtutibus & donis ornata est, ea demum est corona dignitatis, hoc est, seni summum adfert ornamentum, decus, & gloriam. At stolidi flagitiosque contaminata, probrum potius conciliat quam ornamentum. Ceterum vt iustitia senectutem commendat & ornat, ita eandem quoque ferè generat. Rarò namque improbi & scelerati homines ad seniles annos perueniunt.

32. *Melior est patiens viro forti: & qui dominatur animo suo, expugnatore urbium.*

ET si bellica fortitudo magni fiat, & inter corporis virtutes primas ferè obtineat. Magni enim vbique fiunt, qui potentem hostem in triumphum ducunt, aut validam hostium aciem viribus perfringunt; atamen multo fortior multoque illustrior censendus est; qui inconcinnos animi motus moderari, & expugnare nouit, quàm qui hostem debellat, aut ciuitates expugnat; quippe cum multo difficilius sit animi impetus sistere & coërcere, quàm hostium aciem perumpere. Hac autem fortitudinis laude non caret prudens & iusta canicies, tametsi corporis viribus destituatur. Est autem hîc sermo non de hac vel illa animi perturbatione, sed de quauis promiscuè.

33. *Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur.*

Verum enim vero licet maius quiddam sit coërcere propriam iram, aliàsque animi perturbationes moderari, quàm vrbes expugnare, vtrumque tamen Dei donum est; quippe cum absque illius nutu & dispensatione in humanis nihil geratur; nec vllæ omnino sortes præter illius voluntatem & beneplacitum prosperè cadant. Quamuis enim fortuna in multis dominari videatur, nec vlla reddi possit ratio, cur hoc vel illud hoc vel illo modo eueniat, nihil tamen fit citra diuinum iudicium; Dominus enim occultâ quâdam vi & æquitate moderatur omnia. Quare rectè hic legitur: *Sortes, in sinum mittuntur sed à Domino temperantur.*

A D

CAPVT DECIMVM SEXTVM

SCHOLIUM.

1. **H**ominis est animam, &c. Ex hoc loco falsò quidam collegerunt, hominem sine gratia Dei præparare se posse ad gratiam, & bona queuis inchoare, sed non perficere: quæ interpretatio aduersatur illi Saluatoris: *Sine me nihil potestis facere*, Ioan. xv. & illi Paulli II. Cor. III. *Non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis.* Homo ergo se præparat, sed gratia Dei præuentus & excitatus. Vtrobique

ergo

ergo opus est gratia Dei, & in præparando vel cogitando, quid dicendum vel agendum sit, & in perficiendo. Sed interim liberum arbitrium non est otiosum, verum simul cum Christi gratia operatur. Discimus hinc quoque difficile esse salutarem & vtilem ad populum concionem habere, nisi Deus linguam mouerit & direxerit.

2. *Omnes via, &c.* Secundum Editionem nostram docetur hic Deum nullas hominum cogitationes ignorare, verum omnia ipsi nuda & aperta esse, id quod alibi quoque traditur. At secundum Hebræum Contextum, qui ita habet: *Omnes via viri munda sunt in oculis eius*, ambiguus est sensus, velenim innuitur cuius homini sua opera suasque cogitationes placere, nec non in oculis suis munda haberi, cum tamen in oculis illius, qui ponderat, Spiritus sæpe non sunt munda: vel certè vias viri mundi & innocentis acceptas esse in oculis illius, qui præparat & disponit, Spiritus.

3. *Revela Domino, &c.* Monemur hic vt ea cogitemus, & dicamus, & faciamus, quæ diuinum conspectum vel notitiam non vereantur: tum si in quod forte peccatum inciderimus, vt illud coram Deo humiliter confiteamur, veniamque precemur. Quod si cum Hebræis legamus: *Deuolue opera tua ad Dominum*, admonemur, vt toti à Deo pendeamus, cunctaque bona quæ fecimus, illi accepta feramus, nec non ad illius honorem referamus.

4. *Vniuersa propter se ipsum, &c.* Docetur hic Deum omnia facere, & operari, non propter nostra merita, sed propter suam ipsius gloriam & bonitatem, hoc est, propter se ipsum tanquam vltimum omnium finem. Quidam exponunt, Omnia operatus est propter ipsum, nempe iustum, etiam impium, quem reseruat in diem malum. Nam dum impius virum iustum affligit à peccatis illum expiat.

5. *Abominatio Domini, &c.* Similis locus exstat Cap. II. Vers. xxi. Significatur autem Dominum execrari omnem superbum & corde elatum, interim hominem arrogantem & superbum non fore impunem, vtcumque multos socios in consortium alciuerit, sed tempestiuè pœnas promeritas daturum.

Initium via bonæ, &c. Hic locus petitus est ex Lxx. Editione, nam in Contextu Hebræo non habetur, neque in vetustioribus quoque Codicibus Latinis. Docet autem initium bonæ vitæ esse facere iustitiam, hoc est, dare eleemosynam, illudque apud Deum acceptius esse, quàm offerre victimas.

6. *Misericordia & veritate redimitur iniquitas, &c.* Non multum discrepat hic locus à proximè exposito. Significat enim per opera misericordix, & pietatis officia expiari peccata, iuxta illud: *Beati misericordes, quia ipsi misericordiam consequentur.* Quemadmodum autem peccata facta per opera caritatis redimuntur, ita per timorem Dei, ne fiant, impediuntur. Timor enim Dei efficit, vt homo declinet à peccato & culpæ malo.

7. *Cum placuerint, &c.* Docetur hic optimum ad pacem cum omnibus habendam compendium esse bonam vitam. Siquidem qui Deo ex animo seruiunt, eidemque grati sunt, Deo auctore cum omnibus pacem obtinent, etiam cum hostibus & inimicis. Tum bonum pacis ex Dei nutu & voluntate potius pendere, quàm ex hominis conatu & studio. Ipse enim est qui quocumque voluerit temporis momento in pacem & amicitiam conuertere potest.

8. *Melius est parum, &c.* Hæc sententia clara & iam ante exposita est. Mystice significatur satius esse habere modicam scientiam cum vera humilitate, quàm magnam cum superbia & arrogantia. Redditur autem hoc versu aliqualis ratio versus præcedentis. Ideo namque inter homines versantur discordiæ & lites, quia plerique forte suâ non contenti, per vim vel iniquitatem opprimunt & spoliant alios: hinc iam lites & contentiones.

9. *Cor hominis disponit, &c.* Hæc sententia haud multum dissidet à primo Capituli huius versiculo. Nam & hic quoque significatur hominem posse quidem de rebus suis cogitare: attamen Domini esse opus conceptum ad finem perducere, etsi interim utilis quoque & salutaris cogitatio sine Deo non concipiatur. Admonemur hic autem de duobus, nempe de voluntatis nostræ libertate, & diuinæ gratiæ necessitate.

10. *Diuinitas in labijs, &c.* Monet hic locus Regibus & Iudicibus obsequendum, maximè quod & publicâ auctoritate fungantur, & in publico & legitimo iudicio facile errare soleant.

11. *Pondus & statera, &c.* Vt Deus a Regibus & Magistratibus exigit iustum iudicium, ita à priuatis omnibus iustum pondus æquàmque mensuram. Sensus autem est, pondus & statera iusta sunt Domini, vel à Domino: ipse enim ea fieri iussit, eorumdemque vsum homini suggessit. Denique omnia opera Domini sunt pondus & mensura, hoc est, iustissima & æquissima.

12. *Abominabiles Regi, &c.* Subiunguntur hic quattuor ordine documenta, quæ pertinent ad Regem. Horum primū docet, quid illi displiceat: secundum

secundum quid placeat: tertium quid illius ira possit: quartum quid eiusdem gratia & beneuolentia valeat. Primò igitur Rex iustus execratur omnem impietatem, & omnem itidem impium, eoque odio regnum suum admirabiliter confirmat.

13. *Voluntas Regum, &c.* Admonet Regibus bonis & iustis verba vera & labia iusta inter cetera maximè placere, nec iniuriâ. Siquidem illa sunt ijs admodum necessaria. Nihil enim æquè nocet Regi & regno atque adulatorum, mendacesque & varij consiliarij. Qui igitur bonorum Principum fauorem querit, ferat labia iusta, & loquatur recta, & omnem caueat impietatem, & adulationem.

14. *Indignatio Regis, &c.* Nequis parui faciat Reges offendere, docet hic quàm terribile sit principem virum ad iustam iram & indignationem prouocasse. Neque enim aliud est grauis Regis ira & indignatio, quàm certæ mortis internuncia. Interim sapientis oratio earum est virium, vt incensos Reges mitigare queat.

15. *In hilaritate vultus, &c.* Explicatur hic vis gratiæ & beneuolentiæ Regis indicijs externis declaratæ. Etenim vt in Regis indignatione posita est mors: ita in illius hilaritate vultusque eiusdem serenitate vita. Est autem perelegans, & ad rem peropportuna similitudo de imbre ferotino, & pluuia diu multumque propter terræ siccitatem expectata.

16. *Posside sapientiam, &c.* Docuit paulò ante sapientiam Regum iram placare posse, & sæpe quoque placare: hic autem illam omnibus rebus potiorem tradit, eamque adeo & prudentiam omni auro & argento anteferendam. Tum quod per hæc fiat, quod per nullas pecunias fieri poterat; tum maximè quod solæ diuitem beatumque reddunt.

17. *Semita iustorum, &c.* Docetur hic rectos (cuiusmodi sunt qui animum ad bene beatæque viuendum ritè componunt) à malo, quod iustitiæ principium est, declinare solere. Ceterum vox *Mesillath* non quamvis viam significat, sed stratam, sublatam, benèque tutam & planam.

18. *Contritionem præcedit, &c.* Docet superbiam contritionem antecedere, hoc est, neminè prius à Deo conteri, aut omnino euerti, quàm per iniquam elationem id promeritus fuerit. Omnis enim ruinæ, cladis, & calamitatis causa est superbia, vna hæc dæmonem & ipsum quoque Adam euertit.

19. *Melius est humiliari, &c.* Hic locus rationem reddit versiculi proximè præcedentis. Certum est enim, si mentis elatio est causa ruinæ & per-

ditionis, vtilius esse se humiliare cum mitibus, quàm spolia partiri cum superbis. Bene autem committit mites cum superbis spolia diuidentibus, quia mites & humiles sua sibi iniuste auferri patienter ferunt: superbi autem mites per vim & iniustitiam sæpe spoliant.

20. *Eruditus in verbo, &c.* Qui interna animi bona maioris facit, quàm quacumque bona externa; vel qui mauult humiliari cum mitibus, quàm spolia diuidere cum superbis, ille inueniet bona, nempe uiuentium terram. Idem obtinget illi, qui rem, quam aggredi vult, maturo consilio bene ante expendit. Interim melius est semper spem suam in Dominum conijcere, quàm suæ prudentiæ suisue viribus nimium fidere.

21. *Qui sapiens est corde, &c.* Monet hic prudentem intelligentemque haberi, qui sapientiam cum eloquentia coniunctam habet. Siquidem sapientia sine eloquentia parum potest, sicut è diuerso quoque eloquentia sine vera sapientia sæpe magis obest, quàm prodest. Ceterum sapientiam alij referunt ad notitiam, prudentiam ad praxim; alij sapientiam ad rerum diuinarum cogitationem, prudentiam autem ad literas humanitas traditas. Nam hæc quoque futuro Theologo apprime sunt necessaria.

22. *Fons vitæ, &c.* Committitur hic eruditio & doctrina sapientum cum eruditione & doctrina stultorum. Horum scientia & sapientia aliud nihil est, quàm mera fatuitas, illorum sapientia est instar fontis vitæ, non ipsis tantum sed alijs quoque.

23. *Cor sapientis, &c.* Commendat eruditi cordis officia & munia. Nam suggerit sapienti quid, quando, quantùm, quomodo, & coram quibus loqui debeat, & miris modis orationem illius exornat, concinnamque reddit.

24. *Fauus mellis, &c.* Comparantur hic verba dulcia & comoda fauo mellis, id quod per familiare est in Scripturis.

25. *Est via quæ videtur recta, &c.* Hæc sententia explicata est iam ante, Cap. nimirum xiv. Vers. xi. repetitur hic autem, quòd fixius hæreat. Siquidem philautiæ morbus quàm plurimos transuersos agit. Conuenit in hæreticos & in omnes qui specie virtutis se ipsos deludunt.

26. *Animal laborantis, &c.* Hic locus propter ancipitem verbi Hebræi *Ngama!* notionem geminum sensum admittit. Primus est: Quicumque laborant, seseque fatigant, victus propriique questus causa laborant; siquidem os vel venter cibum postulans compellit ad laborem. Alter est: quicumque

cumque inique agit, onus suum est portaturus, proque meritorum suorum ratione supplicium accepturus.

27. *Vir impius, &c.* Vt versiculis proximè antecedentibus egit de fructibus labiorum viri iusti & sapientis, ita hoc & sequentibus nonnullis differit de incommodis, damnis, & pestibus, quæ impiorum labia inferunt. Docet ergo impios studio ad mala rapi ignemque labijs suis circumferre, quo non minus vrunt & offendunt, quàm ignis flamma solet.

28. *Homo peruersus, &c.* Cognatus est hic locus proximè exposito. Tradit autem hominem mentis linguæque peruersæ iras fuscitare, rixas mouere, inter Principes discordias disseminare, paucis, omnia, quæ videt vel audit, peruertere, & in malam partem transferre. Quadrat hæc sententia, vt proximè præcedens quoque, exactè in hæreticos & Apostatas. Nam & pacem Ecclesiæ turbant, & Principes a se inuicem alienant, & priuatas quoque familias lacerant.

29. *Vir iniquus lactat amicum suum, &c.* Aliud hic linguæ vitium exponitur, nempe blandis magnisque promissionibus, adulatorijsque verbis amicum in fraudem & perniciem abducere, & à via virtutis ad vitiorum deuia abripere.

30. *Qui attonitis oculis, &c.* Monet hic locus candidè cum homine amico agendum esse, non dolosè, non fucate, maxime quod dolosi fucum suum ita colorare non possint, quin indicijs, si non omnino certis, probabilibus certè tandem deprehendatur. Siquidem oculos claudere, labia mordere, aut comprimere, capite innuere, aliâque eiusmodi semper aliquid portentunt. Potest autem, quod hic docetur, ad vnum vel duo membra referri. Ad duo, ad hunc modum: Qui clausis & attonitis oculis sedet, is cogitat mala; rursum: Qui mordet labia accinctus est vt patret mala. Ad vnum ita: Qui malum aliquod patrare conatur, primùm clausis oculis meditatatur, mox mordet labia, quasi iam ad patrandum scelus paratus.

31. *Corona dignitatis, &c.* Commendat canam senectutem iustitia & ceterarum virtutum ornamentis exornatam. Eiusmodi enim meritò vocatur *Corona dignitatis*: siquidem non ipsi tantum seni, sed toti quoque reipubl. ornamentum & decus adfert.

32. *Melior est patiens, &c.* Inter virtutes, quæ magis ad corpus quàm ad animam spectant, primatum obtinet fortitudo. Interim fortior est qui vincit inordinatos animi motus, quàm qui hostem in triumphum agit.

33. *Sortes mittuntur, &c.* Hæc sententia cum proximè exposita cognitionem habet. Significatur hac enim, licet maius quiddam sit spiritum domare, & se ipsum vincere, quàm ciuitates expugnare, vtrumque tamen Dei donum esse, quippe cum in humanis nihil quidquam geratur absque illius nutu.

PARAPHRASTICA
CAPITIS SEPTIMI DECIMI
EXPLANATIO.

1. *Melior est buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio.*

Melior est sicca buccella panis, hoc est, mensa frugalis & tenuis, cum pace, gaudio, & tranquillitate, quàm domus plena victimis lautisque dapibus cum iurgio & contentione. Quæ enim sumuntur cum pace & animi tranquillitate, ea omnia sapiunt, nutriunt, & recreant, quæ autem cum rixa & contentione, vtrumque secundum se tanta sint, sano tamen palato grata non sunt. Sublimiori sensu, satius est guttam diuinæ sapientiæ habere, quàm dolium prudentiæ mundanæ, tamen hæc quoque, si rectè illa vtaris, proficit.

2. *Seruus sapiens dominabitur filiis stultis, & inter fratres hereditatem diuidet.*

Magna est vis sapientiæ, vt quæ præter cetera seruilis quoque conditionis homines in libertatem afferat, imò dominorum suorum dominos nonnumquam constituat. Nam, vt disertè hoc loco docetur, seruus sapiens dominabitur filiis stultis, parentes maiorésque suos per improbitatem pudore afficientibus, idèmq; tanquam plenam domus administrationem sortitus, hæreditatem diuidet inter fratres, vel ipse quoque tanquam bene meritis vnà cum filiis hæreditatis partem capiet.

3. *Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat Dominus.*

Quod ignis vel confessorium est auro, & fornax vel caminus argento, hoc Deus est humanis cordibus. Nam vt ignis non solum aurum &

argentum, ceteraque metalla explorat, verum etiam à sordibus & scoria repurgat & mundat; ita Deus per cruces & afflictiones, per externas & internas exhortationes, & per multas alias vias mortalium corda probat, & si quidem proba & obsequentia sunt, emundat & expiat.

4. *Malus obedit linguæ in quæ: & fallax obtemperat labiis mendacibus.*

Vnusquilibet iis rebus facile capitur, quæ cum illius moribus ingenioque conueniunt. Quamobrem homo peruersus & malus linguæque iniqua vt assuetus, facile fidem habet linguæ iniquæ & improbæ. Pari modo homo mendax & fallax facile obsequitur labiis mendacibus vanis, & iniurias ferere solitis: idem statuatur de ceteris vitis atque flagitis.

5. *Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius: & qui ruina letatur alterius, non erit impunitus.*

Non ille tantum apud Deum reus est, qui per dolum aut vim, vel aliâ quâcunque viâ vel ratione alium ad paupertatem redigit; sed ille quoque qui pauperem propter paupertatem contemnit, aut ludibrio habet. Nam cum secreto Dei iudicio alij sint pauperes, alij diuites; qui pauperi insultat, Deum, qui illum fecit, & pauperem esse voluit, quod in se est, iniuriâ afficit. Sic quoque non is solum pœnas pendet, qui alteri ruinam parat, sed ille quoque, qui de alterius ruina gaudet. Plerumque enim eiusmodi in pœnam peccati in similem aliquam calamitatem incidere solent.

6. *Corona senum, filij filiorum: & gloria filiorum, patres eorum.*

Corona & ornamentum senum sunt filij filiorum, longæque & bene instituta posteritas, nec solum eiusmodi posteritas senibus sentatis est ornamento, sed magno quoque oblectamento & gaudio, nam per illam redduntur quodammodo immortales. Viuunt namque in illis & per illos, quos ex se genuerunt; quo bono priuantur, qui nullos neque liberos, neque nepotes post se relinquunt. Porro autem vt senum gloria & corona sunt eorum nepotes, ita vicissim patres longæui, maiorésque virtutibus illustres sunt gloria & decus filiorum.

7. *Non decet stultum verba composita, nec principem labium mentiens.*

Non decet hominem vesanum & abiectum de rebus grauib; & arduis, cuiusmodi sunt, quæ ad reipublicæ salutem faciunt, publicè verba

facere; quia ob suam stultitiam & vilitatem orationi pondus adiungere non valet; aut se quoque de quacumque re aut virtute commendare. Multo verò minus decet virum principem aut in quacumque potestate constitutum labium vanum, futile, & mendax. Siquidem vt ante expositum est, illius oratio debet esse instar oraculi, eiusdemque vita instar regulæ, secundum quam imperio subiecti vitam suam conformare & instituere solent.

8. *Gemina gratissima, expectatio præstolantis: quocumque se vertit, prudenter intelligit*

RES diu auide expectata, & tandem obtenta illi, qui dudum expectauerat, instar preciosæ gemmæ est grata, datque operam quocumque tandem se vertat, ne per imprudentiam iacturam illius faciat. Hebræa alium sensum offerunt. Sonant enim: Munus in oculis Domini, hoc est, eius qui accipit, vel præstolatur, est veluti lapis preciosus: quoquo versum se verterit, prosperum successum fortietur. Conuertet enim iudicium corda in quamcumque partem voluerit, hoc est, ad quemcumque diuerterit, infatuabit, vel excæcabit eum. Munera enim occæcant homines & Deos vt canunt Poëtæ.

9. *Qui celat delictum, quærit amicitias: qui altero sermone repetit, separat fæderatos.*

QVI secretum proximi delictum celat, aut si celare non potest, dexterè excusat, is utique illius quærit amicitiam; neque enim paruum beneficium prestat, qui alterius peccatum occultat vel excusat: beneficia autem suâ naturâ conciliant, amicitiam, & benevolentiam. Contra verò qui alterius delictum repetit, hoc est, iterum iterumque illud profeminat atque inculcat, amicitiam antè conflatam separat, ducemque frequenter à duce, & Principem a Principe seiungit, imo totam Rempub. vehementer sæpe conturbat, vt cum illius peccatum manifestat qui primas in ea locum obtinebat, proque bono & iusto viro habitus semper fuerat.

10. *Plus proficit correptio apud prudentem, quam centum plagæ apud stultum.*

Multum interest sapientemne admoneas, an stultum. Moderata enim increpatio plus proficit & potest apud intelligentem, altiusque in pectus illius descendit, quam centum verbera apud stultum. Stultus namque quasi

quasi iudicio & sensu destitutus, nihil curat, siue verbis, siue verberibus cum eo agas. Atque hoc magnum non tantum stultitiæ, sed malitiæ quoque est signum: sicut è diuerso magnum quoque probitatis & sapientiæ est indicium, ad primam statim admonitionem ad sanam mentem redire.

11. *Semper iurgia quærit malus: Angelus autem crudelis mittetur contra eum.*

Homo sceleratus & contumax, qui nec verbis nec verberibus emendatur: aliud nihil quærit, nisi rixas & contentiones. At non impune. Deus namque crudelem Angelum contra eum mittet, crudeliq; plagâ illum afficiet, & tandem ad impia Tartara detrudet. Angelus quoque crudelis est nuncius mortis, maxime verò æternæ. Etenim terribile illud summi Iudicis fulmen: *Discedite à me maledicti in ignem æternam*, durissimus est internuncius.

12. *Expedit magis vrsa occurrere raptis fœtibus, quam fatuo confidenti sibi in stultitia sua.*

SATIUS est obuiam habere vrsam catulis orbatam, quam hominem insanum & stultum vesaniæ spiritu iam agitatam. Siquidem vrsa tametsi sæua corpus tantum lædere potest, stultus autem furore correptus, non corpus tantum, sed famam quoque, & conscientiam, & externa bona lædere natus est; neque enim furit ille ex impetu naturæ, vt vrsa, sed datâ operâ, cum ratione furorem, quo laborat, compescere queat.

13. *Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo eius.*

MAGNUM flagitium est ingratitude; inter omnes autem ingratos supremum gradum obtinent, qui reddunt malum pro bono. Quamobrem meritò eâ pœnâ plectuntur, vt malum, hoc est, crux atque calamitas à domibus illorum numquam recedat; si enim graue peccatum est malum pro malo reddere, quantum flagitium erit malum pro bono rependere?

14. *Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum: & antequam patiatur contumeliam, iudicium deserit.*

VT is qui aggere perrupto aquam dimittit, caput & causa est iurgiorum & damnorum omnium, quæ inde consequuntur, neque vt maxime velit, incommoda illa impedire potest; ira cuius litrem inchoare per facile est, at verò exorsam componere, aut pro libitu abrumpere perdifficile.

ficile. Ne igitur liti occasionem dederis. Qui enim rei huic dat ansam, totius damni & iniuriæ, quæ inde consequitur, auctor habetur. Sicut qui aperit alueum, totius inundationis, quæ inde nascitur, causa censetur. Quod siquam forte litis, aut cuiuscumque controuersiæ occasionem dederis, antequam misceatur serioque incendatur, abrumpe & dimitte illam ne si eam perse quaris, in damnum publicamque ignominiam incidas.

15. *Qui iustificat impium, & qui condemnat iustum, abominabilis est vterque apud Deum.*

QVI iustificat impium & iniustum, siue intra siue extra iudicium id faciat, (nam vtroque nonnumquam contingit) execrabilem apud Deum se reddit. Idem profus de illo statuas, qui condemnat iustum, vbi-cumque tandem, vel quocumque modo, via, aut ratione illud fiat. Siquidem vtroque læditur iustitia, & fouetur iniustitia, offerturque occasio efficax, vt iniustus ab iniustitia numquam resipiscat, iustus autem iustitiam & æquitatem contemnere, aut minus certe facere incipiat. Merito proinde tales apud Deum sunt execrabiles.

16. *Quid prodest stulto habere diuitias, cum sapientiam emere non possit?*

ET si opes sapienti ad comparandam sapientiam & alia multa prodesse queant, multumque prodesse sæpe soleant, stulto tamen quod corde & mente destituatur, neque stultitiæ morbum per opes sanare valeat, ad sapientiam, vel aliam rem honestam parandam parum profunt, imò verò magis sæpenuerò illi obsunt, quam profunt: quippe qui eas in luxum, in superbiam, in aliorum contemptum, & alias malas artes plerumq. conuertat. Multum itaque inter diuitias & sapientiam interest. Siquidem sapientia sine diuitiis constare & prodesse potest; diuitiæ verò sine sapientia plus sæpe damni & detrimenti, quam emolumentum adferunt: opes rursus amitti possunt, & sæpe amittuntur, sapientia non potest: opes denique sui communicatione diminuuntur, & tandem omnino exhauriuntur; sapientia autem, quo liberalius communicatur, eò magis augetur. Mitto hic opes per sapientiam parari posse, sapientiam autem, a stulto præsertim per opes parari non posse.

Qui altam facit domum suam, querit ruinam: & qui euitat discere, incidet in mala.

QVI altam facit domum suam, hoc est, qui per superbiam ad nimis sublimia & alta contendit, cuiusmodi sunt, quæ vel statum, vel mentis captum excedunt, ille ea contentione aliud nihil querit, quam ruinam. Siquidem omnis qui se exaltat, humiliabitur. Pari modo qui fastu inflatus ab aliis, quæ ignorat & scire debebat, discere non vult, in varias incidet clades atque calamitates, daturusque est pœnas superbia sua dignas.

17. *Omni tempore diligit qui amicus est, & frater in angustiis comprobatur.*

QVI syncerus & ex animo amicus est, non prosperitatis tempore solum germanum amicum sese ostendit, verum etiam aduersitatis; imò tunc maximè, si verus amicus est, se prodit. Hoc enim fictus fecernitur à vero, quod hic in angustiis aduersæue fortunæ fluctibus opem laturus alacriter occurrat; ille verò simulatæ amicitiae oblitus, amicum in necessitate deserat. Quamobrem hic non tam pro amico quam pro improbro impostore habendus est; ille verò non tam pro familiari amico, quam pro carissimo fratre.

18. *Stultus homo plaudet manibus, cum sponderit pro amico suo.*

Quisquis posteaquam pro amico suo stipulatâ manu spondit, tanquam re bene gestâ manibus exultabundus plaudit, is homo verè stultus cordèque destitutus est: quippe cum pro fide aliena stipulari res sit periculohilima, multorumque damnorum & molestiarum cauta. Innumeri enim propter temerarias sponsones ad extremam miseriam redacti sunt, quod si periculosum est pro pecunia spondere, quanto cum discrimine coniunctum erit pro alterius salute fidem suam obligare. Quod si pastores & Episcopi id eo, quo par est, sensu perpenderent, Episcopatus utique vel recusarent, vel minus certè studiosè ambirent.

19. *Qui meditatur discordias, diligit rixas: & qui exaltat os suum, querit ruinam.*

QVI amat prauaricationem omnibusque aduersatur, ac sese opponit, is facto ipso rixas & contentiones sese dilgere ostendit, rem sane prauam & homine profus indignam, sic quoque qui ostium domus suæ,

vel ipsam verius domum altius, quàm fundamenta ferant, vel status illius patiat, eleuat, quo ea ratione alios excedat, aliud nihil quærit nisi ruinam & contritionem. Idem de illo statuas, qui vel nimis magna de se iactat, vel illa pollicetur, quæ præstare non valet.

20. *Qui peruersi cordis est, non inueniet bonum: & qui vertit linguam, incidit in malum.*

VTerque & qui peruersi cordis, & qui peruersæ linguæ est, infelix & execrabilis est. Nam vt peruersi cordis homo bonum, quod quærebat, non inuenit (maxime verò bonum illud, quod appetunt omnes, neque satiantur, donec ad illud pertigerint ita) peruersa lingua in malum, quod aliis machinabatur, incidet; adeoque infeliciores est quodammodo peruersi cordis homine. Siquidem grauius est incidere in malum, quàm bono desiderio frustrari. Peruersus corde omnia sinistrè interpretatur aliisque malum machinatur; peruersam autem vel inuersam linguam natus, aliud cogitat, aliud loquitur; aliud in presentia, aliud in absentia proximi effutit. Maximè autem ille peruersa lingua intructus est, qui praua & erronea pro veris profitetur.

21. *Natus est stultus in ignominiam suam: sed nec pater in fatuo letabitur.*

ET stultum natum esse, & prauis perditisque moribus stultum euasisse miserum est planè atque calamitosum. Nam stultum natum esse, & ipsi stulto cedit in probrum & ignominiam; & parenti, qui genuit, in maximum animi mærorem & molestiam. Nam etsi parentes naturaliter gaudent se generasse, prolesque habere; attamen cum se fatuum genuisse deprehendunt, adeò non gaudent vt vehementer quoque contristentur. Quod si praua educatione, aut suâ ipsorum malitiâ & improbitate stulti euaserint, maior hinc & ad natos, & parentes redundat dolor & ignominia; quippe cum non naturæ morbo, sed suâ culpâ & vitio in malum illud inciderint.

22. *Animus gaudens ætatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa.*

ANimus lætus floridam incundamque reddit ætatem, neque secus atque salubris quedam medicina totum corpus sanum vegetumque efficit; at verò spiritus tristis & consternatus, vel affectu aliquo intenso vehementius perurbatus, desiccatur & exhaurit ossa, totumque adeo cor-
pus

pus absumit. Nam si intensior molestia ipsa etiam ossa consumit, multò magis reliquas molliores & teneriores corporis partes.

23. *Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas iudicij.*

Iudex, testis, vel aduocatus, qui vt iudicij rationem peruertat, accipit munus de sinu, hoc est, clanculù ab alterutra litigantium parte sibi oblatum, impius est, vt qui ob priuatum commodum, cum non paruo alterius damno, & manifesto reipublicæ detrimento, iustitiam euertat: neque ille solùm qui accipit impius censendus est; sed ille quoque qui obtrudit. Quod si impiorum loco & numero habentur, qui pro munere peruertit leges iustitiæ, vbi de rebus istis fluxis & caducis quæstio est, quid de illis æstimandum est, qui in rebus Ecclesiasticis & foro conscientiæ propter pecunias æquitatem deserunt?

24. *In facie prudentis lucet sapientia: oculi stultorum in finibus terræ.*

Sapientia quæ insipientis pectore latet; numquam ita latet vt certis quandoque iudiciis sese non prodatur, sicut e diuerso stultitia fatuorum quam intus fouent, ita numquam dissimulatur & occultatur, vt interdum in apertum non exeat. Nam vt aliud nihil sit, quod morbum hunc manifestet, habent stulti plerumque omnes oculos vagos & instabiles, qui huc illucque sese inflectunt, & vsque ad terræ extrema circumferuntur. Siquidem stulti terrena semper sapiunt & quærent: neque vmquã tamen satiantur aut expleantur; sed plura semper & plura appetunt. Cum contra sapientes secundum sapientiæ præscriptum omnia dirigant, & instituant. Nihil enim habere volunt illi, quod a sapientiæ legibus alienum sit, vel ipsi sapientiæ sit contrarium.

25. *Ira patris filius stultus, & dolor matris quæ genuit eum.*

IR A & indignatio patris est filius stultus & improbus; siue stultus natus sit, siue per turpem incontinentemque vitam stultus effectus sit; idem quoque est mæror matris. Matrum est enim potius mærere quam vlcersi, hoc enim virorum est potius, quam mulierum: est autem vtrumque casualiter non formaliter. Siquidem fatuitas & improbitas filiorum generat parentibus summum dolorem & indignationem. Frustrantur enim sua spe, nam pro consolatione, quam ex filio expectant, accipiunt amaritudinem; pro gloria rursus & laude, probrum & ignominiam. Malè enim
audiunt

audiunt parentes, qui stultos & improbos habent filios. Siquidem vitia hæc imputantur malæ educationi, quamvis sæpe extra noxam sint.

26. *Non est bonum damnum inferre iusto, nec percutere principem qui recta iudicat.*

Vtrumque malum & iniquum est, nempe damnum inferre iusto, siue id fiat per corruptum iudicium, siue alio quocumque modo: & Principes rursus vel Iudices, qui ex æquo & iusto iudicant, concutere. Sunt enim peruersi quidam homines, qui omne studium ad hoc infumunt, ut iustos damno afficiant. Quod si Iudices, (quos hic *Principes* vocat) eò inducere non possunt, ut iustum condemnent, terroribus & minis, & nonnumquam etiam verberibus eos adoriuntur, quod est flagitium iniquissimum, ut potè veræ iustitiæ maximè contrarium,

27. *Qui moderatur sermones suos, doctus & prudens est: & pretiosi spiritus vir eruditus.*

NON is qui crebro & multa loquitur doctus & intelligens censendus est, sed is qui sermones suos moderatur, cuiusmodi est qui loquitur, quando, ubi, quomodo, quantum, & apud quos oportet. Neque is rursus qui totum spiritum suum simul effundit, pro erudito & prudente habendus est: sed qui pretiosi, hoc est, parci moderatiq̄e spiritus est. Qualis est qui non velox ad iram, nec præceptis ad locutionem; sed paucorum & maturorum verborum est.

28. *Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur: & si compresserit labia sua, intelligens.*

IMò verò sermonis moderatio & taciturnitas suo loco adhibita vsque ad eò commendat sapientem & sapientiam, ut stulti quoque reputentur sapientes, si opportunè tacuerint, labiaque decenter compresserint, maximè verò apud eos, qui illos non norunt.

A D

A D

CAPVT DECIMVM SEPTIMVM
SCHOLIVM.

1. **M**elior est buccella, &c. Hoc versu commendatur pax, animi que tranquillitas, præferturque omnibus diuitiis & deliciis, & meritò.

2. *Seruus sapiens, &c.* Hic rursus laudatur vis sapientiæ, ut quæ ex seruis faciat dominos, ex vernis legitimos hæredes; seruus enim sapiens dominatur interdum liberis stultisque filiis. Sensu mystico: Qui peccato & demòni seruierat, per resipiscentiam inter filios locum accipit, ut gentes inter Iudeos.

3. *Sicut igne probatur, &c.* Confert ignem cum Deo, & corda hominum cum auro & argento. Ut enim ignis explorat & repurgat aurum & argentum, ita Deus corda hominum. Probat autem Deus multis modis, nimirum per ignem tribulationis, per vocem prædicatoris, aliisque compluribus viis & rationibus, verum multi ad hæc omnia obfurdescunt. Quamobrem improbum se aurum esse ostendunt.

4. *Malus obedit, &c.* Docetur hic vnumquemque facile iis credere qui secum faciunt, moribusque conspirant. Quare prauus facile fidem habet linguæ iniquæ, & fallax labiis mendacibus. Idem statuatur de ceteris vitijs & vitiosis.

5. *Qui despicit pauperem, &c.* Prior loci huius pars habetur Cap. xiv. Vers. xxx. huius libri. Secunda nullam habet difficultatem. Significat enim qui alterius ruinæ vel calamitati insultat, ruinæ aliquando affinem futurum, cuius rei multa exempla in medium adferre liceret.

6. *Corona senum, &c.* Hortatur hic locus parentes, ut filios piè & religiosè educent; & filios vicissim, ut parentes in magno honore & reuerentia habeant. Siquidem, ut filij & nepotes bene educati cedunt in magnum ornamentum senibus, sic è diuerso prudentes piiq̄e & longæui parentes in magnam gloriam & honorem filiis & nepotibus.

7. *Non decent, &c.* Hic locus monet verba personæ qualitati consentanea esse debere. Quare ut stulto non conueniunt verba graui & sapiente digna, ita neque Principi mendacia, aut vana vel leuia dicta. Monentur hic

K k

hic

hic quoque concionatores, quæ & qualia pro concione proponere & tractare debeant, nimirum grauias & ponderosa & cathedra Doctorali digna.

8. *Gemma gratissima, &c.* Secundum nostram Editionem docetur hic rem diu desideratam, & tandem obtentam instar vnionis gratam esse illi, cui obuenerit, adeoq. omnem curam & diligentiam adhibere debere, nequando iacturam illius faciet. Hebræa sonant: *Manus in oculis domini*, illius nimirum qui recipit, est instar gemmæ, vel preciosi lapidis, quocumque sese uerterit vel inclinauerit. Manus illa autem quæ largitur, successum sortietur. Faciet enim accipientem intelligere, quo largitor tendat, vel quid velit; vel ad quemcumque deuenierit, infatuabit eum. Hæc omnia significantur vna voce *Schacal*.

9. *Qui celat delictum, &c.* Ostenditur hic caritatis esse amicorum delicta celare; vel commodè, si celari non possint, interpretari, vnamque hanc viam expeditissimam esse ad conciliandam & retinendam amicitiam; sicut è diuerso eadem propalare vel exaggerare est via ad dissoluendam ante conflam; tum etiam ad ferendam inter Principes & amicos discordiam aptissima & ab amicitia legibus prorsus aliena.

10. *Plus proficit, &c.* Assignat aliud inter stultum & sapientem discrimen. Apud hunc plus valent verba & salutaria monita, quam apud illum plagæ & verbera. Insinuat idem hic locus prudentes, qui morigeri & grati sint, si quando labantur, secretò admonendos esse; stultos autem, quod omnes admonitiones pro nihilo ducant, publicè acriter obiurgandos. Plagas autem non eas solum accipe, quas infert homo, sed eas quoque, quas infert Deus.

11. *Semper iurgia, &c.* Exprimatur hic quorundam insigniter improborum ingenium. Sunt enim quidam ita deprauati, vt neque verbis, neque verberibus emendari queant; eumque in modum comparati, vt nihil nisi iurgia, & lites, & dissidia querant & ferant: quibus proinde nihil aliud expectandum restat, quam Angelus crudelis, qui illos ex hac vita ad æterna supplicia abripiat.

12. *Expedit magis, &c.* Docetur hic quàm periculosa res sit habere negotium cum homine stulto & furente, quippe cuius occurfus æquè metuendus sit atque vrsæ catulis orbatæ.

13. *Qui reddit mala, &c.* Hic locus turpitudinis ingrati animi nos admonet. Inter omnes autem ingritudinis species pessima est ea, quæ repperdit

repperdit malum pro bono. In hoc crimen inciderunt Iudæi. Hi enim Christo pro summis beneficiis mortem intulerunt. Quare malum quoque pœnæ numquam à misera illa & calamitosa gente decedet.

14. *Qui dimittit aquam, &c.* Monet hæc sententia vt lis prius prematur & consopiat, quàm vtraque pars litigantium incalescat; nam ferò semel inchoata difficulter componuntur. Sicut aqua etiam cum aggerem oppositum semel perfregerit, difficulter sistitur. Admonet idem hic locus quoque, vt cuicumque malo aut periculo tempestiuè obtiniam eatur.

15. *Qui iustificat impium, &c.* Damnantur hic qui iustificat impium & condemnant iustum. Vtrumque autem contingit bifariam, nempe in iudicio, & extra iudicium; & vtrumque malum est graue peccatum; peius tamen quod fit in iudicio; quia vtrouique iustitia læditur, & proximus grauius offenditur. Extra iudicium contingit ea condemnatio & iustificatio, cum quis ob iniquitatem laudatur, vel ob pietatem vituperatur, quod multis admodum familiare est.

16. *Quid prodest stulto, &c.* Docetur hoc loco diuitias stulto magis obesse, quàm prodesse; & tum etiam cum profunt, parum prodesse, quippe cum pecunia sapientiam, quæ sibi deest, parare non queat. Obsunt autem illi, quia cum legitimum illarum vsum ignoret, conuertit in materiam peccati.

Qui altam facit, &c. Hæc sententia ex Lxx. Editione petita est, in Latinis & Hebræis codicibus nihil huiusmodi exstat. Significatur per hanc autem superbiam comitari ruinam, eumque qui propter factum ab aliis doceri non vult, in multas subinde miseras & calamitatis incidere.

17. *Omni tempore, &c.* Describitur hic primaria synceri amici conditio, quæ est constantia in amicitia, tam in aduersis quàm in prosperis. Etenim qui aduersitatis tempore vltro statim, vt opem ferat, accurrit, ille pro germano amico habendus est; qui autem tum deserit, fucatus est plane. Dicitur autem amicus necessitate urgente nasci, quia ex insperato in medium prodit, cum ante latuisset.

18. *Stultus homo, &c.* Ante ostensum est quanto cum discrimine coniunctum sit pro aliena fide stipulari. Merito proinde inter stolidos censendus est, qui in re adeo molesta & periculosa lætabundus viuit quasi prædam aliquam optimam nactus esset & iubilat.

19. *Qui meditatatur discordias, &c.* Condemnatur hic iterum superbiæ malum, vt quod multarum rixarum, multarumque ruinarum sit causa.

Nam & superbè loqui, & superbè rursus ædificare, ad ruinam & contritionem viam pandit.

20. *Qui peruersi cordis est, &c.* Pendet hic locus à proximè exposito: siquidem studio meditari rixas atque discordias munus est hominis peruersi deprauatque cordis & animi. Quamobrem iustè in illud incommodum corrui, vt verum bonum, etiam si illud quærere videatur, non inueniat. Viri autem boni nomine continentur Deus, & quidquid ad Deum viam munit.

21. *Natus est stultus in ignominiam, &c.* Natum quandoque fuisse ipsi quidem stulto cedit in dedecus & ignominiam; parentibus autem eius in mærorem & tristitiam. Contextus Hebræus vtrumque refert ad generantem. Significat enim generasse stultum, ipse cedere ad tristitiam, non ad lætitiã; ad ignominiam rursus, non ad gloriam.

22. *Animus gaudens, &c.* Sententia huic similis legitur Capite xv. Vers. xiv. Exponit hic autem lætitiæ & tristitiæ vim: animus enim lætus ætatem florentem, corpusque vegetum reddit, spiritus verò mæstus exhaurit ossa.

23. *Munera de sinu, &c.* Indicatur hic non leuè peccatum esse propter munera iudiciũ peruertere, sed magnæ impietatis scelus. Quod si verò impij sunt, qui iudicium propter mercedem in temporarijs peruertunt, quãto crimine se obstringunt, qui in spiritalibus & Ecclesiasticis id faciunt.

24. *In facie prudentis, &c.* Iterum hic prudens stulto opponitur. In facie prudentis lucet sapientia, stultorum autem oculi tam mentis quàm corporis semper sunt vagi, & inconstantes, quæruntque sapientiam, & non inueniunt.

25. *Ira patris, &c.* Hęc sententia conuenit cum multis aliis ante expositis. Significat autem stultum filium non solum mærorem parentibus ciere, sed iram quoque & indignationem. Repetit autem eandem sententiam crebrius, quia hic morbus est frequentissimus, conaturque filios inducere Sapiens, vt parentibus obediant, eaque ratione lætitiæ causam illis adferant, quia hoc est primum tabulæ secundæ præceptum.

26. *Non est bonorum, &c.* Perstringuntur hic illi, qui vnicum hoc studium habent, vt iustos vexent, illisque damnum & detrimentum inferant. Quod si æquos Iudices eo inducere nequeant, vt iustos iniustè condemnent, minis & terroribus & nonnumquam etiam verberibus illos adoriuntur.

27. *Qui moderatur sermones, &c.* Docetur hic vt maximè quis prudens sit, artemque loquendi teneat, non semper loquendum esse, sed suo quoque tempore tacendum: imo non maioris artis est scire tacere, quando silentio opus est, quàm scire loqui; sed & magnum semper eruditionis & sapientiæ argumentum est habitum, spiritum suum non totum simul effundere, sed parcè loqui, nisi forsitan necessitas, aut vtilitas aliud postulet.

28. *Stultus quoque, &c.* Hęc mirè commendant taciturnitatem, quæ si vlli alteri, stulto sanè parùmque prudenti admodum est necessaria. Nullã aliã re stultus magis suam prodit stultitiam, quàm linguã.

PARAPHRASTICA CAPITIS OCTAVI DECIMI EXPLANATIO.

1. *Occasiones quærit qui vult recedere ab amico, omni tempore erit exprobrabilis.*

QVI amicum vult deserere, si iustam deserendi causam non habet quærit quamlibet occasionem, quo tandem deserat. Quæ res turpissima, & apud omnes rectè sentientes probrosissima est; vtpote à veræ amicitie legibus prorsus aliena.

2. *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde eius.*

NON delectatur stultus verbis sapientiæ, quia ab iis, quæ in corde volutat, nempe à stultis & fatuis illius cogitationibus dissentit. Nam qualia quisque animo versat, talia libenter & ipse loquitur, & ab aliis proponi libenter audit, rursus cum sapientiæ non studeat, aut ad vanam tantum ostentationem, auerlatur omne illud, quod veram sapientiam sapit.

3. *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed sequitur eum ignominia & opprobrium.*

Impius malis improbisque factis diu iam multumque assuetus, non modo salutaria aliorum consilia & monita contemnit, sed propriæ quoque conscientie stimulos negligit; nec solum Dei præcepta, & aliorum con-

filia, & conscientia stimulos aspernatur: sed quoscumque alios quoque præ se despicit, contumeliaque & iniuria afficit. Quocumque ingreditur, numquam solus ingreditur, semper enim comitatur eum contemptus, superbia, & arrogantia. Verum ut ipse omnes & omnia contemnit; ita olim vicissim ab omnibus contemnetur. Ut autem impiū comitatur contemptus; ita ignominiosum ignominia, & probosum probum. Quare si quis eiusmodi recipit, non consequitur honorem, sed incurrit ignominia.

4. *Aqua profunda verba ex ore viri: & torrens redundans fons sapientia.*

Verba virorum sapientum sunt instar aquæ profundæ. Nam ut hæc non facile exhauritur, lenique agmine fluit; ita sapientibus quoque non facile verba defunt; neque in ore illorum, & quasi ex tempore nascuntur; sed bene ante trutinata & deliberata ex imo pectore procedunt. Rursum ut aquæ profundæ oculorum acie non facile penetrantur; ita sapientum dicta non quibus vis sunt obuia; denique ut aquæ abluunt & irrigant, æstuque aridos recreant; ita sapientum verba audientium mentes à sordibus expiant, aridaque corda irrigant, ne doctrinæ inopiâ tabesiant. Porro autem cor sapientis (quod est fons sapientiæ) est instar torrentis exundantis, quia copiosam doctrinam administrat.

5. *Accipere personam impij in iudicio non est bonum, ut declines à veritate iudicij.*

Accipere personam impij, hoc est, impium iusto in iudicio præferre, causæque illius ob id favere, quia impius est, non est bonum, imo ab omni æquitate & ratione est prorsus alienum. Siquidem impij multo magis ad fraudem causamque suam defendendam sunt instructi, quam iusti. Hi enim rixarum plerumque sunt ignari, & litibus non assueti; illi autem ad aliud fere nihil vacant, quam ut probos bonis suis exuant, iisque negotium facebant. Non est ergo bonum à iudicij veritate declinare propter impium, aut illius causa subvertere iustum.

6. *Labia stulti miscent rixas, & os eius iurgia prouocat.*

Labia stulti miscent rixas, & os eius ad iurgia & pugnas prouocat. Nam cum sint maledici & calumniatores, & quiduis temerè effuciant, fieri non potest quin multos sæpe offendant, & ad iram prouocent: ira autem accensa generat rixas, & pugnas, & alia id genus dissidiorum genera & incommoda.

7. *Os stulti contritio eius, & labia ipsius ruina anima eius.*

Quamobrem non fatum, sed os proprium conterit stultum & impium neque improborum reia, sed sua ipsius labia animam eius capiunt, & irretiunt, & in perditionem præcipitem agunt. Multa enim dicit, de quibus rationem reddere non potest, quibusque alios in perniciem suam prouocat.

8. *Verba bilinguis, quasi simplicia, & ipsa perueniunt vsque ad interiora ventris.*

Verba hominis bilinguis & susurronis, tamen si blanda & simplicia videantur, pertingunt tamen vsque ad interiora ventris, hoc est, insigunt vulnera plane letalia, & insanabilia. Excitant enim odia implacabilia, concitant sæpe familiam contra familiam, Regnum contra Regnum, Principem contra Principem, denique vix vlla inter coniunctos oritur discordia, cuius susurrones auctores non sint. Teterrimum itaque susurronum & obrectatorum est vitium.

8. *Pigrum deicit timor: anima autem effaminatorum esurient.*

Timor laboris & molestiarum hominem ignauum frangit; & ne quod honestum, & ad vitæ usum necessarium opus aggrediatur, impedit: atque adeo mollem effaminatumque reddit; & tandem ad summam inopiam & paupertatem redigit.

9. *Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.*

Qui mollis & in opere inchoato ignauus est, frater est viri, hoc est, similis est illi, qui res suas sponte dissipat. Qui enim in opere, quod ipsi incumbit, cessat; neque illud, ut debebat, promouet, non solum nihil acquirit, sed laborem quoque insumptum perdit: habetque, quod hic dicitur, æquè locum in spiritalibus & æternis, atque in temporariis & caducis, imò verò magis ibi, quam hic; prout hæc illis ad salutem minus sunt necessaria.

10. *Turris fortissima nomen Domini: ad ipsam currit iustus, & exaltabitur.*

Multæ sunt tribulationes iustorum; nec enim solum impugnantur à diabolo, carne & mundo; verum etiam à mundi & dæmonis ministris, cuius modi sunt impij, & scelerati, & impuri omnes. At tantorum

malorum vnicum remedium habent nomen Domini. Ad quod proinde qui tanquam ad validissimam arcem confugiunt, non modò à malis, quibus premebantur, liberantur, sed certà quãdam ratione exaltantur quoque & subleuantur. Per *Nomen autem Domini* accipimus Dei potentiam, Christumque ipsum. Est enim ille Dei virtus & Dei sapientia.

11. *Substantia diuitis vrbs roboris eius, & quasi murus validus circumdans eum.*

Verum licet res ita habeat, diuites tamen aliud quiddam imaginantur: siquidem amplas opes, quas possident, pro robusta ciuitate, & muro inexpugnabili, qui vndique circumuallatur, plerumque habent: verum suã se imaginatione sæpe fallunt. Quandoquidem opes multis periculis & casibus sunt expositæ; imò domino suò cladem & mortem nonnumquam adferunt, tantum abest vt inuictum salutis munimentum sint perpetuò: profunt tamen cum ritè administrantur, vel in pios vsus erogantur.

12. *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: & antequam glorificetur, humiliatur.*

COR humanum non prius deprimitur, atteritur, & humiliatur, quàm se ipsum per superbiam eleuauerit, nec prius rursùm glorificatur & extollitur, quàm se humiliauerit. Stat enim firmum illud Christi Seruatoris oraculum: *Omnis, qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur.*

13. *Qui prius respondet quàm audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum.*

QVI prius respondet, quàm alterius sententiam planè perceperit, is stultum se demonstrat, omniq̃ue confusione dignum. Idem de illo statuas, qui prius sumit doctoris partes, quàm frugi discipulum præstiterit; aut sententiam inter controuertentes fert, alterã tantum parte audita: aut temere de illo pronunciat, quod non satis compertum habet: quod grauisimum est in publicis iudiciis crimen & in sacris prorsus intolerabile.

14. *Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum verò ad irascendum facilem quis poterit sustinere?*

SPIRITUS viri animiq̃ue forritudo in rebus aduersis æquanimiter tolerandis, maximè verò in morbis & ægrotudinibus corporis sui imbecillitatem

tem sustentat, efficitque, vt malum illius minus sentiat, minusque affligat; spiritum autem contritum & deiectum, & irã præterea incensum quis sustinere poterit? Multo enim facilius est corporis morbum perferre & sanare, quàm spiritus languorem. Mens enim læta corporis incommotum mitigat, Spiritus autem inconstitiam & deiectionem corpus, tametsi vegetum, sanare nequit.

15. *Cor prudens possidebit scientiam, & auris sapientum querit doctrinam.*

NON modo ad bonam corporis constitutionem & sanitatem facit spiritus sedatus, & ab omni perturbatione immunis, verum etiã ad comparandam scientiam. Siquidem cor prudens & intelligens per assiduum in lege Dei meditationem, & consummatã sapientiæ desiderium possidet scientiam, & auris sapientum quærit & inuenit scientiam & doctrinam. Quia animus prudens intelligit non solã priuata meditatione comparari scientiam; sed opus esse præterea sapientes de sapientia differentes audire.

16. *Donum hominis dilatat viam eius, & ante principes spatium ei facit.*

Magna donorum & munerum vis est. Siquidem vix aliquid occurrit tam arduum, aut accessu adeo difficile, ad quẽ viam non aperiat. Nam ad Principum quoque aulas & familiaritatẽ aditum patefaciunt, eorumque fauorem & gratiam emerentur, ex vinculis aliisque periculis & angustiis liberant, & innumeros amicos conciliant. Iam si munera ob rem fluxam donata tantum possunt, quid non poterunt largæ elemosinæ propter Deum in pauperes erogatæ?

17. *Iustus prior est accusator sui: venit amicus eius, & inuestigabit eum.*

VIR iustus, si quid per infirmitatem reprehensione dignum admiserit, non defendit peccatum suum; neque expectat dum ab aliis, siue amicis, siue inimicis reprehendatur & accusetur; sed aliorum iudicium auertens, se ipsum accusat atque condemnat. Quare si amicus postea accedens in lapsum eius inquit, eundemque compertum reprehendit, non incenditur; sed patienter iustinet, & gratias agit. Pari modo non prius in amicorum vel aliorum quorum libet vitam inuestigat, quàm in propriam inquisierit: & siquid in illa reprehensione dignum inuenit, castigauerit & expiauerit, Admittit & hunc quoque sensum versus: Qui apud ludicem

muneribus deprauatum, prius exponit controuersiam suam, is veluti iustus causam obtinet; nam etsi antagonista postea accedens causam discutiat, dictaque aduersarij examinet, attamen quia iudicis mens abò iam inclinauit, actum agit. Vel: *Æquus & iustus litigator* (cuiusmodi est qui statim in ipso litis exordio ostendit se nihil nisi æquum & iustum petere, rémq. sincere exponit & proponit) non capitur, licet is quo cum litigat, postea accedat, & in rem, vel in personam grauius inquirat. At iudex interim non prius debet ferre sententiam, quam vtramque partem audierit, & causæ vtriusque merita discussit.

18. *Contradictiones comprimit fors, & inter potentes quoque diiudicat.*

Quod si causâ vtriusque accuratè bonaque fide trutinatâ, necdum clarè satis constat vira sit æquior, maioribus ve æquitatis fundamentis nitatur, restat vt adhibeantur sortes. Siquidem per has non modò inter priuatos, verum etiam inter viros potentes & Principes magnæ sæpe lites & controuersiæ dirimuntur & componuntur.

19. *Frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma: & iudicia quasi vestes vrbium.*

Nillum validius, nullum firmitus, aut certius aduersus hostes est munimentum, quàm ciuium inter se concordia, animorumque contentio. Etenim frater qui adiuuatur à fratre, hoc est, fratres & ciues mutua ope fulti, beneuolentiæque nixi, sunt veluti firma & inexpugnabilis arx, vel ciuitas; eorundemque iudicia & decreta, quæ concordia animorum lenitu atque consensu edunt, & tuentur, sunt quasi vrbium vel arcium vestes. Habet autem, quod hic docetur, æquè vel magis quoque locum in Ecclesiasticis, quàm in ciuilibus. Nec enim alia res Ecclesiam æquè conseruat in fide & moribus integram, atque concordia; neque hæreticos & hæresis aliud æquè dissoluit, atque mutua inter se discordia. Porro autem vt fratrum & ciuium inter se amicitia & fœdera sunt firmissima, & ad quidvis faciendum potentissima; ita eorum discordiæ & inimicitia & iræ sunt pænè implacabiles & irreconciliabiles. Quare ciuilia & intestina bella non prius ferè desinunt, quàm totam ciuitatem euerterint. Atque hoc Contextus Hebræus hoc loco proponit. habet enim: *Frater à fratre lesus vel iniuriâ affectus, est durior forti propugnaculo, hoc est, planè infractus & implacabilis.*

20. *De fructu oris viri replebitur venter eius, & genimina labiorum ipsius saturabunt eum.*

DE fructu oris sui vnus cuiusque venter implebitur; suorumque labiorum prouentu exsatiabitur, hoc est, vnus quisque pro verborum suorum ratione & qualitate mercede potietur. *Ex verbis tuis*, consentaneè ad præsentem hunc locum docet Christus, *iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis*. Vt enim ex bona lingua multa bona proueniunt, cum ad ipsum loquentem, tum ad eos quoque, qui audiunt; ita multa mala ex mala lingua oriuntur, & tanta quandoque vt integra regna & respubl. commoueant.

21. *Mors & vita, in manu linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus eius.*

Neque enim bona vel mala fama tantum, aut fortunæ commoda aut incommoda solum posita sunt in manu & potestate linguæ (siquidem per linguam hæc alius adimuntur, aliis adempta restituntur) verum etiam mors & vita, cum propria, tum etiam aliena. Certum est namque permultos vtriusq. vitæ iacturam facere per abusum linguæ; multos contra per legitimum linguæ vsum æternam vitam promereri. *Æquè certum est multos a lingua bona & sancta haurire vitam, alios contra à praua peruersaque lingua haurire mortem*. Innumeros Apostoli ad salutis portum adduxerunt sanctâ suâ linguâ, hoc est, sanctâ suâ doctrinâ & prædicatione. Idem statuatur de aliis orthodoxis pastoribus & doctoribus. Contra Arius, Lutherus, Caluius & alij hæretici innumeros per maledicam linguam suam in mortem vtramque deiecerunt, & adhuc deijcere non desinunt. Proinde qui diligunt & conseruantur linguam bonam, bonos ex ea fructus consequuntur, nimirum vitam & salutem; & vice versâ, qui amant & audiunt linguam malam, malos inde fructus haurient, nempe mortem & condemnationem.

22. *Qui inuenit mulierem bonam, inuenit bonum, & hauriet iucunditatem à Domino.*

QVI vxorem inuenit probam, sobriam, castam, & taciturnam, is thesaurum reperit non vulgarem; sed pretiosum admodum & rarum. Idemque singularem gloriam & fauorem à Domino consecutus est. Nihil enim sunt opes, nihil cetera omnia, quæ plerique, dum de vxore du-

cenda consilium capiunt, spectare solent, si cum iis conferantur, quæ honestam matronam verè commendant.

Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est & insipiens.

E A propter qui eiusmodi probam honestamque mulierem expellit, suam felicitatem expellit, adeoque rei familiari, suæque famæ pessime consulit. At verò qui mulierem adulteram apud se detinet, nisi certa fors an eandem spes affulgeat, non modo stultus & insipiens, verum etiam improbus & impius censendus est; quippe qui suam ignavia & dissimulatione uxoris flagitia palam foueat.

23. *Cum obsecrationibus loquitur pauper, & diues effabitur rigide.*

P AUPER quod aliorum præsidio sese egere non ignoret, humili submissaque oratione uti solet: maximè vero cum diuitis cuiuspiam & pecuniosi hominis opem implorat. Diues autè auarus, aut plus equo ad rem attentus, aspere eiusmodi pauperes excipere solet, tantum abest, ut petita concedat; sed & abortivam controversiam quâpiam, eadem oris submissione utitur pauper. Quare etiam vel nullos inimicos habet, vel si quos habet facili negotio eos sibi conciliat. At diues superbus & arrogans clamoribus omnia implet, multosque aduersarios habet, ut qui præ superbia nulli cedere velit.

24. *Vir amicus ad societatem, magis amicus erit, quam frater.*

V I R qui ad seruandam amicitiam & benevolentiam excolendam ex animo deditus est, oblatam occasione vel urgente necessitate, maiorem declarare solet amorem & benevolentiam, quam frater ipse; atque hoc ad sinceræ & solidæ amicitie rationem deposci videtur: nempe ut quis id præstet amico, quod frater fratri, aut alias magna necessitate coniuncto præstare solet, vel iure certe præstare deberet.

AD CA-

A D

CAPVT DECIMVM OCTAVVM
SCHOLIVM.

1. **O** Ccasiones querit, &c. Hic locus secundum nostram editionem clarus est. Hebræa variè exponuntur, quidam ita reddunt: Propter desiderium sapientiæ, sapiens secessum, & ab omnibus rebus & curis terrenis solutionem querit. Alij: Qui in omni re litibus se immiscens, adeoque nihil non cauillantur & criminantur, ab omnium amicitia seiungere se velle ostendunt: neque cuiusquam benevolentiam vel tantillum facere. Alij alio modo.

2. Non recipit stultus, &c. Docet stultos non curare prudentiam vel sapientiam, sed ea tantum, quæ agitant & versant in corde, nimirum nugæ & ineptias.

3. Impius cum, &c. Ita ad verbum Lxx. Hebræa sonant: Vna cum impio venit contemptus, & cum viro opprobriis coo perto, opprobrium & contumelia.

4. Aqua profunda, &c. Non est hic sermo de quouis viro, sed de viro sapiente. Verba enim verè sapientum instar æque sunt profundæ, multoque plus semper in recessu habent, quam prima fronte præ se gerunt. Neque deficiunt aliquando, sed more aquæ scaturientis sibi inuicem continuo succedunt. Videtur autem duplex sapientum verborum genus insinuare. Vnum planum quod intelligitur ab omnibus, alterum profundum, quod à doctis tantum; vtrumque genus deprompsit Christus.

5. Accipere personam, &c. Damnantur hic, qui in legitimo iudicio impios iustis anteferunt, & merito: ut qui bifariam peccent. Nam & maioris faciunt iniustum, quam iustum; quod à ratione prorsus est alienum; & iustitiæ simul & iusto iniuriam faciunt.

6. Labia stulti, &c. Quos proxime appellauit impios, hic vocat stultos, quibus vnicum hoc studium est, miscere lites, & seminare iurgia.

7. Os stulti, &c. Ostendit stultos sua stultitiâ & maledicentiâ nulli magis obesse, quam sibi ipsis. Nam dum alios ad rixas vel pugnas prouocant, vel irritant, sibi ipsis perniciem mortisque laqueum accersunt.

8. Verba bilinguis, &c. Docetur hoc loco licet plurima mala proueniant ex improborum labiis, cum in iudiciis euertendis, tum in rixis quoque concitandis, multo tamen plura ex susurrorum sermonibus nasci in-

commoda. Hi enim infligunt plagas planè insanabiles. Dicuntur autem verba delatorum blanda vel simplicia, quia nullum apertum dolum præferunt.

Pigrum deiicit, &c. Hic locus ex Lxx. desumptus est. Significat autem laborum molestiam & timorem inde natum multos ab opere absterrere, adeoque deijcere quosdam ignavos, vt in extremam tandem inopiam dilabantur.

9. *Qui mollis, &c.* Non multum hic versus discrepat à præcedenti. Significat enim in opere cæpto ignauum similem esse illi, qui bona sua studio dissipat. Nam vt hic dissipat ante parta, ita ille quæ pariturus erat, si opus inchoatum prosequutus fuisset.

10. *Turris fortissima, &c.* Ostensum est ante frequenter iustum multis passim iniuriis expositum esse; hic docetur per solum nomen Domini liberum ab iis euadere posse; ad quos proinde imbecilli viribusque & opibus destituti tanquam ad firmam arcem recipere se solent.

11. *Substantia diuitis, &c.* Ostenderit iusti robur & fortitudinem esse nomen Domini; hic autem exponitur, in quo diues robur suum collocet, nempe in suis diuitiis & facultatibus. Interest autem inter hunc & illum, quod ille numquam fallatur; hic autem crebrò, quia diuitiæ infirmo fundamento nituntur.

12. *Antequam conteratur, &c.* Idem traditur Cap. xv. & xvi. Vers. xix. Conflatur enim hic versus ex duobus. Repetuntur autem quædam in hoc libro crebrius tanquam sententiæ quædam communes vel quia ad alium & alium finem relationem habent.

13. *Qui prius respondet, &c.* Hoc morale & verborum est documentum, admonens eum, qui pro fatuo palam haberi non velit, non prius respondere, aut alterius orationem interrumpere debere, quàm alterius propositionem plenè audiuerit.

14. *Spiritus viri, &c.* Locus hic agit de tolerantia. Siquidem in aduersis corporisque ægritudinibus æquabili animo tolerandis non parua patientiæ pars sita est: sapientiæ porro comes est animi fortitudo, quæ bonam molestiarum corporis partem absumit. Spiritus ergo & fortitudo viri corporis, cum quo habitat, infirmitatem profert, spiritum autem afflictum atque prostratum tolerare perdifficile est. In nostra Editione pronomen reciprocum *Suam*, relatiuè exponi debet. Rursum quod in secundo membro eiusdem Editionis refertur ad passionem *ira*, in Contextu

Hebræo

Hebræo generatim ponitur, generatimque ad omnem animi morbum referri potest. Posset ad hunc quoque modum exponi: Satius est conflicta-ri cum corporis morbo, quam cum alterius iracundia.

15. *Cor prudens, &c.* Monuit ad corporis incolumitatem animi sanitatem necessariam esse; hic vero docet eandem sanitatem & tranquillitatem ad comparandam scientiam apprimè quoque vtilem & necessariam videri: animo namque quacumque passione turbato, frustra quæritur scientia. Nam illa præter animi tranquillitatem, requirit quoque priuatam meditationem & studium, & sapientum præterea operam & auscultationem.

16. *Donum hominis, &c.* Describitur hic quanta munerum & donorum sit facultas. Siquidem muneribus omnia sunt peruia & patentia, etiam Regum palatia & atria, nedum priuatorum hominum domicilia.

17. *Iustus prior, &c.* Cohærent hæc cum præcedentibus. Significatur enim eum iustum censerì, litemque obtinere, qui primus causam suam apud iudicem exponit, vel qui in ipso statim litis exordio se nihil velle aliud nisi iustum & æquū declarat. Atque huc tendit nostra Editio, quæ altiori sensu nos admonet, vt seueri nostri ipsorum iudices & accusatores simus.

18. *Contradictiones, &c.* Et hæc quoque cum præcedentibus sunt connexa. Nam cum controuersię publico iudicio componi non possint, fortibus conuicti solent. Per has enim, ea quæ aliâ ratione componi non possunt, haud incommodè componi consueuerunt.

19. *Frater qui adiuuatur, &c.* Prima loci huius pars ex Lxx. petita est, qua significatur validum esse munimentum fratrum inter se concordiam, eorumdemque decreta & iudicia non facile infringi posse. Conuenit cum illo Sallustiano, *Concordiæ res parua crescunt*. Contextus Hebræus aliud sonat. Habet enim: *Frater à fratre laesus obstinatiores fortis ciuitate est*. Rursum: *Fratrum inter se contentiones, sunt veluti repagulum aut vectis pala ij*. Hoc est, fratrum & coniuictorum inter sese dissidia difficillimè contopiantur, & componuntur, & hoc quotidiana experientia confirmat.

20. *De fructu, &c.* Similis sententia legitur Cap. XII. Vers. XV. & Cap. XIII. Vers. II. Docetur autem, vnumquemque mercedem accepturum pro ratione verborum. Posterius membrum clarius exprimit Hebræi, & Lxx. Habent enim: *De fructu vel prouentu labiorum suorum vnusquislibet satiabitur*. Vtroque autem membro idem significatur.

21. *Mors & vita, &c.* Hic denuo inculcat mortem & vitam in lingua positam

positam esse. Nam peruersi oris homines se ipsos perdunt & alios multos in vitæ discrimen sæpe adducunt; è diuerso qui lingua doctrinæque sana vtuntur, & suam & aliorum quoque salutem promouent. In lingua proinde summa sita est vtilitas, & summa rursus pernicies. Qua de re copiosè Iacobus Apostolus Canonice suæ Cap. III.

22. *Qui inuenerit mulierem, &c.* Tò Bonam in Hebræo Contextu non exprimitur, attramen vel hoc, vel aliud simile necessariò subintelligitur. Neque enim is felix est, qui reperit mulierem, cum eiusmodi animalia passim sint obuia, sed qui reperit bonam & honestam, aliisque virtutibus ornatam. Videtur autem subintelligendum *Taciturnam*: nam & de linguæ vitiiis paulò antè disseruit, & mulieres maiorem partem solent esse garrulæ & loquaces.

Qui expellit, &c. Hic versus à Lxx. desumptus est, Latina emendata non habent. Sensus autem planus est: Nam vt stultè & impiè facit, qui probam castamque reijcit; ita insipienter & improbè agit, qui improbam & adulteram in ædibus retinet, nisi forsan certa emendationis spes exstet.

23. *Cum obsecrationibus, &c.* Videtur hic locus ex instituto perfringere diuites auaros, qui pauperes suppliciter opem implorantes non modò non subleuant, sed cum indignatione quoque & obiurgatione repellunt. Patefit hic quoque via ad comparandam & retinendam amicitiam percommoda; nam qui precariò agunt, vt pauperes solent, facili negotio amicos inueniunt, & quos ante inimicos habebant, haud difficulter in gratiam reducant: in diuitibus porro & superbis oppositum obtinet.

24. *Vir amabilis, &c.* Docetur hic virum ex animo amicum, non minus præstare posse & solere quoque, quàm frater germanus, adeoque eodem illum loco habendum, quò fratrem. Hebræa aliquantum discrepant, tendunt tamen in eundem scopum. Sonant autem: Virum amicitie ex animo deditum, firmiter constantiusque amare quàm fratrem.

PARA-

PARAPHRASTICA
CAPITIS DECIMI NONI
EXPLANATIO.

1. *Melior est pauper qui ambulat in simplicitate sua, quàm diues torquens labia sua & insipiens.*

PAUPER qui integrè, syncerèque ambulat, vitæque perfectionem, quanto potest studio, consecratur, melior est illo, qui præ stultitia labia torquet, stultæque & à veritate aliena docet. Siquidem præstantior, publicòque citra controuersiam vtilior est bona & honesta vita absque magna eruditione, quàm iactantia & magna scientia, quæ cum stultitia & superbia est coniuncta: quandoquidem rarò aut etiam numquam eiusmodi ab erroribus est vacua. Inter cetera namque familiarissimum est hæreticis iactare Scripturarum & aliarum rerum scientiam, cum tamen nihil omnino solidæ eruditionis habeant.

2. *Vbi non est scientia animæ, non est bonum: & qui festinus est pedibus, offendet.*

VBI non adest sui ipsius, eorùmque quæ ad salutem vitæque statum cognita sunt necessaria, notitia, ibi nullum adest solidum & constans bonum; sed temeritas, imprudentia, error, & lapsus. Quandoquidem homo necessaria scientia destitutus, omnia facit præproperè, & absq. deliberatione. Sequitur enim animi sui impetus, affectuumque impulsus; adeoque non potest non crebrò impingere. Quin vita quoque quæ nulla scientia exculca est, nihil ferè gratiæ nihil venustatis, nihil vera vita dignum obtinet.

3. *Stultitia hominis supplantat gressus eius: & contra Deum seruet animo suo.*

QUOD homini sui conatus ex animi sententia sæpe non succedunt, vel sinistrè cadunt, hoc non est Deo, aut fato, aut astris imputandum, vt nonnulli vesani, & in Deum blasphemi nugantur; sed suæ ipsius stultitiæ & improbitati. Ea enim potissima causa est, quæ hominis gressus supplantat, eiusdemque viam peruertit. Quare inuiste incenso animo contra Deum insurgit quasi illum à proposito fine impediuerit, aut in calamitatem, vel cladem coniecerit, vel peccati illius auctor exstiterit. Sic Adam peccatum suam reiecit in Euam, hæc in serpentem, alij item in alios vel alia.

4. *Diuitia addunt amicos plurimos: à paupere autem & hi quos habuit separantur.*

ET si veræ & solidæ amicitia fundamentum & quasi balis sit animi virtus, res tamen humanæ ita ferè sunt comparatæ, vt ij plerumque multos numerent amicos, qui multis magnisque valent opibus; ij contra amicis careant, qui carent diuitiis, etiam si viri alioqui sint probi, virtutibusque ornati: imò verò vt ab iis, quos habere, videbantur sæpe deserantur. Quæ tamen res non prouenit ex natura rei, sed ex præpostero hominum iudicio. Nam re ipsa melior est pauper submissus & integer, quam diues labia torquens, & arrogans, vt modò dicebatur. Quod si diuitias in pauperes liberaliter erogarent, veros & stabiles in altera præsertim vita sibi amicos pararent. Sed istud plerique, vel non faciunt, aut nimis parcè faciunt.

5. *Testis falsus non erit impunitus: & qui mendacia loquitur, non effugiet.*

Vulgatum est malum, sed valdè graue, rei que publicæ apprimè noxium mendacium, maximè verò in publico iudicio prolatum; quippe in quod non modò pauperes frequenter incidunt (siquidem egestate coacti ad furta, periuria, & falsa testimonia facile impelluntur) verum etiam auari diuites. Nam quo prædam, quam venantur, assequantur, & ipsi multa mendacia confingunt; & falsos testes subornant, & per illos ad litis victoriam contendunt. At quamuis homines fallant, pauperesque & impotentes hac ratione opprimant, Deum tamen non fallent; apud illum namque nullus testis mendax & falsus manet impunitus, nullusque qui mendaciis vtitur promeritum supplicium in illius foro euadit.

6. *Multi colunt personam potentis, & amici sunt dona tribuentis.*

NON modò multorum amicitiam diuites, virique potentes & principes obtinent; sed magnis quoque honoribus passim afficiuntur: omnes namque certatim tales honorant, reuerentur, & observant, maximè verò si viri sunt munerum, hoc est, ingenui & liberales. Nam diuites auari, qui maioris faciunt pecuniã, quam amicitiam, aut aliam quamcumque gratiam, paucos plerumque candidos amicos numerant; imò illos ipsos, quos habent, nimia suã tenacitate facile ab se alienant.

7. *Frates hominis pauperis oderunt eum, insuper & amici procul recesserunt ab eo.*

Verumenimverò cum pauperibus aliter res se habet. Tantum enim abest vt homines exteri & ignoti illorum amicitiam vel familiaritatem affectent, aut amicè & familiariter cum iis agant, vt coniuncti & fratres illos odio prosequantur; iique, qui amici videbantur, procul ab iis recedant: vel quia pudet eos in tanta inopia constitutos videre; vel quia metuunt, nequid præsidij illis impertiri cogantur. Graue proinde onus est paupertas; verum qui suã ignauiã nullam illi causam dederunt, patienterque illud ferunt, non parum apud Deum promerentur.

8. *Qui tantum verba sectatur, nihil habebit: qui autem possessor est mentis, diligit animam suam, & custos prudentiæ inueniet bona.*

QVI, siue discat, siue doceat, siue aliud quid agat, verba tantum verborumque ornatum sectatur & admiratur; neque alteri ferè vlli rei incumbit, quam vt noui aliquid dicat, vel audiat, ille nullam rem faciet; neque vllum solidum fructum consequetur. At vero possessor mentis, hoc est, vir prudens & cordatus, non est contentus nudo verborum strepitu, verum re ipsa animam suam diligit; adeoque quæ ad salutem illius faciunt, vt sunt diuinæ legis meditatio & observatio, studiosè amplectitur, & sectatur: & quo æterna illa bona aliquando inueniat tutoque possideat, præcepta prudentiæ legesque intelligentiæ diligenter obseruat. Paucis, nihil eorum omnium omittit, quæ ad salutem sunt vtilia vel salutaria.

9. *Falsus testis non erit impunitus: & qui loquitur mendacia, peribit.*

NON impune ferent, qui falsum testimonium ferunt, aut mendacium depromunt. Nam licet humanum iudicium fallant, diuinum tamen, vt paulo ante exponebatur, fallere non possunt. Quamobrem tandem aliquando nisi respuerint, in interitum ruent. Atque hoc quotidiana experientia disertè probant.

10. *Non decent stultum deliciæ, nec seruum dominari principibus.*

Homini stulto & fatuo non conueniunt delitiæ; neque publici honores, neque aliquid aliud eiusmodi. Nam cum eiusmodi res sapientes quoque transversos agere, & ad multas stultitias præcipitare nonnum-

quam soleant, quanto magis stultos, qui nulla in re modum seruant? Et quemadmodum stulto non conuenit saturitas panis, aut rerum copia; ita dominatus quoque inter viros principes non conuenit seruo. Serui namque pro conditionis suæ ratione est seruire, non dominari. Etenim cum seipsum regere non queat, quomodo alterum reget? Vt ergo delitiæ non conueniunt palato fatui, ita nec sceptrum quoque manui stulti.

11. *Doctrina viri per patientiam noscitur, & gloria eius est iniqua prætergredi.*

EX doctoris patientia haud difficulter cognosci potest, cuiusmodi illius sit doctrina. Prudentum namque verèque sapientum est aliorum morbos & ægritudinem patienter ferre, iram moderari, ad vindictam tardum esse, à necessario docendi munere propter persecutionem non desistere. Apostoli namque mori malebant, quàm veritatis prædicationem deserere. Doctrina proinde viri sapientis per patientiam dignoscitur, & gloria eius est iniquam aliorum præuaricationem præterire, & dissimulare; eidemque facili negotio ignoscere, & sese, ne in aliquid simile quandoque incidat, diligenter custodire.

12. *Sicut fremitus leonis, ira & Regis ira: & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius.*

Quemadmodum autem cauendum est, ne familiares aut vicinos, quibuscum frequens nobis intercedit vsus, facile ad iram prouocemus; aut offensi grauius in illos insurgamus; ita summopere quoque cauere oportet, ne Regibus, aut Principibus iustam offensionis causam offeramus. Est namque Regis ira instar fremitus leonis, hoc est, planè terribilis & implacabilis: sicut è diuerso fauor eius, gratia, & beneuolentia est instar roris. Nam & recreat, & fouet, & viuificat, & incrementum præstat. Quod hic de leonis fremitu traditur, hoc in leonem illum maximè conuenit, qui ortus est de tribu Iuda. Is enim ut in obstinatos peccatores est terribilis, ita in peccatores penitentiam agentes est mitissimus.

13. *Dolor patris filius stultus: & recta iugiter perstillantia, litigiosa mulier.*

VT ingens calamitas, afflictio, & dolor est patris filius stultus & improbus (quippe qui domi forisque nihil nisi ruborem, & molestiam illi adferat) ita mulier rixosa, garrula, & improba continua crux, & quasi perpetuum quoddam stillicidium est marito. Nam ut rectum perstillans pluui-

pluuiamque transmittens iuge negotium faceffit inquilinis, eosdemque è domo quodammodo expellit; ita litigiosa mulier nullam requiem marito domi manenti concedit; efficitque adeo ut extra domum solatium quærat, idque cum magno familiæ detrimento & probro. Quamobrem diligentissimè curandum est, ut proba, taciturna, & commoda vxor ducatur.

14. *Domus & diuitia dantur à parentibus, à Domino autem propriè vxor prudens.*

Verum nulla est diligentia tanta, quæ ad beneficium hoc obtinendum per se sat sit; sed peculiari præterea Dei fauore, gratia, & beneuolentia est hic opus. Quamuis enim parentes domum, diuitias, suppellectilem, aliaque eiusmodi dare queant, & dare quoque soleant, prudentem tamen probamque vxorè non ita. Eiusmodi enim singulari Dei beneficio obuenit: ille igitur rogandus est, ut intelligentem castamque coniugem largiatur.

15. *Pigredo immittit soporem, & anima dissoluta esuriet.*

Pigritia & otium multa mala pariunt. Nam & hominem ignauium, & desidem, & somnolentum, & ad omne honestum opus ineptum reddunt. Desidia namque adimit illi omnem rationis vigorem & animi agilitatem, efficitque veterinoso non absimilem; & quod necessariò hinc consequitur, exponit illum manifesto inediæ periculo. Qui enim ab omni honesto labore abstinet, totosque dies & noctes otiosè transigit, nisi aliunde habeat, vnde viuat; aut fame pereat, aut ostiatim mendicet, aut malas certè artes tractet necessarium est. Atqui res hæc est molestissima, & illi, qui citra mendicitatem viuere poterat, probrosissima neque tamen ad profligandam famem satis idonea. Nam quæ emendantur, sunt incerta; quæ autem malè parantur, malè & citò quoque dilabuntur. Ea autem somnolentia & ignauia non minus est periculosa in spiritalibus, quàm in tēporariis, imò verò multo periculosior & detrimentosior.

16. *Qui custodit mandatum, custodit animam suam: qui autem negligit viam suam, mortificabitur.*

Quisquis legis mandatum, aut Regis statutum seruat, operèque explet, is animam suam à morte liberat; seruat eandem etiam à fame,

& turpitudine, & aliis præterea multis incommodis; at qui vias suas contemnit, neque in viis mandatorum Dei sollicitè incedit, morte morietur. Si enim, qui Dei mandata seruant, vitam consequuntur, efficitur necessarium, ut illi malè morituri, vitæque carituri sint, qui ea non seruant, vel malè seruant.

17. *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei.*

QVI ex facultatibus suis iusto labore partis pauperi inopiæ illius miseratus subuenit, Domino fœneratur. Nam licet is pauperi liberè donet, quidquid donat, Dominus tamen in hoc vel altero sæculo non solum totum capitale in solidum illi reddet, verum etiam auctarium supra summam adiiciet. Nam ut is liberalis fuit in pauperem; ita Christus Dominus vicissim liberalis erit in illum, iuxta illud: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.*

18. *Erudi filium tuum, ne desperes: ad interfectionem autem eius ne ponas animam tuam.*

SI filius stultus, improbus, vel rebellis tibi forsitan obtigerit, castiga & erudi illum; neque si semel, aut iterum, aut crebrius quoque castigatus, mores non emendauerit, animum statim despondeas verum iterum iterumque castiga & admone; neque ad clainorem illius ita aduertas, ut à iusta castigatione desistas; attamen ne eo insanix, aut crudelitatis progrediaris vnumquam, ut illum occidas, vel occidere animum inducas. Hoc enim ab omni sensu & sapientia esset alienissimum, etiamsi esset stultissimus & improbissimus,

19. *Qui impatiens est, sustinebit damnum: & cum rapuerit, aliud apponet.*

QVI impatiens facilisque ad iram est, tandem aliquando pœnam & damnum sustinebit. Nam etsi semel & iterum impune insanierit, ad finem tamen intercipietur, iustæque multa afficietur. Etenim cum iracundi per furorem multa mala & flagitiosa, quorum ipsos postea pœnitet, sæpe designent, fieri vix potest ut perpetuò impunes viuant. Quamvis, inquam, furiosus vnâ & alterâ vice propter immoderatam iram nihil incommodi pertulerit, aliquando tamen temeritatis suæ pœnas luet. Atque huc tendit, dum ait: *Cum rapuerit, vel pertulerit, nempe ob iram suam damnum aliud*

aliud adhuc & aliud adiiciet, hoc est, varia incommoda propter iram incurret.

20. *Audi consilium, & suscipe disciplinam, ut sis sapiens in nouissimis tuis.*

Flli, audi consilium & suscipe disciplinam, non modò à parentibus, quorum monitis & institutis peculiari ratione morem gerere debes, verum ab omnibus qui te sunt sapientiores; ut si non in prima statim ætate, saltem in sera senectute sapientiæ laude præstes. Nam cum senectus viribus, & corporis robore destituatur, & multis plerumque morbis & incommodis inuoluatur, longè miserrima est, si prudentia quoque & sapientia caruerit. Audi itaque & discere, dum per ætatem licet, ab omnibus.

21. *Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autem Domini permanebit.*

Multum inter diuinas & humanas cogitationes intercedit. Nam homo varia in corde suo versat, neque siquid deliberatum habet, constans in eò semper manet; subindè namque in aliud & aliud transfertur, prout res, vel tempora, vel alia, quæ rem circumstant, mutantur. At Dei consilia & decreta perstant in æternum fixa & firma; quare frustra quoque homo se illis opponit.

22. *Homo indigens misericors est: & melior est pauper, quàm vir mendax.*

Homo inops, qui, quanta miseria & calamitas sit cum inopia conflictari, expertus est, multaque frustra desiderare solitus est, misericors & ad alienum incommodum propulsandum promptus est, adeoque viro mendaci (cuiusmodi est qui fingit dare se cupere, sed præ inopia dare non posse) multis partibus melior est. Minus itaque malum est pauperem esse, quàm avarum. paupertas enim conciliat misericordiam & commiserationem; auaritia autem mendacium & crudelitatem, sed & multò quoque præstat pauperem esse, atque ita opere ipso beneficium esse non posse, quàm falso de beneficentia gloriari, hoc est, suam, quàm quis non exercet, beneficentiam publicè prædicare.

23. *Timor Domini ad vitam: & in plenitudine commorabitur, absque visitatione pessimi.*

Timor Domini præstat, quæ ad felicitatem sunt necessaria, quæque homines mentis iudicio valentes præ ceteris expetere solent. Sunt autem hæc tria: nempe longa vita, rerum omnium abundantia, & summa vtriusque

vtriusque securitas. Vita per se tametsi longa, non fat est ad felicitatem, cum quidam semper vivunt in summa miseria. Nec fat rursus est rerum omnium copia; cum hæ in hac præsertim vita adiunctas habeant multas curas & sollicitudines; verum tum demum vita & copia beant, cum adest securitas. At hæc nulli in hac vita obtingit, sed in altera tantum. Omnia autem hæc præstat timor Domini. Qui timet Dominum, ait hoc loco Sapiens, ad vitam procedet, & in plenitudine vel securitate morabitur & vivet absque vlla visitatione mali vel infortunij.

24. *Abcondit piger manum suam suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam.*

Tanta quorundam hominum est ignavia, & ab omni honesto labore auersio, vt ne fame quidem, aut aliâ magnâ necessitate urgente, aliquid agere in animum inducant, imò verò vt ad mensam paratam non absque tædio & nausea accedant, aut cibum capiant. Nam omni corporis curâ abiectâ, manum in sinum abscondunt, nec citra molestiam ad os illam admouent: quamvis is quoque qui præ pigritia manum in sinum abdit, indignus sit qui ori illam admoueat, hoc est, qui quod comedat, habeat.

25. *Pestilente flagellato stultus sapientior erit: si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam.*

Nvllum prorsus impune peccare pati conuenit, non stultum, non sapientem, non pestilentem, non obstinate improbum, nullum denique eius generis alium; quia licet castigatio ipsi non profit, prodest tamen aliis, qui propter illius pœnam à peccatis absterrentur, vel parcius certè & cautius peccant. Non rursus sapientem, quia suauiter admonitus, vel acriter quoque obiurgatus, sapientior & cautior euadet: verumtamen si casu impegerit, non est statim pœnæ subiiciendus, sed modestè tantum admonendus. Plus enim apud ipsum valent verba, quàm apud stultum & improbum verbera. Non alium denique illum ne iustitia lædatur, aut ne prauis malèque feriatis liberius peccandi ansa offeratur.

26. *Qui affligit patrem, & fugit matrem, ignominiosus est & infelix.*

Qui vexat, vel affligit Patrem; & fugat, domoque expellit matrem, sese suosque parentes ingenti pudore, clade, & ignominia afficit. Nam & parentes ad paupertatem summamque miseriam redigit, & apud omnes contemptibiles facit, & seipsum non modò in hac vita, verum in altera

altera quoque verè infelicem, æternoque opprobrio & supplicio dignum reddit. Est enim grauissimum peccatum præ pigritia nolle laborare; & interim ne desit, quod edas, parentes vi vel fraude expilare; & vt patriam deserant, suâ improbitate quodammodo compellere.

27. *Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ.*

Nvmpquã, fili, finem facias, quæ salutaria sunt audiendi atque discendi, dareque operam ne veræ scientiæ sermones ignores: verumtamen ab eorum sermonibus, doctrina, & disciplina, omni studio abstine, & te abstrahe, qui à vera scientia & sapientia in errorem, nec non à mandatorum Dei obseruatione ad luxum & impietatem abducunt. Eiusmodi verò est doctrina Philosophorum, hæreticorum, & Iudeorum, & aliorum ab orthodoxa fide veraque religione alienorum.

28. *Testis iniquus deridet iudicium: & os impiorum deuorat iniquitatem.*

Testis peruersus deridet iudicium, omnemque iustitiam & æquitatem aspernatur. Siquidem peruerso suo testimonio peruertit ius & æquũ, efficitque vt quod secundum se æquum & iustum erat, iniustum & iniquum habeatur & iudicetur. Os porro impiorum deuorat iniquitatem, quia citra delectum, magnaque auiditate velut gratam escam eam aucupatur, impudenterque citra vllum conscientiæ stimulum imbibit, nonnumquam tamen, quò facilius decipiat, callidè illam tegit.

29. *Parate sunt derisoribus iudicia: & mallei percipientes stultorum corporibus.*

Interim non impune deridebunt iudicium iniqui testes, & ora quæcumque iniqua loquuntur, sed magno suo detrimento id faciant. Expectat, sanè Deus patienter ad pœnitentiam peccatores, suæque salutis contemptores, verum vbi videt se nihil proficere, facit tandem iudicium & iustitiam. Quæ utique iudicia alia non sunt, quàm mallei, quibus ceduntur peccatorum dorsa, nempe ipsa inferni supplicia, quæ metaphoricè per malleos, verbera, vibices, contriciones, aliaque eiusmodi exprimuntur.

A D

CAPVT DECIMVM NONVM

SCHOLIUM.

1. **M**elior est pauper, &c. Quædam exemplaria secundum membrum ita legunt: *Quam diues torquens labia eum sit inspiens.* Comparatur hic autem pauper integræ sinceræq. vitæ cum eo, qui præ stultitia vel superbia labia torquet, peruersâq. & à veritate aliena, docet. Sensus enim versiculi est: Melior est proba vita cum exigua doctrina, quam vana ostentatio de magna doctrina, quæ per superbiam & stultitiam est contaminata.

2. *Vbi non est, &c.* Geminum hæc sensum offerunt, prout vox *Anima* ad præcedentia & sequentia referri potest. Alter est: Vbi non est scientia ad salutem necessaria, ibi nullum adest bonum. Alter est: Animæ illi nullum adest solidum bonum, cui deest prudentiâ, quæ homini est necessaria. Per *Festinum pedibus* insinuat hominem, qui affectibus & passionibus suis statim cedit & obsequitur.

3. *Stultitia hominis, &c.* Quod de stultitia hominis gressus subuertente hic asseritur, duplici nomine verum est. Nam & efficit vt via eius sit peruersa, eiusdemque actiones prauæ; & ex stultitia rursus prouenit, vt hominis studia eiusdemque conatus suo sine frustrentur. Atque ita fit vt per iram contra Dominum insurgat, quasi ipse impediuerit conatû illius, & non eius stultitia & insipientia.

4. *Diuitiæ addunt, &c.* Exponit hæc sententia quod communiter accidere solet, non quod rei natura postulat. Melior est enim pauper integræ vitæ, quam diues stultus fastuque tumens. Neque tamen in magnum aliquod pauperis detrimentum cedit hic contemptus. Nam dum ab hominibus deseritur vel contemnitur maiorem habet occasionem, vt se totum conuertat ad Deum, à quo numquam deseretur; nisi ipse prius Deum deserat. Ceterum amici, quos solæ opes comparant, non sunt stabiles, sed inconstantes & temporarij, sicut ipsæmet opes. Verum enim & solidum amicitia fundamentum est virtus & animi excellentia.

5. *Testis falsus, &c.* Multa passim & crebrò contra falsa testimonia & mendacia adfert Sapiens, quia vtrumque reipubl. & proximo est valde

noxium,

noxium, & Deo apprime exosum. Multi enim per falsa testimonia non solum bonorum fortunæ & famæ, sed vitæ quoque iacturam faciunt. Falsus ergo testis non erit impunitus, sed promeritas pœnas, si non in hac, in altera certè vita luet. Inest autem hoc vitium non modò auaros diuites, verum nonnullos quoque pauperes, sed improbos,

6. *Multi colunt personam, &c.* Idem hic indicatur, quod versu quarto huius capituli & alibi rursus. Significatur autem opes parare amicos, non quidem auarè detentas, sed liberaliter distributas.

7. *Fratres hominis pauperis, &c.* Exponit hic quid inter diuitem & pauperem intercedat. Diues ab omnibus colitur & honoratur; pauper à proprijs quoque fratribus contemnitur atque deseritur, nedum ab alienis. Mystice: Vir donorum & diues, est Christus, pauper autem in donis & bonis omnibus est populus Iudaicus.

8. *Qui tantum verba, &c.* Prima sententiæ huius pars in Contextu Hebræo cohæret sententiæ præcedenti. Sonat autem: Pauper sectatur verba, hoc est, promissa sibi facta, sed nihil assequitur. Vulgata autem Editio verborum sectatorem opponit possessori mentis & prudentiæ custodi. Sensus autem est: Qui tantum audire vel loqui studet, & nihil operari, nullum ille solidum fructum consequetur. Verum viri cordati & prudentes verbis non contenti ea præstant studentque iis quæ ad salutem animæ sunt necessaria. Adeoque consequuntur bona illa quæ Deum diligentibus in altera vita sunt promissa.

9. *Falsus testis, &c.* Hæc iam ante nimirum huius Capituli Versu V. sunt exposita. Solum hoc differunt, quod mendax hic dicitur periturus, ibi autem pœnam daturus.

10. *Non decet stultum, &c.* Ponuntur hic duo tanquam absurda planèq. præpostera, quæ postea Cap. xxx. dicuntur talia, vt terra sustinere ea non valeat. Sunt autem illa: voluptas, vel oblectatio stulti, & dominatus serui. sunt enim hæc ex natura rei indecora. Serui enim est seruire, non imperare, stultorum autem gregi magis conveniunt ergastula & verbera, quam carnis delitiæ, & mundi oblectamenta. Mystice: Stulto, hoc est, peccatori non conveniunt spirituales delitiæ, neque peccato seruienti animarum regimen

11. *Doctrina viri, &c.* Docetur hic ex doctoris constantia & patientia cognosci posse cuiusmodi sit illius doctrina, tum verène doctus sit an indoctus. Adhæc ad gloriam eius facere, iniqua aliorum scilicet errata prætereire & dissimulare, neque curiosè illa obseruare, nulla denique iniqua com-

mittere; ita vt ad propria & aliena quoque peccata referatur, quod hic dicitur.

12. *Sicut fremitus leonis, &c.* Docet hic subditos erga Principem suum ita se gerere debere, ne in illius indignationem incurrant, aut gratiam amittant, propterea quod admodum periculosum sit Principes ad iustam iram prouocare; sicut è diuerso perutile simul & periuicundum est illorum gratiam obtinere.

13. *Dolor patris, &c.* Et hæc quoque iam ante maiorem partem sunt explicata. Monentur hic autem filij, & matresfamilias officij sui. Nam vt filij improbi & immorigeri maximam molestiam adferunt parentibus; ita improba & rixosa vxores grauissimè affligunt suos maritos. Benè autem improba & litigiosa vxor comparatur tecto perstillanti, quia vtrumque continuam adfert molestiam, neque domi neque foris indulget requiem.

14. *Domus & diuitia, &c.* Docetur hic alia alios impertiri posse, bonam autem & probam vxorem à solo Deo prouenire. Interim homo, quod suarum est partium, non debet omittere. Sunt enim permulti qui magis spectant formam & opes, quàm mores; neque diuinæ gratiæ præsidium imploran atque ita non est mirum si infeliciter sæpe contrahant.

15. *Pigredo immittit, &c.* Sapiens subinde impetit ignauiam & otium, propterea quod multa mala inde proueniant, & quidem hoc loco duo incommoda, quæ ex desidia oriuntur, assignat. Nam & hominem somnolentum, bardumque & stupidum reddit, & famem rursus & inedia parit, adeoque hominem omnibus modis miserum efficit.

16. *Qui custodit, &c.* Commendat hic rursus diligentiam & præceptorum obseruationem; quod hæc vitam, opposita verò mortem pariant.

17. *Fæneratur Domino, &c.* Et hic rursus, vt ante frequenter, commendat eleemosynarum studium, id quod maximè fouetur per honestum laborem, ad quem paulo ante excitauerat, & remuneratur amplâ mercede in vtraque vita à Domino.

18. *Erudi filium, &c.* Admonentur hic parentes ne spem statim abijciant, si illis stultus & contumax filius obtigerit: verum vt verbis simul & verberibus rebellem ad officium compellant, id eâ tamen moderatione, vt neque occidant, neque grauius quoque lædant.

19. *Qui impatiens est, &c.* Hortatur ad patientiam & mansuetudinem, quod iracundi incidant in varia incommoda & damna, & graues tandem iracundiæ suæ pœnas luant. Sunt qui hæc referant ad vericulum præcedentem,

dentem, quo parentes admonebantur, ne ita sæuirent in filios quantumlibet dissolutos, vt eos perimerent. Nam dum filius non occiditur, sed tantum punitur, licebit iterum iterumque illum à pœna eripere, & pœnæ rursus pro meritorum ratione subijcere, idque in infinitum.

20. *Audi consilium, &c.* Admonuit parentes ne filios castigare, & ab improbitate coercere negligant, hoc autem loco hortatur filios, vt paternæ disciplinæ sponte & libenter sese submittant, illorumque monitis & consilij pareant, quo hac ratione in viros sapientes euadere aliquando valeant.

21. *Multa cogitationes, &c.* Confertur hic hominis instabilitas & inconstantia cum Dei stabilitate. Hic enim non mutatur de consilio in consilium, aut de cogitatione in cogitationem, sed stat semper inmotus sui. Similis; homo autem instar rotæ mutatur in horas & transfertur de vno in alterum continuè.

22. *Homo indigens, &c.* Docetur hic inopes prouiores esse ad benignè faciendum egentibus, quàm diuites: quia nimirum experti sunt quantum sit onus indigentia: pauper proinde misericors esse desiderat, sed reipsâ non potest; diues potest, sed non vult, quod malum est; peius tamen videri velle, cum non sit.

23. *Timor Domini, &c.* Timori Domini tria hic bona tribuuntur, quæ mortales omnes auidè desiderare solent, simulque iuncta perfectè beant. Sunt autem Vita, Rerum copia, & Securitas summa. Verum in hac mortali vita, nulli hæc tria simul obtingunt, neque obtingere possunt.

24. *Abcondit piger, &c.* Iterum incessat hic desidiam & ignauiam. Homini enim iuueni nihil æquè est noxium atque otium; neque aliquid ita à vera sapientia est alienum atque ignauia, sapientia enim requirit non quodvis studium, sed acre & assiduum. Vtitur autem hyperbolica locutione ad exprimendum extremam quorundam desidiam. Nisi ita exponas: Piger omnem laborem detreans, non habebit quod in os ingerat, adeoque fame interibit.

25. *Pestilente, &c.* Scopus loci huius est nullum peccatum aut peccantem impune esse dimittendum. Non sapientem; quoniam si illis daretur impunitas, ex sapientibus & iustis facile euaderent iniusti & insipientes, magnum ideo infirmis daretur ad improbitatem incitamentum, sapiens denique admonitus & castigatus sapientior fieri solet. Non pestilentem rursus vel sacrorum derisorem, quia licet castigatio tali parum præstat,

præstat tamen aliquid ijs, qui propter eiusmodi punitionem cautiore efficiuntur. Licet hinc discere quid statuendum sit de obstinatis hæreticis, vt ferè omnes esse consueuerunt; nempe illud quod in sceleratos fidei proditores, religionisque euersores statui æquum est.

26. *Qui affligit patrem, &c.* Docemur hinc summa infelicitate, miseria, & ignominia dignos, qui patrem affligunt, aut matrem ira tractant, vt fuga sibi consulere, aut solum vertere compellatur. Contingit hoc autem varijs modis: vel quia parentes clanculum expilant, vel quia omnia illorum bona luxuriosè abliguriunt, vel aliâ viâ parentes ad summam inopiam & ignominiam adducunt, ita vt præ inopiâ vel ignominia patria excedere compellantur. Sentu mystico: Iudæi Christum Dei Filium in crucem agentes Deum Patrem, quod in se erat, grauissimè afflixerunt, quoniâ fuit hoc summum piaculum, & matrem suam synagogam maxima ignominia affecerunt.

27. *Non cesses, &c.* In Contextu Hebræo leguntur hæc absque vlla prorsus negatione. Habent enim: *Cessa, fili, audire disciplinam*, vel institutionem, non omnem, sed eam quæ te à Dei mandatis ad errorem & impietatem abducit. Alij exponunt: *Desine, fili, documenta semper discere, & nunquam ad veram sapientiam peruenire; vulgata Editio eodem tenet, si legatur interrogatiuè, ad hunc modum: Cessabisne aliqua do, fili, audire doctrinam quæ à verbis sapientiæ abducit.* Vel simpliciter: *Ne cesses, fili, audire doctrinam sapientum, neque ignores sermones, scientiæ.*

28. *Testis iniquus, &c.* Iterum hic agit contra falsos iniquosque testes improborumque improbitatem & iniquitatem. Dicitur autem iniquus testis iudicium deridere, quia ius & æquum peruertit. Impius autem deuorare iniquitatem, quia auidè illam desiderat, & oblata occasione cum voluptate perpetrat. Hebræi legunt: *Os impiorum tegit, vel operit iniquitatem, qua laborat.*

29. *Parata sunt, &c.* Paucis exponit hic pœnam quæ iudicium deridentibus, & iniquitatem deuorantibus parata est, quo hinc intelligant se non impunè iudicium derisuros, aut iniquitatem tecturos. Illa autem iudicia aliud nihil sunt, quàm mallei, quibus caduntur peccatorum dorsa, hoc est, pœnæ & supplicia, quæ in alterutro sæculo sceleratis hominibus irrogantur.

PARA.

PARAPHRASTICA
CAPITIS VIGESIMI
EXPLANATIO.

1. *Luxuriosa res vinum, & tumultuosa ebrietas: quicumque his delectatur, non erit sapiens.*

QVicumque inter sapientes locum vult obtinere, & à multis magnisque flagitijs & vitijs immunis viuere, ab immodico vini vsu, eorumque, quæ temulentiam, vel immoderatam voluptatem ciere nata sunt, sese abtineat oportet. Siquidem vinum immoderatè sumptum res est luxuriosa; & ebrietas vndecumque orta, res est admodum tumultuosa & seditiosa, adeoque à vera sapientia alienissima: & hæc ebrietatis mala per quotidianam experientiam sunt manifesta. Vinum enim quod non tantum concupiscentem animæ partem accendat, verum etiam irascentem inflammet; non minus ad cædes, rixas, lites, & contentiones excitat, quàm ad Venerem & lasciuiam.

2. *Sicut rugitus leonis, ita & terror Regis: qui prouocat eum, peccat in animam suam.*

Ceterum tam ebrijs, quàm ceteri omnes summopere cauèant ne vel dicto, vel facto, vel alio quouis modò, Reges virósque principes ad iustam iram prouocent. Neque enim minus formidabilis est ira Regis, quàm rugitus sæuiantis leonis, sed neque minus quoque periculosa nam qui prouocat illum ad iram, peccat in animam suam, vt qui Deum offendet, & Regem iniuste irriter, & vitam suam mortis periculo exponat.

3. *Honor est homini qui separat se à contentionibus: omnes autem stulti miscentur contumelijs.*

AT non solum stultum, & à vera sapientia alienum est Regem ad iram prouocare, verum cum quouis quoque priuato homine rixari, atque contendere. Quia ergo turpè, & stultum est litibus vacare, sit vt summa laude & commendatione dignum sit, à rixis & concertationibus alienum esse; præsertim cum sit difficile ita viuere, vt neminem offendas, ita te gerere, vt cum omnibus pacem habeas. At verò de industria lites sectari nullaque

nullaque cogente causa cōtrouersis se immiscere, id demum extremæ est vesaniæ. Nam præterquam quod res illa hominem apud omnes exosum reddat: parit quoque summam animi inquietudinem & perturbationem.

4. *Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æstate, & non dabitur illi.*

QVI hieme vel tempore alioqui ad id commodo arare & serere præ pigritia non vult, æstate, cum fructus colligi solent, nihil quod metat vel colligat inueniet, adeoque, nisi fame perire velit, mendicare compelletur; rursus quod non casu, sed culpa sua ad eam necessitatem adactus sit, in peccati pœnam mendicabit, & nihil ei dabitur. Ceterum vt ille, qui propter ignauiam opportuno tempore non seuit, æstate nihil colligit, sed ne mendicando quidem quidquam proficit; ita qui corporis & animæ suæ terram in hieme, hoc est, in hac mortali vita, quæ hiemi propter intellectus tenebras, & caritatis algorem, & alias miseras rectè comparatur, per veræ pœnitentiæ opera non excolit, in æstate, nempe in futura vita, nihil inueniet, atque ita cum fatuis virginibus frustra mendicabit.

5. *Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri: sed homo sapiens exhauriet illud.*

Quemadmodum aqua profunda non facile exhauritur, nec facile turbatur, neque facile quoque extrahitur; ita sapientum consilia mentisque decreta, non facile quoque à quibusvis deprehenduntur, sed à sapientibus & callidis tantum; neque facile rursus exhauriuntur. Sapientia enim, quo magis communicatur, eo magis crescit, nec facili tandem momento turbatur. Quod si sapientum decreta, quæ abdita in pectore retinent, difficulter cognoscuntur, nec nisi à paucis admodum, ijsque sapientibus dignoscuntur, quid statuendum de diuinæ mentis decretis, ijsque præsertim, quæ Deus statuit de humana salute, medijsque ad eandem à se ordinatis?

6. *Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet?*

Permulti iactant misericordiam suamque in alios beneficentiam, verum hominem fidelem, qui nimirum re ipsa & ex animo id faciat, quis inueniet? Pauci enim comperiuntur, qui liberalitatem, de qua gloriantur, opere præstent. Pauciores qui sincère propter Deum istud faciant. Paucissimi.

Paucissimi qui dum hoc faciunt, nihil quod Deum aut hominem offendar, committunt, & vt plures comperiuntur, qui liberalitatem iactant, quàm præstant; ita plures quoque qui aliorum munificentiam prædicant, quàm opere compensant.

7. *Iustus qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet.*

Verum licet verè & ex animo liberales laude digni sint, & vulgò commendari soleant; meliores tamen & præstantiores sunt iusti, qui in vitæ perfectione, & integritate sincere ambulant, vt qui suam posteritatem post se beent; præsertim si maiorum suorum vestigijs insistant, iisque nihil indignum committant.

8. *Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum inuitu suo.*

REX in legitimo iudicio præsidens, causasque & controuersias legitime, & accuratè discuties, suâ præsentia & auctoritate è medio tollit quodvis malum. Neque enim mali, improbi, & scelerati homines Principum præsentiam ferre possunt. Magni proinde refert Regisne ipsi, vel alij viri principes iudicio præsent, an illorum ministri iudicesque mercenarij, vt enim oculus heri pascit equum, iuxta prouerbium; ita oculus Regis è republ. & regno suo profligat omne malum. Nam licet os illius taceat, vultus tamen eius seueritas loquitur.

9. *Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum à peccato?*

Verum enim verò et si quispiam verè misericors & liberalis existat, & in vitæ perfectione & integritate ambulet, & in animæ suæ regno legitimum iudicium exerceat, adhuc tamen certò asseuerare non potest, cor suum a peccatis esse immune; quia nemo non in peccato natus & conceptus est; nemo rursus tam cautè ambulat, vt interdum non impingat; nemo denique tam oculatus est vt aliquando non cæcutiat. Atque hoc iustam omnibus etiam ijs qui iusti alioqui videntur metus & submissionis causam ingerere meritò debet. Omnibus enim opus est peculiari Dei gratia; iustis quidem ne cadant, iniustis verò vt lapsi resurgant. Hæc autem an adsit certò non constat; neque citra diuinam reuelationem, quæ paucis obtingit certò constare potest. Est enim cor hominis abyssus multa.

10. *Pondus & pondus, mensura & mensura, utrumque abominabile est apud Deum.*

ApuD Deum execrabile est duplex mercatorum pondus, duplexve mensura: vna magna, qua emunt; altera parua, qua simplicibus vendunt; quia vtrumque est contra omnem iustitiam & æquitatem, & reipubl. exitiosum vt quod maximè. Duplici quoque pondere mysticè vtuntur, quieadem de re vel persona aliter & aliter iudicant; tum qui sibi permittunt & indulgent, quod in alijs damnant vel reprehendunt.

11. *Ex studiis suis intelligitur puer, si munda & recta sint opera eius.*

EX pueri studiis moribus & operibus deprehendi vtrumq. potest, non modò cuiusmodi sit, verù etiam cuiusmodi olim in altiori ætate futurus sit, probusne videlicet an improbus. Etenim si in pueritia delectatur operibus mundis & castis, bona spes est in adultiori quoque ætate probitati & castimonie operam daturum. Contra verò si lasciuia, superbiam, vel alterius cuiusvis improbitatis certa indicia in illo apparuerint, meritò formidare licet in grandiori ætate flagitiosum, superbum, vel improbum futurum: etsi eiusmodi indicia nonnumquam fallant.

12. *Aurem audientem & oculum videntem, Dominus fecit vtrumque.*

Quod auris audit & oculus videt, id non habent ex se, sed ex omnium conditore Domino: is enim fecit vtrumque, quare vim quoque & opus vtriusque accuratè cognoscit, vt cetera itidem omnia, notum est enim illud Prophetæ: *Qui plantauit aurem non audit.* Fecit autem vtrumq. vt pie rectèque iis vtamur: aure quidem ad hauriendam ab alijs scientiam & doctrinam; oculo verò ad contemplandum opera Dei & venandum ex iis sapientiam. Ex creatura namque eiusdemque pulcritudine Dei virtus & Sapientia atque alia præterea multa deprehenduntur & cognoscuntur.

13. *Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat: aperi oculos tuos, & saturare panibus.*

NON plus quàm sat est dilige somnum. Siquidem somno regnum obtinente, nullus neque aurium, neque oculorù, neque aliarum virium corporis vel animæ est vsus. Quod si legitimus horum vsus te non mouet,

mouet

moueat saltem necessitas: nisi enim somnolentiam, hoc est, ignauiam & pigritiam excusseris, & operi cuiquam honesto animù adieceris, futurum est vt egestas te opprimat. Tantisper itaque vigila, & labora, dum ad vitæ vsus necessaria paraueris. Aperi oculos & labora, vt saturere pane: nisi enim vigilaueris & laboraueris in ediam euadere non poteris. Quod si somnolentia perniciofa est, in rebus externis & fluxis, quanto magis in spiritualibus & æternis?

14. *Malum est, malum est, dicit omnis emptor: & cum recefferit, tunc gloriabitur.*

VT mercatores rem nondum emptam vituperant, valorèmq. eiusdem extenuant; afferunt namque quanti æstimatur tanti nequa quam valere, aliàque id genus complura; ita iam emptam, eiusdemque pretium & bonitatem extollunt, quò alijs carius illam distrahere valeat. Sed & natura quoque ita comparatum videtur vt plerique omnes sua de meliori nota commendent, aliena autem vituperent, aut minus certè faciant. Tum vt illa, quæ citra laborem & molestiam non obtingunt, vt sunt, opes honores, scientia aliàque eiusmodi, initio quidem habeantur pro vilibus neque satis idoneis, propter quæ multum sudetur, ad finem verò, vbi iam per laborem comparata sunt, maximi fiant: habetque id locum in iis præcipuè laboribus & operibus, quibus comparatur scientia & vita æterna.

15. *Est aurum, & multitudo gemmarum: vas autem pretiosum labia scientiæ.*

QVI sapientia & eloquentia ornatus est, linguamque disertam & eruditam nactus est, haud multum curat aurum, argentum, lapides pretiosos, gemmatàque vasa; nouit enim thesaurum se possidere his multo pretiosiore; neque ignorat quoque per scientiam, & eloquentiam qua pollet, hæc se parare facile posse. Atque ita prima iuuenum cura deberet esse non de mercatura, vel alijs artibus, quibus opes parantur, sed de sapientia & eloquentia; nam per hæc cetera omnia parari possunt: sed & cetera omnia quoque, si desit sapientia, parum profunt, tametsi magni apud homines fiant.

16. *Tolle vestimentum eius qui fideiussor exstiterit alieni, & pro extraneis aufer pignus ab eo.*

RE S periculi plena est, fidem suam pro aliis obstringere, maximè verò pro hominibus ignotis & extraneis. Quamobrè si quis pro extraneo fideiussit tolle vestimentum eius, vt hoc saltem in necessitate reliquum illi fiat. Siquidem futurum est vt propter temerariam sponsonem, ad extremam paupertatem redigatur; adeoque vt pignoris loco vestem quoque ab eo auferant creditores, si illam forte cõpererint; sed & ipsi creditores quoque hoc loco admonentur, vt tempestiuè sibi prospiciant, ne omnino fraudentur; monentur, inquam, vt vbi primum quis pro extraneo vel extranea sponsonerit, vt fideiubentis vestimentũ, vel aliud quidpiam eiusmodi statim in ipso contractu pignore accipiant: vt si principalis debitor non soluat, neque fideiussor soluere queat, aliquid saltem in debiti solutionem accipiant. Quod si vestis, vel aliud pignoris loco accipiendum est, cum notus spondet pro ignoto, multò magis fieri id debet, cum ignotus fideiubet pro noto vel ignoto.

17. *Suauius est homini panis mendacij, & postea implebitur os eius calculo.*

SVauis est homini panis mendacij, hoc est, omne omnino lucrum per fraudem, vim, vel dolum partum, initio suaue videtur quia nullo aut exiguo labore constat; at postea eiusmodi panis in lapides mutatur. Siquidem in tantam amaritudinem, molestiam, atque perniciem tandem vertitur, vt homo pro pane lapides, pro farina arenam comedere videatur. Quandoquidem eiusmodi panis neque masticari, neque concoqui, neque in carnem & sanguinem conuerti potest. Imò verò in magnam plerumque crucem, & interdum quoque in mortem vertitur. Habètque, quod de furto, vel fraude hic dicitur, locum in omni propemodum vitio & peccato. Initio namque suauius illabatur, sed postea relinquit durissimos conscientie aculeos.

18. *Cogitationes consilij roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella.*

CV M mortalium cogitationes sint variæ & inconstantes; nemo debet suis priuatis cogitationibus nimium fidere; aut secundum illas ad opus aliquod, quod non parui sit momenti, procedere; verum ne erret, oportet vt eas maturo sapientum consilio & deliberationi submittat, &

cum illis accuratè expendat, conueniat, vel expediatne hoc vel illud opus tentare, exempli causa bellum suscipere, aut aliquod aliud arduum negotium aggredi. Nam & Christus Dominus quoque alicubi monet bellum non prius tentandum esse, quàm re deliberatà certò constiterit, ad finem ne perduci possit, an secus.

19. *Ei qui reuelat mysteria, & ambulat fraudulentè, & dilatat labia sua, ne commiscearis.*

AT licèt graua omnia cum consilio & matura deliberatione sint tentanda, & absque consilio nihil; iterum tamen iterumque expendas necessum est, quo cum consilia tua communices, neque enim omnes sunt fidi, sed multi fraudulentè, & perniciosè secretorum indices. Caue itaque ne cum eo familiaritatem ineas, aut secreta tua consilia cum illo communices, qui secreta fidei tuæ commissa reuelat; neque cum eo rursum, qui ambulat callidè & fraudulentè; neque cum eo denique, qui labiis suis blanditur & adulatur. Quò autem plura ex vitiis illis in vnum aliquem coierint, eo magis vitandus erit; possunt autem omnia in vnum conuenire, cum sint inter se cognata, & ex se inuicem quodammodo nascantur.

20. *Qui maledixit patri suo & matri, exstinguetur lucerna eius in mediis tenebris.*

QVI conuitiis & maledictis parentes insectatur, vel quouis alio modo illos dehonestat vel grauat, diuinæ gratiæ lumine, quo illustrabatur, extincto, in mediis ignorationis, calamitatis, orbitatis, & miseriarum omnium tenebris relinquetur. Indignus est enim cælesti lumine, imò verò vita ipsa, atque adeo omni honore & Dei beneficio, qui in parentes conuitiatur, aut qui secus illos tractat, quàm equum est vitæ auctores tractare. Væ proinde hæreticis & sectariis, qui Ecclesiam orthodoxorum omnium matrem tot conuitiis & maledictis impetunt.

21. *Hæreditas ad quam festinatur in principio, in nouissimo benedictione carebit.*

HÆreditas initio festinata, hoc est, præproperè, & malis artibus comparata, ad finem non prosperabitur, neque diuina benedictione potietur; sed decrescet, & in nihilũ tandem redigetur: prout male parta malè dilabi solent; maximè verò illa, quæ parentibus vi vel dolo extorquentur.

Comperiuntur enim qui tantoperè ad parentum hereditatem anhelant, ut illorum quoque mortem exoptent & procurent; quod flagitium est maximum. Impingunt in hunc locum quoque qui cum pueri, & indocti, planèque inepti adhuc sint, aspirant tamen ad munia & beneficia Ecclesiastica.

22. *Ne dicas, Reddam malum: exspecta Dominum, & liberabit te.*

A Quopiam offensus vel iniuriam passus, ne malum malo compensare apud te statuas, verum Domini iudicium exspectes, illique vindictam omnem committas. Ipse enim si ita comparatus fueris, non patietur te perire; sed ab omni malo, afflictione, & calamitate te liberabit. Esto proindè magis sollicitus de tua salute, quàm de aliorum punitione.

23. *Abominatio est apud Dominum pondus & pondus: statera dolosa non est bona.*

Causæ autem, cur id fieri conveniat, sunt plures & graves, præcipuè tamen est, quia non æquo pondere nostra & aliorum trutinamus. Nostra plerumque delicta eleuamus & extenuamus, aliorum contra multum exaggeramus. Facimus enim interdum ex musca elephantum, & vicè versà, ex elephanto muscam. Hoc autem aliud nihil est, quàm pondere, stateraque dolosa uti; quæ omnia Dominus, quod iustitiæ & æquitati aduersentur, summoperè execratur.

24. *A Domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam?*

ET si homo studere, conari, & operari debeat (Deus enim non fert vllum omnino otiosum) attamen quod mortalium omnium conatus & studia, eorundemque successus à Deo diuinæque providentiæ præcipue dependeant, (est enim Deus qui vniscuiusque opus, gressus, & vias moderatur, & ad finem sibi placitum impellit) oportet ut subindè ad illum recurrat, consiliumque & auxilium submissè ab eo petat, & ab omni prorsus iactantia sese coërceat. Nam cum humanorum conatuum euentus in Dei potestate existat, nullum sibi certum successum de suo conatu polliceri valet.

25. *Ruina est homini deuorare sanctos: & post, vota retractare.*

Ruinam merumque laqueum sibi adsciscit, quisquis temerè citraque vllam deliberationem Deo quidpiam sanctificat, vel deuotè pollicetur, vero pœnitentia ductus illud ipsum, quod vouerat, retractat, vel certe possitne quod promiserat, præstare denuo deliberat; debuisse namque ante istud perpendere, sed & illi quoque sancta deuorare, adeoque ruinam sibi accerere rectè dicuntur, qui Dei charismata in vanum accipiunt, hoc est, peccatorum remissione semel accepta, ad vomitum denuo conuertuntur, iterumque atque iterum pro remissione vota precèscque faciunt.

26. *Dissipat impios Rex sapiens, & incuruat super eos fornicem.*

Nihil æque perniciosum est regno atque impiorum cætus certo scedere inter se vnitus: verum Rex sapiens suâ vii tute & sapientiâ dissipat eiusmodi impiorum factionem, ipsosque in triumphum actos merito supplicio afficit, atque è medio, ne bonis noceant, tollit. Hoc genus supplicij in impios ludæos hætenus mirificè exercet Deus. Nam & per terrarum orbem sunt dispersi, & variis miseris, cladibus, & damnis vbique sunt exposti.

27. *Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris.*

Spiritus hominis, quem Deus initio illi inspirauit, hoc est, hominis mens intimusque eiusdem sensus, qui omnibus internis animæ viribus lucem præbet, est Domino instar lucernæ: quia æquè clarè eum penetrat & rimatur atque lucem ipsam; ut qui omnia ventris mentisque secreta penetret & rimetur. Est idem rursus lux vel lucerna Domini, quia non aliunde quam à Domino haustus, siue lumen hoc referas ad lumen naturale homini inditum; siue ad lumen aliquod supernaturale siue ad aliud quodcumque eiusmodi, quod cordis secreta penetrare natum est. Interim anima per se non satis rectè dicitur lucerna Domini, nec gratiam rursus per se. Sed anima diuina gratia illustrata.

28. *Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius.*

ET si regni status sine milite & exercitu, sine munitionibus & propugnaculis, sine tributis & vectigalibus diu incolumis consistere non queat:

queat: attamen nihil ita munit Regem totumque eiusdem regnum, atque misericordia & veritas, hoc est, iustitia & æquitas, quo videlicet unicuique pro meritorum suorum ratione præmia vel supplicia iuste decernere queat. Siquidem non minus obesset reipubl. fontes non punire, atque benemeritos non honorare, verumenimvero licet vis punitiva ad reipubl. tranquillitatem omnino necessaria sit, attamen misericordia & clementia valde decent Principem. Nihil enim exstat, quod regnum illius ita firmat, subditosque ita illi obtemperantes reddit, atque clementia.

29. *Exultatio iuuenum fortitudo eorum, & dignitas senum canities.*

GLoria iuuenum eorumdemque ornamentum est corporis robur animique fortitudo nullis sædis vitiis contaminata, operique honesto intenta. Siquidem pollere robore sine usu, vel cum pravo usu probum verius & dedecus adfert quam laudem. At verò senum decus & ornamentum est prudens virtutibusque ornata canities, quam ipsi etiam iuvenes honorare & obseruare debent, crebroque in rebus præsertim arduis consulere. Nam ut ante dicebatur robur sine prudentia, sæpe magis obest, quam prodest; sed & prudentia quoque senum sine robore iuuenum reipublicam tueri & conseruare non potest. Debent proinde mutua ope niti, iuvenes senum prudentia, & senes iuuenum fortitudine, & hic est scopus huius loci.

30. *Liuior vulneris absterget mala, & plagæ in secretioribus ventris.*

VT vulnera & plagæ siue summæ cuti, siue viæ carni inhæreant, sine dolore non sanantur, & eo maiori difficultate sanari solent, quò vulnus altius est infixum, aut plaga purulentior extiterit; ita pravi & improbi homines, qui sunt quasi reipubl. sanies & pus, citra dolorem & vexationem, iustamque castigationem ad sanam mentem redigi nequeunt. Rursum ut sanies & purulentia ex toto corpore ad vnum locum deducta, ibidemque erumpens, sanitas est totius corporis; ita peccata, quæ mentis sunt vulnera, ad memoriam reducta, & veluti pus atque venenū odio habita, & per veram confessionem in medium depronpta, totam mox animam ab omni ægritudine absoluunt. Denique vulnera, & plagæ, & liuores & vibices vnica improbi hominis sunt medicina; neque vsquam hæc frequentius, quam in improbis & sceleratis hominibus inueniuntur.

A D

CAPVT VIGESIMVM

SCHOLIUM.

1. **L***Vxuriosa res, &c.* Damnatur hoc versu ebrietas & crapula, tanquam magnorum malorum & flagitiorum radices. Excitant enim rixas, cædes, & tumultus, suadentque omne genus vitiorum, aduersantur ad hæc sapientiæ & scientiæ omnique prudentiæ vt quam maximè.

2. *Sicut rugitus, &c.* Hæc sententia iam ante bis proposita & exposita est, sed aliis verbis. Repetitur autem hic quia per ebrietatem facile elabatur aliquid, quod regiam maiestatem offendat. Quod si terreni Regis ira est vsque adeo formidabilis, quid de ira Dei & Christi est statuendum?

3. *Honor est hominis, &c.* Rursum quod ex crapula & ebrietate oriuntur lites, & iurgia, & pugne, monet hoc versu honorificum & salutare esse, ab omni prorsus contentione & rixa abstinere.

4. *Propter frigus, &c.* Iterum detestatur & insectatur hic ignauiam, assignatque illi pro mercede panis inediam, rerumque omnium sterilitatem. Insinuat autem, vt ille, qui tempore, quo oportet, & commoditas inuitat, non ferit, in æstate vel autumno nihil colligit, ita qui in iuuentute officium non facit, in senectute miser & inops erit.

5. *Sicut aqua profunda, &c.* Consilium & sapientia, quæ est in corde sapientis, comparatur aquæ profundæ. Causæ exponuntur in Paraphrasi.

6. *Multi homines, &c.* Duplicem sensum præsens locus offert. Alter est: Multi laudant benignos liberalisque datores, sed quis inueniet aliquem qui pro acceptis beneficiis gratus existat? Alter est: Multi suam in alios beneficentiam prædicant, sed quis inueniet talem, qui re ipsa id præstet, quod amplis verbis de seipso iactat?

7. *Iustus qui, &c.* Docetur his paucis iustorum posteritatem felicem fore. Ambulat is autem in perfectione, qui de virtute in virtutem progreditur.

8. *Rex qui sedet, &c.* Describitur hic, quantum regia præsentia possit in publico legitimoque iudicio, adeoque per necessariam illam esse ad bonam reipubl. & regni gubernationem.

9. *Quis potest dicere, &c.* Colligimus hinc quàm difficile sit internam hominis constitutionem cognoscere. Nam si homo suum ipsius statum certò cognoscere non possit quanto minus alterius? Compescitur hic omnis quoque gloriatio & iactantia de propria iustitia & munditia.

10. *Pondus & pondus, &c.* Admonentur & perstringuntur hoc loco, qui duplici mensura vtuntur, id quod variis modis contingit, sed nunquam absque peccato.

11. *Ex studiis intelligitur, &c.* Significatur ex puerilibus studiis cognosci posse, quis futurus sit adultior iam factus. Siquidem igniculi iuuentutis rarò extinguuntur in grandiori aetate.

12. *Aurem audientem, &c.* Insinuatur per hoc Deum videre, & cognoscere omnia, vt qui omnem aurem, omnemque alium sensum & intellectum condiderit. Et quia organa hæc ad honestum adedò vsum facta sunt, monemur per eadem quoque vt rectè illis vtamur.

13. *Noli diligere, &c.* Detestatur rursus somnolentiam & ignauiam; quia somnus præsertim immoderatus tollit rectum sensuum viriumque omnium animæ & corporis vsum, facitque de homine quodammodo pecudem & brutum. Non damnatur autem hic somnus simpliciter, sed somni superfluitas, vel nimia somnolentia.

14. *Malum est, malum est, &c.* Exponit quæ communiter inter emptores & venditores accidere solent. Qui enim empturus est, quantum potest, rei precium extenuat; postea verò quàm emit, se vili pretio emisse gloriatur.

15. *Est aurum, &c.* Locus hic duplicem expositionem, admittit. Altera est: Vir disertus facili negotio sibi parat opes. Altera est: Eloquentia cum sapientia coniuncta præstat argento & auro, ceterisque omnibus prætiosis. Vel: Labia prudentia sunt homini loco auri & argenti, & cuiusvis pretiosæ supellectilis.

16. *Tolle vestimentum, &c.* Versus hic monet rem perniciosam, damnosam, & permolestam esse pro aliis fideiubere, maximè verò pro alienis & ignotis; atque ita aut non faciendum, aut non absque certa cautione & pignore faciendum. Mysticè: Qui pro aliena salute spondet, aut qui aliorum curam suscipit, debet esse paratus quidquid habet pro alio exponere.

17. *Suauius est panis, &c.* Docetur hic iniquè parata, & quod vis alioqui peccatum, initio quidem sapere, suauèque videri, verum postea in amaritudinem, fabulosique panis duritiem conuerti.

18. *Cogitationes consilii, &c.* Scopus loci huius est, neminem sat sibi esse, aut satis per se sapere, sed vnumquemque doctorum hominum consilio tam in pace, quàm in bello egere. Sunt enim hominum cogitationes variæ & inconstantes, quæ proinde prudenti consilio firmari & probari debent.

19. *Ei qui reuelat mysteria, &c.* Dependet hic locus à præcedente. Quamvis enim consilio opus sit, videndum est tamen, à quo consilium petas. Non enim illi in consilium sunt adhibendi, qui secreta reuelant; neque cum iis rursus est consultandum, qui fraudulentè & dolosè agunt neque cum iis tandem, qui labiis suis soliti sunt adulari. Hebræa constituunt duo membra ad hunc modum: Qui secreta reuelat, is ambulat fraudulentè: Cum eo rursus, qui labiis suis adulatur, ne te commisceas.

20. *Qui maledicit patri, &c.* Agit de pœna & maledictione eorum qui parentibus maledicunt, quæ est extinctio lucernæ & conuersio eiusdem in tetram obscuritatem. Siue per lucernam accipias mentem, siue vitam, siue posteritatem, siue Dei gratiam, siue honorem, vel famam, siue hæc omnia simul.

21. *Hæreditas, &c.* Similis locus exstat Cap. XIII, huius libri. Significatur autem facultates malis artibus partas non fore diuturnas, nedum perpetuas. Spectat in partem ad versum præcedentem, vbi actum est de improbis filiis intempestiue ad parentum hæreditatem festinantibus.

22. *Ne dicas reddam, &c.* Monentur hic omnes, ne malum pro malo reddant, aut vindicis partes priuatâ auctoritate sibi sumant; aut ne priuatim apud se meditentur, quomodo de illata iniuria sese vlcisci queant, sed omnem vindictam Deo relinquunt.

23. *Abominatio est, &c.* Repetit hic quod Versu X. huius Cap. proposuerat, non tamen importunè, quia nostra & aliorum peccata, non æquo pondere trutinamus. Iniquo pondere mysticè ille vtitur, qui veniam à Deo petit, & accipit, quam ipse tamen alteri concedere renuit.

24. *A Domino, &c.* Docetur hic tametsi homo otiosus esse non debeat, actionum tamen illius felicem successum, à Deo diuinaque providentia maiorem partem dependere. Atque ita vtrumque hoc loco statuitur: nempè diuinæ gratiæ necessitas est nostræ voluntatis libertas.

25. *Ruina est homini, &c.* Hic locus nec vno modo legitur, nec vno rursus modo exponitur; posterius tamen membrum insinuare videtur *Deuorare* legendum esse, non *Deuorari*. Insinuat autem periculosum esse votum

edere, & editum non explere. Quid sit autem *Deuorare sancta* in Paraphrasi exponitur.

26. *Dissipat impios, &c.* Exponit hic duo Regis aduersus impios munia: nam & à se inuicem illos dissipat; (vniti enim plus possunt) & illorum scelera iusta pœna plectit.

27. *Lucerna Domini, &c.* Indicatur hic hominis lucernam, potiorẽm-ve eiusdem partem esse spiraculum Domini. Vocat autem mentem lucernam, vel lucem, quia reliquis partibus lumen administrat. Exstat autem triplex lumen: naturæ, gratiæ, & gloriæ.

28. *Misericordia & veritas, &c.* Assignat hoc loco tria, quæ Regem & regnũ valdè muniunt, nempe Misericordiam, Veritatem, & Clementiam, ad quæ tria reliquæ omnes virtutes Regi necessariæ reducuntur, per misericordiam pauperes & oppressos subleuat & adiuvat, per veritatem & iustitiam, vnicuique quod æquum est largitur, per clementiam iustitiæ feruorem moderatur, & temperat.

29. *Exultatio iuuenum fortitudo, &c.* Ostendit iuuenum ornamentum esse robur & fortitudinem, nulla vitiorum labe contaminatam aut labefactam; senum verò prudentem castamque & venerandam canitiem. Scopus est ad ciuitatis munimentum regni que præsidium opus esse senum prudentia, & iuuenum robore: alterum enim sine altero per se non est satis.

30. *Liua vulneris, &c.* Videtur in metaphorica locutione indicare, idem esse sentiendum & obseruandum in vulneribus & plagis mentis & corporis. Vt ergo sanies corporis ex toto corpore ad vnum locum dilapsa, ibidemque exitum quærens & faciens, sanitas est corporis; ita peccata per pœnitentiam simul ad memoriam reuocata, ibidemque per odium & detestationem iugulata salus sunt mentis. Rursum: Vt vulnera corporis non sanantur sine dolore acrique medicina; ita neque mentis quoque, præsertim, quæ altius sunt infixæ. Scopus ergo est neque peccata neque homines peccatores sine plaga & dolore curari posse.

PARA-

PARAPHRASTICA
CAPITIS VIGESIMI PRIMI
EXPLANATIO.

1. *Sicut diuisiones aquarum, ita cor Regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud.*

VT riuli aquarum sunt in manu & potestate hortulani vel coloni (deducit enim illos quocumque lubitum fuerit) & vt aquæ omnes sunt in manu & potestate Dei (diuisit namq. illas & digessit vt placuit) ita cor Regis est in manu Domini. Inclinat enim illud in quacumque partem voluerit: in commodum videlicet & incommodum subditorum, pro meritorum illorum ratione. Quod si cor ipsum Regis est in potestate Dei, multò magis reliqua omnia regis in illius manu erunt; si cor Regis, quanto magis corda priuatorum hominum? Sunt enim Reges multo liberiore priuatis hominibus, multoque plura dependent ab illorum motu & actione, quàm à reliquorum hominum studio.

2. *Omnis via viri recta sibi videtur: appendit autem corda Dominus.*

VNicuique sua studia, suaque via & vita probatur tanquam recta legique & rationi consentanea. Sed nec vlla fere exstat via tam distorta & obliqua, quæ aliquibus saltem tanquàm bona & recta non probetur; nam & hæresin, & idololatriam, & Iudaismum, & furtum, & adulterium multiam olim probarunt, & multi etiamnum probant. Interim non est id rectum, quod quisque pro suo appetitu rectum iudicat; sed quod Dominus, qui vnus cuiusque cor probat & exploratum habet, rectum iudicat.

3. *Facere misericordiam & iudicium magis placet Domino, quàm victimæ.*

NEque Deus tantum secernit inter recta & obliqua corda, inter bona & mala opera, verum etiam inter bona & sancta opera. Nam etsi sacrificare hostiasque offerre bonum & sanctum opus sit; attamen magis ille probat iudicium & iustitiam, quàm victimas; magis rursum misericordiam in egenos, quàm liberalitatem magnificentiamque in sacrificiis & oblationibus, id quod argumentum est summæ caritatis Dei in homines: vt qui hominum commodum suo quodammodo honori præferre videatur: sacri-

tur: sacrificia enim cedunt in honorem & cultum Dei, elemosyna autem, & iudicium, & iustitia in vsum & commodum hominum: cedunt tamen etiam in sacrificium quia exercentur propter Deum.

4. *Exaltatio oculorum est dilatatio cordis, lucerna impiorum peccatum.*

EXaltatio oculorum, vitæque superbia & arrogantia, cordis rursus dilatatio, variæque & vana desideria, quæ sunt lucerna impiorum (siquidem in his suam constituunt illi gloriam & felicitatem) sunt peccatum; malum utique inter omnia, quæ malorum nomine veniunt, maximum. Multum proinde distat lucerna impiorum à lucerna Domini, de qua antè: imò ex diametro tum illa pugnat. Ea enim vel est cælestis gratia, vel non absque gratia est; hæc autem est peccatum, quod diuinæ gratiæ maximè aduersatur.

5. *Cogitationes robusti semper in abundantia: omnis autem piger semper in egestate est.*

OMnia strenui & robusti viri studia, omnèsque eiusdem cogitationes tendunt semper ad rerum copiam & abundantiam: quandoquidem labor & industria ad hanc deducere solent. Omnis contra ignauus & piger, omnis item præceps & temerarius tendit ad inopiam. Sicut enim pigritia parit penuriam, ita etiam præcipitatio & temeritas. Sed & antè quoque expositum est, opes festinatas non esse diuturnas.

6. *Qui congregat thesauros lingua mendacij, vanus & excors est, & impingetur ad laqueos mortis.*

Congregare sibi pecuniarum thesauros, & omnis generis opes per linguam mendacem (Ut solent falsi testes corrupti iudices, & aduocati, mercatores & institores auari omnes) res est vana planèque vesana, quippe quæ rectà abducat ad interitum & laqueos mortis; si non semper corporis, animæ tamen semper. Est autem ingens & ultitia, vanitas, & amentia id studiose & indefessè quærere, quod certam pernitiem & mortem adducit, magisque laborare ut perdas & pereas, quàm ut serues & saluus fias, id quod hæreticorum est proprium.

7. *Rapina impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere iudicium.*

QVI legitimâ licitæque viuendi consuetudine relicta ex rapina & infontium sanguine vitam tolerare malunt, quàm ex iusto labore, graues suæ impietatis & iniquitatis pœnas aliquando luent, Domino peccatum hoc in caput illorum conuertente. Nam quod iudicium de se ipsis facere noluerint, rapinæ peccatum vsque ad iudicium & condemnationem eos comitabitur. Detrahentur enim à statu, in quo nunc viuunt, ad æternum vel temporarium supplicium; provt nimirum pœnitentes vel inpœnitentes vitam finiuerint.

8. *Peruersa via viri, aliena est: qui autem mundus est, rectum opus eius.*

VIA viri peruersi, & ab hominis natura, & à lege diuina, & à recta ratione est prorsus aliena. At verò opus viri mundi est rectum, legiq. & rationi consentaneum adeoque Deo & hominibus gratum.

9. *Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosa, & in domo communi.*

MAGNUM onus, magnaque molestia & calamitas est vxor rixosa, improba, & garrula. Etenim res hæc tantæ miseræ est, vt fatius sit habitare in domus angulo, vel hypæthra, vel quouis alio abiecto ædium loco, quàm cum muliere rixosa in domo communi & ampla, aut in frequenti numerosaque familia. In ducenda proinde vxore, magnus habendus est delectus, magna opus deliberatione & consultatione: potius spectandum est hic, quàm magnam habeat modestiam aut pietatem, quàm quantam habeat dotem, aut domum, aut quàm illustrem familiam.

10. *Anima impij desiderat malum, non miserebitur proximo suo.*

MAGNUM per omnem modum inter impium & communem peccatorem intercedit interuallum. Siquidem vulgaris peccator ex inscitia vel infirmitate potius peccat & proximum lædit, quàm ex malitia & de industria. Atqui impius studio datæque operâ obesse & offendere contendit, quare nullius miseretur, nec vlli parcit; sed omnibus insidiatur. Quod si voti compos euadat, exultat & tanquam re bene gestâ gloriatur.

11. *Multato pestilente sapientior erit paruulus, & si sectetur sapientem, sumet scientiam.*

DV M homo pestilens (cuiusmodi est qui omnia consilia, omnes admonitiones, exhortationes, & comminationes ludibrio habet) à Deo, vel iudice, vel principe multatur, aut flagellatur, rudis sensuque paruulus sapientiae & cautionis exemplum inde sumit. Discit hinc enim nisi in similem calamitatem cadere voluerit, à vitis atque flagitiis sibi cauendum esse. Quin ex sapientis quoque prosperitate & institutione scientiam haurit. Nam dum aduertit sapientibus Deumque timentibus prosperè omnia succedere, incitatur ipse quoque ad sapientiae & pietatis studium. Nec solum rudes aliorum exemplo & sapientum auscultatione cautiore efficiuntur, sed ipsi etiam sapientes admoniti, & de erratis suis correpti, sapientiores fiunt.

12. *Excogitat iustus de domo impij, vt detrahat impios à malo.*

Iustus iterum iterumque perpendit & obseruat, quid euenire soleat domui vel familiae impij, considerandoque animaduertit Dominum ad ima tandem illam trahere, funditusque euertere. Nam cum leuibus flagellis sepe admonitus non respiscat, sed obstinato sensu in scelere & impietate sua porro procedat, ad finem funditus illum delet, ita vt nulla amplius illius extet memoria. Sed & verè quoque iusti sollicitè saepe cogitant de domo & familia impij, metuentes eiusdem subuersionem & cladem. Quare studiose quoque animo versant, quomodo, & qua ratione eam ab impendente malo liberare queant; hoc est, à clade, quam Deus propter impietatem illi intentat.

13. *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur.*

VT ingentis apud Deum est meriti, opera misericordiae in egenos strenuè exercere; ita contra ingentis periculi res est opem petitam, cum eam praestare queas, iisdem denegare. Etenim qui obturat aures suas ad clamorem pauperum, ita ne lamentabiles & miserabiles illorum voces audiat, & ipse vicissim diuinam opem & misericordiam implorabit, & non exaudietur. Quae enim mensura mensus fuerat, remetietur ei. Illustre rei huius exemplum suppeditat nobis diues Epulo. Qui enim micam negauerat, aquae guttam auidè petitam non impetrauit.

14. *Munus absconditum exstinguit iras: donum in sinu indignationem maximam.*

Munus clanculum datum, iudicis exstinguit iram; & donum rursus secretò in sinum coniectum, ingentem sedat furorem: multum enim apud omnes valet & potest liberalitas prudenter, suoque loco & tempore exercita. Iam si donum tantum potest apud homines, quantum poterit elemosyna apud Deum ad eum modum, quem Christus praescipit, erogata? nempe propter Deum, & ita secretò, vt manus sinistra non intelligat quid faciat dextra. Nam huc potius videtur praesens hic locus spectare, quam ad munera, quae offeruntur hominibus ne laedant, aut vt minus laedant.

15. *Gaudium iusto est facere iudicium: & pavor operantibus iniquitatem.*

Iustus magno cum gaudio & voluptate exercet iudicium, iustitiam, & laetantiam; nec parua rursus oblectatio inde in animum illius redundat. Contra verò qui operantur iniquitatem, pauent & trepidant, cum propter poenam, quam metuunt, tum etiam propter stimulos, quibus conscientia stimulantur. Etenim licet illi, qui propter munera iudicium peruertunt, aut iustitiam exercere intermittunt, propter turpem illum questum gaudere videantur, intus tamen aestuant & ardent, & ne peccatum in lucem veniat, vehementer formidant; habetque id locum in omni omnino prauo & scelerato opere. Sicut è diuerso gaudium, de quo modo dicebatur, hauritur ex quouis pio & sancto opere.

16. *Vir qui errauerit à via doctrinae, in caetu gigantum commorabitur.*

VIR qui de via doctrinae & intelligentiae, legisque diuinæ, hoc est, à vera Dei cognitione, praceptorumque eiusdem obseruatione aberrauerit, & viam carnis & saeculi huius ingressus fuerit, inter mortuos mediisque gigantes, nempe inter damnatos & daemones aeternum commorabitur, eandemque cum illis sortem sortietur.

17. *Qui diligit epulas, in egestate erit: qui amat vinum & pingua, non ditabitur.*

VIR qui diligit epulas, & alia id genus, quae ad voluptatem & letitiam faciunt, ad egestatem & miseriam tandem redigetur. Pari modo qui sectatur symposia, vinaque generosa, & vnguenta, non facile ditabitur.

Siquidem isthæc non muniunt viam ad diuitias, sed ad paupertatem & egestatem, non modo rerum temporalium, verum etiam spiritalium. Raro namque voluptatibus & epulis dediti spiritu valent: est autem hic sermo non de simplici earum rerum vsu, sed de abusu vel de immoderato vsu.

18. *Pro iusto dabitur impius: & pro rectis iniquus.*

PRO iusto eiusdemque redemptione vel expiatione traditur impius, similiter pro recto præuaricator & iniustus. Nam in communibus cladibus, quæ ob populi peccata inferuntur, iusti sæpe liberantur; & mala, quæ iniusti iustis parant, in illorum caput sæpe conuertuntur. Denique dum iniusti iustos iniuste persequuntur, illos à peccatis, quæ per infirmitatem contraxerant, expiant: noxam verò pœnæque reatum, propter iniustam vexationem & persecutionem in sua ipsorum capita deriuant, atque ita pœnam pro iustis luere dicuntur.

19. *Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa & iracunda.*

SATIUS est habitare in solitudine, & versari inter medias feras & belluas, quam viuere cum muliere rixosa & iracunda. Siquidem à belluis homo viribus vel arte se defendere, sibi que cauere potest, à litigiosa autem muliere non potest. Nam siue blandiaris, siue stomacheris semper est sibi similis, hoc est, rixosa & biliosa.

20. *Thesaurus desiderabilis, & oleum in habitaculo iusti: & imprudens homo dissipabit illud.*

IN domo iusti & sapientis viri inuenitur rerum omnium ad vitæ humanæ vsus necessariorum thesaurus, nimirum oleum, frumentum, vestimentum, & quidquid demum vel ad vitæ vsus, vel ad corporis cultum, vel familiæ ornamentum, est necessarium; verum stultus siquid habet, illud statim dissipat, & abligurit; ita vt necessitatis tempore nihil plane reliquum habeat, quo se vel aliis opem ferat. Alio modo: In sapientis habitaculo non modo inuenitur thesaurus, hoc est, earum rerum copiosa suppellex, quæ oculos oblectant, verum etiam vnguentum & oleum, hoc est, quidquid ad cibum & potum est necessarium.

21. *Qui sequitur iustitiam & misericordiam, inueniet vitam, iustitiam & gloriam.*

QUI sequitur iustitiam tribuens unicuique quod suum est, & misericordiam exercens liberaliter id, quod superest, in egenos impendens, ille inueniet vitam, hoc est, gratiam in hoc sæculo, & gloriam in altero, & iustitiam, secundum quam Deus reddet unicuique pro meritorum suorum ratione, & gloriam siue misericordiam, hoc est, æternam illam felicitatem. Siquidem gloria est summus diuinæ misericordiæ effectus.

22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens, destruxitque robur fiducia eius.*

MULTUM in omni re valet robur, maximè verò in rebus bellicis; at multo plus potest prudentia, reique militaris peritia. Siquidem vnus sæpe sapiens inuadit & occupat ciuitatem, quam multi viri fortes propugnabant, adeoque plus valet & potest vnus sapiens, quam multi robusti. Imò plus aliquando efficit bono consilio sapiens, quam totus exercitus viribus. Neque solum ascendit & inuadit ciuitatem, verum totum quoque robur & munimentum, in quo hostis fidebat, euertit, detrahit, & destruit.

23. *Qui custodit os suum, & linguam suam, custodit ab angustiis animam suam.*

QUI custodit os suum & linguam suam, à multis angustiis, miseriis, & cladibus custodit animam suam, constat namque innumeros ob oris linguæque temeritatem, in extrema vitæ, famæ, fortunarumque omnium pericula se coniecisse. Sunt autem varij linguæ morbi; aliæ enim sunt vanæ, aliæ mendaces, aliæ maledicæ, aliæ obrectatorix, aliæ adeo incontinentes, vt ne propria quidem secreta continere queant.

24. *Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam.*

INDOCTUS & derisor, qui omnia per superbiam tumentemque iram & furor operatur, nihilque, quid agat, vel dicat, pensi habet, meritò vocatur superbus & arrogans; quippe qui ita loquatur, tanquam solus omnia sciat, & ita rursus operetur, tanquam à nemine dependeat, solusque regnum obtineat.

25. *Desideria occidunt pigrum: noluerunt enim quidquam manus eius operari.*

Desideria pigrum occidunt, hoc est, continuò grauitè illum vexant & excruciant. Nam cum toto die concupiscat, numquam tamen voti compos euadit: siquidem nullum vnquam adhibet studium, nullum laborem aut industriam, vt illud, quod desiderat, consequatur. Nihil autem æquè à ratione alienum est, quàm velle quidpiam obtinere, neque tamen velle dare operam, aut media adhibere, vt habeas. Hoc autem otiosum, vanum, & periculosum desiderium multo periculosius & perniciosius est in spiritualibus, quàm in temporariis vel corporalibus. Rectè autem eiusmodi desideria pigrum occidere dicuntur, quia non tantum illum vexant aut cruciant, verum etiam vsque ad mortem illum comitantur; vt qui re desiderata numquam potiatur.

26. *Tota die concupiscit & desiderat: qui autem iustus est tribuet, & non cessabit.*

Multum autem dissident iusti ab eiusmodi ignavis & iniustis terræ mancipiis. Nam quod iusti honestis laboribus & occupationibus perpetuò sicut intenti, non solum ab inanibus illis desideriis immunes viuunt; verum etiam tantum suo labore conficiunt, vnde & se, & totam familiam suam honestè alant, & largas nihilominus elemosynas in egenos quotidie erogent. Qui enim iustus est, ait Sapiens, is tribuit, nec cessat, piger autem totà vità aliud nihil facit, quàm aliena desiderare & concupiscere, tantum abest vt propria distribuatur, vel donet. Et quia aliena non solum desiderant ignaui, sed oblata occasione illa quoque inuadunt & occupant, fit vt illorum desiderium non solum eos excruciet, sed sæpe quoque occidat, & ad mortis supplicium adducat.

27. *Hostiæ impiorum abominabiles, quæ offeruntur ex scelere.*

Hostiæ impiorum, etsi (ad externum ritum quod attinet) à iustorum sacrificiis differre non videantur, apud Dominum tamen sunt meræ execrationes, tantum abest vt illi placeant, aut ab æquitatis ratione illum despectere queant. Displicent autem illi duplici ratione; tum quia sunt hominum impiorum & à Deo alienorum; tum maximè quia ex scelere & rapina offeruntur: vtrumque autem iustam repudiationis causam adfert, præsertim

præsertim apud Deum, qui magis spectare solet animum, quàm donum, & iustitiam quàm victimam.

28. *Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam.*

Testis mendax, qui falso suo testimonio proximum nititur interimere, aut magno alioqui damno afficere, interibit, mortèque multabitur: quod si humanum iudicium fortè euaserit, diuinum numquam euadet; sed & deprehensus quoad testimonij dictionem peribit, quia indignus, qui alias testimonium perhibeat, censebitur. At vero vir iustus, qui solum testatur, quod audiuit, aut vidit, aut alio sensu certò deprehendit tanquam falsitatis victor, semper loquetur, testificandique iure semper potietur. Itidem vir diuinæ legi obtemperans, numquam non viuet, & quæ vera sunt loquetur. Testes mendaces sunt omnes pseudodidascali & pseudoprophetæ, adeoque æterna morte digni.

29. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum: qui autem rectus est, corrigit viam suam.*

VIR impius tametsi in manifesto quopiam scelere deprehendatur, procaci tamen vultu illud vel negat, vel omninò excusat. At verò rectus iustitiæque & æquitati deditus, si per humanam imbecillitatem in delictum aliquod prolapsus admoneatur, statim culpam agnoscit, suasque vias corrigere, & emendare contendit. Rursum falsus improbusque testis obfirmato vultu antagonistæ sese opponit, quasi vultu ipso vera se profari ostendere volens; iustus autem & rectus rem ita exponit, vt & iudex vera illū loqui intelligat, & alterum rursus falsa testificari animaduertat.

30. *Non est sapientia, non est prudentia, non est concilium contra Dominum.*

Ceterum licet falsi testes, vel alij quicumque impij humanum iudicium eludere, vel impedire queant, diuinum tamen non possunt. Nulla enim sapientia, prudentia, aut astutia est tanta, quæ Domini sapientiam fallere, aut eius decretum euertere, vel id quod absolute fieri vult impedire, vel eius iudicium effugere possit. Nemo proinde eò vesaniæ, aut temeritatis procedat, vt compertè certæque Dei voluntati obistere velit; neque enim frustra tantum laboraret, qui id faceret, sed graui quoque scelere sese obstringeret; sane eo, vt suam sapientiã cum diuinã conferre audeat. Nam

vt omnis iustitia, munditia, & potentia cum diuina collata est iniustitia, immunditia & impotentia; ita omnis quoque sapientia cum diuina comparata est mera insipientia.

31. *Equus paratur ad diem belli: Dominus autem salutem tribuit.*

ET vt nulla tanta est potentia quæ cum Domini potentia possit conferri; ita nulla quoque tanta est, quæ aliquid boni aut laude digni præstare possit, absque Domini fauore & auxilio. Potest sanè dux belli exercitum equis armisque instruere, & magnum belli apparatus comparare; attamen nisi Dominus peculiariter illum iuuerit, numquam victoria potietur. Pari modo potest ciuitas vallis, fossis, propugnaculis, comteatu, aliisque eiusmodi communiri; attamen nisi Dominus custodiuerit ciuitatem, frustra vigilat, qui custodit eam. Et quod hic dicitur de corporali bello, id multo magis locum habet in spiritali.

A D

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM

SCHOLIUM.

1. **S***icut diuisiones, &c.* Quamuis omnium hominum corda sint in manu Domini, præcipue tamen cor Regis in manu Domini esse dicitur, quia Reges nulli terrenæ potestati sunt subiecti. Adhæc ex motione cordis regij dependet magna pars salutis aut perditionis populi, quæ tamen salus Deo potius quàm Regi adscribitur.

2. *Omnis via viri, &c.* Similis sententia Cap. IV. & XVI. proponitur. Docet hæc autem plerisque omnes de suis sibi studiis blandiri, & quod ipsi faciunt, id rectum iudicare, interim Deum esse, qui vniuscuiusque cor ponderat, & intentionem examinat, ideoque aliter læpe illum iudicare quàm homines solent. Quod autem omnibus sua via recta videatur, id generatim accipiendum; nam quotquot operantur, aliquid semper bonum intendunt, alioqui non operarentur.

3. *Facere misericordiam, &c.* Hæc apertè docent opera suâ naturâ bona non eodem loco esse apud Deum. Magis enim placent illi iudicium & iustitia, quàm victima: quod eò magis mirum videri potest, quod ea cedunt in diuinum honorem, illa in hominis vtilitatem.

4. *Exaltatio*

4. *Exaltatio oculorum, &c.* Hic indicantur illi quibus suæ sibi viæ placent. Sunt autem tales mente elati & arrogantes, multis vagis & vanis desiderijs estuantes, quorum opus & studium totum tendit in peccatum. Nam & elatio oculorum est peccatum, & dilatatio cordis, & impiorum oratio, hoc est, peccandi consuetudo. Contextus noster ita debet ordinari: Exaltatio oculorum & dilatatio cordis, quæ sunt lucerna impiorum, sunt peccatum.

5. *Cogitationes robusti, &c.* Iterum commendatur hic labor & diligentia, condemnatur autem pigritia & ignauia: hæc parit miseriam & egestatem; illa rerum omnium copiam & abundantiam. Vox Hebræa *Præcipitem* significat potius quàm *Pigrum*. Nam temerarij quoque & quidvis citra deliberationem adorientes, rarò rem faciunt, & siquid confecerunt leui sæpe momento illud perdunt.

6. *Qui congregat, &c.* Damnat hic versus falsos testes, iudices, aduocatos, ceterosque omnes, qui linguâ mendaci, & per fraudem thesauros congregant, quod eiusmodi thesauri & opes, veluti quisquilæ à vento solent, facile dispellantur & dissipentur.

7. *Rapina impiorum, &c.* Proximè perstrinxit & condemnavit eos, qui per dolum & fraudem opes iniquumque mammona cogunt. Nunc illos pariter condemnat, infelicisque & morte multandos prædicat, qui per vim locupletari cupiunt, neque æquitatem sectari, suamque prauam viuendi consuetudinem deserere volunt.

8. *Peruersa via, &c.* Opponit virum peruersum viro recto & iusto. Dicitur autem quod huius opus sit rectum & legi consentaneum; illius autem obliquum, ab æquitate & iustitia & hominis natura alienum.

9. *Melius est, &c.* Exponit hoc loco quantæ molestiæ & miseriæ sit habitare cum rixosa muliere. Afferit autem satius esse habitare in quouis domus angulo abiectiue loco, quàm in domo splendida cum vxore rixosa. Mystice mulier rixosa & inquieta est hæresis, & Synagoga.

10. *Anima impij, &c.* Insinuatur hic discrimen inter impium & simplicem peccatorem. Hic enim in proximum peccat, non ex odio, aut malevolentia, sed ex inscitia & infirmitate; ille studio datæque operæ illi obesse contendit, per Animam autem designatur inferior animæ pars; nempe sensus carnis, qui potens est in improbis, in piis quodammodo confapitus.

11. *Multato pestilense, &c.* Ante Cap. xv. Vers. xxvii. similis sententia pro-

tia proposita fuit. Sensus autem est facilis: significatur namque rudes, rerumque ignaros & quasi paruulos tum demum oculos aperire, & sapere incipere, cum animaduertunt derisores, hominesque pestilentes improbitatis suæ Deo vel iudici pœnas dare, vel sapientum quoque scholas frequentare; sapientem autem, si sapientes vel intelligentes sectetur, eorumdemque consiliis & monitis pareat, scientiam auctiorem accepturum.

12. *Excogitat iustus, &c.* Proponitur hic viri iusti caritas, ut qui de domo, statu, & familia impij semper sit sollicitus, semperque ab impietate ad pietatem illum adducere contendat, ne in impietate persistens, cum tota sua familia ad finem intereat. Contextus Hebræus sonat: Iustum diligenter obseruare finem, infelicemque exitum impij, indeque cautionis exemplum sumere.

13. *Qui obturat aurem suam, &c.* Clara est sententia hæc, & magna obseruatione digna. Commendantur autem per hanc opera misericordiæ & caritatis in pauperes cibum ostiatim emendicantes, cum duplici comminatione, egestatis nimirum & repulsæ.

14. *Munus absconditum, &c.* Hæc in eundem propemodum scopum tendunt: admonent enim munus vel donum in abscondito propter Deum datum, iram diuinam quantum vis vehementem extinguere, & sedare. Posset quoque in alios nobis iratos hic locus transferri. Vix enim aliquis tam durus & incensus est, qui muneribus non placetur.

15. *Gaudium iusto, &c.* Assignatur hic aliud discrimen inter iustum & iniquum, iniquisque operibus intentum, præsertim verò inter iustos & iniustos Iudices. Iusti enim gaudent, dum iustum iudicium exercent, & certam à Deo mercedem expectant; iniusti autem, & muneribus corrupti versantur in perpetuo timore, & anxietate, & stimulis conscientiæ.

16. *Vir qui errauerit, &c.* Docetur hic, quicumque aberrauerint à cognitione veri Dei siue illi Pagani siue Iudæi, siue hæretici fuerint, eos inter mortuos & dæmonum cætus olim censendos esse. Via namque intellectus vel intelligentiæ (cuius hic fit mentio) est via legis & cognitionis diuinæ.

17. *Qui diligit epulas, &c.* Agit hic locus contra gulam, luxum, & ebrietatem: nam per ea diues euadit pauper, & pauper numquam peruenit ad diuitias, imò ex paupere fit tandem pauperrimus & famelicus mendicus. Eiusmodi autem commestiones carnisque voluptates non solum generant

nerant inopiam rerum temporariarum, verum magnam quoque paupertatem spiritualium.

18. *Pro iusto dabitur impius, &c.* Locus hic habet nonnihil obscuritatis, nec enim facile animo occurrit, quo sensu impius lege saltem ordinariâ detur pro iusto, vel iusti redemptione; aut pro recto pronuncietur. Quare variè exponitur. Alij: Impij cadunt in laqueos vel pœnas, quas iustis præpararunt. Alij: Iusti euadunt pœnas & clades communes, quas propter peccatum Deus quandoque immittit. Alij: Impij persequendo iustos expiant illos à pœnis, quas in altero sæculo daturi erant, exque redundant in caput persecutorum. Alij: Iusti hic puniuntur; impij vtrobique. Prima expositio propter persecutionis iniquitatem videtur conuenientior.

19. *Melius est habitare, &c.* Hæc paulo ante sunt proposita, & exposita, nec egent alia luce: proponuntur hic tamen cum maiori exaggeratione quàm ibi. Hic enim dicitur satius esse habitare inter feras & bestias in loco deserto, quàm cum mala muliere in propria domo.

20. *Thesaurus desiderabilis, &c.* Thesauri nomine ea omnia capiuntur, quæ ad humanæ vitæ vsum reconduntur, ut sunt oleum, vinum, frumentum aliæque eiusmodi; hæc enim in communem vsum asseruare, à sapientia non est alienum. Verum stultus prudentiæque destitutus nihil asseruat, sed omnia statim deuorat. Potest autem litera sic exponi: Oleum in sapientis domo reconditum, desiderabilis est thesaurus, seruit enim variis vsum. Oleum autem mysticè est caritas, quem thesaurum stulti nihil curant.

21. *Qui sequitur iustitiam, &c.* Significatur hic, qui serio consecratur iustitiam, vel misericordiam, vel aliam quamcumque virtutem, inuenturum vitam, & gloriam, & apud Deum misericordiam iustamque mercedem.

22. *Ciuitatem fortium, &c.* Exponitur hic paucis quantæ potentiæ quantarumque virium sit sapientia. Etenim plus sæpe valet & facit in expugnanda vel defendenda ciuitate aliqua vnus sapiens, quàm integer exercitus: pari modo multo plus valent viri docti contra hæreticos, Iudæos, Paganos, quàm armati.

23. *Qui custodit os suum, &c.* Hanc sententiam, quæ egregia & verissima est, quotidiana experimenta probant. Quam multi ob linguæ incontinentiam in extremum adducti sunt vitæ, famæ, fortunarumque omnium discrimen? Rectè proinde docetur, illum custodire animam suam ab angustis & calamitatibus, qui custodit linguam suam à peccatis, quæ

vana sunt. Possunt autem lingua & os ad idem referri: possunt rursus ad diuersa, os ad cibum & potum; lingua ad sermonem.

24. *Superbus & arrogans, &c.* Exponit hic quædam vitia quæ ex lingua petulantia & mala eiusdem custodia solent nasci. Qui enim incontinentis est linguæ facile incidit in arrogantiam, & iactantiam, & aliorum derisionem, in iram rursus & quod vis aliud flagitium. Indoctus igitur qui lingua rectè uti non nouit, vocatur superbus & arrogans, quia talia dicit & facit, quæ arguunt illum esse talem.

25. *Desideria occidunt, &c.* Ponit aliam crucem quæ pigros ignauosque homines exercet, nempe perpetuam sitim continuûmque desiderium absque vilo refrigerio reuie desideratae lucro. Culpa autem penes ipsos est; nam ad impetrandam rem aliquam non sat est, ut illam desideres, sed opus præterea ut desiderio tuo collabores. Frustra enim desiderat vitam, gratiam, scientiam, sapientiam, virtutem aliquam, qui non conatur ut hæc habeat.

26. *Tota die concupiscit, &c.* Cognatus est hic locus præcedenti, imò ad priorem illius partem quod attinet, eadem omninò docet. Monet enim ignauum totâ die variis æstuarè concupiscentiis neque hilum tamen impetrare. Contra verò iustum honestis laboribus intentum, tantum industriâ suâ comparare, vnde & se, & familiam suam honestè alat, & egenorum quoque inopiam subleuet.

27. *Hostia impiorum, &c.* Docetur hic Deum muneribus, ut iniqui iudices solent non corrumpi; ut qui omnium iniquorum munera & sacrificia, maximè verò illa, quæ offeruntur à scelerato sceleratæque intentione, & ex rebus sceleratè partis, ex animo detestetur.

28. *Testis mendax, &c.* Agit hic rursus contra mendaces & falsos testes: Interminatur enim illis certum interitum, sicut è diuerso veris, hoc est, illis, qui ea testantur, quæ viderunt vel propriis auribus hauserunt, immortalitatem. Secundum nostram Editionem: Vir legi obediens in æternum, vel, ut alij interpretantur, victoriam loquetur.

29. *Vir impius procaciter, &c.* Differit contra eos, qui ita deprauati sunt ut ea quoque negare audeant, quæ comperta sunt vera esse, vel ea excusare, vel licita pronunciare, quæ citra controuersiam sunt mala & illicita. Commendat autem eos, qui de lapsu vel errore quopiam admoniti, statim viam vitamque suam corrigunt.

30. *Non est prudentia, &c.* Perstringuntur hic, qui suâ calliditate aut prudentiâ

prudentiâ diuinum decretum euertere vel impedire satagunt; aut quodcumque contra voluntatem Dei perficere contendunt. Monentur hic proinde omnes, ut Dei potius, quàm suam voluntatem explere curent; neque quidquam vniquâ nitantur, quod verisimiliter Deo aduersum existimant.

31. *Equus paratur, &c.* Ostensum est proximè nullam sapientiam esse tantam, quæ possit aliquid contra Deum. Hic verò docetur nullam scientiam, nullam industriam, nullum conatum magni aliquid præstare posse absque Domino, peculiarique eiusdem fauore atque auxilio.

PARAPHRASTICA CAPITIS VIGESIMI SECVNDI EXPLANATIO.

1. *Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ: super argentum
& aurum, gratia bona.*

Melius est nomen bonum & fama integra, quàm diuitiæ multæ; siquidem diuitiæ multæ sunt incertæ casuque obnoxie, malis ad hæc cum bonis communes: quæ etiam turpiter & iniuste sæpe comparantur, & sordidè & auarè possidentur; & sædè nonnumquâ absumuntur; at nomen bonum & fama integra sunt immortalia, nec vlli obtingere possunt, nisi viro probò, & bono, cum præmium sint virtutis, & plus interdum possunt apud homines principes, quàm magnæ diuitiæ. Pari modò fauor, gratia, & benevolentia præstant auro & argento; maximè vero gratia & amicitia Dei. Imò nihil est sub sole, quod cum illa conferri valeat, quin apud Principes quoque & magnates non minus potest fauor, & gratia, quam aurum & argentum.

2. *Diues & pauper obuiau: runt sibi: vtriusque operator est Dominus.*

Dominus ex æquò diuitum & pauperum Dominus est: nam & vtrumque ad imaginè suam creauit, & occultâ quâdam dispensatione vtrumque ad eum statum vitæque conditionem condidit; ne vel alter alteri inuideret, vel alter alterum contemneret. Verum sese obuuiis mutuo vlnis exciperent, mutuamque sibi inuicem opem ferrent; diues quidem pauperi in rebus ad vitam animalem, necessariis; pauper contra diuiti in rebus ad spiritalem vitam animæque salutem opportunis. Et quamvis diuitis conditio

videatur potior, vulgòque habeatur honoratior, pauperis tamen est tutior, omni. virtuti & honestæ actioni aptior, modò paupertas non sit extrema planèque abiecta. Quare non est vt vel diues pauperem superbè contemnat, aut pauper diuiti magnoperè inuideat.

3. *Callidus videt malum, & abscondit se: innocens pertransit, & afflictus est damno.*

VIR prudens & cordatus, & callidus incommoda, quæ ex re, ad quam forte propensus, vel à qua non prorsus alienus erat, prouenire poterant, præuidens, tempestiuè se subducit, neque illam attingit: incautus autem & rudis, qui ea tantum spectat & obseruat, quæ sunt ante pedes, periculis, quæ se offerunt, contemptis, vel non consideratis pertransit, temerèque aggreditur; atque ita frequenter, in graues miseras & calamitates se coniicit. Prudentes ea de causa expendententes quantum periculi positum sit in magnis honoribus, amplis magistratibus, opulentis sacerdotiis, aliisque similibus, vel vltro oblata admittere detrectant: verum stolidi veraque sapientia destituti, sponte ad illa conuolant, & interdum quoque ambitiosè affectant,

4. *Finis modestiæ timor Domini, diuitiæ & gloria & vita.*

Finis mercèsque modesti submissi que animi est timor Domini, diuitiæ, vita, & gloria; res sanè quas mortales omnes maximè desiderare solent: quippe quæ tales sint, vt æterna felicitas in iis præcipuè sit posita. Et si enim vita per se non beet, nec opes per se, nec gloria per se, tria tamen hæc coniuncta, si adiunxeris æternitatem, verè beant. Magna proinde vis, magna que merces est veræ humilitatis. Nam siue humilitas per se tantum generet timorem, & vnà cum timore tria reliqua, de quibus dictum est; siue certo quodam ordine quattuor iam exposita, semper tamen humilitas prima horum omnium radix est.

5. *Arma & gladij in via peruersi: custos autem animæ suæ longè recedit ab eis.*

ARMA & gladij, spinæ & laquei, hoc est, omne genus impedimento- rum occurrit peruersis, ne in viam virtutis ingrediantur; aut ne in illa iam constituti progrediantur. Spinæ autem plusquam aculeatæ sunt opes & diuitiæ: laquei porro carnis, mundi, & diaboli insidiæ: arma & gladij,

gladij denique prauis amici & socij, vi quodammodo ægrum animū in deteriore partem impellentes. Verum qui habet diligentem animæ suæ custodiam facile ab ijs omnibus impedimentis se expedit; velenim ne in illa incidat, cauet, vel si iam incidit, dat operam, vt commodè & tempestiuè inde se explicet.

6. *Proverbum est, Adolescens iuxta viam suam, etiam cum seruerit, non recedet ab ea.*

TRITUM vulgò, & exemplo sæpe probatum dictum est, adolescentem à via, cui puer assuerat, in senectâ non facile recedere, iuxta illud, *Quo semel est imbuta recens seruaabit odorem Testa diu.* Quapropter imbue filium tuum iuxta viam & rationem, quæ illi ætati conuenit, quò adultior iam effectus probè honestèque viuere familiare habeat.

7. *Diues pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, seruus est feneratoris.*

QVI diuitibus seruire, mutuūque accipere, atque ita in feneratoris seruitutem redigi non vult, ille honesto labore ea, quæ ad communem vitæ vsum necessaria sunt, comparare studeat. Siquidem vulgò ita comparatum videmus, vt diuites pauperibus imperent, mutuūque accipientes creditoribus seruire compellantur. Credunt namque ob qualecumque beneficium, quod præstant, pauperes sibi obligatos esse, adeoque pecuniam vel operam gratis ab illis exigere posse.

8. *Qui seminat iniquitatem, metet mala, & virga iræ suæ consummabitur.*

QUOD quisque in corpore seminauerit, hoc & metet: qui igitur seminavit iniquitatem, metet pœnam & maledictionem; contra vero qui serit iustitiam & misericordiam, metet gloriam & benedictionem. Pari modo quia virga & potestate, quam adeptus erat, abutitur, potestate, quam nactus erat, exutus, in virga furoris castigabitur, & à terra disperdetur. Qui enim in subditos præter rationem sæuiunt, si ab illis non perimuntur, tandem certè depelluntur.

9. *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi.*

QVI pronus est ad opera misericordiæ diuina benedictione potietur; multisque diuitiis & opibus non modò in hac vita, verum in altera quoque

quoque augebitur. Tantum namque abfuit, ut pauperes vsuris opprefferit, aut in seruitutem redegerit, ut auari & improbi diuites solent, ut propriis quoque panibus liberaliter illos pauert, benignoque & clementi oculo & animo eos complexus fuerit.

Victoriam & honorem acquireret qui dat munera: animam autem aufert accipientium.

ET si munus vltro oblatum accipere nefas non sit; interim multo satius est dare, quam accipere. Siquidem qui dat, aliorum fauorem & gratiam sibi comparat, illosque sibi obligatos reddit; qui autem accipit, suam libertatem vendit, & nonnumquam suam quoque salutem & animam oppignorat.

10. *Eiice derisorem, & exhibit cum eo iurgium, cessabuntque causæ, & contumelia.*

EXpelle derisores & pestilentes homines, publicæque pacis & tranquillitatis perturbatores e senatu, e republ. e ciuitate, & familia, maximè verò ex Ecclesia & vnà cum illis exhibunt iurgia, lites, contentiones, conuitia, ceteraque quæ ex his nasci sunt solita. Inter irrisores autem primas facile obtinent hæretici. Hi enim sunt, qui fidei sinceritatem & simplicitatem, quique Ecclesiæ ritus & cærimonias palàm derident, omnésque præ se contemnunt, omnia sinistra & præposterè interpretantur, nullam admonitionem ferunt, ingentesque discordias & seditiones vbique serunt, quos proinde si obstinati sunt, tanquam certissimas reipublicæ pestes tempestiuè vel proscribere, vel e medio tollere conuenit.

11. *Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem.*

QUI diligit & conseruetur cordis munditiam, & orationis venustatem, & castimoniam inueniet gratiam & amicitiam apud Regem, maximè vero cælestem. Huic enim soli cordis munditia certò comperta est; atque hæc vna ad obtinendam & retinendam diuinam amicitiam præ ceteris est necessaria. Quin apud terrenos quoque Reges & magnates præ aliis grati sunt, qui mundam innocentemque vitam ducunt, sermonisque gratia & venustate valent. Multa sunt, quæ orationi pondus & auctoritatem conciliant, at primatum obtinet vitæ integritas; non enim facile creditur

ditur hominibus subdolis & fucatis, etiamsi vera dicant; synceris autem & veracibus habetur fides, quidquid tandem dixerint.

12. *Oculi Domini custodiunt scientiam, & supplantantur verba iniqui.*

OCuli Domini obseruant bonorum virorum scientiam; hoc est, Dominus ea, quæ à viris verè piis & sapientibus geruntur, approbat & acceptat. Contra vero improborum & præuaricatorum dicta & facta ex æquo improbat & condemnat. Etenim prouidentia diuinæ proprium est, eos qui legis scientiam tenent, cordisque munditiam sectantur, & labia sua à vaniloquio custodiunt, iuuare & promouere, viresque quo magis quotidie proficiant & crescant, iisdem subministrare. Illos autem qui iniquo studio præuaricantur, neque cordis puritatem & castimoniam amant, diuinæ prouidentie oculus adeò non conseruat, ut subuertat quoque. Neque ipsos tantum, sed ipsorum quoque conatus & verba, nec mirum. Siquidem verbis nequitiam suam tegere, eosque qui scientia Dei pollent, impugnare solent.

13. *Dicit piger, Leo est foris, in medio platearum occidendus sum.*

IGnaui & desides, vel abiecti alioqui animi homines ne citra causam ignaui videantur, ibi graue aliquod periculum causari soliti sunt, vbi vel nullum vel exiguum est, vel si quod est, omnino tamen contemnendū est. Exempli gratia ne ex ignauiæ sue gurgustio in medium prodeant, allegant leones in platea versari, adeoque se occidendos, si prodeant: ieiunium, vigilias, studia aliaque eiusmodi offendere valetudinem: fidem publicè profiteri cum vitæ vel famæ periculo coniunctum esse: mitto alia. Nam ne aliquid facere compellantur, semper hoc vel illud incommodum allegant.

14. *Fouea profunda os alienæ: cui iratus est Dominus, incidet in eam.*

OS sermoneque procax mulieris alienæ est instar profundæ inmersibilisque foueæ. Etenim ut ex profunda fouea non facile quispiam citra vitæ periculum emergit; ita qui cum muliere adultera consuevit non facile ad vitæ frugem redit. Tenet enim illum vinculis tantum-non ferreis ligatum & irretitum; nec prius dimittit, quam in mortem deiecerit. Primò enim callidè pellicit in sui amorem; mox ad Veneris consuetudinem, hinc ad furta & homicidia, aliæque eiusmodi; postremò ad veniæ desperationem.

nem. Quamobrem singularis gratiæ est ab eiusmodi fouea conseruatum esse: sicut è diuerso certum iræ diuinæ argumentum est, in illam incidisse. Sublimiori sensu conuenientissimè quadrat in hæresin. Difficile enim inde extricantur, qui semel in illam inciderunt.

15. *Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplina fugabit eam.*

STultitia, vanitas, temeritas, & leuitas pueris & iunioribus aded sunt familiaria, vt illis ingenita videri queant. Nam cum nullam rerum experientiam habeant, & rudes adhuc per ætatem existant, quidquid ferè agunt & instituunt, illud totum est vanum & inutile. Quamobrem vt illos in officio contineas; vel si à via deflexerint, ad sanam mentem denuò reducas, non sat est si illos officij admoneas; verum si præfractiores sint, verberibus quoque ad frugem compellere oportet, moderatè tamen. Siquidem nimia sæuitia illos destruit verius quàm corrigit, quare etiam non igne, aut ferro illos coërcendos monet Sapiens, sed virga tantū disciplina.

16. *Qui calumniatur pauperem, vt augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori, & egebit.*

QUI calumniatur pauperem, aut vi illum opprimit, vel fraude circumvenit, vel quouis alio modo iniuria afficit: imò etiam qui debitam eleemosynam illi subtrahit, quo opes suas augeat, vel reseruet, aded rem suam eà viâ & ratione non auget, vt planè quoque euertat. Pari modo qui dant diuiti, hoc est, Regibus vel Principibus, quò vel maiora percipiant, vel certè quò pauperes liberius vexare & expilare queant, numquam ea ratione ditescunt, sed ad magnam inopiam præcipientes ruent. Ne ergo moueamur, aut incendamur si quos per malas artes ditescere videamus, sed infelicem illorum exitum spectemus & obseruemus.

17. *Fili mi, inclina aurem tuam, & audi verba sapientum, appone autem cor ad doctrinam meam.*

QUI Prouerbiorum librum in tres vel quattuor partes distinguunt, hi hoc loco tertij initium faciunt. Assatur autem Sapiens filium eiusmodi oratione: Non tantum ad verba sapientum inclina aurem tuam, fili mi, ita vt promptè alacritèque illa audias, verum etiam cor tuum ad doctrinam & scientiam meam, quo rectius eam intelligas, adiunge. Neque enim

enim sat est audire sapientum dicta, sed oportet illa quoque intelligere, & in vsum conuertere.

18. *Quæ pulchra erit tibi cum seruaueris eam in ventre tuo, & redundabit in labiis tuis.*

ET quamuis primâ forte fronte doctrina mea, quæ ex Dei spiritu, & sapientum dictis est conflata, appareat tibi nimis seuera & dura; at tamen vbi eam semel animo complexus fueris, & in imo pectoris tui scrinio recondideris, mentèque tractare cœperis, experieris illam iucundam, suauem, & amœnam, tuoque ex corde in labia tua ad aliorum vtilitatem magna vbertate redundantem. Quandoquidem vna hæc te non solum reddet idoneum & aptum ad salutaria quæque intelligendum & discendum, verum etiam ad alios docendum.

19. *Vt sit in Domino fiducia tua, vnde & ostendi eam tibi hodie.*

AVdi, inquam fili, & inclina cor tuum ad doctrinam meam; neque illius seueritas, aut grauitas te absterreat, quò ex sapientiæ diuinæque legis auditione & obseruatione in Domino firmetur & stabiliatur fiducia tua. Ne autem spe tua frustreris, ego sapientiæ disciplinam hodie tibi aperiam, hoc est, non semel aut iterum, sed continuo; nec non per vias sapientiæ te ducam, eiusdemque secreta tibi ostendam: at tu, vt iam antè monui, fideliter ea amplectere, & aliis quoque, vt ego tibi, ostende.

20. *Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus & scientia.*

21. *Vt ostenderem tibi firmitatem & eloquia veritatis, respondere ex his illis qui miserunt te.*

ECCE autem non semel aut iterum, sed ter, hoc est, frequenter tibi scripsi; nec eadem aut de iisdem semper, sed de variis, nempe de iis, quæ faciunt ad moderanda cogitata, verba, & opera. Neque de vulgaribus rursus, sed de egregiis & eximiis: neque seuera tandem proposui semper, sed modo seuera, modò iucunda, modò etiam perfecta: cuiusmodi sunt, illa, quæ faciunt ad legis, Prophetarum, & Hagiographorum cognitionem. Feci hoc autem, vt disceres consilia, & legis scientiam, & vt notâ tibi facerem veracium eloquiorum firmitatem; quo his respondere, rationemque reddere posses qui te miserunt, hoc est, qui publico muneri te præfere-

præferunt. Paucis nihil eorum prætermisi, quæ te vel meliorem, vel doctiorem reddere poterant.

22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est: neque conteras egenum in porta.*

CVM omnis violentia graui culpæ sit obnoxia, seuerèque inhibita; tum ea maximè, quæ cadit in pauperes. Primo quidem quia pro status sui conditione digniores sunt subsidio, quàm oppressione; deinde vero quia Deo præ ceteris sunt curæ, adeoque grauissimè illorum iniuriam vl-cisci consuevit; postremo autem quia præter omnem rationem videtur illis vim facere, qui resistere omnino non possunt. Ne hoc ergo nomine vim facias pauperi, quia pauper est, siquidem hoc titulo meretur potius subleuationem, quàm oppressionem; neque egenum rursus in porta, hoc est, in iudicio, vel in loco ubi ius dici solet, iniuste premas. Est enim duplex opprimendi pauperes modus; alter fit per vim, qui apertam iniquitatis speciem præfert; alter per viam iuris, qui tectior, & aliqua æquitatis specie coloratior, tamen nullam habere videatur.

23. *Quia iudicabit Dominus causam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.*

MVLTÆ sunt causæ cur pauperes opprimendi, spoliandi, aut vexandi non sunt; verum vna illa sola ab hac iniquitate & crudelitate absterere nos possit, quod Dominus causam illorum sit iudicaturus, animamque & vitam illis adempturus, qui vitam eaque, quibus vita sustentatur, illis per iniustitiam ademerunt. Iusta profectò pœna: nempe vt ea mensura illis remetiatur, qua mensi fuerant. Æquè iustum est vt Deus eos defendat, qui præter illum nullum patronum habent, neque facile habere possunt.

24. *Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso.*

CVM quouis vitioso homine familiaritatem inire periculosum est, quippe cum omne omnino vitium veluti contagio quædam sua natura inficere & polluere soleat. At minimè omnium tutum est cum homine iracundo & furioso amicitiam contrahere. Nam cum furiosi leuissima de causa offendantur, incensique nemini pareant, periculum est ne ex eiusmodi amicitia magna quandoque incommoda orientur.

25. *Ne forte discas semitas eius, & sumas scandalum animæ tuæ.*

ET licet aliud nullum incommodum aut discrimen esset, adhuc magnum illud est, quod periculum sit ne illa consuetudine & familiaritate ipsi quoque furiosi & impatientes paulatim euadamus; adeoque animas nostras in laqueum coniciamus, aut in publicum aliquod scandalum incidamus. Vita proinde & fuge iracundum, ne diligas semitas eius, quæ sunt ab omni sapientia & prudentia admodum alienæ. Qui tamen virtutibus ita obfirmatus esset, vt deprauationis periculum nullum vrgeret aut merueret, posset is cum talibus versari, eosque ad mansuetudinem sensim inducere.

26. *Noli esse cum his qui defigunt manus suas, & qui vades se offerunt pro debitis.*

SED neque cum iis quoque familiariter viuas, aut multum commercij shabeas, qui stipulatam manu temerè pro aliis spondent, aut vades pro alienis debitis se offerunt. Nam etsi fidem suam pro altero obstringere prohibitum non sit, attamen propter pericula & molestias, quæ inde oriuntur, citra necessitatem, magnamque deliberationem fieri illud non debet. Cum ij ergo, qui leui de causa id faciunt, homines sint plerumque leues & inquieti, consultius est ab eorum consortio omnino abstinere, quàm illorum consuetudine familiariter vti.

27. *Si enim non habes vnde restituas, quid causæ est vt tollat operimentum de cubili tuo?*

AT multo magis cauere debes ne tute ipse pro alterius debito temere aliquando spondeas. Si enim id feceris, neque earum tamen facultatum fueris, vt æs alienum, pro quo fidem tuam creditori obligasti, exsoluere quiveris, quid aliud reliquum tibi est, quàm vt veniat creditor, & tollat lectum, in quo cubas, aut rem aliam, qua pro temporis ratione maximè indiges? Nam etsi istud fieri non deberet; attamen ea quorundam creditorum, aut fœneratorum est crudelitas, vt à lectis quoque & vestibus non abstineant. Quod si pro pecunia spondere vsque adeo periculosum est, quanto cum periculo coniunctum erit, pro aliorum salute & anima fidem suam obligare. Id quod faciunt pastores & quotquot aliorum curam in se accipiunt.

28. *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.*

NE transferas terminos, quos posuerunt patres tui, hoc est, ne laudabiles maiorum leges, consuetudines, ritus, ceremonias aliâque eiusmodi transmutes, aut transgrediaris, etiam si tibi sapiens videaris; & aliquid melius pro tempore occurrat. Neque enim sine causa latę, & tanto tempore obseruatę sunt; estque omnis ad hęc mutatio & nouitas, in re præsertim graui, periculosa & de errore suspecta. Hoc documentum si nostro hoc æuo obseruatum fuisset, paciorem haberemus rempubl. Ecclesiasticam, quàm iam habemus.

29. *Vidisti virum velocem in opere suo? coram Regibus stabit, nec erit ante ignobiles.*

SI quis vir est agilis, negotiisq̄ expediendis idoneus, qualiacunq̄ tandem illa fuerint, is Regibus Principibusq̄ à ministeriis, negotiis, & consiliis erit, suamq̄ operam illis præstabit; in barbarorum autem & abiectorum hominum seruitio ætatem nequaquam consumet, neque tanquàm minister illis assistet.

A D

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM

SCHOLIUM.

1. **M**elius est nomen, &c. Præfertur hic integra fama opibus. Hæ enim sunt caducę bonisq̄ cum malis communes; illa immortalis bonisq̄ propria: hæ rursus consentur inter bona vtilia; illa inter honesta: hæ denique casu multis obueniunt; illa per raras virtutes actusq̄ heroicis tantum comparatur.

2. *Diues & pauper, &c.* Docemur hinc Deum non modò copię, sed inopię quoque auctorem esse. Vtrumque enim fecit Deus, pauperem videlicet & diuitem, idque non tantum secundum naturam; verum etiam secundum fortunam. Dicuntur autem se mutuo occurrere, vel quia dissimilis fortis sunt, vel quia in eadem schola vnus ab inopia ascendit ad copiam; alter vero à copia descendit ad inopiam; vel certè quia se mutuo iuuare debent.

3. *Callidus*

3. *Callidus videt malum, &c.* Agit hic locus de prudentibus & prouidis, de simplicibus rursus & improvidis. Hi quod ea tantum spectent, quę sunt ante oculos posita, in magna sæpe incōmoda incidunt; illi quod in futurum prospiciant, quidque ex hoc vel illo opere vel conatu commodi vel incommodi prouenire possit, diligenter perpendant, non temere, sed pro rei qualitate refugiunt vel aggrediuntur. Istud in materia peccati studiosè obseruandum esset.

4. *Finis modestiæ, &c.* Describitur hic merces modestiæ veręque humanitatis, & timoris Domini præmium. Est autem illud triplex, nempe diuitiæ, gloria, & vita, quę tria præ ceteris expeti ab omnibus solent. Hebræa sonant: Propter humilitatem & timorem Domini. Humilitas enim gignit timorem; timor autem ea, quę dicta sunt, quę noster quoque interpret insinuat, dum ait: Finem vel scopum submissionis esse timorem Domini, diuitias, gratiam & vitam.

5. *Arma & gladij, &c.* Docetur hoc loco multa peruersis hominibus impedimenta occurrere, dum se à peruersitate ad virtutem conuertere volunt; occurrunt enim illis spine, & laquei, & arma. Quid autem singulorum denotent ex Paraphrasi disce.

6. *Prouerbiū est, &c.* Monentur hic parentes, vt liberos suos à prima statim ætate piè recteq̄ instituunt, probitatiq̄ & pietati assuefaciant: nam prima institutio per totam reliquam vitam sese diffundit. Hebræa sonant: *Imbue puerum iuxta viam suam*, hoc est, secundum normam præceptorum, quę puerili ætati conueniunt; & ubi iam adoleuerit, non recedet ab ea. In Contextu Hebræo & Lxx. desideratur illud *Prouerbiū est*: sed & vox quoque *Adolescens* rectius transfertur ad notionem participij quàm nominis, vt sit sensus: adolescens, hoc est, ille, qui adoleuit, vel vel adolefcit iuxta viam suam.

7. *Dives pauperibus, &c.* Hac sententia clarè docetur eos laborare debere, qui à diuitum seruitute, & fœneratorum oppressione immunes viuere volunt: siquidem solus labor est, qui paupertatem tollit.

8. *Qui seminat, &c.* Monemur per primum loci huius membrum vnumquemque messurum, quod seminavit. Eodem fere tendit, quod sequitur: per Virgam autem accipe aut principis in subditos furorem, vel auctoritatem, qua contra illos abutitur.

9. *Qui pronus est, &c.* Iterum hic commendatur studium eleemosynarum, cui magna quoque in vtrâque vita promittitur remuneratio. Siqui-

dem egregia propensio animi ad opera caritatis res est Deo longè gratissima.

9. *Victoriam & honorem, &c.* Et hæc quoque sententia ex Lxx. Editione est petita, exempla Hebræa eam non habent, nec emendata quoque Latina. Significatur hic autem tutius esse dare, quàm accipere.

10. *Eiice derisorem, &c.* Hoc loco illos derisores vocat, quos antè pestilentes appellauerat, quos iurgiorum & dissensionum auctores definit; adeoque ex hominum consortio proscribendos asserit. Quæcumque autem hic dicuntur eam omnia in hæreticos conueniunt appositè. Hi enim præcipuè sunt, qui sacra profanæque omnia derident, magnasque turbas & seditiones in Ecclesia excitant.

11. *Qui diligit cordis munditiam, &c.* Docetur hic cordis munditiam labiorumque gratiam ad Regum amicitiam & benevolentiam viam munire. Siquidem cordis synceritas, & animi candor orationis venustatem mirificè exornat, sicut fucus & simulatio è diuerso eandem obscurant vehementer.

12. *Oculi Domini custodiunt, &c.* Docetur hic paucis, Dominum ea approbare, quæ à viris bonis & sapientibus geruntur; contra verò præuaricatorum & iniquorum opera, eorundemque studia euertere, & improbare. Per Dei autem oculum, diuinam prouidentiam designat Sapiens.

13. *Dicit piger, &c.* Hic locus ignauorum hominum ingenium & affectionem frigidasque illorum excusationes describit. Causantur hi enim periculum, vbi nullum est, & si quod est, illud supra modum exaggerant, quo hac ratione à labore & studio honesto aliquo prætextu sese eximant.

14. *Fouea profunda, &c.* Per similitudinem præaltæ foueæ ostendit quàm periculosa & perniciosa res sit commercium habere cum muliere adultera. Nam vt in profundam foueam delapsus præfocatur, aut læditur, magnaque semper cum difficultate inde educitur; ita qui cum aliena consuetudinem habet si non perimitur, grauiter tamen læditur, & difficulter sanatur. Per os autem designatur hic blandus sermo, aut osculum, aut lasciuus nutus. Vel aliquid aliud eiusmodi quæ omnia viam muniunt ad obscenum amorem, illicitamque Venerem ceteraque quæ certo quodam ordine inde consequuntur, nisi Deus forsan singulari quadam gratia successum impediatur.

15. *Stultitia colligata est, &c.* Discimus hinc stultitiam, & vanitatem, inuenibus

iuuenibus & pueris perquam familiarem esse, eamque nullà alià re melius profligari, quàm verberibus, dum verba non profunt.

16. *Qui calumniatur, &c.* Monemur per hæc, qui rem suam cum pauperum iniuria & oppressione augere volunt, illos in egestatem præcipites abire & huius rei complura adferri possent exempla, si opus id esset. Videmus namque fœneratores, qui pauperes præ ceteris grauant & opprimunt vna sæpe hora amittere, quidquid iniuste multis annis corraferant. Idem quoque accidit corruptis iudicibus & testibus sepissimè. Mysticè in hunc locum impingunt, qui piorum virtutibus detrahunt, quo ipsi ea ratione, sanctiores habeantur.

17. *Inclina aurem tuam, &c.* Hoc loco Hebræi constituunt tertiæ partis libri initium. Diuidunt enim totum opus in tres vel quattuor partes; hortatur autem filium, vt & auribus audiat verba sapientum, & totum cor ad sapientiam hauriendam adiungat.

18. *Quæ pulchra erit, &c.* Solent initio iuuenes à sapientum doctrina satis alieni esse. Quamobrem ne nondum gustatam statim abiiciat, animumque despondeat, monet filium doctrinam quam tradit ita duram & inamœnam prima fronte fore, vt postea suauissimos fructus datura sit.

19. *Vt sis in Domino, &c.* Hic assignatur alius sapientiæ perceptæ vsus & fructus. efficit enim vt homo, qui illam percepit, suis viribus, vel amicorum opibus non fidat, sed spem omnem in Deum reiciat. Vtergo fiduciam illant de Domino consequaris, ego tibi sapientiæ thesauros ostendam, tu autem vt aliis quoque illam impertias stude.

20. *Ecce descripsi eam, &c.* Variè hic locus exponitur. Hebræi interrogatiuè legunt ad hunc modum: Vtrum scripsi tibi ter? vel, vt alij exponunt, terna? nempe legem, prophetas & hagiographa? vel triplicis generis? nimirum seuera, iucunda, & perfecta? vel tria volumina, videlicet Prouerbia, Ecclesiasten, & Cantica? Alij scripsi tibi non vulgaria sed egregia primæque dignitatis dogmata. Alij, Scripsi ter, hoc est, non semel aut iterum tantum, sed eadem frequenter inculcaui; scripsi autem de consiliis de cogitationibus, & de diuinæ legis scientia. Beda, Scripsi tibi triplicia, nempe ea, quæ faciunt ad instruendum cogitationes, verba, & opera.

21. *Vt ostenderem, &c.* Ostendit hic quorsum frequentius illi scripserit, vel de variis & excellentibus illum monuerit; nimirum quò notam illi faceret eloquiorum veracium firmitatem & certitudinem; tum quo iis veritatem respondere posset à quo missus fuerat, Possent hæc quoque referri

referrī ad præcedentia, vt sit sensus : Ostendi tibi tria, videlicet scientiam, consilia, & veritatem, vel ea quæ faciunt ad Dei notitiam, vitæ integritatem, & scientiam politicam. Citra hanc enim non potest esse pacatus cum homine conuictus.

22. *Non facias violentiam, &c.* Præfatione partis huius tertix absoluta, redit iterum ad præceptorum & documentorum traditionem : commendat autem filio causam pauperum, seuerèque illi iniungit, ne per vim, aut iniusto iudicio illum opprimat. Ceterum contritionem ad portam referre quoque licet ad portam domus, quasi dicar, cum ad domus tuæ portam opem vel eleemosynam petiturus veniet, caue illum vexes, aut asperis verbis abigas, aut fame eneces. rectius tamen refertur ad publicū iudicium.

23. *Quia iudicabit, &c.* Exponitur hic grauis causa, cur pauperes opprimi, aut iniuste vexari non debeant : quia nimirum illorum iniuria redundat in Deum, qui eos defendet, illorumque oppressores in peccati poenam puniet, vitæque naturæ, gratiæ, & gloriæ olim illos orbabit.

24. *Noli esse amicus, &c.* Quod hic speciatim de ira & furore dicitur, hoc generatim ad omne vitium, omnemque vitiosum referri potest, quia nullum est omnino, quod aliquatenus non inficiat, etsi aliud alio magis.

25. *Ne forte discas, &c.* Exponit causam cur cum iracundis & aliis vitiosis commercium habere non conueniat ; quæ vna & quidem præcipua est, ne illis similes euadamus, adeoque animæ nostræ laqueum iniiciamus.

26. *Noli esse, &c.* Iam antè aliquoties monuit abstinendum esse à fidei iussione, proque fide aliena stipulatione; hic autem monet non tantum ab ipso opere abstinendum; sed ab eorum quoque commercio, qui ea in re faciles. Quia tales plura plerumque promittunt, quam præstare possint, & quidquid habent periculo exponunt.

27. *Si enim non habes, &c.* Per hæc redditur ratio cur temere pro altero, & præsertim pro peregrino spondendum non sit, simulque fœneratorum crudelitas & inhumanitas perstringitur, vt qui res vel maximè necessarias in pignus, vel solutionis partem extorquere soleant, verbi gratia, lectum, vel lecti stragulum vel aliquid aliud eiusmodi. Qui erga ab eiusmodi molestiis liber vult esse temerè pro nullo spondeat.

28. *Ne transgrediaris, &c.* Latè patet hæc transgressio, potest referri ad eos, qui agrorum limites transferunt, aut maiorum traditiones mutant, aut quascumque bonas & laudabiles ordinationes vel consuetudines antiquant, aut noua & perniciosa dogmata inducunt.

29. *Vidisti*

29. *Vidisti virum velocem, &c.* Commendat hic locus ministrorum sedulitatem, & indicatur præmium, quo potiri tales solent. Qui enim eiusmodi sunt Regum aulis & consiliis abhibentur, monemurque per eundem, laborem & industriam in rebus omnibus plurimum posse, magnaque mercede in vtraque vita compensari.

PARAPHRASTICA CAPITIS VIGESIMI TERTII EXPLANATIO.

1. *Quando sederis vt comedas cum principe, diligenter attende quæ apposta sunt ante faciem tuam.*
2. *Et statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam.*

PORRO autem si in ministerio sedulus & impiger, negotiisque celeriter prudentèrque expediendis idoneus fueris, atque ob id magnatum & Principum mensæ adhibearis; iterum iterumque caue & stude, ne per luxuriam, crapulam, vel temulentiam, vel per quamcumque immodestiam aut temeritatem totum illud deperdas, quod per vigilantia & industriam nactus eras. Igitur vna cum Rege mensæ accumbens etiam atque etiam quid ante te positum sit expende : nihil præproperè, nihil inconsideratè attingas; ne sis hic præceps, aut curiosus, aut immodestus, aut inconsideratus. Dapium vini que vim explora si potes, ne vel sanitati, vel animi iudicio noceant. Quod si explorare non vales, & tamen animum in potestate habueris, hoc est, ita comparatus sis vt appetitus auiditatem refrænare queas, demerge cultrum vel spinas in guttur tuum, hoc est, compesce gulam, cogita que tantum tibi periculi imminere, si in cibo vel potu mensuram excesseris, atque si spinarum ramos, vel cultellorum acies in gutture volutares. Quare non est satis tutum mensas regias appetere, multo vero minus illas accedere : quippe cum cibus vel panis regius sit fallax incautisque facili negotio imponat.

T t

3. Ne

3. *Ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacij.*

ET quemadmodum diligenter attendere debes, cuiusmodi esculenta & poculenta proponuntur, caueréq. ne in his excedas; ita animadvertere quoq. debes cuiusmodi verba proponuntur, aut quaestiones inter cenandú vel prandendum moueantur, curaréque nequid stultè, aut imprudenter respondeas; aut tale quid per crapulam effutias, quod cultrum in guttur tuum demergat, hoc est, mortis reum apud Regem te faciat. Solent namq. viri principes de industria quosdam inebriare, quò hac ratione animos illorum explorent, secretaq. quæ in pectore abdita retinent, callidè eliciant. Multi enim effundunt per ebrietatem, quod sobrij ne grauissimè quidem torti falli fuissent. Ad principis itaque mensam accubans, non solum consideres quid edas vel bibas, verum etiam quid dicas, facias, aut interrogatus respondeas.

4. *Noli laborare vt dixeris: sed prudentia tuæ pone modum.*

CVM opibus cogendis, & sapientiæ simul intentus esse commodè non queas, caue cum sapientiæ detrimento nimium labores, vt locuples fias; aut certè ne ea contentione labores, vt ab intelligentiæ & sapientiæ studio cesses, aut admodum remissè illi intendas. Quærenda sapientia primum, mox verò pecuniæ, non quidem ad vanam ostentationem, sed ad necessariam vitæ sustentationem. Ne ergò labores vt opulentus euadas, sed prudentiæ illi, quæ opibus comparandis de industria vacat, nimiamq. sollicitudinem adfert, modum ponas.

5. *Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere: quia facient sibi pennas quasi aquila, & volabunt in cælum.*

NE mentis tuæ oculos ad opes erigas, quas vel non habere, vel citra laborem habere non potes. Solo enim desiderio, neque opes, neque vllæ aliæ res ad salutem aut vitæ vsum necessariæ obtineri possunt; sed opus est labore, studio, & industria, at neque illa quoque per se sat sunt, verum opus est singulari Dei fauore & gratia. Nam multi laborant, sed incassum, quia Deum propitium non habent. Sed neque nimis ardentè quoque eas affectes, quia si nimis auidè & immoderatè illis inhias, assumptis pennis aquilarum more auolabunt in cælum, hoc est, ex oculis tuis quasi fumus, aut aquila volans euanescent. Fit enim frequenter, vt illi qui opes, non ita multum

multū curant, diuites euadant: alij contra, qui nimis ardentè illis inhiant, pauperes fiant. Denique vbi oculos semel claueris, vbi illas inuenies? Nusquam sanè, quia mortuis nihil commune est cum opibus; omnia simul auolant, & deserunt, quæ in vita in vsu fuerant, solum virtutes & vitia commitantur illos.

6. *Ne comedas cum homine inuido, & ne desideres cibos eius.*

NE cibum capias apud hominem parcum, sordidum, illiberalem, & inuidum, neque desideres escas illius. Nam licet verbis & gestibus amicitiam & benevolentiam simulet, cibumque solum tibi proponat, & ad manducandum inuitet; attamen cum te seriò edentem & bibentem videt, animo cruciatur, singulosque pæne morsus & haustus numerat.

7. *Quoniam in similitudinem arioli & coniectoris aestimat quod ignorat. Comede & bibe, dicit tibi: & mens eius non est tecum.*

NEC id solum, sed more quoque arioli & coniectoris de eo, quod ignorat, diuinat. Nam ex animo & stomacho alios metitur suo, hoc est, vt ipse fictè simulatèque agit omnia, ita alios quoque (& eos præcipuè, quos ad mensam vocauit) quidquid dicunt vel faciunt, simulatè facere vel dicere iudicat. Rursum vt ipse tanquam sordidus exiguam cibi potusque mensuram sibi præfigit præfinitque; ita alios quoque ea contentos esse debere existimat, quam proinde si inuitatus excefferit, rumpitur inuidia & ira. Et quamuis subinde dicat, ede, bibe, ex animo tamen id non dicit; quia mens eius non est tecum, neque cibum & potum, quem accipis tibi gratificatur.

8. *Cibos quos comederas euomes, & perdes pulcros sermones tuos.*

VT primum autem rescueris, quo animo in te exstiterit; quamque inuito & ingrato animo te pauerit, statim cibum & potum illius detestaberis optabisque quidquid sumpseras, hoc ipsum tanquam ingratham stomacho escam, per vomitum eiicere te posse; nec non tot pulcra verba, vel mensam eius laudando, vel gratias agendo, vel conuiuas venustà & lepidà oratione recreando, te perdidisse ex animo dolebis: non absimilis huic inuido & sordido hospiti est diabolus; nam licet is voluptates carnisque illecebras sectatoribus suis offerat, illorum saluti tamen inuidet.

9. *In auribus insipientium ne loquaris: quia despicient doctrinam eloquij tui.*

NE salutarem doctrinam insipientium auribus instilles, quia eloquij tui doctrinam despicient, adeoque oleum & operam cum illis perdes: despiciunt autem salutarem doctrinam stulti & impij homines, vel quod eam non intelligunt, vel quod moribus & operibus illorū aduersatur.

10. *Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas.*

NE limites antiquorum transferas, neque pupillorum terminos loco moueas, neque in orphanorum agros, quo vim aut damnum aliquod illis inferas, introeas. Nam etsi nullius prædijs iniuria sit inferenda, nec ulli omnino limites cum alterius iniuria transmutandi; attamen cum pupilli & orphani ad iniuriam propulsandam per se infirmi sint, & tutores officium sæpe non faciant, summopere cauendum est, ne qua illis, aut illorum bonis iniuria irrogetur.

11. *Propinquus enim illorum fortis est: & ipse iudicabit contra te causam illorum.*

NEque tamen omni propinquo, tutore, & defensore destituuntur, Deus namque cuius forritudo inuicta, & sapientia inexhausta est, propinqui tutorisque personam suscipit, causamque illorum potenter defendit, dicitur autem Deus pupillorum & orphanorum propinquus, non quia prope est (est enim inter omnia, & extra omnia) sed quia more consanguinei ablatorum assertor est; quia rursus peculiaris illorum redemptor est. Pupilli sunt, qui in Christum credunt, quorum peculium inuadunt hæretici; secundum illos Principes & magistratus sæculares, qui vel bona Ecclesiastica vel Ecclesiasticam iurisdictionem contra ius & fas inuadunt; qui proinde potentissimo iudici & pupillorum assertori gratiam aliquando rationem reddituri sunt.

12. *Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, & aures tuæ ad verba scientiæ.*

Adiunge ad doctrinam & eruditionem cor tuum, & aures tuas ad scientiæ & intelligentiæ verba admoue, impigreque & serio his incumbe; neque aliorum iuuenum more studia à sapientia admodum aliena tractes, auresque & cor ad ineptias accommodes,

13. *Noli subtrahere à puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur.*

14. *Tu virga percuties eum: & animam eius de inferno liberabis.*

AT quia pueri & iuuenes propter vehementiores animi motus, & exiguum bonarum & necessariorum rerum usum, verbis parum sæpe mouentur, ne tu parens aut morum magister filium vel discipulum ita præposterè diligas, vt virgam & disciplinam ab eo abstrahas, nihil est namque vt hinc incommodum aliquod metuas; non enim morietur, si virga illum cæcideris, hoc est, moderatè illum castigaueris: imo vero ex moderata castigatione vitam consequetur. Liberabis enim animam eius ab inferno, in quem alioqui præceps abiisset, si castigatus non fuisset; neque magna probatione id eget. Constat namque innumeros ob castigationis defectum intempestiua morte abreptos in æternam damnationis foueam præcipientes iisse.

15. *Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum.*

16. *Et exultabunt renes mei, cum locuta fuerint recta labia tua.*

Fili mi, si cor tuum sapiens, sapientiæque deditum fuerit, non solum recreabitur inde cor tuum & animus tuus (siquidem mirabile gaudium oboritur in sapientis animo ex præsentis sapientia; quippe cum hic thesaurus omnes alios thesauros multum excedat) verum etiam vnà tecum lætabitur cor meum; vt qui primarius auctor huius tanti boni exstiterim. Quod si per meam admonitionem & castigationem, quæ non ex odio sed ex puro amore processerat, tantum profeceris, vt non modo sapiens, sed simul quoque eloquens euaseris; ita vt labia tua loquantur recta, hoc est, scitè, & eleganter, & quæ ad rem faciunt, non tantum cor meum lætabitur, sed præ immenso gaudio renes quoque mei exultabunt.

17. *Non amuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto tota die.*

CAue cor tuum peccatores æmuletur, eorumdemque studia, mores, & consuetudines sectetur. At multo magis caue ne illorum felicitati vmquam inuideas, aut ob quamcumque prosperitatem odio illos habeas, aut Deum, quasi indignos promoueat, accuses. Tota autem die totaque vita tua persiste in timore & amore Domini; neque vt in illius iudicia vmquam inquiras animum inducas. Sunt enim imperscrutabilia, humanæque mentis captum plurimum excedentia.

18. *Quia habebis spem in nouissimo, & præstolatio tua non auferetur.*

Quod si hoc obseruaueris, reuera in nouissimo habiturus est spem certam; eamque consecuturus es mercedem, quam consequi solent, qui Deum ex animo timent; neque spes illa mercedisque præstolatio te frustrabitur. At vero impiis post hanc vitam nihil fit reliquum nisi pœna: deseruntur tunc namque ab omnibus, in quibus olim fidebant, nempe ab amicis, opibus, ceterisque omnibus.

19. *Audi fili mi, & esto sapiens, & dirige in via animum tuum.*

VT verè sapiens sis, sapiensque habearis, fili, tria nimirum tibi sunt necessaria; horum præcipuum est, vt sapientes de sapientia differentes studiosè audias; alterum est, vt sapientiæ documenta ab illis hausta discas, fidelique memoriæ mandes; postremum est vt secundum leges à sapientia vel sapientibus præscriptas vitam instituas. Audi proinde, fili, & esto sapiens, hoc est, sapientiam discere, & per viam, aut in via iustitiæ dirige cor tuum, hoc est, da operam vt rectè incedas, & secundum legis præscriptum piè ambules.

20. *Noli esse in conuiujs potatorum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt.*

AT non sat est sapientes audire, eorundemque præcepta discere, vt sapiens euadas, verum ea quoque studiosè euitare debes quæ sapientia aduersantur: inter quæ primas facile obtinent luxus, crapula, gula, & ebrietas. Quamobrem noli esse in conuiujs potatorum, neque in illorum consortio, qui helluantur carnes, aliasque lautas opiparasque dapes, hoc est, ne illorum sis contubernalis, qui genio luxurique datâ operâ indulgent.

21. *Quia vacantes poribus, & dantes symbola consumuntur, & vestietur pannis dormitatio.*

ET licet helluatio & perporatio sapientiæ nihil obessent vt obsunt plurimum, adhuc studiosissimè cauendæ essent; quia bibaces, & helluones, & somnolenti rediguntur tandem ad extremam paupertatem; adeo vt nec vestem habeant, qua se tegant, neque lectum, in quo cubent, quod est longè turpissimum. Oriuntur autem hæc vitia & inconmoda ex se inuicem. Potatio enim & crapula generant ebrietatem, hæc somnum &

num & somnolentiam, hæc otium & ignauiam, hæc inopiam & nuditatem, hæc tandem summum dedecus & infamiam; nihil enim turpius homine nudo, rubusto, & valido.

22. *Audi patrem tuum qui genuit te: & ne contemnas cum senuerit mater tua.*

Noli, fili, audire praua & scelerata combibonum & helluonum consilia: nam ne delit vnde diu comessari queant, solent se inuicem ad furta, rapinas, cædes, aliaque id genus flagitia exhortari. Audi autem patrem tuum, qui non modò te aluit & instituit, verum etiam genuit. Is enim nulla nisi sana & salutaria consilia & monita tibi suggeret; parentes enim si probi sunt, semper hortantur ad saniora & saluti viciniora, & à flagitijs & flagitiorum occasione absterrent. Neque solum patrem audias, & in honore habeas, verum etiam matrem piè & religiosè obserues; neque vmquam, etsi per ætatem vel sexum aliquid risu dignum committat, illam contemnas. Est enim graue peccatum parentum contemptus, in quod tamen facile incidunt filij immorigeri potationibusque & comessationibus dediti.

23. *Veritatem eme, & noli vendere sapientiam, & doctrinam, & intelligentiam.*

VT veritatem, sapientiam, doctrinam, & intelligentiam tibi compares nullis parcas sumptibus, nullis laboribus, nullis impensis: verum semel comparatam pretio noli vendere; sed gratis impertire, quibuscumque tandem illam impertiri visum fuerit, neque patiaris eam aliò abs te migrare, quasi aliquid ea sit carius, aut præstantius, aut nobilius: excedit enim omnes thesauros pretiosos; neque quidquam cum ea comparari potest. Quod autem venditur id eo vilius habetur, quod pro eo exponitur alioqui numquam venderetur. Noli ergo eam vendere, hoc est, numquam ita desipias vt quidquam omnium ea pretiosius aestimes.

24. *Exultat gaudio pater iusti: qui sapientem genuit, letabitur in eo.*

Maiorem in modum exultat pater qui filium iustum genuit: sed & ille quoque, qui sapientem ex se genuit mirificè recreatur & se oblectat, nec iniuria. Nam & filiorum bonum suum reputant, & à maximis molestiis & miserijs liberantur, quas filij stulti & improbi parentibus parere solent, & magnam apud omnes laudem promerentur vt qui tam honestè & liberaliter liberos suos educauerint.

25. *Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet quæ genuit te.*

CV M itaque filii iusti, sapientes, & morigeri tantum gaudium, tantamq. lætitiã & oblectationem parentibus suis adferant, omnibus modis da operam vt sis iustus, & sapiens, & obsequens, quo hac ratione parentes, qui tam multa, & tam grauiã tui causã pertulerint, & tam multas curas & labores propter te exantlarint recreare, gaudioq. afficere, eoque modo & studio aliquod illis ἀντίδοτον præstare valeas.

26. *Præbe, fili mi, cor tuum mihi, & oculi tui vias meas custodiant.*

PRæbe, fili, mihi cor tuum, libentérque & ex animo audi legem & præcepta mea, & oculi tui obseruent, non mulierem ad concupiscendam eam, neque aliãs sæculi vanitates, sed vias meas, hoc est, modos rationesq. secundum sapientiã præcepta viuendi. Nam vt oculi corporis, nisi diligenter viam obseruent totum hominem lapsus & impactiois periculo exponunt; ita mentis quoque oculi, nisi vigiles sint, facile in errorem abducunt.

27. *Fouea enim profunda est meretrix, & puteus angustus aliena.*

MOnui antè ne te luxui & crapulæ dederes, quod ex res sapientiã plurimum aduersentur, infirmiori que ætati admodum familiares sint; At non minus sapientiã studioso cauendum est à libidine & impudicitia, quam à crapula; siquidem mulier meretrix est instar profundæ foueæ, & velut angustus puteus aliena vel adultera. Nam vt is qui in profundam foueam, aut angustū puteum forte incidit, non facile inde incolumis emergit; ita qui meretricis vel adulteræ laqueis irretitus tenetur, haud facile inde se extricat.

28. *Insidiatur in via quasi latro, & quos incautos viderit, interficit.*

NEque sane facile est homini adolescenti eiusmodi laqueos inoffensè euadere, sed opus est magna cautione, custodia, & cura. Siquidem mulier meretrix quasi latro insidiatur in via, & quoscumque incautos inuenit, eos non solū animæ & corporis bonis exuit, sed omnino quoque interficit. Hoc solum autem à latronibus differt, quod hæc blandimentis verborumque lenociniis efficit, quod latrones solent vi & armis. Habet aliud quoque cum latronibus commune: etenim vt latrones iis magis insidiari

insidiari consueuerunt, qui auro argentoque sunt onusti, quam pauperibus; ita etiam meretrix præ ceteris acius illis insidit à Diabolo incitata, quos maioribus virtutum ornamentis excultos nouit. Magnam cum meretricibus affinitatem habet hæresis; nam & hæc quoque blanda, & profunda est fouea, & simplicium animis miris modis insidiari est solita.

29. *Cui va? cuius patri va? cui rixæ? cui fouea? Cui pro causa vulnera? cui suffusio oculorum?*

30. *Nonne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?*

Porro autem crapula & ebrietas non solum adducunt inopiam & nuditatem, vt supra monuimus, verum quinque aut plura etiam alia incommoda, eademque minimè vulgaria. Primo namque tam ipsi ebrioso quam illius quoque parenti adducit vā, hoc est, animi corporisque dolorem, gemitum, suspiria, aliaq. eiusmodi, quæ ex morbis animiq. cruciatibus prouenire solent, mox verò rixas, lites, atque discordias, & nonnumquam etiam cædes, vt experientia sæpe compertum est. Hinc prolapsiones in foueas vel aquas; tum verò murmura & inanem garrulitatem. Quartò vulnera sine causa, hoc est, non pro salute patriæ, aut alia priuata vel publica utilitate suscepta, sed temerè ex rixis orta. Quintò & postremò oculorum suffusionem, rubedinem, & lippitudinem. Solent enim ebriosorum hominum oculi crassis quibusdam caliginosisque humoribus perfundi, maleque cæcutire: possunt hæc tamen, vt cetera etiam omnia, ad fletum & miseriam alterius vitæ referri. Siquidem ebriosi non possidebunt regnum cælorum. Et quamuis hæc mala ex aliis quoque peccatis nonnumquam proueniant, præcipuè tamen ex crapula & ebrietate. Quare ad factam interrogationem, rectè subditur: Nonne apud eos, qui commorantur die noctuq. versantur in vino? calicibusq. euacuandis ex professo dāt operam? Quamuis autem non omnibus potatoribus hæc omnia mala semper eueniant, plerumque tamen vnum aliquod, aut etiam plura ex iis eueniunt.

31. *Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius*

NE igitur vini colorem curiosè obserues, quomodo videlicet in calice aut vitro flauescat. Siquidem color flauus inuitat ad bibendum & degustandū. Quod si degustatum palato gratum fuerit, incontinens prouocatur ad potandum. Potatio disponit ad ebrietatem, ebrietas autem inducit

ad mala, de quibus modò dicebatur. Quod autem de vini colore hic dicitur, hoc de omni illo dictum accipiatur, quod alliciendi vim habet. Quare etiam Christus Dominus mulieris aspectum prohibet, non quod secundum se malum sit mulierem intueri: sed quia periculum est ne eius intuitus rapiat ad carnis concupiscentiam.

32. *Ingreditur blande, sed in nouissimo mordebit ut coluber, & sicut regulus venena diffundet.*

Vinum quod gratum est oculis, blandè ingreditur, viâque rectâ per guttur dilabitur. Auidius enim hauritur, quod oculis gratum apparet, adeoque gulam magis irritat. Verum ad finem mordet ut coluber, & instar basilisci venenum suum diffundit, hoc est, præsentaneum vitæ periculum adfert. Vinum enim generosum crebrò & immoderatè sumptum, veluti lentum quoddam venenum totum corpus paulatim inficit, & ad mortem disponit, rationem turbat, & ex homine belluam facit. Et quod de vini abusu hic traditur, hoc de omni alia illicita voluptate traditum intelligatur: habent enim sædæ voluptates amarissimos exitus.

33. *Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa.*

Ceteris incommodis & malis, quæ ex temulentia oriuntur, hoc quoque accedit, quod non modò externi, sed interiores quoque sensus & motus turbantur. Enimvero temulentorum oculis res non in propria, sed in extranea quadâ specie obiiciuntur, idque non modò in somno, ubi mirabilia spectra phantasiæ se ingerunt, verum etiam in vigilia. Iudicant enim nonnumquam duplum, quod est simplum & vice versâ. Quare ab oculis delusi in varios sæpe casus incidunt; cor itidem illorum multa versat obsæna & absurda, cogitationesque à veritate & æquitate alienas pertractat: coniiciunt quoque temulenti oculos in extraneas mulieres, cordeque quomodo illis potiantur, volutant.

34. *Exeris sicut dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator amisso clauo.*

Vino somnòque sopitus eris quasi naui in medio mari. Hæc enim vndis fluctibusque agitata, hic illucque fertur, nescia quò tandem appellet. Etenim ut illa magnis periculis est exposita, neque suum tamen periculum sentit; ita ebrius variis desiderijs agitatur, multisque vitæ famæque periculis obiectatur, neque tamen incommodû, in quo versatur, aduertit.

Rursum,

Rursum ut illi, qui in nauis dormiunt, omnia moueri putant, se verò quiescere; ita ebrij delusi omnia agitari arbitrantur. Imo vero domum ipsam euertere, se verò immotos consistere. Eris nihilominus ut gubernator, qui temone vel clauo amissò sopitus iacet, aut in mali summitate vel corbe somnum capit. Nam ut ille se ipsum & reliquos omnes vitæ periculo exponit; ita ille qui præ nimia ebrietate rationis vsu priuatus est, se omnesque vires & facultates suas discrimini obiicit.

35. *Et dices, Verberauerunt me, sed non dolui: traxerunt me, & ego non sensi. Quando euigilabo, & rursus vina reperiam?*

Deniquè cum multa mala miseros ebrios exerceant, tum illud minimû censendum non est, quod sua ipsorum mala, quasi lethargo quodam correpti, non sentiant. Nam & deridentur, & conuitijs appetuntur, & nonnumquam etiam vapulant: neque tamen vllò doloris sensu afficiuntur aiunt enim. Verberauerunt me, at non dolui nec ægrè tuli: traxerunt me, neque quid esset sensi; neque quis fecisset noui; neque me tam indigna passum animaduerti. Quando tandem euigilabo, quo vina rursus quæram, compotoresque inueniam? hæc illi insanabiliter ægri atque ob id longe miserrimi.

A D

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM SCHOLIVM.

1. **Q**uando sederis, &c. Docetur hic filius, & quiuis alius priuatus, quomodo mensæ regis adhibitus, gerere se debeat. Monetur autem ut mensæ assidens accuratè perpendat, cuiusmodi ferula sint apposita, hoc est, quæ in quæstionem vocata; nequid stultè, aut temerè aut inconsideratè, aut ad rem nihil faciens depromat, atque ita omnem priorem gratiam amittat.

2. *Et pone cultrum, &c.* Siquid salubre vel insalubre sit decernere non vales, & tamen appetitus ad hoc vel illud edulium te rapit, pone cultrum in gutture tuo, hoc est, gulam potius coërceas, geniumque defraudes, quam cuiuscumque morbi, aut absurditatis periculo te committas; vel aliquid dicas, vel facias cuius te postea pœniteat.

3. *Ne desideres, &c.* Redditur causa, cur à regia mensa abstinendum, quia nimirum cibi regij sunt fallaces; quippe qui facile trahant ad gulam, vel crapulam, vel mendacium. Nam metus, vel adulatio, vel aliquid aliud eiusmodi sæpe in causa sunt, ut ea in Principum mensis depromatur quæ nulla veritate sunt nixa. Quod si regia mensa tantam exigit cautionem, præparationem, & sobrietatem, quantam requirit mensa Domini vel Eucharistia? Cultrum gutturi admouere, ut quibusdam placet, aliud nihil est, quam sibi vel alteri ex cibo vel potu mortis causam adferre.

4. *Noli laborare ut dixeris, &c.* Dehortatur hic ab immoderato diuitiarum appetitu; idque cum ob alia tum ob id maximè, quod studium opum sapientiæ studio impedimentum adferat.

5. *Ne erigas, &c.* Videtur eos hic perstringere, qui cum nullam artem tractent, nec vllum rursus laborem exerceant, opes tamen desiderant, & affectant: idem ferè facientes, quod illi qui auum principem aquilam solo visu capere volunt. Siquidem ut aues non visu, aut desiderio capiuntur, sed industria & arte, ita etiam opes. Quod autem ad cælum quasi aues penatæ auolare dicantur, significat à Deo dari & auferri. Interim rarò dantur sine hominis industria, neque adimuntur absque aliqua illius culpa. Quidam ita exponunt: Numquid cum clauseris oculos tuos, hoc est, post mortem inuenies illas? quasi dicat nequaquam.

6. *Ne comedas cum homine, &c.* Admonet apud hominem paruum & sordidum iucundum cibum non esse sumendum, etsi inuitet; quia licet vocet, inuitus tamen vocatum serio manducantem cernit, neque cibum in salutem illi cedere optat, sed in fraudem & perniciem. Hebræi inuidios homines mali oculi appellant, quia oculus inuidorum proximi prosperitate offenditur.

7. *Quia in similitudinem, &c.* Redditur ratio, sed satis obscura quare inuidi missi sunt faciendi. Hebræi & Lxx. Editiones aliter sonant, quam nostra vulgata. sensus autem loci huius in paraphrasi satis clarè exponitur.

8. *Cibos quos comederas, &c.* Aliam hic rationem exponit, cur ad inuidiorum malèque affectorum conuiuia accedere non expediat, quia nimirum in nauseam & vomitum conuertuntur, vbi primum quo animo fuerint exhibita, quamque male in sermone opera fuerit collocata, rescitum fuerit.

9. *In auribus insipientum, &c.* Docet quibus auditoribus fidei doctrina cælestisque sapientiæ gaza committenda sit: non vtique porcis aut hominibus,

nibus, qui cõtemnunt, vel ruditate vel ingenij hebetudine non assequuntur sed intelligentibus fructumque factoris.

10. *Ne attingas paruulorum, &c.* Admonet hic filium & reliquos omnes per ipsum, ne quam vim, aut iniuriam orphanis aut pupillis, vel ipsorum bonis inferant. Quandoquidem cum ipsi perinde ac viduæ & pauperes defendere sese non queant, peccati grauitas, quod contra illos committitur geminatur.

11. *Propinquus enim eorum, &c.* Per hæc redditur causa, cur orphani aut pupilli lædendi non sint; simulque illorum opinio refutatur, qui falso sibi persuadent eiusmodi paruulos & imbecilles nullum patronum aut tutorem habere. Habent enim fortissimū & potentissimum, nempe Deum ipsum; qui acerbè vindicabit iniuriam infontibus & pusillis illis illatam, & læsos restituet in integrum.

12. *Ingre diatur ad doctrinam, &c.* Monet vt serio & ex animo inquirat doctrinam & scientiam. Inculcat autem eadem crebro Sapiens, quia est illi negotium cum iuuenibus & pueris, qui multis viis & rationibus a sapientiæ studio impediuntur; & ad disciplinam capeffendam tardi & læps inuiti sunt.

13. *Noli subtrahere, &c.* Quandoquidem pueri & iuuenes verbis ad officium adigi sæpe non possunt; hortatur hic parentes & præceptores vt verbis virgam, & verbera, cum id opus videbitur, addant: moderatè tamen, ne plus forsan obsint quàm profint.

14. *Tu virga percutes, &c.* Exponit moderatè castigationis fructum, quæ est liberatio à morte & inferno. Tu, inquit, liberabis animam eius de inferno.

15. *Fili, mi, si sapiens, &c.* Ostendit per hæc castigationis legem, quam parentibus præfinit, & ipsi quoque si boni sunt, sequi solent, non prouenisse ex odio, sed ex vero amore: quippe qui aliud nihil voluerit, quam prodesse, hoc est, à stultitia ad sapientiam; à morte, ad vitam adducere. Ex hac autem de malo ad bonum translatione, magnū gaudium nascitur, cum in eo, qui feliciter traductus & mutatus est; tum in eo etiam, qui auctor mutationis extitit. Attingit autem triplicem gaudij sedem, nimirum cor, animum, vel mentem, & renes. Per Cor, vt quibusdam placet, de signatur vulgare gaudium; per Mentem vel Animum sincerum & candidum; per Renes eximium planèque incensum. Exigit autem Sapiens duo à filio, nempe cor sapiens, & os eloquens, hæc duo namque idoneum

faciunt sapientem non modo ad dicendum, verum etiam ad docendum.

17. *Non emuletur, &c.* Hortatur ne peccatorum studia sectetur: neque illorum prosperitati inuideat: verum Deum tota die præ oculis habeat, eundemque reuerenter timeat, feruidèque amet.

18. *Quia habebis spem, &c.* Exponit causam cur Deum timere & amare debeat, quia vtrumque timor nimirum & amor magna tandem mercede compenſatur. Vocatur autem merces operis nouissimum, quia post opus absolutum dependi solet.

19. *Audi fili, &c.* Hortatur denuo filium vt attentè eos audiat, qui salutaria sapientiæ præcepta tradunt; tum vt eiusmodi præcepta studiosè seruet, moribusque exprimat.

20. *Noli esse in conuiuio, &c.* Quandoquidem nihil æquè obstat ad comparandam sapientiam, atque luxus, gula, & temulentia; ad quæ omnia iuuenes promi feruntur, admonet hoc loco filium, ne sit socius illorum, qui genio de industria indulgent.

21. *Quia vacantes, &c.* Redditur hic causa cur ab epulis & symposiis abstinere debeat iuuenis, quia nimirum res hæc mentem homini adimit, & rem familiarem absunt, atque epulonem ipsum ad extremam miseriam & inopiam tandem redigit.

22. *Audi patrem, &c.* Quia vero potatores praua consilia sibi mutuo suggerere, parentumque monita parui facere solent, imo vero apertè contemnere, admonet hic filium vt parentes potius audiat & honoret, quàm suos combibones. Audi, inquit, patrem, qui te aluit, & instituit, & genuit; neque senem contempnas matrem, id quod computationibus deditis est admodum familiare.

23. *Veritatem eme, &c.* Hortatur vt veritatem, sapientiam, doctrinam, & intelligentiam emat, hoc est, nullos sumptus, nullos labores aut vigiliis illius rei gratiâ detrectet, verum ne comparatam pretio vendat cum nullo existet pretium, quod cum ea comparari possit.

24. *Exultat gaudio, &c.* Docet incredibile gaudium parentibus ex eo accedere, quod filium iustum & sapientem se genuisse intelligant; nec mirum sane id est, cum ex tam multis natis tam pauci euadant, iusti & sapientes; tam multi contra stulti & improbi.

25. *Gaudeat pater tuus, &c.* Cohærent hæc cum versu præcedente. Est enim sensus: Cum sapientia & iustitia aliisque virtutibus ornata liberorum vita, tantam lætitiã adferat parentibus, modis omnibus da operam vt hæc

vt hæc consequaris, eaque ratione parentes, qui tantum laborem pro te subierunt, recrees gaudiòque perfundas. Coniungit autem vtrumque parentem, quia alij magis afficiuntur erga patrem, alij erga matrem. Ponit autem matrem & genetricem emphateos causa pro vna re: quidam tamen matris nomen ad nutricem transferunt, verum rectius ad eandem personam refertur.

26. *Præbe fili, &c.* Dissertit ante contra crapulam & ebrietatem, hic verò digreditur contra libidinem & impudicitiam, quia Bacchus & Venus ægrè a se inuicem seiunguntur, nec minus periculum imminet iuuentuti à luxuria, quàm à crapula. Petit autem sapientia vt sibi cor & oculi præbeantur, quia per oculos venenum influit in cor; per cor autem in opus. Dare autem cor alicui aliud nihil est, quàm velle illum libenter audire, eiusdemque præcepta cognoscere & facere; oculi autem præbentur sapientiæ, quando se auertunt à muliere compta, & sapientiæ vias custodiunt, dumque obseruant legem, quam illa præfinit.

27. *Fouea enim profunda, &c.* Subdit hic causam, quare toto corde totisque oculis debeat esse attentus & intentus, ne in meretricis casses incidat: quia nimirum mulier meretrix & adultera est instar profundæ foueæ, ex qua, vt antè dictum est, difficulter emergit, qui semel in eam prolapsus est, sicut ex arcto quoque & profundo puteo. Atque hoc confirmant quotidiana experimenta.

28. *Insidiatur in via, &c.* Hæc alia est ratio quare ab adulterarum & meretricum consortio & familiaritate, & ab omni cuiuscumque familiaritatis occasione abstinendū sit; quia nimirum nusquã non more latronum vitæ fortunæque bonis insidias struit, laqueosque intentat vt incautos trucidet.

29. *Cui va, &c.* Enumerat plura hic incommoda, quæ ex vino & ebrietate accidere solent hominibus temulentia deditis.

31. *Ne intuearis vinum, &c.* Cauendum hic monet ab obseruatione coloris, saporis, & odoris vini; quia hæc res multos adducunt ad largiorem & audiorem potationem, atque ita tandem ad ebrietatem.

32. *Sed in nouissimo, &c.* Admonet ne quis vini colore aut sapore illectus modum excedat, adeoque in graue aliquod incommodum incidat; nam etsi initio gratum palato existat; attamen citra modum sumptum mordet tandem vt coluber, neque secus animum & corpus inficit atque venenum.

33. *Oculi tui videant, &c.* Exponit hic quædam incommoda, quæ temulentia adferre solet. Turbat hæc namque totum hominem, impeditque non modò sensum, sed legitimum quoque rationis usum. Siquidem oculis mira obiicit spectra, miras imagines & phantasias, quin in cor quoque multa obscena & peruersa phantasmata immittit, imò in quodvis flagitium nonnumquam illud impellit.

34. *Et eris sicut dormiens, &c.* Pergit temulentia mala describere, inter quæ hoc vnum etiam est, quod generet turbatum & inquietum somnum. Ebrius namque in lecto stertens in medijs maris fluctibus se iactari & circumagi sæpe credit.

35. *Et dices, Verberauerunt, &c.* Hæc non de quavis, sed de summa ebrietate agunt: summè enim temulentus existat oportet, qui verbera non sentit.

PARAPHRAS TICA CAPITIS VIGESIMI QVARTI EXPLANATIO.

1. *Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis.*

VIR OS improbos & sceleratos neque imiteris, neque temporaria illorum felicitati inuideas; neque in illorum familiaritatem te insinuare studeas. Siquidem omnis omnino familiaritas malorum inficit. Notum est enim protritum illud vulgi dictum: *Si cum claudio habitas, claudicare disces.*

2. *Quia rapinas meditatatur mens eorum, & fraudes labia eorum loquuntur.*

Accedit quoque quod istiusmodi homines nihil boni meditentur, nec aliquid quandoque boni loquantur. Etenim cor eorum meditatatur rapinas, aliæque quæ cum rapinis sunt coniuncta, vt sunt cædes, pauperum oppressiones, vis, vastitas, desolatio, & id genus alia. Et lingua illorum loquitur fraudes & imposturas, quibus proximum contra legem Dei circumueniunt. Et quia felicitas, qua videntur florere, per malas artes comparata est, non erit stabilis, neque diuturna; sed cito euanesceat. Quod si in hac vita perseverauerit, postea tamen vertetur in summam infelicitatem. Quare nulla est causa cur quis illis inuideat, aut æmulari eos studeat.

3. *Sapientia*

3. *Sapientia ædificabitur domus, & prudentia roborabitur.*

PER sapientiam ædificatur domus, non per rapinam, vel fraudem, vel imposturam; per prudentiam autem firmatur & præparatur, per scientiam tandem & fortitudinem bonis omnibus repletur. Est autem hic sermo non tam de domus structura vel fabrica, quàm de familia eiusdemque cura & administratione. Sed & eadè quoque sapientia in spiritualis domus, nempe animæ ædificatione & gubernatione est perquam necessaria.

4. *In doctrina replebuntur cellaria, vniuersa substantia pretiosa & pulcherrima.*

PER doctrinam porrò & scientiam interiora domus omni genere opum rerumque pretiosarum replentur. Nam citra scientiam sollertemque circa particularia intelligentiam, domui, & familiae de rebus ad victum vel statum necessariis commodè prospici non potest, Interim sapientia & prudentia hinc non excluduntur, sic vt nec labor quoque & industria, & id genus alia.

5. *Vir sapiens, fortis est: & vir doctus, robustus & validus.*

VIR sapiens pollet viribus & robore, multumque valet apud omnes potestate & auctoritate, vir itidem peritus & doctus robustus & validus habetur: nam etsi eiusmodi imbecillo forsitan sit corpore, tamen quia iudicio & rerum usu valet, non solum domi vel in repub. administranda multum potest; verum etiam foris & in bello. Nam res bellicæ multo felicius administrantur consilio & iudicio, quàm robore. Fortis ob id quoque non iniuriâ dicitur sapiens, quia in rebus aduersis non facile frangitur; neque tentationibus, aut animi perturbationibus tametsi magnis facile cedit.

6. *Quia cum dispositione inicitur bellum: & erit salus vbi multa consilia sunt.*

QUOD autem viro sapienci rectè tribuatur bellica fortitudo, hoc inde quoque patet, quia communi peritorum iudicio (quod experientia confirmat) salus belligerantium ex multitudine consiliariorum, hoc est, ex sagaci prudentique ducum consilio multo magis dependet, quam ex militum turba; maxime sine iudicio & ordine confligentium: opus est enim ea in re consilio & industria, etsi robur abesse non debeat. Vtrumq.

X X

enim

enim alterius ope nititur: interim consilium & iudicium primas hic tenent; neque hic tantum, sed in spiritali quoque bello; imò etiam in controuersis & litibus, quæ in republica sæpe oboriuntur.

7. *Excelsa stulto sapientia, in porta non aperiet os suum.*

ET si verò sapientia verè sit excelsa: utpotè è cælo à Patre luminum descendens; attamen homini stulto & impio, qui rebus terrenis & caducis totus immerfus est, videtur prorsus inaccessible: atque ita in suis ille voluptatibus & stultitiis persistens, non cõtendit ut illam aliquando atsequatur. Quò etiam fit ut in porta, hoc est, in locis publicis, ubi ius olim dicebatur, os suum aperire non audeat; sed turpiter coram omnibus obmutescat, suamque infantiam & stultitiam palam prodatur.

8. *Qui cogitat mal' a facere, stultus vocabitur.*

Ceterum non illi tantum inter stultos censendi sunt, qui mente capti, aut iudicio destituti sunt; sed illi quoque qui diuersas malefaciendi vias & artes excogitant, quiq. nouas subinde improbitatis rationes comminiscuntur. Sunt enim eiusmodi malarum & sceleratarum cogitationum magistri vere stulti: utpotè à Deo, & salutis via, & rationis luce prorsus alieni. Sanè qui ex inscitia & infirmitate peccat, venia dignus videtur, qui autem ex malitia dataue operã, omnem confusionè, pœnam & ignominiam promeretur.

9. *Cogitatio stulti peccatum est: & abominatio hominum detractor.*

NEque verò putandum est cogitationem stulti, quia stulti est, peccatum non esse. Est enim omnis omnino stulti stultitiæque cogitatio peccato obnoxia; vel quia stulta & secundum se insana est, vel ob id certè quia ad peccatum tendit. Nam si ad bonum honestum tenderet, neque stulta esset, neque peccatum esset, sed vel virtus vel virtutis alicuius actus. Ut autem stultus omnis eiusmodi sapientibus exosus est, quia inter tenebras & lucem nulla solet esse communicatio, nulla certa amicitia, vel animi coniunctio; ita omnis quoq. derisor atque detractor apud mortales omnes execrabilis est: nec mirum sanè, quo enim modo posset quispiam benè de eo loqui aut sentire, qui de omnibus loquitur malè? Imò verò quis talem tanquam fœdam apertamque pestem non execretur? Peccat stultorum cogitatio quoque, quia sæpe à scopo aberrat, suoque fine frustra

ne frustratur, & apud Deum tandem non tantum malefacta peccato sunt obnoxia, sed mala quoque & improba cogitata.

10. *Si desperaueris lapsus in die angustia, imminuetur fortitudo tua.*

SI quam cladem passus remisso angustoque animo fueris, angusta diminutaque erit fortitudo tua; hoc est, si in rebus aduersis per impatientiam nimiamue animi consternationem concideris, animumque statim desponderis, planum mox facies exigua fortitudine te præditum esse. Siquidem deiectio illa ex animi vitio prouenit verius, quam ex rei natura & difficultate; efficiensque eã fugã ut fortitudo, quam fortè habebas, magis magisque labefiat. Siquidem non fugiendo aut cedendo fortes simus, sed pugnando & resistendo. Adde quod non modò in propriis malis quadam animi magnitudine opus sit, verum etiam in profligandis vel mitigandis aliorum incommodis. Qui enim in iuuandis aliis tempore angustia & calamitatis remissus fuerit, fortitudinis, quàm Deus illi impertitus fuerat, iacturam faciet, aut aliquam certam diminutionem patietur, quia non rectè ea vsus fuerat.

11. *Erue eos qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.*

ERipe eos, qui iniuste, utpotè mortem non promeriti, abducuntur ad mortis supplicium. Nam etsi iudicium sit impedire, nequid eiusmodi contingat: attamen ad quosvis, qui opem ferre possunt, præceptum hoc spectat: *Deus enim mandauit unicuique de proximo suo*; erue proindè quantum in te situm est, illos, qui rapiuntur ad iniustam necem, neque cesses eos liberare, qui iam ad mortem inclinant; hoc est, in eo statu versantur, ut, nisi opem tuleris, omnino morituri videantur. Quin illos quoque qui tendunt ad iniustam aliorum cædem pro viribus contineas atque impedias, quod si non feceris, mors tibi imputabitur.

12. *Si dixeris, Vires non suppetunt: qui inspector est cordis, ipse intelligit, & seruatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini iuxta opera sua*

NEque est ut aliquis, à sancto illo & necessario caritatis officio per impotentiam aut ignorantiam se excuset; aut vires, quibus hunc vel illum à morte liberaret, sibi defuisse alleget. Nam licet hæc aliæque similia apud hominem locum habere queant, apud Deum tamen, qui intima cordis pene-

dis penetrat, nihilque ignorat (vt qui omnium sit conditor & seruator, redditque vnique iuxta opera sua, & non secundum hominum æstimatione) longè aliud iudicabitur. Væ ergo illi, qui potest & non adiuuat; saltem eo modo, quo potest, & quantum potest. Quod si in corporeæ vitæ periculo ea diligentia adhibenda est, quantum in spiritalis vitæ discrimine adhibere conueniet?

13. *Comede, fili mi, mel, quia bonum est, & fauum dulcissimum gutturi tuo.*

14. *Sic & doctrina sapientiæ animæ tuæ: quam cum inueneris, habebis in nouissimis spem, & spes tua non peribit.*

SI ob id mel comedis, fili mi, quia bonum & salutare est corpori, & fauum mellis, quia suavis gratusque est, gutturi, multo magis anhelare debes ad scientiæ & sapientiæ doctrinam: hæc enim ubi semel percepta fuerint, multo dulciora & suauiora sunt animæ, quàm mel aut fauus mellis ori. Nam etsi dum primo degustantur videantur amara & aspera, semel tamen probè hausta, amoenissimos suauissimosque de se fructus fundunt. Attamen prima illa acerbitas in causa est, vt pauci eam doctrinam inueniant; multo verò pauciores, qui perfectè percipiant; imò numquam perfectè hic percipitur. Quare numquam quoque perfectam oblectationem hic parit. Eapropter rectè quoque hoc loco subiungitur: *Quam cum inueneris, habebis in nouissimis spem, & spes tua non peribit.*

15. *Ne insidieris, & quaras impietatem in domo iusti, neque vastes quietem eius.*

16. *Septies enim cadet iustus, & resurget: impij autem currunt in malum.*

NE insidieris habitaculo iusti ò impie, neque curiosè in eius vitam vel actiones inquiras, neque quietem illius turbes, aut cubile, in quò quietem capere solet, diripias aut infestes. Nam etsi vt homo nonnumquam labatur & cespitet, in illius tamen domo, hoc est, peccatore nulla inuenitur impietas, nullum mortiferum peccatum: sed quidam tantum leues lapsus, & nauis potius, quàm maculæ aut tenebræ; ex quibus proinde Dei gratia, qua fortiter munitur, & ab omnibus grauioribus insidiis & tentationibus liberatur & præseruatur, familiariter adiutus, facili negotio exsurgit, & id quidè cum lucro. Nam & cautior & humilior post eiusmodi lapsus euadet. At verò impij toti simul corruunt in malum, vnde vel numquam

quam exsurgunt, vel difficulter exsurgunt. Siquidem illorum lapsus est letalis, & propter animi obscuracionem plerumque insanabilis.

17. *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum.*

18. *Ne forte videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam.*

VERUMENIMVERO licet impij tabernaculo tuo insidientur, & quietem tuam turbent, & in omnibus hostilem animum aduersum te ostendant & ob id Deo vindice in grauem aliquam calamitatem tandem incidant, caue tamen de illorum lapsu gaudeas, aut de illorum ruina cor tuum exultet. Quin potius quod ad eum statum deuenerint doleas; ne fortè videat Dominus & displiceat illi, adeoque iram suam ab illo auertat, & in te conuertat. Nam gaudere de alterius lapsu, in peccatum præsertim, graue est crimen; quippe cum omne peccatum sit contra Deum, grauissimèque eidem displiceat. Porro autem gaudere de inimici lapsu in pœnam, cladem vel miseriam, id pertinet ad inuidiam, sicut etiam dolere de illius felicitate; si tamen eiusmodi dolor vel gaudium referretur ad publicum bonum, aut Dei gloriam, aut iustitiæ amorem, & non ad priuatam iniuriam, non esset illicitum.

19. *Ne contendas cum pessimis, nec amuleris impios.*

20. *Quoniam non habent futurorum spem mali, & lucerna impiorum exstinguetur.*

NE contendas cum improbis, sceleratisque hominibus, quasi illos æquare vel superare velis: neque vllum cum iis commercium habeas, nec amicitiam vllam cum iis ineas, neque illorum prosperitati inuideas; quia felicitas illa non erit diuturna, nedum perperua. Quandoquidem homines improbi nullam certam futurorum bonorum spem, neque vllam omnino mercedem in posterum repositam habent. Quinimo impiorum lucerna, hoc est, pompa, gloria, pignora, diuitiæ, adeoque vita ipsa exstinguetur, & in nihilum redigetur. Manent sanè impij post hanc quoque vitam; verum non in splendore, aut gloria, aut æstimatione; sed in pœna, tenebris, & ignominia.

21. *Time Dominum, fili mi, & Regem. & cum detractoribus non commiscearis.*
 22. *Quoniam repente consurget perditio eorum, & ruinam viris que quis nouit?*

Time, fili mi, Dominum & Regem, qui vtriusque potentia est magna & sacrosancta. Dominus enim potestatem habet corporis & animæ, Rex autem mortis & vitæ. Quin ipse Rex quoque, sicut reliqui omnes legitimi Magistratus, Dei personam & locum sustinet; hic autem timor præcipue spectatur ex fida legum, præceptorum, & statutorum, quæ proponunt obseruatione. Ceterum cum iis qui diuersum sectantur, aut Regis mandatis detrahunt, malæ de illis sentiunt, aut loquuntur, & alios præterea in illorum contemptum inducere contendunt, nullum omnino commercium aut consortium habeas; ne perditioni & contritioni, quæ repente illos opprimet, fortè inuoluatis. Quis enim nouit quam cladem, pœnam, vel ruinam Deus vel Rex illis irrogare decreuerit?

23. *Hæc quoque sapientibus. Cognoscere personam in iudicio, non est bonum.*

Quin hæc ipsa quoque, quæ hinc consequuntur ad sapientiam pertinent, & à sapientibus profecta sunt. Et quamvis fortè à Salomone orta non sint, eodem tamen loco eodemque pretio habenda sunt, quo cetera quæ ab illo nata esse non dubitantur.

In legitimo iudicio faciem agnoscere, sententiæque non ex causæ æquitate, sed ex personæ qualitate ferre non est bonum, imò est apertè malum & iniquum; quin ab omni iustitia & æquitate prorsus alienum. Nam in dirimendis controuersis non sunt spectanda merita personæ, sed causæ.

24. *Qui dicunt impio, iustus es: maledicent eis populi, & detestantur eos tribus.*
 25. *Qui arguunt eum laudabuntur, & super ipsos veniet benedictio.*

Illi porro Iudices *προσωποληψίαν*, personarumque acceptionem manifestè admittunt, qui hominem impium & iniquum dicto vel facto, vel quo vis alio modo iustum pronunciant; adeoque tales non diuinam tantum maledictionem sibi adsciscunt, verum communem quoque mortalium omnium execrationem incurrunt. Sunt enim eiusmodi præ ceteris reipubl. perniciosissimi. Nam si illi qui iustitiam ex officio tueri, & administrare debent, iustitiam datâ operâ in personarum quarumdam fauorem & gratiam

gratiam euertunt, nulla superest via, quâ iustitia suam stationem obtinere possit. Impingunt hic quoque non parum virorum principum adultores, iolent hi enim calculo suo approbare & laudare quidquid illi dicunt, vel faciunt, etsi secundum se sit iniquissimum: verum non tantum nocent hi, quantum publicæ iustitiæ administrari. Contra verò qui Deum & Regem venti pro officij ratione improbos arguunt, iustamque pœnam in illos decernunt, apud omnes laudantur & commendantur, & quod maius est, largæ Dei benedictione cumulantur; vt qui tales præ aliis caros acceptosque habere soleat.

26. *Labia deosculabitur, qui recta verba responderet.*

QVI nullius personam suscipit, neque ad huius vel illius gratiam sententiam promittit; sed recta iurique & æquitati consentanea respondet (qualis est qui impium redarguit & condemnat, iustum autem iustificat atque absoluit) is omnibus, maximè verò viris principibus vsque ad eò gratus acceptusque erit, vt non solum ad manus osculum admittatur, quod commune vulgoque receptum est, verum etiam ad oris suauium, quod summæ beneuolentiæ & amicitie est argumentum. Loci huius scopus est eiusmodi: Ille summi opere ab omnibus coletur syncereque amabitur, quicumque inter iudicandum iustitiæ & æquitatis rationes studiosè obseruauerit.

27. *Præpara foris opus tuum, & diligenter exerce agrum tuum, & postea ad fices domum tuam.*

Ad œconomia verò rationem quod attinet, primò omnium ea ritè disponas & ordines, quæ foris in agro exercendo occurrunt; hæc enim eiusmodi sunt vt non quouis tempore fieri queant, sed certa tempora sibi deposcant. Siquidem aliud ferendi, aliud metendi tempus est. Idem statuatur de reliquis. Postea vero da operam vt domum ædifices, familiamque instruas; hæc enim quouis tempore præstari possunt. Prius enim cogitandum est tibi de victu, aliisque ad vitæ vsum & sustentationem necessariis; quæ colliguntur ex agris, aliisque honestis artibus, quam de duccenda vxore, vel de ædificanda ampla domo, vel de instituenda familia. Quia hæc omnia exigunt sumptus iam paratos non parandos, etiam si contra læpe contingat.

28. *Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec laces quemquam labiis tuis.*
 29. *Ne dicas, Quomodo fecit mihi, sic faciam ei: reddam unicuique secundum opus suum.*

A Tribus linguæ vitii, iisque minimè leuibus abstine, fili primo caue, ne falsum testimonium contra proximum proferas; mox verò ne labiis tuis imposturam illi facies, promittendo nimirum ore amicitiam, quam in pectore non tenes; vel illud pollicendo, quod præstare vel non potes, vel non lubet; postremò autem ne alterius malitiam vel improbitatem te imitaturum temerè iactes, comminando hæc scilicet vel alia similia: Vt fecit mihi, ego vicissim faciam illi; reddam illi iuxta opus suum. Oporter enim spectare non quid aliis promeretur, sed quid lex permittat, aut publicæ utilitati expediat. Si enim unicuique priuatam iniuriam vlcisci liceret, omnia plena essent turbis & seditionibus. Hebræa ad hunc modum exponi possunt. Ne umquã sis mendax testis, ne in amici quidem gratiam. Numquid adeo infans ut labiis tuis quemquam allicias, ut falsum testimonium tui causa dicat? Quoque facilius id obtineas vicariam operam ei spondere audeas? oratione hac aut alia simili vsus; ut mihi seruiuit, ita vicissim illi seruiam; secundum opus suum reddam illi, referam par pari. Eiusmodi enim dicta & in bonis & malis locum habere solent.

30. *Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri stulti.*
 31. *Et ecce totum repleuerant vrticæ, & operuerant superficiem eius spine, & maceria lapidum destructa erat.*

Magnorum in omni re incommodorum causa est otium & desidia, maximè verò in re rustica. Siquidem agricultura præ ceteris studium & diligentiam, & assiduitatem exigit, atque hoc certa experientia comperit. Etenim non ita pridem antè, ait Sapiens, transiui per agrum pigri hominis; & vrticæ totum repleuerant; vel quia ignauus colonus deseruerat omnino incultum; vel quia nullum semen ei commiserat, vel quia à zizania non repurgauerat. Pari modo transiui iuxta vineam hominis stulti cordèque carentis, & ecce totam illius superficiem vrticæ & spinæ operuerant, & maceria illius, hoc est, seps ex lapidibus congesta diruta iacebat, ita ut omnibus feris pateret, nullòque propemodum fructus redderet.

32. *Quod cum vidissem, posui in corde meo, & exemplo didici disciplinam.*
 33. *Vsque quo piger dormies? vsque quo de somno consurges? Parum, inquam dormies, modicum dormitabis, paucillum manus conferes ut quiescas.*

HOC autem cum vidissem, remque mecum accuratè expendissem, Hex aliena stultitia didici sapientiam salutarèque disciplinam, & inter cetera quidem ignauiam extremæ inopiæ, multarumque miseriarum causam esse. Quare intra me aiebam, vsque quo ignaue dormis? quando tandem aliquando è somno euigilabis?

34. *Et veniet tibi, quasi cursor, egestas tua, & mendicitas quasi vir armatus.*

ENimvero dum tutè dormitas, oculisque somnolentis nutas, dumque manus otiosus conferis, & te ipsum ad somnum componis, en egestas veluti cursor repente te inuadit, & validè tanquam vir armatus te opprimit, ita ut illi resistere nequaquam valeas. Neque enim aliud quàm extrema inopia ex otio & somnolentia sequi solet, idque non modò in rebus externis & temporariis, verum etiam in spiritualibus; imo vero ignaui in spiritualibus est maxime periculosa. Eiusmodi itaque existit doctrina & sapientia, quam sapiens ex neglecto incultoque pigri hominis agro hausit.

A D

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM SCHOLIUM.

- N**E amuleris, &c. Idem iam antè quoque admonerat, & consultò: nam omnis cum improbis familiaritas ad malum trahit, & inficit.
- Quia rapinas, &c.* Reddit rationem cur illorum consortium sit vitandum; quia nimirum toti feruntur ad furta, rapinas, fraudes, impostures, aliæque eiusmodi.
- Sapientia edificatur domus, &c.* Pertinent hæc ad præcedentia. Significatur hic namque domum non firmari per furta vel fraudes; sed per sapientiam, & iustitiam, per prudentiam rursus & fortitudinem.
- In doctrina, &c.* Et hæc quoque cum præcedentibus sunt connexa.

Indicatur namque scientiam & iudiciam domus penetralia rerum omnium ad vitæ cultum necessariarum copia cumulata replere.

5. *Vir sapiens foris, &c.* Docetur hic prudentiam non solum usum habere in re domestica constituenda, aut in republica administranda, verum etiam foris & in bello.

6. *Quia cum dispositione, &c.* Exponitur hic causa cur sapiens plus præstare possit in bello, quam fortis corpore; quia videlicet belli successus magis pendet ex prudenti ordinatione, sagaciq. consilio & iudicio, quam ex vi, aut corporis robore.

7. *Excelsa stulto, &c.* Stultus iudicat sapientiam inaccessam, quia ipse est terræ, rebusque terrenis penitus addictus, & à caelesti sapientia prorsus alienus. Et quia se omni diuinæ humanæque sapientiæ expertem nouit, in portis, vbi olim ius dicebatur, os suum aperire non audet. Hebræa sonant: Excelsa stulto sapientiæ, quia licet vna sit sapientia, sunt tamen multa illius munia, multæ partes, multa officia.

8. *Qui cogitat mala, &c.* Docetur hic virum malis artibus instructum, stultum malarum ve cogitationum magistrum recte appellari: quia secundum Deum nihil sanum sapit.

9. *Cogitatio stulti, &c.* Iam antè multa dixerat in laudem sapientis & sapientiæ; hoc & duobus præcedentibus versiculis perstringit stultos & stultitiam. Docuit enim os inter sapientes aperire non audere, sapientiam inaccessam iudicare, malarum cogitationum magistros esse. Hic autem admonet omnem stultorum cogitationem peccato affinem esse, quia nimirum omnis talis ad peccatum inuitat, & inclinatur. Addit porro hominem derisorem & obtreptatorem apud omnes execrabilem esse; vt qui de omnibus male loquatur, omnesque præ se contemnat, atque derideat.

10. *Si desperaueris, &c.* Docet qui in rebus aduersis animo concidunt re ipsa ostendere parui se roboris esse, id quod aperte cum vitio coniunctum est. Sunt autem qui locum hunc ad opera misericordiæ referant, vt sit sensus: si necessitatis tempore in iuuando proximo remissus fueris, in pœnam peccati fortitudo tua interibit.

11. *Erue eos, &c.* Hortatur vt opem iis ferat, qui versantur in mortis periculo; posterius membrum secundum Contextum Hebræum ad eos referri potest, qui ad cædem patranda festinant, vt sit sensus: Cessabisne eos impedire, qui ad insontem perimendum festinant?

12. *Si dixeris, &c.* Occurrit friuolæ quorundam excusationi. Nam qui insontium

insontium salutem propugnare negligunt, se non posse, aut non audere, aut aliquid aliud eiusmodi dicere solent; quos Deus, qui cordium cognitor & animarum scrutator est, in suo foro nullo modo excusatos habebit.

13. *Comede, fili, mel, &c.* Apra similitudine inuitat ad sapientiæ studium; nam quod gutturi est mel, hoc sapientia actu iam percepta est animæ, siquidem primo incipientibus apparet dura & aspera. Sensus autem loci huius est: Si ob id comedis mel, quia suaue, quanto magis discere & comparare debes sapientiam, quæ multis partibus suauior & diuturnior est, durat hæc namque in vtraque vita.

14. *Quam cum inueneris, &c.* Per hæc indicat sapientiam difficulter reperiri, verumtamen semel inuentam multos mirificos fructus fundere, spemque de se conceptam numquam fallere. Nomine autem sapientiæ complectitur hic omnem virtutem homini ad salutem necessariam.

15. *Ne insidieris, &c.* Hortatur impios, ne iustos infestent aut bonailorum diripiant, aut quietem eorundem perturbent, aut in vitam illorum inquirant; nam cum Deo sint curæ, ab omnibus periculis & infestationibus immunes tandem euadunt.

16. *Septies cecidit iustus, &c.* Per hæc redditur ratio cur in viri iusti vitam, mores, & actiones curiosius inquirendum non sit. Quia licet vt homo nonnumquam prolabatur, aut aliqua aduersitate prematur, haud multum tamen in sordibus illis iacet, verum per diuinam gratiam excitatus tempestiue refurgit. Impij autem in malum culpæ & pœnæ ita ruunt, vt vix vquam inde postea refurgant.

17. *Cum ceciderit, &c.* Docet non gaudendum de casu vel infortunio inimici. Nam cum sub Domini potestate sit, Domini iudicio & vindictæ est relinquendus, magisque dolendum de illius peccato, quam de nostro incommodo. Leguntur sanè quidam de hostium interitu lætari, verum hoc non ob priuatam iniuriam, sed propter Dei gloriam, iustitiæ amorem, piorum liberationem, aliæque eiusmodi.

19. *Ne contendas, &c.* Inhibetur hic ne quis cum malignis & sceleratis hominibus contendat, aut societatem cum illis ineat, aut illorum studia sectetur, quia tota illorum felicitas est momentanea, & cum euidenti salutis periculo coniuncta.

21. *Tibi Dominum fili, &c.* Tria hic filio commendat, nempe vt Deum timeat, Regem obseruet, nullumque cum obtreptatoribus commercium habeat. Sunt enim eiusmodi reipubl. perniciosissimi. Nam & diuinis ha-

manisque legibus detrahunt, & easdem euertere & permutare satagunt propter quod etiam veluti reipubl. pestes apertique Dei hostes subito extinguuntur.

22. *Quoniam repente, &c.* Redditur ratio cur cum delatoribus, aut Dei decreta mutantibus commercium habere non expediat, quia nimirum periculum est ne simul cum illis in interitum & perditionem inopinatè incidamus. Et hæc quoque ad sapientiam pertinent, vel à sapientibus deprompta sunt. Videtur autem insinuare Salomonem hic finem dicendi fecisse, quod tamen non fit verisimile.

23. *Cognoscere personam, &c.* Iam ante quoque, nempe Cap. XVIII. admonuit, in legitimo iudicio non personæ qualitatem, sed causæ merita & æquitatem spectanda esse.

24. *Qui dicunt impio, &c.* Cohærent hæc cum proximè expositis. Nam si cuiuscumque personæ qualitatem magis spectare, quàm causæ æquitatem peccatum est, quanto magis peccatum erit spectare personam impij, iudiciumque propter illius impietatem peruertere?

26. *Labia deosculabitur, &c.* Pertinet ad proximè præcedentia. Recta autem verba ille respondet, qui iuste iudicat, nihilque in huius vel illius fauorem contra æquitatem pronunciat. Verum ad eum modum se gerit, ut labia illius instar osculi habeantur dulcia.

27. *Præpara foris, &c.* Monet hic illa prius ordinanda esse, quæ foris exstant, quàm ædificanda sit domus, aut familia instituenda, aut vxor ducenda. Nomine autem agriculturæ complectitur omnem honestum laborem artémque licitam.

28. *Ne sis testis, &c.* Prohibet hic tria, quæ iustitiam & Christianam caritatem valde lædunt; sunt autem illa: falsum vel mendax testimonium, deceptio vel impostura per verborum blandimenta concinnata, & vindictæ interminatio.

30. *Per agrum hominis, &c.* Ante egerat de agro diligenter excolendo & exercendo antequam vxor duceretur, familiâque institueretur: hic illos iam perstringit, qui propter ignauiam agrorum culturam negligunt, agrosque ipsos vrticis & spinis obduci sinunt. Similis quædam clades acciderat vineæ; nam & totam illius superficiem vrticæ & spinæ obsederant, mæriâque illius diruta prostratâque iacebat; paucis, tota ita affecta erat, ut nihil fructuum funderet.

32. *Quod cum vidissem, &c.* Docemur & monemur hic vitum sapientem etiam

tem etiam ex malis sapientiæ occasionem venari, & ex aliena quoque stultitia vel negligentia proficere. Id quod sequentia magis declarant.

33. *Parum dormies, &c.* Hi versiculi iam antè sunt expositi, nempe Cap. VI. repetuntur hic autem non importunè. Nam quod ager & vinea inculta reperta sint, illud non aliunde, quàm ex somnolentia & ignauiâ prouenerat, & quia Sapiens id non ignorabat, ex malis ab alterius ignauiâ natis diligentis occasionem capiendam insinuat.

PARAPHRASTICA CAPITIS VIGESIMI QVINCTI EXPLANATIO.

1. *Hæc quoque parabola Salomonis, quas transtulerunt viri
Ezechia regis Iuda.*

HOC loco haud obscurè innuitur non omnes Salomonis Parabolas ab ipso Salomone eo ordine & serie fuisse digestas & descriptas, quo nunc leguntur & in Biblico corpore habentur. Neque enim rectè fati diceretur viros vel ministros Ezechia Regis Iuda sequentes collegisse vel descripsisse, descriptasque & collectas Regi obtulisse, si ipsemet Salomon hoc præstitisset: attamen quia omnes Salomonis esse perhibentur, omnes eiusdem veritatis & auctoritatis existunt.

2. *Gloria Dei est celare verbum, & gloria Regum inuestigare sermonem.*

ARcana Dei mysteria celare, nec curiosius quàm par est in illius opera inquirere, neque multis quoque verbis de quacumque re illius velle informari, id ad illius gloriam pertinet. Verum ad regiam maiestatem facit illius potentiam & gloriam manifestare, quo hostibus sit terrori: tum aliorum quoque secreta consilia & machinationes explorata habere, nihilque eorum ignorare, quæ domi forisque fiunt, quo hac ratione controuersias rectius iudicare, regnumque suum feliciter administrare valeat. Non idem ergo Deo & Regi gloriosum est. Deus factorum iudiciorumque suorum rationes rectè tegit, cum non habeat superiorem; Rex autem conuenienter eas manifestat, quò omnibus de æquitate illius constet. Deo rursus honorificum & legitimum est nihil inquirere, cum sciat omnia; ad

Regem autem spectat multa inuestigare, quo rectius & quietius gubernet, & iudicet. Rex denique quod in hac tantum vita iudicium exercent, comperta vitia hic punire & emendare debet; Deus autē quod in vtroq. sæculo iudicet, multa inculpate hic dissimulat, quę alibi grauiter punit & flagellat.

3. *Cælum sursum, & terra deorsum, & cor Regum inscrutabile.*

VT cæli altitudo, & terrę profunditas facillè deprehendi non possunt, ita nec cor quoque Regis. Rursus ut ea quę intra cæli ambitum & terrę viscera continentur, cognosci nequeunt; ita nec illa quoque, quę intra cor Regis latent, nisi ipse forsan ea patefacere voluerit. Quare non est ut quis multum, quo illa inuestiget, sese occupet aut laboret. Est enim talis inuestigatio inutilis, nisi præsertim, qui grauioribus negotiis occupati tenentur, ut sunt Reges & Principes aliiq. magistratus. Non est ergo regium ea sectari, quę sunt sursum vel deorsum, sed regni sui statum explorare, rectèque exploratum administrare.

4. *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum.*

5. *Aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iustitia thronus eius.*

Sicut cum scoria aurifabri opera ab auro vel argento aufertur; aut cum vas argenteum vel aureum rubigine obductum defricatur, mundum tersumque tandem prodit poculum; ita cum impietas & iniustitia à regno proscribuntur, regni status floridus, fortunatusque redditur, ipsęque adeo regius thronus per iustitiam & æquitatem, aliasque virtutes stabilitur & confirmatur.

6. *Ne gloriosus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris.*

7. *Melius est enim ut dicatur tibi, Ascende huc: quàm ut humiliaris coram principe.*

ANte omnia ab omni ambitione inaniq. ostentatione, & iis vitiis, quę præ ceteris in Regum & Principum aulis dominari assolent, te contineas. Quamobrem caue vllam omnino magnificentiam in equis, aut curribus, aut vestiũ splendore, aut cultu corporis, aut vlla alia re corā Rege ostentes. Siquidem tales ostentatores viris principibus, qui parem non facillè ferunt, solent esse suspecti, multumq. ingrati. Sed neque de opibus, vel scientia, vel prudentia, vel vlla alia re cum aliorum præsertim contemptu te iactes, neque in loco, qui magnatibus debetur, te constituas. Nam

licet

licet eo dignus esses, attamen quia vltro te non vocatus ingeris indignum te reddis, verum exspecta, dum tibi dicatur, Amice ascende huc: satius est namque ex humili ad sublimem locum vocari & inuitari, quàm de sublimi ad humilem deiici. Quod si apud Regem terrenũ ea opus est modestia & humilitate, quantò magis apud Regem cælestem. Insigniter contra hoc documentum committunt, qui sublimem locum in Ecclesia ambiunt, non solum propter periculum ambitionis, verum etiam quia pro aliorum salute animam suam obstringunt.

8. *Quę viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito: ne postea emendare non possis, cum dehoneftaueris amicum tuum.*

NON de auditis, sed de iis quę oculi tui viderunt, testimonium perhibe. Siquidem quę ex aliorum relatione discuntur, plerumque sunt incerta, quę autem coram cernuntur, haud facile fallunt: atque huc tendunt, quę apud Lxx. leguntur. Ceterum Contextus Hebræus hæc cum præcedenti versiculo connectit, ad hunc modum: *Melius est ut tibi dicatur ascende huc, quàm ut humiliaris coram principe, quem viderunt oculi tui.*

Ne temerè, aut indeliberatè litem cum quopiam suscipias, aut contentionem ingrediaris, ne fortè per iram vel indignationem aliquid dicas aut facias, propter quod aduersarius, cum quo litigas, pudore te afficiat, ignominiosumque reddat, adeoque facti tui serò te pœniteat. Ira namque, nil moderatum aut maturum suadet. Hæc verius secundum Contextum Hebræum, quàm secundum vulgatam nostram Editionem. Nam cum hæc clausulam illam, *Quę viderunt oculi tui*, versiculi huius caput constituat, hunc fermè sensum exigit.

Occultum proximi flagitium ira percitus in publicum temerè ne proferas, etiamsi oculi tui illud viderint, ne forsan talem illi notam adspergas, quàm postea nulla arte eluere queas, atque ita graui apud Deum noxę te obstringas, & apud eum, quem iniquè infamasti, vitę periculo te exponas. At multo verò minus per iram illud crimen aduersario obiicere debes, quod vano tantum rumore accepisti, quia multo maius periculum est auditum flagitium alicui per probrum obiicere, quàm visum certòque compertum.

9. *Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo ne reueles.*
 10. *Ne forte insultet tibi cum audierit, & exprobrare non cesset.*

SI quam grauem causam habes, illam pertracta cum amico tuo, totumque rei statum illi aperias. Interim ne cuilibet fidas, aut secretum consilium tuum patefacias, sed fido & arcani tenaci; ignoro autem aut de fide suspecto, quod tacitum vis, ne pandas, ne forte quod secreto illi commiseras, postea non citra probrum in faciem tibi obiciat, adeoque indelebilem notam aliquam incurras. Vel, & forte rectius, si in controuersiam aliquam cum amico incidisti, illam si fieri potest, priuatim cum illo transigas, neque ad publicum tribunal venire sinas, quo hac ratione secretum amici delictum tegatur, testumque silentio inuoluatur. Difficile namque publice litigare, neque famam tamen proximi lædere: si secus feceris, male apud concios audies, ut qui neque tuæ, neque proximi quoque famæ rationem habueris.

Gratia & amicitia liberant, quas tibi serua, ne exprobrabilis fias.

FAUOR & amicitia, maximè verò diuina, hominem à seruili timore & peccati seruitute, & aliis præterea multis malis atque miseriis liberum reddunt, adeoque studiosè curare debes ne per inicitiam aut ignauiam hæc amittas, iustamque propter iacturam ignominia notam incurras.

11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.*

QUOD sunt mala aurea in lectis affabrè incisa, hoc est verbū opportuno tempore depromptum. Nam ut rerum venuste celatarum, aurique & argento & pretiosis vnionibus expolitarum conspectus est per iucundus, oculisque pergratus; ita verbum eo loco, tempore, & modo quibus oportet in medium prolatum, & ipsum dicentem commendat, & audientes quoque maiorem in modum recreat & oblectat.

12. *Inauris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit sapientem & aurem obedientem.*

SAPIENS qui opportunè admonet & corrigit aurem obsequentem, hoc est, virum humilitate & obedientia ornatum, est veluti inauris aurea, vel monile fulgentibus gemmis & margaritis expolitur, utpote quovis pretio dignus. Quin ille quoque qui bene monenti modestè obsequitur, inauri

inauris aureæ haud absimilis est. Siquidem res hæc rara est & sapientū tantum propria. Hi enim soli ferè sunt, qui increpantes & admonentes cum patientia & gratiarum actione audiunt & suscipiunt.

- 13 *Sicut frigus niuis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.*

VT messoribus messis tempore frigus niuis, hoc est, frigida aura, vel potus gelidus est pergratus, animosque & corpora eorum æstu tabentes mirificè recreat; ita fidus diligensque legatus, qui legatione confectâ prosperè reuertitur, domini sui animam, quæ præ desiderio & expectatione iam languere & pœnè deficere incipiebat, admirabiliter erigit, magnoque gaudio afficit, ipsumque adeo antè turbatum & inquietum quietum pacatumque reddit. Curent proinde Principum magnatumque legati ut munere suo ritè perfuncti tempestiuè ad dominum suum reuertantur. Maximè autem sint hic diligentes, qui pro Christo legatione funguntur.

14. *Nubes & ventus, & pluuia non sequentes, vir gloriosus & promissa non complens.*

VT autem fidi legati rectè comparantur auræ vel aquæ siti æstuque refrigeranti; ita è diuerso perfidi, quales sunt qui magna promittunt, magnaque de se iactant & interim nihil præstant, aptè assimilantur vento & nubibus pluiam quidem promittentibus, nullam autem fundentibus; verum hominum agrorumque spem miserè fallentibus & eludentibus. Commodè autem vanitas illa & iactantia comparatur vento & nubibus: nam & ventus res inanis & inconstans est, & nubes res alta, & inflata, & citò euanida. Transferri haud incommodè possunt hæc ad concionatores & doctores, qui benè docent, sed malè viuunt.

15. *Patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam.*

PATIENTIA & longanimitate sedatur Principis indignatio, dum enim non statim ad vindictam, vel ad ferendam in reos sententiam prorumpit, dumque inducias tantisper concedit donec ira nonnihil deferuescat, incendium paulatim restinguitur, & animi commotio concidit. Quin subditorum quoque tolerantia in rebus aduersis multum ad sedandam eandem commotionem facit. Cum enim illos tametsi grauer punitos pa-

tientes animaduertunt, Principes mouentur ad commiserationem, iraque sedatâ sententiam de longiore punitione mutant, primatum autem inter ea obtinet lingua blanda & mollis. Vix vlla enim ira est tanta, aut tam dura, quam mollis sermo, humilisque de precatio culpæ mitigare non soleat. Exempla huius rei præter quotidiana experimenta suppetunt plura.

16. *Mel inuenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus euomas illud.*

SI mel inuenieris comede, quantum sat est, ne si forte obfaturatus fueris, modumve excesseris denuo euomas illud, hoc est, in rebus omnibus, maxime vero in iis, quæ sensum oblectant, serua modum. Nam vt mel si copiosius, quàm par est, ingeratur, vertitur in nauseam; ita quod vis aliud sensum oblectare natum. Imò in aliis quoque rebus id locum habet. Nam in studio sapientiæ quoque modum ponere oportet. Certum est enim, qui plus vult sapere, quàm necessum est, aut altius scrutari, quàm conuenit, aut ingenij vires ferunt, eum in errores & varia incommoda incidere. Qui enim scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria.

17. *Subtrahè pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te.*

QVID quod per excessum non modò peccetur in cibo aut potu, aliisque similibus, verum etiam in amicitia & familiaritate. Quamobrem rarius in domum proximi infer pedem tuum, ne si nimis frequenter illum inuisas, odio te habere incipiat. Per domus autem frequentationem, nimiam familiaritatem designat. Quod si in rebus profanis nimia frequentia est ingrata, & interdum quoque periculosa, periculosior utique erit in sacris.

18. *Iaculum, & gladius, & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.*

QUI contra proximum suum falsum profert testimonium, in re præsertim graui, perinde illum lædit, ac si malleo vel claua caput illius contunderet, aut gladio iugulum illius præcideret, aut sagitta cor illius transfigeret. Nam vt quod vis horum mortem adfert; ita falsum testimonium proximi vitæ, famæ, vel fortunæ interitum intentat: graue proinde damnatum adfert proximo mendax testis.

19. *Dens putridus, & pes lassus, qui sperat super infideli in die angustia.*
20. *Et amittit pallium in die frigoris.*

AMICUS fucatus & infidelis tempore calamitatis, vel grauis alioqui necessitatis id fere est amico suo, quod dens putridus comesturo, vel pes labans ambulaturo. Nam vt dens & pes corrupti, cum edendum vel ambulandum est, Dominum suum destituunt, partesque suas deserunt: ita spes quam amicus de amico conceperat, tempore angustia fallit. Quin spes quoque præuaricatoris, hominisque qui in hominem sperat potius, quàm in Deum, æquè firma & utilis est urgente necessitate, atque pes vel dens confractus. Denique qui homini infido fidit, similis est illi, qui hiemis aut frigoris tempore pallium abiicit. Nam vt is eo tempore veste destituitur, quò maximè illa indiget; ita ille præsidio se destitutum comperit, quando magnoperè illud expectat.

Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.

VT stultè facit operamque perdit, qui acetum nitro affundit; quia affusione illa viti purgandi, qua pollet, illi adimit. Rursum vt insulsè facit, qui hyberno tempore sibi vel alteri vestem tollit: ex vno namque malo geminum facit, ita ineptè planèque absurdè facit, qui homini mæsto læta carmina accinit. Siquidem cantando tristitiam illius incendit & auget verius quàm minuit. Flendum est enim cum flentibus & non ridendum. Idem ferè absurdum committit, qui cordi deprauato & in malitia obstinato, salutaria Scripturæ monita proponit, quia per hæc non emendatur, sed sæpe obstinatio redditur.

Sicut tinea vestimento, & vermis ligno: ita tristitia viri nocet cordi.

RES mala & noxia est mæror atque tristitia. Nam præter alia incommoda, non secus hominem exedit, & tandem omnino absumit, atque tinea vestem, aut teredo absumere solet lignum.

21. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere.*
22. *Prunas enim congregabis super caput eius, & Dominus reddet tibi.*

SI esurierit inimicus tuus pane illum ciba, si sitierit aquam illi propina, hoc est, omnia, quæ ad vitæ vsum & sustentationem necessaria sunt illi subministra. Quod si hoc feceris non solum mercedem apud Deum,

& laudem apud homines promereberis, verum etiam carbones ignis super caput eius coaceruabis, hoc est, ex inimico amicum efficies. Siquidem per eiusmodi beneficia caritate illum accendis. Est enim admodum durus, qui beneficiis subinde collatis non emollitur. Hoc autem præceptum magis spectat ad nouam quam ad veterem legem. Christi enim Lex est: *Benefacite his, qui oderunt vos.* Rursum: *Orate pro persequentibus & calumniantibus vos.*

23. *Ventus aquilo dissipat pluias, & facies tristes linguam detrahentem.*

Magnum & perniciosum vitium est detractio, quod tamen sola vultus seueritate si non sanari, coërceri certe potest. Certum est enim si nulli sint, qui susurriones audiant, nullos quoque forè, qui aliis detrahant. Nam ut Boreas dispellit nubes, quas Notus coëgerat, ita qui obtrectatori tristem iratumque vultum ostendit, compescit detractiois studium, estque modus ille compescendi valde honestus & modestus, siquidem citra vllam apertam alterius reprehensionem oblocutori silentium imponit.

24. *Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, & in domo communi.*

HÆC sententia iam ante exposita est, & per se quoque satis plana est, insinuat autem animi pacem & tranquillitatem omnibus vitæ huius voluptatibus merito anteferri. Quid enim prodest vxor formosa, aut opulenta, aut domus ampla, aut supellex ornata, aut lauta mensa, si propter vxoris rixas, aut aliam quamcumque infestationem maritus nullam habeat requiem, nullam pacem, nullam animi tranquillitatem.

25. *Aqua frigida animæ sitiienti, & nuntius bonus de terra longinqua.*

Vt aquæ frigidæ gratæ sunt homini lassæ aridæque siti æstuantis, ita nuntius ad regionem longè positam missus, reque propter quam missus fuerat prosperè confectâ denuò reuersus domino suo est gratissimus.

26. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, iustus cadens coram impio.*

Iustus, qui coram impio cadit, hoc est, qui impij tyrannidem, aut fauoris & gratiæ illius iacturam metuens puram doctrinam, orthodoxamque veritatem vel non docet, aut liberè profiteri non audet, similis est fonti pedibus turbato, aut venæ viuientis aquæ obstructæ. Turbatur quoque doctrinæ fons, venæque vitæ obstruitur, quando iustus vi impeditur

ne veri-

ne veritatem concionetur, vt cum in exilium vel carcerem mittitur, vel alio modò ab officio coërcetur vtriusque expositionis innumera exempla subministrant præsentia tempora.

27. *Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum: sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria.*

Vt multum mellis non est salubre corpori, nec gratum palato: immodicè enim sumptum vertitur in choleram, & nauseam; sic arcana Dei consilia, rerumque caelestium maiestatem nimis accuratè scrutari, non cedit in gloriam aut vtilitatem, sed in detrimentum & ignominiam. Rursum vt moderatus mellis vsus corpori est salutaris, & gustui suavis, ita sobriè in verba Scripturarum inquirere, eaque examini subiicere, sua vtilitate non caret, verum diuinam gloriam & maiestatem, quæ abdita in iis latet, nimis anxie nimisque accuratè inuestigare neque bonum neque gloriosum est, imò vero multorum sæpe errorum seminarium est.

28. *Sicut vrbs patens & absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.*

Vir qui iræ impetum, linguæque procacitatem cohibere, vel non potest, vel non vult, similis est vrbi patenti, murisque denudatæ. Nam vt in hanc ingreditur & rursus egreditur, quicumque voluerit; ita animi impotens quidvis citra vllum omnino delectum admittit & emitit. At verò qui linguam, & iram, & reliquos immoderatos animi motus cohibet, rectè comparatur ciuitati clausæ, rectèque institutæ.

A D

CAPVT VIGESIMVM QVINCTVM
SCHOLIUM.

1. **H**Æ quoque parabola, &c. Docetur hic Parabolas hæc Salomonis quidem esse, ab eo tamen in ordinem redactas non esse sed ab alio. Quis autè is fuerit id nondum certò compertum est.
2. *Gloria Dei est, &c.* Docet hic in diuinorum operum & iudiciorum rationes neque curiosè inquirendum, neque secreta illius temerè vulganda esse; regiam verò potentiam & maiestatem manifestare, & in hostium

terrorem amplificare, rationi dissentaneum non esse. Inter Deum igitur & Regem plura intercedunt. Deus nihil inquit, cum sciat omnia; Rex autem, quod multa ignoret, multa inuestigare cōpellitur, alioquin in iudicando facile erraret. Deus rursus ut operum suorum rationem reddat non est necesse, cum supremus omnium sit iudex; Rex autem, quo palam de illius aequitate constet, factorum suorum rationem reddat oportet. Deus denique utrobique iudicat, cum sit iudex viuorum & mortuorum; Rex autem in hac tantum vita, quippe cum potestas illius ad alteram se non extendat.

3. *Cælum sursum, &c.* Docet tria non facile inuestigari: nempe cæli altitudinem, terræ profunditatem, & cor Regis: aut certè per comparationem ostendit, ut cælum & terrâ ita cor quoque Regis inuestigari haud facile posse: & licet possit, paruam tamen utilitatē ea in re positam esse. Tum Regum non esse curiosè quæ sunt in cælo vel terræ centro perquirere, sed regni sui negotia cognoscere & tractare.

4. *Aufer rubiginem, &c.* Et hæc quoque per comparationem accipienda sunt in hunc modum: Ut aurum vel argentum vel aliud metallum rubigine ablata nitescit, idoneamque aurifabro ad fundendum vas purum materiam subministrat; ita impietate & iniustitiâ a regno sublata, Regis folium firmatur, floridumque efficitur. Rectè autem impij comparantur scorix. Nam ut ignis scoriam absomit, aurum autem purum reddit; ita afflictio & persecutio expiat & perficit iustos, impios autem absomit & perdit. Rursus ut scoria inficit metallum, ita impij iustorum cœtum. Monentur hic autem Principes ne impios in regno suo hærare sinant. Verum hoc tempore mundi scoria, nempe adultores scurræ, potores, alijque eiusmodi in aulis Regum sunt primi: auro autem & argento mystico, hoc est, bonis doctisque viris vix ullus ibi est locus.

6. *Ne gloriosus appareas, &c.* Affinis est hic locus illi Christi Seruatoris documento: *Cum inuitatus fueris, &c.* Vterque autem ab ambitione & inani ostentatione auocare, ad modestiam autem & animi submissionem prouocare contendit.

8. *Quæ uiderunt oculi tui, &c.* Hæc clausula in Contextu Hebræo cohæret cum versu præcedenti: *Melius est ut dicatur tibi, Ascende huc, quam ut humiliere coram principe, quem uiderunt oculi tui.* Noster Interpretes Lxx. secutus, initium facit sequentis. Reddunt autem hunc sensum: Quæ uiderunt oculi tui de iis pronuncia, non de auditis.

Ne proferas, &c. Monemur hic ne occultum proximi crimen per iram in lucem efferamus, etiam si illud oculis nostris uiderimus; multò uerò minus si auditu tantum perceperimus; uerum si emendationis spes est, secretò secundum Christi legem peccantem admonere licet. Occultum autem crimen, nisi publica utilitas aliud efflagitet, numquam diuulgare fas est, per iurgium autem & intempestiuè numquam omnino.

9. *Causam tuam tracta, &c.* Docemur hic in arduis negotiis amicos in consilium adhibendos, sed fidos secretique tenaces tantum: extraneis enim & ignotis non facile fidendum est. Hebræa autem innuunt controuersias, quæ cum amico incidunt, priuatim componendas, ad iudicis autem tribunal non esse adducendas, quò hac ratione secretum proximi illatum teneatur.

10. *Gratia & amicitia, &c.* Hæc ex Lxx. sunt petita. Significant autem Dei hominumque fauorem ab inani timore, peccati que seruitute liberare, adeoque conandum ne cum probro earum rerum iacturam faciamus.

11. *Mala aurea, &c.* Exponitur hic quàm grata soleant esse uerba opportunè in medium prolata. Etenim ut quis pretiosus ornatus thecis ita insertus ut non totus lateat, sed aliquam sui speciem spectantibus obiciat, vel gemma operi cæ lato inclusa spectatu solent esse periucunda; ita uerbum quoque eo, quo par est, modo & tempore depromptum.

12. *Inauris aurea, &c.* Comparat prudentem admonitorem, (qualis est qui ea ratione admonet, ut admonitum obsequentem sibi reddat) inauri aureæ uel monili obryzi. Hebræa sonant: Sapiens qui increpat aurem obedientem præstat in u i aureæ. Quod ad membrorum oppositionem spectat, inauris aurea respondet auri obloquenti; monile autem aureum sapienti prudenter admonenti.

13. *Sicut frigus niuis, &c.* Monentur hoc loco legati & nuncij, ut sint fideles, seduli, & diligentes: cum propter alia multa, tum maximè propter auxilium suspensumque legantium animum. Mysticè, bonus & fidus legatus fuit Christus, boni itidem & fidi legati fuerunt Apostoli ceterique omnes, qui functionem Apostolicam fideliter obeunt, aut aliquando obierunt, plura de hoc argumento proposita sunt Cap. XVII.

14. *Nubes & uentus, &c.* Comparat hic magna promittentes, nihil autem præstantes nubibus pluuiam quidem pollicentibus, in fumum autem abeuntibus. Monemur per hæc uero, ne id quandoque promittamus, quod præstare uel non uolumus, uel non possumus.

15. *Patientia lenietur, &c.* Monentur hic muneris sui, cum subditi, tum ipsi quoque Principes, hi ne temerè in vindictam prosiliant, illi ne principibus iræ occasionem offerant, iratosque blandis verbis placare studeant.

16. *Mel inuenisti, comede, &c.* Docet per hæc in omnibus rebus modum seruandum esse. Nam etsi mel dulce palatòq. gratum sit plusculum tamen sumptum vertitur in bilem. Idem statuatur de ceteris voluptatem adferre natis.

17. *Subtrahæ pedem tuum, &c.* Cohæret cum versu præcedenti. Docetur hic namque nimiam familiaritatem & frequentiam contemptû & odium tandem progignere.

18. *Iaculum & gladius, &c.* Comparat hic falsum testimonium malleo, & gladio, & sagittæ, quæ omnia sunt instrumenta letifera variis modis mortem adferentia. Nam falsum quoque testimonium natum est non vni alicui bono, sed omnibus bonis, quæ in hominis vsum veniunt, detrimentum adferre.

19. *Dens purridus, &c.* Confert amicum infidum cum dente confraçto & pede infirmo. Nam vt vtrumque dum vsus postulat, deserit, ita perfidus quoque amicus. Idem illis accidit, qui Deo misso, spem suam in hominem reiciunt: est enim omnis homo suâ naturâ mendax & inconstans.

Acetum in nitro, &c. Docetur hic vt insulsè facit, qui nitrum aceto perfundit, quia affusione illa nitri vires eleuat non auget; ita quiddam quoque ineptum designare, qui mæsto læta carmina accinit, quippe cum eiusmodi carmen mæstitiam illius augeat magis, quàm subleuet. Si autem cum quibusdam statuatur acetum nitri vires augere, per cor malum accipere oportebit cor vitiiis contaminatum. Tale namque blanda oratione exacerbatur verius, quam sanatur.

Sicut tinea vestimentum, &c. Confert internam animi mæstitiam cum tineâ & teredine: quia vt hæc consumunt vestes & ligna, ita illa, si fuerit magna & diuturna exedit cor. Rursum vt tinea in veste, & teredo in ligno nascitur & nutritur, ita tristitia in animo. Ceterum hic versus in Contextu non habetur Hebræo, sed tantum apud Lxx.

21. *Si esurierit inimicus, &c.* Hæc sententia est magis Euangelica quàm Mosaica, quamvis alibi quoque similia legantur in veteri Testamento. Interim sensus talis, Congregat prunas super caput inimici, non ita clarè apparet nisi dicamus idem esse prunas infundere, quod caritatis igne inflammare.

23. *Ventus Aquilo, &c.* Comparatur hoc loco vultus seuerus & subiracundus aquilonari vento. Nam vt hic dissipat nubes, ita ille obtrectatoris susurrations. Monemur per hæc autem ne faciles aures delatoribus præbeamus. Lxx. legunt: *Ventus Boreas suscitatur nubes.* Nam licet Boreas ab Aquilone nubes dispellat, in Austro tamen cogit, sicut è diuerso Notus hic cogit, in Austro autem dispellit.

24. *Melius est sedere, &c.* Hæc sententia Cap. XXI. Versu IX. iam exposita est. Significatur per hanc autem pacem domesticam ceteris omnibus voluptatibus præstare.

25. *Aqua frigida, &c.* Confertur hic nuncius bonus ex loco remotè posito allatus cum aqua frigida. Nam vt hæc est grata sitienti, ita ille eiusmodi nuntium auidè expectanti. Versu XIII. huius Capituli simile quid legitur.

26. *Fons turbatus, &c.* Subintelligitur hic particula similitudinis Sicut, vel alia similis; idem autem vtroque membro significatur, nempe rem indignam esse, videre iustum ab impio prostratum, vel ita consternatum, vt illum reprehendere, aut veritatem liberè profiteri non audeat. Quadrant in eos, qui veritatis sermonem perplexè, vel non libere propter offensionis metum prædicant: id quod hoc tempore sapissimè accidit.

27. *Sicut qui mel, &c.* Sumptâ comparatione ab immodico mellis vsu, ostendit neque bonum, neque salutare esse nimis accuratè inquirere in eas res, quæ sensum omnem, omnemque mentis captum excedunt, aut etiam in intimos Scripturarum sensus.

28. *Sicut vrbs patens, &c.* Assimilat hominem, qui animi sui impetum coercere non potest, vrbi apertæ muròque destituta. Nam vt hæc nullo negotio ab hoste capitur, ita suis ille verbis subindè irretitur, miserèque decipitur. Simile quid legitur Cap. XXI.

PARAPHRASTICA
CAPITIS VIGESIMI SEPTIMI
EXPLANATIO.

1. *Quomodo nix in æstate, & pluuia in messe: sic indecens est stulto gloria.*

VT nix in æstate, & pluuia in messe sunt importuna & insolita: (quia tempora illa calorem & siccitatem, non autem niuem vel pluuiam exigunt) ita viro stulto & improbo nullo modo conuenit gloria. Siquidem gloria est præmium virtutis & excellentiæ, quæ in homine stulto & improbo non reperiuntur. Sapiens enim vtrumque pro eodem accipit. Verum hoc tempore maior opum & nobilitatis habetur ratio, quam virtutis & sapientiæ; quo etiam fit vt sursum deorsumque passim ferantur omnia.

2. *Sicut avis ad alta transuolans, & passer quolibet vadens: sic maledictum frustra prolatum in quempiam superueniet.*

Quemadmodum passeris & hirundinis, & cuiusvis alterius avis est, non fixum semper tenere locum; sed de loco ad locum migrare, & quoquo versum volitare, & tandem ad nidum suum reuerti, ita maledictum temerè prolatum, hoc est, iniuste in aliquem detortum, non peruenit ad eum, ad quem destinabatur, aut si fortè ad eum peruenierit, firmam tamen sedem apud eum non capit, verum ad eum, vnde profectum fuerat, denuo reuertitur. Ne illos itaque metuamus, qui iniuste blasphemant, aut maledicunt, aut derident, aut conuiciantur.

3. *Flagellum equo, & chamus asino, & virga in dorso imprudentium.*

VT flagellum adhibendum est equo & chamus asino, quo officium faciant, promptèque ministerium suum præstent; ita virga admouenda est fatui dorso. Nam cum sensu magis quam ratione valeat, virga tamquam iumentum ad officium compelli, & intra recti limites contineri debet: per equum autem & asinum non solum superbi, ignaui, & luxuriosi, sed omnes omnino vitiosi designantur.

4. *Ne responde stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis.*
5. *Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.*

Ne stulto, qui te fortè maledictis, aut conuiciis, aut calumniis appetit, iuxta stultitiam suam respondeas; hoc est, ne maledicta, aut conuicia, aut calumnias, quas in te stomachosè congerit, in illum vicissim regeras, aloqui similis ei videberis. Oportet enim stultorum orationem veluti responsione indignam contemnere: attamen si quando illi respondendum videatur, ne se solum sapere existimet, aut ne alius suam stultitiã noceat, responde illi cordatè & sapienter, hoc est, eiusmodi verbis, quæ illius stultitiam palam ostendant. Pro temporum igitur, locorum, rerum, & personarum ratione stulto modò respondendum est, modò rursus eidem respondendum non est.

6. *Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum.*

QVI serium aliquod negotium, aut rem alioqui ponderosam homini stulto transigendam, tractandam, vel denunciandam committit, haud absimilis est illi, qui pedes illi præcidit, quem negotiorum causa aliquo mittit. Nam vt homo truncus pedibus ambulare nequit; ita stultus quoque prudenter negotiari non valet, adeoque vterque de iusti iniquitate bibit, hoc est, detrimenta, quæ per claudi vel stulti impotentiam vel stultitiam acciderunt, hauriet. Truncat sibi ipsi quoque pedes, qui stulto legationem committit, quia negotiorum progressum manifestò, impedit.

7. *Quomodo pulcras frustra habet claudus tibias: sic indecens est in ore stultorum parabola.*

VT venustæ tibie non conueniunt claudis, vt qui ob claudicationis vitium venustè iis vti non queat; ita parabola stulto non conuenit. Nam propter suam stultitiam opportuno loco & tempore, ea vti non valet. Rursus vt pulcræ tibie vix vllum ornamentum adferunt claudis; ita parcemiæ, vel qualiscumque alia doctrina nullam vel certè perexiguam stulto auctoritatem conciliat. Denique vt claudus, licet venustas habeat tibias semper tamen claudicat, inæqualitèrque ambulat; ita stultus quamvis in ore illius sapiens aliquod dictum nonnumquam resideat, semper tamen cæspitat & inæqualiter ambulat quia facta dictis non exæquat.

8. *Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij : ita qui tribuit insipienti honorem.*

Sicut qui gemmam, vel quem vis preciosum lapidem in vulgarium lapidum aceruum mittit, operam perdit, palamque se stolidum ostendit; ita ille etiam, qui viro stulto & insipienti honorem tribuit. Honor namque, ut paulo ante indicatum est, non debetur hominibus stultis & insanis, sed sapientia & virtute præditis. Quare eiusmodi honor perit & obscuratur, sicut gemma inter vulgares silices vel saxa coniecta.

9. *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti: sic parabola in ore stultorum.*

Ut se habet spina in manu hominis temulenti, ita parabola vel paræmia in ore stulti. Nam ut ebrius, quod plena rationis luce destituatur, spina se ipsum & alios vulnerat; ita eruditæ & graues sententiæ, & sacræ quoque literæ, dum à stultis & indoctis hominibus tractantur, plus plerumque incommodi sibi & aliis adferunt quam commodi. Rursum ut temulentus, dum rosam decerpere molitur, non absque aliorum risu sæpe apprehendit spinam; ita stultus inopinatè sententiam aliquam fundens, maximè si ad rem præsentem parum aut nihil faciat, se ipsum pungit; quia stultitiam suam aperit, & aliis risum mouet.

10. *Iudicium determinat causas: & qui imponit stulto silentium, iras mitigat.*

Ut iustum & æquum iudicium è medio tollit lites & controuersias, quæ inter homines nasci solent; ita vir prudens, qui sano maturoque iudicio stulto silentium imponit, rixas quas stultus iam concitauerat, vel certè, nisi silentium illi impositum fuisset, concitaturus erat, compefcit. Contextus Hæbræus aliam sententiam offert, nempe hanc: Magnus format omnia, datque mercedem stulto & transgressori; hoc est, Dominus, qui est super omnia, creat & pascit omnes, iustos nimirum & iniustos; sapientes rursum & insipientes: hoc enim mercedis vocabulo denotatur. solent quidam namque mercedis loco diurnum tantum cibum percipere. Nata est autem hæc sententiarum dissimilitudo ex diuersa lectione. Aliud enim legit noster interpres, aliud habent exemplaria, quæ nunc exstant, Hebræa.

11. *Sicut canis qui reuertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam.*

Homo stultus & sceleratus, qui per Dei gratiam à sua stultitia, peccatorumque sordibus semel liberatus denuo in eandem stultitiam, peccatorumque sordes recidit, similis est cani resorbenti sordes, quas per vomitum eiecerat. Enimverò ut res fœdissima, & ab omni honestate alienissima est, per vomitum reiecta resumere; ita fœdissimum & ab omni gratitudine, quam Deo debemus, alienissimum est quoque peccata per prænitentiam semel deleta, denuo repetere, vel fidem semel receptam deserere.

12. *Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.*

Vidistine quandoque hominem sapientem in oculis suis? hoc est, talem qui cum esset stultus, sibi tamen sapere videbatur, & quidem plus ceteris? crede mihi maiorem spem esse de homine stulto, hoc est, rudi & indocto, quam de illo. Nam qui se rudes, vel parum alioqui versatos agnoscunt, aliorum admonitiones facile admittunt; imò doctiores consilij causâ vltro adeunt, erudiri que cupiunt, verum qui superbia inflati se prudentes, ceterisque doctiores esse persuasum habent, omnes docere, à nemine autem discere, aut admoneri volunt: & sic perstant in sua inscitia & errore, cuius rei illustre exemplum subministrant ætatis huius sectarij.

13. *Dicit piger, Leo est in via, & leæna in itineribus.*

Nihil fœdus homine pigro & ignauro: nam cum nullum honestum opus exerceat, nullique utilis existat; sed præ mera desidia sordescat, nauseamque omnibus moueat, adhuc tamen pigritiam suam honesto titulo excusare non dubitat. Etenim ad opus aliquod inuitatus vel prouocatus, dicit, Leo est in via, leæna vel pardus est in platea; quæ oratio huc tendit: libenter & ex animo hoc vel illud opus facerem, verum citra præsentaneum vitæ periculum non valeo. At non ita illi qui per caritatem ad Christum tendunt. Nihil enim tam difficile est, quod illos à via illa absterreat, aut amoueat. *Quis, inquit, separabit nos à caritate, quæ est in Christo Iesu? Tribulatio? An angustia, &c.*

14. *Sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo.*

NEquè existimes pigrum, quando propter leonis, aut pardi metum ad externum opus non exit, domi honestè se occupare, perque domum sedulo discurrere ac prudenter, quæ fieri debeant, familiæ præfinire. Nam domi quoque vel nihil omnino agit, vel nihil honestū agit. Etenim vsque adeo ignauix & otio deditus est, vt ne ipsum quidem otium quietè ferat: vt qui in ipso quietis loco, hoc est, strato quietè non agat, sed modò in hanc, modò in illam partem se voluat, neque aliis tamen egredientibus, aliis ingredientibus loco se mouet; verum in lecto vt ostium in cardine solet, identidem se versat.

15. *Abcondit piger manus super ascella sua, & laborat si ad os suum eas conuerterit.*

PAUCIS adeo per otium & ignauiam deiectus prostratusque iacet piger, vt ea quoque grauatim faciat, quæ sunt maximè communia, & ad humanæ vitæ vsum apprimè necessaria: cuiusmodi sunt è lecto surgere, veste se induere, manus & faciem abluere, ad mensam accedere, cibum sumere. Nam & manum, quam ad laborem & vitæ opera extendere debebat, in sinu, vel sub axilla abscondit, & laborat magnaue molestia afficitur, si eam ad os, hoc est, ad capiendum cibum, aliaque eiusmodi extendere compellatur.

16. *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.*

ET quod his omnibus peius & intolerabilius est, cum non modò sit piger & ignauus, sed omnium quoque rerum prorsus ignarus (siquidem ignauiam necessariò comitatur ignoratio, scientia namque exigit laborem & industriam) adhuc tamen septem sapientibus graues sententias depromentibus se sapientiosem esse persuasum habet. Eius ordinis sunt, qui dicere solent, quorsum scholas frequento, aut sacras conciones visito, cum sacra & profana omnia melius intelligam, quàm doctor vel concionator ipse, vel quorsum vigiliis aut studiis caput rumpo, aut cerebrum offendo, cum otio plus valeam consequi, quàm iste vel ille laborioso negotio, paucissimique etiam ex magnatibus & nobilibus eruditi existant?

17. *Sicut*

17. *Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, & commiscetur rixæ alterius.*

Sicut absurdè & inconsultè agit, qui canem mordacem auribus velliscat & ad iram prouocat (canis enim quod aurium vellicationem non ferat, contra vellicantem insurgit & latrat, & si potest vel audet mordet) ita quoque, qui obiter aliquid transiens, videt duos inter se rixantes, aut concertantes, impatientiamotus contra alterutrum vel vtrumque insurgit. Siquidem nihil hinc reportat nisi malam gratiam, & interdum quoque vulnera & plagas; verum moderatè & prudenter intercedere, partesque controuertentes in concordiam reducere, illud non est inhibitum, sed licitum & honestum.

18. *Sicut noxius est qui mittit sagittas, & lanceas in mortem.*

19. *Ita vir qui fraudulenter nocet amico suo, & cum fuerit deprehensus dicit, Ludens feci.*

Sicut qui sagittam vel iaculum clanculum mittit, ad occidendum quempiam duplici nomine noxius perniciosusque existit. Nam & occultè id facit, quò post mortem illatam factum inficiari possit, & repentè præterque omnem expectationem perimit; ita ille quoque qui amicum suum nihil mali cogitantem fraude circumvenit, trifariam peccat: nam & amicum lædit, & clanculum lædit, & in fraude deprehensus adhuc amicus haberi quærit. Allegat enim se non serio sed ioco fecisse, quidquid fecisse deprehensus est; adeoque ficariis, latronibus, & incendiariis omnibus deterior existit. Siquidem hos quoque Hebræus Contextus ceteris adiicit, habet enim: Sicut qui emittit scintillas, sagittas, & mortem, &c.

20. *Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis: & susurrone subtracto, iurgia conquiescunt.*

RES mala & perniciosa est mala lingua, maximè verò delationibus & susurrationibus dedita, magnaue infert reipubl. damna & detrimenta, quæ & rempubl. non prius vexare desinent, quàm malæ delatoriæque linguæ è medio submotæ fuerint. Nam vt ignis dum ligna ipsi subtrahuntur exstinguitur, per lignum autem adiectum incenditur & inflammatur: ita per fallas delationes & detractiones discordiæ, lites, & iurgia, etiam inter amicissimos excitantur & fouentur: per harum autem proscriptio-

tionem

ptionem & amotionē antè excitatæ consopiantur & profligantur. Quamobrem reipublicæ, regnis, & principatibus optimè consulunt, qui adulatoribus vel delatoribus nullum locum concedunt.

21. *Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitatur rixas.*

Sicut carbo aptus est ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus & iracundus idoneus est ad suscitandam litem. Nam ut ligna incendunt, fouent, & augent ignem; ita ira incendit lites & rixas. Profligatis itaque vel placatis iracundis simul profligantur, & consopiantur rixæ & contentiones: causâ namque è medio sublata effectus, qui naturaliter inde fluebat, tollitur quoque.

22. *Verba susurrionis quasi simplicia, & ipsa perueniunt ad intima ventris.*

Susurrionis oratio videtur blanda, lenis, & simplex, interim mirè fauciat & vulnerat. Penetrat namque vsque ad ima cordis & pectoris; hoc est, certam perniciem adeoque interitum ipsum adferunt.

23. *Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.*

Labia quæ odio ardent, fastûque tument, ac cordis prauitatem tegere latque dissimulare norunt, similia sunt vasi fictili quod argento impuro obductum est. Primo namque ut vile impurumque argentum, vili impuræque conuenit materiæ, ita praua impuræque labia prauo impuroque conueniunt cordi: mox vero ut argentum tametsi immundum opus testaceum tegit, & nonnihil quoque exornat, etiamsi parum interim valoris illi adiungat; ita labia superba cor malum tegere quidem possunt, bonum tamen illud facere non possunt. Postremò autem ut vas fictile licet argento ornatum, tandem retegatur & confringitur; ita cor prauum licet labia tumentia ad tempus illud tegunt, suo tamen tempore aperitur, palàmque confunditur.

24. *Labii suis intelligitur inimicus, cum in corde tractauerit dolos.*

Doli & imposturæ, quas inimicus in pectore versat, ex illius verbis & oratione deprehendi utcumque possunt. Nam licet aliud in pectore verset, aliud in lingua promptum habeat, adeoque simulator existat: attamen

men animi virus ita dissimulare non potest, quin aliquò modo illud prodatur. Quandoquidem ipsa blandimenta, quibus vititur reddunt ipsum suspectum. Solent enim qui decipere volunt blandiri & adulari.

25. *Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitia sunt in corde illius.*

Ea propter qui voce submissa, gratiosèque te alloquetur, ne temere illi credas: quandoquidem septem nequitias, hoc est, multa mala aduersum te in corde suo meditatur, debesque eò magis illum formidare, quò magis blanditur & adulatur. Præsertim vero si aliquando inimicus fuit & ex animo in gratiam non rediit.

26. *Qui operit odium fraudulenter, reuelabitur malitia eius in consilio.*

Qui regit odium, quod in pectore fouet, in proximi perniciem & fraudem, non euadet impunis. Siquidè malitia eius tandem aliquando in iudicum cœtu patefiet, patefactaque iusta, ut par est, pœna plectetur. Nulla enim simulatio est diuturna, nedum perpetua, ne apud homines quidem, ut multa exempla probant. Et licet hic maximè perpetuò lateat, in vltimo tamen iudicio omnibus reuelabitur, æternòque supplicio, si per pœnitentiam deleta non fuerit, multabitur.

27. *Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui voluit lapidem, reuertetur ad eum.*

Qui alteri aperit foueam, aut iniustas struit insidias, incautus incidet in illas, & qui lapidem in alterum deuoluere studet, obteretur ab illo. Recidet enim in caput illius, idque iusto Dei iudicio. Qui enim alterum iniuste opprimere nititur, promeretur ut ipse iuste opprimatur. Sunt hæc cognata illis Davidis Regis: *Incidit in foueam quam fecit. Item: Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.*

28. *Lingua fallax non amat veritatem: & os lubricum operatur ruinas.*

Lingua mendax non amat veritatem, ut quæ per illam redarguatur, mendacium enim maiorem aduersarium nullum habet, quàm veritatem. Et os lubricum & blandum, cuiusmodi est, quod blanda oratione simplices rerumque rudes decipit, & à via veritatis in errorem abducit, operatur ruinas. Nam & se ipsum & alios euertit, & in plurima mala deiicit.

Hebræa duplicem sensum admittunt, eumque contrarium. Alter est: Vir linguæ mendacis exosum habet eum, quem lingua mendaci conterit aut flagellat. Alter est: Vir humilis cordeque contritus, odit linguam mendacem; os autem blandum euerit eum, quem blandè alloquitur. Alij: Os verax & blandum linguæ mendacis ruinam facit, siquidem vnum contrarium alterum euertere natum est.

A D

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM

SCHOLIUM.

1. **Q**uomodo nix in aestate, &c. Docetur hic hominem stultum & improbum non decere honorem & gloriam, vt quæ virtutum & sapientiæ sint præmia; at hæc interim indecentia hoc tempore latè regnat, sed non absque insigni Ecclesiæ & reipubl. detrimento.

2. *Sicut avis, &c.* Agit contra temerariam nullaque ratione nitentem maledictionem: docet autem eiusmodi non esse metuendam, quod eò reuertatur, vnde profecta fuerat.

3. *Flagellum equo, &c.* Comparat hominem stultum equo & asino; nam cum stulti non tam rationem, quàm belluarum more naturæ impetum sectentur, vt belluæ tractandi sunt.

4. *Ne responde stulto, &c.* Etsi duo hi versiculi opposita præcipere videantur, artamen non præcipiunt, sed pro temporis vel loci qualitate, modò hoc modò illud sectandum admonent.

6. *Claudus pedibus, &c.* Damnat hic locus illorum imprudentiam, qui res graues secretumque deposcentes homini stulto & improbo committunt. Nam & ignominia se ipsos afficiunt, & magnum nihilominus incommodum sibi accersunt; quia peccatum, quod stultus designauit, ipsi met luere compelluntur. O quot claudos, ô quot stultos Episcopi hoc tempore mittunt ad legationem pro Christo obeundam, quorum iniquitatem, & peccata ipsi olim bibent.

7. *Quomodo pulcras, &c.* Committitur hic stultus parabolas eructans cum claudo venustè tibiato. Nam vt venustæ tibiæ nullum huic afferunt vsum aut ornamentum, quia ambulare non potest; ita doctrina vel sermo parabolicus nihil quidquam confert, vt qui commodè iis vti non valeat.

8. *Sicut*

8. *Sicut qui lapidem mittit, &c.* Docetur hic æquè absurde eum facere, qui stulto vel improbo tribuit honorem, atque illum qui gemmam, vel alium lapidem pretiosum conicit in aceruum Mercurij, aut in fundam. Siquidem lapis in funda ita ponitur, vt inde statim eiiciatur, nec vniquam amplius repetatur, aut simpliciter perdatur. Sunt qui vocem Hebræam *Purpuram* interpretantur & tunc sensus est: Vt communem lapidem purpuræ inuolucro; ita ineptum est stultum honore cumulare.

9. *Quomodo si spina, &c.* Docet idem esse sermonem sapientem in ore stulti, quod spina in manu ebrij, quia vtrumque lædit & confundit habentem.

10. *Iudicium determinat, &c.* Locus hic aliter legitur in vulgata Editione, aliter in Contextu Hebræo, aliter apud Lxx. secundum nostram Editionem sensus est: Vt publicum iudicium finit lites & controuersias; ita vir prudens stulto silentium imponens submouet lites, quas stultus iam excitauerat, vel excitare poterat. Secundum Lxx. Omnis stultorum caro, hoc est, omnes omnino stulti multum fluctuant, cogitationibus variis & animi motibus agitantur: sunt enim in omnibus fere inconstantes. Secundum Hebræos: Magnus ille, qui creat omnia, nutrit & conseruat, largiturque omnibus, quod pro meritorum ratione, aut pro naturæ cuiusque conditione vnicuique debetur.

11. *Sicut canis qui, &c.* Hic confirmatur quod ante aliquoties indicatum est, nempe familiare esse sapienti stulti nomine designare quem vis improbum & sceleratum hominem. Docetur hic autem fædum & execrabile esse, ad demissam semel vitæ turpitudinè, vel hæresin, vel aliam quamcumque peccandi consuetudinem denuò reuerti.

12. *Vidisti hominem, &c.* Agitur hic de eo hominum genere, qui cum sapientes non sint, se tamen sapientes esse, imo vero ceteris sapientiores esse existimant. Docet autem maiorem spem esse de verè stulto & improbo, suam tamen stultitiam & improbitatem agnoscentè, quàm de illo, qui in oculis suis sapiens est, quia hic morbum suum non agnoscit, ille agnoscit & improbat.

13. *Dicit piger, &c.* Hic locus Cap. xxii. Vers. xiv. expositus est. Sensus autem est clarus. Indicatur namque pigrum, dum ad opus aliquot honestum euocatur, ne frustra piger habeatur, ibi periculum vitæ allegare, vbi nullum est omnino.

Bbb 2

14. *Sicut*

14. *Sicut ostium, &c.* Exposuerat quid pigrum domi detineret; nunc subdit quid domi agat. Etenim versat sese in lecto, ut ostium in cardine, conuenit non solum in insigniter ignauos; verum in eos quoque, qui multa proponunt, & nihil exsequuntur, aut serio aggrediuntur.

15. *Abscondit piger, &c.* Hæc iam ante quoque, nempe Cap. XIX. Vers. XXIV. elucidata sunt, & insigne ignauitatis argumentum proponunt. Nihil enim indignius quam ea propter ignauitatem detrectare, quæ ad vitam maxime sunt necessaria, maximeque communia & facilia.

19. *Sapientior sibi piger, &c.* Hæc exponunt summam quorundam ignauorum hominum arrogantiam. Quid enim stultius & arrogantius, quam hominem ignauum, qui nec studet, nec studuit unquam, se sapientibus omnibus sapienterem esse existimare? Conuenit in Iudæos & hæreticos, qui putant se omnia scire, cum re ipsa nihil sciunt; tum in eos rursus, qui se propter literas caput rumpere nolle asserunt.

17. *Sicut qui apprehendit, &c.* Monemur hic nullum temere irritandum. Sicut canem auribus vellicare, aliud nihil est quam citra causam ad iram illum prouocare, sed & ille quoque, qui sese tanquam sequestrum in alienam litem vltro ingerit, communiter alterius partis odium sibi adsciscit, atque ita in rixandi necessitatem citra necessitatem sese coniicit.

18. *Sicut noxius, &c.* Comparantur hic ficti simulatiq; amici cum latronibus & sicariis. Nec iniuriâ: est enim res indignissima amicitiam verbis & signis simulare, in animo autem hostilia versari. Hebræa sonant: Sicut se abscondit, qui scintillas spargit, nempe incendiarius, & qui sagittas emit, latro vel sicarius, hoc est, omnis ille, qui alteri mortem intentat, aut mortis tela in alium destinat; sic vir qui defraudat amicum, deprehensus autem dicit: Nonne ego ludebam?

20. *Cum defecerint ligna, &c.* Comparatur hic mala lingua igni. Nam ut hic omnia incendit & absumit; ita ille iurgiis & dissidiis omnia confundit, & in vastitatem redigit. Siquidem bella, quæ excitat, suam naturam vastant & destruunt omnia, neque aliud contra hoc malum est remedium quam mors & interitus.

21. *Sicut carbones, &c.* Tendunt hæc eodem, quod præcedentia: vnum hoc interest, quod ibi illud tribuebatur delatori & susurrioni, quod hic homini rixoso & iracundo.

22. *Verba susurronis, &c.* Capite XIX, similis sententia exposita est, perstringit.

perstringit autem mala, quæ ex simulata susurratoris oratione nasci solent. Nam etiam hæc videatur blanda, mortifero tamen veneno est plena.

23. *Quomodo si argento, &c.* Comparat hic vas fictile argento impuro circumfusum & ornatum labiis odio quidem ardentibus, cordis tamen nequitiam callide tegentibus & dissimulantibus. Paucis, totus hic locus agit de vitiis linguæ, callidisque maledicis hominibus, cuiusmodi sunt, qui vitium internum externo oris velamine tegere norunt.

24. *Labiis suis intelligitur, &c.* Locus hic, qui contra impostores agit, pro Hebræicæ vocis latitudine geminum sensum admittit. Alter est: Ex inimici oratione venenum, quod intra se fouet, cognosci potest. Alter est: Aliud in corde tenet inimicus, aliud in lingua promptum habet. Præ se ferunt enim amicitiam, cum intra se tamen odium foueat; & hunc sensum confirmant, quæ sequuntur. Subdit enim: Cum submiserit vocem, hoc est, cum humili oratione se tibi submittit, ne illi fidat.

26. *Qui operit odium fraudulenter, &c.* Cohæret hic locus cum præcedente. Docet namque omnem imposturam, omnemque dolum & fraudem tandem ad lucem venire, grauiusque plecti; adeoque se ipsos fallere qui ob id liberius peccant, quod scelera sua lucem non visura credant.

27. *Qui fodit foueam, &c.* Hunc versum quotidiana experientia probant, plerumque enim improbi homines cadunt in laqueos, quos iustis iniuste parant, simile quid legitur Ecclesiastici X. & Psal. VII. & alibi.

28. *Lingua fallax, &c.* Docet linguam mendacem non amare veritatem, ut quæ mendacio aduersatur. Sed neque illos quoque amare, quos iniuste flagellauit: siquidem nouit se illis exosum esse. Hebræa sonant: Lingua mendax odio habet contritum. vel è diuerso: Vir contritus & humilis linguam odit mendacem; os itidem blandum, cuiusmodi est, quod homines conterere, & à via recta auertere solet.

PARAPHRASTICA
CAPITIS VIGESIMI SEPTIMI
EXPLANATIO.

1. *Ne gloriaris in crastinum, ignorans quid superuentur a pariat dies.*

NE gloriaris, neque te iactes de crastina luce, aut futura felicitate, prosperitate, vel actione. Siquidem nescis quid in crastinum vel in proximū diem futurum sit, cum nemo mortalium certò sciat in crastinumne vsque victurus sit. Multi multa hodie proponunt, qui cras in tumultum inferuntur. Eapropter valde inconsultè faciunt, & periculosè viuunt, qui vitæ emendationem vel poenitentiam in crastinum, vel futurum tempus reiiciunt.

2. *Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua.*

ET vt nemo gloriari vel iactare se debet de crastino vel tempore futuro: sic nemo quoque gloriari debet de se ipso, aut de vlla omnino propria virtute, aut excellentia. Nam præterquam quod propria laus de falsitate & superbia merito suspecta habetur, est quoque stultorum proprium se ipsos laudare. Si tamen publica vtilitas, vel priuata innocentia aliud interdum postularer, non esset à virtute alienum se ipsum commendare: Quemadmodum Apostolus Paulus propter falsos fratres coactus est illud facere. Interim consultius est ita viuere, vt non sit opus se ipsum laudare.

3. *Graue est saxum, & onerosa arena: sed ira stulti vtroque grauior.*

GRaue & ponderosum est saxum, res molesta & onerosa rursus est arena; at vtroque grauior & molestior est hominis stulti & improbi ira. Siquidem hæc mentem & animum; illa corpus tantum molestant. Ira præterea stulti, quod ratione careat, est omnino impetuosa & belluina, neque sedari facile potest, quod rationem nullam admittat, nec audiat. At sapientum ira est rationi consentanea & moderata, facileque placatur. Furunt autem stulti & improbi præcipuè, cum de sua stultitia & improbitate serio admonentur.

4. *Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati spiritus ferre quis poterit?*

EST autem ira stulti ob id quoque deterior & intolerabilior, quia nullam adiunctam habet misericordiam. Statim namque insani furor erumpit in cædem, vel vindictam, vel aliam absurditatem: adeoque furoris illius vim concitatiue spiritus impetum ferre perdifficile est. Hæc fere offert nostra Editio, verum Hebraica inter iram, & furorem, & inuidiam comparatione facta, inuidiam ira & furore multis partibus deteriorem asserit; habet autem in hunc modum: Crudelitas est in ira, & impetus quasi exundantium aquarum in furore, at coram inuidia quis consistet? quasi dicat nemo omnium: vtraque enim passione longè immanior est inuidia. Nam licet furor & ira sunt impetuosa, cito tamen transeunt & euanescent; inuidia autem finem nescit. Quotidie enim magis magisque crescit. Furor adhæc & ira sunt aperta, atque ita incommoda, quæ indè oriuntur, vitari possunt; inuidia autem latet, adeoque inuidi insidiæ & tela haud facile caueri possunt. Ira denique & furor blandis verbis & beneficiis mitigatur; inuidia autem beneficiis incenditur: mitto hic inuidiam sibi ipsi, quam aliis longè molestiorem esse. Symbolicè ira contra Ecclesiam tribuitur synagogæ, furor tyrannis, inuidia hæreticis,

5. *Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus.*

QVAM magnum & molestum malum est inuidia, tam magnum & salutare bonum est caritas. Hæc enim omnia, etiam illa quæ alioqui videntur molesta, vt sunt correptio, castigatio, aliaque eiusmodi reddit iucunda; illa contra omnia vertit in bilem & amaritudinem. Rursus licet stulti ira sit mala & crudelis, non ita tamen sapientis & amantis. Nam licet correptio & castigatio ex ira & animi commotione nasci videantur, attamen melior & salubrior est manifesta correptio amici, imò etiam inimici, quam amor absconditus, cuiusmodi is est, qui se non prodit, quando prodere se debet, hoc est, qui amicum non corripit vel admonet, quando correptione vel admonitione opus est. Quidam per Amorem absconditum accipiunt turpem & obscenum, qui vtique peior est manifesta correptione.

6. *Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis.*

VT manifesta amici correptio salubrior est amore occulto; ita vulnera diligentis sunt meliora magisque fida, quam blanda oscula odio habentis. Nam licet tam oscula quam vulnera sint aperta, causæ tamen vtriusque sunt occultæ. Vulnera enim procedunt ex occulto amore, blanda autem oscula ex occulto odio. Tendunt hæc namque ad deceptionem; illa autem ad vitæ emendationem. Quare etiam hæc vocantur amica, illa fraudulenta. Per vulnera autem non designatur hic corporis offensio, sed acris tantum reprehensio; sicut per oscula quoque non oris suavia, sed verborum blandimenta & lenocinia.

7. *Anima saturata calcabit fauum: & anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet.*

Anima ventérque obsaturatus etiam fauum mellis, hoc est, quem vis dulcem gratumque palato cibum fastidit: at anima ventérque esuriens etiam amarum gustuique ingratum dulce iudicat. Atque hinc prouenit vt pauperibus bene omnia sapiant. Sunt hi enim semper vacui & famelici, diuitibus è diuerso vix quidquam numquam rectè sapit; vt qui semper sint pleni & saturi. Modus proinde non solum in cibo & potu, sed in ceteris quoque omnibus seruandus est.

8. *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.*

VT avis relicto nido huc illuc vagatur, quo sibi suisque pullis escam quærat; ita vir prudens domo, vxore, liberis, amicisque ad tempus desertis, incertis nonnumquam sedibus oberrat, quo ea quæ ad vitæ vltim sunt necessaria, sibi suæque familiæ comparet. Interim vt avis iuxta nidum hærens tutior & liberior est à periculis, quam si vegetur, maioremque pullorum curam habet nidum fouens, quam de loco ad locum transmigrans; ita pater familias quoque qui sorte sua contentus domi manet & laborat, tutior & ab animi corporisque periculis immunior est, quam si de ciuitate ad ciuitatem, vel de regno ad regnum negotiorum causa peregrinetur. Sed & minori quoque periculo vxorem, & liberos, reliquamque familiam exponit, domi victum quærens, quam peregrè subinde degens, externisque negotiis operam dans. Quod diligenter notent pastores, qui relicto grege ouiumque cura posthabita Principum aulas sectantur.

9. *Vnguento*

9. *Vnguento & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici consiliis anima dulcoratur.*

VT cor recreatur vnguentis variisque odoribus; ita mens oblectatur sano & ex amico pectore profecto consilio: imò non minus recreare & refocillare solent eiusmodi amica consilia, quam si è propria pharetra essent deprompta. Nam in dubiis & perplexis rebus lucem ad ferunt. Si quidem propria consilia, tametsi bona, & apertum benevolentie argumentum offerant, sapientibus suspecta sunt. Parandi itaque & fouendi sunt fidi amici, quorum consiliis si opus id fuerit iuuemur & consolemur.

10. *Amicum tuum, & amicum patris tui ne dimiseris: & domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tue.*

Melior est vicinus iuxta, quam frater procul.

Verumenimvero vbi fidum amicum nactus fueris, ne leui de causa illum deseras. Siquidem magnus thesaurus est fidus amicus, quippe qui necessitate urgente sæpe sit promptior & fidelior, quam sanguinis necessitudine coniunctus. Notum est enim illud Poetæ: *Fratrum quoque gratia rara est.* Sed neque patris quoque tui amicum facile abs te alienes aut dimittas. Nam qui tot annos patri tuo fidelis exstitit, probabile sit ingenium apud te non mutaturum, nisi grauem occasionem illi dederis. Ceterum in die afflictionis, hoc est, cum aduersa fortuna te premit, ne subsidij causa fratris tui domum ingrediaris, frustra namque opem illius implorabis: vel quia inuitus erit, vel quia forsan procul aberit. Ita proinde age cum amicis tuis maximè verò cum vicinis, vt necessitatis tempore non sit necessum fratres interpellare. melior namque, vtilior, & opportunior est vicinus iuxta, hoc est, loco & animi affectione coniunctus, quam frater animo & corpore procul positus; atque hoc quotidiana experimenta probant.

11. *Stude sapientia, fili mi, & lætifica cor meum, vt possim exprobranti respondere sermonem.*

Fili mi, stude sapientia, quò & domi bene sit cordi meo, & foris à calumniis, & maledicorum probris atque conuitiis me tueri queam. Quandoquidem si sapiens fueris, neglecti paterni officij iustè intimidari à nemine poterò: sed neque tu quoque paternæ disciplinæ neglectæ iure

Ccc

accusari

accusari poteris, & firmum præterea senectutis præsidium in te habebis. Solent namque sapientes filij parentum senio confectorum causas suscipere, publiceque defendere.

12. *Astutus videns malum, absconditus est: paruuli transeuntes sustinuerunt dispendia.*

VIR prudentia & iudicio valens mala, quæ ex aliquo opere, dicto, vel facto nasci fortassis poterant, animo pertractans se abscondit, hoc est, ab illo se continet, & abstinet: at homo simplex, rudis, rerumque imperitus citra delectum quiduis aggreditur, unde in magna damna magnasque difficultates læpe sese coniicit. Siquidem considerat illud tantum quod præ manibus est, in futurum autem mentis oculum non transmittit. Est enim de illorum numero, qui nec sapiunt, neque nouissima prouident.

13. *Tolle vestimentum eius qui spondit pro extraneo, & pro alienis aufer ei pignus.*

QUO rebus tuis cautum prospectumque sit, tolle vestimentum eius, qui pro alieno (siue is Iudæus sit, siue paganus, siue hæreticus) vel homine alias ignoto spondit, & tolle rursum pignus ab eo, qui pro extraneo fideiussit. Alias enim periculum est ne rerum tuarum iacturam facias. Nam qui Deo pactam fidem non seruat, multo minus hominibus eam seruabit.

14. *Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens: maledicenti similis erit.*

QVI nocte summòque mane consurgit, quò magna voce modòque inusitato amicum suum laudet, is exprobranti non est ab similibus. Nam res atroqui bonæ & honestæ, si debito modo & tempore non tractantur, non sunt gratæ, neque laude dignæ: diei autem exordium non homini sed Deo debetur. Oportet enim primò omnium pro beneficiis acceptis cælesti numini gratias agere, Deumque laudare & decantare, ac deinde erga bene meritos beneuolum & gratum sese ostendere, denique summo mane amicum adire, stentoreaque voce eundem salutare, fucatum verius quàm syncerum animum arguit. Fucatorum autem officia sunt suspecta, & inter maledictiones potius quàm inter benedictiones habenda.

15. *Tecta perstillantia in die frigeris, & litigiosa mulier comparantur.*

Astidua tecti perstillatio brumali tempore, & mulier rixosa æquè sunt molesta. Nam ut is, cuius tectum pluuiæ & tempestatu patet, nec domi, neque foris commodè manere potest (nam & domi & foris offenditur à pluuiæ & tempestate) ita ille, qui litigiosam nactus est uxorem, propter continuas uxoris rixas, neque domi commodè manere potest, neque tamen abesse tutum est, ne improba mulier totam familiam perturbet atque euertat.

16. *Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, & oleum dexteræ suæ vocabit.*

Nequè malo huic maritus validum remedium adhibebit, si illam in angulo, aut ergastulo aut alio simili loco incluserit. Nam ut ventus fisti, manuve contineri non potest, neque unguentum pretiosum inter digitos ita concludi, ut non effluat, suoque sese odore non prodat; ita improba mulier concludi & coerceri eâ arte non potest, ut eius clamores & furæ ad vicinos non penetrent, & licet vicini turbas, quas excitat, non audiant, familia tamen & maritus velit nolit audire compellitur.

17. *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.*

Quid ergo superest? Aliud nihil quàm patientia animique tolerantia. Nam ut ferrum ferrum acuit; ita rixa rixam incendit: obiurgatio namque apud obstinatè improbos iram & indignationem familiarius parit, quàm morum emendationem. Vel contra morositas illius dissimulanda est, vel mollibus certè blandisque verbis illi occurrendum. Idemque in ceteris acri bile laborantibus obseruandum est. Increpatione namque magis exasperantur eiusmodi quàm incensi corriguntur. Quod si in bonam partem sententiam hanc accipias, ut accipere licet, significat mutua studia studiorumque collationem sese adiuuare. Sapiens namque sapientem reddit sapienterem, & studiosus studiosum studiosiorem. Idem statuatur de ceteris similibus.

18. *Qui seruat ficum, comedet fructus eius: & qui custos est domini sui glorificabitur.*

VT is qui ficum à frigore, vento, aliisque incommodis diligenter custodit, dignus est qui fructuum illius suauitate perfruatur; ita ille qui

dominum suum non deserit, sed tuetur & obseruat, eiusdemque præcepta magni facit, dignus est, qui vicissim ab illo honoretur, præmiisque afficiatur. Id quod apud Deum numquam fallit. Nemo enim gratis illi seruit, sed pro vno mille reddit. Quin idem quoque probi domini obseruare solent.

19. *Quomodo in aquis resplendet vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

Quemadmodum facies faciem in aquis exprimit, ea nimirum quæ apparet in aqua illam quæ est extra aquam, & hæc illi quasi ex æquo respondet; sic hominum corda & ingenia à sapientibus & prudentibus ex facie deprehenduntur. Rursum vt aqua limpida & clara quasi speculum repræsentat faciem, quæ eminet extra aquam; ita cor hominis vel interior homo repræsentat sibi se ipsum. Est enim illud homini pro speculo in quo se ipsum cognoscere potest. denique vt aqua fallit simplices, qui eam inuentur (offert enim faciem, quam non continet) sic cor hominis amicitiam, quam non habet, præ se ferens, fallit hominem incautum. Alij alio modo hunc locum exponunt, sed prima expositio est commodior.

20. *Infernus & perditio numquam implentur, similiter & oculi hominum insatiabiles.*

VT infernus multitudine hinc excedentium, & ad inferos migrationum numquam impletur, neque vnquam angustior redditur, neque saturatur (semper enim clamat, Adfer adfer) ita corporis quoque & mentis oculus videndo & appetendo numquam exsatiatur. Numquam enim hic tam multa videt, neque ille tam multa cognoscit, quin plura semper videre & cognoscere cupiat: sed & sitis quoque & cupiditas habendi & possidendi caduca & fluxa fortunæ bona (quæ per oculorum cupiditatem designatur) numquam satiatur aut expletur. Nam

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

Insinuatur autem per hunc locum, auaritiam non minus vitandam & detestandam esse, quam mortem & perditionem ipsam.

21. *Quomodo probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum: sic probatur homo ore laudantis.*

Quomodo conflatoriū probat, & à scoria repurgat argentum, & fornax explorat & emundat aurum; ita homo probatur & exploratur ore lau-

ore laudantium. Nam vt ignis aurum probum esse demonstrat; ita vir candidus, qui ex animo aliquem laudat, laude dignum, adeoque à flagitiis & vitis saltem grauioribus alienum esse eum, quem laudat, palam declarat. Rursum vt ignis inter verum & adulterinum aurum secernit, & quale sit ostendit; ita laus qualis sit is, qui laudatur, planum facit. Nam si is qui laudatur, propter eiusmodi laudem insolescit, & in superbiam se erigit, signum est hominem illum adulterinum aurum vel argentum esse, hoc est, laude dignum non videri; sin autem laudatus confunditur, inuitæque sese laudari audit, indicium fit virum bonum laudæque adeo dignum esse.

Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit scientiam.

VT mortalium corda sunt diuersa, ita diuersa quoque sectantur studia. Etenim cor iniquum & iniustum intentum est ad malum; cor autem rectum sanam inquirit scientiam, earumque rerum, quæ ad salutem sunt necessaria, cognitionem.

22. *Si contuderis stultum in pila quasi prisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia eius.*

Nihil fere tam sordidum aut immundum comperitur, quod arte, studio & labore repurgari, & perfici non queat: at stultus à sua stultitia nullo instrumento, nulla arte, aut industriâ, hoc est, nullâ admonitione aut castigatione liberari potest. Etenim stultitia ita adhæret illi, tamque indiuulsa eidem insita est, vt inde auelli non queat, etiam si in mortario in medio hordei vel tritici illum contundas, & quasi in farinam vel puluerem redigas. Tales fere stulti sunt Hebræi & hæretici. Nam hi difficillimè præceteris à suis erroribus curantur.

24. *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera.*

25. *Non enim habebis iugiter potestatem, sed corona tribuetur in generatione & generationem.*

INter œconomix reique familiaris ritè administrandæ partes existat quoque agricultura, gregumque & pecudum, & armentorum diligens cura: estque eadem ars antiquissima, vtpote ab Abele inchoata, & perpetua serie ad Abrahamum, Moysen, Dauidem, reliquosque Prophetas & Patriarchas propagata, & à multis magnis viris adeo commendata, vt Pastoris nomen etiam ad Reges, & Principes, & animarum curatores sit

translatum; imo vero Christus ipse pastoris nomine se designat, ait enim *Ego sum pastor bonus*. Quamobrem diligenter agnosce & considera vultum pecoris tui, tuumque cor & animum ad greges tuos adiunge, neque omnia mercenariis committe, sed tu ipse quoque gregem iustra & numerata, habitumque illius observa, & reliqua quæ huc pertinent, cura. Quia aliæ opes magis sunt incertæ minusque iustæ & naturales, quàm ex quæ proueniunt ex gregibus. hæ enim continua quadam propagatione sunt quodammodo perpetuæ: ceteræ autem casibus & periculis sunt expositæ. Diligenter proinde dum vires adsunt, & facultas finit, pecus cura, quia non habebis diuturnam id faciendi potestatem: nam & senectus paulatim obrepit, & alia impedimenta subinde occurrunt. Quod si in curando peccatore diligens fueris, præter commoda, quæ inde percipies, ingentem quoque laudem hinc consequeris. Iam si tantam curam pecora exigunt, quantam eriget homo ratione præditus?

25. *Aperta sunt prata, & apparuerunt herbae virentes, & collecta sunt fœna de montibus.*

26. *Agni ad vestimentum tuum: & hædi, agri pretium.*

27. *Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in necessaria domus tuæ, & ad victum ancillis tuis.*

NEque dixeris, non esse tibi unde gregem pascas, licet maximè illud cupias, neque ut pascere queas, id lat tamen esse ad alendam familiam, siquidem neutra harum querelarum fundamento nititur. Nam & pascua nusquam non sunt obuia, & fœnum in tempus, quo pascua desunt, ex montibus colligitur. Quod autem ad victum & amictum attinet, agni & oves subministrant lanam in vestem; hædi autem & hirci pretium ad emendum agrum, vel ad conducendos famulos, qui agrum excolant; capræ vero lac & caseum in familiæ usum suppeditant: nihil est ergo ut vel aulam, vel negotiationem cum auaris mercatoribus seæteris. Nullam facit hic locus mentionem carniū, aut serici, aut aliorum similium, sed tantum lanæ, lactis, & casei: olim namq. frugalius viuebatur, quàm hoc tempore.

AD CA;

A D

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM
S C H O L I V M.

1. **N***Eglorieris, &c.* Salubris doctrina, qua admonemur, ne de re incerta certam sententiam proferamus, aut certum vitæ spatium nobis polliceamur, cum singulis momētis simus incerti.

2. *Laudet te alienus, &c.* Cognatus est hic versus cum præcedente. Ut enim ille vetebat gloriationem de castino; ita hic præfens gloriationem vetat de se ipso. Se ipsum laudare, nisi necessitas aliud postulet, & stultum & stultorum proprium est.

3. *Graue est saxum, &c.* Docet hic iram stulti rebus omnibus grauius grauiorem esse, idque non ipsi solum, sed aliis quoque. Nam cum iudicio & ratione careat, est impetuosa planèque intolerabilis.

4. *Ira non habet misericordiam, &c.* Videntur hæc ipsa quoque de ira stulti accipienda. Siquidem ira prudentis non caret omni misericordia, nec furor illius statim erumpit in vindictam. Contextus Hebræus assignat tria, nempe iram, furorem, inuidiam, quam ceteris peiorent definit.

5. *Melior est manifesta, &c.* Exponit quàm magnum & solidum bonum sit caritas. Hæc vna enim est quæ omnia etiam illa, quæ amara alioqui videntur, reddit dulcia. Quid enim iuuenibus præfertim ingratius est correptione? attamen dnm intelligunt ex amore & caritate hoc fieri, in bonam partem accipiunt, gratiasque agunt. Contra quid blandius osculo? verumtamè si hostile esse deprehensum fuerit, statim vertitur in absynthiū.

6. *Meliora sunt vulnera, &c.* Hic locus est planè affinis præcedenti. Committuntur autem hic duo inter se valde dissimilia; vulnera nimirum & oscula, amicus rursus & inimicus, doceturque potiora esse vulnera, acremue reprehensionem diligentis, quàm oscula odientis & amicitiam interim simulantis.

7. *Anima saturata, &c.* Hanc sententiam probant experimenta quotidiana, & confirmat vulgatum illud dictum: *Optimum condimentum est fames*. Certum est enim cuiusque rei saturitatem generare nauseam & fastidium. Sensu sublimiori, carnis voluptatibus ad satietatem vsque affluentibus omnia caelestia desipiunt? contra verò caelestium considerationi addictis terrena nauseam ingerunt.

8. Sicur

8. *Sicut auis, &c.* Comparat virum, qui victus necessarii comparandi causa vxorem, liberos, reliquamque familiam deserit, auius quæ nido deserto escam pro se suisque pullis foris quærunt: utrobique fit desertio, utroque ad loca deserta reditio, utrobique tandem nonnulla periculi aditio. Certum est namque aues tutiores esse intra nidum vel iuxta nidum, quam procul à nido, & patremfamilias itidem domi, quam foris securius vivere.

9. *Vnguento & variis, &c.* Comparat salubria sanaque amici consilia gratis odoribus. Etenim ut cor, imò verò totus homo recreatur suauibus odoribus; ita animo hæsitans salubribus consiliis.

10. *Amicum tuum, &c.* Cohærent hæc cum præcedentibus. Nam si tanti momenti est bonus amicus, ut animum non minus oblectet, quam pretiosum vnguentum, ergo non temere est deserendus: siue tu ipse illum comparaueris, siue à parente hæreditaueris. Præsertim quod fidi amici necessitatis tempore non minus præstare soleant, quam germani fratres. Inter omnes autem amicos præcipuè colendi, amandi, & conseruandi sunt vicini; hi enim semper adsunt, & in omni necessitate maximè prompti sunt, si boni sunt.

11. *Stude sapientiæ, &c.* Sumptâ patris personâ hortatur filium ad sapientiæ studium; tum quo ex filij sapientia solidam animi lætitiâ capiat, tum maximè quo se à malæ institutionis probro defendere queat: siquidem improbitas & insipientia filiorum parentibus tribui solet.

12. *Astutus videns malum, &c.* Hæc sententia Cap. XXII. Vers. III. exposita est. Astutus autem ponitur hic pro prudenti & sagaci, paruulus autem pro rudi rerumque imperito.

13. *Tolle vestimentum, &c.* Et hic quoque versus sapius iam antè explicatus est, & ex Paraphrasi manifestus est.

14. *Qui benedicit proximo suo, &c.* Docetur hic omnia suo loco & tempore fieri debere; quippe cum omne intempestiuum secundum se soleat esse ingratum. Per vocem autem magnam eum accipimus, qui ore non mente amicus est, qualis inter alios est, qui multa promittit, & parum præstat. Nocte autem aut summo mane surgere, idem est quod intempestiuè adire, nec seruare modum quando opus, & quantum oportet.

15. *Tecta perstillantia, &c.* Prima versiculi huius pars enuclata est Cap. XIX. Vers. XIII. secunda reddit rationem cur mulier rixosa maleque morata res sit molestissima, quia videlicet nullo ingenio aut arte coerceri, aut ab insano clamore prohiberi potest.

17. *Ferro ferrum acuitur, &c.* Cohæret cum præcedenti. Nam cum improba mulier coerceri facile non queat, dandus est locus iræ. Siquidem mutua rixatione ira magis incenditur quam mitigatur.

18. *Qui seruat ficum, &c.* Confert hic ficum cum probò homine. Vterque enim probè excultus, fidèque custoditus suauem pœnèque assiduum reddit fructum.

19. *Quomodo in aquis, &c.* Docetur hic ut aqua stagnans & lucida prospectantium vultum ad viuum fere exprimit; ita exterioris hominis mores eiusdemque dicta & facta, ceteraque quæ oculos incurrunt, internum hominem repræsentare. Sed & ipsemet homo ex iis, quæ foris gerit, de interioribus statuere potest. Quidam exponunt: Ut vna aqua, vel vnum speculum diuersorum hominum imaginem exhibet & exprimit, ita diuersorum hominum diuersa sunt corda, quæ omnia tamen in vno archetypo conueniunt.

20. *Infernus & perditio, &c.* Confert oculum humanum cum interno, quod ad inexplebilitatem, vel insaturabilitatem attinet. Scopus autem loci huius est auaritiâ summopere esse vitandam.

21. *Quomodo probatur, &c.* Simile quid legitur Cap. XVII. Vers. III. Docetur autem duplici via deprehendi posse, sitne quispiam laude dignus an secus. Nam qui laudatur à viro prudenti & probò laude dignus censetur, similiter qui se palam laudari inuitè audit; at qui in ore laudatus extollitur, aut à viro improbo laudatur, laude indignus meritò habetur.

Cor iniqui, &c. Hic Vers. ex Lxx. Editione petitus est, nullamque difficultatem habet. Ut enim corda sunt diuersa, ita diuersa quoque lectantur studia.

22. *Si contuderis stultum, &c.* Docetur omnia quidem à sordibus purgari posse, alia interim alius facilius vel difficilius: homines autem stultos nulla arte aut industria à sua stultitia liberari facile posse.

23. *Diligenter agnosce, &c.* Hic locus, ut & proximè consequens quoque agit de cura pecuaria, & de fructibus, & vtilitatibus, quæ ex illa proueniunt. Siquidem apud veteres inter omnes artes & curas agricultura arsque pastoris primatum obtinebant.

25. *Aperta sunt prata, &c.* Explicatur per hæc vitæ pastoralis facilitas, commoditas, atque felicitas. Nam & æstate pascua nusquam non sunt obuia, & scænum in tempus hybernū suppeditant montes. Ipsi autem greges subministrat familiæ ad vitæ vsum necessaria omnia, & id quidè cumulatè.

PARAPHRASTICA
CAPITIS VIGESIMI OCTAVI
EXPLANATIO.

1. *Fugit impius nemine persequente: iustus autem quasi leo confidens, absque terrore erit*

IMpij, quod malè sibi conscij sint, præ ceteris sunt timidi & meticulosi. Metuunt enim semper ne diuina vindicta illos obruat, aut aliquod aliud incommodum in peccati pœnam sibi accidat. Iusti autem, quod nullius grauioris peccati conscientia premantur, instar leonum intrepida imperterritiq. sunt, deque diuina prouidètia & auxilio fortiter confidunt,

2. *Propter peccata terræ multi principes eius, & propter hominis sapientiam & horum scientiam quæ dicuntur, vita ducis longior erit.*

Populi prouincialiumque peccata & præuaricationes in causa sunt, vt iidem Principes non diu in imperio persistant, sed alij alijs subinde succedant, id quod in magnum cedit plebis damnum, communitatisque detrimentum; singuli namque nouis exactionibus & grauaminibus subditos onerant. Eadem populi peccata promerentur quoque, vt plures simul regnent, quod æquè calamitosum est subditis, atque alterum illud. Singuli enim suis commodis potiri, regaliq. luxu viuere volunt; id quod citra ingentes sumptus fieri nequit. At verò propter Principes, eorumque qui ipsis à consilio sunt, sapientiam & intelligentiam, & eorum rursum quæ in regno fiunt, notitiam, prolongatur eius imperium. Siquidem hæc efficiunt vt vitia corrigantur, & virtutes iusta præmia sortiantur.

3. *Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi in quo paratur fames.*

Homo pauper, qui vi, aut calumniis, aut alia via pauperem opprimit, similis est impetuosa pluuie aut vehementiori imbri. Nam vt pluuia impetuosiores terræ fructus non recreant neque vegetat, vt naturaliter deberent, sed lædunt & obruunt, ideòque famem & egestatem pariunt; ita pauper pauperi non condolens, nec opem illi ferens, vt ratio dictabat, contra rei naturam operatur. Solent enim eiusdem fortis homines sibi mutuo

operam

operam præstare, seseque mutuo iuuare. Aduertant hæc prælati, qui cum ipsi sint miseri peccatores, seuerissimos tamen iudices peccatoribus sese exhibent: tum pauperes quoque Principes, qui pauperes subditos vsque ad ossa sæpe excoriant.

4. *Qui derelinquunt legem, laudant impium, qui custodiunt, succeduntur contra eum.*

Viri impij legisque præuaricatores laudant impios legisque transgressores tanquam sibi similes (simile enim simili gaudet) at fidi legis custodes legis præuaricatoribus succensent zelòque iustitiæ incensi, contra eos tanquam contra Dei hostes insurgunt. Interest itaque multum reipubl. bonè an malos habeat administratos & duces: hi enim hortantur ad legis præuaricationem, quod cedit in magnum reipubl. detrimentum; illi contra ad legis obseruationem. Hæc autem obseruatio mirificos parit fructus.

5. *Viri mali non cogitant iudicium: qui autem inquirunt Dominum, animaduertunt omnia.*

Mali rursus & improbi viri, neque cogitant, neque curant, neque intelligunt iudicium, sed neque æquum & bonum quidquam faciunt: at qui Dominum inquirunt, eidemque placere ex animo student, illi luce eius perfusi, facile & quæ facere, & quæ vitare debeant intelligunt. Mali rursus peccatis occæcati futurum iudicium, alteriusque sæculi supplicia & præmia flocci faciunt, raroque eiusmodi res perpendunt; iusti autem hæc omnia diligenter animo pertractant, vitamque ad eum modum instituunt, vt coram horrendo illo tribunali securè apparere queant.

6. *Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam diues in prauis itineribus.*

Melior præstantiorque est pauper in vitæ integritate & perfectione ambulans, legisque præceptum studiosè obseruans, quam diues corruptè perditæque viuens, viamque peccatorum consecrans: siquidem inter opes & virtutes nulla est comparatio. Sunt enim hæc illis multis partibus præstantiores, mortalium tamen vulgus magis suspicit & admiratur diuitias quam virtutes

7. *Qui custodit legem, filius sapiens est: qui autem commessatores pascit, confundit patrem suum.*

QVI legem diuinæque sapientiæ præcepta obseruat, verè sapiens censendus est: qui autem alit homines edaces & otiosos (cuiusmodi sunt parasiti, adulatores, ludiones, aliique id genus complures) genioque indulget, ad eum statum, & paupertatem tandem redigetur, vt se ipsum suosque parentes magno pudore afficiat.

8. *Qui coaceruat diuitias vsuris & fœnore, liberali in pauperes congregat eas.*

QVI congregant opes vsuris & fœnore, hoc est, per fas & nefas malâsque vias & artes, non in proprium vsum congregant eas. Non enim pacatè quietèque iis vniquam vtentur: verum aut morte intempestiua abrepti, vel à iudice per legitimam sententiam spoliati, vel aliâ viâ denudati homini in pauperes liberali illas relinquent. Siquidem non est stabile, quod per malas artes comparatur, maximè verò quod per vsuras. Sunt enim illæ Deo hominibusque apprime ingratae & exosæ.

9. *Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.*

QVI Dei legem audire, eidemque parere detrectat, angustiis pressus à Deo vicissim non audietur, & hoc quidem iustissimè. Nihil enim æquius quàm eum clamantem non audire, qui Deum inuitantem audire, eiusdemque præcepta obseruare non voluit.

10. *Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona eius.*

QVI dolo vel fraude iustos à via recta abducit ad viam malam & prauam & quod in se situm est, in præcipitium & foueam eos deicit, ille in illud ipsum præcipitium incautus corruet, malumque, quod aliis parauerat, ipse sentiet. At simplices doli & fraudis expertes non solum à malis & insidiis, quas improbi illis parabant, liberabuntur; verum etiam per Dei misericordiam & benignitatem bona illa, quæ Deum diligentibus præparata sunt, quietè possidebunt, omniaque ex animi sententia illis succedent.

11. *Sapiens*

11. *Sapiens sibi videtur vir diues, pauper autem prudens scrutabitur eum.*

VIR opibus valens videtur sibi sapiens, ceterisque non diuitiis tantum, sed prudentia quoque & sapientia præstas. Siquidem opes pariunt sapientiæ opinionem & arrogantiam, idque cum aliorum contemptu. Causa autem huius est, quia diuites magistratibus præficiuntur, adeoque palam honorantur, & interdum quoque consuluntur, hæc autem omnia illi suæ tribuunt sapientiæ. Prudens verò tametsi pauper, non statim admiratur diuitem tanquam sapientem: verum explorat illius dicta & facta, scrutatur que veræ sapientiæ sint consentanea, an fecus.

12. *In exultatione iustorum multa gloria est: regnantibus impiis ruina hominum.*

Iusto ob felicem rerum successum exultante, simul reliqui quoque exultant. Latantur namque iusta præmia virtuti obtingere: verum ubi impij exultantur & regnant, ibi boni omnes mærent & lugent; & si commode possunt, è medio se submouent. Nam impij nihil nisi subditorum ruinam moliantur. omnia enim miscentur & confunduntur, ubi impij & improbi rerum potiuntur, sicut è diuerso omnia florent, ubi iusti regnant.

13. *Qui abscondit scelera sua, non dirigitur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur.*

VIS magna est confessionis, magnæque eiusdem vtilitas & necessitas: quippe cum citra illam salus non obtingat. Qui scelera sua abscondit, inquit Sapiens, neque peccatorum remissionem, nec vllum prosperum successum fortietur: qui autem ea confessus fuerit, confessaque non repetierit, misericordiam, scelerumque admissorum condonationem consequetur. Est itaque fuitque temper confessio ad salutem necessaria, saltem ea, quæ fit Deo; hoc autem tempore ea quoque exigitur, quæ fit coram sacerdote, si tamen facultas adest, & letalis peccati labes vrget. Quod si quis ea de causa teget, hoc est, ideo clam peccaret, ne alios prauo exemplo offenderet, prudenter ille faceret, non quidem peccando, sed scandalum vitando.

D d d 3

14. *Beatus*

14. *Beatus homo qui semper est pauidus, qui verò mentis est dura, corruet in malum.*

BEatus ille qui salubri Dei timore concussus, vindictamque veritus abstinet à peccato, aut si per infirmitatem in illud incidit, commissum tempestiuè confitetur, perque veram pœnitentiam exstinguit. Porro autem qui mentis est duræ & obstinatæ, peccatumque peccato citra horrorem accumulatur, ille tandem in malum, hoc est, in æternam condemnationem, vel certè in graue aliquod incommodum incidet. Pugnat hic locus vt qui maximè contra inanem illam hæreticorum fiduciam, & de speciali fide iactantiam.

15. *Leo rugiens, & vrsus esuriens, Princeps impius super populum pauperem.*

Misera populi illius est conditio, qui sub tyrannis vel impijs principibus degit. Neque enim aliud est Princeps impius & egenus, quàm vel leo rugiens, vel vrsus esuriens: vtrumque autem animal est læuum, immane, & crudele, præsertim cum fame torquetur: neque enim contentum est animantis sanguine, sed deuorat omnia vsque ad ossa ipsa. Sed & miserrimus quoque & periculosissimus Principum est status, qui pauperes subditos, quorum patres & pastores esse debebāt, ira tractant, exhauriunt, & depascuntur, vt rugientibus leonibus, vrsisque esurientibus similiores sint quàm hominibus. Vocantur autem leones rugientes propter crudelia edicta & mandata, quæ subindè proponunt; vrsi autem esurientes propter immanis auaritiæ ingluuiem, insatiabilemque habendi sitim & famem.

16. *Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autem odit auaritiã, longi fient dies eius.*

DVces & Principes, qui Principum officium erga suos subditos ignorant, vel cognitum exercere detrectant, ferarum belluarum more sæuientes, multos passim ex suis per vim & calumniam opprimunt, suisque bonis iniuste exuunt; adeoque immatura morte, vel à suis in hostium potestate deserti, vel etiam trucidati, è medio tolluntur. At verò qui subditos suos opibus & virtutibus augent potius quàm spoliant, & ab omni auaritia alienos se conseruant, illi longæuam vitam ducunt. Nam & fideliter à suis defenduntur & custodiuntur, & Deus quoque quasi certam boni operis animique candidi mercedem productam illis vitam largitur.

17. *Homi-*

17. *Hominem qui calumniatur animæ sanguinem, si vsque ad lacum fuerit nemo sustinet.*

QVI sanguinem animæ calumniatur, hoc est, qui per cædem aliena bona occupat, sanguinemque, qui sedes est animæ, iniuste effundit, ille etiam si ad sepulcrum confugerit, aut ad lacum aut quemvis alium abditum locum sese receperit, cladem non euadet; quia nemo opem illi feret, nemo quò minus capiatur, impedit: quin omnes potius, quod commiseratione indignus videatur ad mortem vsque illum persequentur.

18. *Qui ambulat simpliciter, saluus erit, qui peruersis graditur viis, concidet semel.*

QVI perfectam innocentemque vitam ducit, neminem lædens, neminem concutiens seruabitur; qui autem peruersa via incedens, modò in hoc, modò in illud flagitium prolabitur, aut modò hunc modò illum molestat vel etiam trucidat, ille licet florere videatur, & supplicium ad tempus euadat, tandem tamen in illud incidet, si non in hoc sæculo, certè in futuro.

19. *Qui operatur terram suam satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate.*

QVI terram suam diligenter exercet & excolit, ille pane saturabitur, rebusque omnibus ad vitæ cultum necessariis affluet: qui autem otium hominesque otio deditos sectatur, magna premetur fame & egestate. Æquum est namque vt ille non habeat, quod manducet, qui omnem honestum necessariumque laborem detrectat, adeoque fame & inedia pereat: habet id locum etiam non minus in spiritualibus quàm in temporariis.

20. *Vir fidelis multum laudabitur: qui autem festinat ditari, non erit innocens.*

VIR fidelis & in contractibus iustus apud homines commendabitur, diuinæque benedictione cumulatus, largas opes consequetur: qui autem per fas & nefas festinat ditescere, non erit impunis. Nam & apud homines malè audiet, & apud Deum iustas aliquando iniustitiæ suæ pœnas luet. Quamvis ergo otium modis omnibus sit vitandum, non ita tamè diuitis cogendis est insudandum, vt propter illas quamcumque iniquitatem velimus consecrari.

21. *Qui*

21. *Qui cognoscit in iudicio faciem, non benefacit, iste & pro buccella panis deserit veritatem.*

Malum & turpe & iniquum est agnoscere faciem in iudicio, hoc est, personam personæ citra iustam causam præferre. Nam etsi personarum acceptio ubique noceat turpisque existat, maximè tamen in eo loco, ubi ex instituto de iustitia agitur, hoc est, in legitimo iudicio. Imò vero hoc *προσωποληψία* vitium ita occæcat & pervertit hominem, ut pro panis buccella, reque minimi momenti veritatem vendat ac deserat. Quamvis etiam munus magnum sit cum veritate tamen ipsa comparatum res est nullius panis ponderis.

22. *Vir qui festinat ditari, & aliis invidet, ignorat quod egestas superueniet ei.*

VIR avarus qui opportunè & inopportunè ad opes properat, gemino plerumque morbo laborat, avaritia nimirum & invidia. Nam & per fas & nefas tendit ad opes, & ægrè patitur suæ professionis alium aliquid lucrari. Vellet enim, si fieri posset, solus totum lucrum intercipere. Eiusmodi autem iniustum & invidum hominem duplex egestas opprimet, altera rerum caducarum in hac vita, saltem secundum meritum, altera in futuro sæculo si tamen ante mortem non respuerit. Opprimet autem egestas illa incautum & imprudentem, quia avaritia & invidia excæcatus futura non considerat.

23. *Qui corripit hominem, gratiam postea inueniet apud eum magis, quam ille qui per linguæ blandimenta decipit.*

QUI corripit hominem à recta veritatis via aberrantem, vel à diuina lege recedentem, maiorem apud Deum & illum ipsum quoque, quem increpat, inquit gratiam, quam ille qui per linguæ blandimenta in errorem ducit, adulandoque & blandiendo decipit. Adulator enim semper obest. Qui autem vitia arguit, licet interdum molestus sit, apud morigeros tamen semper prodest.

24. *Qui subtrahit aliquid à patre suo, & à matre, & dicit hoc non esse peccatum: particeps homicidæ est.*

Grauius hallucinantur, grauique periculo sese exponunt, qui falsò sibi persuadent parentes expilare aut nullum, aut exiguum peccatum esse.

tum esse. Nam qui clanculum per furtum vel fraudem patri vel matri aliquid subtrahit, & peccatum id esse inficiatur, ille homini exterminatori & homicidæ affinis videtur; quia tales eiusmodi perditis hominibus adiungere se solent, parentesque ad eam inopiam paulatim redigunt, ut fame propemodum moriantur, adeoque non immerito paricidis comparantur.

25. *Qui se iactat & dilatat, iurgia concitat, qui verò sperat in Domino, sanabitur.*

QUI animo elato se iactat, is lites plerumque excitat miscetque contentiones. Nam cum magnis desideriiis æstuet, eaque quouis modo & via implere studeat, multorum animos offendat, & discordiarum semina serat oportet. Qui autem forte sua contentus, spem omnem in Domino reicit, nemini sua diripit, imò mori potius, quam aliena deprædari eligit, huic nihil necessariorum unquam deerit; quin potius omnium rerum ad victum & amicum necessariorum copia abundabit, & ab omnibus, quæ mortem vel cladem inferre nata sunt Deo salutem eius propugnante immunis erit.

26. *Qui confidit in corde suo, stultus est, qui autem graditur sapienter, ipse laudabitur.*

QUI sui solius cordis consiliis & cogitationibus confidit, nullumque alium in consilium adhibet, sed in omnibus studiis & actionibus suum priuatum iudicium & sensum sectatur, ille & stultus est, & propter stultitiam suam in multa mala & incommoda incidet: at qui ea sapientia graditur, ut in omnibus sapientes vel sapientiam ipsam ducem habeat, ille, ne in malum incidat, custodietur & seruabitur, vel si in aliquod incommodum forsitan inciderit, citò inde per Dei sapientiam & gratiam eruetur. Is autem sapienter ambulat, qui sapientiæ præcepta diligenter obseruat.

27. *Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam.*

QUI in pauperes beneficus & liberalis est, adeo non egebit, ut larga quoque Dei benedictione, magnisque opibus sit potiturus. Contra verò qui pauperem deprecantem, opemque & subsidium miserè implorantem despicit, oculumque & aurem ab illius intuitu & clamoribus auertit, maledictionibus replebitur, magnamque penuriam patietur. Nam li-

cet hic necessarius non destituatur, in altera certè vita cum diuite Epulone aquæ guttam implorabit, neque tamen impetrabit.

28. *Cum surrexerint impij, abscondentur homines: cum illi perierint, multiplicabuntur iusti.*

CVM impij surgunt, & ad magistratus & dignitates euehantur, iusti quisque homines, quos odio prosequuntur, quorumque vitæ & fortunis improbi magistratus insidiantur, sese abscondunt, & ne vel in carcerem deiciantur, vel in exilium pellantur, è medio sese subducunt: at verò cum impij exauctorantur, æquique & iusti magistratus in illorum locum sufficiuntur, tum demum iusti crescunt, florent, & multiplicantur. Nam qui ante latebant in lucem prodeunt & qui in vinculis tenebantur, liberi exire permittuntur & qui in exilium pulsi erant, reuocantur, multi denique illorum exemplo & institutione ad iustitiam prouocantur & perducuntur. Magni proinde refert bonos habere duces & magistratus.

A D

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM

SCHOLIUM.

1. **F***Vgit impius, &c.* Docetur impios tanquam malè sibi conscios vbique trepidare; iustos contra, quod bona conscientia nitantur, vbique intrepidatos esse.

2. *Propter peccata terræ, &c.* Monet crebram Principum mutationem, eorundemque multiplicationem ex populi peccatis præcipuè prouenire. Vtrumque enim cedit in manifestam populi pœnam, & cladem, contra vero plebis pietatem in causa esse, vt iidem diu præ sint, & feliciter præ sint. Illud *Propter eorum, quæ dicuntur, scientiam* variè exponitur. Quidam referunt ad consilia, quæ dantur, alij ad notitiam rerum, quæ in regno fiunt, alij ad leges & statuta, quæ feruntur, vel iam lata sunt.

3. *Vir pauper, &c.* Confert virum pauperem alios pauperes opprimentem cum impetuoso imbri. Nam vt pluuia spargitur, vt tegetes ceteraque humi nascentia recreet & vegetet, non vt latè omnia conculcet atque contristet, vti vehementior imber solet; ita pauper quoque pauperi compati opemque

opemque iidem ferre deberet, tanquam suæ conditionis fortisque homini, non autem eundem spoliarè, aut opprimere.

4. *Qui derelinquunt legem, &c.* Hæc sententia docet, quod quotidie experimur, nempe simile simili gaudere. Improbis enim amat improbum, periturusque periturum, bonus rursus bonum, & iustus iustum; sicut è diverso dissimiles se mutuo vel non ferunt vel ægrè ferunt. Neque enim iustus fert impium neque impius iustum.

5. *Viri mali non cogitant, &c.* Aliud hic inter iustum & impium discrimen assignat. Mali enim nec cogitant, nec amant, nec cognoscunt iudicium, neque vllam futurorum rationem habent: at iusti, qui Dominum inquirunt, semper ad iustum & æquum oculum intentum habent.

6. *Melior est pauper, &c.* Eadem ferè leguntur Cap. XIX. Vers. I. nec est obscura sententia. Plus enim valent apud Deum virosque prudentes, virtutes, quam opes.

7. *Qui custodi legem, &c.* Docet qui legem parentumque præcepta feruat, sapientem esse: eum contra, qui comestationibus vacat, parentes confundere, eosdemque ad extremam miseriam & paupertatem redigere.

8. *Qui coaceruat diuitias, &c.* Monet qui per vsuras & fœnera opes cogunt, eiusmodi opes non relicturos, verum eos qui in pauperes liberales existunt. Res est enim tererrima quæstus vsurarius, adeoque digna quæ tali modo castigetur.

9. *Qui declinat aures, &c.* Et horum quoque pœna iusta est. Nihil enim est æquius, quam illum clamantem repellere, qui Dei legem audire non voluit. Dei autem legem repellunt, vel non audiunt, qui illam vel illius ministros contemnunt, vel isdem quoque non credunt.

10. *Qui decipit iustos, &c.* Interitum hic illis interminatur qui iustos à recta veritatis via in errorem vel cladem abducunt. Conuenit in hæreticos: hi enim ex instituto seducendis orthodoxis dant operam.

11. *Sapiens, &c.* Opes hominibus stultis, & improbis conciliant arrogantiam cum aliorum contemptu coniunctam. Causa huius est, quia diuites præ ceteris honorantur, & ad magistratus promouentur: vtrumque autem illi suæ tribuunt sapientiæ, cum tamen eiusmodi honor non deferatur illorum sapientiæ, sed opulentia. Pertinet huc illud Ecclesiastici XIII. *Diues locutus est, & omnes tacuerunt: pauper locutus est, & dicunt quis est hic?*

12. *In exultatione, &c.* Loci huius scopus est, in bonorum gubernatorum

torum institutione rempubl. florere; in malorum autem promotione iacere, turbis que & miseris repleri.

13. *Qui abscondit scelera, &c.* Commendatur hic confessio tanquam efficax ad obtinendam peccatorum remissionem medium: perstringit hic locus eos quoque, qui peccata homini non imputari nugantur, si fidem habuerit.

14. *Beatus homo, &c.* Redditur hic ratio cur peccatum confessione fit inducendum: ea autem est timor vindictæ diuinæ. Videri tamen queat locum hunc ad castum timorem rectius referri, quam ad pœnatum aut incommodorum formidinem: sicut mens dura quoque ad timoris huius vacuitatem.

15. *Leo rugiens, &c.* Confert hic impium inopemque Principem cum Leone rugiente & vrsu esuriente. Nam vt hi fame impulsu sunt sæuisissimi; ita impij & inopes Principes in suos subditos sunt crudelissimi. Atque hoc vitium si antea vniquam, hoc certè tempore sæuit maximè.

16. *Dux indignus, &c.* Explicatur hic qua ratione miseri sunt, qui sub tyrannis viuunt, tum qui sint illi Principes, qui proximè cum leonibus & vrsis comparabantur: nempe illi, qui gubernandi prudentia carent, nec suum erga subditos officium intelligunt. Loci autem huius scopus est. Regnum subditorum fide & benevolentia potius niti, quam vi aut pecunia.

17. *Hominem qui calumniatur, &c.* Docet in quantis vitæ periculis versentur quantoque odio grauentur, qui alienæ vitæ propter auaritiam infidiantur. Per sanguinem autem animæ designat vitam; hæc enim consistit in sanguine. Quare homicidæ Viri sanguinum appellari solent.

18. *Qui ambulat simpliciter, &c.* Docetur hic eos, qui in vitæ integritate ambulant, saluos futuros; contra verò qui peruersam viam ingrediuntur, tandem perituros.

19. *Qui operatur, &c.* Similis locus exstat Cap. XII. Vers. XI. Conuenit autem in vtramque terram, & vtramque rursum famem & egestatem, elementalem nimirum & mysticam.

20. *Vir fidelis, &c.* Significatur hic homines fidos institutæque deditos diuina benedictione potiri, opulentosque & fortunatos euadere, illos verò qui malis artibus ditescere festinant, pœnam non euasuros: oportet proinde in omnibus medium seruare. Nam vt ignauia est mala; ita nimia anxietas & sollicitudo non est bona.

21. *Qui cognoscit, &c.* Hic locus Cap. XXIV. expositus est, repetitur autem

autem magis que inculcatur, quia *προσωποληψία* reipublicæ priuatisque hominibus est perniciosissima. Cadit autem hoc vitium non in quos vis iudices, sed in viles & abiectos, cuiusmodi sunt, qui pro panis buccella animam suam vendunt, veritatè que peruertunt.

22. *Vir qui festinat, &c.* Impinguntur hic auaro duo vitia; iniustitia nimirum & inuidia. Nam & per fas & nefas tendit ad opes, & ægrè patitur alios secum lucrari. Vocat autem inuidum Virum mali oculi, quia felicem aliorum successum inuitè cernit.

23. *Qui corripit hominem, &c.* Loci huius scopus est, vtiliorem esse tempestiuam correptionem, etiamsi initio minus sit grata, quam intempestiuam adulationem.

24. *Qui subtrahit aliquid, &c.* Comparat eos homicidis, qui parentes clanculum expilant, eamque expilationem peccatum esse negant. Contextus Hebræus habet, tales esse socios hominum dissipantium & exterminantium, sed in idem pœnè redit.

25. *Qui se iactat, &c.* Agit hic locus contra eos, qui superbia elati, infaturabili que habendi siti concitati, cælum terræ miscent, omniæque iurgiis & contentionibus implent, qui proinde ad magnam tandem miseriam & egestatem rediguntur; sicut qui ab alienis abstinent, diuina benedictione locupletantur, æternæque vitæ præmia ad finem consequuntur.

26. *Qui confidit in corde suo, &c.* Qui sua consilia suasque cogitationes tanquam certam actionum suarum regulam sectatur, hoc loco appellatur stultus. Nec iniuria: cum eiusmodi regula sit incertissima, & in varia abducatur præcipitia. Discimus hinc ergo Deo potius diuinæque sapientiæ fidendum, quam propriis cogitationibus priuatisque consiliis.

27. *Qui dat pauperi, &c.* Commendatur hoc versu eleemosynarum studium. Promittitur autè illis rerum omnium affluentia qui strenuè illud exercent, sicut è diuerso extrema inopia, qui negligunt, vel pauperes cum contemptu abiiciunt.

28. *Cum surrexerint impij, &c.* Assignatur hic discriminen status rerum, cum impij ad magistratum euehantur, submoti iustis & pijs, & dum iusti sublatis impijs. Etenim cum impij regnant, iusti latent, magis magisque quotidie decrescunt: impij autem florent; contra verò cum iusti clauum obtinent, iusti numero, & meritò crescunt, iniusti autem lucem fugiunt.

PARAPHRASTICA

CAPITIS VIGESIMI NONI
EXPLANATIO.

1. *Vir qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non sequetur.*

VIR qui frequenter increpatur, sui que officij admonetur, neque tamen emendatur, sed dura ceruice obstinatōque animo omnibus increpationibus resistit, & in suis sceleribus & flagitiis pertinaci voluntate persistit, subita ruina & clade obteretur, insanabili que vulnere sauciabitur. Etenim quousque peccator quispiam admonitiones patienter admittit, etiamsi non statim emendetur, salutis spes superest. verum cum eō malorum deuenit vt nullam amplius ferat reprehensionem de illius pœnitentia nulla vel certè exigua spes restat. Est autem hic sermo non de iis tantum increpationibus, quas homo homini adhibet, sed de iis quoque per quas Deus hominem peccatorem ad pœnitentiam sanamque mentem variis modis prouocat.

2. *In multiplicatione iustorum lætabitur vulgus: cum impij sumpserint principatum, gemit populus.*

CVM iusti regnant & crescunt, pius recteque institutus populus lætatur: quia quò plures sunt iusti, qui præsunt, eò in ciuitate maior est pax, tranquillitas & prosperitas (hanc autè communis comitatur lætitia) Contra verò cum impij dominatum obtinent, populus gemit, quia iniustis oneribus grauatur, vexatur, & ab omnibus bonis operibus impeditur, neque habet apud quem sua onera suasque querelas tutò deponat.

3. *Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum, qui autem nutrit scorta, perdet substantiam.*

MVLTUM interest inter eum, qui amat sapientiam, & eum qui amat scorta. Nam qui amat sapientiam is scorta non amat (nihil enim alienius à sapientia, quàm scortatio) suamque substantiam adeo non dilapidat, vt eandem quoque augeat, & suos præterea parentes mirifice recreet: parentes namque admirabile gaudium ex liberorum sapientia honestaque

nestaque eorumdem vita concipiunt: qui autem scorta amat & fouet, non modò sapientiæ hostem se ostendit, verum propriæ quoque substantiæ, propriæque vitæ & animæ. Siquidem scortatio non solum opes exhaurit, sed animæ quoque & corporis vires, vt quotidiana experientia probat. Est autem peius nutrire vel amare scorta, quàm scortum: illud enim vagam indicat libidinem, hoc non item. Ad hæc plura quoque insunt scorta, quàm scortum.

4. *Rex iustus erigit terram, vir auarus destruet eam.*

Nihil perniciosius, nihil molestius, nihil onerosius Principe auaro & iniusto (raro namq. iniustitia ab auaritia seiungitur.) Nam vt æqui iustique Principes per iustitiæ culturam ditionem suam, etiamsi prius afflictæ iacebat, erigunt, cultamque & florentem reddunt (vt qui & bonas leges edant, & vitia plectant, & præmia meritis persoluant) ita è diuerso auari, qui munera diligunt, opesque & pecunias quærunt, regnum subditosque suos iniquis legibus iniustisque exactionibus miserè opprimunt, planèque euertunt: sed & sacra quoque Deoque consecrata & dedicata facili negotio inuadunt, & ad suum fiscum trahunt, & multis præterea aliis viis & iniquitatibus se polluant.

5. *Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus eius.*

QVI blandis fictisque sermonibus amico blanditur & adulatur, aliud nihil facere videtur quàm quod pedibus eius laqueum tendit, lapsurumque eiusdem & ruinam molitur. Nam vt aues fistula allecæ, esca obiecta pertrahuntur in rete & in mortem; ita incauti fallacibus adulatorum & simulatorum amicorum blanditiis capti in magnam sæpe perniciem & cladem præcipites trahuntur. Conuenit in dæmonem & ministros eius hæreticos.

6. *Peccantem virum iniquum inuoluet laqueus, & iustus laudabit atque gaudebit.*

INIUSTI & impij non secus suis constringuntur peccatis, atque inextricabilibus quibusdam laqueis. Nam etsi scelerum pœnam non temper hic luant, in altero tamen sæculo promeritum supplicium nunquam euadunt, idemque illi iusto Dei iudicio in laqueos, quos infontibus para-

uerant, frequenter incidunt, adeoque iustis iustam lætitiæ laudisque causam offerunt. Laudant enim Deum & celebrant propter exercitam iustitiam iustamque vindictam malis irrogatam: gaudent adhæc se de laqueis & periculis in quibus versabantur liberatos, eademque in hostium suorum caput conuersa.

7. *Novit iustus causam pauperum, impius ignorat scientiam.*

Iustus pauperum causam cognoscit, cognitamque sibi commendatam habet; iniustus autem & impius eam quasi nihil ad se pertinentem negligit, efficitque ut pauper ius suum obtinere non possit, id quod graue est peccatum: quia non tantum iustitia hac iniuria & negligentia violatur, sed pauper quoque ad extremam sæpe miseriam & desperationem redigitur, & Deus tandem qui pauperum patrociniū suscipere solet, maiorem in modum offenditur. Quamvis enim pauperis persona in iudicio respici non debeat, ita ut aliquid propter commiserationem illi adiudicetur, quod iure ad illum non pertinet, eius tamen causa non debet negligi, sed diligenter tractari & examinari, ut qui propter inopiam potentes patronos conducere non queat, neque iudices muneribus corrumpere soleat.

8. *Homines pestilentes dissipant civitatem, sapientes vero auertunt furorem.*

NON tantum reipubl. felicitas, sed Ecclesiæ quoque pax & tranquillitas in bonorum gubernatorum prudentia, pietate, & iustitia præcipuè consistit. Nam ut homines pestilentes, sacræque & profana omnia deridentes, civitatem dissipant, & in laqueos inextricabiles eandem coniciunt; ita viri sapientes iustitiæque amantes, cladem diuinumque furorem ab illa auertunt, florentemque & fortunatam suis consiliis suæque administratione reddunt.

9. *Vir sapiens si cum stulto contenderit, siue irascatur, siue rideat, non inueniet requiem.*

Si sapiens cum virò stulto iudicio contenderit, siue serio agat, siue ioco, hoc est, siue verbis seriis indignationem suam ostendat, siue rationes illius irrideat, nulliusque ponderis esse demonstrat, numquam inueniet requiem. Semper enim stultus & improbus antagonista excipiet, æquitatiq. & iustitiæ sese opponet, atque ideo non verbis cum eo certandū est, sed vel verberibus, vel certè ab illius commercio omnino abstinendū est.

10. *Viri sanguinum oderunt simplicem: iusti autem quarunt animam eius.*

Viri sanguinarij perditæque vitæ sicarij, integros inculpatæque vitæ homines tanquam sibi contrarios, morumque suorum hostes oderunt: iusti autem æqui que iudices dant operam ut tales defendant, & ab impiorum iniuria vindicent. Hoc enim munus inculpatorum iudicum est proprium, nempe legibus pœnisque à scelere prohibere sceleratos, infentesque ab iniuria asserere.

11. *Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt & reseruat in posterum.*

Stultus & improbus cum alibi sæpe, tum maximè in iudicio totum suum spiritum, totamque iram & furorem suum simul effundit, nec illa tantum, sed totum reliquum quod in pectore habet: at sapiens ut iram suam moderari nouit, ita non omnia simul depromit, sed multa in aliud tempus reseruat & reuicit. Nec enim omnia vno loco aut tempore dicenda aut exponenda sunt.

12. *Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios.*

Qualis est Princeps, tales habere solet ministros. Quamobrem si ita comparatus est, ut veritatem ex animo diligit, fucumque & mendacium odio habeat serios veracesque ministros possidebit, sin autem verbis oblectatur vanis & mendacibus, omnes ministros futiles atque mendaces habiturus est. Nam ministri ad dominorum mores & ingenia componere se solent. Quare si aduertant eos nugis, obtreccionibus, & adulationibus capi, nugantur, obloquuntur & adulantur: sin autem veritatis & grauitatis studio teneri, veritati & grauitati dant operam.

13. *Pauper & creditor obuiauerunt sibi: viriusque illuminator est Dominus.*

NON vnus conditionis, status, & ordinis Deus fecit omnes, sed dissimilis; omnes tamen si sibi non defuerint, lucemque cœlestem vel vltro oblatam non repulerint, illuminare, seruare & iustificare paratus est. Nam & diues & pauper, sanus & æger, nobilis & ignobilis, vsuram exigens & soluens, debitor & creditor sibi inuicem occurrunt, & quod ad Deum attinet, similes sunt, eodemque apud ipsum gradu sunt:

omnes namque saluare vult & seruare quoque paratus est, si tamen ipsi quoque velint, strenuèque id quod in se est, præstiterint.

14. *Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur.*

Multum valent fortes milites, valida propugnacula, amplius comitatus, aliæque eiusmodi ad regni munitionem: at multo plus possunt iustitia & æquitas, iustæque pauperum defensio. Regis enim thronus, qui pauperes in veritate iudicat, hoc est, qui iusto iudicio eorum causam defendit, firmatur in æternum, hoc est, longo temporis spatio in hac vita, & in altero sæculo in omne æuum. Magnam proinde mercedem promerentur & consequuntur, qui iustam pauperum defensionem suscipiunt, maximè vero Reges & Principes. Nam ad hos pauperibus non patet aditus, vt qui iis rebus destituantur, per quas eiusmodi aditus parari solet.

15. *Virga atque correptio tribuit sapientiam: puer autem qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam.*

DVÆ inter ceteras sunt viæ, quibus pueri & ceteri in minori ætate adhuc constituti, perducuntur ad sapientiam: Virga nimirum & correctio. Hæc fit verbis, illa constat verberibus, quia dum verba parum profunt, adhibenda sunt verbera pueris præsertim & iuuenibus de quibus hic sermo est. Quin adulti quoque pueriliter viuentes, si verba non profunt, verberibus ad officium compellendi sunt. Virga proinde & correptio puero tribuit sapientiam: puer autem qui suæ relinquitur voluntati, hoc est, qui nec verbis, nec verberibus mouetur pudore afficit matrem suam, imo verò vtrumque parentem.

16. *In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera, & iusti ruinas eorum videbunt.*

QUO plures sunt impij & improbi homines, eo plura designantur scelera & flagitia, sicut quò plures sunt iusti, eo plura eduntur iustitiæ opera. Nam & se invicem ad scelera prouocant impij, & quo plures sunt, eo audaciores euadunt, & iustos facilius opprimunt, & pauciores sunt qui illorum improbitati resistunt. Interim siue plures, siue pauciores fuerint impij & inuidi, numquam tamen impune peccant. Siquidem seuerissimam Dei vindictam suo tempore in illos exercitam, imò vero plenam

perfectamque illorum ruinam & euersionem videbunt, si non in hoc sæculo (vt sæpè fieri solet) certè in altero.

17. *Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ.*

ERUDI, corripe, & castiga filium tuum, dum adhuc iuuenis est, & commodè institui potest; quod si feceris in senectute tua non modò te refrigerabit, magnùmque gaudium & solidam lætitiã & voluptatem animo tuo adferet: verum tuos quoque labores, tuasque curas & molestias in se suscipiet, teque ab omnibus negotiis quietum reddet.

18. *Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus: qui vero custodit legem, beatus est.*

CVM deest prophetica visio, fideique doctoris aut concionatoris vox; vel quod Deus hac pœna (quæ sane magna est) populi peccata velit punire, iuxta illud: *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti iustitiam eius.* Vel quod populus obstinatus fidei morumque doctrinam nolit audire, sicut Iudæi legem Euangelicam audire detrectant, & hæretici Ecclesiæ vocem blasphemant, ibi populus dissipatur, & à bonis operibus feriat, adeoque contumax, & rebellis, & à vera religione alienus efficitur. Qui autem legem legisque præcepta seruat, beatus est, bonisque in vtraque vita cumulatur illustribus.

19. *Seruus verbis non potest erudiri: quia quod dicis intelligit, & respondere contemnit.*

SED neque sat adhuc est ad salutem bonas leges adesse, bonosque & sfidos legis interpretes; sed opus est præterea fida diligentisque obseruatione, adeoque facultate quadam, quæ cogere queat, per quam contumaces & refractarij, qui virtutis amore non mouentur, pœnæ formidine vel inuiti ad officium faciendum compellantur. Siquidem seruilis ingenij animique homo solis verbis erudiri, & ad frugem trahi non potest. Quia quamuis, quod dicis & doces, intelligat, nihil tamen responder, aut vlli rei pareat: verum tanquam nihil ad se pertineant, contemnit & aspernatur: opus proinde hic est non verbis tantum, sed verberibus quoque & aliis pœnis.

20. *Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio.*

ANimaduertisti hominem in verbis & negotiis præcipientem, maior de stulto stultitiam suam agnoscente & admonitionem patienter ferente, bonæ frugis sapientiæque spes est, quam de illo. Velox autem & præceps in verbis censetur, qui quidvis inconsideratè & indeliberatè effutit, nec exspectat cum interrogetur, sed vltro in medium prorumpit; multaque de iis, quæ nec nouit, nec didicit temere euomit. Velox autem in negotiis est, qui quidvis citra delectum aggreditur & tentat, neque quò res tandem euasura est considerat.

21. *Qui delicate à pueritia nutrit seruum suum, postea sentit eum contumacem.*

Seruilis conditionis abiectique animi homines non sunt delicate & molliter tractandi, neque ad magistratum vel dominatum aliquem euehendi. Siquidem delicate à prima ætate educati, & ad pignorem fortunam euecti statim insolescunt, & contumaces euadunt. Nec solum alios præ se contemnunt, verùm contra Dominum quoque nonnumquam insurgunt. In victu itaque & amictu & ceteris omnibus non sunt habendi tanquam filij, sed tanquam serui; ne posteaquam adoleuerint filiorum loco haberi velint. Sublimiori sensu optimè hæc quadrant in spiritum & carnis sensum. Qui enim carni nimium indulget, contra spiritum illam armat.

22. *Vir iracundus prouocat rixas: & qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum procliuior.*

QVI in varia vitæ pericula & peccata, variâque rixas & contentiones incidere non vult, iram & stomachum compescat, oportet. Siquidem vir iracundus sua natura pronus est ad miscendum rixas & iurgia: atque ita nisi se contineat necessariò in varia corruet peccata.

23. *Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritum suscipiet gloria.*

Humili admissioque animo viri euehuntur ad gloriam: superbi autem elati que spiritus homines deprimuntur & humiliantur, iuxta illud: *Omnis qui se exultat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.* Et quamvis istud

istud in hac mortali vita non semper accidat, in altera tamen semper locum habet. Constat enim omnes illos superbos & arrogantes tyrannos, qui cornua sua contra Christum & sanctos eius erigebant, iam dudum humilios, & in infernum demersos: illos autem qui Christo obsecuti se humiliarunt ad summam gloriam euectos esse.

24. *Qui cum fure participat, odit animam suam: adiurantem audit, & non indicat.*

QVICUMQUE cum fure participat, siue id faciat consilio, siue quouis alio modo; ita vt partem rei per furtum ablata sciens volensque accipiat, vel efficax, vt furtum committatur, causa existat, is odit animam suam, vt qui illam manifesto damnationis periculo, & se ipsum vitæ infamiæque discrimini exponat. Nam etsi malè audiat apud omnes, non tamen male se audire conqueri audeat, neque de veritate dicenda à legitimo iudice adiuratus, tacere, aut falsum dicere veretur; quod ipsum quoque graue est peccatum, & cum restitutionis vinculo coniunctum.

25. *Qui timet hominum, cito corruet: qui sperat in Domino, subleuabitur.*

QVI ita hominis auctoritatem timet, aut gratiam illius quarit, vt viam rectam propter alterutrum deserat, aut legem violet, ille grauius corruet, damnationis que laqueis sese inuoluet. Iniquum est enim magis timere hominem, quam Deum. Qui verò in Dominum sperat, spemque suam in illum defixam habet, is in Domino & per Dominum saluabitur, & subleuabitur, & quasi in alto munitoque loco collocabitur, liber ab iis malis, in quæ inciderat, vel incidere poterat.

26. *Multi requirunt faciem Principis, & iudicium à Domino egreditur singulorum.*

CVM Dominus sit iudex omnium, omnesque ad illius tribunal sisti debeant, magni & parui, docti & indocti, Principes & priuati homines, ad vnum omnes inconsultissimè faciunt, quotquot maioris faciunt Principis personam, qui corpus tantum occidere potest, & paucorum tantum iudex est, aut magis illum timent, quam Deum qui omnium iudex est, & posteaquam occidit corpus animam in gehennam mittere potest: sed neque illi quoque satis sapiunt, qui in aduersa fortuna vel controuersia nata Regi magis fidunt, quam Deo. Cupiunt namque quidam ad il-

lum accedere, quò causam suam coram exponat, cum Deus potius ad eundem & rogandus esset, iu cuius manu est cor Regis, potestque illud inflectere quocumque voluerit.

27. *Abominantur iusti virum impiam: & abominantur impij eos qui in recta sunt via.*

VT morum similitudo amicitiae ineundae & conseruandae praecipua radix & ratio est; ita omnis discordiae & alienationis fons, & quasi semen est morum disparitas. Eapropter naturali quadam propensione iusti oderunt & execrantur impios & iniustos, eorundem iniustitiam & impietatem, impij aut & iniusti è diuerso execrantur eos, qui per viam integritatis & perfectionis incedunt. Iusti tamen non oderunt impios propter se, sed propter suam impietatem, impij autem iustos simpliciter oderunt.

Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

Filius qui parentum monitis & praecipis obsequitur, eorundemque consilia magni facit, damnationis periculo se eximit, certamque ad caelestem beatitudinem viam sibi munit.

A D

CAPVT VIGESIMVM NONVM

SCHOLIUM.

1. **V**iro qui corripientem, &c. Perstringit hic locus eos, qui saepius increpiti amicisque admoniti non emendantur, sed obdurata ceruice in sua improbitate pergunt. Quorum statum deploratum planeque insanabilem esse docet.

2. *In multiplicatione iustorum, &c.* Similis locus exstat capite proxime precedente, neque obscura illius est sententia. Certum est namque quò plures exstant iusti auctoritate praediti, eò maiorem pacem & tranquillitatem in ciuitate vigere.

3. *Vir qui amat sapientiam, &c.* Clara est haec sententia: vt enim periculosa & probrosa res est alere scorta; ita honorifica planeque salubris, sapientiam eiusdemque placita. Vix vllum autem efficacius aduersus scortationem iuuenies antidotum, quam studium sapientiae. Ceterum praesens locus

locus duplicem amorem insinuat; honestum sapientiae, & turpem meretricum; carnis item & spiritus; terrenarum denique rerum & coelestium. Alter exitus parentes latificat; alter contristat.

4. *Rex iustus erigit terram, &c.* Ponit discrimen inter Regem avarum & iniustum, & Principem iustum & liberalem. Hic erigit prouinciam; ille funditus evertit. Nihil enim iniquius, nihil intolerabilius Rege avaro & iniquo. Rectè haec autem transferuntur in Christum & Satanam; hic enim est tyrannus & iniustus; ille mansuetus & iustus. Hebraea aliter sonant, sed tendunt in eundem sensum.

5. *Homo qui blandis, &c.* Similia iam ante exposita sunt non semel, neque locus obscurus est. Certum est enim, qui adulatoriis verbis homines adoriuntur, suis aliud nihil illos blandimentis parare, quam retia & insidias, in quas tamen ipsimet saepe incidunt.

6. *Peccantem virum, &c.* Monet viros malos & improbos in suos laqueos incidere. Nam & sua malitia est ipsis laqueus, qua captiui abducuntur ad inferos, & in laqueos, quos alii struxerant, non raro corruunt. Quod cum fit, iusta iustis exultandi causa offertur. Siquidem & ipsi liberantur, & hostes suos suis ipsorum rebus captos cernunt.

7. *Nouit iustus causam, &c.* Assignat discrimen inter iustum & impium hic pauperes eorundemque ius nihil curat; at ille illorum causam fideliter tractat & administrat, idque absque vlla spe quaestus.

8. *Homines pestilentes, &c.* Hic aliud discrimen non quidem inter probos & improbos iudices assignatur, sed inter homines pestilentes & sapientes, differunt autem quò hic ciuitatem conseruent, furoremque & tempestates obortas sedent; illi contra suis seditionibus improbisque conatibus eam, quod in se est, evertant.

9. *Vir sapiens, &c.* Dissuaderetur hic prudenti, ne cum stulto temere contendat; quia non facile inuenit quietem, qui negotium cum illo habet. Per haec autem hominem stultum incorrigibilem esse, tempusque frustra cum illo teri indicat.

10. *Viri sanguinum, &c.* Docet eos qui sanguinarij sunt, integræ vitae seclerisque puros homines, quod sibi suisque moribus dissimiles sint, ferre non posse.

11. *Totum spiritum, &c.* Ponit inter stultum ira accensum, & sapientem discrimen: stultus nullius habitâ ratione totam iram simul effundit; sapiens autem tametsi commotus iræ motum comprimit.

12. *Princeps qui libenter, &c.* Monet hic locus Principes tales fermè ministros habere, quales ipsi sunt. Si itaque sunt vani, inepti, ridiculi, habebunt aulam refertam adulatoribus, mendacibus, vanisque hominibus: si autem veritatis studiosi & graues, veraces grauesque ministros fortientur.

13. *Pauper & creditor, &c.* Insinuat hic locus omnes de Dei bonitate & misericordia spem concipere debere. Nam vt ipse est conditor omnium ita omnium quoque, qui salui fiunt, saluique fieri ex animo cupiunt, seruator est. Tum vbique dissimiles sibi mutuo occurrere, eamque dissimilitudinem totam, aut maiorem certè partem ex diuina dispensatione prouenire.

14. *Rex qui iudicat, &c.* Commendantur hic Reges, qui iudicium verum & æquum exercent, maximè in causa pauperum: mercedis autem loco promittitur illis vita æterna, regnique constantia & fortitudo & in multos annos duratio.

15. *Virga & correctio, &c.* Simile quid legitur Cap. XXII. Docetur hic autem magnam pueris & iuuenibus vtilitatem præstare tempestiuam correctionem, & magnam rursus cladem adferre eiusdem rei neglectum.

16. *In multiplicatione impiorum, &c.* Nullum est dubium quin multiplicatis impiis sceleratisque hominibus simul multiplicentur scelera: at numquam tam multi erunt, vt iustos penitus extinguant.

17. *Erudi filium tuum, &c.* Iterum hic hortatur ad filij institutionem, promittitque magnum eius rei vsum senectutis tempore, quando nimirum filij totam rei familiaris curam in se suscipere, & administrare solent.

18. *Cum prophetia, &c.* Prophetiæ nomine designatur hoc loco vox concionatoris, & doctrina Ecclesiastæ. Cum enim hæc defunt populus syluescit, & à bonis operibus otium agit.

19. *Seruus verbis, &c.* Docetur hic homines seruilis ingenij, cuiusmodi sunt, qui nec intelligunt, nec intelligere volunt, nec opere explere, quod intelligunt, non verbis tantum sed verberibus quoque ad officium compellendos esse.

20. *Vidisti hominem velocem, &c.* Simile quid habetur Cap. XXVI. Per hominem autem ad loquendum velocem designat hominem futilem, ineptum, temerarium, & ad quidvis effutiendum præcipitem. Quod autem de verbis hic dicitur, hoc de negotiis quoque dictum accipiatur, neque enim minus nocet temeritas in negotiis, quàm in verbis.

21. *Qui delicatè nutrit, &c.* Res intolerabilis est seruus pane saturatus, vel ad pinguem aliquam conditionem euectus. Quare non delicato cibo nutriendus est seruus, sed sorti suæ conuenienti.

22. *Vir iracundus, &c.* Cap. XVI. idem de iracundo scribitur: nihil autem naturalius, nihil familiarius, quàm homines iracundos excitare rixas: eos rursus, qui proni sunt ad iram, pronos quoque esse ad peccatum.

23. *Superbum sequitur humilitas, &c.* Conuenit hic locus cum illo Christi: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.* Idque est perpetuum in altera vita, in hac autem non est perpetuum secundum effectum, est tamen perpetuum secundum meritum.

24. *Qui cum fure paritur, &c.* Inuehitur in furtum & fures & in furum socios, quales sunt, qui de præda participant, vel causa efficax, vt furtum committeretur, existunt. Quod autem de participatione in furto hic dicitur, id de omni alio crimine damnofo dictum intelligatur.

25. *Qui timet hominem, &c.* Docetur hic malè eum periturum, grauiusque calurum, qui hominem magis timet, quàm Deum: magis autem timet hominem quàm Deum, qui propter hominem, quodcùmque peccatum patrare audet.

26. *Mulsi requirunt faciem, &c.* Cognatus est hic locus præcedenti. Damnantur enim, qui maioris faciunt personam Principis, quàm Dei, vel magis timent Principem, quàm Deum, à quo omnes iudicandi sunt, omnèque iudicium proficiscitur.

27. *Abominantur iusti, &c.* Docetur hic vinculum consociationis, familiarisque consuetudinis esse morum similitudinem, odij vero eorundem dissimilitudinem.

Verbum custodiens, &c. Hic versus ex Lxx. petitus est, significat autem perditionis periculum euasuros, qui parentum præcepta audiunt, & custodiunt.

PARAPHRASTICA
CAPITIS TRIGESIMI
EXPLANATIO.

Verba Congregantis filij Vomentis.

Postrema hæc libri pars alium, quàm Salomonem auctorem innuere videtur, nempè Agurem. Hebræa enim sonant: *Verba Aguris filij Iache.* Creditur autem hunc Agurem virum fuisse, qui ætate Salomonis tantam apud Iudæos sanctimonix & sapientix opinionem obtinuerat, vt omnia illius dicta & sententiæ oraculorū loco haberentur. Noster interpres propria appellatiuè reddidit, habet enim: *Verba congregantis filij Vomentis,* sed minus commodè, vt plerisque videtur. Interim si appellatiuè cum interprete nostro exponas, statue virum hunc fuisse Salomonem, qui multa verba sapientix coaceruauit, & magna vbertate eructauit.

1. *Visio quam locutus est vir cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait.*

QVÆ hoc capite continentur verba vel Prophetia sunt Aguris, quam discipulorum aut familiarium suorum Ithielis & Vchalis oratione prouocatus in medium deprompsit. Quod si propria hæc appellatiuè reddas, hunc fere secundum nostrum interpretem sensum offerunt. Visio vel Prophetia, quam vir diuino numine afflatus, diuinoque robore confirmatus locutus est.

2. *Stultissimus sum virorum & sapientia hominum non est metum.*

3. *Non didici sapientiam, & non noui scientiam sanctorum.*

Infinuatur per hæc verba discipulos vel familiares Ithielem videlicet & Vchalem efflagitasse ab Agure, vt depromeret aliquid viro sapiente dignum, ipsumque modestè respondisse, quid à me, qui mortalium omnium insipientissimus sum, omni que humana & diuina sapientia destitutor, sapientiam quæritis? Aquam utique è pumice; vt qui nec hominis intelligentiam teneam, nec sanctorum scientiam aut sapientiam didicerim vinquam. hæc ille, & vt verisimile fit ex toto animi sensu, Nam si id quod

viri

viri sapientes sciunt, conferatur cum eo, quod ignorant, vel quod Deus, vel ipsi etiam beati norunt, parum admodum est totum illud, quod sciunt.

4. *Quis ascendit in cælum, & atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligauit aquas quasi in vestimento? quis suscitauit omnes terminos terræ? quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti?*

Nequè mirum vobis videri debet, me meam inscitiam agnoscere & allegare. Etenim vt sapientis nomen quis promereatur, non fat est si de vulgaribus istis rebus, quæ in omnium oculos incurrunt, aliquid noverit, vel aliquid audiuerit, sed opus est præterea vt rerum cælestium notitiam, eamque minime vulgarem obtineat. At hæc notitia de rebus cælestibus saltem in excellenti aliquo gradu paucis vel nullis omnino obtinuit. Quis enim ascendit in cælum, eaque, quæ ibi existunt, accuratè didicit, ita vt inde in terram regressus, aliis illa communicare possit? Quod si hæc cognitu facilia existimas, dic mihi si potes, quis inter omnes ea potentia & sapientia præditus est, vt venti impetum sistere, eundem quasi pugno conclusum continere valeat? Quis rursum ille est, qui aquas vnum in locum congregauit? easque in nubibus veluti in vestimento expanso continet? & ne terminos suos transgrediantur, perpetua quadam lege intra limites suos coercet? Quis tandem constituit terminos terræ, eiusdemque bases, vt immotæ semper consistant, stabiliuit? An non qui omnia hæc fecit Deus est. Atqui & Dei & Filij eius nomen homini iam olim ignotum erat, semperque mansisset, nisi nostri miseris vltimis tandem hisce temporibus se per Filium suum, diuinæque Scripturas manifestasset, quotidieque adhuc manifestaret. Nam per hasce & se ipsum, & suum Filium Christum, & Sanctum quoque Spiritum; & suam itidem potentiam, & sapientiam, reliquasque omnes perfectiones suas manifestat, & quidem certò & verè.

5. *Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se.*

QVÆ Philosophi de cælo, terra, mari, ceterisque elementis & ex elementis concretis tradunt, ea multis obnoxia sunt erroribus, plusque sæpè curiositatis, quàm vtilitatis adferunt; plus rursum vanitatis, & erroris quàm sani saporis spiritualisque gustus continent, nec animum pascunt aut satiant, sed aridum & inquietum plerumque relinquunt: at verbum Dei veluti aurum igne probatum ab omni errore, falsitate, & vanitate est

tate est prorsus alienum. Est idem quoque igneum utpote frigida pectora diuina caritate accendere natum, omnemque probitatis, honestatis, & puritatis ratione instructum. Neque tamen salutis spes in illo est collocanda: nam etsi Deum nobis ostendat, & salutis viam demonstrat, ipsam tamen salutem non confert, sed Deus ipse. Ipse enim est clypeus, firmumque praesidium, omnibus qui spem suam in eum reiciunt.

6. *Ne addas quidquam verbis illius, & arguaris, inueniarisque mendax.*

QVia vero Scripturae diuinitus inspirata ab omni prorsus errore & falsitate sunt prorsus aliena; ut quae hominem ad salutis viam dirigant per se idonea & abunde satis, non sunt falsis Iudaeorum commentis, aut adulterinis haereticorum glossematibus contaminanda, sed pure castaeque retinenda, & secundum vniuersalis Ecclesiae sensum accipienda & exponenda. Caue igitur Dei verbo, siue illud scripto, siue viua voce per Spiritum Sanctum Ecclesiae traditum sit, quidquam omnino quod cum genuina illius sententia pugnet, aut a mente eiusdem dissideat, addas; ne forte Deus mendacij temeritatisque te arguat & condemnet.

7. *Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar.*

8. *Vanitatem, & verba mendacia longe fac a me. Mendacitatem, & diuitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria.*

9. *Ne forte satiatus illuciar ad negandum, & dicam, Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei.*

VT animo & corpori, totique adeo interiori & exteriori homini meo bene sit, duo, Domine, inter cetera praecipue abs te efflagito atque contendo, & vsque ad mortem constanter mecum perseverare desidero; alterum horum est, ut omnem saeculi huius fastum & vanitatem, omnemque rursus mendacium & falsitatem tam extra quam intra iudicium procul a me amoveas, neque umquam in errorem aut falsas opiniones me incidere, aut alios quovis modo, via, aut ratione inducere permittas. Alterum est ut medium quoddam inter nimiam copiam & inopiam definiens tantum opum & facultatum mihi subministres, unde me meosque secundum statum meum honeste alere queam. Nam & magna opes non citra periculum possidentur, & magna rursus egestas ad multas saepe pravae artes insanaque consilia implere solet. Quamvis enim ampla rerum copia ad legis praevagationem, vel idololatricam, aut ad aliud quodcumque crimen

per se non adigat; neque egestas ad furta, periuria, & homicidia necessario impellat. Alioqui enim omnes diuites essent elati, vel idololatrae, vel Dei contemptores, & omnes pauperes fures vel petiuri; at tamen ratione pravae dispositionis, in quam incidunt, ad praedicta vitia atque flagitia animum (ut quotidiana experientia probat) saepe porrigunt.

10. *Ne accuses seruum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi & corruas.*

Infirmos abiecta quoque sorris homines, vel alias afflictos, ne facile laedas, aut temere offendas. Nam etsi per se se tueri non queant, habent tamen Deum iniuriarum, quas patiuntur, vindicem. Ante omnia autem caue, ne seruum ex odio vel alio malo consilio incitatus, apud Dominum suum accuses; sed te potius patronum eius exhibeas, & inter ipsum & dominum illius sequesterum te constituas; ne forte te execretur, dirisque deuoveat, aut vires quoque nactus te prostrat & perimat; ira namque impotentium intolerabilis est, dum praualeat.

11. *Generatio quae patri suo maledicit, & quae matri suae non benedicit.*

12. *Generatio quae sibi munda videtur, & tamen non est lota a sordibus suis.*

13. *Generatio cuius excelsi sunt oculi, & palpebra eius in alta surrecta.*

14. *Generatio quae pro dentibus gladios habet, & commendat molaribus suis, ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus.*

Nillum non vitium & peccatum Deo displicet, suoque auctori, & hominum societati detrimentum adfert, inter cetera autem quattuor sunt, quae & rempublicam praeter ceteris turbant, & Deo vehementer displicent, & verae sapientiae aduersantur ut quae maximè. Sunt autem ista ingratitude, simulata sanctimonia, fastus vel superbia, & iniusta miserorum & insonium oppressio; quae eò etiam deteriora censenda sunt, quò maiorem vitiorum segetem secum trahunt. Vix vllum enim exstat vitium, quod ad aliquod istorum referri non valeat. Constituunt autem quattuor haec vitia quattuor sceleratorum hominum genera, quae Sapiens ordine hic recenset. Etenim quoddam exstat hominum genus, quod patri maledicit, & matri non benedicit, quod summæ ingratitude est argumentum. Sunt enim parentes omni honore & veneratione digni. Est aliud quod se mundum putat, & tamen a sordibus non est repurgatum, adeoque sanctimoniam & puritatem, quam non habet, falso usurpat, quod est proprium hypocritarum. Tertium eorum est, qui tanto fastu tantaque superbia inflati sunt,

ut eam etiam externis signis, & corporis gestibus declarent. Incedunt enim erecto collo, oculis vagis & oberrantibus, superciliis in sublime sublati, totoque reliquo corporis habitu superbe & turgide. Quartum & postremum tantæ immanitatis & feritatis est, ut efferatas belluas excedere videatur. Hoc enim manifeste per illud insinuat, quod dentium loco acutos gladios habere dicatur, & molares cultrorum more acuminatos, quibus pauperes opis que egentes absument, deuorant, & è medio tollunt. Quattuor has hominum classes quidam non omnino insulse referunt ad quattuor mortalium sectas, nempe ad paganos, Iudæos, hæreticos, & improbos Christianos, pagani nec Deum Patrem, nec sponsam eius Ecclesiam agnoscunt. Iudæi se mundos putant, & tamen per Baptisma à sordibus abluti non sunt. Hæretici præ fastu & superbia omnes præ se contemnant. Improbi Christiani ferarum more se mutuo deuorant, & pauperes usque ad ossa consumunt.

15. *Sanguisuga duæ sunt filia: dicentes, Adfer, Adfer.*

Porro autem ex quatuor istis vitiis prauisque generationibus, natae sunt duæ filiae similes sanguisugis, hoc est, duo vitia naturam sanguisugæ imitantia, nempe carnis & oculorum concupiscentia. Quo enim duo hæc vitia magis fouentur & exercentur, eò magis crescunt, appetitumque magis inflammant. Quare duo hæc, neque copia, neque inopia vnumquam explentur, sed insaturata semper Adfer, adfer, vel Da, da vociferantur. Suntque duo hæc duo organa & quasi primaria adminicula, quibus Satan humani sanguinis & perditionis sitientissimus, potiosem hominum partem circumvenit & irretit; nec non in perditionis barathrum præcipites trahit.

16. *Tria sunt insaturabilia, & quartum quod numquam dicit sufficit. Infernus & os vuluæ, & terra quæ non satiatur aqua: ignis vero numquam dicit sufficit.*

Imò vero non duæ tantum sanguisugæ sunt filiae, quæ numquam saturantur, neque vnumquam Sat est dicunt, sed indefesse semper Adfer, adfer, Da, da vociferantur, sed tres vel etiam quattuor, nimirum infernus vel sepulcrum, sterilis vulua matrixue infœcunda, terra arenosa & sicca, & ignis. Etenim sepulcrum est veluti os quoddam inexplebile; nam quidquid cadaverum vel corporum recipit, id totum breui tempore absument, & in puluerem

uerem redigit. Infernus quoque numquam tot animas recipit, quin plures semper excipere & deuorare paratus sit. Porro autem mulieris, præsertim sterilis, concupiscentia est quodammodo infinita. Semper enim ob fœtus desiderium, aliasque causas vulgo non ignotas concubitum expetit; & quò frequentius rei huic dat operam, eò magis ad idem & idem semper anhelat. Sed & terra quoque sicca & arenosa numquam saturatur aqua. Quantumcumque enim affuderis vel infuderis, totum semper absorbet & consumit. Ignis denique lignorum adiectione magis magisque semper crescit. Verumenimvero licet hæc ad literam ita se habeant, sublimiori tamen sensu per quattuor hæc insaturabilia quadruplex concupiscentia genus designatum videtur. Et quidem nomine sepulcri vel inferni, qui obscurus & turbulentus est, vindictæ cupiditas, iraque & odium, & inuidia significatae videntur: per os autem sterilis vuluæ vtriusque sexus libido, carnisve in vtroque genere illecebræ. Siquidem carnis voluptas usu incenditur, non exstinguitur, per terram autem sitientem auaritia, oculorumve concupiscentia. Nam hæc & terrena est, & terrena semper sectatur. Per ignem denique, qui semper tendit in altum superbia vitæ, siue immoderata honorum cupiditas. Possent hæc quattuor ad alias quoque res transferri, prout symbolica doctrina latè patet, varièque exponit solet.

17. *Oculum qui subsannat partem & qui despicit partem matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filij aquilæ.*

QUI patri vel matri maledicit, eosdemve despicit vel subsannat, is non modò immaturam mortem inferni que supplicium, nisi respiciat, experietur, sed publicam quoque infamiam promeretur; nempe ut in crucem actus coruos, qui in vallibus circa torrentes versari solent, aquilarumque pullos oculis suis pascant, vel ut probrosè exstinctus nullam vel asinorum tantum sepulturam obtineat. Non inferitur sanè illud supplicium is semper, qui parentes derident, vel illorum monita & consilia aspernantur, semper tamen illud merentur. Iam si subsannatio, quæ naso vel oculis fit, tantam meretur pœnam, quid de percussione, aut graui parentum offensione statuendum erit?

18. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro.*
 19. *Viam aquilæ in cælo, viam colubri super terram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia.*

VT tria vel etiam quattuor sunt, quæ numquam saturantur; ita rursus tria vel quattuor sunt, quæ difficulter noscuntur. Sunt autem isthæc: Via aquilæ in cælo vel aere; vestigium colubri super petram, semita nauis in mari, & via viri in adolescentia, aut, vt Hebræa sonant, in virgine vel adolescentula. Siquidem hæc omnia post se vix vllum motus sui indicium relinquunt. Aer namque & aqua ita liquida & fluida sunt, vt nullum vestigium retineant: petra autem tam dura existit, vt nullam impressionem admittat: mens autem iuuenum eorundemque studia & exercitia tam vaga & inconstantia sunt, vt nihil certi de illis statui queat. Virgo quoque si stuprum admiserit, omnem facti memoriam & indicationem studiosè abolere contendit. Perinde enim se gerit atque si nihil vumquam probri aut incommodi passa esset. Porro sensu mystico hæc quattuor in Christo Domino nostro locum habuere. Hic enim in virginem ita ingressus, & ex ea rursus egressus est, vt nullum sui introitus vel exitus vestigium reliquerit, vt aquila ascendit in cælum, vt serpens egressus est è saxeo sepulcro, vt nauis denique conuersatus est in hoc mundo.

20. *Talis est & via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os suum dicit, Non sum operata malum.*

Porro autem vt quattuor hæc sunt mirabilia, & cognitu difficilia, ita etiam via & studium mulieris adulteræ. Siquidem hæc crimen suum modis omnibus dissimulare & occultare nititur, seseque vbique mundam & inculpatam gloriatur, imò aliis honestis matronis se anteferre non veretur. Similis adulteræ huic mulieri est hæresis & synagoga malignantium. Nam cum sit plena omni spurcitia, adhuc Ecclesiæ Catholicæ se anteferre audet. Rursus vt adultera flagitium patratum abnegat, omniaque indicia illius, sicut qui ablat os suum, abolet; ita synagoga quoque post tot idolomanias adhuc sancta & virgo æstimari desiderat.

21. *Per tria mouetur terra, & quartum non potest sustinere.*
 22. *Per seruum cum regnauerit: per stultum cum saturatus fuerit cibo.*
 23. *Per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta, & per ancillam cum fuerit hæres domina sua.*

VT quattuor sunt inexplebilia, & totidem alia admirabilia, & cognitua difficilia; ita quattuor quoque sunt terræ ipsique mundo intolerabilia, hoc est talia, quæ humana societas citra nauseam, grauemque machum & indignationem ferre non potest; nimirum seruus ad regnum vel imperium euectus, stultus pane rerumque copia obsaturatus, odiola molestaque mulier ad honorarium matrimonium assumpta, & ancilla dominæ suæ hæreditatem nacta. Sunt enim hæc omnia & singula cum magna quadam absurditate coniuncta. Absurdum est enim seruum, qui pro conditionis suæ ratione parère, & obsequi, & subesse debebat, alius imperare, virisque ingenuis anteferri. Equè absurdum & præposterum est ancillam adire hæreditatem dominæ; siue id fiat superstite adhuc dominâ, siue vitam defunctâ. Absurdius est tamen si viuam expellat, & in illius hæreditatem inuadat, quàm si post mortem defunctæ marito nubat. Denique stultus rerum copia affluens, & mulier infamis viro principi nubens, res sunt prorsus intolerabiles. Nam quod stulti sine ratione agant, & quidquid in mentem venerit, temere aggredi audeant, legitimumque diuitiarum vsum prorsus ignorent, magnas passim turbas & tempestates excitant. Mulier porro ita affecta, usque vitis contaminata, vt omnibus sit exola; honorariis nuptiis, quibus indigna erat, potita, seipsam præ superbia & fastu non capit. Quare insolescit, & contra maritum insurgit, totamque adeo familiam confundit, & turbis inuoluit.

24. *Quattuor sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus.*
 25. *Formica populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi.*
 26. *Lepusculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile suum.*
 27. *Regem locusta non habet, & egreditur vniuersa per turmas suas.*
 28. *Stellio manibus nititur, & moratur in adibus Regis.*

Quattuor sunt terræ animantia, quæ licet sint parua & infirma, sunt tamen prouida taliaque, à quibus magnæ industriæ & sapientiæ exemplum sumere liceat. Horum primum, nimirum formica admonet hominem, vt ante omnia peculiarem earum rerum curam habeat, quæ ad cor-

poris animæque salutem & incolumitatem pertinent. Formica enim licet imbecillis sit, (ne quis propter imbecillitatem ab honesto labore se excuset) mirā tamen solertiā, miroque studio & diligentia æstate colligit, vnde in hieme sese sustentet. Lepus quoque vel cuniculus suo exemplo nos docet, vt de tuta & comoda habitatione tempestiuè nobis prospiciamus: qualis vtique hic constitui vix vlla potest; sed in altera vita tantum. Enim vero cum animalcula illa sint timida, suisque viribus diffidant, in cæternis terræ locisque petrolis constituunt domicilia sua. Annonā autem & firmā domo comparatā, proximum est vt in id incumbamus, quò cum Deo & proximo pacem habeamus, pacatēque & tranquillē cum omnibus viuamus. Ad hanc autem vnionem, concordiam, & animorum consensionem locustæ nos exhortantur: siquidem hæ vnanimi sensu atque consensu de loco ad locum commigrant; de agro itidem ad agrum veluti si ductorem quempiam sequerentur transvolant. Estque eiusmodi ordo & consensio non modò in republica & militia, aliisque rebus externis apprimè necessaria, verum etiam in spiritalibus. Restat vt homo vitam ita instituat, eaque prudentia viuat, vt in aulis Regum & Principum inter illorum consiliarios & senatores locum habere queat; quod significatur hic per industriam & exemplum stellionis, vel aranæ. Nam vt nomen, quod *Lepusculum* interpret noster reddidit, sonat etiam *Cuniculum*, *Chærogryllum*, *Ericium* vel *Erinacium*; ita vocabulum, quod *Stellionem* vertit, inter cætera significat quoque *Aranem*, & *Simiam*, & *Hirundinem*, & quædam alia eiusmodi, quæ in Principum palatiis in delitiis haberi solent.

29. *Tria sunt quæ bene gradiuntur, & quartum quod incedit feliciter.*

30. *Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pauabit occursum.*

31. *Gallus succinctus lumbos: & aries: nec est rex qui resistat ei.*

VT quattuor sunt animantia parua, quæ tamen magna prouidentia & prudentia per naturæ instinctum procedunt; ita tria imò vero quattuor sunt, quæ magnificè & imperterritè incedunt, & ad cursum cumprimis expedita sunt. Inter hæc primum est leo. Hic enim quasi animantium omnium fortissimus & generosissimus nullius pauet occursum; neque propter vllum omnino animal, quod obuium habeat retrorsum se conuertit. Alterum est, lelaps vel gallus lumbis præcinctus, utpote & ad pugnam paratus, vel pardus, vel, vt quibusdam placet, canis venaticus. Tertium est aries vel hircus. Quartum Rex, cui nemo audet resistere, vel

contra

contra quem nemo audet insurgere. Non satis compertum est cuius naturæ & figuræ sint quattuor animantia, quæ hic percensentur; sicut nec illud quoque, quò sine hic proponantur, aut quid ex illis discere aut capere debeamus. Sunt tamen qui per hæc quattuor animantia, quattuor regna designata putant. Alij quattuor virtutes cardinales; fortitudinem exempli causa per leonem; continentiam per animal lumbis præcinctum; per arietem vel hircum gregis ducem prudentiam; per Regem denique virtutum omnium reginam iusticiam. Conueniunt autem omnia in Christum. Ipse enim est Leo de tribu Iuda, Gallus, qui omnes ad vigilantiam excitat, Aries vel hircus qui nostri causa immolatus est; & Rex tandem Regum & Dominus dominantium.

32. *Et qui stultus apparuit postquam eleuatus est in sublime: si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum.*

Siquid stultum, cum te per superbiam efferres, effutisti, aut in sublimiori gradu constitutus quidpiam imprudenter designasti, mitigare & sanare id satage: si quid verò prauum aut stultum dicere cogitasti, illud noli efferre, sed manum ori admoue, & vocem contine. Vulgata Editio, quæ subobscura est, & deprauata videtur, hunc ferè sensum offert: Contingit nonnumquam cum quis in sublime eleuatur, aut se ipsum intra se extoluit, vt stultum aliquid effutiat, dictò ve vel factò declaret, qui vtique si sana mente præditus fuisset, manum ori apposuisset, neque alios ad iram vel derisionem protocasset.

33. *Qui autem fortiter premit vbera ad eliciendum lac exprimit butyrum: & qui vehementer emungit, elicit sanguinem, & qui prouocat iras, producit discordias.*

NAM vt ille qui vbera fortiter premit, quo lac eliciat, exprimit butyrum, & qui nares vehementius emungit & exprimit, educit sanguinem; ita qui fræna iræ liberius laxat, rixas atque contentiones excitat. Vel clarius: Qui premit lac, elicit butyrum, & qui nares, sanguinem, & qui iras, contentionem: siquidem butyrum actu ex vberibus numquam exprimitur; sed lac tantum, in quo tamen potestate latet butyrum. Monemur per hæc in omnibus seruandum modum, & prudentem quamdam mediocritatem, maximè verò in obiurgationibus & admonitionibus. Nam qui hic nimis asper est, facili negotio plus detrimenti quam commodi adfert.

A D

CAPVT TRIGESIMVM

SCHOLIUM

Verba congregantis, &c. Hebræa sonant: *Verba Aguris filij Iache*. Continent autem hæc verba argumentum postremæ huius partis. Dicitur enim antè librum hunc in tres vel quattuor partes secerni. Ceterum nomina hæc appellatiuè reddita, sicut noster interpret reddidit, sensum habent subobscurum, minusque conuenientem.

1. *Visio quam locutus, &c.* Hic est alius quodammodo titulus: docet autem Agurem hanc doctrinam in Ithielis & Vchalis gratiam deprompsisse. Ab his enim rogatus fuerat vt aliquas graues sententias in medium adferret; quod ille tamen modestè recusauit, asserens se virorum omnium stultissimum esse.

2. *Stultissimus, inquit, sum, &c.* Hæc est humilis & modesta responsio Aguris. Conuenit autem cum illo Socratico: *Hoc vnum scio, quod nihil scio*. Non didici, inquit, scientiam humanam, multò verò minus sapientiam, Sanctorum, Angelorum, aut rerum cælestium nactus sum. Monemur per hæc autem, vt modestè de nobis sentiamus & loquamur, etiamsi aliquid scire videamur.

4. *Quis ascendit in cælum, &c.* Hæc ordine ostendunt quàm modicum sit, quod nouit omnis homo, de rebus præsertim sublimibus & arduis, nisi diuinitus illustretur, & à Deo edoceatur. Quis autem ascendit in cælum, vt illa quæ fiunt ibi, palam & certò edisserat? Quis ventum intra pugillum continuit? Quis aquas in nube veluti in vestimento colligauit? Aut quis terram in medio orbe sine fulcro suspendit? nonne solus Deus. Eius quidem nomen non satis compertum est, aut filij eius, nedum illius natura & substantia, omnesque eiusdem proprietates & idiomata. Confunduntur hoc loco Iudæi & Saraceni, qui negant Deum habere filium.

5. *Omnis sermo Dei, &c.* Extollit hoc & sequenti versu diuinarum Scripturarum excellentiam. Neque enim Scriptura sacra erroribus, aut falsitatibus, aut obscenitatibus est contaminata (vt scripta profana solent) sed tota est casta, tota munda, tota salutaris. Possent hæc cum præcedentibus coniungi ad hunc modum: Quid à me quaritis quæstiones Physicas de

cælo

cælo, mundo, terra, aquis, ventis, in quibus multum est obscuritatis & incertitudinis, parum autem vtilitatis? legite potius diuinas literas, in quibus traditum inuenietis quidquid cognitu ad salutem est necessarium.

6. *Ne addas, &c.* Quod de additione ad Scripturas hic & alibi quoque dicitur, nempe Deut. IV. & Exodi XII. id non simpliciter accipiendum est, alioqui omnes libri sacri postea additi essent superuacanei; sed tantum de additione aliena à verbo Dei, vel quæ paris auctoritatis cum Dei verbo habeatur. Quæ autem à Patribus vel Conciliis adduntur, ea illustratio- nis & explicationis causa adduntur; neque enim sacræ literæ omnibus sunt obuiæ. Hæretici & Iudæi propriè addunt, quia deprauant, & falsificat.

7. *Duo rogauit, &c.* Duo, quæ hic petuntur, ad præsentem hanc vitam pertinent, nam in altera neutrum horum incommodorum habebit locum. Prior petitio pertinet ad mentem, eiusdemque puritatem: posterior autem ad corpus corporisque incolumitatem & sustentationem. Nam & cibis quoque & potus sunt medium ad vitam æternam necessarium. Si quidem vita prima est fundamentum secundæ; prima autem sine necessario alimento consistere nequit. Verum duo in ea re contingunt pericula, nimia videlicet copia & inopia. Quare vtrumque Sapiens deprecatur.

10. *Ne accuses seruum, &c.* Agit hic locus de seruis fugitiuis, vt videtur, quos non vult intercipi ac dominis ad supplicium tradi, sed seruari, iisdemque si fieri potest, reconciliari. Reddit autem duas huius rei causas. Altera est ne incurrant in illorum maledictionem, quæ in eis sæpe efficax est, qui aliâ ratione iniuriam illatam vlcisci non valent. Altera ne incidant quandoque in illorum manus, coganturque eo casu iustas pœnas illis dare, quos iniuste tradiderant. Monemur hic quoque ne afflicto afflictionem addamus, sed solemur si qua via valemus.

11. *Generatio quæ patri, &c.* Perstringuntur hic ordine quattuor prauæ generationes, vel quattuor verius vitia, aut vitiosorum hominum genera: ingrati nimirum, hypocritæ, superbi, & pauperum oppressores.

15. *Sanguisuga duæ sunt filia, &c.* Egredietur de quattuor vitiiis vitiosorumque hominum generibus, hoc autem loco subiungit duo alia, quæ ex quattuor iam expositis ortum ducunt. Assimilat autem illa sanguisugis, quia numquam explentur. Sunt autem duo isthæc: carnis libido & auaritia, quæ rectè appellantur filia sanguisugæ, hoc est, diaboli. Est enim ille humani sanguinis sitientissimus.

16. *Tria sunt quæ non, &c.* Hæc pertinent ad præcedentia; quadam

H h h 3

enim

enim exaggeratione idem repetit. Dixerat duas sanguifugæ filias esse, easque insatiabiles, hic vero dicit: Tres sunt, imo vero quattuor sunt, quæ non saturantur, videlicet infernus vel sepulcrum, os vulvæ matrixve sterilis, terra arenosa & siccus, & ignis, hic enim lignorum appositione non exstinguitur, sed incenditur & augetur. Sunt qui sensu mystico per sepulcrum vel infernum & os vulvæ accipiant rerum ortum & interitum: per terram autem & ignem generationis media. Terra enim excipit aquam vel semen, ignis autem suo calore alterat & immutat.

17. *Oculum qui subjiciat, &c.* Antè dixerat & docuerat inter quattuor generationes pessimam esse & primam eam, quæ maledicit patri vel matri, cui proinde præparatum est non modo inferni supplicium, sed crux quoque vel spondium. Qui enim in crucem aguntur vel insepulti abiiciuntur eorum oculi effodere solent corni & aliæ aves.

18. *Tria sunt difficilia, &c.* Docet quattuor esse de quibus vix aliquid certi pronunciaripotest, propterea quod nullum fere sui indicium, aut vestigium post se relinquunt. Inter quæ quartum, quod cognitu difficillimum asserit, bifariam legitur. Lxx. habent: *Viam viri in adolescentia.* Contextus Hebræus & Latinus: *In virgine adolescentula.* Prior lectio cum præcedentibus magis congruit. Nam vt aquilæ vestigium in aere, & navis in mari & serpentis in saxo certò signari non potest; ita iuuenum quoque discursus sunt maximè vagi, & vani, & incerti.

20. *Talis est via mulieris adulteræ, &c.* Addit quattuor illis cognitu difficultibus quintum, nempe adulteræ flagitium: ea enim tantà calliditate & arte illud celat, tantâque pertinaciâ negat, vt ægrè admodum deprehendi queat; pertinetque adeo mulier hæc adulterâ ad secundam pravam generationem. Vult enim munda haberi, cum non sit.

21. *Per tria mouetur, &c.* Assignantur hic quattuor hominum genera, propter quæ orbis inoueri dicitur; quæque adeo tellus sustinere non potest. Pertinet hæc autem ad tertiam generationem, quæ superbiorum & elatorum erat. Sunt autem hæc quattuor: Seruus regnans, Stultus pance abundans, Mulier deformis & infamis honestis nuptiis potita, & Serua heræ cubile & hæreditatè nacta. Duo priora tribuuntur viris, duo posteriora foeminis: vtrobique proponitur liber & libera, seruus & serua. Duo priora turbant rempublicam, duo posteriora familiam, dicitur autem terra horum factum ferre non posse, quia non potest absque nausea & indignatione, quia sunt res valde præposteræ & inusitatæ.

24. *Quattuor sunt minima, &c.* Subiungit iam duas hic animantium tetradés, quæ suo studio atque exemplo ad virtutem bonosque mores hortantur. Prioris quaternionis animal primum est formica, quæ est maximæ prouidentia & solertia, præbetque pulcherrimum rei familiaris administrandæ & conseruandæ exemplum. Docet eadem quoque quomodo in vere & æstate, hoc est, in præsenti hac vita sit colligendum, vnde viuamus in æuum in altera. Secundum est lepus vel cuniculus. Hoc autem cum sit animalculum timidum & imbecille viribusque suis diffidat, non vbilibet habitat, sed in cauernis & inaccessis petris domicilium suum collocat, rectèque subiicitur formicæ. Nam post annonam comparatam prospiciendum est de domicilio non luteo, aut manu facto, sed æterno. Tertium est locusta quæ suo exemplo hortatur ad pacem & concordiam, & obedientiam. Parum enim prodest rerum copia & domus ornata, nisi adsit pax atque concordia. Quartum & postremum est stellio, vel mus araneus, qui manibus apprehendit & textit, non satis constat cuiusmodi animal sit, satis tamen certum est tale esse, quod exemplo suo docet, qua arte, modestia, & modo versandum sit in Principum aulis, vt omnibus sis gratus & neminem lædas.

29. *Tria sunt quæ, &c.* Hic alia animalium tetras proponitur, quæ magnificè superbeque incedere asseruntur. Verum cuiusmodi sint illa animalia nondum certò compertum est, siquidem voces Hebræas alij aliter exponunt. Primum plerique leonem interpretantur, secundum pardum, aut canem venaticum (sunt enim illi lumbis præincti, & ad cursum expediti) gallum non castratum, qui solent esse pugnaces, tertium hircum gregis ducem vel arietem, quartum Regem præpotentem, cui nemo facile sese opponit, aut opponere audet.

32. *Et qui stultus, &c.* Locus hic in Contextu nostro obscurus est, in Hebræo aliquanto clarior est. Sonat autem: Cum te efferres cecidisti, hoc est, si quid stultum, cum te ipsum extollereres, designasti, aut si quod malum cogitasti, ori manum oppone, ne in lucem veniat. Nostra editio (in qua *Et, & Enim* redundant) hunc fere sensum offert, Qui posteaquam se extulit, stultum sese deprehendit, si id fore præuidisset, manum utique ori admouisset. Qui enim prouidus non est, facile stultitiam suam aliis prodat, numquam proditurus si incommoda, quæ inde tulit, perpendisset, docemur hic ex inani garrulitate multa poenitentia digna nasci.

33. *Qui enim fortiter premit, &c.* Pertinent ad præcedentia; exponit enim

enim apta quadam similitudine, quid incommodi sequatur ex nimia loquacitate, & facili contendendi, & quidvis impugnandi studio. Etenim ut vehemens lactis expressio educit butyrū, & narium emunctio sanguinem, ita qui ira accensus quidvis temere oblateral, excitat contentiones & lites.

PARAPHRASTICA
CAPITIS TRIGESIMI PRIMI ET VLTIMI
EXPLANATIO.

VERBA LAMVELIS REGIS.

1. *Visio qua erudiuit eum mater sua.*

Doctrina, quæ capitis huius initio traditur, est institutio quædam qua Bersabæa Salomonem (quem hoc loco Lamuelem, eò quod Deus per id tempus cum illo adhuc esset, appellat) post Davidis è viuis excessum instituit & erudiuit. Vocat autem eam institutionem prophetiam, quia non modo ad Salomonem sese extendit, verum ad alios quoque Reges, qui post ipsum venturi erant.

2. *Quid dilecte mi? quid dilecte vteri mei? quid dilecte votorum meorum?*

Quid dilecte mi facis? quid cogitas? quem ergame sensum obrines? Quid dilecte vteri mei (quem videlicet magno dolore, & molestia in vtero portavi, & ex vtero in lucem edidi & nutriui) quid porissimum aut pro te, aut abs te petam? aut salubriter tibi consulam? Quid dilecte votorum meorum, in quem nimirum omnia mea desideria, & vota, & studia tendunt, & tetenderunt hactenus semper; cui etiam magno studio & contentione regnum à patre impetraui, tibi primo & præcipue suggeram? Captat per hæc autem non solum benevolentiam, sed magnam quoque erga filium demonstrat animi affectionem.

3. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, & diuitias tuas ad delendos Reges.*

An te omnia caue ne in mulieres tuas effundas substantiam tuam, quæ exhaurias fortitudinē, siquidem immoderata Venus non solum opes absumit, sed corporis quoque & animi vires exhaurit. Neque studia & cogitata tua ad id transferas, quod per se fat est, ad extinguendos & obliterandos Reges etiam si cetera desint; nempe ad immoderatum mulierum amorem.

Quod

Quod præceptum si Salomon obseruasset, in idololatriam, aliasque innumeras miseras numquam incidisset. Cane quoque Reges citra iustam grauemque causam bello laceffas, aut ut eos è medio tollas labores.

4. *Noli regibus ò Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas.*

5. *Ne forte bibant, & obliuiscantur iudiciorum, & mutent causam filiorum pauperis.*

NON est Regum, ò Lamuel, indulgere vino, aut potationibus. Neque Principum auidius sectari vllum omnino inebriantem potum. Ea propter neque tibi ipsi, neque vlli alteri Regi, aut Principi, aut iudici, aut consultori immoderate illud indulgeas, ne forte plus satis poti, & iudiciorum obliuiscantur, & pauperum & afflictorum causam negligant, & secretum patefaciant: siquidem ubi regnat ebrietas, ibi omne secretum omnisque castitas exulat. Ebrietas namque vini ad libidinem maxime prouocat; facile enim Venus & Bacchus inter se congruunt. Utinam Reges, Principes, iudices, sacerdotes, & omnes omnino magistratus præceptum hoc diligenter subinde expendere, studiosèque obseruarent, omnia haud dubie in Ecclesia & republ. æquabilius procederent.

6. *Date siceram merentibus, & vinum his qui amaro sunt animo.*

7. *Bibant & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.*

ET si autem Regibus & Principibus, ceterisque iudicibus & magistratibus tantum vini dari non debeat, ut iustitiam & iudicium obliuiscantur: attamen merentibus animique dolore & amaritudine tabescentibus & quasi pereuntibus, largius illud propinare licet; quo hac ratione miseræ & doloris sui ad tempus obliuiscantur vel leuius certe, quod animum excruciat, ferant. Quod hic autem de vino & sicera mæstis propinanda docetur, id pertinet non ad Reges tantum, sed ad omnem omnino hominem, qui propinare, aut consolationem qualitercumque adferre potest.

8. *Aperi os tuum muto, & causis omnium filiorum qui pertransiunt.*

Aperi os tuum muto, hoc est, illi præ ceteris patrocinare, qui in ius vocatus silet, vel quia loqui non potest, vel qui loqui & se tueri non audet, vel quia loquens non auditur, aut quia denique absens accusatur,

adeoque de iure suo, nisi adsit qui adiuet & defendat, periclitatur. Neque solum mutis, quacumque tandem de causa muti sint, patrocineris, verum vniuersè mortalibus omnibus iniuste pereuntibus. Omnibus enim ius suum administrandum est, maximè verò cum necessitas id exigit.

9. *Aperi os tuum, decerne quod iustum est, & iudica inopem & pauperem.*

APeri, inquam, os tuum & non alienum, hoc est, per te ipsum miserorum causam iudica & cognosce, & non per mercenarios iudices, qui muneribus facile corrumpuntur & deprauantur, & decerne quod æquum & iustum est, præcipuè verò pauperis & egeni causam iuste & sanctè iudica, eumque ab aduersariis, à quibus iniuste premitur, defende; si quidem illi propter suam paupertatem & abiectionem præ aliis egent patrocinio, defensioneque & ore alieno, cum os suum aperire non audeant, vel non queant. Et hætenus quidem mater Salomonis pia & salutaria filio, & per filium ceteris omnibus Regibus & Principibus documenta præfinit. Quod quia communem mulierum sensum & usum excedit, Salomon occasione hinc accepta honestæ grauisque & prudentis matronæ officia hic subiungit, ait autem.

10. *Mulierem fortem quis inueniet? procul, & de vltimis finibus pretium eius.*

Quis fortem virilisque animi mulierem inueniet? Etenim rara avis est mulier masculi constantisque animi. Quod si qua vsquam talis comperitur, eam mercibus omnibus ex locis longè positis allatis, imò vero omnibus gemmis & margaritis iure antepone. Sublimiori sensu per hanc mulierè accipere licet animam virtutibus ornatam, vel Ecclesiam Christo desponsatam; vel Virginem Matrem, quæ caput serpentis contriuit, nullique vmquam peccato succubuit; aut diuinam quoque Scripturam. Certum est namque eam omnibus gemmis & margaritis pretiosiores esse.

11. *Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit.*

Confidit in ea cor viri sui, nam cum bona fide omnia administret, totamque familiam magna prudentia gubernet, neque quidquam vmquam quod cum honestate pugnet admittat, non potest non omnia bona ab illa expectare, certòque sibi polliceri rem familiarem ita aucturam, vt spoliolum causa ad bellum proficisci opus non habeat.

12. *Reddet*

12. *Reddet ei bonum, & non malum, omnibus diebus vitæ suæ.*

Quod si, vt fieri solet, maritus aliquando illi molestus fuerit non rependet illi malum pro malo, sed bonum pro malo; idque non semel & iterum, verum omnibus diebus vitæ suæ: sed neque spem quoque mariti fallat, aut in rei familiaris cura illum decipiet, verum opes facultatesque eius magis magisque semper augebit; studio autem ea quæ in bonis habet, diminuet numquam.

13. *Quæsiuit lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum.*

Ceterum rem familiarem non vsura, non turpi lucro, non proprii corporis quæstu augebit, sed opere manuum tuarum. Nam ne sibi deesset, quò honestè se occuparet, remque domesticam amplificaret, non expectauit vt maritus emeret sibi lanam & linum ad operandum, verum ipsamet vltro ea quæsiuit, & in opus textile conuertit. Neque omnia rursum ancillis commisit; sed ipsa simul cum aliis operata est, idque certo consilio & ex animo. Pulcrum hic mulieribus omnibus industriæ matronalisque honestatis exemplum proponitur.

14. *Facta est quasi nauis infitoris de longe portans panem suum.*

Magnas opes ex peregrinis longèque politis locis adferunt mercatores, citòque, si aliquot navigationes feliciter confecerint, ditescunt: illis autem haud absimilis est mulier hæc mascula & rara. Nam opere & studio tantum conficit, vt veluti nauis quædam oneraria peregrinis quoque opibus & gazis mariti domum impleat, omniaque non modo ad vitum, sed ad corporis quoque cultum necessaria abundè subministret. Si quidem pro his, quæ suis suorumque manibus domi lucratur, comparat ea etiam, quæ domi vel in patria non proueniunt, & tamen ad ornatum & familiarem vitæ usum plurimum faciunt.

15. *Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, & cibaria ancillis suis.*

Non indulget honesta hæc matrona nimio somno; verum summo mane ante solis ortum exurgens, diurnumque opus ordinans, singulis certi operis pensum decernit atque præfinit, quoque ad laborem alacriores sint, ancillis toti que reliquæ familiæ cibi potusque dimensum distribuit;

tribuit, ita ut neque quidquam necessariorum desiderent neque nimium rursus abundant, aut affluent. Siquidem tam copia, quam inopia rerum est periculosa.

16. *Consideravit agrum, & emic eum, de fructu manuum suarum plantavit vineam.*

REbus domi rectè constitutis ad ea, quæ foris sunt, nec non ad domesticum usum si non omnino necessaria, admodum tamen utilia & opportuna sunt, animum cogitationemque convertit. Appulit enim sensum ad emendum agrum non quemvis, neque citra delectum, sed optimum & fertilissimum. Hoc enim innuitur hic per considerationis vel cogitationis vocabulum. At quia non sat est habere cibum, quem fertiles agri copiosè subministrare solent, nisi adsit & potus, propterea pingui aruo manuum suarum opere adiecit & vineam: vel certè in agro iam coempto vineam plantari, eamque per idoneos ministros excoli curavit.

17. *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roboravit brachium suum.*

Accinxit robore & fortitudine lumbos suos: nam cum cura domestica non contenta, etiam ad agriculturam operaque externa animum semel adiecerit, opus fuit illi forti constantique animo, & ad omnem laborem imperterrito, hæc autem animi corporisque fortitudo per lumbos & brachia maximè designatur.

18. *Gustavit & vidit quia bona est negotiatio eius, non exstinguetur in nocte lucerna eius.*

ET quia usu ipsaque adeo experientia didicit eiusmodi negotiationem, nempe lanæ & lini tractationem, agrorumque & vinearum culturam utilem & salutarem esse, propterea die noctuque in eo operum genere se exercet. Nam ne antelucanis operibus lanæ & lini, ceterisque similibus tenebræ impedimentum adferant, tota nocte lucernam accensam habet, ceteraque omnia obstacula remouet, & operi infudat.

19. *Manum suam misit ad fortia, & digiti eius apprehenderunt fusum.*

NEque enim propter opus rurale, quo interdum se exercet, vesperi & mane ab opere domestico feriat, quin potius diu noctuque domi forisque operatur. Nam ut interdum per se vel per ministros suos manus admouet

admouet ad ligonem, sarculum, vel aratrum; ita noctu, hoc est, vesperi & summo mane applicat palmas suas ad verticulum vel colum, & digitis suis apprehendit tractatque fusum, vel aliquid aliud eiusmodi: siquidem nullum sibi indulget otium.

20. *Manum suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem.*

NEque solum mulier hæc domesticorum curam habet, verum etiam pauperum & egenorum. Nam manum suam aperit pauperi, & palmas suas extendit ad egenos, hoc est, non solum per se, sed per alios quoque, quæ ad familiæ sustentationem necessaria non videntur, liberaliter in egenos erogat. Est autem labor ille præ ceteris honestissimus & Deo gratissimus, qui impigre ad egenorum alimentum & subsidium insumitur.

21. *Non timebit domui suæ à frigoribus niuis: omnes enim domestici eius vesti sunt duplicibus.*

NE Cest quod laborem aut operas suas propter niuis vel hiemis frigora impeditum iri metuat. Siquidem in ædibus illius rerum omnium est abundantia, vestiunque omnis generis tanta copia, ut omnes domestici eius duplicibus induantur, vel, ut Hebræa sonant, purpura & cocco vestiuntur. Quod si eiusmodi vestibus pretiosis abundant, multo magis vestibus crassioribus, quibus frigoris iniuria arceri solet, abundabunt. En quantus proventus honestorum laborum, en quanta rursus largarum eleemosynarum remuneratio. Hæc mulier, quod assidua esset in laboribus, & perbenigna in erogandis eleemosynis, ingenti rerum omnium ad usum & ornatum necessariarum copia affluebat.

22. *Stragulatam vestem fecit sibi, byssus & purpura indumentum eius.*

AT non eas tantum vestes paravit, quæ contra frigus faciunt, corpusque contra aeris iniuriam defendunt, sed eas etiam, quæ corpus totamque domum exornant: cuiusmodi sunt tapetia vel aulæa, aurea & argentea vasa, stragula pretiosa, aliæque supellex magnifica & sumptuosa. Etenim vestem straguli more contextam fecit sibi, byssoque & purpura sese vestiuit, ac torque aurea sese ornauit.

23. *Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terræ.*

NEquē se tantum suamq. familiam exornat; verum maritum quoque inter senatores terræque principes illustrem celebræque reddit. Nam cum totam familiam ipsa regat, remq. familiarem prudenter administret, viro otium facultatēque facit, vt rebus politicis publicisque liberius vacare possit, & cum splendide illum vestiat & ornet, ipsaque honeste viuat, magnam apud omnes auctoritatem illi conciliat. Pannosi enim vix aliquo habentur loco etiam si alias sint prudentes.

24. *Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo.*

SIndones & lineæ pretiosa facit, & in exteras nationes distrahit vel suis quoque liberis in corporis ornamentum tradit: zonas itidem & cingula eleganter contexta & elaborata Chananæis negotiatoribus diuendit, pretiumque, si domesticus vsus aliud non suaserit, in elemosynam conuertit.

25. *Fortitudo & decor indumentum eius & ridebit in die nouissimo.*

Ceterum licet pretiosa quæque faciat, iisque sese ornet, attamen præcipuus illius ornatus non est vestis, aut aurum, aut aliquid aliud eiusmodi; sed virtus animique fortitudo, & alia similia, quæ cum ætate crescunt & florent magis, quàm decrescunt. Quamobrem senectam postremosque vitæ dies exiget lætos & iucundos, non tristes aut inamænos, vt solent ignauæ illæ mulierculæ, quæ nihil boni habent præter formam, quæ in senectæ deperit. Quo fit vt & sibi, & aliis quoque displiceant: non ira autem illæ, quæ omni virtutum genere excultæ sunt.

26. *Os suum aperuit sapientiæ, & lex clementiæ in lingua eius.*

Mulier hæc quoque non est garrula, non temeraria, non stulta, sed prudens, grauis, & modesta. Quare os suum non aperit vanè, asperè, aut stultè; sed sapienter cordatè, clementer, & benignè, hoc est, verbis, gestibus, totoque corporis habitu, & compositione erga omnes se ostendit benignam, clementem, & sapientem.

27. *Consti-*

27. *Considerauit semitas domus suæ, & panem otiosa non comedit.*

Nequē contenta est vt ipsa sapienter, maturè, & grauitè in omnibus rebus gerat, verum suæ quoque familiæ vias, hoc est, mores & actiones diligenter obseruat, vt siquid minus honestum, aut religiosum deprehenderit, illud sanari & emendari curet: neque tamen dum hæc facit, ab opere domestico cessat. Nam alios tantum otiosè obseruare, & ad opus vrgere, nihil autem laborare, parum ædificat, & rem familiarem parum quoque promouet.

28. *Surrexerunt filij eius, & beatissimam predicauerunt: vir eius, & laudauit eam.*

ET quia in omnibus piè, prudenter, & strenuè se gessit, deque omnibus bene mereri studuit, factum est vt apud omnes laudem promeruerit, bonamque gratiam iniuerit. Et quidem præ ceteris & ante omnes ij laudarunt eam, qui familiarius illam nouerunt. Nam & filij & filia in publicum prodierunt, & laudibus illam extulerunt: idem quoque fecit vir eius, ceterique domestici.

29. *Multæ filia congregauerunt diuitias: tu supergressa es vniuersas.*

Laus autem illius in eo præcipuè posita dicitur, quod inter omnes mulieres, quæ virtutum ornamentis, animique dotibus floruerunt & valuerunt, ipsa primatum tenuerit; *Multæ*, scribitur hic, *filia congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas*. Quadrat hic locus, sicut reliqua fere omnia, appositè in Diuam Virginem. Neque enim vlla exstat, aut exstitit aliquando quæ cum illa conferri possit.

30. *Fallax gratia, & vana est pulcritudo: mulier timens Dominum, ipsa laudabitur.*

Gratia formæ, & corporis venustas, & pulcritudo res fallax & fugax est, bonumque proflus incertum. Vnde nulla in eo fiducia ponenda est: verum timor Domini manet in æternum, redditque hominem vera & solida laude dignum. Quo fit vt mulier non sit laudanda propter formæ elegantiam, nisi cetera quoque illius studia & munera formæ sint consentanea. At quæ Deum timet, esto deformi corpore sit, præ ceteris tamen laudabilis est.

31. *Dare*

31. *Dare ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera eius.*

CVM igitur hæc talis virtutum ornamentis & opibus sit exulta & cumulata, quotquot adestis pro operum suorum ratione certatim laudate eam, laudate eam, inquam, summo conatu, summoque studio. Siquidem virtutis, bonorumque operum propria merces est laus, honor, & gloria. Quamvis ea interim humanis vocibus non magnopere indigeat, nam opera illius publicè, & in ciuitatum portis deprædicant illam, summisque laudibus apud omnes extollunt eam.

AD CAPVT

TRIGESIMVM PRIMVM ET VLTIMVM

SCHOLIUM.

Verba Lamuelis Regis, &c. Salomon vocatur hoc loco Lamuel, quod sonat: Cuius, vel cui Deus scilicet pater, tutor, vel protector est: ab illo namque Rex est constitutus, & peculiari amore dilectus.

1. *Visio qua erudiuit, &c.* Initio docuit se à patre institutum, cum puer adhuc tenellus esset; hic verò tradit, quæ accepit à matre posteaquam iam in Regem electus erat. Videtur hic autem noua libri pars constitui. Habet enim peculiare exordium, documenta præterea quæ hic traduntur, non à Salomone ad alios, sed à muliere ad Salomonem deriuata sunt.

2. *Quid dilecte? &c.* Eorundem verborum geminatione & beneuolentiam captat, & affectum erga filium declarat. Filium votorum carissimum vocat, aut eum pro quo vota conceperat & fecerat. Est autem oratio suspensa propter nimiam affectus vehementia. subintelligitur enim: Quid pro te, vel abs te petam, vel quid ita viuis, cur ita moribus variis & peregrinis indulges? vel aliquid aliud simile.

3. *Ne dederis, &c.* Post exordium subiungit hic IV. præcepta: horum primum est, ne vires suas suamque substantiam per immoderatam libidinem in mulieres exhauriat.

4. *Noli Regibus, &c.* Hoc est secundum præceptum, quo filium dehortatur ab omni crapula & ebrietate, potusque inebriare naticopia. Alsingnat cau-

gnat causam, quia vbi regnat ebrietas, ibi nullum est secretum, neque vllum rectum fertur iudicium.

6. *Dare siceram, &c.* Ne quis existimaret vini vsum secundum se malum, atque ideo vniuersè omnibus vini potu interdictum esse, tertium præceptum subiicit, quo admonet mærentibus, nec non in graui animi amaritudine iacentibus largiorem vini haustum exhibendum esse, quo hac ratione miseriam suam obliuiscantur.

8. *Aperi os tuum, &c.* Hoc est, quartum præceptum, quo docet quibus in rebus Regum fedulitas præcipuè se ostendere, seseque occupare debeat, nempe in pauperum defensione, litiumque, quæ inter subditos subinde exoriuntur, diremptione. Mutum enim vocat qui causam suam per se agere aut tueri non potest, vel non audet. Per trãseuntes eos accipere licet, qui hinc tendunt ad mortem; vel eos, qui de vno loco migrant in alium; vt sunt peregrini aliique mutationi obnoxij.

9. *Aperi os tuum, &c.* Sensus est, non per mercenarios iudices cognosce pauperum causam & populi controuersias; sed per temetipsum, & iudica iustè, sanctè, & piè, ne iniustè opprimantur. Et hæc quidem pia mater ad filium Lamuelem, quæ vulgarium mulierum sensum excedunt. Quare Salomon hinc captâ occasione describit matronam numeris omnibus absolutam omnibusque virtutibus expolitam, quales non ita multæ comperiuntur.

10. *Mulierem fortem quis inueniet, &c.* Interrogatio hæc raritatem aut rei difficultatem insinuat. Quod si qua tamen inuenta fuerit, ea omnibus mercibus & gemmis præstat.

11. *Confidit in ea, &c.* Non mirum, cum nihil in ea videat, quod fidem illius suspectam reddat.

Reddit, &c. Non modò mariti spem non fallit, verum asperius quoque, quam par erat, interdum ab illo excepta pro malo bonum reddit, idque constanter.

13. *Quæsiuit, &c.* Docet qua via & ratione domum spoliis impleat; nempè labore, lanæque & lini opere, non fœnore, aut turpi negotiatione.

14. *Facta est, &c.* Confert eam cum nauì oneraria: nam vt hæc multa & magna ex peregrinis locis adfert; ita mulier, de qua hic sermo, suis suarumque ancillarum manibus tantum bonorum in familiam infert, vt nauicula quæpiam mercatoria videri queat.

15. *Et de nocte, &c.* Non indulget somno, verum de nocte surgens

ancillis ceterisque ministris annonam subministrat, non ad luxum, sed tantum ad necessarium vitæ usum, quò fidelius & alacrius laborent, pensumque præfinitum absoluant.

16. *Considerauit, &c.* Domesticis constitutis mentis oculos ad externa conuertit, nempe ad agrum & vineam. Ex his namque, si bene excolantur, certus & continuus victus & potus subministratur.

17. *Accinxit, &c.* Bene hæc & commodè. Neque enim domestica & externa simul absque singulari animi & corporis fortitudine curari & administrari possunt.

18. *Gustauit, &c.* Indicat re ipsa comperisse eiusmodi studium, diligentiam & vigilantiam. Quare nequid sit in mora, lucernam tota nocte accensam fouet.

19. *Manum suam, &c.* Rusticano opere non obstante, nequid otij sit absque negotio, mane antequam ad opus prodeat, & vesperi rursum cum rure reuertitur, apprehendit verticulum & colum filumque ducit, atque ita numquam est otiosa.

20. *Manum suam, &c.* Hoc illustre pietatis est argumentum: nec enim superfluas opes in terra defodit, sed in necessariū egenorū usum dispertit.

21. *Non timebit, &c.* Assidui laboris fructum hæc insinuant; neque enim tanta splendorum vestium copia in domo eius comperta fuisset, nisi strenuè laborasset.

22. *Stragulatam, &c.* Exposuerat omnia ei abundè ad usum suppetisse, nunc subdit illa quoque in ædibus illius abundasse, quæ faciunt ad corporis cultum, & domus ornamentum.

23. *Nobilis, &c.* Exponit ut marito quoque inter terræ Senatores gratiam & auctoritatem conciliet. Nam & corporis cultus & probitas vxoris, & rerum peritia maiorem in modū senatorij ordinis virum cōmendat.

24. *Sindonem, &c.* Domesticæ porro necessitati & ornatui abundè prouiso nondum se otio dedit. Verum pretiosam telam, & zonas muliebres, & alia id genus ornamenta contexit, atque in exterarum nationum iusta mercede distrahit, pretiumque in egenorum opem conuertit.

25. *Fortitudo & decor, &c.* Indicat externis illis ornamentis non contentam, operam dedisse ut animi fortitudine, cōstantia, prudentia, aliisque id genus virtutum ornamentis & floribus insigniter exornaretur, adeoque in senectute, quando aliæ mulieres ob dilapsam venustatis florem lugere solent, lætam, fore maxime verò quando aduenerit vltima illa vitæ lux.

26. *Aperuit, &c.* Exponit cuiusmodi sermone vtatur, nempe prudenti, graui, & modesto, nec non ad misericordiam & clementiam composito.

27. *Considerauit, &c.* Non satiata priuatis animi opibus, etiam familiæ studia obseruat, mores notat, & si qua emendanda aduertit, ea emendare studet. Interim dum hæc agit, ipsa non est otiosa, sed operi semper intenta.

28. *Surrexerunt filia, &c.* Quandoquidem mulier hæc omnes honestæ & egregiæ matronæ partes præstiterat, supererat, ut digna laude eueheretur. Siquidem virtutis præmium est laus. A nemine autem rectius & verius laudatur homo, quàm ab iis, qui virtutum illius conscij sunt, quales utique sunt domestici.

29. *Multæ filia, &c.* Hæc est summa laus, nullam similem habuisse, sed procul omnes à tergo reliquisse. Conuenit propriè in Virginem Matrem, quæ nec similem habet, nec similem vquam habitura est.

30. *Fallax gratia, &c.* Docetur per hæc solam formam sine aliis virtutibus rem fugacem & fallacem esse, adeoque ad absolutum mulieris cultum vtrumque requiri.

31. *Dare ei, &c.* Horratur ut pro ratione meritorum & operum suorum ab omnibus laudetur; etsi ipsa interim illius opera publicè in portis eam per se satis laudent.

F I N I S.

IN PROVERBIA
SALOMONIS
 OBSERVATIONES
 ET

*Locorum aliquot Hebraïcorum Collatio potissimum è libris
 Singularium P. MARTINI DE ROA
 Cordubensis Societatis IESV.*

APITE I. Versu 4. *Vi detur paruulis astutia, &c. Astutia Sa-
 lomoni vtramque in partem capitur, bonam malâmve: vt
 Iureconsultis Dolus bonus malusve. Sic mox Cap viij. Versf.
 5. Intelligite paruuli astutiam, & Cap. xiiij. 16. Astutus omnia
 agit cum consilio. B. August. Epist. ad Hieron. 29. Tom. 2. eandem signi-
 cationem in illo Sallustij esse existimat: Neque illi tamen ad cauendum dolus,
 aut astutia deerat.*

Versf. 10. *Si te lactauerint peccatores, &c. de hac ab vberibus ducta tralat.
 P. Martinus de Roa lib. 2. Cap. 22.*

Ibidem Versf. 17. *Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum, &c. Hebræis
 Baal pennarum, hoc est, pennipotentum, vt alia multa in sacra Scriptura
 obseruantur, vt Ecclesiaste x. Versf. 20. Baal sagittarum, pro sagittario.*

Versf. 24. *Extendi manū meam, & non fuit qui aspiceret, &c. Queritur, quod
 cum multos ad se veluti sublato signo euocasset, nemo tamē nomen illi de-
 differt. Cuiusmodi alia multa sunt in Sacris literis, quæ ex his non difficile
 fuerit æstimare, quæ colligit P. Martinus de Roa lib. 1. Singulariū Cap. 3.*

Cap. ij. 17. *Et relinquit ducem pubertatis suæ, &c. Sic inf. Cap. v. 18.
 Latere cum muliere adolescentiæ tuæ. Hebr. est Neurim, quam ætatem termi-
 narunt Rabinorum alij annis xx. alij xxv.*

Cap. iij. 4. *Et inuenies gratiam, &c. Hebræis Inuenito pro inuenies, vt
 Maroni: Si fœtura gregem suppleuerit aureus esto, pro eris. Sic mox Cap. iij.
 Versf. 4. Et viuus, benè reddidit Hieron. pro quo Hebr. viu.*

Ibidem v. 19. *Deus Sapiencia terram fundauit, &c. Explicat B. Cyrillus
 Alexandrinus lib. v. Thesauri Cap. 8.*

Ibidem v. 27. *Ne moliaris amico tuo malum, &c. Hebr. Ne arato. Hieron.
 doctè Ne moliaris in vulgata reddidit. Sic Eccle. Cap. vij. Versf. 13. Noli*

arato

*arare mendacium, vbi amare quidam præposterè legerunt. Sic seminare iniqui-
 tatem Prouerb. xxij. 8. & Serere fallaciam Plautus in Pseudolo.*

Ibidem Versf. 19. *Cerua carissima & gratissimus hinnulus, &c. Solent qui
 amant blandè compellendo amicas suas Ceras nuncupare. Sic in Canticis
 idem Salomon: Ceruos hinnulosque, & capreas sæpe coniungit. Psalmus quo-
 que Regij vatis primus & vicissimus Hebræis inscribitur Super cerua au-
 rora, hoc est pulchra, aliis verò Super stella matutina. vulgata autem sic: In
 finem pro susceptione matutina.*

Cap. v. Versf. 3. *Fauus distillans labia meretricis, & niuidius oleo guttur eius,
 &c. Vidésne oleum, vt orationem significet speciè quidem blandam, re
 vero aculeatam? Hanc item Sapiens Molliores etiam sermones Prouerb. ij.
 appellat. Plautus quoque in Mostellaria de scorto: Gustu dat dulce: amarum
 ad satiæatem vsque aggerat. Plura Roa lib. i. Singularium Cap. 5.*

Cap. vi. Versf. 1. *Si spononderis pro amico tuo defixisti manum tuam apud
 extraneum, &c. Id est, ius & potestatem extraneo fecisti, vt te manu pre-
 hendat & quasi debitorem suum apud iudicem vocet, ac quæ sponondisti
 repetat. Laqueatus enim es verbis oris tui, & captus sermonibus pro-
 prius, quoniam cum sponodisti pro amico, creditori te permisisti, vt capiat
 te si velit, aut cum velit, ac vinciat. Nam defixam esse manum, nihil est aliud,
 quam habere alterum potestatem adprehendendum eum, qui defixit, &
 manu consertum vocandi, sistendique iudici. Postè autem aliquem ma-
 num tangere, aut defixam esse manum alterius, in idem recidit. Morem explicat
 Roa lib. i. Singularium Cap. 4. Vide & infra Prouerb. v. Cap. xxij. 26.
 Vide Adagium: Sponde, noxa præsto est, & Budæum in Pandect. de Ante-
 stare, & in Iure Manu consertum.*

Versf. 9. *Annuit oculis, terit pede, digito loquitur, &c. De homine Belial
 improbo, lasciuo, & impudico Sapiens loquitur. Non dissimilis apud
 Næuium Poëtam impudicæ mulieris gestus:*

— quasi in foro pila
 Ludens dataim dat se, & communem facit,
 Alium tenet, alij adnutat, alibi manus
 Est occupata: at alij peruertit pedem,
 Alij dat annulum de labris.
 Alium inuocat, cumque alio cantat: attamen
 Aliis dat digito literas.

Verf. 11. *Veniet tibi quasi viator egestas, & paupertas quasi vir armatus, &c.* Hic & de loci sententia, & de varietate lectionum multa existunt, quæ dubitationem efficiant. Enimverò Lxx. ita legunt: *Deinde superuenit tibi tamquam malus viator paupertas, & egestas tamquam bonus cursor.* Symmachus: *Quasi vir clypei.* Theodotion: *quasi hastifer.* Chaldaeus: *Quasi vir reclus.* Græcè: ὡς ἄνεργος κακὸς ἰδοιπόρος, *Sicut malus cursor, siue viator.* Plura ad hunc locum Roa lib. III. Cap. 2.

Cap. vii. Verf. 3. *Scribe illam in tabulis cordis tui, &c.* Non minus lepide est apud Poetas Græcos Æschylum & Pindarum, ἐγγράφειν αὐτὰ δέλτοις ὀρενῶν, & apud Comicum: *Etiā nunc mihi scripta illa dicta sunt in animo.* Quæ est formula, qua exactam, & firmam comprehensionē significamus.

Cap. viii. 2. *Dominus possedit me in initio viarum suarum antequam quidquam faceret ex principio, &c.* Quod hic ex principio Hieron. vertit, alibi ex tunc reddit, Psalmo xcij. 3. *Parata sedes tua ex tunc,* Græcis ἀπὸ πότε: vtrumq. pro ab æterno. Copiosè autem hunc locum explanat B. Cyrillus Alexandri. lib. v. Thesauri Cap. 1. 4. 7. & 8.

Verf. 31. *Delicia meæ esse cum filiis hominum, &c.* Id est, perinde mecum agitur (ait Dei filius patiens) ac si in eadem essent damnationis causa, qua ceteri hominum. Ii enim filij hominum, qui loquuntur, & faciunt opera hominum. Martinus de Roa lib. iv. Singularium Cap. 12.

Cap. x. 4. *Egestatem operata est manus remissa, &c.* Hebr. *Pauper sic qui operatur manu doli,* pro manu ignaua, vt infra Cap. xix. 5. Hebræis: *Anima doli esuriet.* Dolus verò alibi pro homine doloso Hebræis. Cap. xij. Versu 24. & 27.

Cap xi. Verf. 22. *Circulus aureus in naribus suis mulier pulcra & fatua, &c.* Alij *Annulus* habent. In sacris litteris inscij & fatui suis comparantur, vt docet Roa lib. I. Singularium Cap. vij. Hebraicè autè est *Mulier pulcra, eademque recedens à mente.* Chaldaeis *fatido sensu,* pro fatua, in quo duplex item Metaphora latet, prior in verbo *recedendi* ab acidis vuis sumpta; altera in voce *mentis,* quæ Hebr. *Taam* est, id est, gustus & sapor, vnde sæpe tralatio ducta ad mentem, vt ne longe abeam, inf. Cap. xxxi. 8. *Gustauit & vidit, &c.* Et Psalmo xxxiiij. 9. *Gustate & videte quoniam suavis est Dominus.*

Cap. xiiij. Verf. 9. *Lux iustorum latificat, lucerna autem impiorum peribit, &c.* Eisdem pænè verbis legitur Iob xviiij. & xxi. Item hic Proverbio- rum xxiv. Verf. 20.

Cap. xiv. Verf. 13. *Risus dolore miscbitur, & extrema gaudij luctus occupat, &c.*

cupat, &c. Hebræa longè significantius: *Etiā in risu dolebit.* Ampla & satis obuia in Sacris litteris huius loci locupletandi materies, ait Mart. de Roa lib. I. Singularium Cap. vi.

Verf. 20. *Amici diuitem multi, &c. Amicos trifariam dici obseruatum, presse, latè, & latissimè. Presse qui est alter ipse, vt inf. Cap. xviiij. 24. Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quàm frater. Latè verò hoc loco: latissimè denique pro quo vis proximo vt Deuter. xix. 5. & rursum xxiiij. 25. Si intraueris segetem amici. Huc refer Apologum de Calsita & Amicis ex Agellio lib. ij. Noct. Attic. Cap. 29.*

Verf. 30. *Vita carniū sanitas cordis, &c. Vita carniū* pro bona valetudine, significans: si mens sana sit, corpori melius esse. *Caro enim pro Corpore.* Huc pertinet Galeni medicorum principis de corporis & animi necessitudine liber.

Cap. xv. 20. *Stultus homo despicit matrem suam, &c.* Hebr. *Stultus Adam,* pro hominum, hoc est, filius stultus, vt alibi sæpe. Mercerus tamen mirè exponit: *Stultus prouecta ætatis,*

Cap. xvi. Verf. 29. *Vir iniquus lactat amicum suum, &c.* Hoc est, promissis, ac blandimentis ducit in fraudem ductam Metaphoram ab vberum lacte, vt & supra Cap. i. Verf. 10. *Fili mi, si te lactauerint peccatores,* docet Roa Singularium lib. ij. Cap. 22.

Cap. xviiij. 25. *Ira patris, filius stultus, &c.* Hebr. *Non gaudet stulti Pater* pro non semper lætatur, etsi tenerè filium amet *σοφῆ φυσικῆ* parens amentis. Ita supra Sapiens Cap. x. 2. *Non profunt thesauri improbitatis,* hoc est, obfunt. Exilius enim dictum quod exaggerandum erat.

Cap. xix. 5. *Testis falsus non erit impunitus, &c.* Hebræis est *Anima doli esuriet.* Quo in loco *Dolus* pro ignauia vt ad Cap. x. Verf. 4. supra adnotare memini.

Verf. 11. *Et gloria eius est iniqua prætergredi, &c.* Hebræis. *Eique decori est transire super scelus.* Transire autem ac præterire, vt B. Hieron. obseruauit, partim punire est in sacris litteris, partim dissimulare ac præterire, vt hoc in loco, & Amos viij. 8.

Cap. xxi. Verf. 4. *Exaltatio oculorum est dilatatio cordis, lucerna impiorum peccatum, &c.* Nonnulli *Lucernam impiorum,* per exaltationem oculorum, & dilatationem cordis accipiunt, vt sit sensus: Arrogantia, in qua superbi felicitatem suam ponunt, peccatum est, hoc est, malum: quippe Deus superbis resistit, &c. Pluribus explanat P. Roa Cordubensis lib. ij. Cap. xviiij.

Cap. xxij. Vers. 9. *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur, &c.* Hebrais, *Bonus oculus, &c.* Boni vox in sacris eandem vim habet quam Deus vt docet P. Martinus Singularium lib. I. Cap. 9. Sic Matthæi xx. *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?*

Ibidem Vers. 26. *Noli esse cum his, qui defigunt manus suas, & qui vades se offerunt pro debitis, &c.* Lucem accipiet hic locus è superiori Verbu 23. huius Capitis. Cum enim hortatus esset Sapiens, ne pauperes ob debita in iudicium vocaremus, opprimeremusque pro libidine, causam adiunxit: *Quia iudicabit Dominus causam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Hoc est, coget eos Dominus eandem subire fortunam, ad egestatem redigens, ita vt ære alieno obligentur, & creditores in eos manus iniiciant vinciantque, non secus, atque ipsi in defixos, id est, obligatos sibi pauperes sæuierunt. Sic nouè ac disertè ex veterum ritu explanat hunc locum Martinus de Roa Cordubensis lib. I. Singularium Cap. 4. & nos sup. ad Cap. vi. Vers. 1.

Cap. xxij. Vers. 31. *Ingreditur blandè [vinum] & in nouissimo mordebit vt coluber, &c.* Hoc est, quemadmodum vbi corpus ac mentem vinum occupauit, omnia perturbata & confusa cernimus, ex vna duas flammulas videmus, firmissimæ columnæ nutant, ita etiam, quæ sunt in mente, rerum figuras atque imagines, siue phantasmata turbat, ac miscet, facitque vt amici arcanum, quod cum esset integrum, visum est dulcissimum amicitia pignus, in ebrietate sit vipera, quæ viscera disumpat vt exeat, deinde cum exierit, & auctorem perdit primum, & alios deinde discruciat. Conuenit Plutarchus libro de Loquacitate: Belonas, inquit, pisces & vipersas partu rumpi aiunt, arcana autem eos, qui non continent, foras elapsa perdunt. Roa lib. vi. Singularium copiosè Cap. xij. & lib. ij. Cap. xvij.

Cap. xxiv. 16. *Septies cadet iustus & resurget, &c.* Cadere hic pro peccare adhibitum, Alias pro inferiorem esse, & occumbere: interdum pro castra ponere.

Ibidem Vers. 20. *Ne æmuleris impios, quoniam non habent futurorum spem, &c.* Explicat P. Roa lib. ij. Singularium Cap. xvij.

Vers. 34. *Veniet tibi quasi cursor egestas, &c.* Hinc mutuatus Sirachides Cap. xi. 2. *Εσι κοπιῶν καὶ πονῶν καὶ ἀπειθεῶν καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὑσερεῖται* vt alias sæpe Salomonem Sirachides exscripsit, verbi gratia Ecclesi. xx. 8. *ἐσι εὐδοκία ἐν κακοῖς ἀνδρὶ ἀμαρτωλῶ* Expressit ex illa sententia Prou. xv. 21. *Stultitia gaudium est stulto.* Plura non ponam in præsens cum ponat alius.

Cap. xxv.

Cap. xxv. 2. *Gloria Dei est celare verbum, &c.* Integrum hic est *Dei verbum* quod concisè sup. *Verbum* dumtaxat nominat Cap. xij. Vers. 13. Hebraicè: *Qui contemnit verbum id ei dolori erit.*

Ibidem Vers. 8. *Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio ciuè, &c.* Sapiens adeo hic fugiendam perfidiam ait, vt ne scelus quidem, quod ipse videris, proferri velit in vulgus &c. Plura colligit Martinus de Roa lib. vi. Singularium Cap. xij.

Cap. xxvi. 17. *Sicut qui apprehendit auribus canem, &c.* Adagij specie dictum, Hebrais *Canis aures apprehendit*, qualis Græcis *παρομιία* est: *τῶν ἔργων κρατῆ τὸν λόγον.* Auribus lupum tenet, &c.

Cap. xxvij. 2. *Propter peccata terræ multi Principes eius, &c.* Pernitiosas esse ciuitatibus crebras Principum mutationes significat, cum ferè bonis mali succedant, aut malis peiores. Ita Ecclesi. x. 16. *Va tibi terra cuius Rex puer est.*

Cap. xxx. Vers. 19. *Viam colubri super petram, viam nauis in medio mari, &c.* Hebrais est *in corde maris*, quia *Cor* hominis medium quibusdam Philosophis visum, aliis *umbilicus*. Sic Exod. xv. 8. *Congregati sunt abyssi in medio mari*, pro quo Hebr. *in corde maris*. Et B. Hieron. Prologo in Michæam: *Quasi in corde voluminis positus, debet profunda continere mysteria.* Intelligit nimirum Michæam medium esse duodecim inter Prophetas minores. Sic *cor terræ* Matth. xij. Vers. 40. pro *sepulcro*.

Ibidem: *Viam viri in adolescentia, &c.* Sic B. Hieronymus. Lxx. enim *ὁ ὁδοῦ ἀνδρὸς ἐν νεότητι*, Symmachus vertit ex Hebr. *ἐν νεότητι* *In adolescentula*, Chaldaeus Paraphrastes *Viam viri in virgine*, reddit quod Hebrais est *Almah*: de qua voce ident Hieron. ad illud Esaiæ. vij. 14. *Ecce virgo concipiet*, vt mysticè ad B. Virginem à SS. Patribus rectè referatur de, qua Hieremias Cap. xxxi. 22. *Creauit Dominus nouum super terram Femina circumdabit virum.*

Cap. xxxi. Vers. 24. *Cingulum tradidit Chanaan &c.* pro Mercatori, vt Oseæ xij. 7. *Chanaan in manum eius statera dolosa, & Sophon. I. Vers. 11.* Sic frequens in sacris litteris *Arabs* pro *Latrone*, & *Chaldaeus*, pro *Mathematico*.

Ibidem Vers. 25. *Fortitudo & decor indumentum eius, &c.* Ita vates Regius Psal. xcij. *Dominus regnavit, decorem indutus est, indutus est fortitudinem, &c.* Explicat P. Martinus de Roa lib. iij. Singularium Cap. 4.

IN PROVERBIA SALOMONIS

EX PARAPHRASI ET SCHOLIIS

P. THEODORI PELTANI,

Numerus Romanus Caput, Barbaricus eiusdem versum designat.

A.	Antiquitatem sequere	xxij. 28.
Dagia: vide Proverbia.	Apostatae descriptio, vi. 12. 13. 14.	
Adolescens perditē amās	eius poena, ibidem.	15.
vij. 7. 8. 9. eiusdem pe-	Aquarum diuisiones	xxi. 1.
ricula vij. 22. 23.	Aquilæ via ignota	xxx. 18.
Adolescentis via ignota	Arcana reuelans fugiendus	xx. 19.
Adolescentiæ mores agrè mutantur	Arcana tegere	xxv. 29.
xxij. 6.	Argentum purgatū	xxv. 4. xxvij. 21.
Adultera via ignota	Arietis occurfus	xxx. 31.
Adultera non retinenda	Arrogans detestandus	xvi. 5. xxi. 24.
Adulterij mala vi. 32. 33. 34. 35.	xxvi. 12.	
in Aduersis ne despera	Arrogans iurgia concitat	xxvij. 25.
xxiv. 10.	Astutus xiiij. 16. xiv. 15. 18. vide sa-	
Aequitas Deo grata	piens	xxvij. 12.
Agrorum amœnitas	Auarus destruit	xxix. 4.
Agricola diligens	Auarus pauper.	xiiij. 7.
Agriculturæ commendatio	Auari inexplēbiles	xxvij. 20.
xxvij. 23.	Auaritia coercenda	xxiiij. 4. 5. eius
24. 25. 26.	finis	xv. 27.
Agriculturæ commoda	Aurum in fornace exploratur	xvij. 3.
xij. ij. xiv. 4.		
Agni & oues nos vestiunt		
xxvij. 26.		
Ambulans peruersè		
xxvij. 18.		
Amor ignis est		
vi. 27.		
Amicus verus		
xxvij. 6. fidelis		
xi. 13.		
in aduersis		
xvij. 17.		
Amicus amabilis fratre carior		
xvij. 24.		
Amicum fraudans		
xxvi. 18.		
Amicitia colenda		
iiij. 29. 30. xi. 12.		
xxv. 10. xxvij. 10.		
Amicitiam violare		
xvij. 1.		
Ancilla heræ domina intolerabilis		
xxx. 23.		
Animæ scientiæ		
xix. 2.		
Animam seruat linguæ custos		
xxi. 23.		
Animi index sermo		
xxvi. 24. xxvi.		
19. 21.		
	B.	
	Bellum consilii gerendum	xx. 18.
	xxiv. 6.	
	Bella Deus dirigit	xxi. 31.
	Benedictio Dei	xi. 25.
	Bilinguis noxius	xvij. 8.
	Boni: vide Iusti.	
	Bonâ mulierē quis inueniet?	xxxi. 10.
	Viro erit solatio	xxxi. ij. 12.
	Laborat manibus	Ibidē 13. 14. 27.
	Pascit domesticos	Ibidem 15. &
	vestit	Ibidem 21.
	Vineam plantat	Ibidem 16.
	Fortis est	xxxi. 17.
	Ad lu-	

Ad lucernam vigilat, Ibidem.	18.	Conuiuia Caritatis	xv. 16. 17.
Penſa colo trahit, Ibidem	19.	Conuiuia quæ fugienda	xxx. 6. 7. 8.
Dat egeno, Ibidem	20.	20. 21.	
Eius vestis & ornamentū, Ibidem	22. 25.	Cor hominis	xvij. 12.
Prudens sermo, Ibidem	26.	Cor Deus explorat, vt aurum in for-	nace. xvij. 3.
Laudatur à prolibus, Ibid.	28. 29.	Cor Regis in manu Dei	xxi. 1.
Timet Deum, Ibidem	30. 31.	Cor gaudēs	xv. 13. xvij. 22. xxiiij. 15.
		Insipiens	xij. 23.
		Prudens	xvij. 25.
		Scientiam quærit	xxvi. 21.
		Mundum	xx. 9. xxij. 11.
		Prauum detestandum	xi. 20. xvij.
		20. Malum quærit	xxvij. 21.
		Sibi conscium	xiv. 10.
		Cor sanum corporis sanitas	xiv. 30.
		xvi. 24.	
		Cordis custodia	iv. 23. xvi. 17.
		Correptio salutaris	xvij. 5. 6. xxvij.
		23. xxix. 15.	
		Correptio prudentis	xvij. 10. xix. 25.
		Correptionem repudiantis poena	xxix. 1.
		in Craſtinum ne differas	xvij. 1.
		Crudeles in propinquos	xi. 17.
		Cubile in petra collocans	xxx. 26.
		D.	
		Deceptor iustorum	xxvij. 10.
		Derisorum vitium	ix. 7. 8. xiv. 6.
		Derisor sibi nocens	ix. 12. xix. 29.
		xxij. 10.	
		Deſiderium præſtolans	xvij. 8.
		non Deſperandū in aduersis	xxiv. 10.
		DetraCTORIBUS non vtendū	xxiv. 21.
		DetraCTOR quomodo reprimēdus	xxv.
		23. xxvi. 20.	
		Eius verba	xxvi. 22.
		DetraCTIONE vitanda	xxv. 8.
		Detractionis poena	xxiv. 22.
		Dei periphraſis	xxx. 4.
		Dei benedictio	x. 22.
		Dei nomen turris	xvij. 10.
		Eius	

Eius prouidentia vi. 21. xv. 3. xvi. 1. xxij. 12.	Non liberant à morte xi. 4.
Omnia speculatur xvi. 2. xx. 27.	Non nimis expetendæ xxij. 4. 5.
DEVS mundum creans viij. 26. 27. 28. 29.	Diuitiis non fidendum xi. 28.
Iustos exaudit xv. 29.	Diuitiis bona fama præstantior xxij. 12.
Iustos tuetur ij. 7. 8. 9.	Diuitias & inopiam deprecatur Salomon xxx. 8.
Et pauperes xxij. 23.	Doctus, idem fortis xxiv. 5. 6.
Gressus dirigit iij. 5. 6. xvi. 9. xx. 24.	Doctrina auro potior viij. 10. 11. xij. 15.
Septem odit vi. 16. 17. 18.	in Doctrina abundantia xxiv. 4.
Superbos deprimat, attollit humiles xxix. 23.	Dolosus sermo xij. 20.
Homines destruit xvi. 7.	Homo xij. 13. xiv. 15. 17. xxvi. 24. 25. 26. vide Fraudulentus & Fictus homo.
DEVS quomodo placandus xvi. 7.	Domus: vide Familia
Cordis inspector xxiv. 12.	Domos altas ædificare xvij. 16. 19.
Auctor auris & oculi xx. 20.	Donum: vide Munus
contra Deum non est consilium xxi. 30.	Durus erga pauperes non exaudietur xxi. 13.
Deus bella conficit xxi. 31.	Duræ ceruicis casus xxviiij. 14.
Diligentia & Gnauitas xij. 24. xxviiij. 10. xxiv. 17. vide Pigritia xij. 4.	Dux imprudens xxviiij. 16.
Diligentia abundabit xxi. 5.	
Diluculo surgit iustus xi. 27.	E.
Discendi cupiditas xxiiij. 23.	E Brietas xi. 25. xij. 11.
Disciplina Dei iij. 11.	Arcanum detegit xxxi. 4.
Disciplina non negligenda v. 12. xv. 12. xix. 20.	Fugienda xx. 1. xxiiij. 20. 21.
Eius utilitas vi. 23. 24. x. 17. xiiij. 13. xix. 20. 27.	Ebrietatis pœna xxiiij. 29. 30.
Disciplinam detrectantiū pœna i. 28. 29. 30. 32. xiiij. 18. xv. 5. 10.	Eleemosynæ utilitas iij. 3. 9. 10. 27. 28. xi. 24. xix. 17. vide Misericordia
Disimulare nouit prudens xxix. 11.	Eleemosynam dat bona Mater familias xxxi. 20.
Diues gloriosus xij. 9. xix. 1. xxviiij. 11. fictus xiiij. 17.	Eleemosynam dans fit ditior xxviiij. 27.
Superbe loquitur xviiij. 23. xxij. 7.	Qui negat pauperi egebit xxi. 13. xxviiij. 27.
Diuitis & pauperis comparatio xxij. 2. xxviiij. 6. xxix. 13.	Emptorum vitium. xx. 14.
Dauitum amici multi xiv. 20. xix. 4.	Equis non constat solum bellum xxi. 31.
Diuitiæ xiiij. 8. xviiij. 11.	Eruditio xvi. 20. 22. xviiij. 27.
Nimis festinatae xiiij. 11. xxviiij. 20. 22.	Errantis pœna xxi. 16.
Stulro nihil profunt xviiij. 16.	Esurien-

Esurientem pasce vel inimicum xxv. 21. 22.	Filiis quæ fugienda parentes doceant v. 1. 2. 3.
Esurienti omnia suauia xxvij. 7.	Filij inobedientis pœna xix. 26. xxx. 17.
Eucharistiæ Sacramentum ix. 2. 5.	Filij castigandi xiiij. 24. xxij. 15. xxiiij. 13. erudiendi xix. 18. xxix. 17.
F.	Filij boni lætificant parentes xxiiij. 24. 5.
F Allacia noxia xi. 3. per totū caput.	Filij filiorum senum dignitas xvij. 6.
Fama bona xv. 30.	Forma bonum fragile xxxi. 30.
Non negligenda quia diuitiis præstat xxj. 1.	Formica xxx. 25.
Familia cum gaudio xvij. 1. iurgiosa xvij. 1.	Formicæ exemplo exfuscitandi pigri vi. 6. 7.
Familiaritas nimia contemptum parit xxv. 17.	Fortitudo xv. 6.
Fatuus: vide stultus	Frater procul xxvij. 10.
Femina, vide Mulier.	Fratrum concordia qualis xviiij. 19.
Feminae pulcritudo cito perit xxxi. 30.	Fraudans amicum xxvi. 18. 19.
Fenerator cui congreget xxviiij. 8.	Fraudulentus xi. 13. xij. 27. vide Dolosus.
Festinatae diuitiæ xiiij. 11. xxviiij. 20. 22.	Fraudulentus vitandus. xx. 19.
Fictus homo xi. 9. xxvi. 24. 25. 26. xxix. 5.	Fructus obedientiæ i. 33. ij. 1. 2.
Fictus amicus xxvi. 20. xxvij. 14. xxix. 5.	Fructus iustorum ij. 21.
Fideles pauci xx. 6. xxiiij. 13.	Fruentum ne abscondas xi. 26.
Fidelis ditescit xxvij. 20.	Quales Dardanarij dicti Iureconfultis.
Fideiussio: vide Sponsio.	Furax filius peccat xxviiij. 24.
Fiducia sui stulta xxviiij. 26.	Furi participantis merces xxix. 24.
Fiducia in Domino xxij. 19.	Furti mala. vi. 30. 31.
Filius sapiens x. 1. 5. xij. 1. 2. xiiij. 1. xv. 20. 21.	G.
Filius stultus x. 1. 5. xij. 1. 2. xv. 20. 21. xvij. 25.	G Allus gallinaceus xxx. 31.
Dolor est patris xix. 13.	Garrulitas: vide loquacitas
Virga puniendus xxij. 15.	Gaudium animi longæuos reddit xvij. 22.
Filius obediens xxix. 27.	Generatio prauorum xxx. 11. 12. 13.
Filius furax peccat xxviiij. 24.	cum Gigantibus morari pro cū Diabolis xxxi. 16.
Parentibus maledicens xx. 20.	Gloria stulto indebita xxvi. 18.
Eosdem irridens. xxx. 17.	non Gloriandum coram Rege xxv. 6. 7.
Ingratus in parentes, eiusque pœna xx. 17.	Gratia colenda xv. 10.
Filiorum disciplina i. 8.	Gradientia bene quattuor xxx. 29.
	Gubernator vrbs xi. 14.
	Gulæ deditus egebit xxi. 17.

H.	
H æreditas xi. 24. xiiij. 22. 23.	Vindicta x. 2. 3. 6. 7. 8. 11. 16.
à parentibus xix. 14.	24. 25. 28. 30. 31. 32. xi. 18.
Festinatæ hæreditatis finis xx. 21.	21. 23. xij. per totum xiiij. 5. 6. 9.
Hirudinis seu sanguifugæ filiæ duæ xxx. 15.	25. xiv. 11. 32.
Homo hominem acuit xxvij. 17.	Interitus xxviiij. 12.
Homo verbis suis exploratur xxvij. 21.	Mors xi. 7.
Hominem timens xxix. 25.	Lapsus in profundum xviiij. 3.
ad Honores stultus euectus xxx. 32.	Impostor: quare Deceptor.
Hostiæ: vide victimæ	Imprecatio ferui xxx. 10.
in Hostis interitu non gaudendum xxiv. 17. 18.	Improbis iurgia quærit xvij. 11.
Humiles Deus attollit xxix. 23.	Seminans mala metet xxij. 8.
Humilitas gloriæ parit xv. 33.	Improbi sibi maximè noxiij i. 18. 19.
Humilitatis bona xi. 2. xvi. 19.	ij. 13. 14. 15. 22. v. 22. 23. xvi. 27.
I.	Confortia improborum vitanda iv. 14. 15. 16. 17. 19. xvi. 29.
I actabundus nubi persimilis xxv. 14.	xxiv. 1. 2.
Ignarus: vide piger	Inconstans xxvij. 8.
Ignis in sinu pro Amore vi. 27.	Indoctorum egestas x. 21.
Ignis insaturabilis xxx. 16.	Infernus non expletur xxvij. 20.
Illusor: vide Derisor.	xxx. 16.
Impatiens xiv. 29.	Inimicis benignè fac xxv. 21. 22.
Eius damna xix. 19.	Iniquitas indolus Mercatorum, xi. 1.
Impiger pauperiem effugit vi. 11.	Iniustitia xi. 6.
Impius quis xxi. 10. 29.	Insaturabilia quattuor xxx. 15. 16.
Impius arguendus xxiv. 25.	Insidiator sibi nocet xxvi. 27.
Qua mercede xxiv. 25.	Inuidorum conuiuia ne sectare xxiiij. 6. 7. 8.
Cur viuat impius xvi. 4.	Inuidiæ malum xiv. 30.
Impium iustificans grauiter peccat xvij. 15.	Ira moderanda xviiij. 14. xxvij. 4.
Impius cum iusto collatus xxviiij. 1.	Ira stulti qualis xxvij. 3.
Impij pauor x. 24. 29.	Ira muneribus placatur xxi. 14.
Impij non timent iudicium xxviiij. 5.	Iracundus / xv. 18. xxix. 22.
cum Impiis non certandum xxiv. 19. 20.	Facile peccat xxix. 22.
Impios non timendos iij. 25. 26. 31.	Parit discordias xxx. 33.
Impiorum os xix. 28.	Iracundo familiaris ne sis xxij. 24. 25.
Vita eorum breuis x. 27. xij. 3.	Iudex muneribus corruptus xvij. 23.
mala impiorum exempla xxviiij. 28. xxix. 2.	Personarum acceptor ne sit xxiv. 23. xxviiij. 21.
	Iudicis officium xviiij. 5.
	Iudicium xxvi. 10.
	Victima

Victima gratius xxi. 3.	Lepus xxx. 25.
Iusti iudicij utilitas xxi. 15.	Liberalis xv. 27.
Falsi pœna xxiv. 24.	Lingua x. 18. 20. xij. 13.
Iudicium non timent impij xxviiij. 5.	Mendax xij. 22. xvij. 4. xix. 5.
Iurgium: vide Rixa	Peccat xxi. 6.
Iustus sui accusator xviiij. 17.	Peruersa xvij. 20. xxvi. 28.
Simpliciter ambulans xx. 7.	Lingua bona xvij. 4.
Pauperes amat xxix. 7.	Fauus mellis est xvi. 24.
Malos auocat xxi. 12.	Linguam Deus moderatur xvi. 1.
Desiderium concitat xxi. 20.	Linguæ bona xij. 14. 18. xiiij. 2. 3.
Se emendat xxi. 29.	xv. 2. 4. 7. 23. 26. 28. xviiij. 20.
Septies cadens resurgit xx. 16.	21.
Iusto molestus ne sis xxiv. 15. ne lædas xvij. 16.	Linguæ custodia animam seruat xxi. 23.
Iusti & impij comparatio xi. per totum xxviiij. 1. xxix. 27.	Liuor vulneris xx. 20.
pro Iusto impius xxi. 18.	Locusta caret Rege xxx. 27.
Iusti iudicij fructus xxi. 15.	Loquax vitandus xx. 19.
Iustorum gloria xxviiij. 12. illorum femita calcanda iv. 18. xij. 28. præmia x. 2. 6. 7. 8. 11. 16. 24. 25. 28. 30. 31. 32. x. 10. 11. 18. 21. 23. 30. xij. per totum xiiij. 15. 6. 9. 21. 25. xiv. 11. 32.	Loquax vt vrbs sine muro xxv. 28.
Iustitia xiv. 34. xv. 5. xvi. 12.	Loquacitas x. 19. xiv. 23. xv. 4.
Morte eripit xi. 4. 5. 6. 8. 9. xij. 3.	Mortem parit xviiij. 21.
Magis quam victima necessaria xvi. 5. 6.	Eius vitium xvi. 28. xvij. 19.
Fructus xxi. 21.	Lux oculorum xv. 30.
Iustitia pro Eleemosyna. xvi. 5. 6.	M.
	M aledicti pœna xxvi. 2.
	M alus: vide Improbis.
	M alum pro bono reddentis pœna xvij. 13. xx. 21.
	M alorum confortia vitanda i. 10. 11. 15.
	M andata seruantis fructus xix. 16.
	M aritus matronæ bonæ felix xxxi. 23. 28.
	M ater familias: vide Bona mulier.
	M atris disciplina i. 8.
	M atrona: vide Bona mulier.
	M ediocritas seruanda xxiv. 13.
	M el moderatè edendum xxiv. 13. xxv. 16. 27.
	M endacium x. 4. 18. xij. 17. vide Lingua
	M endacij pœna xx. 17.
	M endaciu detestatur Salomō xxx. 8.
	M ensura

Menfura iniqua	xx. 10. 23.	xviii. 16. xix. 6. xxij. 9.
Mercurij aceruus	xxvi. 8.	Muneribus ira placatur
Meretricis descriptio v. 5. 6. vij. 10.		xxi. 14.
11. verba eius mellita at venenata		Mufica lugenti ingrata
v. 3. 4. ix. 27. 28.		xxv. 20.
Eius pericula vi. 27. 28. vij. 25. 26		
via eiusdem ignota	xxx. 19.	
Meretrix foffa profunda	xxij. 14.	
xxiiij. 27. 28.		
Meretrici facultatē ne dederis	xxxi. 3.	
Meretricē nutriens pauper fit	xxix. 3.	
Meretricum mores lafciiij, & verba		
lubrica ij. 16. 17. 19. vij. 6. 7. 13.		
14. 15. 16. 17. 18. ix. 13. 14. 15.		
Fugienda illarum confortia v. 2. 7.		
8. 20. 25. 26. 27. vij. 5. 6. 7.		
Meretricum laquei	xxxiiij. 28.	
Mifericors beat ⁹ xiv. 21. 22. xix. 17.		
Benedicitur	xxij. 9.	
Mifericordia xi. 17. vide Eleemofyna.		
Mifericordia iuftorum xiiij. 13. xiv.		
22. 31. xv. 27. xix. 22.		
Magis placet quā viftima	xxi. 3.	
Mifericordiæ fructus	xxi. 21.	
Modus in omnibus feruādus	xxx. 33.	
Modicum cum iuftitia præftat iniquis		
diuitiis	xvi. 8.	
Mœror & mœftitia	xij. 25. xv. 13.	
Mœrentibus vinum dandum	xxxi. 6.	
Morienti fuccurrendū	xxiv. 11. 12.	
Mulier bona	xi. 16. xij. 4. xviiij. 22.	
Eam pellens	xviiij. 22. vide Bona	
Mulier.		
Mulier cordata	xiv. 1. 2.	
Impudica: vide Meretrix.		
Stulta	ix. 13. 14. 16. xij. 4.	
Superbè nupta	xxx. 23.	
Inexplebilis	xxx. 16.	
Mulier pulcra & fatua qualis	xi. 22.	
Iurgiofa intolerabilis	xix. 13. xxxi.	
9. 19. xxv. 24. xxvij. 15. 16.		
Mulierē fortē ægrè reperias	xxxi. 10.	
Munera accipiens Iudex	xvij. 23.	

N.

NAuis in mari ignota via xxx. 18.

Negotia maturanda vi. 4. 5: vide Pigritia

Negotiofus Regi carus xxij. 29.

Nuncius lætus xxv. 25.

Stultus xxvi. 5. 6.

O.

OBediens Filius xxix. 27.

Obediens narrabit victorias xxi. 28.

Obedientia iuftorum xv. 28. 31. 32.

Oculorum exaltatio xxi. 4.

Odium regens xxvi. 26.

Odium fufcitāt rixas x. 12.

Opportunus fermo qualis xxv. 11.

Orphani iniuria non afficiendi xxiiij. 10. 11.

Os dolofum xxvi. 23. 24.

Lubricum xxvi. 28.

Os ad docendum aperiendum xxxi. 8.

Otiouus idem ftultus xij. 11.

Oues pafcor agnofcit xxvij. 23.

Ouium lana veftimur xxvij. 26.

P.

Pacifici arma detrectant xxij. 5.

Parabola. i. 6.

Parabola in ore ftulti indecens xxvi. 7. cui fimilis xxvi. 9.

Parabolas Salomonis quis collegerit xxv. 1.

Pafcor pecus agnofcat xxvij. 23.

Patiens, idem prudens xiv. 29. xv. 18.

Eius gloria xix. 11.

Fructus xxv. 15.

Patiens vrbium expugnatore præftator xvi. 32.

Patris difciplina iv. 18. 3.

Pavidus,

Pavidus, idem beatus	xxviiij. 14.	Pigritia mercēs	x. 4. xij. 24.
Pauper contemnitur	xiv. 20. xvij. 5.	Plagis ftultus non emendatur	xvij. 10.
xix. 4.		Ponderum fraus Deo ingrata	xx. 10.
Etiam à fratribus	xix. 17. in Dei		
tutela eft	xxij. 23.	Populus infirmus	xxx. 25.
Pauper iniuria non violandus	xxij. 16. 22.	Potentēs coluntur à multis	xix. 6.
Pauper mendaci præftantior	xix. 22.	Princeps non violandus	xvij. 26.
Pauper modeftè; diues superbè loquitur	xviiij. 23.	Princeps leoni collatus	xxviiij. 15.
Pauper prudens	xxviiij. 11.	Ab adulatoribus deceptus	xxix. 12.
Pauper pauperē calumniāns	xxviiij. 2.	Princeps impius contriftat	xxix. 2.
Pauperis & diuitis comparatio	xxij. 2. xxviiij. 6. xxix. 13.	Eius facies	xxix. 26.
Paupertas	x. 15. xij. 9.	Arcana	xxv. 2.
Eius bona	xv. 16. 17. xix. 1.	Principum fermo qualis	xvij. 17.
Paupertas non exprobranda	xiv. 31. xxij. 22.	Procraftinatio fugienda	xxvij. 1.
Paupertas à Domino	iiij. 33.	Prophetiæ defectus	xxix. 18.
Paupertatem & diuitias Salomon deprecatur	xxx. 8.	Propria laus forder	xxvij. 2.
Peccatum lucerna impiorum	xxi. 4.	Prouerbia feu Adagia.	
Peccata cur confitenda	xxviiij. 13.	Frufta iacitur rete ante oculos pe-	
Peccantium vindicta	xiiij. 21. xix. 6.	natorum	i. 17.
Pœna miferia eft	xiv. 34.	Bos ad viftimam	vij. 22.
Peccatores vitandi	xxiiij. 17. xxiv. 1. 2.	Aquæ furtiuæ meliores	ix. 27.
Perfonarum acceptio	xxviiij. 21.	Diuitum amici multi	xiv. 20.
Peftilens caftigatus exempla dat reliquis	xix. 25. xxi. 11.	Prunas fuper caput congregare	xxv. 22.
Peftilentes in ciuitate viri	xxix. 8.	Canis ad vomitum rediens	xxvi. 11.
Piger qualis	x. 26. xiiij. 4. xv. 19. xix. 24. xxvi. 14. 15. 16.	Auribus canem tenere	xxvi. 17.
Defiderio necatur	xxi. 25. 26.	Nimis emungens fanguinem elicit	xxx. 33.
Se excufat	xxij. 13. xxvi. 13.	Prouidentia: fup. Dei prouidentia	
Arare non vult	xx. 4.	Prudens difsimulare nouit	xxix. 11.
Mendicabit æftate	xx. 4. xxi. 5.	Prudens, idem Sapiens	xiv. 33.
Pigri ager qualis	xxiv. 30.	Prudentia x. 23. auro potior	xvi. 16.
Pigros fequitur paupertas	vij. 11. xxiv. 34. & timor	vide Sapientia.	
xviiij. 8. & fopor	xix. 15.	Pupilli ne lædantur	xxiiij. 10. 11.
Pigritia deteftanda	vi. 6. 7. 9. 10. xviiij. 9.	R.	
		R apinæ noxa	xxi. 7.
		Rex in throno	xx. 8.
		Non irritandus	xx. 2.
		Affentatores alens	xxix. 12.
		Rex impios deteftetur	xvi. 12. 13.
		14. xx. 26.	
		Rex iuftus	xxix. 4.
			Regis

Regis iusti merces	xxix. 1. 4.	&c. vij. 4. æterna est viij. 2. 2. 23. 24.
Imprudens	xxvii. 1. 6.	& deinceps eius vox viij. 4. 5. 6. &c.
Rex impius contristat	xxix. 2.	Dignitas viij. 1. 2. 1. 4. & deinceps
Bonus oprandus	xxv. 5.	xxij. 1. 8.
Regis dignitas	xiv. 2. 8.	Vtilitas ij. 1. 0. 1. 1. 1. 2. iij. 1. 3. 1. 4.
Eiusdem ira vt Leo rugiens	xix. 1. 2.	1. 5. 1. 6. 4. 1. 2. 5. 6. & deinceps
xx. 2. quomodo placanda	xvi. 1. 4.	viiij. 1. 8. 1. 9. 2. 0. 2. 1. 3. 5. ix. 9. 1. 0.
Regis lætus vultus	xix. 1. 2.	xiiij. 1. 4. xiv. 2. 4. xviiij. 4. xxij. 1. 8.
Os quale	xvi. 1. 0.	Eiusdem suauitas xxiv. 1. 3. 1. 4.
Cor eius in manu Domini	xxi. 1.	Robur
Regum cor inscrutabile	xxv. 3.	Descriptio eiusdem
cum Rege epulanti quid seruandum	xxxiiij. 1. 2. 3.	Sapientiæ domus
Regi quis gratus	xiv. 3. 5.	Septem columnis fulta
Regibus vinum non dandum	xxxi. 4.	Sapientia stulta excelsa
Reprehensio iusta qualis	xxv. 12.	Sapientia gaudium adfert
Responsio prudens	xxiv. 2. 6.	Longæuos reddit ix. 1. 1. auro me-
Mollis & dura	xv. 1.	lior
Responsio præcepti stulti	xviiij. 1. 3.	Sapientiæ amator
à Rifu luctus	xiv. 1. 3.	Sapientiam odientium pœna
Rixæ vitandæ	xx. 3.	Satiato nihil sapit
Rixas concitans	xvij. 1. 9.	Scientiæ dignitas
vt stultus	xviiij. 6. xxvi. 2. 1.	Scortum: vide Meretrix.
Rixæ se alterius miscens	xxvi. 1. 7.	Scrutator rerum cœlestium qualis
Rixa suscitatur odium	x. 1. 2. xvij. 1. 4.	xxv. 2. 7.
Rixa sapientis cum stulto	xxix. 9.	Seditioforum arma
		Senij dignitas
		Canities
		Sermo Dei qualis
		Sermo fictus
		Opportunus laudabilis
		Sermo index animi
		1. 9. 2. 1.
		Serpentis in rupe repentis ignota via
		xxx. 1. 8.
		Seruus frugi
		Delicate nutritus
		Seruus regnans qualis
		Serui fidelis merces
		Seruus ne principi dominetur
		Seruus ne temere accusa
		Serui indociles
		Silentij vtilitas
		Simplicem qui oderunt
		Simpli-

S.

Sacramenta Ecclesiæ septem ix. 1.
 Salomon suo exemplo ad sapien-
 tiam inuitat iv. 3. 4. 2. 0. 2. 1. vij. 1.
 2. 3. xxij. 1. 7. xxvij. 1. 1.
 Salomon se ipse accusat xxx. 1. 2. 3.
 Salomonis votum & precatio xxx. 7.
 Sancti non vorandi xx. 2. 5.
 Sanguisugæ filia duæ xxx. 1. 5.
 SAPIENS xij. 1. 5. 1. 6. xiv. per totum
 xv. 2. 1. 4. xvij. 7. xix. 3. xx. 3. 1.
 Sapiens doctrinæ studiosus xviiij. 1. 5.
 Sapiens ac prudens xvij. 2. 4. & fortis
 xxiv. 5.
 Sapientum labia erudiunt x. 2. 1.
 Sapientia i. 2. 5. 2. 0. 2. 1. 2. 2. ij. 2. 3.

T.

Simpliciter ambulans	x. 9. 2. 4. xi. 3.	2. 0. xx. 7. xxij. 3. xxviiij. 2. 8. ter-
ram possidebit	xxviiij. 1. 0.	
Sitientē pota vel hostem	xxv. 2. 1. 2. 2.	
Somnus multus fugiendus	vi. 1. 0. xx.	
1. 3.		
Sors tollit lites	xviiij. 1. 8.	
Sortes Dominus regit	xvi. 3. 3.	
Spes	xiiij. 1. 2. xvi. 2. 0.	
Spe fallitur infido fidens	xxv. 1. 9.	
Sponsio vitanda	xxij. 2. 6. 2. 7.	
Sponsio seruanda	vi. 1. 2. xi. 1. 5. xij.	
1. 8. xx. 1. 6. xxvij. 1. 3.		
Sponsio stulta	xvij. 2. 8.	
Statera iniusta	xx. 1. 0. & 2. 3.	
Stellio in aulis Principum	xxx. 2. 8.	
Studia puerorum	xx. 1. 1.	
Stultus	xij. 1. 5. 1. 6. xiv. per totum	
xv. 2. 1. 4. xvij. 7. xix. 3. xx. 3.		
Stultus quis	xxiv. 8. 9.	
Prudentiā repudiat	xviiij. 2. xxiiij. 9.	
Quomodo corrigendus	xxix. 2. 9.	
Incorrigibilis qualis	xxvij. 2. 2.	
Stultus natus	xvij. 2. 1.	
Cibo satur	xxx. 2. 2.	
Stultus tacens, sapiens putatur	xvij. 2. 8.	
Stultus ad honores euectus	xxx. 3. 3.	
Eius ira qualis	xxvij. 3.	
Stulto non occurrendum	xvij. 1. 2.	
Respondendum, non responden-		
dum	xxvi. 4. 5. gloria stulto non	
debetur	xxvi. 1. 8.	
Stulto impone silentium	xxvi. 1. 0.	
Stultum non decent delicia	xix. 1. 0.	
Stultorum sermo	xxviiij. 1. 7.	
Surdi ad doctrinam	i. 2. 4. 2. 5.	
Superbus quis	xxi. 2. 4. Superbum de-	
primit Deus	xxix. 2. 3.	
Superbia xi. 2. eius finis iurgia	xiiij. 1. 0.	
xv. 2. 5.		
Superbiam comitatur dolor	xvi. 1. 8.	
1. 9.		
Sufurro: vide Detractor.		

V.

V anitas: vide Mendacium	
Velox pedibus	xix. 2. verbis
xxix. 2. 0.	
In negotiis	xxij. 2. 9.
Verbum Dei	xxx. 1. 5.
Nihil illi addendum	xxx. 6.
Verborum confector	xix. 8.
Verus sermo	xij. 1. 9.
Veritas Regis	xx. 2. 8.
Veritati studendum	xxiiij. 2. 3.
Via ambigua & letalis	xiv. 1. 2. xvi.
2. 5. xxi. 2.	
Via iusti	xv. 1. 9. 2. 4. mala declinat
xvi. 1. 7.	
Impij	xv. 9. 1. 9. xxi. 8.
Via ignotæ quattuor	xxx. 1. 8.
Vicinus fidelis	xxvij. 1. 0.
Victimæ impiorum	xv. 8. xxi. 2. 7.
Victus	

